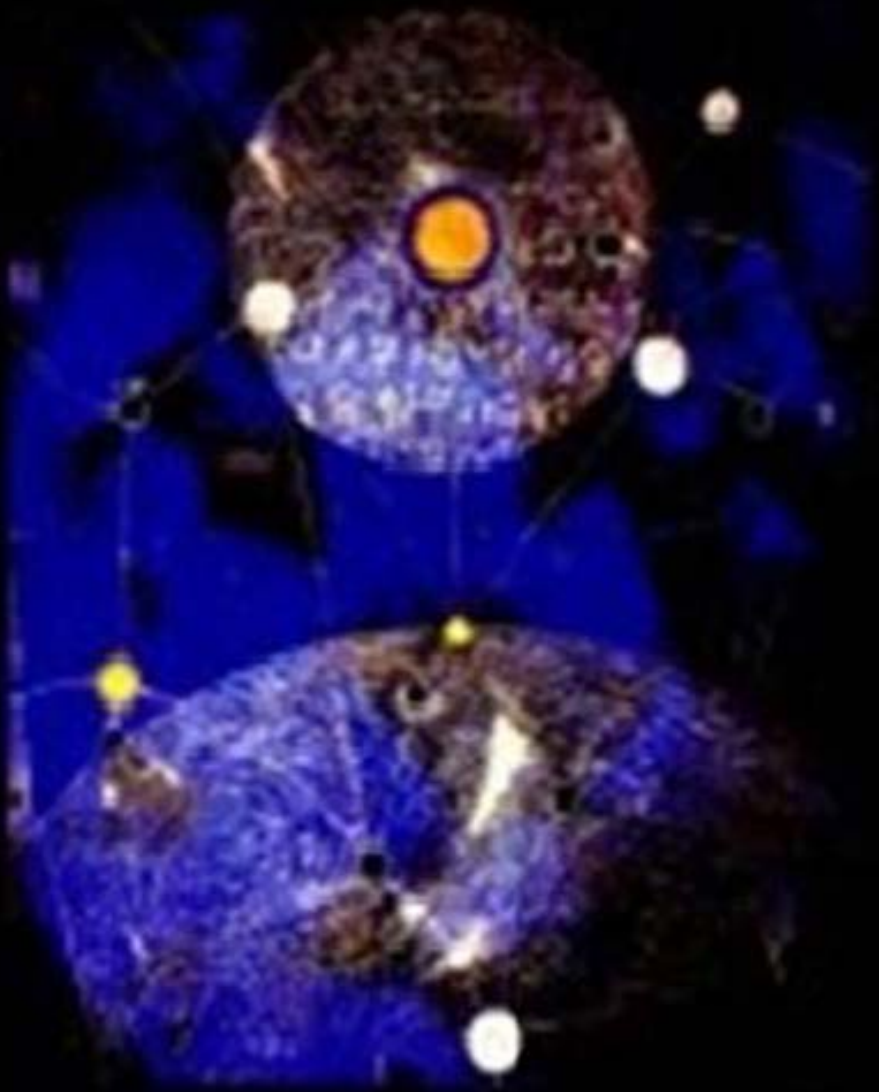
cogito

İnternet: Üçüncü Devrim?

İnternet: Üçüncü Devrim?

Sayı: 30 Kış, 2002

Yapı Kredi Yayınları: 1591

Cogito
Üç aylık düşünce dergisi
Sayı: 30 Kış, 2002
ISSN 1300-2880

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş. adına sahibi:
SELÇUK ALTUN
Genel Müdür:
R. ÖMER KÜKNER
Genel Müdür Yardımcısı:
R. HİKMET KONURALP

Dergi Yayın Yönetmeni:
CEM AKAŞ
Yazı İşleri Müdürü:
AYŞE ERDEM
Yayın Kurulu:
ENİS BATUR, AHMET KUYAŞ, TUĞRUL TANYOL, FATMA CANPOLAT, ALİ ECE
Grafik Tasarım:
FARUK ULAY, AKGÜL YILDIZ
Düzelti:
FAHRİ GÜLLÜOĞLU, İNCİLAY YILMAZYURT
Yayın Sekreteri:
GÜLAY KANDEMİR

Renk Ayrımı / Baskı:
OFSET YAPIMEVİ
Yahya Kemal Mah. Şair Sk. No: 4 Kağıthane / İstanbul.
Tel.: (0212) 295 86 01
Faks: (0212) 295 64 55

Fotoğraflar:
AYDIN COŞKUN

Halkla İlişkiler:
ARZU HAKSUN
Reklam:
EMRAH ERSOY

Yazışma Adresi:
COGİTO,
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050/İstanbul
Tel.: (0212) 252 47 00 (pbx)
Faks: (0212) 293 07 23
E-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

Cogito'da yayımlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarına aittir.
Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmek kaydıyla yayımlanabilir.
Yayın Kurulu, dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.

Hesap no: Yapı Kredi Beyoğlu Şubesi 56 00 87-9
Yurtiçi fiyatı: 6.000.000.- TL

Bu Sayıda:

Cogito'dan

5 • Sanal Uzamı Ne Sanıyoruz?

Rüzgâr Gülü

11 • Afganistan Deneme Tahtası • "Geleceğin Savaşı" • ODTÜ Felsefe Bölümü I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi • II. Bayezit, Leonardo da Vinci'ye Dedi ki... • Franz Taeschner ve Asistanı Sezer Tansuğ Anadolu Yollarında • Silajdzic: "Bu Savaş Hemen Durmalı!" • Müziksiz Bir Yaşam • "İnsan Dünyasıyla İlgili Her Şey Bizim İlgi Alanımızdadır" • Skut • Marksizm Bitmemiş! • "Afganistan'da Barışı Gördüm" • Kaybolanlar

Söyleşi

28 • Hafıza, Tarih, Unutma • Paul Ricoeur ile Söyleşi - Zeynep Direk

Yeni Perspektifler

38 • Bernard Lewis • Müslüman Öfkenin Kökenleri

57 • Edward Said • Bilgisizliğin Şoku

64 • Edward S. Herman • Oralılar "Batı Uygarlığından ve Kültür Değerlerinden Hoşlanmıyorlar"

67 • Jean Baudrillard • Terörizmin Mantığı

Dosya: İnternet: Üçüncü Devrim?

80 • Jon Stratton • Siberalan ve Kültürün Küreselleştirilmesi

101 • Hubert L. Dreyfus • Bilgi Otobanında Nihilizm: Günümüz Çağında Anonimlik Karşısında Bağlılık

120 • Mick Underwood • Kamusal Alan Olarak İnternet

144 • Langdon Winner • Siberliberter Söylemler ve Cemaatin Başarı Şansı

166 • Bruce Bimber • İnternet ve Siyasi Dönüşüm: Hızlandırılmış Çoğulculuk

176 • Cass R. Sunstein • Gündük Gazetemiz - İnternet Demokrasi İçin Gerçekten Bir Nimet mi?

190 • Andrew L. Shapiro • İnternet Demokratik mi? Hem Evet Hem Hayır

195 • İsmail Ertürk • İnternet ve Ekonomik Etkileri
204 • Tuğrul Tanyol • Anarşizm ve İnternet
212 • Manuel Castells • Gerçek Sanallık Kültürü
217 • Dante Tanzi • Ağ Üstünde Zaman, Yakınlık ve Anlam
227 • Armağan Ekici • Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılması: Bir Kötü Alışkanlık Olarak İnternet
237 • **Ekşi Sözluk:** Ekşi Sozluk: Ne Kadar Ekşi, Ne Kadar Sözlük?
238 • Aydın Uğur - Erhan Geyisi • Hırsle Hiçbiler Ne Yerler Ne İçerler - Ekşi Sozluk Üzerine
248 • Samet Kose • Sosyal Psikoloji Bağlamında Ekşi Sozluk: Bir Söylem Analizi
255 • Mert Tanaydın • Ekşi Kum Sozlük Kitabı

Odak: Felsefe ve Müzik

258 • Ömer Naci Soykan • Müzik Estetiği-Betimleyici-Eleştirel Bir Hazırlık
295 • Mehmet Nermutlu • 14 Bagatel: 14 Dipnot
309 • Ali Akay • Müzik Verdi

Gündem

312 • Turhan Erdem • Anayasa Değişiklikleri - Hangisi Önde? Siyasal Kültür ya da Anayasa

Kitap Tanıtım

327 • Thomas Nagel • Enformasyon Gettoları: İnternet ve Demokrasi Tartışması
331 • Bora Erdağı • 11 Eylül - Bir Saldırının Yankıları: Yerli ve Yabancı Basında Tahayyül Gücü
334 • Ali Ece • Savaş Kuramları

Site Tanıtım

340 • Didem Güngören • Popüler Kültür ve Sosyal Bilimler Kuramları Arası Geçiş Alanı: www.theory.org.uk
344 • *Cogito*'nun Önerdikleri

Geçen Sayılanlar

347 • Sayı 29: Selçuklular

349 • Yazarlar Hakkında

Sanal Uzamı Ne Sanıyoruz?

İnternet, bir siyaset, ekonomi, kültür ve kimlik aracı/alanı olarak 20. yüzyılın sonunda gündeme oturdu – 21. yüzyılın en azından ilk yarısının İnternet ve buna bağlı teknolojilerin getiri ve götürüleriyle biçimleneceğini öngörmek için kahin olmaya gerek yok. İnternetin bu denli yeni bir gelişme olması (kuruluşu aşağı yukarı otuz, yaygın olarak kullanılmaya başlaması yaklaşık on yıllık bir geçmişe sahip), onunla ilgili doğru analizler yapılmasını zorlaştırıyor kuşkusuz – matbaanın, gazetenin, telgrafın, telefonun, radyo ve televizyonun anlamını ve yerini saptamak, zamanında mümkün olmuş muydu? İnternet üzerine yazılmış ve klasik kabul edilen bir kitap, 1993 tarihli olmasına karşın gelişmelerin çoktan gerisinde kalmış olabiliyor. Bu hızlı akışın ortasında, birkaç tutamak belirlemeye çalışıyor *Cogito* – İnternetin potansiyelini doğru olarak saptamak, bu potansiyelin ne kadarının hangi süreçler sonucunda gerçekleşebileceğini kestirmek adına.

***

Kapitalizmin çağlar boyu süren macerasında, tarım ve endüstri devrimlerinden sonra üçüncü (ve diğer ikisiyle boy ölçüşebilecek çapta) bir devrim sayılabilir mi İnternet? Bir iletişim aracının dönüştürücü etkisine daha önce de tanık olunmuştu: telgraf, ileti hızını insanın hareket etme hızından bağımsız kılmasıyla ve bu sayede iletişim hızını da kat kat arttırmasıyla, mal dolaşımının olmasa da bilgi dolaşımının bir anda nitelik değiştirmesine yol açmıştı örneğin; radyo, bireysel yayın yapma, kitlelerin eğitimi, siyasal katılım gibi konularda pek çok ütopistin gözbebeği olmuştu; televizyonun potansiyeliyse, tek yönlü bir iletişim aracı olmasına rağmen, pek çok iletişim kuramcısını büyülemişti. İnterneti bunlardan farklı kılan, bunların ötesine

taşıyan nedir? John Stratton ve Hubert L. Dreyfus konuya bu açıdan yaklaşıyor. Stratton İnternete baktığında bir pazar, Aydınlanma ideolojisinin taşıyıcısı, ulus-devletin mezarcısı, bireysel alan yaratıcısı bir teknoloji görüyor. Küreselleşen kültürde İnternetin, çoğunluğu oluşturan sessiz marjinallerin meydanı haline geleceğini düşünüyor; başlıca endişesi, bu meydanın sonunda yalnızca bir pazaryerine dönüşmesi. Dreyfus ise Kierkegaard'ın gazete için söylediklerini İnternete uyarlıyor – basının yarattığı (ve Habermas gibi 20. yüzyıl düşünürlerince olumlu anlamlar atfedilen) kamusal alanın bir nihilizme yol açtığını, kamusal alanda fikir alışverişinde bulunan insanların, sözleri dolayısıyla sorumluluk taşımadığı için, söylediklerini eyleme dökmeleri gerekmediği için etik alanın içinin boşaldığını, yaşamın büyük oranda estetik alana kaydığını söyleyen Kierkegaard'a hak veriyor Dreyfus ve bunun alasını İnternetin yaptığını belirtiyor doğal olarak. Herşeyin eş derecede önemli ya da önemsiz, anlamlı ya da anlamsız olmasına, yapılan seçimlerin tümüyle afaki olmasına, sonunda da kişinin yaşamla ilgili derin bir umarsızlığa kapılmasına meydan verildiğini savlayan Dreyfus, çözümün, Kierkegaard'ın önerdiği gibi, gerçek olmakta, eylem içinde olmakta yattığını söylüyor.

İnternet bir kamusal alan, bir siyasal katılım aracı ya da platformu olarak, demokrasiye hizmet eden bir teknoloji olarak değerlendirilebilir mi? Her yeni teknolojide olduğu gibi, İnternet konusunda da ütopist sayılabilecek ölçüde iyimser olanlarla, yeni bir "cesur yeni dünya"nın ayak seslerini duyanlar arasında paylaşılıyor kozlar. Mick Underwood, "Kamusal Alan Olarak İnternet" başlıklı yazısında, büyük umutlara kapılmamak gerektiğini daha önceki deneyimleri hatırlatarak vurguluyor – dönüştürücü potansiyeli olan eski iletişim teknolojilerinin başına gelenlere bakarak, İnternet konusunda fazla hayalci olmamak gerektiğini söylüyor. Underwood, Habermas'ın kamusal alan kuramını ele alarak, İnternetin bu kurama uygunluğunu kabul ettikten sonra, kimlik sorununun altını çiziyor: İnternette insanların kendileri olmak zorunda olmaması, gerçek iletişimsel eylemi, uzlaşma ve geçerli/bağlayıcı kararlar almayı, sonuç itibariyle de kamusal alanın özünü zora sokuyor. Castells'in endişesini paylaşıyor Underwood – İnternet gerçekten de Eski Yunan demokrasisine benzer bir model ortaya çıkarabilir – İnternet sevdalılarının düşündüğü gibi ideal katılımcı bir demokrasi anlamında değil, küçük bir seçkin sınıfın, nüfusun büyük kısmını dışlayarak oluşturacağı bir "agora" anlamında. BBC'nin İnternet sitesi, Underwood'un gözünde kamu sektörünün bu alanda neler yapabileceğine iyi bir örnek

oluşturuyor. Langdon Winner da İnternete sorgulayıcı bir gözle bakmayı yeğliyor ve İnternetin potansiyelini tanımlamakta kullanılan "bireysel özgürlük", "devletin el çekmesi", "serbest Pazar", "özgür ve güçlü şirketler" gibi kavramların sağcı, liberter içeriğine dikkat çekiyor. Gücün kimde olacağı sorusu belirleyici bir özellik taşıyor Winner'ın analizinde – bugün görülen yönelimler devam ederse, İnternetin "halkın agorası" haline gelmesi, yeni ve küresel bir "cemaat" yaratması mümkün gözükmüyor, tam tersine, gerçek hayatta var olan cemaat ilişkilerinin zedelendiği, ayrımcılığın arttığı, paranın iktidarının iyice (bir kez daha) yerleşiklik kazandığı bir "sibertoplum"dan söz etmek gerekiyor. Bruce Bimber da İnternetin sanıldığı gibi popülizmi ya da cemaat oluşumunu arttırmayacağını, ama "hızlandırılmış çoğulculuk" adını verdiği süreci hızlandırabileceğini düşünüyor. İnternetin, insanların siyasete ilgisini arttırmayacağını teslim eden Bimber, yine de İnternetin sağladığı iletişim ve bilgi akışı olanaklarının, siyasal organizasyonların sorunlarını azaltacağını ve "siyaset akışı" hızını arttıracağını, mobilizasyon eşiklerinin ve masraflarının çok önemli ölçülerde düşeceğini, geleneksel medyanın gündem belirleme gücünün azalmasının da çoğulculuğa katkıda bulunacağını belirtiyor.

İnternetin demokrasiye katkısı konusunda ünlü Amerikan hukukçusu Cass R. Sunstein'in, geniş tartışmalara yol açmış yazısına ve ileri sürdüğü teze yanıt oluşturan iki yazıya yer veriyoruz. Sunstein, "Günlük Gazetemiz" başlıklı yazısında, *republic.com* adlı kitabında da ele aldığı bir konuyu irdeliyor: filtre sistemi. İnternet sitelerinde giderek daha yaygın olarak kullanılan bu uygulama, kullanıcının, sitenin içeriğini otomatik olarak ve önceden elemeye tabi tutmasını, ilgilendiği konuları görüp diğer konuları sayfaya bile çıkarmadan atmasını sağlıyor. Örneğin bir gazetenin size yalnızca borsa ve spor haberlerini vermesini istemek artık mümkün. Sunstein bunun genel bir uygulama haline gelmesinin sakıncalarına dikkat çekiyor – ona göre rastlantısal karşılaşmaların ortadan kalkması ve ortak deneyimlerin azalması, demokrasiyi yaşatacak cemaat yapısını, kamusal alanı zedeleyecek. Sunstein yazısında, buna karşı alınabilecek önlemleri de sıralıyor. Andrew L. Saphiro ise, "İnternetin içine ne koyarsanız, İnternet odur" diyor ve olumlu açıdan bakıldığında İnternetin yalnızca bilgi ya da iletişim devrimi değil, aynı zamanda bir "kontrol" devrimi de olduğunu, kitlelerin ve bireylerin, kendileriyle ilgili "söz alma" konusunda denetimi yeniden ele geçirebileceğini öne sürüyor. Saphiro da birtakım tehlikelere dikkat çekiyor: bireysel erişim

sayesinde aracıların ortadan kalkması genellikle olumlanıyorsa da, haber doğruluğu söz konusu olduğunda bu aracıların üstlenmiş olduğu sorumluluğu yeni dönemde üstlenecek kimse yok, dolayısıyla İnternetten edinilen bilginin güvenilirliği aslında yok, doğru olmayan haber konusunda hesap verecek, hesap soracak kimse de yok; yüzyüzelik azalacak; büyük şirketlerin gücü sürecek; toplumsal bölünme artacak, cemaat duygusu azalacak, toplumu birbirine bağlayan şeyler azalacak. Thomas Nagel'ın "Enformasyon Gettoları" başlıklı yazısı (bkz. Kitap Tanıtım bölümü) ise, Sunstein'in tezini ayrıntılı bir şekilde ele alarak çürütmeye çalışıyor.

İnternetin yarattığı "yeni ekonomi" özellikle ABD'de gündemin üst sıralarından hiç inmiyor – lise öğrencilerinin, kurdukları İnternet şirketleri sayesinde milyonlarca dolar kazanması, bireysel girişimciliği yapısal olarak tümüyle destekleyen İnterneti, dünyanın başka yerlerinde de "ciddi işadamları"nın ilgi odağı haline getirdi. İlk büyük patlamanın ardından gelen göreceli düşüş ise, İnternetin ekonomik potansiyelinin sorgulanmasına ve daha gerçekçi bir gözle değerlendirilmesine yol açtı. İsmail Ertürk yazısında bu gelişmeleri derliyor.

İnternetin kültürel anlamda nasıl sonuçlar doğurduğu ve doğurabileceği konusu, üç yazar tarafından ele alınıyor. Tuğrul Tanyol, İnternetin belirleyici özelliğinin olumlu anlamda anarşizme yataklık etmesi olduğunu düşünüyor; bu anarşizmin denetimden kolaylıkla kaçabileceğini, özdenetimin gerekli olduğunu, yeni teknolojinin her zaman olduğu gibi İnternet bağlamında da yeni üretim biçimleri ve dolayısıyla yeni üstyapılar getireceğini savunuyor. Manuel Castells, İnternet kültürünün "sanal" olarak adlandırılıp "gerçek" karşısında ikinci sınıf muamele görmesini eleştiriyor – "gerçeklik" denilen şeyin zaten ancak sanal olarak algılanabileceğinden yola çıkan Castells, İnternetin alışılageldik zaman kurgusunu ortadan kaldırdığını, bütün zamanları tek bir zamanda birleştirdiğini, yeni kültürün de bu kurguya inanç temeline oturacağını söylüyor. Dante Tanzi, kişisel deneyim açısından bakarak İnternette zaman konusunu ele alıyor – İnternette zamanın akmadığını, bir matris özelliği taşıdığını, yeniden kurgulanan zamanın yeni olanaklar getirdiğini belirten Tanzi, İnternetteyken, "chat" yaparken beklemenin boşuna beklemek olmadığını, o boşlukta kimlikler kurulduğu gibi, iletinin öznel özelliklerinin de belirlendiğini saptıyor. Armağan Ekici ise benzer bir açıdan bakarak, kullanıcı için İnternetin ne anlama geldiğini sorguluyor.

Dosyanın son dört yazısı, tek bir İnternet sitesi hakkında: Ekşi Sözlük (http://sozluk.sourtimes.org). Kısa geçmişine karşın üç bin civarında üyesi ve yüzbinlerce sayfalık içeriği olan bir site Ekşi Sözlük; isteyen herkes bu içeriği okuyabiliyor, ama yalnızca üye olanlar bu içeriğe katkıda bulunabiliyor; çok daha küçük bir "seçkinler grubu" ise, bu içeriği denetleme, katkıları sansürleme yetkisine sahip. Çok genel anlamıyla "öznel tanımlar"dan oluşan bir imece-sözlük denebilir bu siteye: gerçek bir sözlüğe, hatta ansiklopediye çok yaklaştığı maddelerin (bkz. Gestalt terapisi) yanısıra, hiçbir sözlük ya da ansiklopedide karşılaşılmayacak, tümüyle öznel deneyimlerin kategorize edilmesiyle oluşturulmuş maddeler (bkz. sorun olmayacak şeyleri sorun etmek) var burada. Üyeler yeni madde başlıkları girebildiği gibi, var olan madde başlıklarının altına, konuyla ilgili kendi bilgilerini, görüşlerini, deneyimlerini, esprilerini yazabiliyor, başka maddelere gönderme yapabiliyor. Ekşi Sözlük, özgün ve zengin içeriğiyle başlı başına bir metin okuması çalışmasını hak ediyor – sosyolojik ve kültürel anlamda çok ilginç sonuçlar doğuracak bir çalışma olur bu. Ne var ki bu kadarı, yüzeyi kazımak sayılabilir – Ekşi Sözlük, "yazılı malzeme"nin ötesinde, bir de "cemaat" çünkü ve bu anlamda, İnternet-cemaat ilişkisi üzerine kafa yoran kuramcılar için kaçırılmaması gereken bir gözlem alanı. Sitenin teknik altyapısı, üyelerin kendi aralarında mesajlaşmalarına, birbirlerinin katkıları ("entry"leri) hakkında değerlendirme yapmalarına izin veriyor. Yapılan katkılar neredeyse anında yüklendiği ve yapılan en son katkılar geriye doğru sıralanmış bir şekilde takip edilebildiği için, ekranınızı düzenli aralıklarla "yenileyerek" çevrimiçi olan üyelerin birbirleriyle nasıl bir diyalog oluşturmakta olduğunu canlı olarak izlemek mümkün. Üyelerin hepsinin bir takma adı ("nick"i) var, bazılarının birden fazla takma adı olduğu da düşünülebilir; bu adların arkasında bir süre sonra kimlikler oluşmaya başladığı görülüyor. Sanılanın aksine, bu sanal kimlikler "gerçek" kimliklerle büyük oranda geçişli – Sözlük üyelerinin sık sık düzenlediği "zirve"lerde üyeler birbirleriyle yüzyüze geliyor ve örneğin kebap yiyebiliyorlar. Ekşi Sözlük, önceden varolan arkadaş grupları için de yeni bir "ortam" sunuyor – sözlük üyeleri ile ilgili açılan maddelerden, pek çok üyenin birbirini zaten tanıyor olduğunu anlamak mümkün. Yine de "deşifre etmeme" konusunda genel bir etiği var sitenin. Bu kalabalık cemaatin içinde küçük alt-grupların oluştuğu da gözlemleniyor – gruplararası ilişkiler kadar, grupiçi ilişkiler de ilgi çekici bir okuma alanı oluşturuyor. Sonuçta ürün açısından, yaşadığımız zamanlara sunduğu dolaylı ve dolaysız tanıklık açısın-

dan, yarattığı cemaat ve kurduğu dinamikler açısından çok daha geniş bir şekilde değerlendirilmeyi ve tartışılmayı hak ediyor Ekşi Sözlük.

İnternet dosyasının görselleri ise kendi içinde "İnternet ne işe yarar?" başlıklı bir alt dosya oluşturacak şekilde ve elbette İnternetten derlendi.

***

Cogito 30'un "Gündem" bölümünde, Tarhan Erdem'in yazısı var: son Anayasa değişikliklerini toplu olarak inceleyen Erdem, günlük gazetelerin bu konuyla ilgili olarak bıraktığı açığı kapatmamızı sağlıyor.

Bu sayının "Odak" konusu, felsefe ve müzik ilişkisi. Ömer Naci Soykan'ın uzun ve zengin yazısı, Pythagoras ve Konfüçyüs'ten başlayıp Lukacs ve Adorno'ya kadar, müzik estetiğini katediyor. Mehmet Nemutlu öteki yakadan bakarak, müzik yazımının içerdiği felsefi soru(n)ları ele alıyor. Ali Akay'ın denemesi ise, Chatelet'nin müzik anlayışı üzerine Deleuze'ün düşüncelerinden yola çıkarak, müzik-eylem ilişkisini irdeliyor.

"Yeni Perspektifler", 11 Eylül saldırısı çevresinde gündeme gelen dört önemli yazıdan oluşuyor: ilki Bernard Lewis"in 1990'da yazdığı ve 1993'te Samuel Huntington'ın ünlü makalesiyle desteklenen "Müslüman Öfkenin Kökenleri" – burada, "uygarlıkların çatışması" tezinin kökenlerini bulmak mümkün. Edward Said ve Edward Herman'ın yazıları, bu teze verilmiş iki önemli yanıt. Jean Baudrillard ise, "Terörizmin Mantığı" başlıklı yazısında, 11 Eylül saldırısının dördüncü dünya savaşına, küreselleşmeye karşı savaşa işaret ettiğini söylüyor: "Bu savaş her tür dünya düzenini, her tür hegemonyayı tehdit ediyor. Eğer dünyaya İslam egemen olsaydı, terör İslama yönelirdi. Çünkü dünyanın kendisi küreselleşmeye direniyor."

Bu sayının söyleşisi, yaşayan en önemli düşünürlerden biri olan Paul Ricoeur ile, "hafıza, tarih, unutma" üzerine...

***

Okurlara ve yazarlara not: *Cogito*, önümüzdeki sayılarda "münevver/entelektüel/aydın", "bilimin ve kurgunun birbirlerinden öğrendikleri", "hayvan", "Wittgenstein" konularını ele alacak.

Afganistan Deneme Tahtası

İnsanlık tarihinin en eski görüntüsü, Rousseau'ya göre başsızlığın, otoritesizliğin tarifsiz iç huzurunun, Hobbes'a göre ise başsızlığın vandal saatinin hüküm sürdüğü *doğal hali*nde, saçları, sakalları tıraşsız, elleri manikürsüz bir grup ön-insanın/insan müsveddesinin *yok*tan *var* ettikleri ilk icatları kemiğin elden ele hayranlık dolu bakışlar arasında dolaşması. Aralarından biri bu kemiği alıp cinsel partnerine saçlarını her akşam farklı şekillere sokup kendini sunsun diye hediye etmeyi içinden geçiriyor; bir başkası kemiği değişik renkte ve büyüklükte taşlara vuruyor, içgüdüsel bir ritim duygusuyla çıkan karmaşık sesleri bir sıraya koymak istiyor. Geri kalanlar, ikinciyi kıskançlığın çatık kaşlarının altında şekillenen hayranlığın deli gözleriyle izliyorlar. Gözlerdeki önlenemez kıskançlık, kısa zamanda bariton homurtulara dönüşüyor. Homurtular, ritimler geliştikçe yükseliyor ve parlak atmosferde soru işaretleri olarak yankılanıp bölünerek geldikleri yere amansızca geri dönmeye başlıyor. Aralarından küçük bir azınlık, çoğalan soru işaretlerine cevaplar bulamadıkça patolojiye damarından saplanmaya başlıyorlar. İçlerindeki kendilerini farklı addettiren onulmaz yetenekleri kullanıp, gittikçe yükselen homurtuları durdurmanın ortak bir yolunu bulamıyorlar. İnsanlığın, tarihin tehlikeler otobanına doğru sürüklenmeye başladığı ilk anlar bu kullanılamayan yeteneğin çatışmanın objesi olan kemiği alıp diğerlerine hırsla vurmasıyla başlıyor. Kendini yeterli görmeyenler onların etrafında birleşiyor, *nomenklatura* oluşmaya başlıyor.

Bu eski görüntüden günümüze kadar geçen zaman, Kubrick'in "2001"indeki gibi iktidarını kutsayan elin, kemiği havaya attığın-

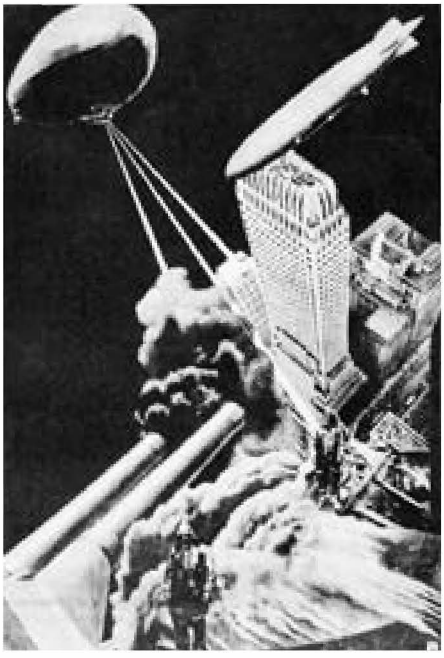
"Yadigâr-ı Afganistan der serhad-i Hindistan."

da uzay mekiğine dönüşmesi kadar hızlı bir şekilde, göz açıp kapayıncaya kadar geçmişçesine "Gizli Hedef" oyunundaki birkaç elin yönlendirdiği mavi-kırmızı-beyaz piyonlar büyük hayali bir devlete en gelişmiş kemiklerle saldırıyorlar. Bir yandan kendini yetersiz hissedip *Leviathan* etrafında yumak haline gelenler, bir sürü boş sayfayı doldurarak *nomenklatura*yı kutsamaya çalışıyorlar. Aralarından bazıları –misyonerler ve vizyonerler[!]– "Tarih'in Sonu", "Hoşt[!]-modernizm", "Haçlı Seferleri'nin Kaçınılmazlığı" tezlerini perdahlayıp, güncelleyerek üç renkli orduların "Gizli Hedef"ini kutsamaya çalışıyorlar. Senato, Meclis, Kongre, Sovyet Suprem, Kilise, Cizvit Papazları, Kitle İletişim Araçları Baronları ellerindeki rengarenk, çeşit çeşit perdahlanmış kemikleriyle plebleri, yurttaşları, yoldaşları, dindaşları, okuyucuları "Gizli Hedef"e kitliyorlar.

Sanki bundan yaklaşık 20 sene önce zamanın en güçlü kırmızı piyonları orada tükenmemişçesine, dünyanın en eski oyununda yeni teoriler üretiliyor, hızla çürüyüp tarihin sonsuz çöplüğüne atılmayı beklemek için. Nasıl olsa birçok avare geceleri amaçsızca dolaşıp o teorileri gece yarıları yeniden yazıyorlar. Tekrardan denemeye başlıyorlar algılarında kâğıttan bir haritadan ibaret insanlıkla yaşıt düzen kurma teorilerini. Tüm düzenler "yeni": 0, 395, 1215, 1648, 1789, 1815, 1830, 1848, 1870, 1914, 1939, 1945, 1989, 2001! 0'dan 2001'e, *yok*tan *var* edilen bir kemik havaya fırlatılıyor ve bir uzay mekiğine dönüşüyor. Birileri şöyle özetliyor tüm bu zamanı: "Bu dünyada yanlışın ne olduğunu biliyorum, hâlâ saçlarında çiçekler olmayan insanlar var", bu birileri Seattle'da, Prag'da, Genova'da "Gizli Hedef" tahtasındaki taş piyonların silahlarının namlularına elleri titreye titreye kırmızı güller yerleştirmeye çalışıyorlar; her seferinde yedikleri dipçiğe rağmen göremiyorlar ki biz kalabalık olabiliriz ama silahlar onlarda!

ALİ ECE

"Geleceğin Savaşı"

Aleksandr Rodçenko'nun "Geleceğin Savaşı" başlıklı kolaj çalışması, bugün bakıldığında, Sanat'ın öngörü gizilgücü adına ürpertici bir tanıklık getiriyor: 11 Eylül'ü 1930'un Rusyası'ndan ancak bu kadar net görmek mümkün olabilirdi.

Fütüristler savaşa marazi bir ilgi duymuşlardı. İtalyan fütüristlerinin, özellikle de Marinetti'nin ağzı köpüklü tutkusu, ne yazık ki savaşa övgü dolu önemli yapıtlar getirmişti. Rus fütüristleri, daha mesafeli: Birinci Savaş'ın yılgısını unutmamışlar, İkinci'nin ilkinden çok daha ağır sahneler kuracağını sezmiş olabilirler, ama Rodçenko ötelere bakmayı yeğlemiş: Dünün gözü, içgözü bugüne dikildiğinde, insanın herşeyi çoktan hazırladığını, bizlerin bize hazır edilmiş bir zamanı yaşama çaresizliğine mahkûm edildiğimizi gösteriyor topu topu.

Şimdi Yarın'a nasıl bakarkörüz?

ENİS BATUR

ODTÜ Felsefe Bölümü I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi

1. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü tarafından 12-13 Kasım 2001 tarihlerinde Üniversite'nin Kültür Kongre Merkezi'nde gerçekleştirildi. Tüm mesleklerden düşünürlerin toplumsal yaşama ilişkin etik sorunları olanaklı en geniş katılımla tartışmalarını ve böylece bir değer bilgisi birikimi yaratmayı, toplumsal yaşamımızın her alanında karşılaştığımız etik sorunların tartışılması için uygun bir ortam oluşturmayı, araştırmacıların ve mesleklerinde etkinliklerini sürdürmekte olanların, etik sorunlarımız ve çözüm yolları üzerine birlikte düşünmelerini sağlamayı amaçlayan kongre iş, siyaset, medya, bilim, tıp, teknoloji, mühendislik, çevre, kamu yönetimi, ve eğitimden ilahiyata kadar geniş bir alandan birçok kişiyi bu platformda buluşturdu. ODTÜ Felsefe Bölüm Başkanı Prof. Dr. Akın Ergüden, Devlet Bakanı Yılmaz Karakoyunlu, ODTÜ Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Utku ve Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölüm Başkanı Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'nin katıldığı açılışta ilk konuşmayı yapan Prof. Dr. Akın Ergüden "bugünkü medya etiğinin normlar geliştirmekten başka barışçıl bir çıkış yolu olmadığı saptamasını esas aldıklarını" belirterek "artık bu kurallar koyma çabasının tüm iş alanları için kaçınılmaz olduğunun" altını çizdi. ODTÜ Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Utku "kongreye böylesi yoğun bir katılımın bu konudaki toplumsal rahatsızlığın bir ifadesi olduğunu, üniversitenin bu türden etkinliklerin felsefeyi bugün olduğu gibi ileride de destekleyeceğini ve bu konuda disiplinlerarası yeni araştırma alanlarının açılmasına, çeşitli araştırma alanları arasında iletişimin artmasına yardımcı olacağına inandığını" ifade etti. Prof. Dr. İoanna Kuçuradi ise "Etik Kavramları" başlıklı konuşmasında "Çeşitli meslek alanlarının kendi etiklerini geliştirme eğiliminde olduklarını, bu mesleklerin özel nitelikte normlar bulma çabasında olmalarına rağmen aranan normların epistemolojik yönlerine dikkat edilmediğini, norma uygun davranmakla etik bakımdan değerli eylemde bulunmak arasında önemli bir fark olduğunu, evrensel bir etik oluşturulabilmesinin asgari koşulunun felsefi değer bilgisi ve normlara ilişkin epistemolojik ve aksiyolojik bilgi olduğunu saptayarak şu anda toplumda var olan tartışmaların bu şartı yerine getirir görünmediğini" belirtti ve "normların bilgisinden önce felsefi etik bilgisinin edinilmesinde yarar vardır" sonuç belirlemesiyle konuşmasını sona erdirdi.

Kongrenin ilk gününde "Medya Etiği"yle, "Terör, Siyaset, İş Dünyası ve Etik" başlıklı oturumlar yer aldı. İkinci gün ise "Medya Etiği (I-II-III)", "Medya-İletişim Etiği", "Tıp Etiği, Özgürlük ve Demokrasi", "Tarihte Etik Kuramlar", "Uygulamalı Etiğin Temelleri", "Ekonomi, İş ve Siyaset", "Çevre Mühendislik ve Teknoloji Etiği"yle "Çağdaş Etik Kuramları" başlıklarını taşıyan oturumlar gerçekleştirildi. Oturum başlıklarından da anlaşılacağı gibi "Medya Etiği" ülkenin son on yıllık dönemde önemli bir kurum olarak ortaya çıkan medyanın toplumsal gerçeklikle kurduğu bağlantının niteliği, bir "ortam" olarak medyanın etik tavrının sorgulanması kongrenin en temel tartışma konusunu oluşturdu. Uluç Gürkan, Hikmet Uluğbay gibi politikacıların yanı sıra Basın ve Televizyon kuruluşlarından Oktay Ekşi, Nuri Çolakoğlu gibi isimlerin bir araya geldiği kongrede "Türk Basınında Etik", "Medyanın Yasal Durumu", "Tekelleşme"den, "Haber Fotoğrafının Mantığı"na kadar geniş bir perspektifte medya analizi ve eleştirisinin etik boyutları ele alındı. Meslek etiği ve özellikle tıp etiği kongrenin ikinci en çok tartışılan konu başlığıydı. "Hastane Yönetiminin Hekim-Hasta İlişkisine Müdahelesi", "Bir İnsan Hakkı Olarak Yaşama Hakkı ve Sorunları", "Ötenazi ve Ölüm Orucu", "Tıp Etiğinin Temel Sorunları", gibi farklı konuların ele alındığı oturumlarda bu alanda son yıllarda karşılaşılan sorunların felsefi bir disiplin alanının sınırlarında tartışılmasının gerekliliği ve zorunluluğu dile getirildi.

"Ekonomi, İş ve Siyaset Etiği", "Çevre ve Mühendislik Etiği" konularında ise "Global Etik", "Enflasyon ve Etik", "Çevre Etiğinde Gelecek Kuşaklar Sorunu" adlı ilginç sunumlar gerçekleştirildi.

I. Uygulamalı Etik Kongresi böylesi geniş bir çalışma alanını ilk kez felsefi bir platforma taşıma anlamında Türkiye'de gerçekleştirilen ilk ulusal kongre oldu. ODTÜ Felsefe Bölümü 2002 yılı içinde, temel yöntemi çözümleyici (analitik) ve kavramsal etik çalışmalarının, kamu alanında ve iş yaşamında ortaya çıkan sorunlara, etik tartışma gerektiren olaylara uygulanması olan, her alandan meslek sahiplerine etik çerçevede karar verme alışkanlığını kazandırmayı ve onların meslek yaşamlarında ortaya çıkan etik sorunlara karşı duyarlı olmalarını amaçlayan bir Uygulamalı Etik Tezsiz Yüksek Lisans Programı açmayı hedefliyor.

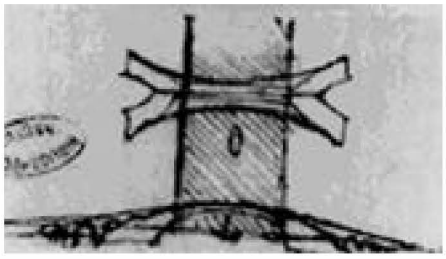
ERDEM ÇİFTÇİ

II. Bayezit, Leonardo da Vinci'ye Dedi ki...

Vizyon sahibi olmak nasıl birşeydir? Vizyon sahibi olanlar, gördüklerinde birbirlerini tanır mı? Tanırsa, bundan işbirliği mi doğar, kıskançlık mı?

II. Bayezit, Haliç'e bir köprü yaptırmak istiyordu, ancak gemilerin geçişi sorununun nasıl çözüleceğini kestiremiyordu. Bu haber Floransa'daki Leonardo da Vinci'ye nasıl ulaştı bilinmiyor, ama bilinen şu ki Leonardo 1502 yılında, yapıldığında o dönemin en uzun köprüsü olacak 240m.'lik bir köprü taslağı yolladı padişaha; yazdığı mektupta, "Köprüyü bir yay gibi kuracağım, yelkenlerini fora etmiş bir gemi altından rahatlıkla geçecek," dedi. Bayezit pek ikna olmadı anlaşılan; köprü hiçbir zaman yapılmadı.

Hiç değilse 500 yıl boyunca. Norveçli sanatçı Vebjorn Sand 1996 yılında, da Vinci'nin mühendislik dehasını ortaya koyan bir sergide bu tasarımla karşılaşınca, birşeyler yapması gerektiğini anladı. Beklenmedik bir yerden geldi destek: Norveç Karayolları Müdürlüğü, bu köprüden bir değil, iki tane yapılması için Sand'ı, mimar Knut Selberg'i ve Moelven Grubunu görevlendirdi. Köprülerden ilki ahşap ve 65 metre - As kentinin hemen dışında bir yaya üst geçidi olarak kullanılacak olan köprüyü Kraliçe Sonja Ekim ayının sonunda resmen açtı. İkinci köprüyse taştan olacak ve büyük olasılıkla Oslo Havaalanı'nda inşa edilecek, maliyetiyse ilkinin üç katı, yani 1.5 milyon USD olacak.

1800'lere kadar yaygın olarak kabul görmemiş bir mühendislik ilkesini 300 yıl öncesinden kullanan bu köprü tasarımı, belki bir gün siparişin ilk sahibi kentte de cisme dönüşme fırsatı bulur, kimbilir.

CEM AKAŞ

Franz Taeschner ve Asistanı Sezer Tansuğ Anadolu Yollarında

Türkiye'de sanat eleştirmenliğinin en önemli ve özgün isimlerinden olan Sezer Tansuğ'un, (1930-1998) 1956'da üniversitede Prof. Mazhar Şevket İpşiroğlu'nun asistanlığını yaptığı sırada üniversiteden olaylı bir şekilde ayrıldığını ve doktora tezi olarak hazırladığı *Şenliknâme Düzeni* (De Yayınları, 1961; YKY, 1992) adlı özgün çalışmasını da bağımsız olarak yayımladığını biliyoruz. Sonraki yıllarında *Şenliknâme Düzeni*'nin sunuş'u dışında o yıllara dair bir şey yazmadığı gibi konuşulmasından da pek hoşlanmamıştır.

Alman Hititolog Hans Gustav Göteborg ile Boğazköy'de.

68 yıllık yaşamından geriye kalan fotoğrafları karıştırırken, birkaçı vardı ki, özellikle dikkate değerdi: Asistanlık yıllarının (1954-1956) yaz aylarında Alman bilim adamı, iktisat tarihçisi ve fütüvvetnameler uzmanı Prof. Franz Taeschner'e (1888-1967) asistanlık yaptığı gezilere ait görüntülerdi bunlar.

Göynük'te Akşemseddin Türbesi önünde.

Tarih kaydı olmayan fotoğrafların arkalarında Boğazhöyük, Köstebek Demokrat Parti Ocağı, Göynük'te Akşemseddin Türbesi önünde, Yozgat'ın Yünalan köyünde, Kayseri, Ayaş gibi notlar vardı sadece... Anadolu kervan ve hac yollarının araştırıldığı bu geziler sonucunda Taeschner, pekçok bilimsel yayın yaparken, Tansuğ, herhangi bir şey yazmamıştır. Prof. Taeschner'in, Ekim 1959'da Ankara'da I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi'nde sunduğu "Eski Manyas ve Harabeleri" başlıklı tebliği de, bu gezilerin ürünlerindendir: "... 27 Mayıs 1955 Cuma günü tesadüfen Eski Manyas'a geldim ve köye yakın bir tepenin üzerinde harabeler gördüm. Bunlar bana Osmanlı devrinin ilk zamanlarına ait olduğu intibaını verdi. Jeep ile oraya çıkmak mümkün değildi; yaya olarak tırmanmak için de çok geç olmuştu (saat 18). Binaenaleyh o gün için harabeleri ziyaretten vazgeçtim. Fakat gezinin sona ermesini müteakip, 4 Haziran 1955'te o zamanki asistanım Bay Sezer Tansuğ ile birlikte tekrar Eski Manyas'a bir vasıta ile giderek harabeleri gezdim."

Yine bu geziler sırasında gerçekleştirilen ve gün ışığına çıkmayı bekleyen başka bir şey daha var. Bağlamasını da yanından ayırmayan Tansuğ'un yaptığı türkü derlemeleri ile bunların Taeschner tarafından alınmış ve halen München Üniversitesi arşivlerinde korunduğunu sandığımız kayıtları...

ÖMER FARUK ŞERİFOĞLU

Silajdziç: "Bu Savaş Hemen Durmalı!"

Dr. Haris Silajdziç, Bosnalı politikacı, öğretim görevlisi. 1945 Greza doğumlu olan Silajdziç Priştina Üniversitesi Tarih Bölümü'nü bitirdikten sonra aynı üniversitede öğretim görevlisi oldu. 1990'daki ilk özgür seçimlerde Demokratik Eylem Partisi'nden (SDA- Stranka Demokratske Akcija) milletvekili seçildi. Daha sonra 1992'de Dışişleri Bakanı oldu. Bosna'da savaş başladıktan sonra 1993'de Başbakanlığa getirildi. Bosna'daki savaşı bitiren Dayton Antlaşması görüşmelerinde Boşnak tarafını temsil etti. Silajdziç, savaşın bitmesinden sonra çok-etnili Bosna'yı savunan Bosna-Hersek İçin Parti'yi kurdu (SZBiH, Stranka Za Bosnia i Herzegovina). Haziran 1996'da Boşnakların, Hırvatların, Sırpların bir arada yaşamalarını savunduğu için SDA'nın İslamcı kanadından kişilerin saldırısına uğradı. Kasım 2000'deki son seçimlerde partisi en çok oy alan ikinci parti oldu. Dr. Haris Silajdziç halen ABD'de Columbia Üniversitesi ve Saraybosna Üniversitesi'nde ders vermektedir.

Dr. Haris Silajdziç, 11 Eylül saldırısını ve hemen sonrasında başlayan Sonsuz Özgürlük Operasyonu'nu Uygarlıklar Çatışması kavramı bağlamında değerlendirmek için Boğaziçi Üniversitesi'nde konferans verdi. Bu konuda biz de kendisiyle bir söyleşi yaptık.

Ali Ece: Avrupa'nın kalbindeki kozmopolit bir uygarlığın –Bosna'nın- yıkımı esnasında en önemli siyasal aktörlerden biri olarak 11 Eylül'de olanlar hakkında ne hissediyorsunuz, ne düşünüyorsunuz?

Haris Silajdziç: Ben kozmopolit bir uygarlığın yıkımı esnasında terörün en karanlık biçimlerine maruz kalmış bir toplumun –Boşnak toplumunun– temsilcisi olarak terörün ne olduğunu gayet iyi biliyorum, daha doğrusu biz Boşnaklar ölüm kamplarını, tecavüz kamplarını yaşamış insanlar olarak terörün ne olduğunu herkesten iyi biliyoruz. Bu bağlamda kendi objektifliğime inanmıyorum. Bununla beraber terörün her türlüsüne karşıyım, 11 Eylül sonrasında başlatılan operasyon hemen durdurulmalıdır. Terörü engellemenin yolu kesinlikle bu değildir, bu yalnızca yeni terör olayları yeni Bin Ladinler doğuracaktır. Her şeyden önce oturup bu saldırının nedeni üzerine düşünmemiz, buradan çıkaracağımız saptamalar ve sonuçlardan hareketle çözüm yolları aramalıyız. Tekrar altını çizerek şunu söyleyeyim, nereden gelirse gelsin, kime yapılırsa yapılsın, kim yaparsa yapsın terörün her türlüsüne karşıyım, Afganistan'a gerçekleştirilen operasyon hemen şu anda durdurulmalı! Terörün kaynağını, hareket noktalarını, sebeplerini anlamamız gerek, insanların kafasına bomba yağdırmak yerine onları anlamaya çalışmamız gerek. Toplumlar arasındaki eşitsizlikleri gidermemiz gerek, bunu da onları dışlayarak değil, anlamaya çalışarak, açıkları, farkları, uçurumları gidererek yapabiliriz.

A.E: Soğuk Savaş Döneminden sonra Huntington'ın "Uygarlıklar Çatışması" tezi uluslararası ilişkiler teorisi bağlamında çok tartışıldı. Bosna İç Savaşı –ki bazı teorisyenler tarafından dinler arası basit bir çatışmaya indirgendi– uygarlıklar çatışmasının ilk örneği midir?

H.S: Her şeyden önce Bosna'daki savaşı bir iç savaş olarak görmüyorum, söz konusu savaş egemen devletler arasında yani Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan bakiye Yugoslavya Federas-

yonu ve Hırvatistan Cumhuriyeti arasında gerçekleşti.

Şimdi sorunuza cevap vermeden önce uygarlık kavramını irdelemek isterim. Uygarlık nedir? Benim için uygarlık Ortaçağda Avrupa'daki kitlesel kırımdan kaçan Yahudileri kabul eden, koruyan Osmanlı İmparatorluğu'dur. Bununla beraber günümüzde hiçbir uygarlığın diğerinden üstün ya da aşağı olduğuna kesinlikle katılmıyorum. Tüm uygarlıklar karşılıklı etkileşim halindedirler ve de bu böyle olmalıdır çünkü ortak bir insanlık uygarlığı söz konusudur. Bosna'da söz konusu olan uygarlıklar çatışması değildi, çünkü söz konusu üç etnik topluluk ortak bir uygarlığa sahipti, Bosnalı Sırpların ya da Bosnalı Müslümanların birbirinden kesin çizgilerle ayrışan, çatışan ayrı ayrı uygarlıkları yoktur, burada söz konusu olan ortak bir Bosna uygarlığıdır. Ayrıca Bosna'da olanlar tam anlamıyla bir "Çıkarlar Çatışması"ndan ibarettir, "Uygarlıklar Çatışması" teorisine Bosna bağlamında katılmıyorum. Bosna'da olanlar her boyutuyla insanlığa örnek oluşturmalıdır. Bosna, hem 3 ayrı etnik topluluğun bir arada yaşaması açısından hem de yıkım boyutu açısından insanlığa, günümüze küresel olarak örnek oluşturmalıdır.

A.E: Savaş esnasında Bosna hükümeti gerçekten de Orta Asya ve Ortadoğu'dan gelen İslamcı savaşçıları kullandı mı? Sırp yanlısı medya bu olguyu Hıristiyan Batı kamuoyunu etkilemek için kullanmıştı.

H.S: Nasıl Sırpların tarafında Ukrayna ve Rusya'dan gelen gönüllüler varsa bizim tarafımızda da gönüllü olarak savaşmaya gelen kişiler vardı. Ama bu kişiler yasal Bosna Ordusu'nun kademelerinde yer almadılar. Ayrıca Sırplar ve Hırvatlar dünya sistemindeki güçlü müttefiklere ve Sosyalist Federal Yugoslavya'dan kalan Avrupa'nın en büyük ordularından birisinin askeri materyaline sahipken bizim için savaşmaya gelen az sayıdaki gönüllüye "gelmeyin" desek ne fark ederdi ki? Savaşın ilk zamanlarında bu fark o kadar barizdi ki, Sırp faşizminin hizmetindeki medya ne senaryo üretirlerse üretsinler savaş boyunca bu fark yeterince gözüküyordu.

A.E: Savaştan ve yıkımdan bahsederken sanki Hırvat tarafı da kendi saflarındaki gönüllü Avusturyalılar ve Almanlarla Bosna'ya saldırmamışçasına sürekli Sırpları öne çıkarıyorsunuz, bu politik konumunuzdan dolayı mı ya da daha sonra Hırvatlar ile zoraki bir koalisyon oluşturduğunuzdan mı?

H.S: Hayır, yalnızca örnekler veriyorum ve bunlar özellikle seçilmiş örnekler değil, aklıma gelen örnekleri dile getiriyorum, tabii ki Hırvat tarafı da terör bağlamında Sırplardan pek farklı değildi. Ayrıca bizim tarafımızda, altını çizerek söylüyorum –Bosna tarafında– da teröristçe diyebileceğimiz yöntemlerle savaşan kişiler de yok demiyorum, ama bunları diğer taraflarla karşılaştırdığımızda çok az sayıda kalıyorlar. Biz egemen bir devlet olarak uluslararası hukuku iğfal etmeden savaştık ama dünya kamuoyu, özellikle diğer tarafların müttefikleri aynı hukuku yok sayan bir tavır içindeydi.

A.E: Her iki federal birimi –Bosna Sırp Cumhuriyeti ve Hırvat-Müslüman Federasyonu– birbirinden ayıran söz konusu konfederal yapı muhtemel bir "uygarlık çatışmasına" karşı Batı'nın aldığı bir önlem mi? Sizce yeni Bosna-Hersek Konfederasyonu'nda İslamın yeri ve rolü nedir? Aliya İzzetbegoviç'in İslam vizyonuna katılıyor musunuz?

H.S: Bildiğiniz gibi bugünkü konfederal yapı Dayton'da oluştu, Dayton Antlaşması tümüyle yanlış içeriğine rağmen yapılmak zorundaydı, bugün aynı şartlarda ölümle ve terörle kuşatılmış olsak yine Dayton'ı kabul ederdik, kabul etmek zorunda kalırdık çünkü ya imzalayacaktık ya da terörün kurbanı olmaya devam edecektik. Dayton, Batı'nın bize kabul ettirdiği, bizim de kabul etmek zorunda kaldığımız bir antlaşma bu yüzden Bosna'yı etnik sınırlarla birbirinden ayırmaya çalışıyor. Ama Bosna'da tüm etnik grup-

lar savaş öncesinde ve sonrasında öylesine iç içe girmişti ki, tüm etnik temizlik hareketlerine rağmen etnik olarak "temiz" bölgeler yaratılamadı; birçok Boşnak Sırp Cumhuriyeti'nde kaldı, birçok Sırp da Hırvat-Müslüman tarafında kaldı. Bugün de durum farklı değil. Bosna etnik sınırlara göre bölünemez. Ben her zaman çok-etnili Bosna için çalıştım ve çalışmaya devam edeceğim. Uzun zamandır en azından ticari olarak tekil bir Bosna yaratarak ekonomi aracılığı ile yaraları sarmaya çalışıyorum ama çok büyük bir zorlukla karşı karşıyayız çünkü Bosna'da şu anda 3 ayrı ekonomik alan var: Hırvat, Boşnak ve Sırp! Bu da Batı'nın eseri...

İslam konusuna gelince, bu konu üzerine çok daha uzun konuşmak isterdim. Benim için İslam barış demektir, bir arada kardeşçe yaşamak demektir. İzzetbegoviç için İslam daha farklı bir şey, İzzetbegoviç onun kafasındaki İslam'a uygun öğeler üzerine kurulu bir Bosna kurmak istiyordu, bense çok-etnili bir Bosna için çalışıyordum hala da çalışıyorum. İkimiz de Bosna için çalıştığımız için savaş sırasında aynı saflardaydık, savaştan sonra ise özellikle İslam bağlamındaki görüş ayrılıklarımız nedeniyle ve başka birçok nedenden dolayı yollarımız ayrıldı. Bugün ben hâlâ özgür ve çok-etnili, üç etnik grubun tekrar bir arada yaşadığı bir Bosna için çalışıyorum ve çalışmaya da devam edeceğim– çünkü ben Bosnalıyım, Balkanlıyım ve bundan gurur duyuyorum...

Müziksiz Bir Yaşam

"Müziksiz yaşam hatadır" diyor Nietszche. Bu söz bana çok sıradan gelirdi, çünkü müziksiz bir yaşamın olamayacağını düşünürdüm. Kimi insanların şiirsiz, resimsiz, ya da hiç dans etmeden yaşayabileceklerini düşünebilirim de, müziksiz yaşamayı başarabileceklerini düşünemem.

Siz hiç hayvanların bir resme, bir heykele baktıklarını gördünüz mü? Çiftleşme dansları olarak yorumladığımız hareketleri dışında, herhangi bir hayvanın dans ettiğini düşünebilir misiniz? Oysa müziğin hayvanlar üzerinde bile farklı etkileri olabiliyor. Duyma yeteneklerinin çok güçlü olmasından mı kaynaklanıyor, bilemiyorum, ama hayvanların bile ilgi gösterdikleri müziğe düşmanlık edilebileceğini, bir insanı, bir toplumu bütünüyle müziksiz bırakmayı bir inançla bağdaştırmayı başarabilecek bir kafa yapısının bir gün bir yerde egemen olacağını söyleselerdi herhalde güler geçerdim.

İnsanoğlu neden müzik yapma gereğini duydu acaba? Antropologlar bunun ayinsel köklerinden söz ediyorlar. Şiirle, yani büyülü sözlerle, dansın, maskların ve boyaların eşliğinde tanrılarına yakarırken insan, sanata dönük ilk adımlarını da atıyordu. Geçmiş binyılları bilemeyiz, ama en azından geçtiğimiz yüzyılların tanıklıkları insanın olduğu her yerde müziğin de var olduğunu gösteriyor bize. Bu çoğu zaman bizim anladığımız ve zevk aldığımız gibi olmayabilir, ama yine de müzik. İnsan sesi ya da çeşitli çalgılarla en ilkelinden en gelişmişine insanoğlu günlük yaşamına molalar vererek müzik yapmış. Büyük olasılıkla diğer tüm üretim dallarında olduğu gibi müzik de ilk günlerde komünal bir nitelik taşıyordu. Marx'ın da dediği gibi herkes müzisyen, dansçı ressam ve şairdi o günlerde. Sonra nasıl meslekler ayrılmaya, insanlar uzmanlaşmaya ve farklılaşmaya başladılarsa, sanatçılar, şairler, ressamlar ve müzisyenler de giderek kendi meslek dallarına ayrıldılar. Geride kalanlar artık bu sanatları yapmaya katılamasalar bile izleyerek katılmayı sürdürdüler.

İnsanın müzikten ayrılamayışının bir nedeni de sanatların niteliklerine bağlı olmalı. Bununla şunu söylemek istiyorum. Aslında insanlar o ilk günlerde yaptıkları gibi tüm sanatlarla bir biçimde ilişki içinde kalmayı sürdürdüler. Ne var ki uzmanlaşmanın getirdiği yapı, kültürleri de birbirlerinden ayırdı; yani bir üst, seçkin kültür oluşurken bir alt, ya da halk kültürü yaşamına bir başka yön verdi. Yine de bu iki alanın sık sık birbirleriyle kesiştiğini de görüyoruz tarih içinde.

Diyelim resim bir seçkin kültürü oldu, halk evini ve eşyalarını, hayvanlarını ve arabalarını boyamayı sürdürdü; halk müziğinin ve halk şiirinin de böyle bir anlamı olduğunu unutmamamız gerekir. Bununla birlikte

süslemeye resim diyemiyoruz. Oysa seçkin ya da değil; insanların söyledikleri şarkılara, çalgılarının çıkardığı tınılara müzik diyoruz. İşte başta söylediğim gibi şiirden, ya da resimden bir biçimde kopabilen insan müzik dinlemekten, ya da kendi kendine bir şarkı mırıldanmaktan vazgeçemiyor.

İşte Nietszche belki de bunu söylemek istiyordu... ve günün birinde Afganistan adındaki bir ülkede, Taliban adı verilen bir grup fanatik onun sözünü ettiği bu hataya düştüler: müziksiz bir yaşam yaratmaya kalktılar. Bu konuda başarılı olabildiler mi? Kuşkuluyum. Radyo ve TV yayınlarını durdurup, müzik yapabilecek her tür aleti yasaklasalar bile insanların kafalarındaki müziği susturabildiler mi acaba? İçine soktukları burkaların altındaki kadının vücut kıvrımlarını nasıl yok edemedilerse, o bedenin, o zihnin içinde saklı olan müziğin çalmasına da engel olamadılar.

Taliban'ı böyle büyük bir hataya sürükleyen şeyin kendi bozuk din anlayışları olduğunu ileri sürecektir kimileri, bunu İslamiyetin yanlış yorumlanması olarak niteleyeceklerdir. Bir dinin bir sanat türüyle ilgilenmesi, ona izin vermesi ya da yasaklaması anlaşılabilir bir şey değildir. Aslına bakılırsa resmi put, şiiri büyü olarak niteleyen İslam, müziği de dinsel ayininin dışında tutmuştur. Bu, müziğin bir anlamda yasaklanması olarak yorumlanabilir mi? İslam'ın aşırı rasyonelliğinin böylesine paradoksal bir durum yaratmış olduğunu söyleyebilir miyiz? Şuara suresinde şairlerin büyücülerle eş tutulup dışlanması, daha sonraki dönemlerde gerek Arap gerekse öteki İslam ülkelerinde şiir sanatına son verebildi mi? Müziğin dışlanması (yasaklanması değil) ne yazık ki bir din müziğinin –Batı anlamında– gelişmemesine sebebiyet verdi. Batılı anlamında kilise müziğinden söz ediyorum kuşkusuz. Resim yasaklansa bile minyatür ve hat sanatı yoluyla İslam sanatçıları yollarını aradılar. Ve tüm bu sanatlar halifeler, imamlar, şahlar ve sultanlar tarafından desteklendi, korundu.

Dışlanış, dinin Arap anlayışını kırabilmek için, İslamı paylaşan öteki halkları Tarikat gerçeğine doğru götürdü. Kuşkusuz tarikatın sanat temelinde oluşmuş olduğunu söylemek istemiyorum. Arap olmayan Müslümanların bilmedikleri bir dildeki bir dine tapmaları yaratmıştır büyük ölçüde

tarikatları. Bir de dinin aşırı kıskaçlarından kurtulma yolları arama, yani Arap örf ve âdetlerinin kendi gelenekleriyle bağdaşmadığı noktalarda bir hareket özgürlüğü elde etme. Ayrıca birinin onlara bu büyülü sözcükleri açıklaması gerekmiştir. Sözlerin büyülü hale gelişi bile İslamın ruhuna aykırıdır, o başka. Dolayısıyla tarikat ehilleri müziğin önemini keşfetmişlerdi. Bununla birlikte tarikat müziğini din müziği sayabilir miyiz, bu konuda kuşkuluyum. İslam ülkelerinde sanat hep dindışı kalmıştır. Bir şiirin, bir şarkının Allah sevgisinden söz etmesi onu dinsel sanat yapmaya yetmez. Dinsel sanat kurumsaldır. İslamiyette din kurumu ise sanatı dışlamıştır.

Katoliklik müziği dışlamasa bile en azından kiliseye ne tür müziğin gireceğini belirliyordu. Katoliklikteki dinsel müzik kemikleşmiş ve değişmezdi. Halk müziğini kiliseye davet eden Luther oldu. "Neden en güzel ezgileri Şeytan'a bırakalım" diyen Luther ile birlikte Kilise dindışı müziğe açıldı. İslamiyette bir Cami müziğinin olmayışına duyduğum hayıflanma bundandır. Katoliklik müzik ayrımı yapıyordu, İslam ise müziği dinsel açıdan yok saydı.

Dışlama ya da yasaklama, Tanrısal güçler bile insanın müzik gereksinmesine karşı duramıyor. Platon ideal devletin müzik kurallarıyla çalışacağını yazmıştı. Taliban'ın ideal devlete ne kadar uzak olduğunu göstermeye bu bile yeter.

TUĞRUL TANYOL

"İnsan Dünyasıyla İlgili Her Şey Bizim İlgi Alanımızdadır"

Her yıl Türkiye Felsefe kurumu tarafından "İstanbul Seminerleri" adı altında düzenlenen toplantılardan sonuncusu 7-8 Aralık 2001 tarihlerinde Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde gerçekleştirildi. "Felsefe, Toplum ve Toplumbilimleri" olarak belirlenen bu yılki toplantıya konuşmacı olarak Ali Akay, Tüten Anğ, Zafer Cirhinlioğlu, Betül Çotuksöken, İsmail H. Demirdöven, Kurtuluş Dinçer, Atilla Erdemli, Mustafa Günay, Bozkurt Güvenç, Sevgi İyi, Arslan Kaynardağ, İoanna Kuçuradi, Kaan Harun Ökten, Sinan Özbek ve Harun Tepe katıldılar. Bundan önceki yıllarda düzenlenen seminerlerin başlıkları ise şunlar:

"Ölümünün 15. Yılında Hilmi Ziya Ülken" (1989); "Türkiye'de Felsefe ve Son 15 Yılı" (1989); "Hukuk ve Etik" (1990); "Türk Düşüncesinde Felsefe Akımları" (1990); "Felsefe Açısından Dil ve Kültür" (1991); "Felsefe Açısından Tarih" (1992); "Felsefe Açısından İletişim ve İletişim Araçları" (1993); "Felsefe Açısından İnsan ve Ölümünün 10. Yılında Takiyettin Mengüşoğlu" (1994); "Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim" (1995); "Doğumunun 400. Yılında Descartes ve Türkiye'de Descartes" (1996); "Kadın ve Felsefe mi, İnsan ve Felsefe mi?" (1996); "Hümanizma, Türkiye'de Hümanizma ve Hasan Ali Yücel" (1997); "Cumhuriyetimizin Felsefeye Getirdikleri" (1998); "Felsefe Açısından Gündemimizdeki Kavramlar: Laiklik, İnsan Hakları, Demokrasi" (1999); "Felsefe Açısından Teknoloji-İnsan İlişkisi" (2000).

Kaan Özkan, Türkiye Felsefe Kurumu Başkan Yardımcısı Betül Çotuksöken'le Felsefe Kurumu'nun düzenlediği toplantılar üzerine konuştu.

Kaan Özkan: *Türkiye Felsefe Kurumu'nun düzenlediği "İstanbul Seminerleri"nin 16.'sı, 7-8 Aralık 2001'de, Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde gerçekleştirildi. 16 yıl oldukça uzun bir süre. Bu toplantıların artık gelenekselleştiğini söyleyebiliriz herhalde.*

Betül Çotuksöken: Türkiye Felsefe Kurumu bildiğiniz gibi, 1974 yılında kuruldu ve 1979 yılında da Uluslararası Felsefe Kuruluşları Federasyonu'na (FISP) üye oldu. 1989 yılında ise İstanbul'da bir "Eşgüdüm Komitesi" oluşturuldu. Komitenin başkanlığını o yıldan beri Arslan Kaynardağ yürütüyor. Türkiye Felsefe Kurumu bu Komite aracılığıyla, bazı yıllar iki seminer olmak üzere, toplam on altı seminer düzenledi. Sonbahar aylarında düzenlediğimiz bu seminerlerin, hiç kuşku yok ki, gelenekselleştiğini söyleyebilirim. İlk yıllarda seminerleri farklı mekânlarda yapıyorduk ama, 1993'ten bu yana toplantılarımızı, Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde yapmaktayız.

K. Ö.: *Bugüne kadar olan toplantılara baktığınızda, nasıl bir tablonun ortaya çıktığını düşünüyorsunuz?*

B.Ç.: Türkiye Felsefe Kurumu'nun felsefe etkinliğini son derece bilinçli bir biçimde gerçekleştirdiğine bu seminerler tanıklık etmektedir. Başlıklardan da anlaşıldığı gibi, Türkiye Felsefe Kurumu, ülke ve dünya gerçeklerini göz önünde bulundurarak, yaşadıklarımız üzerinde "felsefece düşünme"nin yollarını açmaktadır. Herkes öznedir bir bakıma; ama filozof, özne oluşunu yaşamakla kalmaz, onu bir kez daha çeşitli bağlamlarda, belki de tüm insanlık için soru konusu yapar. Felsefece düşünme sanırım tam da bu noktada başlıyor ve bu toplantıları düzenleyen kişiler olarak herkesi, olup bitenler üzerinde bağlantılı düşünmeye çağırıyoruz.

İzleyicilerimizin büyük bir bölümünün gençler olduğunu hesaba katarsak, yaptığımız işin ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir.

K.Ö.: *Toplantılar öncesinde nasıl bir çalışma gerçekleştiriliyor? Örneğin konu başlıklarını neye göre belirliyorsunuz?*
B.Ç.: Konular genellikle İstanbul Eşgüdüm Komitesince düşünülür; çoğunlukla Arslan Kaynardağ konu seçiminde öncülük eder. Önerilen konu ya da konular, Yönetim Kurulu'nda yeniden gözden geçirilerek, konuşmacılar saptanır. Yaptığımız çalışmaların bir diğer özelliği de, hiçbir konuyu sadece felsefenin içine sıkıştırmamaktır. Felsefenin diğer bilgi dallarından, sanattan beslendiği inancıyla, seçtiğimiz alana göre, farklı yaklaşımları da yansıtacak uzmanları seminerlerimize konuşmacı olarak davet ederiz. Çünkü diğer uzmanlık dallarının bizden, bizim onlardan öğreneceğimiz çok şey olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle, seminerlerimizde bir toplumbilimciyi, bir mimarı, bir gen mühendisini, bir dilbilimciyi, bir tarihçiyi, bir hukukçuyu görebilirsiniz. İnsan ve insan dünyasıyla ilgili her şey bizim ilgi alanımızdadır.

K.Ö.: *Yapılan konuşmalar herhangi bir biçimde bir araya getiriliyor mu?*
B.Ç.: Yapılan konuşmaları önceki yıllarda bir araya getiremedik. Konuşmacılarımız bildirilerini çeşitli yayın organlarında yayımladılar. Şimdiye kadar, "Felsefe Açısından Dil ve Kültür Semineri" *İnsancıl* dergisinde yayımlandı. Ayrıca, "Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim" seminerini benim editörlüğümde kitaplaştırdık. 1998 ve sonrasındaki tüm seminerleri de yayımlama kararı almış bulunmaktayız.

K.Ö.: *Bu arada, Türkiye Felsefe Kurumu'ndan ve işleyişinden biraz daha söz edebilir miyiz acaba?*
B.Ç.: Türkiye Felsefe Kurumu, başkanımız Ioanna Kuçuradi'nin hep dile getirdiği gibi, felsefeyi "dört duvar arasından çıkarmayı" ve felsefi düşünüş biçimini toplumda yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Böyle bir amaç, her şeyden önce insanı önemser ve gerçekten nitelikli bir yaşamın, insana en yaraşır etkinlik olan felsefe etkinliği aracılığıyla gerçekleşeceğine inanır. Bildiğiniz gibi Türkiye'de felsefe derneği kurma girişimleri yirmili yıllarda başlamıştır; zaman zaman dernekler kurulmuştur; ama bunlar uzun soluklu olmamıştır. Bu nedenle ben, gerek yaptığı çalışmaların çeşitliliği bakımından, gerek çalışma içerikleri bakımından, Türkiye Felsefe Kurumunu çok önemsiyorum. Kurum, özellikle "Çocuklar İçin Felsefe Birimi" aracılığıyla liseli öğrencilere yönelik, Ulusal Felsefe Olimpiyatlarını düzenliyor. Nuran Direk, Gülşen Öz, Mehmet Salim Şirin felsefe konusunda gençler arasında bir bilincin uyanmasına öncülük ettiler ve halen büyük bir heyecanla çalışmalarını sürdürüyorlar. Amaç, sağlıklı düşünebilen, eleştirebilen, akla, aklın modern kullanımına dayalı gerekçeler üretebilen, gerçek anlamda "özne" olabilen bireyler yetiştirmek. Kurumun üyeleri, çeşitli kurumlara/kuruluşlara felsefi bilinç kazanmaları konusunda destek de sağlıyor ve her şeyden önemlisi, kitaplar (telif/çeviri) yayımlıyor; ayrıca bir de *Bülten* yayımlıyoruz. Şu sıralarda da, 2003'te İstanbul'da gerçekleştirilecek olan [10-17 Ağustos] 21. Dünya Felsefe Kongresine hazırlanıyoruz. Kongrenin ana izleği "Dünya Problemleri Karşısında Felsefe" olacak. Bu nedenle "2003'e Doğru" adını taşıyan, ulusal/uluslararası düzeyde etkinlikler dizisi başlattık. Felsefe alanında gerçekleştirdiğimiz her şeyi bu kongrede dünyanın dikkatine sunmayı amaçlıyoruz. Gerçekten de bu Kongrenin çok önemli bir fırsat olduğunu düşünüyorum; bu yolla, kültürün tüketicisi değil, üreticisi, yaratıcısı olduğumuzu herkese duyurabileceğiz.

K.Ö.: *Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim. Türkiye Felsefe Kurumu'nun etkinliklerinin daha uzun yıllar sürmesini diliyorum...*

KAAN ÖZKAN-BETÜL ÇOTUKSÖKEN

Sknt

sükunet... un robinet... tip... tip... tip... tip... yavaş yavaş... tip... tik... tak... kalp. tip... kalp: tik... tak... tip... tik... tak... yavaş yavaş çık. çek... çek... çek çek çek, yavaş. sıkıntı. nefes ver. yavaş. sık... ın... tı. tip tip tip. yankılanıyor. lavabo kaç delik? sekiz bence. tip... tik... tak. siyah. mor. ayak parmaklarım, sağ ayağımı... şşşş, bağırma. sağ ayağımı solun üzerine koydum. ayak parmaklarım atıyor. sı-kın-tı, sı-kın-tı; sağ ayağımın içerlek kısmında bir gerilme. uyuşacak, uyuşacak. çek, çek. ayağımı kaldırdım. yavaş... kulağım çınlıyor. şimdi olmaz, olm... kesildi. ritm... tip... tik... tak.

üzerine eğildim. nefes alıyor. tip... tik... tak... dokunabilirim. sakın! sık-kın-tı. üzgünüm. üzgünüm ama neden olduğunu hatırlamıyorum. sık... sı... sı... açık. ama sık! orada dur. sıık! durdum. sık-ıntı, sık-ıntı, sı-k-ın-tı, sı-k... -ın, -ınn: pes! çıkmıyor. vazgeçtim. öteki tarafı dene: -tı! hava! tı... tı... bitti, bitti hepsi, üzülme. tı... tı... tsı... tsık... tsık... tsık... sıkın... tı.

hareket etme. yavaş. çekeceğim seni. kıpırdatma ayaklarını. tip... tip... tip... dışarıda mı? hâlâ? hatırlamıyorum. üzerime damlıyor. tip... tik... tak. saat. sultan işi bu be. şşşt! kedi işi... ama onun kadar unutkan bi... şşşt! onun kadar unutkan bir hayvan değilim ki ben. sus! tip tip tip... diğer tarafta: tik tak tik tak... komik değil mi? tik tip tak... tik tip tak... kulaklarım zonkluyor: bırakalım mı?

tren, tren gibiydi inan. dur heyecanlanma. bak, kolumu ileri uzatıyorum, dirseğimden fırlatarak: sık! emniyeti devreye giriyor. sık! bak sesi duydun mu? dirseğimden çıkan sesi. işte. aşağıdan elimi geri çekiyorum: -ın. en zor kısmı da bu. -tı'da yukarı çıkıyor elim. tren gibi, tren gibi öyle değil mi? yavaş yavaş, dur biraz. -tı'da nefes almak istiyorum. çünkü sürekli -ın diyemem ki, sürekli nefes vermek gerek. tamam. üzgünüm. ama nedenini hatırlamıyorum. ama üzüntüyü engelleyemiyorum. sıkıntı ondan mı dersin? bak lavaboya çarpıyor: tip... sıçrıyor. geri sekiyor: -kıntı. tip... sıkıntı... tip tip tip... hepsi...

ORÇUN TÜRKAY

Marksizm Bitmemiş!

Boğaziçi Üniversitesi Sosyalist Fikir Kulübü
29 Kasım 2001 15:00 Orta Kantin
Söyleşi: Marksizm bitti mi?
Konuşmacı: İktisatçı Yazar Dünya Armağan

Böyle bir söyleşi için görevlendirildiğimi öğrenir öğrenmez dersimi çalışmaya başladım: Marx/Engels, Proudhon, Gramsci, Deleuze/Guattari, Lyotard, Jameson, Popper, Stoyanoviç, Billy Bragg, Soft Machine, Clash, Mayakovski, Godard...
Boğaziçi'nin uçsuz bucaksız, uçarı siluetinden gözümü alabildiğim ender anlardan birinde fotoğrafçımızla söyleşinin yapılacağı yeri aramaya başladık. Gözüme "Halk Muhtıra Veriyor: İnsanca Yaşamak İstiyorum" afişleri çarptı, afişin olduğu binaya doğru yöneldik, belli ki uzun zaman önce boyanmış duvarlarda Türkçe, Kürtçe afişler, sloganlar birbirini kovalıyorlardı.
Nefes almanın çok güç olduğu içerisi, aynı anne babanın evlatlarıymış gibi birbirine benzeyen uzun saçlı, yuvarlak John Lennon gözlüklü, sakallı erkek çocukları ile kısa saçlı kızlarla doluydu. Birçoğu boğazlı siyah kazaklar, siyah kotlar, uzun siyah pardösüler giymişlerdi, TV'de Türkiye Federasyon Kupası maçı açıktı ama eskisi kadar olmasa da hâlâ "futbol kitlelerin afyonuydu" ki kantinciler dışında kimse maça bakmıyordu. Fotoğrafçımızla içeri girdiğimizde mecburen üç numara tıraşlı kafalarımıza "Kim bu Neo-Naziler?" der gibi bakmaya başladılar, halbuki kazağımın altında SSCB forması vardı. Tedirgin gözlerden gözlerimizi kaçırabilmek için sıkışık, dar mekânı çevreleyen duvarları incelemeye başladık: "Kürtçe dersi için imza topluyoruz" afişi gözümüze çarptı. Saat 15:00'a geliyordu ki iki kızcağız bize garip garip bakarak sandalyeleri yerleştirmeye başladı. İnsanlar Samsun'larını, Winston'larını söndürmeye başladılar, azınlıktaki elleri ojeli, tavla oynayan birkaç kız da yüzlerinde "Yine mi?" ifadesiyle toparlanıp kantini terk ettiler.
Yuvarlak çerçeveli gözlükleriyle sesini düzelten mütevazı bir adamcağız birden ayağa kalkıp yüksek sesle konuşmaya başladı: "Üniversitemizdeki değişimi gözden kaçırmak mümkün değil, bizim zamanımızda buradan çıkınca 'Party'lerden çıkanlara su torbaları atardık. Bu dinamizm artık yok galiba!". Fotoğrafçımız, renkli "Tasasız, Gazsız Yaşam" Pınar reklamının üzerine bizimkilerin astığı fotokopi "Aralıkta Meydanlara" ilanını çekmeye başladığında, içeri girdiğimizden beri gözlerini bizden ayırmayan bir çocuk yanımıza gelip ne yaptığımızı sordu. Ben de son derece saygılı bir şekilde kelimeleri özenle seçerek ne yaptığımızı anlatıp izin verip vermediklerini sordum. Çocuğun kara gözlerinde içten sıcak bir gülümseme belirdi ve "Tabii ki, lütfen devam edin." dedi. Ben de kaldığım yerden Dünya Armağan'ın yalın bir diyalektik üzerine inşa ettiği konuşmasının notlarını almaya devam ettim:
"Konuşmamın hemen başında –Dünyayı değiştirmek mümkün mü, değil mi, mantıklı mı; dünyayı akıl yoluyla kavramak mümkün mü gibi indirgemeci 'kantin geyiği' konusu niteliğindeki tartışmaları dışarıda bırakacağımı belirtmek istiyorum. Bunlar post-modernizme giriyor, post-modernizmin amacı dünyaya müdahale etmemek gerektiğini kabul ettirmektir. Bu tip Marksizm dışı tezleri dışarıda bırakıyorum. [...]. İndirgemeci yaklaşımın tezlerini irdelemeye geleneksel işçi sınıfının var olup olmadığını tartışarak başlamak istiyorum. Hizmet sektörü kavramından yola çıkarak geleneksel işçi sınıfının artık var olmadığını söylüyorlar. Halbuki, hizmet sektörü meta mantığı ile yürür, öyleyse hizmet emekçisi belli bir düzen içinde çalışmak, işverene artıkdeğerini vermek, emeğini satmak durumundadır. [...]. Bir diğer iddia ise beyaz yakalılar bağlamında kafa emeği lehine kol emeğine daha az ihtiyaç olduğu yönünde. Halbuki beyaz yakalılar da kafa emeklerini satarlar, rutin işlerini sergilerler, öyleyse bu tartışma

geçersizdir, işçi sınıfı bitmemiştir ve beyaz yakalılar onun doğal bir parçasıdır. [...]. Dikkatinizi mühendislik fakültelerindeki artışa çekmek istiyorum: Beyaz yakalıların artık iş güvencesi, yüksek maaş güvencesi yoktur çünkü emek güçlerinin standartlaştırılmasına dönük sistemli bir program yürütülmektedir. Beyaz yakalıların 'ayrıcalıklı' konumu ortadan kalkıyor, işten çıkartılma, sosyal güvenliğin kısılması ile yani kapitalizmle yüzleşiyorlar. [...]. TV, buzdolabı alabilen işçi sınıfının kapitalist düzene bağlanma noktaları bulabildikleri söyleniyor, bu en indirgemeci yaklaşımdır. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1960-70'ler işçi sınıfının bir şeyler elde etmeye başladığı, en fazla geliştiği dönemdir ama işçi sınıfı mücadelesinin de en yoğun olduğu dönemdir. [...] 'İşçi, emekçi yok artık, bilgi var' deniliyor. Bilgi kendi kendini üretip, yok eden bir şey değildir ki! İnsanlar onu üretip, tüketiyorlar. Bir olgu üzerinde dikkatinizi yoğunlaştırmanızı isterim: Yazılım sektöründe, emperyalist ülkeler ucuz işgücü arıyorlar, ücretler tüm dünyada geriletiliyor, Hintliler tercih ediliyor. [...] Siyasi iktidar mücadelesini bir kenara bırakıp, toplumu dönüştürmeye, değiştirmeye çalışmaktan bahsediliyor. Bu çok yanlıştır, öyle ki bir zamanlar çok moda olan Yeni Toplumsal Hareketler bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları deprem sonrasındaki 'Aman Devlet karışmasın!' mantığı devletin toplumsal sorumluluklarından kaçmasını meşrulaştırmıştır. [...]. Son olarak Marksizm ile çelişkili olan Küreselleşme Karşıtları Hareketini tartışmak istiyorum. Bu hareketlerin somut hedefleri yoktur, bulanıktırlar ve kazanımları kalıcı kılmak, dönüştürmek adına yetersizdirler. Örneğin, IMF'nin ortadan kalkmasını savunuyorlar, halbuki IMF borçlu ülkelerle emperyalistler arasında borçları aşağı çekmek, aracı olmak bağlamında dizginleştirici bir köprüdür, IMF ortadan kalkarsa borçlu ülkeler doğrudan aç gözlü emperyalistlerin insafıyla karşı karşıya kalacaklar. .[...]. Sonuç olarak Marksizm yeniden ve yeniden doğrulanıyor. İndirgemeci yaklaşım bize 'iyi, hoş, söylediklerinizi doğru ama gerçekleşmesi olanaksız!' diyecektir, halbuki Türkiye'den bakınca biten bir şey varsa o da krizdeki burjuva düzenidir."

Marksizm'in bitmediği, bitmeyeceği ispatlandıktan sonra alkışlar koptu. Tartışma bölümünde konuşmacının tezleri pekiştirildi, kutsandı. Hepsi de şüphesiz iyi insanlar, tespitlerinin nerdeyse tamamına olmasa da bir çoğuna katılıyorum. Ama çözüm konusunda ne düşündükleri üzerine bir fikrim yok. Eğer duvarlarla bir çözüm düşlüyorlarsa onlara kesinlikle katılmıyorum, bununla ilgili soru sormak isterdim ama "Proudhon, Lyotard, Jameson..." diyerek aramızdaki sıcak atmosferi yitirmek istemiyordum. Hızla kendimi Boğaziçi'nin eşsiz siluetine bıraktım ve ağızlığıma yerleştirdiğim sarma sigaramın dumanlarının içinde yalnızca içinde bulmak istediklerine göre kitaplar okuduklarını, parti üyeleri gibi hareket ettiklerini, yaşadıklarını düşündüm. İçimi ağır bir hüzün kapladı, hepsi de çok iyi çocuklardı ama işleri çok zor görünüyordu. Islıkla Enternasyonal Marşı'nı çalarak Boğaziçi'nin uçsuz bucaksız silueti arasında daha güzel bir dünya aramaya başladım...

ALİ ECE

"Afganistan'da Barışı Gördüm"

Şubat 1978'de, yaklaşık 23 yıl önce, eşim ve 18 aylık kızımla birlikte Afganistan'ı ziyaret ettik. Oraya neredeyse rastlantı eseri gittik: Avustralya'daki Adelaide edebiyat festivaline gitmek üzere yola çıkmıştık. Belli aralıklarla mola vermenin, bir bebeğin günlük bakımı konusunda kolaylık sağlayacağı kanısındaydık (Sonradan anlaşıldığı üzere yanlış bir kanıydı). Afganistan'ın iki haftalık bir mola için çok cazip olacağını düşündük. Ülkenin askeri tarihi bizi etkilemişti – savaşçılarının gaddarlığı yüzünden ne Büyük İskender ne de 19. yüzyılda İngilizler, ülkede uzun süre barınabilmişlerdi.

"Afganistan'a gitmeyin" demişti babam planlarımızdan söz ettiğimizde. "Orada bir savaş çıkacak." Tarih kitapları okumaya pek düşkündü. "Büyük İskender'in söylediği gibi Afganistan'a girmek kolaydır ama oradan çıkmak zordur." Ama savaş hakkında başka herhangi bir söylenti duymamıştık, sonuç olarak oraya gittik.

Afganistan'ın görece barışçıl günlerine tanık olan son kişilerdendik – görece diyorum çünkü o zamanlar bile sahnede kabile çatışmaları ve süper güçler vardı. Kabil'deki en büyük üç bina Çin, Sovyet ve Amerikan Büyükelçilikleriydi ve söylentilere bakılırsa ülkenin başındaki kişi bu üçünü, birini diğerine karşı kışkırtma yoluyla idare ediyordu.

Kabil'in evleri tahtadan oyulmuştu ve sokaklar sanki yaşayan bir "Ortaçağ Resimli Dua Kitabı"ydı: Dökümlü kaftanlar içindeki insanlar, develer, eşekler, iki yanındaki kollarından tutularak itilen tahta tekerlekli büyük el arabaları... Çok az motorlu taşıt vardı. Bunların arasında, süslü Arap harfleriyle kaplanmış ve nereye gittiklerini görebilmeleri için önlerine gözler resmedilmiş otobüsler bulunuyordu.

İngilizleri Kabil'den Celalabad'a püskürten bozgunun yaşandığı toprakları görmek için bir araba kiralamayı başarabildik. Manzara soluk kesiciydi: Irmakların büyüleyici mavi-yeşiline yansıyan sivri dağlar ve vadiler arasındaki "Binbir Gece Masal-

ları"vari –yarı ev yarı kale– meskenler. Eşkiyalar yüzünden günbatımından önce dönmek zorunda olduğumuz için şoförümüz inişli çıkışlı dağ yolunda son sürat gidiyordu.

Karşılaştığımız insanlar arkadaş canlısıydılar ve çocuklara pek düşkündüler; bizim sarı kafalı, kıvırcık saçlı çocuğumuz çok ilgi gördü. Mantomun geniş bir kapüşonu vardı, dolayısıyla yeteri kadar kapalıydım ve yersiz bir ilgi çekmedim üstüme. Çoğu bizimle konuşmak istedi; bazıları İngilizce biliyordu, bir kısmı da şoförümüzle konuşuyordu. Ama hepsi Graem'e dönük konuşuyordu. Benimle konuşmak nezaketsizlik olabilirdi. Yine de, çevirmenimiz yalnızca erkeklerin gittiği bir kahveye girmemizi sağladığında tedirgin bakışların ötesinde bir tepkiyle karşılaşmadım. Misafirlere karşı konukseverlik gösterme kanunu, "kahveye kadın giremez" geleneğine üstün gelmişti. Otelde, yemek servisi yapanlar ve odaları temizleyenler erkektiler; ya düellodan ya da, kellesiz bir vücut elde etmenin hedeflendiği, at sırtında oynanan ulusal bir spor dalından arta kalan yara izleriyle iriyarı erkekler.

Yolda gözümüze çarpan kızlar ve kadınlar çadır denilen uzun, pilili giysiyi giyiyorlardı ve gözleri kapatması için çengelli iğneyle giysiye tutturulan peçe diğer tesettür biçimlerinden çok daha kapalıydı. Sık sık, etek ucundan dışarıya göz kırpan şık botlar ve ayakkabıları görüyordunuz. O günlerde çadır giymek zorunluluk değildi; Hindu kadınlar giymiyordu örneğin. Kültürel bir giysiydi bu, ve ben de korse ve eldiven giymezsem uygunsuz giyinmiş olacağımı dinleyerek büyüdüğüm için, böyle bir şeyi anlayabiliyordum. Aynı zamanda, giyinmenin simgesel bir şey olduğunu, simgelerin muğlak anlamlar taşıdığını ve çadırın da kadınların korkularını ya da onları yabancıların ısrarlı bakışlarından korumak arzusunu simgeleyebileceğini biliyordum. Ama öte yandan bu, çok daha olumsuz şeyleri simgeliyor olabilirdi; tıpkı kırmızının aynı anda aşk, kan, yaşam, hükümdarlık, iyi şans... ya da günah anlamlarına gelebilmesi gibi.

Pazardan bir çadır satın aldım. Etrafımı, Batılı bir kadının böyle Batılı olmayan bir nesneyi almış olması sahnesinden dolayı çok şaşırmış, neşeli bir erkekler topluluğu sardı. Renk ve kalite konusunda bana tavsiyelerde bulundular. Morun açık yeşil ya da maviden daha iyi olacağını söylediler. (Mor olanı aldım.) Her yazar Görünmezlik Pelerini'ne –görünmeden görme gücüne– sahip olmayı ister ya da en azından çadırı üstüme giydiğim sırada böyle düşünüyordum. Ama onu giydiğim anda, anlamsız bir boşluğa, görsel alanda boş bir şeye, bir çeşit karşıt-maddeye dönüşmüşüm gibi tuhaf bir hisse kapıldım – hem oradaydım hem değildim. Bir tür güce sahip bir boşluk gibi, ama edilgen bir güç, tabunun gücü.

Afganistan'dan ayrıldıktan birkaç hafta sonra savaş patlak verdi. Babam eninde sonunda haklı çıkmıştı. Sonraki seneler boyunca, orada tanıdığımız insanları, gösterdikleri hürmeti ve meraklarını hatırladık sık sık. Şimdi kaçı ölü acaba, hiçbir suçları olmadığı halde?

Seyahatimizden altı yıl sonra, Amerika'da bir din devleti ile ilgili varsayımsal bir roman olan *The Handmaid's Tale*'i yazdım. O kitaptaki kadınlar, kısmen hemşire giysisinden, kısmen kız okullarındaki etek boylarından ve kısmen de –itiraf etmeliyim– Old Dutch Cleanser kutularındaki yüzü olmayan kadınlardan, ama kısmen de Afganistan'da edindiğim çadır ve onun birbirleriyle bağdaşmayan çağrışımlarından esinlenilmiş giysiler giyiyorlardı. Romandaki bir karakterin söylediği gibi, bir verilen bir de alınan özgürlük vardır. Peki ama alacağımız özgürlüğü tehlikeye atmamak için vereceğimiz özgürlükten ne kadar kısmamız gerekiyor? Bütün kültürler bu sorunla boğuşmak zorunda kalmışlardır ve bizim kültürümüz de –şu anda gördüğümüz üzere– bir istisna değildir. Afganistan'ı hiç görmemiş olsaydım bu kitabı yazabilir miydim? Olasılıkla. Aynısı mı olurdu? Hiç sanmam.

The New York Times, 28 Ekim 2001

MARGARET ATWOOD

İngilizceden çeviren: Ahsen Erdoğan

Kaybolanlar

Günümüz kavramsal sanatının önde gelen temsilcilerinden Christian Boltanski, yapıtının önemli bir bölümünü fotoğraf istiflerine dayanarak gerçekleştirdi: Duvarları yerden tavana kaplayan getto ve kamp sakinlerinin künye fotoğrafları, anonim soykırım fotoğrafları, uçsuz bucaksız "kaybolanlar" albümü, çoğalan yüzlerin arkasında bekleyen trageyaları derinlemesine okumamızı sağladıydı. 11 Eylül olayı patlak verdiğinde, günler haftalar boyu "hayalet" bir tabloyu gözümüzün dibinde kurmaya çalışmak durumunda kaldık. İkiz Kulelerde yaşamını yitiren dört bini aşkın insana ilişkin kaygan ve kaypak "bilanço" ekranların dibine itilmiş hareketli satırlardan hızla geçmeyi sürdürdü.

Kim'di onlar: Bir "toplam" olmanın ötesinde? Uzun süre, herbiri, "kaybolan" kapsamında kaldı, tutuldu. Oysa ki, bir tanesi, birkaçı, enkaz altından, ama yaralı ama eksik, "canlı" statüsüne dönebilirdi.

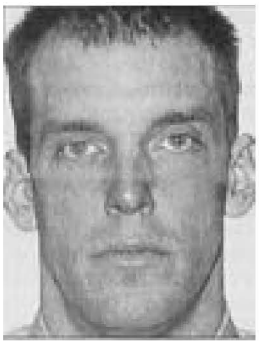
Dönmediler. Kesin bir sayıya doğru, "toplam"ın okunaksız bir parçası olarak kalmaya mahkûm edilmişlerdi sanki. Neden sonra *The New York Times*, denetimi kırdı ve birbir o yüzleri, künye bilgilerini yayımlamaya başladı.

Gene de sûretleri Dünya kamuoyundan neredeyse esirgendi. Kusturucu bombardıman görüntülerinin yerine, bıktırasıya, durdurak vermeksizin, tek tek, televizyon ekranlarına o yüzler bindirilmeli, İkiz Kulelerde ölenlerin yüzleri belleklere mıhlanmalıydı.

Belki o zaman, 11 Eylül'ü *okuma biçimimiz*, ete kemiğe bürünen, birer şahıs zamirinden birer insana dönüşen "kurban"ların karşısında, hepten değişecekti.

Nasıl olsa, birine değilse ötekine, benziyorduk.

ENİS BATUR

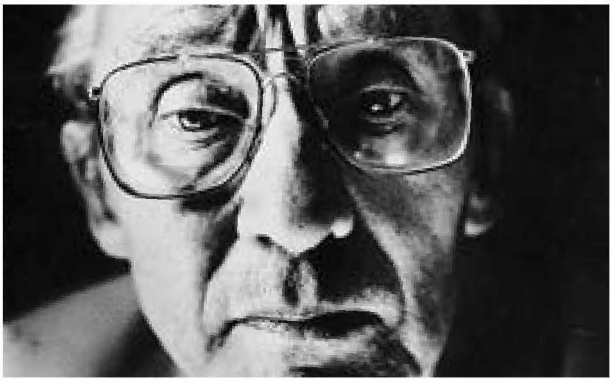

söyleşi

HAFIZA, TARİH, UNUTMA

Paul Ricœur ile Söyleşi - Zeynep Direk

Zeynep Direk: Kimsiniz?

Paul Ricœur: Bu soru belki de bana sorulabilecek en zor soru, çünkü felsefi çalışmalarımda kişisel özdeşlik biçimi altında bunu ele aldım. "Ne" sorusuna yanıt vermek zaten zordur ama "kim" sorusuna yanıt vermek çok daha zordur. Sorunun bu kadar doğrudan bir biçimde sorulacağını hiç tahmin etmemiştim. Hannah Arendt bir yerlerde anlatının, eylemi kimin yaptığını söylediğini belirtir. Elbette, sorunuzun talep ettiği yanıtın bir parçasını söylüyor bu, ama söz konusu olan önemsiz bir parça değil. Özellikle insan benim gibi hayatının sonunda olunca kendisiyle ilgili olarak kurduğu anlatı bir yanıtın taslağıdır. Eğer kişi kendi hayatından bir entrika, bir hikâye oluşturmayı birçok kez denemişse tipik bir anlatı kurup onu dondurma tehlikesine girer elbette. Sizinle olduğu gibi bir felsefi karşılaşmada daha önemli olan entelektüel hayatın anlatısıdır sanıyorum. Hayatımda yalnızca iki kez bunu yapmaya kalkıştım –ilki Amerikalı bir okur kitlesine hitap eden, Fransızca başlığı "Réflexions Faites" olan bir metinde– zira yirmibeş seneden fazla bir süre Amerika'da ders verdim. İkinci olarak ve daha geniş olarak arkadaşım François Azouvi ile yaptığım *Eleştiri ve Kanı*[1] adlı söyleşilerde. Şimdi de eklemlendirmeyi deneyeceğim şey en temelinde eleştiri ve kanı olacak, çünkü entelektüel

hayatımda her zaman iki cephe oldu: Bir yandan, belirli yönlerde ve büyük bir enerjiyle girilmiş, oldukça kesin bir angajman öğesi ama öte yandan da her zaman eleştirel bir mesafe. Bu kutupluluğun örneklerini, düşünümlerini ve yorumlarını etkisi altında kaldığım şeylere bağlayarak hemen verebilirim. Bir yandan Gabriel Marcel ve Karl Jaspers gibi Hıristiyan olan ve olmayan varoluşçu düşünürlerin etkisi altında kaldım; ama öte yandan problemlere Kantçı yaklaşımı korumaya da her zaman dikkat ettim. Kullandığım söylemlerde bilginin sınırları, doğrunun kıstasları nelerdir? Acaba bilimlerde, ahlâki problemlerde, hukuki problemlerde aynı kıstaslar kullanılabilir mi? Yani söylemler üstüne bir sorgulama –bir kıstas araştırması gerçekten– ama hiçbir zaman bunun angajmanın yerine geçtiğini düşünmedim. Örneğin Fransa'da Sartre'ın felsefesinin egemen olduğu dönemde çok güçlü bir angajman vardı. Sartre çok fazla angajman ve inançla, insanın olanların tümüne göre olumsuz bir varlık olduğunu söyler. Biz öncelikle hiçiz –kendi içi olanız– fikrini öne sürer. Benim her zaman çok güçlü olan hissim ise şuydu: Ben, olumlayan bir gücüm öncelikle. Descartes'ı izlersek –yalnızca *cogito*'yu değil, varım'ı (*je suis*) da izlersek– ortaya çıkar bu. Bu yüzden çok sık olarak "ontolojik tutku" (*véhémence ontologique*) terimini kullandım. Bütünsel bir biçimde, ben bir olumlama ilkesi olduğum için değil yalnızca... Psikanalizle karşılaştığımda, bu olumlayıcı güç benim bir arzu olduğum fikrinde çok somut bir biçimde ortaya çıkmaktaydı. Bir eksiklikle tanımlanmış bir arzu değildi bu; bir olma istemi, bir olma arzusuydu. Bu, hocam Jean Nabert'in kullandığı bir formüldür. Öyleyse ben, kendim de bir olan, *das Seiende* olarak şeylerin içinde, gerçeklikteyim. Sartre'a göre çok metafizik kalır bu — ama olumlamanın bu öndegelirliğinin başka bir alanı, yapısalcılığın etkisi altında kaldığımda dil felsefesinde de kendisini gösterdi. Bu etki Saussure'cü bir tarzda gösterenin gösterilenle ilişkisini yalnızca dilin içinde kavrayan bir dilbilimin temel modelindeydi. Kendi üstüne işleyen bir dildi bu. Ben, hayır, bir gönderilen de vardır dedim. Tüm söylemlerim, olan bir şeye gönderme yaparlar. İşte burada olumlayıcı bir tutku (*véhémence*) vardır. Ve yakınlarda yayımladığım *Hafıza, Tarih, Unutma (La Mémoire, l'histoire, l'oublie)* adlı kitapta bu şiddet'i Bergson'a bir dönüşle yeniden buluyorum. Kendi geçmişimle yalnızca olumsuz unutma ilişkisi değil, olumlu bir tanıma ilişkisi (*reconnaissance*) içinde bulunurum. Bu, sorunun yanıtlamaya çalıştığım kısmına bağlı olduğundan başlangıçtaki meseleye dönmüş oluyorum. Kendimi olduğum tarih olarak tanırım.

Z.D.: 1950'lerde bir istem felsefesi projesi üstüne çalıştınız. Bir dizi eser yayımladınız: Gabriel Marcel'e adadığımız *İstemli ve İstemdışı (La Volontaire et l'involantaire)*, ardından *Sonluluk ve Suçluluk (Finitude et culpabilité), Kötünün Semboliği (La Symbolique du mal), Yanılabilir İnsan (L'Homme faillible)*. Bugün bu eserleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Temel meselesi neydi bu eserlerin?

P.R.: Ana problemim eylemdi kuşkusuz. Az önce dediğim gibi ben eylemimin öznesiyim; anlatı, eylemi kimin yaptığı sorusuna cevap verir. Sanırım benim ilk felsefi seçimim alanımla ilgili bir seçimdir, çünkü eğer Sartre'dan çok uzaktaysam Merleau-Ponty'ye çok yakındım. Merleau-Ponty *Algının Fenomenolojisi*'ni yayımlamıştı. Ona büyük bir hayranlık besliyordum. Ama o teorik alanla ilgileniyordu ve geriye pratik alan kalıyordu. "İstem" sorusu buradan kaynaklanıyordu. Yani ilk seçimim pratik alana yönelmekti. İlk soruya verdiğim yanıtı burada düzelteceğim –ki bu bütünsel bir yanıt olmak zorundaydı– eserlerimin her biri kısmi bir probleme verilmiş kısmi bir yanıttı. İşte burada kendim üstüne bir hikâye üretme riskine giriyorum: Bu kitaplarla sorunsalları birbirine bağladığımı düşünüyordum ama her birinde geriye bir şeyin kaldığı izlenimine sahiptim ve bir sonraki kitapta geriye kalana dönüyordum. Ama şimdi söylediğim şeyin bana sahip olmadığım bir saydamlık veren bir yeniden inşa (*reconstruction*) olmasından da çekiniyorum. Her neyse, eylem alanı engin bir alan olmasından dolayı sevilse bile, bu alan aynı zamanda sınırlıydı, çünkü ben onun yalnızca istem, proje, dikkat tarafını inceliyordum. İstemin kötü olabileceğini bilmeyi sonradan araştırmak üzere bütünüyle paranteze almıştım. Bunu takip eden *Yanılabilir İnsan (L'Homme faillible)* adlı kitapta ve özellikle de *Kötünün Semboliği*'nde *(La Symbolique du mal)* bu parantezi kaldırıyordum bir biçimde. Parantezi, suçluluk (*culpabilité*) problemini işin içine sokarak kaldırmıyordum yalnızca, aslında aynı zamanda yöntem değiştirmek zorunda kalmıştım. İlk yöntemim Husserl'e çok yakın, çok betimseldi; istemin özü, eidetik tarafıyla ilgiliydi. Oysa bütünselliğinde ve çeşitliliğinde kötülüğün deneyiminin açıklamasını yapmak için mitik ifadelere başvurmak gerekiyordu. İnsanlığın hiçbir zaman kötülük problemiyle cepheden yüzleşmemiş, kötüyü hiçbir zaman doğrudan ele almamış, hep büyük mitlerin parmaklığı arkasından kötülüğe bakmış olması enigmatik bir olgudur. Yunan trajedileri, İbrani düşüş miti, ruhun bedene düşüşünü anlatan orfik mit, tanrıların savaşı, büyük kozmogoniler, antropogoniler... Kısacası, prob-

lemim yorum olmuştu. Yorumlamak ne demektir? Freud'la karşılaştım, metaforla, anlatıyla karşılaştım.

Z.D.: Hermenötik sorusuna gelmeden önce sizden fenomenoloji ile ilişkinizi biraz daha açımlamanızı isteyecektim. Felsefe kariyerinizin başından beri Husserlci teknikleri kullandınız. Yönelimsellik (*intentionnalité*) kavramı sizin için çok önemliydi. Husserl'in felsefesine karşı eleştiriniz neydi? Bu eleştiri örneğin Merleau-Ponty'nin eleştirisine yakın bir biçimde, fenomenolojinin bir bilinç felsefesi olması mıydı?

P.R.: Evet, kesinlikle Merleau-Ponty gibi. Ne yazık bi bitiremediği son eseri *Görünür ve Görünmez, Algının Fenomenolojisi*'nin baştan sona yeniden elden geçirilmesiydi. Ben geç dönem Merleau-Ponty'ye bağlandım. Fenomenolojiden uzaklaştığım nokta onun her zaman engin bulduğum betimsel dehası değil, bilinç idealizmiydi, bilincin kendi üstüne düşünümle aynı şey olması olgusuydu, bilincin kendinden emin olma biçimiydi. Oysa ben istemdışı olanda bilincin kendi üstündeki hakimiyeti konusunda şüphe uyandıracak bir şey bulmuştum çoktan. Benden kaçan bir şey vardır hep — doğma olgusu, bir bilinç edinme olgusu vs. Bilincin kendi üzerindeki hakimiyetinden, Freud'la ve psikanalizle karşılaştığım zaman, daha ciddi bir biçimde şüphe ettim. Bilinçdışına nasıl bir yer vermeliydi? Freud'u onun en büyük aciliyetiyle ele aldım; yani bilinçdışı yalnızca bir sıfat değildi, bir addı. Beni hep kendi üstüne yaptığım bir düşünüme geri döndüren bir idealizmde bilinçdışı fikrinin bir yeri yoktur. Sonuç olarak, Husserl'in bilincin kendini kurmasına (*auto-constitution*) ilişkin tüm problemleri bana bütünüyle yabancı hale geldi. Bunun hiç acı duymadan olmadığını belirtmek isterim, çünkü Husserl'le çok zaman geçirmiştim ben... *İstemli ve İstemdışı* ile aynı senede yayımlanan ilk çalışmam, Husserl'in en büyük eserlerinden biri olan *Ideen*'in Fransızcaya çevirisidir. 1912 yılında tamamlanmış olan bu eser Husserl'in olgunluk çağından kalmadır ve ben de fenomenolojiye yakınlığımı ve uzaklığımı bu metne göre ölçmekteydim. Ama fenomenolojinin betimsel tarafını hiçbir zaman bırakmamış olduğum için, çalışmamın sonunda *Hafıza, Tarih, Unutma*'da hafızanın ve hatırlamanın ipuçlarını buldum. *Husserliana* adı verilen yayımlanmamış büyük koleksiyonun yirmi üçüncü cildi olan, çok dikkate değer, çok zor, çok ağır bir kitabı, Husserl bütünüyle *Erinnerung (anı), fantezi, Bild*, hayal, tablo ve temsil dizisine ayırmıştır. İlginç olan şey bu kitabın hiç idealist olmamasıdır. Bunlar düşünme nesneleridir. Kanımca çok idealist bir tarzda yazılmış bir kitap olan *Zamanın İçsel Bilin-*

cinin Fenomenolojisi'nde söz konusu olan zamanın kendisi üstüne dönmesidir. Oysa burada yönelinen, benden başka olan, *irréel* olan, *irréel* ve geçmiş olan bir nesnedir. Vurgulamak istediğim şey, betimsel damarı hiçbir zaman terk etmemiş olduğumdur. Fenomenolojiyle ilişkim hem bir mesafe koyma, hem de bir eklemeydi. Çünkü, eğer *Kötünün Semboliği* ile ilişkili olarak az önce kullandığım "yorum" sözcüğüne dönersek, burada dille başka bir ilişki vardır. Söz konusu olan, Husserl'in *Mantıksal Araştırmalar*'ında olduğu gibi, anlamın (*signification*), *Meinung*'un yetkilendirmesine dayanan bir dil değildir artık, metinlerin çokanlamlılığı (*plurivocité*) etrafındaki dildir. Hermenötiğin kaynağı farklı okunabilen metinlerin eleştirisidir.

Z.D.: Heidegger *Varlık ve Zaman*'da fenomenolojik bir hermenötik'ten bahsediyor. Hermenötik dünyada olma ile bağlı, "anlama" ve "yorumlama" *Dasein*'ın dünya içreliğinin egzistansiyalleri ve Heidegger bunlar arasında döngüsel bir ilişki kuruyor. Kısacası, genel olarak fenomenoloji ile hermenötik arasında yeni bir ilişki kurabilir miyiz?

P.R.: Husserl'de bir geçiş metni bulabiliriz. *Avrupa Bilimlerinin Krizi ve Aşkın Fenomenoloji*. Bu kitap, Hitlerizmin başlarında Orta Avrupa'da, Prag'da yapılmış konferansları içerir. Prag, henüz Hitler'in daha sonra da Stalin'in eline geçmemiştir ve Husserl orada bu konferansları yaptığında, şehir sanki bir hidâyet (*grace*) anını yaşamaktadır. Ve Husserl dünyada olma fikrini ilk kez sunmaktadır; ben bir varolanım ve bir dünyada otururum. Bu dünyada olma tarzı, hermenötiğe yöntemsel bir giriş olmadan önce, hermenötiğin (Husserl'in fenomenolojisinde) tematik bir biçimde belirlemesidir. Dünyada olma temasıyla birlikte hermenötiğe tematik bir biçimde girilmesi, anlamın tek anlamlı mantığına (*la logique de l'univoque de la signification*) dayanan metinlerden başka metinlerin de okunmasını gerektirmiştir. Tek anlamlı (*univoque*) anlamlardan başka anlamlar da vardır; yalnızca aydınlatmanın yetmeyeceği, içi doldurulması (*Erfüllung*) gereken anlamlar... Bunlar, özel sözcükler içeren sözlüklerle sınırlı olan bir gösterge teriminin dışına çıkarsak ve hatta analitik felsefenin *statement* dediği cümlenin, önermenin de sınırları dışına çıkıp metne ulaşırsak ortaya çıkarlar. Metin, söylemin büyük bir birliğidir; onda bir okuma çoğulluğuna yol açacak bir biçimde sözcükler, cümleler, söylemler bir araya gelir. Bu noktada, o zamanlar Husserl'e bütünüyle yabancı olan bir problematik belirir. Bu problematik, metinler kadar sınırsız olan söylemlerin birliğinde okuma ile yazma arasındaki ilişkiyle ilgilidir.

Z.D.: Derrida aynı problematiği ele alıyor ilk eserlerinde.

P.R.: Evet, özellikle de *De la Grammatologie*'de.

Z.D.: Psikanalizle karşılaşmanızın entelektüel hayatınızdaki öneminden bahsettiniz. Size göre psikanaliz, modern felsefenin bilinç olan öznesinin azliydi ve siz bunu arzu olarak varoluşun restorasyonu olarak gördünüz. Eğer doğru anlıyorsam, psikanalizi arzuya dayanan bir özne ontolojisi yapmak için kullanabileceğimizi düşünüyorsunuz. Özne kavramının dilbilimsel eleştirisini de yaptığınızı unutmamak gerek. Ama bu iki önemli eleştiriyi hesaba katsak bile siz hâlâ bir özne felsefesinin mümkün olduğuna inanıyorsunuz değil mi?

P.R.: Freud'dan yola çıkalım. Bilincin eleştirisi, özne sorusunu eskitip ortadan kaldırmaz; çünkü özne bilinçten başka bir şeydir. Bilinç olmadan önce, başka bir şeydir, arzudur tam olarak. Freud'un büyük metafizik geleneğini özümsemiş olduğu söylenemez ama ben Freud'un kendisinin belli bir geleneğe ait olduğuna ilişkin keskin bir farkındalığı olduğu kanısındaydım. Bu geleneği, örneğin Spinoza'nın *conatus* kavramında, herbirimizin bir varolma çabası olduğu düşüncesinde, Leibniz'in *appetitus*, Nietzsche'nin *güç istemi* kavramlarında buluyordum. Bunlar, bilincin kendi bilincine sahip olmaya indirgenemeyeceğini gösteren olumlayıcı güçlerdir. Bu güçler bir yeniden ele almayı (*reprise*) gerektirirler ki, bu terimi, Hegel'in *Aufhebung* kavramını açıklamak için Heidegger'in kullandığı *ortadan kaldırma* (*supprimer*) ve "geri alma" (*retirer*) işlemlerinin birlikteliğine dayalı olarak yapılan bir özümseme olarak anlayabiliriz. Aslında ben, bilinç olarak özne felsefesini ortadan kaldırırken (*suppression*) daha uzun bir özne felsefesinin fiyongunu yapıyorum. Freud da "üstben" (*sur-moi*) kavramıyla yapmıştır bu fiyongu. Yalnıza *üstben* ile değil, "ben" ve "kendi" ile de... Freud'un, bilinç, bilinç-öncesi, bilinç-dışı üçlemesinden sonra yaptığı ikinci üçleme (bu, ben, üst-ben) özneye ilişkin bir üçlemedir. Görüyorsunuz ki, özne ile bilinç özdeşleştirilemez. Özne "o ki" (*ce lui qui*) dir. Burada ben anlatının dolayımını buluyorum. Bu söyleşinin başındaki gibi, hayatımın anlatısını kurarken kendimi, "tüm bu hayat macerası başına gelen" olarak tanımaktayım. Yalnızca yapan, eyleyen bir özne değildir bu, maruz kalan, acı çeken öznedir. Bu noktada, ilk soruya verdiğim yanıt taslağına geri dönerek şunu eklememe izin verin: Ben, kendi yaşamımın anlatısıyım; çünkü bu anlatıda kendisini sunan özneye uyarlıyorum kendimi. Bugünlerde Michel Foucault'nun *Collège de France*'da verdiği son dersler yayımlandı ve bu derslerin başlığı,

inanılmaz bir biçimde, "Öznenin Hermenötiği" *(L'herméneutique du sujet)* dir. Foucault kullanıyor bu adı! Hermenötiğin ve fenomenolojinin şiddetli bir eleştirmeni olan Foucault... Onun büyük problemi cinsiyetli öznenin sorumluluğuydu; haz duyanın kendine ilişkin tasasında (*souci de soi dans le plaisir*) Foucault bir özneyi yeniden inşa etti.

Ben çok problematik bir biçimde iki özne arasında bir ayrım yapmayı önerdim.[2] Tekrarın özdeşliği (*idem*), aynı ile *ipse* anlamındaki özdeşlik arasında yapılan bir ayrımdır bu. Heidegger'den pek de uzak değildim. Şimdi görüyorum ki pek çok yazar –benim etkimle mi bilmiyorum ama– *ipséite* sözcüğünü kullanıyor. Böyle bir ayrıma gerek vardı, çünkü kendi kendisini zamanda anlatı yoluyla kuran özne, bir tekrarın öznesi değildir. Hâlâ sürmekte olan bir maceranın öznesidir, bitmeyen bir anlatı gibi. Öyleyse, kendi anlatısında kendini entrikanın içindeki kişi olarak tanıma, başına bir şey gelenin kendisi de entrikanın içinde bulunur demektir. Olaylar, yönelimler, rastlantılar da bir entrikanın içine dahilmişler gibi ele alınabilirler. Entrika içindeki kişi üstüne düşünmem, "kendi" problemine (*le problème de soi*) girmemi sağladı ve bu benim ahlâki problemlerle yeniden buluşmama yol açtı.

Z.D.: Anlatısal özdeşliğin doğasının aynının bir tekrarına (*idem*) dayanmadığını söylediniz, ama hangi anlamda bir "özdeşlikten" söz edebiliriz *ipséité* söz konusu ise? Özgürlük sorununu da bu anlamda bir özdeşliğin olanaklı olabilmesine bağlamak gerekecektir sanıyorum.

P.R.: Ben bir model öne sürdüm; *idem* anlamındaki özdeşlikte bir modelimiz vardır. Bu model, genetik bir koddur, DNA'dır, doğumumuzdan ölümümüze kadar genetik formülümüzün sürekliliğidir. Karakter bunun psikolojik bir yansımasıdır; örneğin yapınız gereği çabuk sinirlenen biriyseniz doğumunuzdan ölümünüze kadar öylesinizdir. *Ipséité*nin modeli ise "söz verme"de bulunabilir. Bana güvenilebilir, çünkü söz verdiğini yapacak olanla sözü vermiş olan aynıdır. Sözümü tutacağım demek, yarın da bu sözü veren olacağım demektir. Zaman içinde arzularım değişebilir, hatta bu sözü verdiğime pişman bile olabilirim, ama sözümü tutacağım demek, size bugün söz veren kişi olacağım demektir. Bununla birlikte, bu iki zaman arasında bir tarihim, bir hikâyem (*histoire*) olur. Öyleyse (*ipséité* söz konusu olduğunda) özdeşlik bir hikâyeyi içeren bir özdeşliktir. Buna karşın, herkesin genetik kodunun özdeşliği bütünsel bir tekilliktir. İki tane birbirine benzer kod yoktur ve kod hiç değişmez, süreklidir. İnsanın kaderine bir bakışa

yol açar bu durum. İnsanın kaderi bir istikrarlılık kaidesinde (*sur un scole de stabilité)* bir hikâyeyi eklemlendirmektir. Özgürlük sorunları da, karakterin sürekli temeliyle angaje olabilecek, söz verebilecek ve sözünü tutabilecek bir kişiliğin hareketliliği arasındaki bu aralıkta yer alırlar. Nietzsche "insan söz vermek için yetiştirilmiş bir hayvandır" der *Ahlâkın Soykütüğü*'nde.

Z.D.: Sizin hafıza fenomenolojiniz üstüne konuşmak istiyorum biraz da... Nereden başlıyor bu fenomenoloji? *Hafıza, Tarih, Unutma*[3] da bir "olay bedeninden (*un corps événementiel*) söz ediyorsunuz, tarihle hafızanın ilişkisini tartışmaya geçmeden önce hafızanın yerlerinden (*les lieux de la mémoire*) söz ediyorsunuz. İkinci olarak şunu sormak istiyorum: Hatırlama ile hayalgücü arasındaki iç içe geçme ilişkisini nasıl ele almak gerek?

P.R.: İlk soruya cevap vereyim önce. Nasıl başlıyor? Başlama her zaman problemlidir. Eğer olumsuzdan ele alırsanız unutmaktan başlamak gerek. Antik Yunancada *lethe* unutmak demektir, işe unutmaya karşı savaştan başlanabilir. Bu giriş, bir kapı, bir anıt, bir zafer anıtıdır adeta, çünkü hafızaya olduğu kadar tarihe de dokunur. Ben tanıma (*reconnaissance*) problemiyle karşılaştım. Eğer bana hayalgücü ile hafıza arasındaki farkı sorarsanız şunu söyleyeceğim: Ben kendimi şunu, bunu yapmış ya da algılamış, acı çekmiş, öğrenmiş olan olarak tanırım. Bir eylemin, bir maruz kalmanın bir artakalışı (*survivance*) vardır — ki bu kendi üstüne geri döner. Buradan moderniteye açılmak da mümkündür ama ben Antik Yunan'dan, *Theaitetos* diyaloğundan başladım. Artakalan kanı (*la conviction survivante*) tanımadır. Kitabımın yazım sürecinde çekirdeğin, anahtarın bu olduğundan gitgide daha çok emin oluyordum, ama bu yavaş yavaş ve geç ortaya çıkıyordu, çünkü hafızayı karşısına çıkardığım tarihte tanıma hakkında böyle bir kesinlik yoktu. O tarih bu yüzden hep kendi nesnesinin katibiydi ve bu nesne hep elden kaçan bir nesneydi. Ne oldu bitti? Artakalışın, olmuş olanla şimdi olmayan arasındaki aralıkta bulunan temeli bana bütünüyle dışsaldır; bu temeli, belgeler ve izler oluşturur. Hafızayı bir iz olarak ele almaya dönebiliriz, ama bu iz kendisini bir iz olarak tanımaz. Belgelenmiş izlerin bulunması, ortaya çıkarılması, okuyucuların incelemesine sunulmak için arşivlerde korunmuş olması gerekir. Öyleyse bir arşive koyma fenomeni vardır ki hafızanın düzleminde bununla paralellik gösteren bir şey kesinlikle yoktur. Hafıza doğrudan bir biçimde kendi arşivleridir; tanıdığım şey, hafızanın arşivlerinde artakalan hakkında bir kanı biçiminde olarak bulunur ve burada bir kısa devre (*un circuit court*) vardır. Belgelerin toplanması, yorumlanması, neden soruları-

nın yanıtlanması, açıklama denemeleri düzleminde, artakalış ve tanıma hep belirsiz bir süre için ertelenecektir. Öyleyse geçmişin anlamının yeniden ele alınmasının, sonu gelmez bir uzunluğu vardır ve bu konjektürleştirme (yeniden ele alma) ile tarih haline getirilir (*conjecturée en histoire*). Buna karşın, haklı olsun veya olmasın hafıza kendinde emindir. Hafıza haksız olabilir ama yalanlanamaz. Onu yalnızca karşısına belgeleri çıkartarak yalanlayabilirsiniz. "Şöyle olup bittiğini söylemiştiniz, ama bakın böyle yazmışsınız" diyebilirsiniz örneğin. Böylece hafıza tarihsel bir duruma koyulmuş olur: Ne var ki bana bir şeyin olduğunun kesinliğinin kanısını yalnızca hafıza verir; elimde ondan daha kesin bir araç yoktur. Ama benden kaçan bir geçmişi bana yakınlaştırmak için de belgesel tarihten daha iyi bir araca sahip değilim.

Z.D.: Peki, Tarih ile hafıza arasında nasıl bir ilişki var? Bu ilişkiye sizin felsefenizin getirdiği yenilik tam olarak nedir?

P.R.: Eğer, bu kitaptaki girişiminizde yeni olan nedir, diye soracak olursanız şunu söylemeliyim ki ben yeniliği hedeflemedim. Bana ait olan şey, tarihle hafızayı birlikte ele almamdır; çünkü hafıza ile ilgilenenler tarihle ilgilenmiyorlar, tarihle ilgilenenler de hafızayla ilgilenmiyorlar. Ama yakın zamanlarda, tarihle ilgilenenler iki sebepten dolayı hafızayı hesaba katmak zorunda kaldılar; ilk sebep, tarihe girmek istemeyen ya da belgesel tarzda girmeyi reddeden, tanıklık aşamasında kalmak isteyen hafızaların ortaya çıkması. Arşive koymaya karşı bir direniştir bu. İkinci sebep de yeni bir tarihin ortaya çıkması: Hafızanın tarihi... On beş gün önce Viyana'da büyük bir kolokyumdaydım. Kolokyum, 20. yüzyılın hafızasının nasıl oluşturulacağı sorusuyla ilgiliydi.[4] *Gulag*'dan bahseden Çekler, Polonyalılar vardı, *Shoah*'dan bahseden Yahudiler, Batılılar vardı. Orada, Standford Üniversitesi'nden Amerikalı mükemmel bir tarihçiyi dinledim. *Gulag* ve *Shoah* gibi iki olayı karşılaştırmayı bırakın diyordu, aslında yapılması gereken şey iki anıyı, iki hafızayı karşılaştırmaktır, çünkü bunlar aynı biçimde oluşturulmadılar. *Shoah*'ın hafızası hedefli bir hafıza (*une mémoire ciblée*), onda kendini tanıyan ve başkaları tarafından da tanınmayı isteyen kurbanlar var. Hem minnet (*gratitude*) anlamında, hem de anlatı kurmaya ve oluşturmaya devam etme anlamında bir tanınma istiyorlar. Ama Auschwitz'liler olduğu gibi *Gulag*'lılar yok. Sokakta birisine sorsanız Soljenitsin hangi kamptaydı diye, kimse bilmez; zira bununla kimse ilgilenmiyor. *Gulag*'ın hafızası tarihçilerin "stokastik hafıza"[5] adını verdiği, dağılmış bir hafızadır, çünkü önce-

likle olayın kendisi rastlantısaldır. Yani şunun ya da bunun başına geliyor ama Yahudi, Çingene, eşcinsel, ya da komünist olduğu için değil. Rastlantıya, şansa dayalı (*aléatoire*) bir hafıza, *Shoah*'ın hafızasının tersine, büyük bir kamusal hak (*une revendication publique*) iddia etmeye muktedir değildir.

Hannah Arendt ve başkaları gibi totalitarizm kuramlarına dayanarak bu olayları karşılaştırmaya eğilimliyiz. "Acaba bunlar bir cinsin türleri mi?", "Pedagojik bir sınıflandırma yapabilir miyiz?", "Ortak bir yapıları var mı?" vs., gibi sorular soruyoruz. Bunlara yanıt bulmaya çalışırken yaptığımız şey olay üstüne bir düşünmedir. Şimdi ise şu soruyu soruyoruz: İnsanlar bunu nasıl anımsıyorlar? Bu noktada hafızanın tarihi yapılmaya başlanır. Hafıza tarihinin doğuşu ilginç bir fenomendir, çünkü bunu tasavvurların tarihinin bir bölümü gibi ele alabiliriz. Tasavvurlar nelerdir? Kolektif dünyada olma biçimleri...

Notlar

1 Bkz. *La critique et la conviction*, Calmann Lévy.
2 Bkz. Paul Ricœur, *Soi-même comme un Autre*, Editions du Seuil.
3 Paul Ricœur, *La mémoire, l'histoire, l'oublie*, Editions du Seuil, 2000.
4 Kolokyumun başlığı: *Comment faire le mémoire du XXe siècle?*
5 Stokastik hafıza, rastlantıya dayalı olan hafızadır.

Müslüman Öfkenin Kökenleri*

BERNARD LEWIS

Thomas Jefferson mektuplarından birinde, "sivil hükümet kuralının" dini konular için tersine çevrilmesi ve "Bölünürsek ayakta kalır, birleşirsek düşeriz" demeyi tercih etmemiz gerektiğini söylemiştir. Bu söylemde Jefferson, klasik bir biçimde kısa ve öz olarak esasen Amerika'ya ait olduğu kabul edilmeye başlanan bir düşünceyi ileri sürmekteydi: Kilise'nin ve Devlet'in birbirlerinden ayrılması. Bu, tamamıyla yeni bir düşünce değildi; Spinoza, Locke ve Avrupa Aydınlanma Dönemi filozoflarının yazılarında da bazı örneklerine rastlanmıştı. Ancak bu ilke ilk kez ABD'de kanunla desteklenmiş ve iki yüzyıl gibi bir süre içinde, yavaş yavaş, bir gerçek haline gelmiştir.

Sadece üç yüzyıl kadar geriye dayanan din ve siyasetin birbirlerinden ayrılması gerektiği düşüncesi nispeten yeni olsa da, özerk oldukları inancı neredeyse Hıristiyanlığın doğuş tarihine kadar dayanır. Hıristiyanlara, Kutsal Kitapları'nda, "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya teslim etmeleri" emredilmiştir. Bu ibare, gerçekte ne anlama geldiği konusundaki görüşlerde ayrılıklar olsa da, genel olarak, her birinin kendi kuralları ve otorite zinciri bulunan –birisi dinle uğraşıyor ve Kilise olarak adlandırılıyor, diğeri siyasetle ilgili ve Devlet olarak adlandırılıyor– yan yana duran iki kurumun içinde bulundukları bir durumun meşrulaştırılması şeklinde yorumlanmıştır. Ve iki kurum olduklarına göre birbirleri ile birleştirilebilir ya da ayrı tutulabilirler, birbirlerine tabi ya da bağımsız olabilirler ve aralarında birleşme veya ayrılma sınırları ve yetkileri konusunda görüş ayrılıkları çıkabilir.

* Bu yazı, *The Atlantic Monthly* dergisinin 1990 Eylül sayısında yayımlanmıştır.

Din ve siyaset ilişkisinin neden olduğu bu problemlerin ortaya çıkması ve bu problemlerin olası çözümleri evrensel ilke ve deneyimlerden değil, Hıristiyanlık ilkelerinden kaynaklanmaktadır. Din ve siyasetin değişik şekillerde algılandığı ve bu yüzden problemlerin ve olası çözümlerinin bizim Batı'da yaşadıklarımızdan kökten farklı olduğu başka dini gelenekler de vardır. Bu geleneklerin çoğu, karmaşıklık ve başarı derecelerinin yüksekliğine rağmen, yaygınlık gösterememiş veya yerel olarak –bir bölge, bir kültür ya da bir çeşit halk ile sınırlı– kalmıştır. Ancak, dünya çapında yaygınlığı, kalıcı canlılığı ve evrenselci amaçları bakımından Hıristiyanlık ile karşılaştırılabilecek bir dini gelenek vardır ve o da İslamdır.

İslam, dünyadaki en büyük dinlerden biridir. Müslüman olmayan bir İslam tarihçisi olarak, bu cümleyle ne demek istediğimi tam olarak açıklamak istiyorum. İslam, milyonlarla bile sayılamayacak kadar çok erkek ve kadına iç huzuru getirmiştir. Kasvetli ve yoksul düşürülmüş yaşamlara anlam vermiş ve onur kazandırmıştır. Değişik ırklardaki insanlara kardeşlik içinde, değişik inançlardaki insanlara ise makul bir hoşgörü içinde yan yana yaşamayı öğretmiştir. İçinde Müslümanlardan başkalarının da faydalı ve yaratıcı yaşamlar sürdürdüğü ve başarısıyla tüm dünyayı zenginleştirmiş olan büyük bir uygarlığa ilham kaynağı olmuştur. Ancak, diğer dinler gibi, İslamın da bazı müritlerine nefret ve şiddet aşıladığı dönemler olmuştur. İslam dünyasının, hiçbir şekilde tümü ve hatta çoğu bile sayılamayacak bir bölümünün bugün böyle bir dönemden geçiyor olması ve bu nefretin, yine tümü olmamakla birlikte, büyük bir bölümünün bize yöneltilmiş bulunması bizim talihsizliğimizdir.

Sorunun boyutlarını abartmamamız gerekir. Müslüman dünyası Batı'yı reddetmek konusunda fikir birliği içinde olmadığı gibi, Üçüncü Dünya'nın Müslüman bölgeleri de düşmanlıklarını şiddetli ve aşırı boyutlara getirmemişlerdir. Kültürel ve ahlaksal, toplumsal ve siyasal açılardan bazı temel inanç ve amaçları paylaşmakta olduğumuz, bazı yerlerde çoğunluğa varan, önemli sayıda Müslüman nüfus, hâlâ, mevcuttur. Batı, aralarında Batılı müttefiklerinin de bulunduğu Müslüman bölgelerde varlığını –kültürel, ekonomik ve diplomatik yönlerden– etkileyici bir biçimde sürdürmeye devam etmektedir. Elbette ki Amerikan politikası Müslüman dünyasında hiçbir yerde, ne Ortadoğu'da ne de başka bir bölgede, Güneydoğu Asya ve Orta Amerika'dakilerle kıyaslanabilecek ölçüde büyük sorunlarla karşılaşmamış ve bu ölçüde talihsizlikler yaşamamıştır. Müslüman dünyasında

Amerikan kuvvetlerinin muharip ve hatta "danışman" olarak müdahil olduğu ne bir Küba ne de bir Vietnam yoktur. Ama bir Libya, bir İran ve bir Lübnan vardır ve bir sıkıntı ve nefret dalgası Amerikalıları korkutmakta, daha da ötesi, âciz bırakmaktadır.

Bu nefret, zaman zaman, özel ilgiler veya eylemler ya da politikalar ve hatta ülkelere karşı düşmanlık sınırlarını aşarak, Batı uygarlığını ve bu uygarlığın savlayıp uyguladığı ilkeleri reddetme eylemine dönüşmektedir. Esasen bu gibi eylemler doğuştan günah, bunları destekleyen ya da onaylayanlar ise "Tanrı'nın düşmanları" olarak kabul edilmektedir.

İran liderliği dilinde hem hukuki işlemlerde hem de siyasi bildirilerde çok sık olarak tekrarlanan bu ibare, ister dindar ister laik olsun, bu grubun dışında kalan çağcıl kişilere çok garip görünüyor olmalı. Tanrı'nın düşmanları olduğu ve onları teşhis edip ortadan kaldırması için insan yardımına gereksinim duyduğu düşüncesini benimsemek biraz güçtür. Ancak, yine de, bu tamamen yabancı bir fikir değildir. Klasik dönemde ve öncesinde bile rastlanan Tanrı'nın düşmanları kavramı hem Eski hem de Yeni Ahit'te olduğu gibi, Kuran'da da yer almaktadır. Bu kavramın çok benzeri eski İran'ın, kozmogonisinin (evrendoğumu) tek değil iki mutlak gücün varlığını kabul eden, düalist dinlerinde ortaya çıkmaktadır. Zerdüştçülükteki şeytan, Hıristiyanlık, Müslümanlık ve Musevilikteki şeytana benzemez. Buradaki şeytan, Tanrı'nın verdiği bazı anlaşılması güç görevleri yerine getiren, Tanrı'ya ait bir yaratık değil, Tanrı'ya karşı kozmik bir savaşa giren bağımsız ve üstün yeteneklere sahip çok kötü bir güçtür. Bu inanç, Manicilik ve diğer kaynaklar yoluyla, birkaç Hıristiyan, Müslüman ve Musevi mezhebini de etkilemiştir. Neredeyse unutulmuş olan Mani dini, sorunların birbirine benzeyen saf iyi ve saf kötü güçler arasındaki çıplak ve basit bir çatışma olarak algılanmasına adını vermiştir.

Kuran elbette ki kesin olarak monoteisttir (tektanrıcı) ve tek bir Allah, tek bir evrensel kudret tanır. İnsanların kalplerinde iyi ile kötü ve Tanrı'nın emirleri ile ayartıcı güçler arasında bir mücadele vardır. Ancak bu, bazı eski düalist dinlerdeki gibi, iyinin kötüye karşı kazandığı zaferde insanoğlunun çok önemli bir rol üstlenmiş olduğu bir mücadele değil, Tanrı tarafından, sonuçları önceden buyrularak, takdir edilen bir insanlık sınavıdır. Bu monoteizme rağmen, Musevilik ve Hıristiyanlık gibi, İslam da çeşitli dönemlerde, özellikle İran'da, iyi ile kötü, aydınlık ile karanlık, düzen ile kaos, doğru ile yalan, Tanrı ile Muhalifi - Şeytan, İblis ve bazı başka adlarla anılan– arasındaki düalist kozmik çarpışma düşüncesinden etkilenmiştir.

İnançsızlık Kurumunun Yükselişi

İslamda iyi ve kötünün mücadelesi süratle siyasi ve hatta askeri boyutlar kazandı. Hatırlanacağı gibi Muhammed, diğer dinlerin kurucuları gibi yalnızca bir peygamber ve bir öğretmen değildi; ayrı zamanda bir devletin ve bir toplumun başında bulunuyordu, bir yönetici ve bir askerdi. Bu nedenle, onun mücadelesi bir devleti ve o devletin silahlı güçlerini de içine aldı. Eğer İslam adına yapılan savaşa –"Allah yolundaki" kutsal savaş– katılanlar Tanrı için savaşıyorlarsa, bu, karşıtlarının Tanrı'ya karşı savaştıkları anlamına gelir. Ve Tanrı ilke olarak İslam devletinin yüce hâkimi, yani en yüksek gücü –ve Peygamber ve Peygamber'den sonra da halifeler onun vekilleridir– olduğuna göre, orduyu da kumanda eder. Ordu Tanrı'nın ordusu, düşman da Tanrı'nın düşmanıdır. Tanrı'nın askerlerinin görevi, Tanrı'nın düşmanlarını mümkün olan en kısa süre içinde Tanrı tarafından cezalandırılacakları bir yere –yani öteki dünyaya– göndermektir.

İslam'da görüldüğü gibi, insanlar arasında yapılan temel ayrım bütünüyle bu konu ile ilgilidir. İnsan topluluklarının çoğunun, belki de hepsinin, kendileriyle diğerleri arasında bir ayrım yapma biçimleri vardır: içimizden ve dışımızdan, grup –içinden ve grup– dışından, akraba veya komşu ve yabancı. Bu tanımlar yalnızca dışımızda kalanları değil, aynı zamanda ve belki de özellikle, kendi kendimizi de anlamamıza ve ortaya koymamıza yardımcı olur.

Birçok Müslüman'ın yeniden paylaşmaya başladığı klasik İslam görüşü dünyayı ve tüm insanları ikiye ayırıyor: Müslümanların inanç ve kanunlarının yürürlükte olduğu Darülislam ve geriye kalanların oluşturduğu İnançsızlık ya da Darülharp. Bu ikinci grubu eninde sonunda İslama getirmek ise Müslümanların görevi sayılıyor. Ancak, dünyanın büyük bir bölümü hâlâ İslam dışında kalmaya devam ediyor. Hatta, radikal (köktenci) Müslümanlar'ın düşüncesine göre, İslam topraklarında bile İslam inancı zayıflatılmış, İslam kanunları ise yok edilmiş bulunuyor. Bu nedenle, aynı kâfir düşmana karşı kutsal savaş görevi kendi topraklarında başlayarak yabancı topraklarda devam ediyor.

İnsanlık tarihince bilinen tüm medeniyetler gibi, Müslümanlık dünyası da, en revaçta olduğu günlerde kendisini gerçeğin ve aydınlanmanın merkezi olarak görüyor, etrafının ise zamanla kendi medeniyetlerine çekip aydınlatacakları kâfir barbarlarla çevrilmiş olduğunu düşünüyordu. Ancak değişik barbar grupları arasında çok önemli bir fark vardı. Doğu ve güney yaka-

sındaki barbarlar, hiçbir şekilde İslamla rekabet içinde olmayan ve önemli bir tehlike taşımayan, birden fazla tanrıya inanan putperestlerden oluşuyordu. Kuzey ve Batı'da ise, bunun tersine, Müslümanlar daha ilk zamanlarda gerçek bir düşmanla –rekabetçi bir dünya dini, bu dinden ilham alan farklı bir medeniyet ve kendilerininkinden çok daha küçük olmakla birlikte arzu ve isteklerindeki kararlılıkları açısından kendilerinden hiç de aşağı kalmayan bir imparatorluk– tanışmışlardı. Bu varlık, neredeyse Avrupa kadar eski bir isimle, Christendom (Hıristiyanlık Âlemi) olarak tanınıyordu.

Bu rakip sistemler arasındaki kavganın başlamasından bu yana hemen hemen 14 yüzyıl geçmiş bulunuyor. 7. yüzyılda İslamın doğuşu ile başlayan bu kavga günümüze dek uzanmış durumda. Bir dizi saldırı ve karşı saldırı, cihat ve dini savaş, fetih ve tekrar-fetih bu kavganın içeriğinde yer alıyor. İlk bin yıl içinde İslam ileri giderken, Hıristiyanlık Âlemi tehdit altındaydı ve geri çekiliyordu. Yeni inanç, Yakındoğu ve Kuzey Afrika'daki Hıristiyan topraklarını fethetmiş, Sicilya, İspanya, Portekiz ve hatta Fransa'nın bazı bölgelerinde hâkimiyet kurarak Avrupa'yı istila etmişti. Haçlılar'ın Hıristiyan Âlemi'nin kaybolan topraklarını geri alma girişimi doğuda engellenmiş ve ordular geri püskürtülmüştü. Müslümanların Reconquista (Emevilerin elindeki Endülüs topraklarının İspanyollar tarafından geri alınması -ç.n.) ile güneybatı Avrupa'da vermiş oldukları toprak kayıpları ise İslamiyetin güneydoğu Avrupa'daki, iki kez Viyana'ya kadar ulaşan, ilerleyişiyle fazlasıyla telafi edilmişti. Türklerin 1683 yılında II. Viyana kuşatması sırasında yenik düşmelerinin ve Avrupalı sömürgeci imparatorlukların Asya ve Afrika'da yükselişinin ardından geçen üç yüzyıllık süre içinde İslam Âlemi hep kendini savunma gereksinimi içinde kalırken, Hıristiyan ve Hıristiyanlık sonrası Avrupa medeniyeti ve bu medeniyetin kolları, İslam Âlemi de dahil olmak üzere bütün dünyayı kendi yörüngelerine getirmişlerdi.

Ama artık uzun bir zamandır, Batı üstünlüğüne karşı giderek yükselen bir isyan dalgası ile Müslümanlığın değerlerini yeniden ispatlamak ve onu tekrar eski büyüklüğüne getirmek için büyük bir arzu yayılmaktadır. Müslümanlar birbiri ardına gelen yenilgilerin sıkıntılarını yaşamışlardır. İlk yenilgi, ilerleyen Sovyet gücü ve Batı karşısında dünyadaki hâkimiyetlerini kaybetmiş olmalarıydı. İkincisi, kendi topraklarındaki hâkimiyetlerinin, yabancı fikirler, kurallar ve yaşam biçimlerinin ve hatta bazı durumlarda yabancı göçmen ve yöneticilerin yaygınlaşması ve Müslümanlık dışı yerel öğelerin serbest kılınması ile, sarsılmış bulunmasıydı. Sonuncusu – bardağı taşıran

son damla– ise, kendi kurumundaki üstünlüğünün, özgür kılınmış kadınlar ve asi çocuklar tarafından tehdit edilmesiydi. Bu kaldırılamayacak kadar büyük bir olaydı ve hâkimiyetini sarsan, toplumunu çökerten ve nihayet kurumunun kutsallığını bozan bu akıl almaz düşman ve kâfir güçlere karşı bir öfke patlamasından kaçınılması mümkün değildi. Bu öfkenin özellikle bin yıllık düşmana yöneltilmesi ve gücünü eski inanç ve bağlılıklarından alıyor olması da çok doğaldı.

Avrupa ve doğurduğu medeniyetler? Bu deyim, milliyetçiliklerinin başlangıcından ve hatta daha da öncesinden beri, milli efsanelerinde gerçek kimliklerini Avrupa karşıtı ve Avrupa'nın eski usullerinden tamamen farklı yepyeni bir şey olarak tanımlayan Amerikalılar'a tuhaf gelebilir. Ancak ne Avrupa'da ne de başka bir yerde bu görüşe katılan pek yoktur.

Her ne kadar başka ırklar ve kültürlerden insanlar, çoğunlukla gönülsüz olarak, Amerika'nın keşfine ve yaratılmasına katkıda bulunmuş olsalar da, bu, Avrupalılar'ın diğerlerinden üstün çıkarak duruma hâkim oldukları ve kendi dinlerini, dillerini ve yaşam biçimlerinin büyük bir bölümünü vererek damgalarını vurdukları bir olaydı ve dünyanın geri kalan bölümünün gözlerinde de uzun süre böyle kaldı.

Amerika'ya gönüllü göç, uzun bir süre neredeyse yalnızca Avrupalılar'a özel olarak kaldı. Gerçi Ortadoğu ve Afrika'daki Müslüman topraklarından da bazı gelenler olmuştu ama bunların pek azı Müslümandı; çoğu Hıristiyan camiası üyesi, bir kısmı da geldikleri ülkelerin Musevi azınlıklarındandı. Onların Amerika'ya gelmek üzere ülkelerinden ayrılmaları ve Amerika'ya yerleşmeleri, Müslümanların gözünde Amerika'nın Avrupalı imajını zayıflatmak yerine daha da güçlendirmiş olmalı.

İslam topraklarında Amerika hakkında çok az şey biliniyordu. Başlangıçta keşif gezileri biraz ilgi uyandırdı. Kolomb'un özgün Amerika haritasının günümüze kadar yaşayan tek kopyası Türkler tarafından tercüme edilerek uyarlanmıştır ve hâlâ İstanbul'daki Topkapı Sarayı Müzesi'nde koruma altında bulunmaktadır. 16. yüzyılda yaşamış olan bir Türk coğrafyacının Amerika'nın keşfi ile ilgili, *Tarih-i Hindi Garbi* başlıklı hikâyesi Türkiye'de basılan ilk kitaplardan biridir. Ama daha sonra ilginin azaldığı gözlenmektedir ve nispeten yakın bir tarihe kadar Amerika ile ilgili olarak Türkçe, Arapça ya da Müslümanlarca kullanılan başka bir dilde pek fazla şey söylenmemiştir. Bir zamanlar İspanya'da bulunan bir Fas elçisinin yazdıkları, kesinlikle, Amerikan Devrimi'nin Araplarca yazılan ilk hikâyesi olarak kabul

edilmelidir. 1787 yılında Fas Sultanı'nın Amerika ile bir dostluk ve barış antlaşması imzalamasından sonra, yeni Amerika cumhuriyeti diğer Müslüman ülkelerle de kimi dostça, kimi düşmanca, çoğunlukla ticari ilişkilerde bulundu. Bu ilişkilerin her iki taraf üzerinde de pek etkisi olduğu söylenemez. Amerikan Devrimi ve sonucunda doğan cumhuriyet uzun müddet hiç dikkat çekmedi ve bilinmez olarak kaldı. Amerika'nın ondokuzuncu yüzyılda Müslüman topraklarındaki küçük ama büyümekte olan varlığı –tüccarlar, konsoloslar, misyonerler ve öğretmenler– pek az merak uyandırdı ya da hiç uyandırmadı ve zamanın Müslüman yazınıyla gazetelerinde bu konuya neredeyse hiç değinilmedi.

İkinci Dünya Savaşı, petrol endüstrisi ve savaş sonrası gelişmeleri, pek çok Amerikalı'yı İslam topraklarına getirdi. Aynı zamanda, önce öğrenci, sonra öğretmen ya da işadamı veya ziyaretçi ve nihayet göçmen olarak Amerika'ya gelen Müslümanların sayısı da giderek arttı. Önce sinema, ardından televizyon Amerikan yaşam tarzını, en azından belli bir kısmını, Amerika adının daha önceleri hiçbir anlam taşımadığı milyonlarca insanın gözleri önüne serdi. Özellikle, Avrupa ile rekabetin devreden çıkmış, Japonya ile rekabetin ise henüz devreye girmemiş bulunduğu savaş sonrasının ilk yıllarında, çeşitli alanlardaki Amerikan ürünleri, yeni müşteriler kazanarak ve daha da önemlisi yeni zevkler ve yeni istekler yaratarak, Müslüman dünyasının en ücra köşelerindeki marketlere kadar ulaştı. Bazıları için Amerika bir özgürlük, adalet ve fırsatlar ülkesiydi; daha da fazla sayıda insan için ise bu niteliklerin henüz günah ya da suç sayılmadığı zamanlarda, zenginlik, güç ve başarı anlamını taşıyordu.

Ve sonra, yaygın olarak artan dini uyanışın liderleri, arayıp buldukları kendi düşmanlarını Tanrı'nın düşmanları olarak tanımladıkları ve onlara Batı Yarıküre'de "yerel bir yerleşim ve bir isim" verdikleri zaman, o büyük değişim gerçekleşti. Amerika, ansızın, ya da göründüğü kadarı ile ansızın, özellikle Müslümanlar ve İslam için, baş düşman, kötülüğün yeniden doğuşu ve iyi olan her şeyin şeytanca karşıtı haline gelivermişti. Niçin?

Bilinen Bazı Suçlamalar

Batı karşıtlığının, daha ziyade Amerika karşıtlığının unsurları arasında Avrupa'dan gelen bazı entelektüel etkiler de bulunuyordu. Bu etkilerden biri de, bir bölümü Amerika hakkındaki olumsuz görüşlerden oluşan, hiçbir şekilde Naziler'le sınırlı kalmadığı gibi Rainer Maria Rilke, Ernst Junger

ve Martin Heidegger gibi birbirlerinden çok farklı yazarları da içine alan, Almanya'da kurulmuş bir düşünce ekolüydü. Bu görüş, Amerika'yı, kültürsüz medenileşmenin ve refahla zenginliğin en büyük örneği olarak gösteriyor; maddi bakımdan ilerde ama ruhsuz ve sahte, büyüyerek gelişmiş değil, toplanarak birleştirilmiş, organik değil mekanik, teknik bakımdan ileri ancak Almanlar'ın ve diğer "otantik" toplumların köklü ve insancıl milli kültürlerinin canlılık ve tinselliğinden yoksun olarak tanımlıyordu. 1930'larda ve 1940'ların ilk yıllarında Alman felsefesi ve özellikle de eğitim felsefesi, Arap ve bazı diğer Müslüman entelektüeller arasında oldukça fazla rağbet gördü. İşte bu felsefî Amerikan karşıtlığı da mesajın bir bölümüydü.

Nazi Almanyası'nın çöküşünün ve Alman etkisinin geçici olarak son bulmasının ardından, bunun yerini daha da Amerikan karşıtı bir felsefe aldı –Batı kapitalizmini ve onu en ileri ve en tehlikeli şekliyle temsil eden Amerika'yı reddeden Marksizm'in Sovyet uyarlaması. Sovyet etkisi de zayıflamaya başladığında, onun da yerini alacak, ya da en azından yürürlükte kalmasını sağlayacak bir başkası çıktı –Batı Avrupa'dan, özellikle Fransa'dan ve sonraları Amerika Birleşik Devletleri'nden yayılan ve zaman zaman daha önceki bu iki felsefeden de ilham alan yeni Üçüncü Dünyacılık mistiği. İnsanlığın geçmişte kalmış bir altın çağ yaratmak konusundaki evrensel eğilimi ve bunu farklı bir yere konumlandırma konusunda Avrupa'ya özel hevesler, bu mistiği destekledi. Eski altınçağ efsanesinin yeni bir türevi onu, Batılı olmayan Âdem ile Havva'nın masumiyetinin Batı yılanı tarafından bozulmuş bulunduğu Üçüncü Dünya'ya yerleştirdi. Bu bakış açısı Doğu'nun iyiliği ve saflığıyla, Batı'nın Batı Avrupa'dan Amerika'ya doğru katlanarak yükselen bir kötülük eğrisi şeklinde büyüyen günahkârlığını, kabul edilmiş bir gerçek olarak görüyordu. Bu fikirler de gelişebilecekleri bir ortam bularak yaygın destek kazandı.

Bu ithal felsefeler, her ne kadar Batı karşıtlığı ve Amerika karşıtlığının entelektüel açıdan ifade edilmesine ortam sağlamış olsalar da, bu karşıtlıkların nedeni değildirler ve elbette ki, Batı karşıtlığının bu derece yaygınlaşmasını ve Ortadoğu ve diğer yerlerde İslam dünyasının bu fikirleri benimsemesini açıklamakta yetersiz kalırlar.

Birbirinden tamamen farklı bu gibi doktrinlerin desteğini kazanan şeyin, Araplar, Müslümanlar ve ateist Sovyet komünizmi için pek cazip yönü bulunmayan Nazi ırk kuramı olmadığının kesin olarak anlaşılması gerekir. Onların ortak noktaları Batı karşıtlığında toplanmaktadır. Nazizm

ve komünizm Batı'ya karşı çıkan en önemli güçlerdi; her ikisi de dünyada bir yaşam biçimi ve etkileyici bir güç olarak Batı'yı en büyük düşmanları olarak görenlerin desteğine güvenemeseler bile ilgilerine güvenebilirlerdi.

Peki, bu düşmanlık niye? Genelden özele doğru gidersek, birbirlerinden bağımsız Batı hükümetlerinin izlediği ya da uyguladığı politikalarda ve yaptıkları eylemlerde Ortadoğu ve diğer İslam toplumlarının şiddetli öfkesine yol açacak tekil kusurlar bulunmaktadır. Ancak çoğunlukla, bu politikalardan vazgeçilip sorunların çözümlenmesi, yalnızca yerel ve geçici bir teselli sağlamaktadır. Fransızlar Cezayir'i, İngilizler Mısır'ı, Batılı petrol şirketleri petrol kuyularını, batılılaşan Şah İran'ı terk etmiş bulunuyor –yine de kökten– dincilerin ve diğer aşırı uçların Batı'ya ve Batı dostlarına karşı genelleştirilmiş dargınlık ve kızgınlıkları yatıştırılamadığı gibi, büyümeye devam ediyor.

Amerika'nın İsrail'i desteklemesi, günümüzde, Müslümanlar arasındaki Amerika karşıtlığının en büyük nedeni olarak gösterilmektedir. Elbette ki bu destek, ülkelerin konumlarına ve olaya karışıp karışmadıklarına bağlı olarak, daha da önem kazanmaktadır. Fakat burada da, yine, tek ve basit bir neden göstererek izah edemeyeceğimiz bazı tuhaflıklar bulunmaktadır. İsrail'in ilk kuruluş günlerinde, Amerika Birleşik Devletleri araya belirli bir mesafe koyarken, Sovyetler Birliği hemen bu yeni devleti meşru olarak tanımayı ve desteklemeyi kabul etti ve bir Sovyet uydusu olan Çekoslovakya'dan gönderilen silahlar emekleme dönemindeki İsrail devletini hayatının ilk haftalarında yenilgiden ve ölümden kurtardı. Yine de, bu politikaları nedeniyle, ne Sovyetler Birliği'ne karşı büyük bir kin güdüldüğü ne de karşılığında Amerika'ya alkış tutulduğu görüldü. 1956 yılında İsrail, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Mısır'dan çekilmeleri için, gücünü ve kararlılığını ortaya koyarak araya giren Amerika Birleşik Devletleri'ydi –yine de 1950'lerin sonlarında ve 1960'larda Mısır, Suriye, Irak ve diğer devletlerin yöneticileri silah istemek için Amerika'yı değil, Sovyetler Birliği'ni tercih ettiler; Birleşmiş Milletler'de ve genel olarak dünyada Sovyet Bloku ile dayanışma bağları oluşturdular. Daha da yakın bir tarihte, İran İslam Cumhuriyeti yöneticileri İsrail ve Siyonizm'e karşı olduklarını, kararlarının kesin olduğunun ve hiçbir tavize yer olmadığının altını çizerek, açıkladılar. Yine de bu liderler bile, Ayetullah Humeyni'nin ölümünden öncesinde olduğu gibi, sonrasında da, bu gibi diyaloglara girmek için kendi kendilerince bir bahane bulduklarında, Kudüs'le görüşmeyi Amerika ile görüşmekten daha kolay buldular. Aynı

zamanda, Lübnan'daki, çoğu kendisini Arap gayelerine adamış ve bazıları Müslümanlığa geçmiş olan Batılı rehineler, onları ele geçirenler tarafından Büyük Şeytan'ın temsilcileri olarak kabul edildiler ve buna göre muamele gördüler.

Müslüman muhaliflerden daha da sık olarak duyduğumuz diğer bir açıklama, Amerika karşıtı düşünceleri, radikaller tarafından gerici, muhafazakârlar tarafından kâfir, her ikisi tarafından ise fırsatçı ve zalim olarak kabul edilen düşmanca rejimlere verilen Amerikan desteğine yüklüyor. Haklı bir yanı olan bu suçlama, aslında içten yönetilen ve genellikle milliyetçilik-karşıtı bir hareketin neden yabancı bir gücün aleyhine dönmesi gerektiğini açıklamaya yardımcı olabilir. Ancak, özellikle bu gibi rejimlere verilen desteğin hem kapsamı hem de etkisi –Şah olayının ortaya koyduğu gibi– sınırlı kaldığından, durumun tamamen açıklığa kavuşturulması için yeterli değildir.

Sayıları ve taşıdıkları önem ne kadar büyük olursa olsun, bu sıkıntıların çok daha ötesinde bir şeyler olduğu kesindir –her anlaşmazlığı bir soruna dönüştüren ve her sorunu çözümsüz hale getiren daha önemli bir şey.

Amerika'ya, genel olarak da Batı'ya karşı oluşan bu ani nefret, hiçbir şekilde Müslüman dünyası ile sınırlı değildir. Ayrıca, İranlı mollalar ve onların diğer yerlerdeki müritleri haricinde kalan Müslümanlar, bu nefreti daha derinden hissetmemiş ve sergilememişlerdir. Hayal kırıklığı ve düşmanlık duyguları dünyanın pek çok kısmını etkisi altına almış ve hatta Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bazı unsurlara kadar ulaşmıştır. Son zamanlarda, Batı medeniyetinin ve onun değerlerinin reddedilmesi ile ilgili olarak en geniş kitlelere ulaşan açıklamalar –ve ispatlamalar– kendi adına konuşan ve baskı altındaki Üçüncü Dünya halkları adına konuştuğunu iddia eden bu son gruptan gelmiştir.

Bu suçlamalar bizim için yabancı değil. Biz Batılılar, ataerkil ve kölelik sistemi içinde, zulüm ve çıkarcılığa dayalı olarak kurumlaştırılmış cinsiyetçilik, ırkçılık ve emperyalizmle suçlanıyoruz. Bu ithamlar ve bunlar kadar çirkin olan diğerleri karşısında suçu kabullenmekten başka seçeneğimiz yok –Amerikalı ya da Batılı olarak değil, sadece insan ırkının üyeleri olarak. Bu suçların hiçbirinin tek suçlusu bizler değiliz ve pek çoğunun en kötüsü olmaktan çok uzaktayız. Batı dünyasında ve daha ziyade Hıristiyan Âlemi'nde, kadınlara daima eşitsizlik yapılmış ve çoğu kez baskı uygulanmıştır. Ama yine de, en kötü durumda bile bu, aksi takdirde gezegenimizdeki

kadınların neredeyse evrensel kaderi haline gelecek olan poligamiye (çokeşlilik) tercih edilir.

O zaman, tek sıkıntı ırkçılık mı? Kelimenin belirgin bir açıklıkla, Batı ve Doğu Avrupa ile bazı Üçüncü Dünya ülkeleri izleyicilerine seslendiği kesindir. İç tüketime yönelik yazı ve yayınlarda ise daha az belirgin olarak yer bulan ırkçılık genelleştirilmiş ve anlamsız bir küfür haline gelmiştir –daha çok, bugünlerde, çeşitli karakter ve siyasal renklerdeki milliyetçi diktatörlüklerin tek partilerine mensup sözcüleri tarafından bile muhaliflerine yöneltilen "faşizm" sözcüğü gibi.

Artık, köleliğin bir insanlık suçu olduğu evrensel olarak ilan edilmiş bulunuyor. Ancak köleliğin kutsal hukuk kurallarına uygun olarak kurulup yönetilen gerekli bir kurum olarak uygulamaya geçirilmiş ve hatta savunulmuş olduğu henüz belleklerimizden silinmiş değildir. Bir zamanlar Amerikalılar'ın adlandırdıkları gibi, bu tuhaf kurumun tuhaflığı, var oluşundan değil, ortadan kaldırılmasından kaynaklanmaktadır. İlk olarak Batılılar bu konudaki kabul konsensüsünü bozarak, önce ülkelerinde, sonra kontrolleri altındaki bölgelerde ve nihayet dünyanın, etkilerini ve güçlerini uygulamaya koyabilecekleri her yerinde –tek kelime ile, emperyalizm yolu ile– köleliği yasakladılar.

O zaman sıkıntı emperyalizm mi? Elbette ki bazı Batılı güçler, bir anlamda tüm olarak Batı medeniyeti, bir zamanlar emperyalist olmakla suçlanabilir. Ama, Batı Avrupa'nın genişlemesi sırasında, Araplar, Moğollar ve Osmanlılar'ın benzer tarihlerdeki nispeten masum genişlemeleri ya da eski Rusya hükümdarlarını Baltık, Karadeniz, Hazar Denizi, Hindukuş Dağları ve Pasifik Okyanusu'na kadar getiren daha yeni tarihli genişlemeler sırasında rastlanmayan bir ahlak çöküntüsü yaşanmış olduğuna gerçekten inanmalı mıyız? Batı Medeniyetleri cinsiyetçilik, ırkçılık ve emperyalizmi yaşarken, aslında, insan ırkının binyıllar boyunca tarihe geçmiş ortak uygulamasını izlemekteydi. Onu diğer medeniyetlerden farklı kılan bu tarihi hastalıkları kabul etmiş, adlandırmış, düzeltmeye çalışmış ve bu konuda az da olsa bir başarı sağlamış olmasıdır.

Ve bu da kesinlikle, kınanacak değil, alkışlanacak bir şeydir. Genel olarak Batı tıp ilmini, ya da özellikle Dr. Parkinson ve Dr. Alzheimer'ı, teşhis edip isimlerini verdikleri hastalıkların sorumluları olarak görmüyoruz.

Tüm bu saldırılar arasında en yaygın, en sık ve en şiddetli şekilde ithama uğrayan, hiç kuşkusuz, emperyalizmdir –bazen yalnızca Batı, bazen,

fark gözetilmeksizin, Doğu (yani Sovyetler) ve Batı emperyalizmi. Fakat bu terimin İslam dininin köktencilerinin yayınlarındaki kullanılış biçimi, çoğu kez, onlar için tam olarak Batılı eleştirmenler açısından taşıdığı anlamı ifade etmiyor olabileceğini akla getirmektedir. Bu yazıların çoğunda "emperyalist" terimine, "misyonerlik"le ilgili olarak ve bazen de onun yerine kullanmak ve modern sömürge imparatorluklarının yanı sıra, Haçlı Seferlerini de kapsayan bir saldırı şekline işaret etmek suretiyle, kesinlikle dini bir anlam kazandırılmıştır. Aynı zamanda, bazen, emperyalizmin –Batılı eleştirmenlerin düşündüğü gibi– bir kişinin diğeri üzerinde egemenlik kuruyor olması nedeniyle değil, bu ilişkideki rol dağımından ötürü suç sayıldığı izlenimi ediniliyor. Onların gözünde gerçekten kötü ve kabul edilmez olan kâfirlerin müminlere egemen olmalarıdır. Müminlerin inançsızları yönetmesi doğru ve doğaldır, çünkü bu kutsal hukukun ayakta kalmasını sağlayacak ve kâfirlerin din ile kucaklaşmaları için hem fırsat hem de istek yaratacaktır. Ancak, toplumu din ve ahlak çöküntüsüne sürükleyeceği ve Tanrı'nın hukukuna açıkça karşı çıkılmasına ve hatta bu hukukun tamamen ortadan kaldırılmasına neden olacağı için, kâfirlerin müminleri yönetmesi günahtır ve doğal değildir. Bu açıklama, Habeşistan ve Eritre ile Hindistan'ın Keşmir, Çin'in Sinkiang, Yugoslavya'nın Kosova bölgeleri gibi, hepsi de Müslüman toplumların Müslüman olmayan hükümetler tarafından yönetilmekte olduğu yerlerde yaşanan güncel sorunları anlamamıza yardımcı olabilir. Aynı açıklama, Batı Avrupa'daki yeni Müslüman azınlıkların sözcülerinin, bu ülkelerin Hıristiyanlık için artık vermedikleri ve Musevilik için ise hiçbir zaman vermemiş oldukları bir yasal koruma payesini, İslam için neden istediklerini de açıklığa kavuşturabilir. Elbette ki, bu sözcülerin köklerinin bulunduğu ülkelerin hükümetleri kendi dinleri dışında hiçbir din için böyle bir koruma sağlamaya yanaşmış değildir. Onların görüşüne göre, bu davranışlarda hiçbir çelişki yoktur. Tanrı'nın son kitabına vahyi dayanan gerçek din aşağılanmaktan ve tecavüzden korunmalıdır; ya yanlış ya da eksik olan diğer dinler böyle bir korunmayı hak etmemektedirler.

Emperyalizmi, dar ve özgül anlamda, Müslüman ülkelerin Müslüman olmayanlar tarafından istila edilerek idare altına alınmaları şeklinde tanımlasak bile, bunun Müslüman düşmanlığının bir açıklaması olarak kabul edilmesinde başka sıkıntılar vardır. Eğer düşmanlık o anlamda emperyalizme yöneltiliyorsa, neden Batı Avrupa karşısında daha da çoğalıyor? Oysa, Rusya hâlâ eski Müslüman şehirleri ve ülkeleri üzerindeki milyonlarca Müslümanı

onların istekleri dışında ve zor kullanarak idaresi altında tutarken, Batı Avrupa Müslümanlar üzerindeki bütün haklarından ve bağlarından vazgeçmiş bulunuyor. Ve bu düşmanlık niçin, Filipinler'de yaşayan Müslüman azınlık üzerindeki kısa süreli egemenlikleri dışında, hiçbir Müslüman toplumu idaresi altında tutmamış bulunan Amerika'ya kadar uzanmış durumda? Avrupa'daki imparatorluklar arasında Müslüman öznelere sahip olup ta günümüze dek yaşayan tek ülke, yani Sovyetler Birliği, hiçbir eleştiri ve saldırıya hedef olmadığı gibi, sanki bir ayrıcalık taşımaktadır. SSCB'nin güney ve orta Asya'daki cumhuriyetlerinde son zamanlarda meydana gelen Müslüman hareketlerinin engellenmesi bile, tuhaf bir şekilde SSCB'nin "iç ilişkiler"i olarak adlandırılan duruma herhangi bir müdahale isteği olmadığını, yalnızca sınır bölgelerinde sükûnet ve düzenin korunmasının arzu edildiğini belirten, nispeten nazik kelimelerle yapılmış dostça bir uyarı dışında, tepki görmedi.

Biraz şaşırtıcı olan bu çekinmenin bir nedeni Azerbeycan'ın Sovyetler Birliği'ne ait kesiminde yaşanan olayların gelişme biçiminde aranmalıdır. İslam, Azerbeycanlı kimliği anlamında, hiç kuşkusuz, önemli ve potansiyel olarak gelişmekte olan bir unsur niteliği taşımaktadır; ancak henüz baskın bir unsur özelliğine kavuşmuş değildir. Azerbeycan'daki hareketler, İslami köktendinci hareketlerden çok, Avrupa'daki özgürlükçü yurtsever hareketlerle benzerlik taşımaktadır. Böyle bir hareketin İslami Cumhuriyet idarecilerinin sempatisini çekmeyeceği bellidir. Hatta böylesi bir hareket güneye doğru, İran Azerbeycanı üzerinde, gerçekten demokratik bir resmi devlet olan Sovyet Azerbeycanı'na doğru güçlü bir çekim yaratacağından, onları korkutabilir bile.

Sovyet yönetiminde yaşayan 50 milyon ya da daha fazla kişi üzerindeki bu göreli ilgi eksikliğinin bir nedeni de bir risk ve avantaj hesabı olabilir. Türkiye, İran ve Afganistan'ın kuzey sınırları boyunca uzanan Sovyetler Birliği'nin konumu yakındır; Amerika ve hatta Batı Avrupa çok uzakta kalmaktadır. Daha doğrusu, karışıklıkları TV kameraları eşliğinde su topu ve plastik mermi kullanarak bastırmak ya da tutukluları kefaletle serbest bırakmak ve konunun yerli ve yabancı basında yer almasına imkân vermek, şimdiye kadar, Sovyetler Birliği uygulamaları arasında yer almamış bulunmaktadır. Sovyetler en sert eleştirmenleri ile yapılan röportajları prime-time'da yayınlamaz ya da onları öğretmenlik, konferans ve yazarlık gibi uğraşlar yoluyla kışkırtmazlar. Aksine, eleştiri ile ilgili hoşnutsuzluklarını belirtme biçimleri çoğu kez oldukça ters olabilir.

Köktendincilik demonolojisi içinde misilleme korkusu, hiç kuşkusuz önemliyse de, Batı ile karşılaştırıldığında Sovyetler Birliği'nin göreceli olarak ikinci planda kalmasının tek ve hatta en önemli sebebi değildir. Ne de olsa, İslam dünyasının büyük bir bölümünü etkileyen ve tüketimcilik ve laiklik gibi Batı kökenli kötülüklerin giderek artan biçimde açığa çıkmasına neden olan toplumsal, entelektüel ve ekonomik boyutlu bu büyük değişimlerin kaynağı Sovyetler Birliği değil Batı Dünyası'ydı. Hiç kimse Sovyetler'i tüketimcilikle suçlayamaz; onların materyalizmi felsefîdir –tam tamına diyalektik– ve uygulamada hayattan yarar sağlanması ile ya çok az ilgisi vardır ya da hiç ilgisi yoktur. Böylesi bir donanım, muhaliflerince çoğunlukla aptallık olarak nitelendirilen, başka bir tür materyalizmdir. Bu, pratikte, bir sofi evliyayı hayran bırakacak ölçüde bir sofuluk sergileyen ya da hiç değilse öznelerini böyle etkileyen komünist Doğu ile değil, kapitalist Batı ile ilişkilidir.

Sovyetler, çok yakın bir tarihe kadar, Batı'ya karşı köktendinciler tarafından yapılan diğer bir büyük suçlama olan laiklik ithamları karşısında da hassas sayılamazdı. Ateist olmakla birlikte tanrısız değildiler ve aslında kendi tanrılarına tapılmasını empoze etmek için özenle hazırlanmış bir devlet aygıtı yaratmışlardı –kendi ortodoksisi ile bu ortodoksiyi tanımlayıp güçlendirecek bir hiyerarşiye ve karşıt dini inançları ortaya çıkartıp yok edecek silahlı bir soruşturma gücüne sahip bir aygıt. Dinin devletten ayrılması, devlet eliyle dinsizlik tesis edilmesi anlamına gelmez, ama yine de din karşıtı bir felsefenin empoze edilmesinin daha hafif bir uygulamasıdır. Sovyet tüketimciliği gibi, Sovyet laikliği de Müslüman kitleleri baştan çıkartıcı özellikte değildir ve Müslüman entelektüelleri üzerindeki cazibesini de giderek yitirmektedir. Batı kapitalizmi ve demokrasisi geleneksel düşünme ve yaşam biçimlerine, şimdiye değin gerçekleşmemiş ölçüde, çekici ve inanılır bir seçenek getiriyor. Köktendinci liderler, Batı medeniyetini halkları için korumak ya da yeniden hayata geçirmek istedikleri yaşam biçimi önündeki en büyük tehdit olarak görürken, yanılmıyorlar.

Uygarlıklararası Bir Çatışma

Batı'da laikleşmenin kökenleri iki olayda aranabilir –ilk Hıristiyan öğretileri ve dahası iki kurumu, yani Kilise'yi ve Devlet'i yaratan deneyimler ve bu ikisini birbirinden ayıran daha sonraki Hıristiyanlık çatışmaları. Müslümanlar arasında da dini anlaşmazlıklar oldu, ancak bunların hiçbiri, Hıris-

tiyan Avrupa'yı onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda bitap düşüren ve sonunda Hıristiyanları dini devletten ayırma doktrinine dönüşecek bir umuzsuzluğa sürükleyen, Protestanlar ile Katolikler arasındaki Hıristiyan mücadeleleri kadar korkunç değildi. Görünen oydu ki, Hıristiyanların diğer dinlerin takipçilerine, daha da önemlisi kendilerine özgü inanç taşıyanlara yönelttikleri öldürücü boyuttaki hoşgörüsüzlük ve zulmü kısıtlamak için Hıristiyan Âlemi'nin yapabileceği tek şey hükmetme gücünün dini kurumların elinden alınmasıydı.

Müslümanlar böyle bir şeye gerek duymadılar ve böyle bir doktrin geliştirmediler. İslamda laikleşme ihtiyacı yoktu ve plüralizm (çoğulculuk) anlayışı bile, Edward Gibbon'ın "Roma dünyasında kabul gören değişik ibadet şekilleri insanlar tarafından aynı ölçüde doğru, filozof tarafından aynı ölçüde yanlış, yargıç tarafından eşit ölçüde yararlı kabul edilirdi" sözleriyle çok canlı bir şekilde tasvir etmiş olduğu, pagan (çoktanrılı) Roma İmparatorluğu'nkinden çok farklıydı. İslam, ne teoride ne de uygulamada, başka inançları olan ve farklı ibadet şekilleri uygulayanlara tam eşitlik vermeye asla hazır olmadı. Ancak, kısmen kendisine inananlara, Batı'nın onyedinci yüzyılın sonları ile onsekizinci yüzyılda bir laiklik ölçüsünü benimsemesine kadar Hıristiyan dünyasında pek eşine rastlanmamış hoşgörüyü, bir ölçüye kadar, hem uygulama hem de teoride gösteriyordu.

Müslümanların Batı medeniyetine verdikleri ilk tepki bir hayranlık ve imrenme olmuştu –Batı'nın başarıları karşısında muazzam bir saygı ve bunları taklit etme ve benimseme arzusu. Bu arzu, ilerleme içinde olan Batı ile karşılaştırıldığında, İslam dünyasının güçsüzlüğü, yoksulluğu ve geriliği konusunda oluşan ve giderek güçlenen bilinçten kaynaklanıyordu. Bu eşitsizlik önce savaş alanında ortaya çıktı, ancak çok geçmeden insanların diğer alanlardaki faaliyetlerine de yayıldı. Müslüman yazarlar Batı'nın zenginliğini ve gücünü, bilim ve teknolojisini, mamullerini ve yönetim biçimlerini gözlemleyerek tanımladılar. Bir süre Batı'nın başarılı olmasındaki sırrın başarılı olduğu iki konuda saklı olduğu düşünüldü: ekonomik ilerleme ve özellikle endüstri; politik kurumlar ve özellikle özgürlük. Birçok reformcu ve yenilikçi nesil, böylelikle Batı ile eşitliği yakalayabilmek ve belki de yitirdikleri üstünlüğü geri kazanabilmek umuduyla, bunları kendi ülkelerine uyarlamaya ve yerleştirmeye çalıştı.

Bizim dönemimizde ise bu hayranlık ve taklit atmosferi, Müslümanların bir bölümü arasında, yerini bir düşmanlık ve reddetme havasına bıraktı. Bu

hava, kısmen, kesinlikle bir aşağılanmışlık duygusundan kaynaklanıyordu –eski, gururlu ve egemenliğini uzun süre korumuş bir uygarlığın mirasçıları arasında, kendilerinden aşağı gördükleri birileri tarafından ele geçmiş, ezilmiş ve yenilmiş olma bilincinin artması. Bu hava kısmen de Batı dünyasında meydana gelen olaylardan kaynaklanıyor. Büyük önem taşıyan etkenlerden biri de, kuşkusuz, Batı uygarlığının kendini parçaladığı, hem kendi insanlarına hem de başka halklara yıkım getiren, tarafların İslam dünyasında ve diğer yerlerde birbirlerini kötüleyip zayıflatmak amacı ile çok büyük propaganda çalışmasına girmiş oldukları, intihar nitelikli iki büyük savaşın etkisidir. Getirdikleri mesaj, Batı usulleri hakkındaki kendi deneyimleri hiç de mutlu olmadığından, tepki vermeye hazır birçok dinleyici buldu. Batı'nın ticari, mali ve endüstriyel yöntemlerinin gelişi gerçekten de büyük zenginlik getirdi, ama bu zenginlikten sadece oraya yerleşen Batılılar ile batılılaşmış azınlık üyeleri yararlanırken, genel Müslüman nüfusun içinden yalnızca birkaçı pay alabildi. Zaman içinde söz konusu birkaç üyenin sayısı arttı, ama kılık kıyafetleri ve yaşam biçimleriyle bile onlardan farklılaşarak kitlelerden ayrıldılar. Bunlar, kaçınılmaz olarak, bir kez daha düşman kabul edilen bir dünyanın temsilcileri ve yandaşları olarak görüldüler. Batı'dan gelmiş olan siyasi kurumlar bile, Batılı özgünleri yerine gayretli Müslüman reformcular tarafından düzenlenen yerel taklitleriyle yargılanarak, kötülendi. Tam olarak anlamadıkları, ithal edilmiş ve uygun olmayan metotlar kullanarak kontrolleri dışında çalışan bu kurumlar aniden ortaya çıkan krizlerle başa çıkamayıp teker teker yıkıldılar. Çok büyük sayıdaki Ortadoğulu için, Batı modası ekonomik yöntemler zenginlik getirdi, Batı modası siyasal kurumlar tiranlık getirdi, Batı modası savaş bile yenilgi getirdi. Bu kadar çok kişinin, eski İslamcı şekillerin en iyi olduğunu ve tek kurtuluşun reformcuların pagan icatlarını bir kenara atıp Tanrı'nın insanları için çizdiği Doğru Yol'a dönmekten geçtiğini söyleyen sesleri dinlemeye hevesli olması hiç de şaşırtıcı değildir.

Sonuç olarak, köktendincilerin kavgaları iki düşmana karşıdır: laiklik ve modernizm. Laikliğe karşı yürütülen savaş bilinçli ve açıktır ve şimdiye değin laikliği kötü ve neopagan bir güç olarak kınayan ve bunu kimi zaman Yahudilere, kimi zaman Batı'ya, kimi zaman da Birleşik Devletler'e atfeden bütünlüklü bir literatür oluşmuştur. Moderniteye karşı verilen savaş ise çoğunlukla ne bilinçli ne de açık bir biçimde yürütülmektedir ve geçtiğimiz yüzyılda ya da daha öncesinde İslam dünyasında ortaya çıkan ve Müslüman

ülkelerin siyasal, ekonomik, sosyal ve hatta kültürel yapılarını dönüştüren değişim sürecinin bütününe yöneltilmiştir. İslami köktendincilik, Müslüman kitlelerin geleneksel değerlerinin ve bağlılıklarının değerini düşüren ve son tahlilde onların inançlarını, yüksek emellerini, itibarlarını ve hatta giderek artan bir düzeyde yaşam araçlarını çalan güçlere karşı duydukları amaçsız ve biçimsiz kızgınlık ile öfkeye amaç ve biçim kazandırmıştır.

İslam kültüründe, en mütevazı köylü ya da esnaf da dahil olmak üzere başkalarına karşı, diğer medeniyetlerin hiçbir zaman aşmadıkları ve nadiren eşitledikleri düzeyde, saygı ve nezaket göstermeyi telkin eden bir şey vardır. Ancak, ayaklanma ve karışıklık dönemlerinde, daha derinde bulunan öfke harekete geçtiğinde, diğerlerine gösterilen bu saygı ve nezaket yerine, kökleri eskiye dayanan medeni bir ülkenin hükümetini bile –maneviyata ve ahlaka büyük önem veren bir dinin sözcülerini bile– adam kaçırma ve katliamları benimsemeye ve Peygamberlerinin yaşamında böylesi eylemler için onay aramaya ve hatta bu türden örnekler bulmaya sevk eden, patlamaya hazır bir hiddet ve nefret açığa çıkabilir.

Kitlelerin, kıyameti andıran değişimlerin nihai kaynağının Batı olduğu ve eski yaşam tarzlarının Batı egemenliği, Batı etkisi ya da Batı'nın talimatları ve oluşturduğu örnekler nedeniyle bozulduğu yönündeki saptamaları yanlış değildir. Birleşik Devletler, Avrupa medeniyetinin meşru vârisi ve Batı'nın tanınan ve karşı konulamayan lideri olduğu için, ortaya çıkan sıkıntıları da miras almış ve henüz dışarı vurmayan nefret ve öfkenin odağı haline gelmiştir. İki örnek yeterli olabilir. Kasım 1979'da, öfkeli bir topluluk Pakistan'ın İslamabad kentindeki ABD Elçiliği'ne saldırıp yakmıştır. Kalabalığın öfkesine neden olarak Mekke'deki Ulu Cami'nin Müslüman karşıtı bir grup tarafından ele geçirilmesi gösterilmişti –bu olaya hiçbir Amerikalı karışmamıştı. Yaklaşık on yıl sonra, Şubat 1989'da, yine İslamabad'da öfkeli kalabalıklar USIS merkezine saldırdı, bu kez Salman Rüştü'nün *Şeytan Ayetleri* kitabının yayımlanması protesto ediliyordu. Rüştü Hindistan doğumlu bir İngiliz vatandaşıydı ve kitabı İngiltere'de bu olaydan beş ay önce yayımlanmıştı. Ama kalabalığı öfkelendiren ve ardından Ayetullah Humeyni'nin yazara ölüm cezası verdiğini açıklamasına yol açan şey, kitabın Birleşik Devletler'de yayımlanması olmuştu.

Artık, sorunların düzeyini, politikaları ve bunları izleyen hükümetleri fazlasıyla aşan bir ruh hali ve hareketle karşı karşıya olduğumuz açığa kavuşmuş olmalı. Bu, medeniyetlerin çarpışmasından başka bir şey değil-

dir –Yahudi-Hıristiyan mirasımıza, bugünkü laisizmimize ve her ikisinin de dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına karşı eski bir rakibimizin, belki akıl dışı ama kesinlikle tarihsel tepkisidir bu. Bizim ise, bu rakibe karşı aynı tarihsellikte ama aynı zamanda aynı akıl dışılıkta bir tepki göstermek için kışkırtılmamamız büyük bir önem taşımaktadır.

Batı'dan, Batı'nın davetsiz misafirleri ya da yerli Batılılar tarafından ithal edilen tüm fikirler reddedilmemektedir. Bazıları en radikal İslami köktendinciler tarafından bile, genellikle kaynağı bilinmeksizin kabul edilmekte ve pek de zengin olmamakla birlikte, çoğunlukla alışılmamış muazzam bir değişime izin verilmektedir. Bunlardan biri, milletvekilliği, seçim sistemi ve anayasal hükümet kavramları ve uygulamalarıyla ilişkili siyasal özgürlüktür. Bir tür dini yönetime sahip olmasına rağmen, İran İslam Cumhuriyeti'nin bile İslami öğretide hiç yer almayan ve geçmişte hiçbir örneği bulunmayan bir anayasası ve seçilmiş bir meclisi vardır. Bu kurumların hepsi bütünüyle Batı'daki örneklerden alınmıştır. Müslüman devletler, Batı'nın çoğu kültürel ve sosyal alışkanlıklarını ve özellikle orduda kullanılan erkek (daha az olmakla birlikte, bir ölçüde kadınların da) giysilerinin biçimi ve tarzı gibi bunları ifade eden sembolleri de benimsemişlerdir. Batı'nın icat ettiği silahların, tankların ve uçakların kullanılması askeri bir zorunluluk olmasına rağmen, dar asker ceketleriyle, yuvarlak keplerin sürekli kullanımı kültürel bir tercihtir. Batı, anayasalardan Coca-Cola'ya, tanklardan televizyona, mamullerin markalarından bunlar aracılığıyla ulaşılan fikirlere kadar varlığını sürdürmektedir –hatta güçlendirmektedir.

Günümüzde köktendincilik olarak adlandırılan hareket, var olan tek İslami gelenek değildir. Geçmişte İslam medeniyetinin büyük başarılarının ortaya çıkmasında esin kaynağı olan daha hoşgörülü, daha açık başka gelenekler de vardır ve zaman içinde bunların daha etkin olmasını bekleyebiliriz. Fakat bu konu kesinleşmeden önce, biz Batılılar'ın ya hiçbir şey ya da pek az şey katabileceğimiz sert bir mücadele yaşanacak. Bu konulardaki kararı Müslümanların kendi aralarında vermeleri gerektiğinden, katkı koymaya çalışmak bile zararlı olabilir. Ve bu arada, farklılıkların kızıştırılması ve eski önyargıların canlanmasından kaynaklanacak yeni bir dini savaşlar çağına girilmesinden kaçınmak için tüm tarafların çaba göstermesini sağlamalıyız.

Bunu yapabilmek için diğer dini ve siyasi kültürlerin tarihlerini, edebiyatlarını ve başarılarını inceleyerek onları daha yakından tanımaya ve anla-

maya çalışmalıyız. Aynı zamanda onların da bizimkini daha iyi anlamaya çalışmalarını, benimsemeyi tercih etmeseler bile, din ve siyaset arasında olması gereken ilişki konusundaki Batılı yaklaşıma anlayış gösterip saygı duymalarını ümit edebiliriz. Bu yaklaşımı tanımlamak için, yazımı, başladığım gibi Amerikalı bir başkandan alıntı yaparak, ama bu kez haklı olarak ün kazanan Thomas Jefferson'dan değil, 10 Temmuz 1843 tarihli bir mektubunda din özgürlüğü ilkesi üzerine çok etkili ve hatta çok isabetli öngörüler içeren bir açıklama yapan, ancak bir biçimde haksız olarak ihmal edilmiş bir başkandan, John Tyler'den alıntı yaparak bitireceğim:

Birleşik Devletler daha önceki tüm örneklerin yokluğunda tehlikeye girdiği düşünülen, çok büyük ve asil bir deneyimi göze almıştır –Kilise'yle Devlet'in bütünüyle birbirlerinden ayrılması. Aramızda *yasayla* oluşturulmuş hiçbir dini kuruluş bulunmamaktadır. İnançlar üzerindeki her türlü kısıtlama kaldırılmıştır ve insanların kendi kararları doğrultusunda istedikleri Tanrı'ya ibadet etmelerine izin verilmiştir. Devlet daireleri hiçbir ayrım gözetmeksizin herkese açıktır. Kurulu bir Hiyerarşi'yi desteklemek için hiçbir yükümlülük bulunmadığı gibi, insanların yanılgılı olabilecek yargıları, kesin ve yanılmaz amentüler haline getirilmemiştir. Eğer aramıza Muhammed'e inanan biri gelmek isterse, anayasa gereğince Kuran'a göre ibadet etme ayrıcalığına sahip olacaktır; ve bir Doğu Hindistanlı eğer istiyorsa Brahma'ya bir türbe dikebilir. İşte bu, siyasal Kurumlarımız'ca telkin edilen hoşgörü ruhudur... Başka bölgelerde zulme uğrayan ve ayaklar altında çiğnenen Musevi aramızda hiçbir şeyden korkmadan yaşamaktadır... ve üzerinde Devlet'in, onu savunan ve koruyan Kalkan'ı vardır. Gerçekleştirmeye çalıştığımız büyük deneyim işte budur ve bunlar onun sonucunda elde ettiğimiz mutluluk veren meyvelerdir; özgür devlet sistemimiz bu olmaksızın mükemmel olamayacaktır.

Vücuda eziyet edilebilir ve kelepçelenebilir ama o yaşamaya devam eder; fakat eğer insanların zihni prangalanırsa, ürettiği enerjiler ve yetenekleri yok olur ve geriye madde ve maddeye ilişkin olanlar kalır. Zihin, ışık ya da hava kadar özgür olmalıdır.

İngilizceden çeviren: Ayşegül Yelçe

Bilgisizliğin Şoku*

EDWARD SAİD

Samuel Huntington'un, *Foreign Affairs* dergisinin 1993 yılı ilkbahar sayısında, "Uygarlıklar Çatışması" başlığı altında yayımlanan yazısı dikkatleri hemen üzerine çekti ve şaşırtıcı bir tepki dalgası yarattı. Bu yazının amacı Amerikalılara, soğuk savaşın sona ermesinden sonra dünya siyasetinin karşılaşacağı *"yeni aşama"* hakkında özgün bir tez sunmaktı. Huntington'un geliştirdiği kanıtlama, zenginliğiyle, cüretiyle, hatta boyutuyla büyüleyici bir görücünün elinden çıkmış izlenimi bıraktı.

Hedeflediği alanda kendisine açıkça rakip aldığı birçok siyasetbilimci vardı : örneğin, tarihin sonu hakkındaki düşünceleriyle Francis Fukuyama gibi kuramcılar; küreselleşme, küçük gruplara bölünme ve devletin ortadan kalkması olgularının yaşanacağını ileri süren gruplar. Çünkü, ona göre, bu kişiler gelmekte olan yeni dönemin yalnızca belirli yanlarını kavrayabilmişlerdi. Huntington'a gelince, o *"gelecek yıllarda nitelik değiştirecek küresel siyasetin büyük bir olasılıkla alacağı biçimi"*in *"doruk eksenini, dolayısıyla temel eksenini"* gözler önüne serecekti.

Ve hiç duraksamadan sözünü şöyle sürdürüyordu : *"Benim ileri sürdüğüm varsayıma göre, bu yeni dünyada çatışmanın temel ve başta gelen kaynağı ne ideolojik, ne de ekonomik olacak. Ulus devletler, uluslararası sahnede en güçlü aktörler olarak kalmayı sürdürecek, ne var ki küresel siyasetin temel çatışmaları, uluslar ile farklı uygarlıklardan gelen grupları karşı karşıya getirecek. Uygarlıklar çatışması, siyasete dünya ölçeğinde egemen olacak. Uygarlıklar arasındaki çatlaklar, gelecekteki savaşımların cephe hatlarını oluşturacak."* Bunu izleyen sayfalardaki kanıtlamanın özü, Huntington'un bulanık bir

* Bu yazı, 26 Ekim 2001 tarihinde *Le Monde* gazetesinde yayımlanmıştır.

kavram üzerine oturttuğu ve *"uygarlığa bağlı kimlik"* ve *"belli başlı yedi-sekiz uygarlık arasındaki etkileşimler"* olarak adlandırdığı iki olguydu. Düşüncesinde en önemli yeri, söz konusu uygarlıklardan ikisi arasındaki, İslam ile Batı arasındaki çatışmaya ayırıyordu.

Huntington, çatışma terimleriyle ifadesini bulan bu düşünme tarzını, 1990'da, deneyimli doğubilimci Bernard Lewis'in yayımladığı bir yazıya dayandırıyor ki, bu yazının ideolojik rengini yazının başlığı apaçık ortaya koyuyor : *The Roots of Muslim Rage* (*Müslüman Öfkenin Kökenleri*)

Bu iki metinde, iki dev kimliğin, *"İslam"* ile *"Batı"*nın varlığının tanınması tedbirsizce ileri sürülüyor; kimlik ve kültür gibi karmaşık iki dev sorun sanki bir çizgi roman dünyasında ele alınıyor; bu dünyada Temel Reis ile Kabasakal amansız bir savaşa girişiyorlar ve en dürüst savaşçı, rakibini her zaman alt ediyor.

Huntington'un, Lewis gibi, her uygarlığın iç dinamiğini ve çeşitliliğini, modern kültürlerin çoğunda temel çekişmenin her kültürün tanımlanması ve yorumlanması üzerinde odaklandığını, ortaya sürülen demagojilerin ve açık seçik bilgisizliklerin çoğunun bir din adına ya da tüm bir kültür adına konuşmaya yeltenmek gibi sevimsiz bir niyet taşıdığını incelemeye ayıracak fazla zamanı olmadığı kesin.

Hayır, Batı Batı'dır, İslam da İslam. Batı siyasetinden sorumlu kişilerin peşinde koşmaları gereken meydan okuma, Batı'nın üstünlüğünü garanti altına almak ve bunu, bu üstünlüğün dışında kalacak her güce, özellikle de İslam'a karşı savunmaktır.

İşin daha da can sıkıcı yanı, yazarın beslediği, dünyayı her türlü doğal bağlılığı ve gizli dürüstlüğü dışlayarak tünediği yerin tepesinden kucaklama isteği olarak ifade edilebilecek bu tutkunun, kendisi dışında kalanlar sanki onun zaten bildiği yanıtları arayıp durmaktaymış gibi, en doğru tutku olduğunu düşünmesidir. Aslında Huntington bir ideologdur, yani varolan "uygarlıkları" ve "kimlikleri", olduğundan başka bir şey haline getirmeye çalışan biri: bunları kapalı, sızdırmaz, insanlık tarihini oluşturan çok sayıda akım ve karşı akımın arındırdığı ve yüzyıllardan beri onun yalnızca din savaşları ve imparatorluk fetihleri tarihi değil, aynı zamanda karşılıklı değişim, verimli ve paylaşımlı melezleşme tarihi olmasını da sağlayan varlıklar haline getirmek isteyen biri.

Huntington 1996'da aynı başlığı taşıyan kitabını yayımladığında, kanıtlamasına biraz daha incelik kazandırmak için, incelemesini gereğinden

fazla dipnotla zenginleştirmek istedi ama bu onun elini ayağını daha fazla dolaştırmaktan, değersiz yazar, kaba düşünür kimliklerini daha da pekiştirmekten başka bir işe yaramadı. Batı'nın dünyanın geriye kalan bölümüne karşı, Batı'nın Batı olmayana (ki bu, soğuk savaşın eski bölücü deyişidir) karşı paradigması değişmezliğini koruyor, korkunç 11 Eylül olaylarının ardından yapılan tartışmalarda çoğu kez sinsi ve kapalı olarak varlığını sürdüren düşünce de bu.

İnceden inceye planlanmış bu kitle kıyımını, patolojik dürtülerle tasarlanıp, kafası karışmış küçük bir grup tarafından gerçekleştirilen bu intihar saldırılarını Huntington'ın tezinin kanıtları haline getirdiler. Bu olayları oldukları biçimde, yani büyük fikirlerin (bu terimi geniş anlamda kullanıyorum) kafası kızmış bir avuç fanatik tarafından cinayet amaçlı olarak kullanılması olarak görmek yerine, uluslararası planda yüksek mevkileri işgal edenlerden, örneğin Pakistan eski başbakanı Benazir Butto'dan başlayıp İtalyan başbakanı Silvio Berlusconi'ye varıncaya kadar herkes, İslam'ın içinde bulunduğu kargaşa konusunda ahkâm kesti.

İyi ama Usame Bin Ladin ve yandaşları ile öldürücü potansiyel olarak, onlar kadar yok edici olmayan tarikatlar, örneğin David tarikatı ya da Guyana'daki keşiş Jim Jones'un çömezleri ya da Japonya'daki Aoum Shinri kyo tarikati üyeleri arasında neden paralellik kurulmuyor? Amerika'nın ve Avrupa'nın önde gelen basın organlarında, mutlak olarak yapmamız gereken şeyi söylemek yerine, kendilerini dev aynasında görüp cehennem şarkıları söyleyen, bu havaya her başvurduklarında bunu kesin olarak okuru eğitmek için değil, onun incinmiş Batılı gururunu ateşlemek için kaleme alınmış başyazılardan geçilmiyor. Bu, İslamın ve Batı'nın ne ifade ettiği gibi, hiç de açık seçik olmayan bir etiket sorunudur: Bunlar, tutarsız bir gerçekliğe anlam bulmaya çalışan kafaları dağıtıp karıştıran ve kolay kolay kataloglanıp bir kutuya konamayacak etiketlerdir.

Ürdün'de 1994'te verdiğim bir konferanstan sonra, konuşmak için izleyicilerin arasından ayağa kalkan bir kişiyi susturduğumu anımsıyorum; kendi koyu "İslamcı" düşünceleriyle karşılaştırıldığında "Batılı" bulduğu benim düşüncelerime saldırıyordu. Aklıma basit bir düşünce gelmişti ve *"Neden takım elbise giyiyor ve kravat takıyorsunuz? Bu da Batılılara özgü"*, diyerek taşı gediğine oturtmuştum. Rahatsız bir gülümsemeyle yerine oturmuştu, ne var ki ben bu olayı, 11 Eylül teröristleri hakkında, Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yaptıkları iğrenç ve ölümcül girişim üzerine birbiri ardı-

na haberler gelmeye başladığında, bu girişimlerini başarabilmek ve uçakları rotalarından döndürebilmek için gerekli teknik ayrıntılara ne ölçüde egemen olduklarını öğrendiğimde anımsamıştım.

"Batı" teknolojisi ile Berlusconi'nin ileri sürdüğü, *"İslam'ın modern yaşamda yerini alma konusunda gösterdiği yeteneksizlik"*i ayıran çizgiyi nereye çekmek gerekiyor? Bunu yapmak göründüğü kadar kolay değil kuşkusuz ama etiketler, genellemeler ve kültürel hak iddiaları sonuçta çok etkisiz kalıyor. Örneğin öyle bir düzey var ki burada ilkel tutkular ile incelikli beceriler birbiriyle kesişip pekiştirilmiş bir sınırı yerle bir edebilir; bu sınır, sonu gelmez anlaşmazlıkların ve çekişmelerin kaynağı olan kimlik, milliyet gibi kavramları bütünüyle bir yana bıraksak bile, yalnızca Batı ile İslam arasında değil, geçmiş ile gelecek arasında, bizimle onlar arasında da olabilir.

Kumlarda boşyere iz bırakmayı amaçlayan tek yanlı bir karar, Haçlı seferlerine girişmek, bizim de savunduğumuz iyilik adına kötülüklere karşı savaşmak, terörizmin kökünü kazımak ve Paul Wolfowitz'in nihilist söylemiyle ifade edecek olursak, ulusların dibine kibrit suyu ekmek, varsayılan bu özleri daha görünür kılmıyor. Buna karşılık, gerçekte ne ile karşı karşıya olduğumuzu, sayısız yaşamın –"bizim" olduğu kadar "onların" da– birbirine bağlı olduğunu düşünmek, incelemek, açıklamak yerine, kolektif tutkuları harekete geçirmek için savaş naraları atmanın ne kadar kolay olduğunu gösteriyor.

Haziran 1998 ile Mart 1999 arasında Pakistan'ın en saygın haftalık dergilerinden biri olan *Dawn*'da yayımlanan, üç yazıdan oluşan, Müslüman okurlar için kaleme aldığı dikkat çekici yazı dizisinde İkbâl Ahmad, din hukukunun kökenleri adını verdiği olguyu üzülerek çözümlüyordu. Yazar, bu yazı dizisinde, İslam'ın kökten dinciler ve bağnaz zorbalar tarafından uygulanan biçimini sertçe kınıyor, insanların özel yaşamlarını yönetme saplantısının, *"hümanizminden, estetiğinden, entelektüel araştırmalarından ve dinsel tapınmadan soyutlanarak ceza yasasına indirgenmiş bir İslam düzenini"* körüklediğini söylüyor. Buysa *"genel planda bağlamından koparılmış olan dini tek bir yanıyla mutlak biçimde dayatıp, öteki yanının hor görülmesine yol açıyor. Bu olay dinin özünü değiştiriyor, geleneği bozuyor ve geliştiği her yerde siyasal sürecin yanlış yorumlanmasına yol açıyor"*.

Ahmad, bu sapkınlığın iyi seçilmiş bir örneği olarak "cihad" sözcüğünün karmaşık, çoğulcu ve zengin anlamını açıklamakla işe başlıyor, sonra,

sözcüğün, düşman olduğu varsayılan insanlara karşı ayırt etmeksizin savaş açmak olarak kabul edilen yaygın ve dar anlamına bakarak *"dini, toplumu, kültürü, İslam tarihini ya da siyasetini yüzyıllar boyunca yaşandığı biçimiyle tanıyıp algılamanın"* olanaksız olduğunu kanıtlıyor. Ve şu sonuca varıyor: Modern İslamcılar *"ruhla değil iktidarla, insanların acılarını ve özlemlerini paylaşmak yerine, siyasal amaçlar uğruna harekete geçmeleriyle ilgileniyor. Programları çok sınırlı, ayrıca zamanın dayattığı gerekleri aşmıyor"*. Ayrıca *"Yahudi"* ve *"Hıristiyan"* söylemlerinin oluşturduğu dünyada da benzeri çatlak seslerin ve bağnazlığın ortaya çıkması olgusuyla işler daha da ciddi boyut kazanmış durumda.

Uygar Londra ile "karanlıklar odağı" arasındaki farkların uç durumlarda birdenbire belirginleştiğini, Avrupa uygarlığının ulaştığı dorukların en barbar uygulamalara ön belirtisiz ve geçiş dönemi yaşamaksızın birdenbire yeniden dalabileceğini ilk anlayan Joseph Conrad olmuştu ve o bu durumu, onun 19. yüzyıl sonu okurlarının düşünemeyeceği bir dönemde kavramıştı. Yine Conrad, *The Secret Agent* adlı kitabında (1907), terörizmin, örneğin "saf bilim" gibi soyutlamalara (dolayısıyla İslam'a ve Batı'ya) olan eğiliminden ve teröristin alçalabileceği en alt noktadan söz etmişti.

Görünüşte savaş halinde olan uygarlıklar arasında birçoğumuzun varlığından hoşlanmayacağı sıkı bağlar bulunmaktadır ve Nietzsche ile Freud'un bize gösterdiği gibi, özenle oluşturulan, hatta denetlenen sınırlar arasındaki alışveriş, insanı çoğu kez dehşete düşüren kolaylıkla gerçekleşmektedir. Durum böyle olduğundan, bizim bel bağladığımız, son derece akıcı, çok anlama çekilebilen, son derece kuşku götüren düşüncelerden oluşmuş kavramlar bize, bugün karşı karşıya kaldığımız durumda uygulanacak gerçekten elverişli ve pratik bir strateji sağlamıyor. 11 Eylül saldırısının ilk günlerindeki resmi söylemlerde yer alan daha güven verici savaş çığlıkları (Haçlı Seferi, İyi'nin Kötü'ye karşı, özgürlüğün korkuya karşı savaşması, vb.) gibi doğrudan doğruya Huntington'ın düşüncesinden çıkmış, onun İslam ile Batı'yı karşı karşıya koymasından doğmuş olan deyişler de söz konusu bu durumdan kaynaklanıyor. O günden bugüne bu söylemde net bir gerileme olduğu gözlendi, ne var ki basında, ülkenin her yanındaki Araplara, Müslümanlara ve yerlilere karşı yasal önlemlere başvurmak yerine, kin dolu sözlerin ve eylemlerin hiç azalmadığına bakılacak olursa, paradigmanın varlığını sürdürdüğünü söylemek gerekiyor.

Paradigmanın sürüp gitmesinin bir başka nedeni de Avrupa ve ABD

genelinde Müslümanların sayısının artmış olmasıdır. Bugün Fransa, İtalya, Almanya, İspanya, İngiltere, ABD, hatta İsveç gibi ülkelerdeki nüfusu göz önünde bulundurduğumuzda, İslam'ın Avrupa'nın artık sınırlarında değil göbeğinde yer aldığını kabul etmek zorundayız. İyi de bunda bu kadar tehdit edici olan ne? Anıları ortaklaşa kültüre gömülmüş olarak hâlâ yaşayan ilk büyük Arap-İslam fetihleri 7. yüzyılda başladı ve tanınmış Belçikalı tarihçi Henri Pirenne'in dev yapıtı *Muhammed ve Charlemagne*'da (1936) yazdığı gibi, Akdeniz'in eski birliğini kesin olarak yerle bir etti, Roma-Hıristiyan sentezini yıktı ve Kuzey güçlerinin (Almanya ve Karolenj dönemi Fransası) egemenliğinde yeni bir uygarlığın ortaya çıkmasına yol açtı. Pirenne bu güçlerin misyonunun, Batı'yı tarihsel-kültürel düşmanlarına karşı korumak olduğunu ima eder.

Pirenne, Batı'nın bu yeni savunma hattının yaratılması için, İslamın Şarlman ile Klasik Antik Dönem arasına sinmiş hümanizmasından, felsefesinden, sosyolojisinden ve tarihçiliğinden yararlandığını söylemeyi ne yazık ki ihmal eder. İslamın başlangıçtan beri içerde, Muhammet'in büyük düşmanı olan ve onu Cehennem'inin başköşesine oturtan Dante gibi düşmanları vardır.

Bunun dışında bir de tektanrıcılığın, Louis Massignon'un doğru deyişiyle Hazreti İbrahim dinlerinin başat mirası vardır. Yahudilik ve Hıristiyanlıktan başlayarak bu dinlerin her biri, kendisinden önce gelenin saplantılı sürdürücüsüdür: Müslümanlara göre İslam, peygamber söz'ünü bütünler ve bitirir. Filistin'deki kanlı buluşmanın, bağdaşmalarının ve anlaşmalarının ne ölçüde olanaksız olduğunu gösteren trajik ve zengin bir örnek oluşturmasına karşılık, eskiyi sürdüren ve Tanrıların en kıskancını bünyesinde barındıran bu üç dinin –bunların hiçbiri yakından ya da uzaktan, birleşmiş, tek parçalı bir bütün oluşturmaz– kendi aralarında sürdürdüğü çok yanlı çekişmeyi gözler önüne serecek, adına yakışır bir çalışma, bir tarih hâlâ kaleme alınmamıştır.

Durum böyle olunca, Müslümanların ve Hıristiyanların birbirlerine karşı açıkça ve çoğu kez müthiş bir umursamazlık içinde, Yahudi varlığını dikkate almaksızın Haçlı seferinden ve Cihaddan söz etmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Böyle bir program, diyor İkbal Ahmad, *"gelenek ve modernlik arasındaki derin sularda sıkışıp kalmış erkekler ve kadınlar için çok daha güven vericidir"*. Bununla birlikte, Batılılar, Müslümanlar ve geriye kalanlar, hepimiz bu derin sularda yüzüyoruz.

Ve bu sular tarih okyanusunun suları olduğundan, araya engeller koyarak bölmeye kalkışmak boşa gidecek bir çabadır. Bir gerilim dönemi yaşıyoruz, bu yüzden, olası ve geçici doyumlar sağlayacak, buna karşılık sorunun özüne ilişkin çok az bilgi ya da doğru bilgi içeren çözümleme sunacak geniş soyutlamalar içinde kaybolmak yerine, güçlü ya da güçsüz toplumlar, akla ya da akılsızlığa seslenen geçici siyasetler, evrensel adalet ve adaletsizlik ilkeleri gibi kavramları çağrıştıran terimlerle düşünmek daha doğru olur.

Uygarlıklar çatışması tezi, dünyalar arasındaki savaş gibi, çağımızda yaşanan şaşırtıcı karşılıklı bağımlılığa eleştirel bir açıklama getirmekten çok, savunmacı bir gururu güçlendiren, geçerliliği kuşkulu yeni bir oyuncaktır.

Fransızcadan çeviren: Aykut Derman

Oralılar "Batı Uygarlığından ve Kültür Değerlerinden Hoşlanmıyorlar"

EDWARD S. HERMAN

Amerikan kültürünün en kalıcı özelliklerinden biri, ABD'nin işlediği suçları görmeyi başaramaması ya da görmeyi reddetmesidir. Medya uzun bir süredir Almanları ve Japonları suçluluklarını kabul etmeye, özür dilemeye ve tazminat ödemeye çağırıyor. Ama bu ülkenin çok büyük suçlar işlemiş olduğu, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon saldırıları gibi güncel olayların da bu suçlara cevap verme kaygısından kaynaklanmış olabileceği fikri neredeyse kabul edilemez. *New York Times*'ın son saldırıları konu alan bir başyazısında ("The National Defense," 12 Eylül) Soğuk Savaş'ın sona ermesine ve bunun sonucunda "etnik nefretlerin yeniden canlanması"na biraz olsun değiniliyor, ama ABD ve diğer NATO güçlerinin bu yeniden canlanmaya bizzat kendi eylemleriyle (mesela Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yardımcı olup Rusya'da "reform" yönünde baskılar yaparak; Slovenlerle Hırvatları Yugoslavya'dan ayrılmaya düpedüz teşvik edip bu devletin parçalanmasına neden olarak ve ortada kalan azınlıklar sorunuyla ilgilenmeyerek vb.) katkıda bulundukları hiçbir şekilde söylenmiyor.

Times daha sonra terörizmin suçunu "küreselleşmenin geride bıraktığı insanlar arasındaki dini fanatizme ... öfke"ye ve küresel mülksüzlerin "Batı uygarlığı ve kültür değerlerinden hoşlanmamaları"na yıkıyor. Böyle hayretler verici bir önermede bulunmak için insanın at gözlükleri takmış olması ve kendi kendini aldatıyor olması lazım. Sanki ABD hükümetinin ve en yakın müttefiklerinin, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve İMF'nin yardımıyla iteklediği şirketlerin küreselleşmesi süreci, Üçüncü Dünya'da

muazzam bir sefilleşme yaratmamış, bütçe kesintileri ve ithalat yoluyla zanaatkârlar ve küçük çiftçileri mahvetmemiş gibi. İşini aşını kaybeden bu yüz milyonlarca kişinin çoğu, ABD'nin bu süreçte oynadığı rolün gayet iyi farkında. Oysa Amerikan kamuoyu bütün bunlardan çoğu zaman haberdar edilmiyor.

Hiçbir zaman "haber değeri taşıdığı"na inanılıp da basılmamış olan 1954 tarihli bir Milli Güvenlik Konseyi raporunda korkuyla belirtildiği gibi, "büyük ölçüde kitlelere verilen ödünlerle ayakta tutulan" ve "kitlelerin düşük yaşam standartlarında hemen iyileştirmeye gidilmesi yönünde gittikçe artan talebe" cevap verme gibi bir tehdit oluşturan "milliyetçi rejimlerle" savaşmak adına sağcı yönetimleri ve devlet terörizmini destekleyen ABD politikaları da çok sayıda insanın acı çekmesine neden olmuştur. Bu tür politikalarla bağlantılı olarak, ABD'nin nüfuz alanı içinde 1960'larda ve 1970'lerde bir düzine kadar Ulusal Güvenlik Devleti doğmuştur; Noam Chomsky ile birlikte 1979'da yaptığımız bir çalışmada da belirttiğimiz gibi, 1970'lerin sonlarında bir yönetim tekniği olarak işkenceye başvuran 35 devletten 26'sı ABD'nin uydusuydu. Bu işkence kurbanlarının ve ailelerinin çoğunun ve 1960'lardan 1980'lere kadar Latin Amerika'da "kaybolan" binlerce insanın ailelerinin ABD'ye karşı bazı kötü hisler besleyebilecekleri fikri, birçok Amerikalı yorumcunun aklına bile gelmemektedir.

ABD Vietnam Savaşı sırasında, muazzam askeri gücünü Güney Vietnam'da bizzat kendisinin seçtiği bir azınlık yönetimini başa getirmek amacıyla kullanırken, orada yaptığı askeri operasyonlar, oradaki insanların kendilerine düşman olduğu bilgisine dayalıydı. Bu ülke orada milyonlarca insanı öldürdü ve Vietnam'ı (ve Hindiçin'in geri kalanını) harap etti. 1997'de *Wall Street Journal*'da yayımlanan bir haberde, Vietnam'da belki de 500.000 çocuğun ABD'nin orada kimyasal silahlar kullanmasından kaynaklanan ciddi doğum kusurlarına sahip olduğu bildiriliyordu. Burada da Amerika'ya karşı sağlam gerekçeleri olan düşmanlık hislerine sahip çok sayıda insan olabilir.

Aynı şey Afrika'nın güneyindeki milyonlarca insan için de geçerlidir; ABD bu bölgede Angola'daki Savimbileri desteklemiş ve 1970'lerde ve 1980'lerde komşu devletlere karşı büyük bir sınırötesi terörist saldırı düzenleyerek çok sayıda insan zayiatına neden olan *apartheid* yanlısı Güney Afrika'yla "yapıcı bir ilişki" kurma siyaseti sürdürmüştür. ABD'nin hem kendi ülkesinde hem de Doğu Timor'da birçok insan öldüren ve hırsızlık yapan

"adamımız" Suharto'yu desteklemesi ve Filipinli diktatör Ferdinand Marcos'la uzun sıcak bir ilişki kurması da buralardaki sayısız kurban arasında Amerika'ya yönelik büyük bir düşmanlık yaratmış olabilir.

İranlılar, ABD'nin Şah'ı 1953'te uysal bir diktatör olarak başa getirdiğini, onun gizli servislerine "sorgulama yöntemleri" eğitimi verdiğini ve onun işkence rejimini sürdürmesini alkışladığını hatırlıyor olabilirler; ABD'nin 1980'ler boyunca kendileriyle savaşmakta olan Saddam Hüseyin'i desteklediğini ve onun düşman devlete karşı kimyasal silahlar kullanmasını görmezden geldiğini ise kesinlikle hatırlıyorlardır. İranlıların 1988'de imha edilerek 290 kişinin ölmesine yol açan 655 nolu sivil uçakları, Saddam Hüseyin'e İran'la savaşında yardım eden bir Amerikan savaş gemisi tarafından düşürülmüştü. Birçok İranlı o geminin kaptanına 1990 yılında "üstün hizmetleri" karşılığı bir Liyakat Nişanı verildiğini biliyor olabilir (ama *New York Times*'ı okuyanların bundan haberleri olmayacaktır, zira gazete bundan hiç bahsetmemişti).

ABD'nin büyük bir etnik temizlik işlemiyle Filistin topraklarını gaspetmeye yönelik uzun vadeli bir politika izleyen İsrail'e verdiği kesintisiz destek iki intifada, ezilmiş bir halkın ümitsizliğini yansıtan ayaklanmalar üretti. Ama bu ayaklanmanın ve en temel insan hakları için verilen bu kavganın yapıcı bir sonucu olmadı, çünkü ABD etnik temizlikçiye silah, diplomatik koruma ve kayıtsız şartsız yetki sağlamayı sürdürüyor.

Bütün bu kurbanlar "Batı uygarlığı ve kültür değerleri"nden hoşlanmıyor olabilirler pekâlâ, ama bunun nedeni Batı'ya ait amaçlara ulaşmak için sınırsız güç kullanmaya hazır olmanın yanı sıra, Batılı ulusaşırı şirketlerin çıkarlarına hizmet eden bir neoliberal politikayı acımasızca dayatmanın da bu değerler arasında yer aldığını fark etmeleridir. Bazen sadece ekonomik zora başvuran, bazen de bunu şiddet kullanımıyla pekiştiren ve sonuçta milyonlarca –hatta belki de milyarlarca– "değersiz kurban" yaratan gerçek bir emperyalizmdir bu. *Times*'ın yayın kurulu bunu görmez, en azından kabul etmez, çünkü onlar gemi azıya almış ve başkahramanlarının politikalarını değiştirmeye niyetli olmadıkları bir emperyalizmin sözcüleridir. Bu gelecek için hayra alamet değil. Ama tam şu anda, emperyalist terörizmin kaçınılmaz olarak terörist tepkiler ürettiğini ve en acil ihtiyacın nedensel gücü, yani öfkeden gözü dönmüş durumdaki imparatorluğu dizginlemek olduğunu vurgulamak çok önemlidir.

İngilizceden çeviren: Mehmet Küçük

Terörizmin Mantığı

JEAN BAUDRILLARD

Diana'nın ölümünden Dünya Kupası'na, bugüne kadar birçok olaya tanık olduk– ya da soykırım savaşları gibi daha şiddetli ve gerçek olanlarına. Ancak dünya çapında simgesel bir ağırlığı olan, yani yalnızca dünya çapında duyurulan değil, aynı zamanda küreselleşmenin kendisini de tehdit edecek bir olay yok. 90'lı yıllardaki durağanlık boyunca, Arjantinli yazar Macedonio Fernandez'in deyişiyle, "olayların grevi" söz konusuydu. Şimdi grev bitti. Olaylar grev yapmaktan vazgeçtiler. Hatta, New York ve Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılarla mutlak olaya, olayların "anasına", gerçekleşmemiş bütün olayları kendi içinde birleştiren en saf olaya tanık olduk.

Tarihin ve gücün bütün oyunu bu olayla bozuldu, siyasi tahlil koşulları da. Acele etmemek gerekiyor. Çünkü olaylar durağan olduğu sürece, onları öncelemek ve onlardan daha hızlı gitmek gerekiyordu. Ancak olaylar bu kadar hızlanınca, daha yavaş gitmek gerekir. Elbette söylem karmaşasına ve savaş bulutuna gömülmeden ve görüntülerin o unutulmaz parıltılarını bozmadan saklayarak.

Bütün konuşmalar ve yorumlar, olayın kendisi ve olayın büyüleyici etkisi karşısında aşırı bir tepki ortaya koyuyor. Olayın ahlaki olarak mahkûm edilmesi, terörizme karşı kutsal ittifak, bütün bunlar, dünyanın bu süpergücünü yıkılmış, dahası, kendi kendini yıkmış, şahane bir biçimde intihar etmiş görmekten doğan müthiş bir coşkunun tezahürüdür. Çünkü, dünyanın her yerinde bulunan bütün bu şiddeti, içimizde (bilmeden) bulunan bu terörist hayal gücünü, o dayanılmaz gücüyle ateşleyen bu süpergücün kendisidir.

Bu olayı hayal ettik, istisnasız herkes hayal etti bunu, çünkü kimse, bu denli hegemonyacı olmuş herhangi bir gücün yıkılışını hayal etmeden duramaz. Batı'nın ahlakî vicdanı için kabul edilir bir şey değildir bu, ama yine de bir olgudur. Bu olgu, onu silmek isteyen bütün söylemlerin kullandığı duygusal şiddetten de anlaşılmaktadır.

Bir bakıma, onlar yaptı ama bunu biz istedik. Eğer bunu göz önüne almazsak, olay simgesel bütün boyutlarını kaybeder, tam anlamıyla bir kaza, keyfi bir eylem, ortadan kaldırmanın yeterli olacağı birkaç fanatiğin canice fantezileri olur. Oysa bunun böyle olmadığını biliyoruz. Kötülük ruhtan çıkarılırken bütün bu kontrfobik taşkınlığımızın temelinde bu vardır: Çünkü kötülük, arzunun karanlık nesnesi gibi burada ve her yerdedir. Bu derin suç ortaklığı olmasaydı, olay bu kadar gürültü koparmazdı. Teröristler de simgesel stratejilerinde, itiraf edilmeyen bu suç ortaklığına güvenebileceklerini biliyorlar.

Bu durum, yoksulların ve sömürülenlerin, dünya düzeninin kötü tarafına düşmüş insanların egemen dünya gücüne duydukları kini aşar. Bu kötücül arzu, dünya düzeninin nimetlerinden yararlananların da içinde var. Değişmez her düzene, değişmez her güce duyulan alerji iyi ki evrensel ve Dünya Ticaret Merkezi'nin iki kulesi, tam da ikiz oldukları için, bu değişmez düzeni çok iyi temsil ediyor.

Ölüm ya da yok etme dürtüsüne ihtiyaç yok, hatta sapkınlık dürtüsüne bile. Çok mantıklı ve karşı konulamaz biçimde, gücün gücünün artışı, yok etme duygusunu arttırdı. Kendi yokoluşunun suç ortağı oldu. İki kule çöktüğünde, intihar uçaklarının intiharına kendi intiharıyla yanıt veriyor gibiydi. Şöyle dendi: "Tanrı bile kendisine savaş açmaz". Oysa açar. Tanrı konumundaki Batı (mutlak gücün ve mutlak ahlakın Tanrısı) intihar eğilimli oldu ve kendisine savaş açtı.

Birçok felaket filmi bu fanteziye tanıklık etti. Her şeyi özel efektlere boğarak, bu fanteziyi görüntüyle geçiştirdiler elbette. Ama bu filmlerin aynı pornografi benzeri evrensel bir çekim gücüne sahip olması, eyleme geçişin daima yakın olduğunu gösterir –her sistemin inkârındaki tereddüt, bu sistem mükemmelliğe ya da mutlak güce yaklaştığı ölçüde artar.

Zaten teröristlerin de (en az uzmanlar kadar), İkiz Kuleler'in, Pentagon'dan çok daha güçlü bir simgesel şok olan çöküşünü öngörmemiş olmaları akla yakın geliyor. Bütün bir sistemin simgesel olarak çöküşü görünmeyen bir suç ortaklığıyla gerçekleşti, sanki kuleler olayı mükemmel

olarak sonlandırmak için kendiliklerinden çökerek, intihar ederek, oyuna katıldılar.

Bir anlamda, kendi iç kırılganlığıyla bütün bir sistem baştaki eyleme yardım etti. Bir sistem küresel olarak, sonuçta tek bir ağ oluşturacak biçimde ne kadar güçlenirse, tek bir noktada daha da güçsüz, dayanıksız olur (Nitekim Filipinli bir hacker, kendi dizüstü bilgisayarından, bütün bilgisayar sistemlerini çökerten *I Love You* virüsünü göndermeyi başarmıştı). Burada da onsekiz kamikaze, ölümün teknolojiyle gücü artırılmış mutlak silahı sayesinde, küresel bir felaket süreci başlattılar.

Durum dünya çapında bir güç tarafından böyle tekelleştirildiğinde, bütün işlevler teknokrasi makinesi ve tek bir düşünce tarafından tek bir potada toplandığında, bu durumun terörist bir eylem dışında başka bir yolla değiştirilmesi mümkün müdür? Bu ani misillemenin nesnel koşullarını sistemin kendisi yaratmıştır. Bütün kartları kendine saklayarak, Öteki'ni oyunun kurallarını bozmaya zorlamıştır. Yeni kurallar ise acımasızdır, çünkü oynanan oyun acımasız bir oyundur. Güç fazlalığının bile çözümsüz bir meydan okuma ortaya çıkardığı bir sisteme, teröristler karşılığı olmayan, kesin bir eylemle yanıt verdiler. Terörizm, her şeyin karşılığının olduğu bir sistemin ortasında, üstesinden gelinmez bir benzersizlik ortaya koyan bir eylemdir. Tek bir gücün yönettiği küresel bir dolaşımın yerleşmesini hayatlarıyla ödeyen her benzersizlik (türler, insanlar, kültürler), düzenin terörizm tarafından değiştirilmesiyle intikam almaktadır.

Törere terörle yanıt vermek –bütün bunların arkasında bir ideoloji yok artık. Artık ideolojinin ve siyasetin çok uzağındayız. Terörü besleyen şey enerji. Hiçbir ideoloji, İslamcı bile olsa hiçbir dava, bunun farkına varamaz. Hedef dünyayı değiştirmek bile değil artık, hedef (zamanındaki din sapkınları gibi), sistem dünyayı güç kullanarak radikalleştirmeyi hedeflerken, kurban vererek dünyayı radikalleştirmek.

Terörizm virüs gibi her yerde. Terörizm dünyaya damla damla sızıyor, egemen sistemin bir yansıması, her yerde her an uyanmaya hazır bir casusu gibi. Onu çevreleyip, girmesini engelleyecek bir sınır çizgisi yok, o kendisiyle mücadele eden kültürün tam ortasında duruyor ve sömürülenler ve az gelişmişlerle Batı arasındaki görünür uçurum (ve kin), görünmeyen uçurumu egemen sisteme gizli gizli yaklaştırıyor. Egemen sistem görünür olan her karşıtlığın üstesinden gelebilir. Ama virüs gibi görünmez olan diğeri karşısında -sanki her egemen mekanizma kendi karşı mekanizmasını, kendi

yokoluş nedenini yaratıyor- kendi gücünün neredeyse otomatik *tersine çevirme* biçimi karşısında, hiçbir şey yapamaz. Terörizm işte bu sessiz *tersine çevirme*'nin deprem dalgası gibidir.

Bu bir uygarlık ya da din çatışması değildir. Görünür bir çatışma, dolayısıyla da bir çözüm olduğu izlenimini vermek için, çatışmayı odaklamaya çalıştıkları İslam'ın ve Amerika'nın ötesinde bir şeydir bu. Burada elbette temel bir karşıtlık söz konusudur, ancak bu karşıtlık, Amerika'nın (olayın merkez üssüdür belki ama küreselleşmenin tek başına somut örneği değildir) hayaletinden ve İslam'ın (o da terörizmin somut örneği değildir) hayaletinden geçerek, kendisiyle savaşan, muzaffer bir küreselleşmeye işaret ediyor. Bu anlamda, bir dünya savaşından söz edebiliriz, ancak üçüncüsünden değil, gerçek bir dünya savaşı olan dördüncüsünden. Çünkü bu savaşta küreselleşmenin kendisi söz konusudur. İlk iki dünya savaşı, savaşın klasik imajına uygundu. İlki Avrupa'nın hegemonyasına ve sömürge dönemine son verdi. İkincisi Nazi dönemini bitirdi. Soğuk savaş ve caydırma biçiminde yaşanan üçüncü savaş ise komünizmi. Birinden diğerine, her defasında tek bir dünya düzenine daha da yaklaştık. Bugün artık sonuna geldiği düşünülen bu düzen, küreselliğin kalbine kadar yayılmış karşıt güçler arasındadır. Antikorlar halinde başkaldıran bütün hücrelerin, bütün benzersizliklerin parçalı savaşı. Öylesine elle tutulamaz bir çatışma ki, savaş düşüncesinin unutulmaması, korunması için, Körfez ya da bugünkü Afganistan gibi heyecan verici senaryolar gerekiyor zaman zaman. Ama dördüncü dünya savaşı başka yerde. Bu savaş her tür dünya düzenini, her tür hegemonyayı tehdit ediyor. Eğer dünyaya İslam egemen olsaydı, terör İslam'a yönelirdi. Çünkü dünyanın kendisi küreselleşmeye direniyor.

Terörizm ahlakdışıdır. Dünya Ticaret Merkezi olayı, bu simgesel meydan okuma ahlakdışıdır ve kendisi de ahlakdışı olan küreselleşmeye bir yanıttır. Haydi, biz de ahlakdışı olalım ve, eğer bir şeyleri anlamak istiyorsak, İyilik ve Kötülük kavramlarının ötesine geçelim. Hazır ilk kez karşımıza yalnızca ahlaka değil, her tür yoruma da meydan okuyan bir olay çıkmışken, kötülüğü anlamaya çalışalım. En önemli nokta tam da burada, Batı felsefesinin, Aydınlanma düşüncesinin İyilik ve Kötülük ilişkisine bakışının aksi yönünde yatıyor. İyiliğin ilerleyişinin, her alanda (bilim, teknik, demokrasi, insan hakları) güçle yükselişinin Kötülüğün hezimeti anlamına geldiğine safça inanıyoruz. Hiç kimse İyilik ve Kötülüğün aynı zamanda ve aynı hareketle yükseldiğini anlamışa benzemiyor. Birinin zaferi diğeri-

nin yenilgisini getirmiyor, tam aksine. Kötülük metafizik olarak, kaza eseri oluşmuş bir hata gibi görülür, ancak herkesin sorgulamaksızın kabul ettiği ve İyilik'in ve Kötülüğe karşı savaşının bütün manicilik biçimlerinin doğmasına neden olan bu bilgi, aldatıcıdır. İyilik Kötülüğü azaltmaz, Kötülük de İyiliği. Birbirlerine indirgenemezler ve ilişkileri karmaşıktır. Aslında İyilik ancak İyilik olmaktan vazgeçerse Kötülüğü başarısız kılar, çünkü dünyadaki gücü kendi tekeline aldığı zaman, bu oranda bir şiddeti de kendine döndürmüş olur.

Geleneksel dünyada İyilik ve Kötülük arasında diyalektik ilişki açısından bir denge vardı, bu da ahlak dünyasının dengesini ve tansiyonunu ayarlıyordu – biraz, soğuk savaş sırasında iki gücün karşı karşıya olmasının terörün dengesini, birbirleri üzerinde hegemonya kurmadan sağlamaları gibi. Bu terazinin ayarı, İyiliğin tam anlamıyla genelleşmesiyle bozuldu (her tür negatiflik üzerinde pozitifin hegemonyası, İyiliğin değerlerinin her alanda kazandığı zafer). Bu noktadan sonra denge bozuldu ve Kötülük geometrik bir biçimde çoğalarak, sanki görünmez bir bağımsızlık kazandı.

Her açıdan olmasa bile, bu biraz komünizmin silinmesinin ve liberal gücün dünyadaki zaferinin siyasi düzende neden olduğu değişikliğe benziyor: Bu dönemden sonra, bütün dünyaya gizlice nüfuz eden, bir virüs gibi her yere sızan, gücün bütün küçük çatlaklarından başını uzatan hayalet bir düşman oluştu: İslam. Ancak İslam, bu var olan karşıtlığın odaklandığı bir ön cephedir. Bu karşıtlık her yerdedir, her birimizin içindedir. Teröre karşı terör. Ama asimetrik bir terör. İşte dünyanın mutlak gücünü böylesine silahsız bırakan da bu asimetridir. Kendi kendisiyle mücadele eder, güç ilişkileri üzerine kurulu kendi mantığına gömülmekten başka bir şey yapamaz, simgesel meydan okuma ve ölümün alanında oynayamaz, bu kavramlar hakkında hiçbir fikri yoktur, çünkü onları kendi kültüründen silmiştir.

Bugüne kadar her şeye hâkim bu güç, her krizi, her olumsuzluğu ortadan kaldırmayı başardı, böylece aynı zamanda koyu bir ümitsizlik durumu da yarattı (yalnızca yeryüzünün lanetlileri için değil, değişmez konforları içindeki zengin ve ayrıcalıklılar için de). Teröristler artık boşu boşuna intihar etmeyi bıraktılar, neredeyse mükemmeliyete ulaşmış, bu nedenle de küçücük bir kıvılcıma bile hassas rakiplerinin olağanüstü kırılganlığına dayalı içgüdüsel bir stratejiyle, kendi ölümlerini saldırgan ve etkin bir biçimde ortaya koydular. Ölümü dışlayan, ideali sıfır ölü olan bir sisteme karşı kendi ölümlerini etkili bir silah olarak kullanmayı başardılar. Sıfır

ölülü her sistem sıfırdır. Ve hiçbir caydırma ya da yok etme planı, kendi ölümünü karşı saldırı silahı yapmış bir düşman üzerinde etkili olmaz. "Amerikan bombardımanlarından bize ne? Amerikalılar ne kadar yaşamak istiyorlarsa, bizim adamlarımız o kadar ölmek istiyorlar!" Sıfır ölülü bir sistemde bir anda 7000 ölünün yarattığı dengesizlik bundan.

Böylece burada her şey ölüm üzerine oynanıyor, ölüm yalnızca gerçekleştiği anda canlı olarak izlenebildiği için değil. Bu ölüm aynı zamanda gerçek olmanın çok ötesinde, simgesel ve kendini feda etmeye dayalı bir ölüm. Yani mutlak ve kesin.

Terörün mantığı bu.

Sisteme hiçbir zaman güç ilişkileri içinde saldırma. Aslında sistemin devrimciler için kendi yarattığı bir hayaldir bu. Çünkü sistem, ancak sürekli kendisine saldıranları, gerçeklik zemininde çarpışmaya çağırarak hayatta kalır. Bu zemin her zaman ona aittir. Bunun yerine mücadeleyi, kuralları meydan okuma, üste çıkma, galip gelme olan simgesel alana taşı. Sisteme, öyle bir biçimde meydan oku ki, buna kendi ölümü ya da kendi çöküşü dışında başka hiçbir şeyle karşılık veremesin.

Terörist varsayıma göre, sistem çok sayıda ölüm ve intihar karşısında intihar eder. Çünkü ne sistem ne de iktidar simgesel zorunluluktan kaçabilir – sistemi ve iktidarı bir felaketin içine sokma şansı da bu tuzakta yatar. Ölümün karşılığının imkânsız olduğu bu baş döndürücü döngüde, teröristin ölümü küçücük bir noktadır, ama dev bir çekim, bir boşluk ve bir ısı yaratır. Bu küçücük noktanın etrafında, gerçekliğe ve güce bağlı bütün bir sistem ağırlaşır, hastalanır, kendi üstüne kapanır ve kendini, kendi aşırı etki gücü içinde yok eder.

Örnek teröristin taktiği, bir gerçeklik fazlası yaratmak ve sistemi bu gerçeklik fazlası içinde çökertmektir. Durumun tüm gülünçlüğü, gücün harekete geçmiş şiddetiyle aynı anda sistemin aleyhine döner, çünkü terörist eylemler aynı zamanda sistemin kendi şiddetinin dev bir aynasıdır, bu ayna kendisine yasak olan sembolik bir şiddeti, başvuramayacağı tek şiddeti yansıtır: Kendi ölümünün şiddetini.

İşte bu yüzdendir ki görünen güç, birkaç kişinin küçücük ama simgesel ölümlerine karşı hiçbir şey yapamaz.

Yeni bir terörizm türünün, oyunu oynayan ve oyunun kurallarını, oyunu daha iyi bozmak için kendi koyan yeni bir aksiyon biçimi olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu insanlar, kendi ölümlerini ortaya koyduklarına ve buna

verilecek hiçbir karşılık olmadığına göre (*"korkak bunlar"*), demek ki yalnızca eşit silahla mücadele etmemekle kalmıyorlar, egemen gücün bütün silahlarından yararlanıyorlar. Para ve borsa spekülasyonları, bilgisayar ve uçuş teknolojileri, medya organları ve ses getirmek: bu insanlar moderniteyi ve küreselleşmeyi yıkmak olan hedeflerini hiç değiştirmeden, moderniteye ve küreselleşmeye ayak uydurmuşlardır.

Hatta tam bir kurnazlıkla, günlük Amerikan yaşamının sıradanlığını bile maske olarak kullanmışlar. Bir günden diğerine uzaktan kumandalı bombalar halini almadan önce, aile düzeninde eğitim görüp, okuyup, banliyölerde uyumuşlardır. Bu yasadışı yaşamın hiçbir açık verilmeden sürdürülmesi, 11 Eylül'deki müthiş eylem kadar terörist bir eylemdir neredeyse. Çünkü sıradan bir insanı zan altında bırakıyor: Savunmasız görünen herhangi biri aslında çok güçlü bir terörist olmasın? Eğer bu adamlar, hiç kimse bir şeyden şüphelenmeden yaşayabildilerse, o zaman her birimiz fark edilmeyen suçlular olabiliriz (her uçak da aynı biçimde şüpheli oluyor) ve bu belki de doğru aslında. Potansiyel suça yatkınlığın belki de bilinçaltı bir biçimine tekabül ediyor bu, üstü örtülmüş, özenle bastırılmış, ortaya çıkmasa bile her an ortaya çıkması şüpheli, en azından Kötülüğün gösterisinde gizlice titreşecek bir şey.

Aradaki temel fark, teröristler hem sistemin silahlarına sahipler, hem de ölümcül bir silahları daha var: Kendi ölümleri. Sistemle savaşırken sistemin silahlarıyla yetinselerdi, hemen safdışı kalırlardı. Eğer sisteme yalnızca kendi ölümleriyle karşı dursalardı, gereksiz yere kendilerini feda etmiş olacak, yok olup gideceklerdi –bugüne kadar terörizm (Filistinlilerin intihar saldırıları gibi) aşağı yukarı hep bunu denedi ve bu yüzden de başarısız oldu.

Var olan bütün modern araçları, son derece simgesel bu silahla birleştirdiklerinde her şey değişiyor. Yıkım gücü sonsuz ölçüde çoğalmış oluyor. Onlara böylesine bir üstünlük veren de, unsurların çoğalmasıdır (ki bizim için bu unsurların bir araya gelmesi imkânsız gibidir). Oysa teknolojik "temiz" savaşın stratejisi olan sıfır ölü stratejisi, tam da "gerçek" gücün simgesel güç tarafından uğratıldığı mucizevi değişimi kavrayamaz.

Böyle bir saldırının akıl almaz başarısı sorun yaratır. Teröristlerin kafalarında ve organizasyonlarında neler olup bittiğini biraz anlamak için de Batılı bakışımızdan kurtulmamız gerekir. Bizde böylesi bir başarı, başkalarında olabileceğini düşünmekte zorlandığımız azami hesaplılık, azami akılcılık gerektirirdi. Bu olayda da, herhangi bir organizasyon ya da gizli servis te olabileceği ve hep olduğu gibi, bilgi sızabilir, hata yapılabilirdi.

Demek ki böylesi bir başarının sırrı başka. Aradaki fark, onlarda iş sözleşmesi değil, anlaşma ve zorunlu kurbanlığın söz konusu oluşudur. Böyle bir zorunluluk, her türlü davadan dönme ve çürümüşlük olasılığının uzağındadır. Mucizevi olan kendini dünya düzenine, teknik protokole uydurmak, aynı zamanda da hayatta ve ölümde devam edecek bu suç ortaklığından hiç vazgeçmemektir. Sözleşmenin tersine anlaşma insanları birbirine bağlamaz –intiharları bile kişisel bir kahramanlık değildir. İdeal bir taleple mühürlenmiş kolektif bir feda etme eylemidir. Bu, iki mekanizmanın, hesaba kitaba dayalı bir yapıyla simgesel bir anlaşmanın birleşmesidir, böylesine ölçüsüz bir eylemi mümkün kılan da budur.

Pokerdeki simgesel hesabın ne olduğu konusunda hiçbir fikrimiz yok. Bu hesap, az koyup çok almaya dayanır. Teröristlerin, kaos kuramını doğrularcasına, Manhattan'da elde ettikleri tam da bu: Önceden hesaplanamaz sonuçlar doğuran bir ilk şok. Oysa Amerikalıların o görkemli askeri harekatlarının (Çöl Fırtınası) etkisi geçici oldu –fırtına, tabiri caizse, bir kelebeğin kanat çırpışı gibi sonlandı.

İntihar terörizmi yoksulların terörizmiydi, bu ise zenginlerin terörizmi. Zaten bizi korkutan da bu: Bir yandan bizi yok etmek istemeye devam ederken, bir yandan da zenginleştiler (her türlü imkâna sahipler). Bizim değerler sistemimize göre, onlar kesinlikle hile yapıyorlar: Oyunda ortaya kendi ölümünü koymak yoktu. Ama onlar buna aldırmıyorlar ve bu yeni oyunun kurallarını biz koymuyoruz.

Eylemlerini değersiz kılmak için her yol mübah. Onları "intihar eğilimli" ve "şehit" addetmek de. Çünkü şehit olmak hiçbir şey kanıtlamaz, gerçekle ilintisi yoktur, hatta (Nietzsche'nin deyişiyle) gerçeğin bir numaralı düşmanıdır. Ölümleri elbette hiçbir şey kanıtlamıyor, ama gerçekliğin bile elle tutulmaz olduğu –tutabildiğimizi biz mi iddia ediyoruz acaba– bir sistemde kanıtlanacak bir şey de yoktur zaten. Öte yandan ahlaki açıdan son derece değerli bir gerekçe tersine dönüyor. Kamikazelerin gönüllü şehidi bir şey kanıtlamıyorsa, saldırının masum şehitleri de bir şey kanıtlamıyor o zaman. Demek ki bunu ahlaki bir gerekçe gibi görmek uygunsuz ve müstehcen olur (bu yargımın, çektikleri acılar ve ölümleriyle hiçbir ilgisi yok).

Başka bir kötü niyetli gerekçe: Bu teröristler ölümleri karşılığında cennetten yer aldılar. Eylemleri bedava değil, dolayısıyla hakiki de değil. Eğer Allah'a inanmıyor olsalardı, hepimiz gibi ölümden bir beklentileri olma-

saydı, bedava olurdu (oysa Hıristiyan şehitlerin bu yüce eşitlikten başka beklentileri yoktu). Burada da eşit silahlarla savaşmıyorlar, çünkü ahirette mutluluk onların hakkı. Bizim ümit bile edemeyeceğimiz bir şey bu. Bu yüzden biz ölümümüze yas tutuyoruz, oysa onlar ölümden yüce bir coşku duyuyorlar.

Aslında, dava, kanıt, gerçek, ödül, son ve araçlar, bütün bunlar tipik Batılı hesaplar. Ölümü bile getirisi üzerinden, kalite/fiyat olarak hesap ediyoruz. Bu artık fiyat koymaktan bile korkan yoksulların ekonomik hesabı.

Kendisi de aslında uzlaşmaya dayalı koruyucu bir ekran olan savaşın dışında neler olabilir? Biyoterörizmden, bakteri savaşından ya da nükleer terörden söz ediliyor. Ama bunların hiçbiri simgesel meydan okumaya girmiyor, son çözüm olarak sözsüz, zafersiz, risksiz bir yokoluş kalıyor.

Oysa terörist bir eylemde tamamen yıkıcı bir mantık görmek yanlış. Bence kendi ölümleri eylemlerinin ayrılmaz bir parçası ve öteki'nin yok edilmesini hiçbir biçimde amaçlamıyor (zaten bunu simgesel bir eylem yapan da bu). Her şey meydan okumada ve düelloda yatıyor, yani rakip güçle kişisel bir düello ilişkisinde. Bu güç sizi aşağıladı, şimdi aşağılanma sırası onda. Yalnızca yok etmek değil, aynı zamanda maskesini düşürmek. Buna hiçbir zaman güç kullanarak ya da ötekini ezerek ulaşılmaz. Öteki hedef alınmalı ve rekabet koşulları içinde öldürülmeli. Teröristleri birbirine bağlayan anlaşma dışında bir de rakiple düello anlaşması var. Biz onları korkaklıkla suçluyoruz ama tam tersi. Amerikalıların Körfez Savaşı'ndaki (ve yeniden Afganistan'daki) "Görünmeyen hedef, yok etme operasyonu" anlayışının tam tersi.

Bütün bu beklenmedik olaylarda, aklımızda her şeyden çok görüntüler kalıyor. Ve görüntülerin imge derinliğini ve büyüleyiciliklerini unutmamamız gerek, çünkü istesek de istemesek de onlar bizim ilkel sahnemiz. New York olayları dünyanın durumunu değiştirdiği gibi, görüntünün gerçekle ilişkisini de değiştirmiş olacak. Sıradan görüntülere boğulmuş, yalan haberlerin akıntısına kapılmışken, New York'taki terör eylemi, hem görüntüyü hem olayı yeniden dünyaya getirdi.

Teröristler, sistemin, sisteme yönelttikleri silahlarıyla birlikte, bir de görüntülerin zamansal olarak gerçekliklerini, bütün dünyada aynı anda canlı yayınlanmasını kullandılar. Görüntüleri, tıpkı borsa spekülasyonları, elektronik bilgilendirme ve hava trafiğinin başkaları tarafından sahiplenil-

mesi gibi, sahiplendiler. Görüntünün rolü fazlasıyla karmaşıktır. Çünkü olayı yüceltirken, bir yandan da esir alır. Sonsuza kadar çoğaltarak, bunca çoğalma ve enformasyon altında ezilip etkisiz hale gelir.

Eğer gerçeğe, her alanda imge, kurgu, sanal sızmışsa, o zaman gerçek olay nerede? Bu son olayla birlikte, sanal olduğu iddia edilen bir dünyada gerçeğin ve gerçeğin şiddetinin yeniden ortaya çıktığını (belki de belli bir rahatlamayla) sandık. "Bütün o sanal hikâyeleriniz bitti – bu, bu gerçek işte!" Aynı biçimde, sonu geldiği söylenen tarihin yeniden canlandığını görebildik burada. Peki ama gerçeklik gerçekten kurgunun ötesine geçiyor mu? Eğer geçiyor gibi görünüyorsa, bu, kurgunun bütün enerjisini emdiği ve kendisi bir kurguya dönüştüğü içindir. Hatta gerçekliğin kurguyu kıskandığını, kurgunun imgeyi kıskandığını söyleyebiliriz.

Dünya Ticaret Merkezi kulelerinin çöküşü hayal edilemez bir şey, ama bu onun gerçek bir olay olmasına yetmiyor. Aşırı şiddet, gerçekliğe götürmez. Çünkü gerçeklik bir ilkedir ve kaybolan da bu ilke işte. Gerçek ve kurgu iç içe geçmiş şeylerdir, saldırının büyüleyiciliği ise her şeyden önce imgenin büyüleyiciliğidir (aynı anda hem coşku hem felaket duygusu uyandıran sonuçlar da fazlasıyla imgeseldir).

Demek ki bu durumda gerçek, fazladan bir değer, fazladan bir korku ürpertisi gibi imgeye katılır. Yalnızca dehşet verici olmakla kalmaz aynı zamanda gerçektir de. Önce imgenin korku ürpertisini kendine katan gerçeğin şiddeti orada yoktur, önce imge vardır ve ona gerçeğin ürpertisi eklenir. Fazladan bir kurgu, kurguyu aşan bir kurgu gibidir bu. Ballard (Borges'ten sonra) gerçeği en son ve en tehlikeli kurgu olarak böyle yeniden yaratmaktan söz ediyordu.

Bu terörist şiddet ne tarihin ne de gerçeğin geri dönüşüdür. Bu terörist şiddet "gerçek" değil. Bir anlamda daha da kötü: Bu şiddet simgesel. Şiddet kendi içinde son derece sıradan ve korunmasız olabilir. Sadece simgesel şiddet özgünlüğün yaratıcısıdır. Ve bu benzersiz olayda, Manhattan'daki bu felaket filminde, 20. yüzyılın iki büyülü unsuru zirvede bir araya geliyor: Sinemanın beyaz büyüsü ve terörizmin kara ışığı.

Olaydan hemen sonra ona herhangi bir anlam yüklemeye, herhangi bir yorum getirmeye çalıştık. Ama böyle bir anlam, böyle bir yorum yok. Özgün ve alt edilemez olan tek şey, gösterinin radikalliği ve şiddeti. Terörizmin gösterisi, gösterinin terörizmini dayatır. Bu ahlakdışı büyülenmeye karşı (evrensel boyutta ahlaki bir tepkiye neden olsa da) siyasal düzen

hiçbir şey yapamaz. Bu bizim kötülük tiyatromuzdur, bize kalan sadece budur - çarpıcı hayal gücünün en yüksek noktasıyla meydan okumanın en yüksek noktasını birleştirmesi açısından olağanüstüdür. Bu bir yandan gerçek şiddetin ışıltılı, yankısı çok fazla bir mikro modelidir, yani çarpıcı hayal gücünün en saf halidir ve tarihsel ve siyasal düzenin karşısına en saf meydan okumanın simgesel biçimini koyan kendini feda etmeye dayalı bir modeldir.

Bir anlam taşıyan ve tarihsel bir şiddet olarak yorumlanabilen herhangi bir katliam söz konusu olsaydı, affedebilirdik onları –iyi şiddetin ahlak aforizması budur. Herhangi bir şiddet, medya tarafından duyurulmasaydı, affedilebilirdi ("Medyasız bir terörizm işe yaramazdı"). Ancak bütün bunlar yanıltıcıdır. Medyanın iyi kullanılması diye bir şey yoktur, medya olayın bir parçasıdır, medya terörün parçasıdır ve o ya da bu anlamda işin içindedir.

Cezalandırıcı eylem, terörist eylemle aynı görünmez yolu kateder, nerede duracağı ve nerelerden döneceği bilinmez. Görüntü ve bilgi düzeyinde "suç"la "ceza" arasında bir ayrım yoktur. Terörizmin gerçek zaferi de, geridönülemezliğin bu denetlenemeyen sonucudur. Bu zafer, olayın yeraltına sızıp, dallanıp budaklanışından bellidir – yalnızca ekonomide, siyasette, borsada, piyasalarda, bunların sonucunda da insanların morallerinde bir gerileme olmadı, yani yalnızca sistemin tamamı gerilemedi, aynı zamanda değerler sisteminde, bütün bir özgürlük ideolojisinde, serbest dolaşım düşüncesinde, Batı dünyasının gurur kaynağı olan ve kendi egemenliğini dünyanın geri kalanına kabul ettirmek için böbürlenerek kullandığı her şeyde gerileme oldu, olayın görünür zaferi budur.

Öyle ki, yeni bir düşünce olan özgürlük düşüncesi, daha şimdiden geleneklerden ve vicdanlardan siliniyor ve küresel liberalizm, tam aksi yönde, polisiye küreselleşme, kesin kontrol, güvenlik için terör olarak yeniden şekilleniyor. Düzensizlik, aynı köktendinci toplumlardaki gibi, azami baskı ve kısıtlamalarla sonuçlanıyor.

Üretimde, tüketimde, spekülasyonda, büyüme hızında gerileme: Sanki bütün bir sistem stratejik bir geri çekilme içinde bulunuyor ve değerlerini yeniden gözden geçiriyor. Adeta terörizmin çarpma etkisine karşı, kendisini koruma tepkisi olarak yapıyor bunu. Ama aslında onun gizli buyruklarına karşılık veriyor – mutlak kargaşadan doğan ama kendi bozgununu bir anlamda içselleştirerek kendi kendini dayatan zorunlu bir düzenleme bu.

Teröristlerin zaferinin bir başka yönü de, diğer bütün şiddet türlerinin ve düzen bozukluğunun onun yararına işlemesi: Bilgisayar terörizmi, biyolojik terörizm, şarbon terörizmi ve söylentisi, her şey Bin Ladin'e atfediliyor. Siciline neredeyse doğal afetlerin sorumluluğu bile yazılabilir. Her tür düzen bozukluğu ve kötülüğün yayılması onun yararına oluyor. Genelleştirilmiş evrensel alış-verişin yapısı bile olanaksız alış-verişin lehine dönüyor. Terörizmin, bilginin istençdışı terörizmiyle beslenmiş, otomatik yazımı gibi. Ve yaşattığı bütün panikler. Bir molekülün kimyasal bir solüsyonla karşılaştığında aniden kristalize oluşu gibi, zehirlenme de bu biçimde ortaya çıkıyorsa, bu bütün bir sitemin herhangi bir saldırı karşısında korunmasız olmak gibi endişe verici bir noktaya geldiğini gösterir.

Bu aşırı durumun çözümü yok. Özellikle de, aynı askeri güç sağanağı, bilinmeyen istihbaratları, yararsız coplamaları, patetik ve sinsi söylemleri, teknolojik gösterileri ve zehirlemeleriyle *déjà-vu*'den başka bir etki bırakmayan savaş hiç çözüm değil. Kısacası, gerçek bir olay olmayan, hiçbir zaman gerçekten yapılmayan Körfez Savaşı gibi.

Zaten varoluş nedeni burada: Gerçek ve olağanüstü, benzersiz ve önceden bilinemeyen bir olayın yerine, sürekli tekrar edilen sözümona bir olay ve bir *deja-vu* koymak. Terörist saldırı olayın bir ön görüntüsüdür, olayı belirli bir kalıba sokma çabasıdır. Dolayısıyla bu aptalca askeri ve teknolojik savaşın hedefi, aslında var olmayan bir hedeftir ve bütün bu yapılanların, söylenenlerle ilgisi yoktur. Bu da savaşın, siyaset yokluğunun başka yollarla devamı anlamına geldiğini gösterir.

Fransızcadan çeviren: Berran Tözer

İNTERNET: ÜÇÜNCÜ DEVRİM?

Siberalan ve Kültürün Küreselleştirilmesi*

JON STRATTON

William Gibson 1984 tarihli *Neuromancer*[1] adlı romanında, bilgisayar ağlarının birbirine yoğun bir şekilde bağlanmasıyla, insan-makine ilişkisinde ortaya çıkan temel dönüşümü tanımlamak için "siberalan" fikrini ortaya atar. Robert Adrian'ın söylediği gibi:

> Gibson'un *Neuromancer*'inde kahraman, ağa girer. Bir kullanıcı değildir, bilgi otoyoluna doğru giderek yavaşlayan verimobilinin direksiyonunda değildir -yalnızca ağ içinde kaybolur ve veri-akışının bir parçası haline gelir.[2]

Gibson'un betimlemesi, cinslerarası ilişkiler ve bedenin bir kimlik oluşum alanı olarak kaybı konusunda endişeyle doludur. Ağa, ya da Gibson'ın ona verdiği adla 'matrix'e giren kovboylar ve jokeyler erkektir. Adının da akla getirdiği gibi, matrix kendisi dişidir. Aynı zamanda hem anne hem de sevgilidir. İmgede, vajina ve dölyolu aynı şeylerdir; bedenini geride bırakarak matrix içinde kaybolan erkekse, Freud'un ileri sürdüğü gibi, kadının dişilik organını olağandışı duruma getiren arzuyu gerçekleştirmede başarılı olur: 'yuva'ya döner. Bu başarının bedeli bedenin yitimidir. İlerde

* "Cyberspace and the Globalization of Culture" in *The Cybercultures Reader*, Ed. David Bell; Barbara M. Kennedy, Londra, Routledge, 2000, s: 721-731.

1836 Telgraf. Patentini, Cooke ve Wheatstone almıştır. Konuyla ilgisi: İnsanlar arasındaki (tele)komünikasyonda bir devrim yaratmıştır. Mors alfabesi insanların haberleşmesini sağlayan, birçok noktacık ve işaretten oluşan bir telgraf diliydi. Kar-

göreceğimiz gibi, bu imgenin içinde, İnternet kullanıcılarının (göreceli olarak) bedensiz, sanal kimliklerinin zevk ve endişelerinin tanınışı bastırılmış durumdadır.

Bununla birlikte, bir anne/sevgili olarak bu siberalan imgesinde örtbas edilmiş bir başka izlek vardır. Dölyatağı bir üretim alanıdır, ama neyin? Kısa yanıt kapitalizmdir, fakat iş bundan daha karmaşıktır. Marx, *Grundrisse*'de 'Dolaşım zamanının....emeğin üretkenliğine bir engel olarak ortaya çıktığını' açıklar ve şöyle devam eder:

> (sermaye) bu (dolaşım) alanını zaman ile yok etmeye, bir yerden bir başka yere gitmek için harcanan zamanı en aza indirmeye...çalışır. Bu yüzden, sermaye ne kadar artarsa, dolaştığı, dolaşımının uzamsal yörüngesini oluşturan pazar o kadar geniştir, hem daha geniş bir pazar geliştirmeye hem de alanı zaman ile daha çok yok etmeye çalışır.[3]

Dolaşım zamanını azaltmanın alternatifi, Harvey'in özlü bir biçimde 'uzamsal açmaz' dediği şeydir; kısaca, kapitalist ekonomik düzenin hammadde, yeni ve ucuz işgücü kaynakları ve yeni pazarlar bulmak üzere genişlemesi.[4] Siberalan 1980'lerin ikinci yarısında bir noktada yalnızca tam oluşmuş biçimde ortaya çıkmakla kalmamıştır, tersine, temeli 19. yüzyılın dolaşım zamanını hızlandırma çabalarındadır, tüketime yönelik kapitalizmin küreselleşmesi ve uzamsal açmaz olasılığının bitişiyle yeni bir önem kazanmıştır.

Siberalanın başlangıcını 19. yüzyılın ilk yarısında telgrafın bulunuşunda aramalıyız. James Carey o çok ünlü cümlesinde söylediği gibi, "Telgrafın en basit ve en önemli tarafı, 'taşıma'nın ve 'iletişim'in kesin olarak birbirinden ayrıldığını belirlemesidir."[5] Siberalan üretiminin, bilgisayarların ortaya çıkışıyla değil, uzak mesafelere iletişim hızının, bir iletinin o mesafeyi aşma zamanının, alıcıya ve göndericiye önemsiz geldiği bir süreye indirgendiği bir noktaya kadar yükselişiyle başladığını ileri sürüyorum. Eğretileme diliyle söylersek, coğrafik alanı aşmak için geçen zaman azaldıkça,

şılaştırıldığında, bugünkü bilgisayarların iletişim biçiminden (binary 0/1) milyonlarca kilometre uzaklıkta değildi ama çok daha yavaştı. Binary, bilgisayarların verileri gösterirken kullandıkları ikili sayı sistemidir; sadece 0 ve 1 sayılarını içerir.

bu alan da bağlamını yitirir ve yerini açıkça coğrafik olmayan bir hiperalan alır. Böyle bir alanda, Carey'nin de açıkladığı gibi, "simgeler, coğrafyadan ve taşımadan bağımsız olarak, ondan hızlı hareket eder"[6] –diğer bir deyişle, bilginin maddeleşmesinin, bilgisayar çağında kesin kabul eder olduğumuz önkoşuludur bu.

Telgrafın ortaya çıkışının bir başka yönünü daha incelememiz gerekir burada. Carey'nin ileri sürdüğüne göre:

> Telgrafın etkisi basittir: alan içinde pazarları eşitler. Telgraf ticaret amacıyla herkesi aynı yere koyar; coğrafyayı önemsiz duruma getirir. Telgraf istem ve sunu koşullarını bütün pazarlarda fiyat belirleme yönünden etkiler. Marjinal durumlar dışında, eksiksiz bilgi varsayımını gerçekleştirerek keyfi fiyat belirleme fırsatlarını ortadan kaldırır.[7]

Carey, telgrafı kapitalist değiş tokuşun hizmetinde düşünüyor. Eğer, Marx'ın ileri sürdüğü gibi, para bütün malların değişim değerinin, fiyat biçildiğinde karşılaştırılmasını mümkün kılan evrensel bir çözümleyici ise, telgraf da, bütün yerel pazarlardaki bilgi diğer yerel pazarlara iletilebildiği için, tüm pazarları tek bir büyük pazara dönüştürme sürecini başlatır. Keyfi fiyat, nasıl bilginin coğrafik alanda iletilememesinin bir sonucu ise, anında iletişim aracı da hiperalanda, tektip bir hipermarket yaratır.

Hiperalansal pazar bizzat paranın alım satımı için de idealdir — çünkü para da 20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de 1970'lerin başından bu yana bir mal haline dönüşmüştür. Bu süreç altın standardının dışında küresel hareketle maddi olarak ilişkilidir, fakat en açık biçimde, finansal sermayenin öneminin artmasıyla ifade edilir. Bu para doğrudan üretime bağlı değildir ve (dünya) borsalarına yatırarak, değişim oranı değişikliklerı üzerinde kumar oynayarak ya da yüksek kazanç oranları arayıp bularak, daha fazla para yapmak için kullanılır. Harvey bu yeni durumu şöyle tanımlıyor:

1858-1866 Transatlantik Kablo. Atlantik'in öbür yakasıyla doğrudan haberleşmeye olanak sağlayan bir sistemdir. Kablo, koruyucu bir kılıf içinde bakır kablonun veya optik fiberin oluşturduğu veri iletim ortamı. Konuyla ilgisi: Günümüzde, kablolar

bütün kıtaları birbirine bağlayan telekomünikasyon bağlamında merkezi bağlantı noktalarıdır (**hub**). **Hub**, bir grup ağ noktası için merkezi bağlantı noktası. Ağ noktalarını aksaklıklardan izole etmek ve yerel alan ağını (LAN) genişletmek için kullanılır.

> 1972'den bu yana dönemin özelliği gibi görünen şey, finans pazarlarındaki olağanüstü olgunlaşma ve dönüşümdür. Kapitalizm tarihinde –örneğin 1890'dan 1929'a- finansal sermayenin, kapitalizm içinde çok üstün bir durumda olduğu aşamalar olmuş, ne var ki bunun ardından gelen spekülatif iflaslarda bu yerini kaybetmiştir. Fakat, bugünkü aşamada, iktidarın finans kurumlarında merkezileşmesi, yeni finans araçları ve pazarlardaki patlama kadar önemli değildir, özellikle de küresel ölçekte son derece karmaşık finans koordinasyon sistemlerinin ortaya çıkışıyla birlikte.[8]

Bu son derece karmaşık küresel sistemlerin serpilip gelişmesini sağlayan şey, giderek karmaşıklaşan bilgisayarların gelişmesi ve bunların yalnızca ulusal değil aynı zamanda uluslararası noktaları birbirine bağlayan otomatikleşmiş ve dijitalleşmiş bir telekomünikasyonlar sistemiyle birleştirilmesidir. Bilgi gibi paranın da maddeleşmesi bizi geriye, iletişim medyasının ulaşım sistemleri olarak yeniden düzenlenmesine götürür. Bu yeni ürünler, içinde mesafe diye bir şeyin olmadığı bir hiperalan aracılığıyla nakledilmekte, yer ve genişlemenin yerini, katkısız hareket almaktadır.

Coğrafik alanın sömürgeleştirilip kapitalist değişim sistemi içinde bir üretim (ve tüketim) bölgesine dönüştürüldüğü yerde, hiperalanın kendisi kapitalizm bağlamında geliştirilmiş iletişim teknolojilerinin bir ürünüdür. Siberalan bölgesi temelde bölgesel olmaktan çıkarılmaktadır. Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Anti-Oedipus*'ta, kapitalizmin nasıl bölgeselleştirmeyi bozduğu ve yeniden bölgeselleştirdiğini tarif eden bir "yer tarihi" kurmuşlardı. Robert Young onların savlarının bu bölümünü yararlı bir biçimde özetliyor:

> Üretim ve işgücü de içinde, her şeyin soyut para değerine indirgenmesi, (kapitalizmin) akışların kodunu çözmesini ve ortakları 'bölgesizleştirmesini' mümkün kılar. Evrensel bir değişim biçimine ulaştığında onları yeniden bölgeselleştirir – devletler, uluslar ya da aileler gibi 'her türden artık ve yapay, hayali ya da simgesel bölgesellikler kurar ya da eski haline getirir. [9]

1876 Telefon. Graham Bell'in sanat eseri. Konuyla ilgisi: Telefon haberleşmesi bugünkü İnternet bağlantılarının omuriliğini teşkil eder. Modemler, dijitalden işitsele dönüştürebilmekte ve bilgisayarların telefon ağı üzerinden bağlantı kurmasını sağlamaktadır.

Young, *Anti-Oedipus*'tan alıntıya devam ediyor:

> Bir yandan akışların kodlarının çözülmesi ve bölgesizleştirilmesi, öte yandan şiddetle ve yapay olarak yeniden bölgeselleştirilmesi gibi iki katlı bir hareket vardır. Kapitalist makine, artık değerler çıkarmak üzere akışları çözerek ve aksiyomlaştırarak ne kadar bölgesizleştirirse, onun idari bürokratları, yasa ve inzibat güçleri gibi yardımcıları da, süreç içerisinde giderek daha geniş bir artık değer payı sömürerek yeniden bölgeleştirmek için elinden geleni yapar.[10]

Young bu betimlemenin yalnızca 'Batı' sanayileşme tarihine değil, aynı zamanda 'Batı' sömürgeleştirme sürecine de uygun düştüğüne işaret ediyor. Kapitalist değişim yeni bir alan örgütlenmesi doğuruyor: değişimle bağımlı, perspektifsel ve panoptik anlayışa göre örgütlenmiş bir alan örgütlenmesi. Jean Baudrillard'ın da belirttiği gibi, "Perspektifin ve panoptik alanın sona erişine (iktidarın "nesnel" özünün her türlü klasik çözümlemesiyle sıkı ilişkili bir moral varsayım kalıyor geriye), dolayısıyla *spektaküler olanın da yok edilişine* tanıklık ediyoruz."[11] Görüntü dünyasının sonunun büyük bir abartı hali olduğunu ilan etse de, ilerde göreceğimiz gibi, Siberalanı bir bilgi süper otoyolu olarak yeniden kavramlaştırma çabası, sermaye, iletişim medyası ve ulus-devlet arasındaki bağlara bir nostaljiyi belirtiyor. Yurttaş seçmen demokrasisi ile çağdaş demokratik ulus devletlerinde geleneksel kitle iletişiminin yükselişinin bir sonucu olarak hareket eden bir 'edilgin' seyirci kitle arasındaki denge, İnternet'in çoğaltıcı etkileşiminde bozulur.

Siberalanın açılması, bu kez kapitalizmin değişim sistemi içersinde yeni bir hiper-bölgesizleştirme hareketi başlatır. Bu görüş açısından, her gün biraz daha Siberalanın ifadesi olan İnternet, en iyi, McKenzie Wark'ın terime verdiği anlamla bir vektör olarak anlaşılabilir:

> Hem sermaye hem de askeri yetke, uzaya vektörler aracılığıyla hükmeder –uzayı ve zamanı geçen ve bu yolla onları yerellik, kültür, toprak, gelenek gibi özellik-

1957 SSCB ilk yapay dünya uydusu Sputnik'i fırlatır. Konuyla ilgisi; Küresel telekomünikasyonun başlangıcıdır. Uydular bugünkü her türlü verinin iletilmesinde önemli bir rol oynar.

lerden soyutlayan teknolojiler. Vektörün hızlı gelişiminin moderniteyle eşanlamlı olması ve askeri ve anonim şirket çıkarlarınca mali bakımdan ortaklaşa desteklenmesi hiç de rastlantı değildir.[12]

Ekonomik evrenselleşmenin İkinci Dünya Savaşı sonrası tarihi içersinde, elektronik hiper-bölgesizleştirmenin bu yeni şekli kapitalizmin küreselleştirilmesine daha ileri bir uzamsal açmaz olarak okunabilir. Arjun Appadurai'nin ileri sürdüğü gibi, "artık varolan merkez-çevre modelleri terimleriyle (hatta çok merkezli ve çevreli olanları açıklayabilecek olanlarla bile) anlaşılamayacak olan bu yeni küresel kültürel ekonomi karmaşık, ayırıcı bir düzen olarak anlaşılmalıdır."[13] Appadurai'nin söylemek istediği, küresel kapitalizmin, çift konumluluktan çok akışlar terimleriyle düşünülmesi gerektiğidir. 'Küresel kültür akışı'nın beş boyutunu tayin eden bir çerçeve öneriyor –etnik alan, medya alanı, teknik alan, finans alanı ve düşünce alanı. Deleuze ve Guattari ile aynı terimi, ama farklı şekilde kullanarak bu akışların insan, imaj, mal, para ve fikirlerin giderek artan bir bölgesizleştirmeye götürdüğünü ileri sürüyor, ya da benim hiper-bölgesizleştirme dediğim şeye. İnternet'e bağlantıdaki önemli sınırlar kabul edilse bile –1994'te yaklaşık 30 milyon kullanıcının kabaca 25 milyonu Amerikalıdır, ve bütün bunlar bir bilgisayar girişi, bir telefon hattı ve bir sağlayıcı ister – yine de Appadurai'nin tarif ettiği küresel akışın güçlendirilmesinde önemli bir vektördür bu.

Appadurai'nin merkez-çevre eğretilemesi, 17. yüzyılda sömürgeciliğin yayılmasıyla ortaya çıkmış olan küresel düzeni çok iyi dile getiriyor. Eninde sonunda, 'Batı' ile ilişkisi öncelikle bir artı değer kaynağı olmak olan dünyanın geri kalan bölümünden bir çevrenin karşısına, 'gelişmiş' modern ulus-devletlerden oluşan bir Euro-Amerikan çekirdek koyar. Ulus-devlet kavramı 'Batı' modernitesinin en başarılı ihracatından biri olmuştur. Kurulmuş ilişkiler fikri –aslında ulus-devlet içinde ve onun aracılığıyla odaklanmış ilişkiler fikri– merkez-çevre modelleri için önemlidir. Appadurai bu ilişkilerin nasıl biçim değiştirdiğinin işaretlerini veriyor:

Buna karşılık olarak ABD, askeri amaçlı bilim ve teknolojide öne geçmek için Savunma Bakanlığı içinde kısa adı ARPA olan İleri Araştırma Projeleri Ajansını oluşturmuştur.

> Kültürün küreselleşmesi onun türdeşleşmesiyle aynı değildir, fakat küreselleşme çeşitli türdeşleştirme araçlarının (donanım, reklam teknikleri, dil üstünlükleri, giyim modaları ve benzeri) kullanımını içerir, bunlar, ulusal egemenlik, serbest girişim, fundamantalizm...vb. devletin giderek daha titiz bir rol oynadığı türdeş diyaloglar olarak yeniden kabul görmek üzere yerel politik ve kültürel ekonomiler içine emilir: küresel akışlara çok fazla açıklık halinde, ulusal devlet, başkaldırı ile tehdit edilir- Çin sendromu; çok az olduğundaysa, devlet ulusal aşamadan çıkar, Burma, Arnavutluk ve Kuzey Kore'de olduğu gibi çeşitli biçimlerde yapılmıştır bu.[14]

Eğretilemedeki değişme ile dile getirilen küresel kapitalizmin yeniden örgütlenmesi, ulus-devlet deneyimini değişime uğratmıştır. Merkez-çevre çizgileri boyunca örgütlenmiş olan dünya alanı, özellikle ulus-devletlere ve onların sömürge yardımcılarının coğrafya alanının egemenliğine alınmıştır.

Küresel akışlar ulus-devletlerin kapitalist dinamiklerinin bir sonucudur, ama aynı zamanda ulus-devletin eski uzamsal gerçeklerini baskı altına sokar. Bunun en aşikâr olduğu yer İnternet'tir. İletişimin telgraf ve telefonla anında yapılması ulus-devleti iki nedenle birbirine bağlamaya yardım etti. Birincisi, ulus-devletin türdeşleştirici ideolojisi bağlamı içinde kullanılıyorlardı. Devletin bu teknolojileri bürokratik ve idari sistemler içinde kullanması bu süreci, hem bütün yurttaşlarla doğrudan ilişki yönünden hem de denetleme güçleri –silahlı kuvvetler ve polis gücü– üzerindeki iktidarın artmış merkezileşmesi yönünden güçlendirdi. İkincisi, bunlar öncelikle ulus-devlet içinde kullanılıyorlardı. Bununla birlikte, 1970'lere kadar, yeni telekomünikasyon teknolojileri –örneğin, uyduların kullanımı dahil– uluslararası telefon konuşmalarının yapılmasını kolaylaştırdı, ucuzlattı ve her şeyden önce yurttaşlar için daha açık, temiz hale getirdi. Wark, Carey'in amacını yineleyerek şöyle diyor: "Demiryollarıyla birlikte telgraf ve telefon vektörleri, yaygın devletlerarası iletişim olasılığını yarattı."[15] Carey'in belirttiği gibi, "bir anlamda, demiryolu ve kanallar, pazarları bölgelere ayırmıştı; telgraf onları ulusallaştırdı."[16]

1962-1968 Paket anahtarlamalı ağlar (packet-switching networks) geliştirildi. Konuyla ilgisi: Daha ileride de göreceğimiz gibi internet üzerinde veri transferi paketler halinde yapılır. İlk olarak orduda kullanılmıştır.

Böylece bu teknolojiler modern ulus-devletin ana izleklerinden birinin: uluslararası türdeşleşmeye doğru hareketin peşine düştü. Kullanıcının hiperalanı dural, yerleşmiş bir alan olarak algılaması iletişimin anlık oluşunun bir işlevidir. İnternet'in vektörel alanı içinde hem bilginin hem de paranın özel niteliği –öteki malların aksine, kendi başlarına kullanım değerine sahip olmayışları, yalnızca değiş tokuş aracı olmaları– doğallaşmıştır. Birisiyle konuşurken 'dünyanın öbür yanında' denince, en önemlisi de bir başka ulus-devlette, sanki 'hemen şuracıkta' gibi bir şey anlaşılır oldu.

Ulus-devletler bağdaşıklaşmaya ve kendilerini öteki ulus-devletlerden farklı tarif etmeye çalışır. Son durumda bu farklılık uzamsal olarak tanımlanıyor, ulus-devletin sınırları içersindeki maddi ve kültürel ortamla dile getiriliyor ve bu sınırlarla çevreleniyor. İletişimin taşımadan ayrılması şu anlama geliyordu: yeni iletişim medyaları uluslararası biçimde kullanıldığında, insanların kafasındaki, ayrı coğrafi uzamsallık ile dile getirilen ulus-devlet anlamı küçülüyordu. Bu açıdan bakıldığında, İnternet'in hiperalanı, ulus-devletlerin, ulusal kültür savlarına destek olan coğrafi uzamsal oluşumlarını ortadan kaldırır. Bu genel nedenden dolayıdır ki, Japonya ve Singapur gibi birçok ulus-devlet, yurttaşlarının İnternet'e bağlanabilmeleri konusunda ikircikli davranmaktadır.[17] Birçok ulus-devlet, uluslararası hale gelmiş telefon konuşmalarının bire bir etkileşmesi üzerindeki kontrol eksikliğini hoşgörüyle karşılamaya hazır durumdayken –belki de, iç ayaklanma halleri dışında– İnternet, konuşma olanaklarına niteliksel bir ilerleme sunar. Dolayısıyla, yurttaşları bugün İnternet'i dolduran ulus-devletlerin kendilerini bu teknolojinin daha az tehdidi altında hissetmeleri, böyle bir hakimiyetin kendi kültürel bütünlüklerini tehdit ettiğini hisseden ulus-devletlerin daha düşmanca bir tepki göstermelerinden daha akla uygundur. Bu yalnızca İngilizcenin ve Latin alfabesinin kullanılışının bir sonucu değil, aynı zamanda siberalanda hâkim olan mevcut bilgi türlerinin ve kültürel bakımdan özgül olan etkileşme tarzlarının, örneğin, tartışmaların esas konusu olan özgürlük, sansür ve insan hakları retoriğinin de bir sonucudur.

Ağların bilgi transferinde azami güvenlik sağlamak için düşünülmüştür.

Veri çok küçük paketlere bölünerek tek bir hedefe doğru farklı yollardan gönderilir. Paket, İnternet veya herhangi bir paket anahtarlamalı ağ üzerinde, bir kaynak

Bununla birlikte, İnternet'te kültürel akış yönünde Amerikan egemenliği, mutlaka devam edecek diye bir şey yoktur. Aslında bir ironi yatmaktadır burada– Marx, kapitalizmin çelişkisi derdi buna. Bugün ABD 'küresel bir bilgi altyapısı'nın (GII-Global Information Infrastructure) kurulmasında rehberlik ediyor, insancı bir misyon havasını yüklenmiş bir tasarıdır bu. ABD Başkan yardımcısı Al Gore, 1994'te Kyoto, Japonya'da verdiği bir söylevde şunları söylemişti.

> GII'ı kurma çabası bize uluslarımızın bütün yurttaşlarının yararına olacak olan bir altyapı sağlamak gibi bir ortak amacı gerçekleştirmek için ideoloji ötesine ulaşma fırsatını verecektir. Bu altyapıyı, ekonomilerimize yardım etmekte ve sağlık, eğitim, çevre koruması ve demokrasiyi yükseltmekte kullanacağız.[18]

Sağlığın, eğitimin ve çevrenin bir araya getirilmesi ekonomik ve politik amaçlar üzerine çifte vurgu yapması bakımından anlamlıdır. Gore hiç kuşkusuz, İnternet'in sunduğu bilgiye ulaşma 'özgürlüğü'nü otoriter ulus-devletler içindeki demokrasiye yönelik bir hareketle uyuşacağını söylemek istiyor. Diğer bir deyişle, ABD GII'ı kendi ekonomik –ve ideolojik– çıkarı için destekliyor ve giderini üzerine alıyor, fakat Amerikalı ve İngiliz olmayan daha çok sayıdaki konuşmacılar devreye girdikçe İnternet kullanımı üzerindeki Amerikan egemenliğini sürdürmek gittikçe zorlaşacaktır.

Ekonomik düzenle İnternet arasındaki bağ, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin GII için kabul ettiği beş ilke içinde güçlendirilir: "Özel yatırım. Pazar-güdülü rekabet. Esnek düzenleme sistemleri. Ayırım gözetmeyen erişim. Ve evrensel hizmet."[19] Bu ilkelerin ilk üçü, kullanılma amacı da içinde, GII'ın kuruluş, sahiplik ve işletmesi için kapitalist bir şekli vurguluyor. Son ikisi, katılanlar üzerinedir. Fikir –ya da onun ütopik niteliği dikkate alınırsa, ideal– tüm küre nüfusunu bir katılımcı kitleye dönüştürmektir. Burada neyin desteklendiğini tam olarak anlayabilmek için Gore'un İnternet'ten konuşurken Bilgi Süper otoyoluna dönüşündeki retoriği hatırlamamız gerekir. Bu bağlantıyı yaparak GII'ın kurulmasının çok gelişmiş

ve bir hedef arasında gidip gelen veri birimidir. Bir veri dosyası ağ üzerinde kolay gönderilebilecek boyutta parçalara bölünür.

Bu paketlerden her biri ayrı ayrı numaralanırlar ve her biri hedef İnternet

medya şirketleri için küresel bir interaktif mal-dağıtım sistemine temel sağladığını görebiliriz.

Bu pazarcı düşü tam olarak nasıl gerçekleeştirilecektir? Wark, "her zamankinden hızlı, ucuz, esnek ve daha yüksek band genişliği olan vektörlerin, onlara erişimi olanları stratejik çıkarlarla nasıl donatacağını" askeri ve şirketsel terimlerle betimliyor.[20] Adrian, telefon için katma değer hizmetlerinin artışının sınırlı olasılıklarını görürken, bunun yanıtının artmış band genişliğinde olduğunu da görüyor:

> Artmış band genişliği telefon uzayının ticari propagandaya ayrılmasına; eğlencelik mallar tarafından işgal edilmesine; geniş bir alışveriş merkezine olanak sağlıyor... Bu şirketlerin gerçekten istediği şey bir interaktif kablolu TV - On-line alışverişle, video oyunlarıyla ve öde-seyret filmleriyle sınırlı interaktivitesi olan TV. Bu tanıma göre İnfoban, on-line olarak ısmarlanabilen ya da satın alınabilen ve tüketilebilen bir ürün, hizmet, bilgi ve eğlence kataloğundan biraz daha fazla bir şeydir.[21]

Burada amaç şirketin ideal olarak interaktiviteyi sınırlandırmak istediğinin tanınmasıdır. Radyo ve televizyonla karşılaştırıldığında telefonun olağanüstülüğü, bir kitle iletişim medyası olarak gelişmemiş olmasıdır. Merkezileşmemiştir ve interaktiftir. Aynı uziletişim (telekomünikasyon) teknolojisine dayanarak, Internet, Usenet'ten LISTSERV listelerine çok çeşitli birden-çoğa interaksiyonlar, çok sayıda anlık IRC interaksiyonu kadar bir'den-bir'e mektuplaşma ya da 'konuşma' olanakları sunuyor. Bütün bunlar, radyo ve televizyon teknolojilerinin modern ulus-devlet örgütüyle geliştirdiği işlevsel karmaşıklığa terstir.

Haklı olarak ün kazanmış bir imajla, Benedict Anderson, ulusu hayali bir topluluk olarak tanımlamaktadır.[22] Onun fikrine göre, bir ulus olma duygusu bir dizi söylencenin ve bilginin paylaşılmasından doğmuştur. Anderson, gazetenin (newspaper) böyle bir paylaşmanın yapılabileceği bir araç olarak ortaya çıktığını ileri sürüyor. Güney Amerika üzerinde yazarken, Anderson, gazeteyi (gazette) newspaper'ın bir önceli olarak görüyor, gazetede şunların bulunduğunu söylüyor:

> adresini içerir. Hepsi ağ üzerinde farklı yollardan gider, hedefe vardıklarında tekrar birleştirilip ana veri dosyası oluşturulur. Mesajların dinlenmesini zorlaştırır. Birden çok güzergâhın varlığı, birinin çökmesi halinde diğerinin kullanılmasını

mümkün kılar. Ayrıca, söz konusu ağlar büyük çaplı bir saldırıya karşı da dayanabilecek kapasitededir. (Nükleer Saldırı - Soğuk savaş yılları düşünülerek yapılmıştır.)

> Metropol hakkındaki haberlerin yanında –ticari haberler (gemiler ne zaman gelecek, ne zaman yola çıkacak, hangi limanlarda hangi mallar hangi fiyatlarla satılıyor) ayrıca sömürgeye ait politik hizmetler, zengin ailelerin evlenmeleri ..vb. Bir başka deyişle, aynı sayfada bir araya getirilen şeyler, *şu* evlilikle *şu* gemi, *şu* fiyatla *şu* piskopos, sömürge yönetimiyle pazar sisteminin kendisinin özgül yapısıydı. Bu şekilde, Caracas gazetesi (newspaper) çok doğal olarak, ve hatta apolitik olarak, bu gemilerin, gelinlerin, piskoposların ve fiyatların ait olduğu özgül bir dost-okurlar toplamı içinde hayali bir topluluk yaratıyordu.

Anderson gazetenin 'haber' yanı geliştikçe, "gazete kavramının 'dünya haberleri'nin bile bölgesel okurların özgül bir hayali dünyasına kırılmaya nasıl dönüştüğüne" işaret ediyor.[23] Gazetenin 'bulunuşu' ile ulus-devlet'in ortaya çıkışı arasındaki bu bağlantıda iki gelişme daha buluyoruz: modern kamu alanının oluşumu ve kitle alıcının oluşması.

Jürgen Habermas, modern kamu alanının ortaya çıkışıyla ilgili etkin tartışmasında, gazetenin kapitalist pazarın yayılması bağlamında meydana gelmiş bir burjuva gelişimi olarak evrimleştiğini ileri sürüyor. Gazeteye, demokrasinin işlemesinde anahtar bir parça olarak bakıyor ve "politika aleminde işlevsel bir öge olarak kamu alanına, sivil toplumun kendi gereksinimlerine tekabül eden bir devlet yetkesiyle kendi adına konuşabilmesini sağlayacak normatif bir organ statüsü verildiğini" ileri sürüyor.[24] Habermas'a göre, özellikle gazetenin basım kültürüne dayalı olarak, kamu alanı, demokratik toplumun asıl politik tartışma bölgesidir. Bu görüşe göre, gazete öncelikle düzeyli tartışmayı harekete geçirme ve ona yardım etme hizmeti görür. Bununla birlikte, oynadığı rolün bir başka yanı daha vardır onun. Daha önce gördüğümüz gibi, Anderson gazete, bilgiyi bir alıcılar kitlesine ulaştırarak hayali bir ulus-devlet topluluğunun ortaya çıkmasına yardım eder diyordu. Burada anlatılmak istenen, daha sonraki radyo ve televizyon medyası gibi, gazetenin interaktif olmadığıdır. Onun, ulusal bir hayali topluluk ortaya çıkarması susturulmş bir kitle alıcısı yoluyla olur. John Hartley bu yaklaşımı bir adım daha ileri götürerek, kitle iletişiminin kamu alanının kurulmasında oynadı-

1969 İnternet'in Doğuşu. İleri Araştırma Projeleri Yerel Ağı ARPANET, ABD Savunma Bakanlığı tarafından ağ sistemleri kurulması araştırmaları için yönlendirildi.

ğı bu rolü biraz daha alaycı biçimde ele alır. Hartley, modern durumu eski Yunan ve Romadaki durumla karşılaştırarak şunları yazıyor:

> Bugün fiziksel kamu alanı diye bir şey yok, politika da 'halkın malı' değil. Çağdaş politika, terimin her iki anlamıyla *temsili*dir; yurttaşlar seçilmiş birkaç kişi tarafından temsil edilir, politika ise çeşitli iletişim ortamları yoluyla kamuya açıklanır. Temsili politik alan gerçekten de resimlerden meydana gelir – bunlar kamusal alanı *teşkil* eder.[25]

Kamusal alanın teşkilini resimlerle sınırlamaya gereksinim yoktur. Hem basımı (gazetelerde olduğu gibi) hem de sesi (radyoda olduğu gibi) içerir. Bunun nasıl ortaya çıktığını anlamak için, Hartley bir modern politik devletin ilk kuramsallaştırma girişimine, Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ına (1651) gider:

> Geride hiçbir şey bırakmadan, temsil edilenlerin güçlerini yüklenerek Leviathan'a hayat verildiğinde...bundan böyle vatandaş tebanın (özel bireyler) yapacağı şeyler Leviathan'ın 'izin verdiği' ya da onlara bıraktığı şeylerdir. Kısacası, kamu kendi egemen güçlerini Leviathan'a aktarır, ve Leviathan bundan böyle kamunun *yetkesi*dir.

"Güçlü devlet, çoğu kez *mutlak monarşi* ile bir tutulan Leviathan, yönetimi altında *demokrasi*nin mümkün olduğu idare şekli olmuştur artık. Politik *katılım*, kamunun ortadan kaldırılmasıyla *temsil*e dönüşmüş olduğu içindir bu."[26] Bir başka deyişle, kamu, bir dinleyiciye dönüşmüştür.

Ien Ang, kitle televizyon seyircilerinin tutarsız yapısını tartışırken, televizyonun ticari ve kamu hizmeti şekillerine bölünüşünü yansıtan iki temel seyirci yapısı, yani pazar olarak seyirci ile kamu olarak seyirci arasında bir ayrım yapıyor. Bunlar temelde farklı olmalarına karşın, "her iki kurum, kaçınılmaz bir biçimde, ele geçirilecek bir nesne olarak, araç olarak seyirci görüşünü destekler...her iki durumda da seyirci yapısal olarak tek yönlü

Konuyla ilgisi: Araştırmalar sonucu kurulmaya başlanan ağın ilk bağlantı noktası (node) Los Angeles Üniversitesi (UCLA) oldu. Hemen sonrasında Stanford Araştırma Enstitüsü, Santa Barbara Üniversitesi (UCSB) ve Utah Üniversitelesinin

işlevde, bir çizginin alıcı ucunda yer alır"[27] diyor. Seyircinin bu kemerli tutarsız yapısı bunu dikkatli, yekpare ve edilgen olarak meydana getirir. Ang özellikle televizyon üzerine yazdığı halde, onun geliştirdiği seyirci anlayışı modern ulus-devletinde kamusal alanın genel bir özelliğidir.

Anderson bir ulusun yaratılışının nasıl, büyük ölçüde, üyelerinin hayali bir topluluğa dönüştürülebilecek bir seyirci olarak yapılandırılmasına dayandığını anlatır. Hartley demokratik devlette de geçerli benzer bir işlem olduğunu gösterir. Oysa Habermas'a göre gazetelerle yeni işitsel ve görsel medyaların rolleri arasında bir kesiklik vardır, görsel medyada, kamusal alanın alçaltılışı söz konusudur; Hartley bu medyaları, gazetenin her zaman bir parçası olduğu aynı sürecin bir devamı olarak görür. Hartley'in savını izleyerek radyo ve televizyonun neden merkezi iletişim dağıtım sistemleri olarak gelişmiş olduğunu anlayacak bir konumdayız artık. Kısaca, ulus-devletin hayali topluluğu, onun kamusal alanı ve dinleyicisi ideal olarak sınırdaştır. Bu bağlamda, İnternet'in genelleşmiş interaktivitesi, internet'e erişimi olan herhangi bir kimsenin kendi görüşlerini forumların herhangi bir alanında ileri sürme yeteneğiyle birlikte, –gazeteci nesnelliği kavramı içinde özetlenmiş– kamusal bilgi ile kişisel düşünce arasındaki ayrım için bir tehdit ortaya koyar, demokratik ulus-devletin hayali toplumunun oluşması için temel bir ayrımdır bu.

Bununla birlikte, son birkaç yıl içinde, medya gelişiminde kitle iletişimi/seyirci oluşumunu yeniden yapılandırmaya başlamış iki eğilim vardır. Birincisi, kablolu televizyonun yayılmasının olanaklı kıldığı çoklu kanala geçiştir. Bu, dar oyuncu seçimine ve 'kitle iletişimi' kategorisinin genel olarak sorunsallaştırılmasına yol açmıştır. İkincisi, daha büyük interaktiviteye geçiştir. VCR'lerden program-başına ödemeye, en sonunda da seyredilmek istenen programın ısmarlanabilmesine kadar uzanır bu. Her iki gelişim anlamında da, İnternet niteliksel bir değişimi belirliyor. İnternet olayında, Ang'ın betimlediği edilgin iletişim seyircisi, medya ürününün katılımına tam olarak katılarak (inter)aktif hale gelir. Bu, İnternet'i, bir 'Bilgi Süper Otoyolu' kavramına doğru retoriksel değişimin ortasındaki bir başka kitle iletişim dağıtım sistemine 'dönüştürme' girişimidir. Geleneksel kitle iletişimi seyircisi imajları

de katılımıyla 4 bağlantı noktasından oluşan bir ağ ortaya çıktı. Ağdaki bağlantı noktası (node), veri iletiminin yeniden dağıtıldığı bir nokta veya son nokta olabilir.

tüketirken, Bilgi Süper Otoyolu'nun pek de gizli olmayan amacı, kitle iletişiminin edilgin, alıcı seyircisini şimdi artık yalnızca imajları değil fakat aynı zamanda –bir ücret karşılığı– on-line'da bulunan ticari malların ve hizmetlerin tamamını tüketen etkin bir tüketici seyirciye dönüştürmektir.

Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*'ta, ulus-devletin maddi ve disipliner ifadeleriyle açıkça belirlenen gündelik yaşamın üretilmesinde yurttaş nüfusunun oynadığı etkin rolü radikal bir biçimde açıklarken, "Marjinalliğin bugün artık azınlık gruplarıyla sınırlı olmayıp daha çok kitlesel ve yaygın" olduğu savını ileri sürüyor. Devamla, "marjinallik evrensel oluyor. Marjinal bir grup şimdi sessiz bir çoğunluk olmuştur,"[28] diyor. Onun tanımladığı şey Anderson'ın, Hartley'in ve Ang'ın tanımladığı süreçlerin başarısıdır, kitleselliğin parçalanmasının (demassification) ve interaktivitenin tehdit ettiği bir başarıdır bu; burada kitle iletişiminin daha önce sesini kıstığı kimselerin ağzından konuşan, yani bugünkü biçimiyle İnternet'in erişim yapısının merkezindeki 'kamu' olarak anlaşılmalıdır. Meksika'daki Chiapas Amerikan kızılderilileri gibi susturulmuş azınlık gruplar İnternet'te yüksek sesle konuşurken; herkes kendi düşüncelerini herhangi bir tartışma grubunda dile getirirken, yalnızca medyanın örgütlenmesi ve seyirci yapısı değil, aynı zamanda birleşmiş ve farklı bir hayali topluluğun oluşumu –eğitilmiş ve eğitimci kamu alanı– ile ulus-devlet anlayışının kendisi de değişmiş olur. İnternet, ulus-devlet retoriğini türdeşlikten çokkültürcülüğe, ulus-devlet politikasını sınıf temelinden çıkar temeline değiştirmiş olan küresel akışta bir başka vektördür. Şimdi, Gore'un İnternet'in retoriğinin –ve maddi biçiminin– Bilgi Otoyolu'a doğru dönmesine duyduğu ilginin, birincisiyle sıkı sıkıya ilişkili bir ikinci nedeni olduğunu anlayabiliriz. Ekonomik düşüncelere ek olarak, bu ikinci neden, İnternet'i modern kitle iletişimine çok daha yaklaşan ve böylece ulus-devletin yerleşik biçimini daha az tehdit edici bir şey olarak yeniden kuracaktır.

Eski 'seyirci'nin kendi görüşlerini sunmada daha etkin olabileceği, radikal olarak yeni kamu alanı fikri ile topluluk fikri arasında daha dikkatli bir ayrım yapmak zorundayız. Özellikle İnternet'in Amerikalılarla tartışmala-

1971 İnsanlar bir ağ üzerinden iletişime başlıyor. Zamanla ARPANET üstünde 15 bağlantı noktası -ağ üzerinde 23 nokta yani **host**- mevcut hale geldi. **Host**, İnternet'te, diğer bilgisayarların iki yönlü erişim sağladıkları herhangi bir

rında bu iki kavramın birbirine karışma eğilimi vardır. En temel anlamıyla, kamusal alan modern fikri, özel ve kamusal yaşam arasında bir ayrıma dayanır. Kamusal alan, kamu yaşamının alanı, modern dünyada paylaşılan bilginin ve politikanın alanı olmuştur. Anderson ve Hartley, gazetelerde haberlerin geleneksel karışımının, 18. yüzyıldan beri gelişmekte olan modern kamusal alanın şeklini iyi ifade ettiği konusunda aynı şeyi düşünürdü.[29]

Daha önce yurttaş-dinleyicinin modern kamusal alanda susturulmuş olduğunu ileri sürmüştüm. Durum aslında biraz daha karmaşık. Londra'nın 18. yüzyıl kahvehanelerinden bugün bürolardaki çay molası tartışmalarına önemli bir konu ayrımı vardır. Bununla birlikte bu önem kitle iletişiminin sunduğu bilgiyle sınırlıdır, medya-seyirci ilişkisinin yapısı ise hemen hemen hiç yanıta ya da medya örgütlenmesi içinde editöre mektuptan ve konuşan radyodan öte kendini ifade fırsatına izin vermiyor. Gördüğümüz gibi, öneri, İnternet'in, seyircinin kendini ifade edebileceği yeni bir forum sunduğudur. Jay Westen, "Eski özgürlükler ve yeni teknolojiler: topluluk ağının evrimi" adlı yazısında, bu gizilgüç konusunda çok açık:

> İnternet çoğunlukla kendi seslerini bulan, kamusal bir tarzda kendi adlarına konuşan insanlar ile bu ilişkiyi taşıyan öz, ayrı hatta ikincil bir öneme sahiptir... Kitle iletişimi [kişisel] varlığı onaylamaz, onaylayamaz da. Pazar seyircisi, dinleyicisi vardır, fakat okuyucu, dinleyici ya da görücü yoktur.[30]

Bu yazının başlığının da gösterdiği gibi, Weston, yurttaşın kamusal alanda açıkça konuşabilmesinin kitle iletişiminin gelişimiyle sınırlandırılmakta olan 'eski bir özgürlük' olduğuna inanıyor. Ben de bunun hiç de eski bir özgürlük olmadığını, aslında modern devlette bulunduğu haliyle demokrasinin, özgürlüğün var olduğu yanılsamasına dayandığını söylüyorum.

Topluluğun söylemi, interaktif iletişim kavramında –birbiriyle konuşan kişiler– modern kamusal alan söylemiyle uyuşuyor. Fakat modern Batı'da 'topluluk' ek bir nostaljik yananlam da taşır. Kişilerarası etkileşmenin par-

bilgisayardır. Ağ üzerindeki bir nokta anlamında kullanılır. Ana bilgisayar (mainframe), akıllı veya akılsız terminallere hizmet eder. **Host**, kendinden daha küçük veya daha az özelliğe sahip olan cihaz veya programa hizmet veren cihaz veya

çalanması ve kurucu modern değişikliklerin –laikleşme, kentleşme, kapitalizm, sanayileşme ve tabii, ulus-devletin ortaya çıkışı– meydana getirdiği kesin sayılan bir ahlaki düzenin kaybı karşısında bir yaşam tarzının temel 'bölüşülmüşlüğü' gibi mitsel bir anlayışı gösterir.

Daha önce de işaret ettiğim gibi, şu âna kadar, İnternet'in Amerikan kültürünü tehdit ettiği konusunda Amerika'dan bir şikâyet yok; naif algılama, bir de Gore'un GII hakkındaki bildirilerinde gizli bir algılama, Avrupa'nın Aydınlanma değerleri üzerine kurulmuş olan Amerikan ideolojisinin, İnternet topluluğu için türdeşleştirici temeli oluşturacağı düşüncesidir. İnsan hakları, bireycilik ve demokrasi gibi bu değerler, Gore'un merak ettiği öteki şeyle, kapitalizmin yayılmasıyla el ele gidiyor. İnternet'i Bilgi Süper Otoyolu'na dönüştürme kararlılığı, modern kitle iletişimi ilişkisine dönerek, kamusal konuşmaya şimdiki erişimi, satın alınabilir farklı mallar arasında sınırlı, interaktif bir seçime dönüştürerek ve bu süreç içinde ulus-devletin yeniden kuruluşunu göstererek azınlık erişimi 'sorunları'na karşı çıkacaktır. Ama sonunda, hiperalanda Amerikan egemenliğinin devam mı edeceği, yoksa içinde diğer dillerin, diğer kültürlerin ve ekonomik-olmayan ilgi alanlarının yer alabileceği daha geniş bir alanın mı üretileceği merakla beklenecektir.

İngilizceden çeviren: Mehmet Doğan

Notlar

1 William Gibson, *Neuromancer*, Sarmal Yayınevi, Ağustos 1998.
2 Robert Adrian, 'Infobahn blues', *CTHEORY*, 21. yazı (1955). ctheory@concordia.ca'ya girerek bulabilirsiniz; William Gibson, *Neuromancer*, New York, Ace Books, 1984.
3 Karl Marx, *Grundrisse*, London, New Left Review, 1973, s. 539.
4 David Harvey, *The Limits to Capital*, Oxford, Basil Blackwell, 1982.
5 James Carey, *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, Boston, Unwin Hyman, 1988, s. 213.
6 A.g.e., s. 213.
7 A.g.e., s. 217.
8 David Harvey, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Chan-*

programdır. Günümüzde elektronik posta (e-mail) dediğimiz, belirli bir ağ üzerinden mesajlar göndermeye yarayan bir program icat edildi. Elektronik posta halen internet üzerinde kişilerarası iletişimde en önde gelen yöntemdir.

ge, Oxford, Basil Blackwell, 1989, s. 192-4
9 Robert Young, *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*, London, Routledge, 1995, s. 169.
10 Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, London, Athlone, 1984, s. 34-5.
11 Jean Baudrillard, *Simulation*, New York, Semiotexte, 1983, s. 54.
12 McKenzie Wark, "Sermaye ne istiyor? Şirket arzusu ve Infoban düşlemi", *Media Information Australia* 74 (Kasım 1994), 18. *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier*, Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1993. Howard Rheingold İnternetin teknolojik bir tarihini veriyor, onu, 1960'larla 1970'ler süresince (67) ABD Savunma Bakanlığı İleri Araştırma Projesi Ajansının bir sonucu olarak saptıyor.
13 Arjun Appadurai, "Difference in the global cultural economy", *in* Mike Fetherstone (ed.) *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, London, Sage, 1990, s.296.
14 A.g.e., s.307.
15 Wark, "What does capital want?", s.19.
16 Carey, *Communication as Culture*, s.217.
17 Japonya'da, İnternet'in Japon kültürü üzerinde yabancı etkileri artıracağından korkulmakta gibi görünüyor. 'Wiring Japan'da, *Wired* 2.2 (Şubat 1994), s. 38-42, Bob Johnstone, Japonya'nın İnternet konusundaki gecikmesini 'iki kültürün kafa kafaya çatışması olarak' betimliyor: 'İnternet'in başıboş demokratik biçemi geleneksel Japonya'yı en otoriter olduğu yerde vurdu.' Singapur'da, baştaki yoğun resmi tereddütten sonra, insanlar şimdi, Singapur'un modernleştirilmesi dürtüsünün bir parçası olarak İnternete girmeye teşvik ediliyor. Aynı zamanda, 'Batı'nın ahlâk bozukluğunun 'Asya' ahlâkı üzerine etkilerinden de hâlâ korkuluyor.
18 Başkan Yardımcısı Al Gore'un Uluslararası Telekomünikasyon Birliği Tam Yetkili Konferansına uydu aracılığıyla gönderdiği mesaj, Kyoto, Japonya, 22 Eylül 1994. Buraya LISTSERV CPRS-GLOBAL'den alınmıştır.
19 A.g.e.
20 Wark, "What does capital want?", s. 18
21 Adrian, "Infobahn blues".
22 Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso, 1983.
23 A.g.e., s. 62-3.
24 Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1989, s. 74.
25 John Hartley, *The Politics of Pictures: The Creation of the Public in the Age of Popular Media*, London, Routledge, 1992, s.35.
26 A.g.e., s. 124-5.
27 Ien Ang, *Desperately Seeking the Audience*, London, Routledge, 1990, s. 31-2.
28 Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley, University of California Press, 1984, s. XVII.
29 Örn. Bkz. Richard Sennett, *The Fall of Public Man*, Cambridge, Cambridge University Press, 1977.
30 Jay Weston, 'Eski özgürlükler ve yeni teknolojiler: topluluk ağının evrimi', cyberjournal@ Sunnyside.Com'da elektronik olarak yayımlanmıştır, 22 Aralık 1994.

Zamanla elektronik postanın nasıl kullanıldığını ve gönderildiğini öğreneceğiz. Hayatınızın geri kalan döneminde elektronik postayı çok yoğun bir şekilde kullanacaksınız.

1972 Bilgisayarlar daha rahat ve yaygın bir şekilde bağlantı kurmaya başlıyor. ARPANET'in halka tanıtımı 40 tane makine ile gerçekleştirildi. Ortak kullanılan o zamanki basit program kurulumlarının yerlerini kesinleştirmek için

Bilgi Otobanında Nihilizm: Günümüz Çağında Anonimlik Karşısında Bağlılık*

HUBERT L. DREYFUS

Tanrı, "Bana oğlunu kurban ver" demiş İbrahim'e.
Peki demiş İbo, "Nerde olmasını istersiniz bu törenin?"
Tanrı demiş, Otoban 61'in oralarda.
İspiyoncu Mack, "Baksanıza," demiş Kral Louie'ye,
Kırk tane kırmızı, beyaz, mavi ayakkabı bağcığım,
Ve binlerce telefonum var asla çalmayan,
Sizce nerde kurtulabilirim bütün bunlardan?
Kral Louie demiş, izin ver evlat, düşüneyim biraz
Evet, oldu bil sen bu işi
Topla götür hepsini Otoban 61'e
Gezgin kumarbazın canı sıkkınmış şimdilerde
Düşmüş yeni bir dünya savaşı peşine
Bir de yenilerden yandaş bulmuş kendine
Demiş o da ben girmedim daha önce böyle işlere

* Hubert L. Dreyfus, *On the Internet*, New York, London, Routledge, 2001

İnternetworking Çalışma Grubu (INWG) oluşturuldu. **Internetwork**, Router'lar ve diğer cihazlarla birbirine bağlanmış ve tek bir ağ gibi çalışan ağlar topluluğudur. Sağladıkları: Telnet ortaya çıktı. **Telnet**, izin verdikleri ölçüde başkalarının bilgisa-

Ama meraklanma, oldu bil sen bu işi
Güneşli tarafa açık tribün atalım yeter ki
Olsun Otoban 61'de

Bob Dylan, "Yeniden Otoban 61'de"

1846'da yazılmış *A Literary Review*'un, "The Present Age"[1] başlıklı bölümünde Kierkegaard, yaşadığı çağın, statü ve itibarın tüm ayrımlarını yıkmakta olan tarafsız düşünce ve merak ile tanımlandığı konusunda uyarıda bulunur. Onun tabirleriyle bu tarafsız düşünce, nitel ayrımları yerle bir eder. Her şey eşit olduğu için hiçbir şey uğrunda ölünecek kadar önemli değildir. Nietzsche, bu modern duruma bir isim vererek nihilizm diye adlandırmıştır.

Kierkegaard ayrımların yerle bir olmasından Kamu diye adlandırdığı kesimi sorumlu tutar. Şöyle ki: "Tam anlamıyla yıkmak için hayalet olarak ortaya çıkmak şarttır; hayaletin özü, devasa soyutlama, dört bir yanı çevreleyen bir hiç, bir illüzyondur – bu hayalet *kamudur*."[2] Ancak Kierkegaard Kamunun ardındaki gerçek suçlunun Basın olduğunu öne sürer. "Avrupa, Basında bir sekteye uğrayacak ve insanoğlunun eninde sonunda alt edeceği bir şey icat ettiğini hatırlatması adına öylece kalacaktır,"[3] diyerek uyarıda bulunmuş, "Yaşamımın başka hiçbir anlamı olmasa da, gündelik basının tümüyle ahlaki yapıyı bozucu varlığını keşfetmiş olmanın memnuniyetini yaşıyorum"[4] diye eklemiştir.

Fakat bu suç neden demokrasi, teknoloji, geleneklere karşı saygının azalması gibi birkaç aday varken tek başına kamunun üstüne yıkılmıştır? Ve bu basının saplantılı bir şekilde şeytanlaştırılması neden? Kierkegaard güncesinde şöyle der: "Aslında Hıristiyanlığı imkânsız hale getiren Basının ta kendisidir, özellikle de gündelik basın."[5]. Bu oldukça şaşırtıcı bir iddiadır. Açıkçası, Kierkegaard basını, kültürel/dinsel yegâne tehdit olarak görmüştür; bunun nedenini açıklamak ise biraz zaman alacak.

Kierkegaard'ın 1846 tarihli yazısında kamuya ve basına saldırması bir rastlantı değildir. Bunun nedenini anlamak için bir önceki yüzyıldan baş-

yarına erişme yoludur. Uzaktaki bilgisayarlara erişmek için, bir komut ve onun altındaki TCP/IP protokolüdür. Telnet bugün de kullanılan makineler arası bağlantının tam karşılığıdır.

lamalıyız. Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*'de[6] *kamusal alan* diye adlandırdığı kavramın doğuşunu 18. yüzyıl ortalarına yerleştirir. Dönemin basın ve kafelerinin, siyasal tartışmanın yeni bir biçiminin mekânı olduğunu dile getirir. Bu yeni söylev alanı antik Şehir-Devlet veya cumhuriyetten köklü farklılıklar gösterir; modern kamusal alan siyasal gücün dışında olduğunun farkındadır. Bu siyaset dışı statü siyasal güç eksikliği olarak tanımlanmamış; yalnızca olumsuz olarak tanımlanmamış ama olumlu olarak da değerlendirilmiştir. Çünkü kamuoyu, siyasal gücün bir uygulaması değildir ve her tür tarafgir zihniyetten sakınılmaktadır. Aydınlanma Çağı entelektüelleri kamusal alanı, içerdiği rasyonel, tarafsız düşünce ile yönetime ve insan hayatına yol göstermesi gereken, kurumsallaştırılabilir ve arındırılabilir bir alan olarak görmüştür. Böylesine dallanıp budaklanmış bir tartışma, özgür toplumun başlıca özelliklerinden biri olarak görülebilir. Kamu tartışması, basın sayesinde sıradan vatandaşların oluşturduğu çok daha geniş okuyucu topluluklarına yayıldıkça Burke, "Özgür bir ülkede herkes kamusal sorunlar üzerinde söz sahibi olduğunu düşünür,"[7] diyerek bu düşünceyi göklere çıkarmıştır.

Bir sonraki yüzyıl boyunca, gündelik basının yayılması ile kamusal alan gittikçe demokratikleşmiştir, ta ki bu demokratikleşme şaşırtıcı bir sonuç doğurana dek. Habermas'a göre bu sonuç, "19. yüzyıl ortalarındaki 'kamuoyunun' sosyal önkoşullarını değiştirmiştir."[8] "Basının hızla yayılmasıyla Kamu genişletildikçe kamuoyunun hükümranlığının yerini, sayıca fazla olan vasat olanınki almıştır."[9] J. S. Mill ve Alexis de Tocqueville de aralarında olmak üzere birçok kişi 'kamuoyunun istibdadından'[10] korkmuş ve Mill 'konformist olmayanları Kamunun pençesinden'[11] korumak için çağrıda bulunma ihtiyacı duymuştur. Habermas'a göre Tocqueville, "Eleştirel tartışmalarının, kamuoyunun belirleyeceği *seçkin kitle*, eğitim ve etkili vatandaşlar tarafından oluşturulmalı,"[12] diye dayatmıştır.

"The Present Age" Kierkegaard'ın ne kadar özgün olduğunu göstermiştir. Tocqueville ve Mill, kitlelerin seçkin, felsefi liderliğe ihtiyaç duyduğunu iddia ederken, Habermas 1850'lerde kamusal alanın gündelik basın aracılı-

1973 Küresel bir ağ kurma fikri gerçek oluyor. ARPANET'e yapılan ilk uluslararası bağlantılar; Londra Üniversitesi (İngiltere) ve Kraliyet Radar Tesisleri (Norveç) Ethernet oluşmaya başladı. Ethernet, 1970'lerin başlarında Xerox PARC'nin

ğıyla demokratikleşmesiyle talihsizce içine girdiği konformizme doğru gerilemesinden kurtarılması gerektiğini söyleyerek onlara katıldığında, Kierkegaard kamusal alanı, basının yarattığı nihilizmin ortaya çıkardığı ve Aydınlanma düşüncesi olan tarafsız düşünceye başından beri ters düşen yeni ve tehlikeli bir kültürel olgu olarak görür. Böylece, Habermas kamusal alanın, ahlaki ve siyasal erdemlerini yeniden yakalaması gerektiğini savunurken, Kierkegaard bağlılık gösteren ve somut toplulukların aksine yıkımın çıkış noktası itibarıyla kurtarılır durumda olmadığı konusunda uyarır.

Söz konusu yerle bir etme çeşitli şekillerde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, konumlanmamış her türlü bilginin herkes için kolaylıkla erişilebilir hale gelmesini sağlayarak büyük kitlelere dağıtılması, konumlanmamış, tarafsız seyircinin oluşmasına neden olmuştur. Böylece, basının bir ulusun tüm yurttaşlarına bilgi ulaştırma gücü okurlarının yerel, kişisel ilgilerini aşıp onları doğrudan doğruya ilgilendirmeyen konular hakkında sessiz kalmalarını engellemiştir. Burke'ün memnuniyetle belirttiği üzere basın, herkesi her konuda fikir geliştirmeye teşvik etmiştir. Bu, Habermas tarafından demokratikleşmenin bir zaferi olarak değerlendirilirken Kierkegaard kamusal alanın, ilk elden deneyim sahibi olmadan, sorumluluk almaksızın ve almayı istemeksizin tüm kamusal sorunlar hakkında fikir sahibi olduğu ve yorum yaptığı tarafsız bir dünya olma yolunda yönlendirildiğini dile getirir.

Basın ve onun itibarını yitirmiş torunu olan talk showlar yeteri kadar berbat ancak Kierkegaard'ın üzerinde durduğu başlıca sorun bunun ahlak anlayışını sarsıcı etkisi değildir. Kierkegaard için daha derinlerdeki tehlike, Habermas'ın alkış tuttuğu kamusal alandır; Kierkegaard'ın söylemiyle: "Kamusal alan, bireyin içindeki göreceliliği ve somutluğu yok etmektedir."[13] Böylece kamusal alan, dört bir yanı sarmış yorumcuların bağlılık gösteren bir tür hareket yoluyla çözülmesi gereken belirli konuların yer aldığı yerel uygulamalardan kendilerini kasten ayrı tutmalarına destek verir. Tarafsız Aydınlanma anlayışında erdem gibi görünen, bu nedenle Kierkegaard'a göre yıkıcı bir engel teşkil eder. En titiz yorumcuların bile ilk elden deneyime sahip olmaları ya da somut bir dayanak göstermeleri

geliştirdiği yerel alan ağı sistemi (LAN), bugün de kullanılan ve iki bilgisayarı birbirine bağlamaya yarayan kart – Günümüzde yerel ağların kullanım mantığı buradan hareket eder. Yerel Alan Ağı **Local Area Network (LAN)** küçük bir coğrafi alanı

şart değildir. Kierkegaard, "Daha ziyade prensiplerden söz ederek görüşlerinin haklılığını savunuyorlar," diye yakınmıştır. Hükümler böyle soyut muhakeme düzeyinde oldukça ve yerel uygulamalar temeline oturtulmadıkça önerileri, kapsadığı insanların desteğini kazanamayacak, bu nedenle yasa olarak çıkartılsa bile işe yaramayacaktır. Kierkegaard'ın "The Present Age"de belirttiği gibi:

> Bu kamu bir halk değildir, bir nesil, bir çağ, bir topluluk ya da bir örgüt değildir; bu bahsettiğimiz belirli kişiler de değildir; çünkü tüm bunların tümü temel özellikleri gereği somuttur. *Kamuya mensup bu birimlerden hiçbirinin herhangi bir şey hakkında esaslı bir bağlanması yoktur.* [14]

Daha temel olarak Kierkegaard için kamusal alanın siyasi gücün dışında olması, bir kişinin, herhangi bir şey hakkında hiçbir şey yapmaksızın fikir sahibi olabilmesi anlamına gelir. Bu durumdan pek hoşlanmayarak şunu belirtir, "Kamunun kurnazlığı, sağduyusu, ustalığı sorunları, bir hükme ulaşma ve karar almada kendi hallerine bırakmasına dayanır."[15] Bu, sonsuz düşünce olasılığını mümkün kılar. Şurası bir gerçek ki karar ve hareket gerek yoksa her şeye tüm taraflarından bakılabilir ve her zaman yeni bir bakış açısı yakalanır. Kişi daha çok keşfettikçe dünya görüşünü, dolayısıyla yapması gerekenleri yeniden gözden geçirme olasılığı doğar, böylece bilgi birikimi karar aşamasını süresiz olarak erteler. Kierkegaard bunu fark etmiştir; her şey sonu gelmez eleştirel yoruma açık olduğu sürece hareket her zaman ertelenecektir. "Düşüncede, her şeye yeni bir bakış açısıyla yaklaşmak ve kişiye nispeten kaçma payı vermek her an mümkündür."[16] Böylece kişinin hiçbir zaman hareket etmesine gerek yoktur.

Bizimki gibi bir düşünme çağının ürettiği çok, daha çok bilgidir. Kierkegaard'ın dediği gibi, "Genel olarak tutku yoksunu ama düşünen bir çağ olduğu söylenebilir ancak tutkulu olanla karşılaştırıldığında, *yoğunlukta kaybettiğini genişlikte kazanmıştır.*" [17] Şunu da ekler: "Hangi yolu izleyeceğimizi, hangi yolların izlenebileceğini biliyoruz ancak kimse o yolları izle-

(birkaç km'ye kadar) kapsayan yüksek hızlı veri ağıdır. Tek bir binadaki veya sınırlı bir alandaki iş istasyonlarını, çevre birimleri, terminalleri ve diğer cihazları birbirine bağlar. Ethernet, FDDI ve Token Ring bu tip ağlarda en çok kullanılan teknolojilerdir.

Bugünkü anlamıyla internet fikri ortaya çıktı. San Francisco'daki bir otelin lobisinde büyük ağları birbirine bağlamaya yarayan geçit-ağa giriş noktası yapılandırma (gateway architecture) sistemi ilk defa bir zarfın üzerine taslak halinde oluşturuldu.

meyecektir."[18] Kimse kamuoyunun arkasında durmaz, demek ki kimsenin hareket etmeye niyeti yoktur. Güncesinde şöyle yazmıştır: "İşte, kişiselsizliğin başlıca güçleri olan en korkunç iki felaket; Basın ve anonimlik."[19] Bu nedenle Kierkegaard'ın basın hakkında öne sürdüğü deyiş şöyledir: "Burada insanlar mümkün olan en kısa zamanda, mümkün olan en geniş ölçüde, mümkün olan en ucuz bedelle ahlaksızlaştırılır."[20]

"The Present Age" yapıtında Kierkegaard basın, kamusal alan ve süregelen yıkma hareketi arasında kurduğu bağı özetler. Konumlanmamış, anonim basın, düşünce çağımızdaki tutku ya da bağlılık yoksunluğu ile birleşerek kamuyu nihilist yıkımın temsilcisi haline getirir:

> Basının soyutluğu (bir gazetenin, derginin siyasal somutluğu yoktur, soyut olan sadece bireydir) çağın tutku yoksunluğu ve derin düşünme hali ile birleşip söz konusu soyutlamanın hayaleti, yıkımın esas sorumlusu olan kamuyu doğurur.[21]

Kierkegaard hiç kuşkusuz tüm dünyadan anonim bilgilerle dolu Web siteleri ve sınırlama olmaksızın herkesin herhangi bir konuda istediği kadar tartışabileceği ilgi gruplarına sahip İnternet'i; gazete ve kafelerin en kötü özelliklerini taşıyan, yüksek teknolojik sentezi olarak görürdü.[22] Doğrusu İnternet'e teşekkürler, Burke'ün hayali gerçekleşti. Haber gruplarında herkes istediği zaman, istediği yerde herhangi bir konu hakkında fikir sahibi olabiliyor. Hepsi, düşüncelerini hiçbir yerden ilan eden, kendileri gibi temelinden parçalara ayrılmış bilgilere sahip diğer anonim amatörlere karşılık vermekte fazlasıyla hevesliler. Bu tür yorumcular sözünü ettikleri konu hakkında tutumlarını açıkça belli etmezler. Doğrusu her tür yerel tutumu konu dışı bırakma eğilimi gösteren, Net'in her an her yerde oluşudur.

Kierkegaard'ın, basının gelişigüzel ve bağımsız biçeminin bir sonucu olarak öngördüğü şimdi World Wide Web'de tam olarak gözler önüne seriliyor. Aslında anlamlı ayrımları yerle bir ettiği için hiperlinkler'e de teşekkürler. Aidiyet ve önem ortadan kalkıyor. Bu da Web'in en önemli cazip yanlarından biri. Hiçbir şey oraya dahil olmayacak kadar önemsiz değil. Hiçbir

Dosya transferi için gerekli –bilgisayarların veri transferinin nasıl gerçekleştirileceğine dair– protokol hazırlandı. Protokol, bir ağ üzerindeki cihazların aralarında nasıl iletişim kuracağını belirleyen kurallar dizisidir.

şey özel bir yer gerektirecek kadar önemli de değil. Kierkegaard, Tanrının bir günahkârın kurtuluşu ile ne kadar ilgileniyorsa bir serçenin düşüşü ile de aynı derecede ilgilendiği düşüncesindeki üstü kapalı bir şekilde nihilizmi eleştirdiği dinsel metninde[23] der ki: "Tanrı için hiçbir şey önemli ya da önemsiz değildir.[24] Böyle bir düşünce, kişiyi 'umutsuzluğun eşiğine'[25] sürükler." Web'deki cazibe ve tehlikeye herkes bu tanrısal bakış açısıyla yaklaşabilir. En son süpernovaya ya da Cambridge'deki bir kahve fincanına bakabilirsiniz, Kyoto Protokolü'nü inceleyebilirsiniz, profilinize göre hangi grupların size uygun olduğunu öğrenebilirsiniz ya da Avusturya'da bir robotu tohum ekmesi ve onu sulaması için yönlendirebilirsiniz; aynı erişilebilirlikteki ve yine hiçbir anlam ifade etmeyen binlerce ilanın ise sözünü etmeye bile gerek yok. Son derece önemli olan ile tamamen önemsiz olan, bilgi otobanında birlikte sergileniyor tıpkı İbrahim Peygamber'in İshak'ı kurban edişi; kırmızı, mavi, beyaz ayakkabı bağcıkları; çalmayan binlerce telefon ve yeni bir dünya savaşının Dylan'ın nihilist Otoban 61'inde gözler önüne serildiği gibi.

Kierkegaard, İnternet'in yol açacağı en büyük hareketin, ne kadar büyük olduğu ve daha da büyüyeceğine dair bir tahmin olacağını ve bunun bizim kültürümüz için –varsa– ne anlama geldiğini dahi önceden görmüştür. Elbette böyle bir tartışma Kierkegaard'ın nefret ettiği anonim tahminlerin gölgesi olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kendi sözcü konumuna karşı daima hassas olan Kierkegaard, günümüz çağını bekleyen tehlikelere ve Avrupa'nın yanı başındakilere dair umutsuz tahminler yaptığı analizini, ironik bir sözle sona erdirmiştir: "Bu çağda faaliyet adına çok az şey yapıldığı için geleceğe dair kehanetler, kıyamet, alametler, sezgiler üzerine çok şey söyleniyor; buna katılmaktan başka yapacak bir şey yok gibi."[26]

Kierkegaard'ın halkın yıkma ve felce uğratma tepkisine karşı gördüğü tek çıkış, kişinin bir faaliyete –tutkulu bir bağlılıkla olduğu sürece her hangi bir faaliyete– girişmesidir. Günümüz Çağında çağdaş düşünürleri böyle bir atılım yapmaya çağırır:

1974 Paket olarak veri transferi hazırlanıyor. Bugün İnternet'te, kullanılan TCP yani İletim Kontrol Protokolü (Transmission Control Protocol) yapılandırılmaya başlandı. TCP, İnternet üzerinde bilgisayarlar arasında mesaj birimleri biçiminde veri gön-

> Bugünlerde, sığ suda kürek çekenlerin tehlikeli ve karşı konulmaz yüzme arzusunda olduğu gibi faaliyet ve kararlılık oldukça az. Ancak dalgalar tarafından memnuniyetle savrulmuş yetişkin, daha genç olana "Haydi, atla artık," diye seslenir. Demek ki bunu söyleme kararı, varoluşun içindedir (tabii doğal olarak bireyin içinde) ve henüz, haddinden fazla düşünceden yorgun düşmemiş gence bağırır: "Haydi, cesaretini topla ve atla." Bu, kararlı olmak şartıyla, kaygısız bir atlayış bile olsa, bunu yapacak biriyseniz, kaygısızlığınızdaki tehlike ve hayatın acımasız hükmü size yardımcı olacaktır. [27]

Kierkegaard tarafından, *varoluşun estetik tabakadaki* insanların tipik davranışı olarak tanımlanan sığ sudan böylesine vurdumduymaz bir şekilde sıçramaları, günümüz çağını derin sularının çekilmesine neden olmuştur. Birazdan göreceğimiz gibi her varoluş tabakası, günümüz çağının yıkma hareketinden kurtulma ve bir yaşam tarzını süreğen kılma çabasını temsil eder.[28] Estetik tabakadaki insanlar ise eğlenceyi hayatlarının merkezine koymuşlardır.

Böyle estetikçi bir tepki, bilgi toplamayı yaşam tarzı haline getirmiş bir Net sörfçüsünün en belirgin özelliğidir. Söz konusu sörfçü her şeye merak duyar ve boş olan her dakikasını Web'deki en yeni popüler siteleri ziyaret ederek geçirmeye hazırdır. Saydam olasılıklar silsilesinden hoşlanır. Böyle birisi için mümkün olduğunca çok siteyi ziyaret edip en iyilerini saklamak bile kendi içinde bir sondur. Estetler için bu yıkımı bir süreliğine önleyen, o siteler arasında hangilerinin *ilgi çekici* hangilerinin *sıkıcı* olduğunu belirleyen nitel ayırımdır ve ilgi çekici bir şeyler sadece bir tuş ötemizde olduğu için Net'e teşekkürler. Hayat, evrendeki ilgi çekici her şeye seyirci kalıp, bu tür eğilimi olan diğer insanlarla iletişim kurarak can sıkıntısını defetmekten ibarettir. Böyle bir hayat şimdilerde bizim postmodern benlik dediğimiz, tanımlayıcı hiçbir içeriği ve sürekliliği olmayan ancak bütün olasılıklara ve devamlı yeni roller almaya açık olan benliği yaratır.

Ancak hâlâ Webin bu şekilde kullanılmasının neden bu kadar cazip olduğunu açıklamamız gerekiyor. Ne kadar havadan sudan olsa bile her şey hak-

dermek için, İnternet Protokolü (IP) ile birlikte kullanılan bir protokoldür. İletişim esnasında paket bilgi gönderme ağı olarak da düşünülebilir, İnternet'in esasını teşkil etmektedir. Telenet, yani ARPANET'in ticari versiyonu halka açık paket veri alışveriş servisi açıldı.

kında bir fikir sahibi olabilmenin neresi bu kadar korkunç? Tutkulu bağlılığı meraka yönlendiren nedir? Kierkegaard, insanların basına bağımlı olduğunu düşünüyordu, biz bu bağımlılığa Web'i de ekleyebiliriz çünkü anonim seyirci *risk almaz*. Estetik tabakadaki kişi tüm olasılıklara açıktır; hayal kırıklığı, aşağılanma ya da zarara maruz kalacak sabit bir kimliği yoktur.

Web'deki yaşam böyle bir varoluş biçimine uygundur. Net'teki bağlılıklar olsa olsa sanal olanlarıdır. Sherry Turkle, Net'in, kendimizi oluşturmada belirleyici olan geçmiş alışkanlıklarımızı nasıl değiştirdiğini tanımlar. *Life on the Screen*'de, "İnternet'in, popüler kimlik anlayışını değiştirme yetisini" ayrıntılı olarak anlatır. İnternet'te, "kendimizin akıcı, gelişmekte olan, merkeziyetçilikten uzak, çok çeşitli, esnek ve sürekli oluşum halinde olduğunu düşünmeye teşvik ediliyoruz."[29] Böylece, "İnternet, postmodern yaşamı tanımlayan benliğin, yapılanma ve yeniden yapılanma deneylerinin yapıldığı önemli bir sosyal laboratuvar halini almıştır."[30]

Sohbet odaları kendilerini, gerçekte kim olduğunuzu ele vermeyecek birçok kimliğe sahip olma olasılığına kiralıyorlar ve bu olasılık sadece kuramsal değil uygulamalı olarak yeni sosyal alışkanlıklarla tanışmamızı sağlıyor. Turkle şöyle der:

> İnsan kimliğinin yeniden değerlendirilmesi sadece filozoflar arasında değil, aynı zamanda, ilginçtir ki, kısmen bilgisayarın varlığıyla sağlanan ve desteklenen gündelik yaşam felsefesinde de ele alınıyor. [31]

Memnuniyetle şunu da belirtir: Net, insanları, onun tabiriyle "deney yapmaya" teşvik eder çünkü Net'te yapılanların bir sonucu yoktur.[32] Sırf bu nedenle Net, insanları heyecan verici benlikler oluşturmaları yönünde özgürleştirir. Varoluşun estetik tabakasındaki birinin kuşkusuz katılacağı bu söylem Kierkegaard'a göre şöyledir: "Her şeyi bilebilmenin ve her şey olabilmenin sonucunda kişi kendisiyle çelişkiye düşer."[33] Varoluşun bir sonraki yüksek tabakasının bakış açısıyla bize seslenen Kierkegaard, benliğin istediği "değişkenlik ve ihtişam" değil, "durağanlık, denge ve değişmezliktir,"[34] der.

1976 Ağ kullanımı yayılıyor. Kraliçe Elizabeth elektronik mektup gönderiyor. Unix'ten Unix'e kopyalama (UUCP) AT&T Bell Laboratuarları'nda geliştirildi ve UNIX'le birlikte dağıtımına başlandı. UNIX 1970'lerin başında geliştirilmiş çok-gö-

Bu nedenle estetik tabakanın sonunda yaşanılır olmadığını açığa vurmasını bekleyebiliriz; Kierkegaard bunu, "Eğer kişi hayatının anlamını bulacağını sanarak tam bir bağlılıkla estetik tabakaya atlarsa o, yıkılmaya mahkûmdur," diye ifade etmiştir. Eğer önemli olanı önemsiz olandan ve uygun olanı uygun olmayandan bir şekilde ayırmazsak her şey aynı oranda ilgi çekici ve sıkıcı olur, dolayısıyla kişi kendini yeniden günümüz çağının kayıtsızlığında bulur. Kierkegaard, estetik tabakanın çöküşünün emarelerinin neden olduğu umutsuzluğu yaşayan bir estetin bakış açısını söyle dile getirmiştir: "Yaşamdaki yansımam tamamen anlamsız. Sanki şeytani bir güç burnumun üzerine bir gözü her şeyi devasa boyutlarda görmemi sağlayan ,diğeri de aynı oranda küçülten bir gözlük yerleştirmiş gibi geliyor."[35]

Önemsiz olandan önemli olanı ayırt edememe, heyecan verici olmaktan çıkar ve estet Net sörfçüsünün hayatını kaçınmaya adadığı can sıkıntısının ta kendisine yol açar. Demek ki kişi kendini tümüyle buna verirse sonuçta estetik yaşam tarzının, yıkımın üstesinden gelmek adına hiçbir işe yaramadığını görür. Kierkegaard bunun farkına varmaya, umutsuzluk demiştir. Bu nedenle Kierkegaard "her estetik yaşam görüşü umutsuzdur, bunu yaşam tarzı haline getirenler de, farkında olsunlar ya da olmasınlar, umutsuzluk içindedirler. Ancak kişi daha yüksek bir varoluş biçiminin zorunlu bir ihtiyaç olduğunun farkındadır,"[36] der.

Bu daha yüksek varoluş biçimine Kierkegaard *ahlak tabakası* der. Burada kişinin değişmez bir kimliği vardır ve kişi çetrefilli faaliyetlerle vaktini geçirir. Bilgi, eğlenceye değil, araştırma yoluyla ciddi amaçlara hizmet eder. Bilgi toplamanın kendi içinde bir sonu olmadığı sürece Web'deki bilgilerin güvenilir olanları ciddi meselelere hizmet eden önemli bir kaynak olabilir. Bu tür meseleler için hayatları hakkında planları olan ve ciddi görevler alan insanlar gerekir. Onlar daha sonra hedef edinip ne yapılması gerektiğine ve bunun için hangi bilginin uygun olduğuna karar verirler.

Şimdiye kadar İnternet, faaliyete bağlılık gösterip bunu sürdürmeyi destekleyebilmiştir, bu da ahlak tabakasındaki yaşamı desteklemektedir. Ancak Kierkegaard şunu savunurdu: Net'te çok sayıdaki ilgi grupları kendilerini

revli, çok-kullanıcılı işletim sistemidir. Konuyla ilgisi: UNIX o zamanlarda (ve halen günümüzde) servis sağlayıcılar, üniversiteler ve araştırma tesisleri tarafından kullanılan en önemli işletim sistemidir.

çeşitli hedeflere adamıştır ve bu ilgi gruplarına dahil olmanın kolaylığı eninde sonunda ahlak tabakasının çöküşüne neden olacaktır. Hedeflerin çeşitliliği ve faaliyeti desteklemesi gereken bağlılığa sahip olmanın kolaylığı sonunda hangi bağlılığın ciddiye alınacağı konusunda ya felce uğrar ya da rastgele seçimlere neden olur.

Rastgele seçimi önlemek için, tıpkı Yargıç William mahlasıyla *Either/Or*'da ahlak tabakasının tanımını yapan Kierkegaard gibi, kişi yaşamının, bağlılıklarını kısıtladığı gerçeğine dönebilir. Bu nedenle Yargıç William, uygun bağlılıklar silsilesinin kendi becerileri ile yargıç ve eş olarak sosyal rolleri tarafından sınırlandırıldığını söyler. Daha çağdaş bir örnek vermek gerekirse, kişi hangi ilgi gruplarına katılacağını kendi hayat şartlarının bazı gerçeklerini esas alarak seçebilir. Yine de ilgi grupları kendilerini sadece şişe kapaklarına ya da Kierkegaard gibi kültür dünyasının yıldızına[37] adamaktan ibaret değildir, örneğin tedavisi olmayan hastalıklara yakalanmış çocukların ebeveynlerinin oluşturduğu ilgi grupları da vardır. Bunun üzerine ahlakçı Net düşkünü, yıkımı engellemek için kişinin yapması gereken tek şeyin, hayatını önemli bir rastlantısal durumun üzerine kurması olduğunu kanıtlamaya çalışabilir.

Ancak ahlak tabakasındaki kişinin hedefi, Kierkegaard'ın tanımladığı üzere, ahlaki açıdan olgun olmalıdır; Kant da ahlaksal olgunluğun özgür ve net davranabilme becerisine dayandığını belirtmiştir. Öyleyse kişi ahlaklı yaşamak için hayatını, dayatılan anlamların oluşturduğu rastlantısal gerçekler üzerine kuramaz. Bu nedenle Yargıç William bağımsız bir aracı olarak kendi yeteneklerine, rollerine kendisiyle ilgili diğer tüm gerçeklere seçtiği herhangi bir anlamı yükleme özgürlüğünden gurur duymaktadır. Böylece hayatına anlam verme özgürlüğünün, o istemediği sürece yetenekleri ve sosyal görevleri ile sınırlı olmadığını iddia eder.

Yargıç William seçimin, hayatındaki hangi gerçeklerin önemli olduğu, neyin değerli olup neyin olmadığı, neyin iyi neyin kötü olduğu gibi daha temel seçimlere dayandığı ve bunun da kendisine bağlı olduğunu savunur. Yargıç William'ın deyimiyle:

İşletim sistemi **OS (Operating System),** bilgisayarın açılması ile bilgisayar belleğine yüklenen ve bilgisayardaki tüm programları yöneten programdır. Diğer programlara uygulama adı verilir.

> İyi olan benim isteğimin dışında gerçekleştirmeye çalıştığımdır; bir mevcudiyeti yoktur. Bu, özgürlüğün ifadesidir... Böylece iyi ve kötünün belirleyici özellikleri öznel ayrımlar olarak katiyen küçümsenmemiş ya da hor görülmemiştir. Aksine, bu ayırımların mutlak geçerliliği doğrulanmıştır.[38]

Fakat Kierkegaard buna, eğer kişinin seçimlerinin temelini oluşturan standartlar dahil her şey seçime dayalı olsaydı, diğer standartların neden seçilmediği açıklanamazdı, diye tepki verirdi.[39] Üstelik kişi tamamen özgür olsaydı, bir önceki seçimi iptal edebilme şansı olduğu sürece hayatı hakkında yaptığı esaslı seçimlerin asla önemi olmazdı. Bağlılık, onu hükümsüz kılma özgürlüğüm olduğu sürece bana hiçbir şey ifade etmez.[40] Aslında özgürce seçilen bağlılıklar yeni bilgiler ışığında tekrar gözden geçirilebilir ve geçirilmelidir de. Ahlaklı olan bu nedenle umutsuzluk içinde çöküyor çünkü benim için önemli olduğu zorla kabul ettirilmiş şeylerle (örneğin hayati tehlikesi olan hastalıklar gibi) istemeksizin ilgileniyorum, yani özgür değilim ya da bir şeye bağlılık gösterme ya da göstermemedeki özgürlüğün saf gücü kendi kendini baltalıyor. Kierkegaard'ın değindiği diğer konu ise:

> Eğer umutsuz benlik aktif ise ne kadar büyük, şaşırtıcı bir sorumluluk üstlenirse üstlensin, ne kadar azimli olursa olsun kendisiyle kurduğu ilişki mutlak deneyseldir. Kendisinin üzerinde bir güç tanımaz, bu nedenle son olarak ciddiyetten mahrum kalır. Benlik her an nedensizce baştan başlayabilir. [41]

Bu nedenle ciddi faaliyetleri desteklemesi beklenen nitel ayrımların seçimi bunu baltalar ve Kierkegaard'ın ahlakın umutsuzluğu diye adlandırdığı şeyle sonuçlanır. Kişi hayatındaki rastlantısal bir olguyu alıp son derece önemli olduğuna özgürce *karar verebilir*, ancak kişi daha sonra yine özgürce öyle olmadığına karar verebilir, böylece ahlak katmanında anlamlı tüm ayrımlar kişinin kendi özgürlüğünü sonsuz kılmasıyla yerle bir olur.

Kierkegaard'a göre kişinin, bağlılığı yerle bir etmesi ancak bireysel bir dünyaya açılan bireysel bir kimlik *verilmesiyle* durdurulabilir. Neyse ki ahlak

O dönemdeki makineler artık ağ içinde "konuşmaya" olanak sağlayabiliyordu. Ağ kullanımı dünya genelinde kullanıcı sayısında büyük bir artışa yol açmıştır.

1977 E-posta yaygınlaştı, İnternet gerçek olmaya başladı. Bağlantı noktalarının sayısı 100'ü geçti. THEORYNET bilgisayar teknolojisiyle uğraşan 100'ün üzerindeki araştırmacıya kolay haberleşebilmeleri için elektronik posta

görüşlü bağlılıklar özgürce benimsendikçe ve her an iptal edilmeye açık oldukça, bizim için en önemli olan bağlılıkları kapsamıyor gibi görünüyor. Bu özel bağlılıklar kenetlenmiş bir bütün olarak yaşanır. Siyasal ve dinsel hareketler bizi bu şekilde yakalayabilir ya da aşk ve ilişkiler; kimileri için bilim ve sanat gibi "uğraşlar" da. Böyle bir çağrıya Kierkegaard'ın tabiriyle sonsuz tutkuyla yanıt verirsek –ki bu *koşulsuz bağlılık* olur– bu bağlılık hayatımızın sonuna kadar bizim için neyin önemli olduğunu belirler. Koşulsuz bağlılık böylece yaşamımda önemli ve sıradan olan, ciddi ile eğlenceli olan, belli bir amaca uygun olan ile olmayan arasında nitel bir ayrım kurarak yerle bir etme hareketine engel olur. Böyle telafisi olmayan bir bağlılıkla yaşamak kişiyi Kierkegaard'ın *varoluşun Hristiyanlık/din tabakası*[42] dediği tabakaya yerleştirir.

Ancak böyle bir bağlılık elbette kişiyi savunmasız kılar. Kişinin hedefi beklenen sonucu vermeyebilir. Sevgilisi tarafından terk edilebilir. Günümüz çağının tarafsız düşüncesi, estetik tabakanın aşırı esnekliği ile ahlak tabakasının sınırsız özgürlüğü kişiyi savunmasızlığa karşı her zaman korumuştur ama o yine ortaya çıkar. Kierkegaard sırf bu yüzden tüm nitel ayrımları yıktıklarını ve anlamsızlığın kaçınılmaz sonu olan umutsuzlukla baş başa kaldıklarını iddia eder. Ancak riskli bir koşulsuz bağlılık ve onun yarattığı güçlü bir kimlik o bireye kendi eşsiz, nitel ayrımları tarafından düzenlenmiş bir dünya verebilir.

Bu şaşırtıcı bir soruyu beraberinde getirir: İnternet, koşulsuz bağlılığa teşvik etmekte ve onu desteklemekte ne gibi bir rol oynayabilir? İlk öneri şu olabilir: bir evreden diğerine geçiş Web'de deneysel olarak yaşayarak kolaylaştırılabilir, tıpkı uçuş simülatörlerinin uçuş öğrenmede yardımcı olmaları gibi. Kişi kendini, Net'te sörfün eğlencesine bırakmak için yanıp tutuşuyor olabilir ta ki onu da sıkıcı bulana dek ya da özgürce seçtiği ilgi grubunun saçmalığının farkına varana kadar; sonunda kişi kendini, umutsuzluğun tek çıkışı olan riskli bir koşulsuz bağlılığa doğru sürüklenmekten alıkoyamaz. Aslında her hangi bir evrede Net'te sörf yapılan tüm ilgi çekici Websitelerini ararken, hayatındaki önemli bir sorunla ilgilenmek için bir sohbet odasındaki ilgi gruplarından birine katılarak bir arkadaşlık kurmakla kendisini ömür boyu

hizmeti sunmaya başladı. (Bu hizmetler için yerel olarak geliştirilmiş bir e-posta sistemi kullandılar ve servis sağlayıcıya ulaşabilmek için de TELENET'ten yararlandılar.) E-posta'yı geliştirmek için yapılan çalışmalar ilerledi. İnternet protokol-

sürecek bir bağlılığa doğru sürüklenmiş olabilir. Pek beklenmedik olsa da sohbet odalarında tanışan insanların birbirlerine âşık olmaları mümkündür.

Kierkegaard mutlaka, İnternet'in tıpkı halk tabakası ve basın gibi koşulsuz bağlılıkları *yasaklamadığını* fakat sonunda onları *baltaladığını* kanıtlamaya çalışırdı. Net tıpkı bir simülatör gibi her şeyi egemenliği altına almaya çalışırken risk almaktadır.[43] Hayal gücümüz bir yöne sürüklenebilir tıpkı oyun oynarken ve film izlerken olduğu gibi ve eğer biz risk aldığımızın yeteri kadar farkındaysak bu tür simülasyonlar birtakım beceriler edinmemize yardımcı olabilir ancak şimdilik oyunlar, sınırlı alanda hayal gücümüzü geçici olarak yakalamaya programlı, oysa gerçek dünyadaki ciddi bağlılıkları taklit edemezler. Ancak gözlerimiz ve kulaklarımızdan önce hayal gücümüz simülasyonlar tarafından baştan çıkarıldığında hayali bağlılıklar bizi içine alabilir. Bilgisayar oyunları ve Net'in bize sunduğu da budur. Fakat tehlikeler hayalidir, dolayısıyla uzun vadeli sonuçları yoktur.[44] Cazip olan, sahte görüntülerin ve sahte bağlılıkların olduğu bir dünyada yaşamaktır, bu da sahte bir yaşama yol açar. Kierkegaard'ın günümüz çağında söylediği gibi, "görevi, kendi içinde kurnazlığın düşsel bir marifetine, gerçekliği de bir tiyatroya dönüştürür." [45]

Kişinin koşulsuz bağlılık sahibi olup olmadığının sorusunun yanıtı Net'te öğrendiklerini gerçek hayat, taşıyacak tutku ve cesareti olup olmadığında yatar. Kişi, ondan sonra Kierkegaard'ın "tehlike ve yaşamın acımasız hükmü" dediğine göğüs gerebilir. Fakat Net'in tartışmasız cazibesi, Kierkegaard'ın zamanındaki basın gibi, nihai dalışı dizginlemesindendir. Kimliğini tehlikeye atan her Net kullanıcısı aslında gerçek dünyada, Net'te ona en cazip gelenin kendi ilkelerine aykırı olduğunu savunmak durumunda kalabilir.

Böylece Kierkegaard haklı gibi görünüyor. Basın ve İnternet, koşulsuz bağlılığın en büyük düşmanları, fakat Aydınlanma tarafından başlatılmış, basın ve halk tabakası tarafından desteklenmiş ve World Wide Web'de kusursuz hale gelmiş nihilist yıkımdan bizi ancak Kierkegaard'ın varoluşun din tabakası dediği koşulsuz bağlılık koruyabilir.

İngilizceden çeviren: Ece Gamze Atıcı

lerinin giriş noktalarındaki ARPANET/Paket Radyo Ağı/SATNET işletimi tanıtıldı. Bu, ARPANET'in geliştirdiği ve uydu destekli paket radyo-iletişim ağı işletim sistemidir.

Notlar

1 S. Kierkegaard, "The Present Age", *A Literary Review*, çev. A. Hannay, Londra/New York, Penguin yayına hazırlanıyor. Hannah'ın çevirisi henüz mevcut olmadığından, Alexander Dru'nun *The Present Age* çevirisin sayfa numaraları esas alınmıştır. Harper and Row, New York, 1962.
2 A.g.e., s. 59.
3 S. Kierkegaard, *Journals and Papers*, ed. ve çev. H.V. Hong ve E.H. Hong, Bloomington, IN, Indiana University Press, cilt: 2, no. 483.
4 A.g.e., no. 2163.
5 A.g.e.
6 J. Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, MA, MIT Press, 1989.
7 A.g.e., s. 94.
8 A.g.e., s. 130.
9 A.g.e., s. 131-133.
10 A.g.e., s. 138.
11 A.g.e., s. 134.
12 A.g.e., s. 134.
13 Kierkegaard, "The Present Age", s.62.
14 A.g.e., s. 62-63
15 A.g.e., s. 77.
16 A.g.e., s. 42.
17 A.g.e., s. 68. (Kierkegaard'ın italiği.)
18 A.g.e., s. 77.
19 Kierkegaard, *Journals and Papers*, cilt: 2, no. 480.
20 A.g.e., no. 489. Hiçbir birey basındaki bilginin sonucunun sorumluluğunu kabullenmediği ve hiç kimse Web'deki bilginin doğruluğunun sorumluluğunu üzerine almadığı için Kierkegaard bu düsturu Web'e taşımaktan şüphesiz mutluluk duyardı. Elbette kimse bilginin güvenilir olup olmadığını umursamıyor çünkü bununla ilgili bir harekette bulunmaya niyetleri yok. Önemli olan tek şey herkesin bilgiyi diğer kullanıcılara göndermesiyle ulaştırması. Bilgi öylesine anonim bir hal almış ki kimse onun nerden geldiğini önemsemiyor. Mahremiyeti korumak adına, kimsenin sorumlu tutulmamasını sağlamak için gönderenin adresi dahil her şeyin saklanacağını garanti eden ID kodları geliştiriliyor. Kierkegaard Basın hakkında söylediklerini İnternet için de söylüyor olabilirdi: "Hiç kimse olmayan birilerinin, hiçbir sorumluluk duygusu olmaksızın, hatta böylesine korkunç bir orantısız iletişim anlayışıyla, yardım adına baskı sayısına herhangi bir yanlışlık yapabilmesi ürkütücü bir şey." (Kierkegaard, *Journals and Papers*, cilt: 2, no. 481).
21 Kierkegaard, "The Present Age", s. 64.
22 Kierkegaard'ın sözünü etmemesine rağmen ilgi grupları hakkında dikkat çekici olan şu ki, sohbete dahil olmak için hiçbir deneyim ya da beceri gerekmemektedir. Aslında halk tabakasının ciddi tehlikelerinden biri, İnternet'te görüldüğü gibi, uzmanlığı baltalamasıdır. Bölüm 2'de gördüğümüz gibi, beceri edinmek belli bir faaliyet gerektiren durumu yorumlama, o faaliyette bulunma ve sonuçlarından ders almayı gerektirir. Kierkegaard'ın anladığı üzere uygulamalı akıl sahibi olmanın riskli faaliyette bulunarak hem başarı hem de başa-

1979 İlk Haberleşme Grupları (News Groups) ortaya çıkıyor. ABD'de, bilgisayar ağ projeleri üzerinde çalışan Bilgisayar Bilimi Departmanı kuruldu. UUCP kullanan USENET açıldı. Konuyla ilgisi: USENET günümüzde hızla geliş-

rısızlığı tatmaktan başka yolu yoktur. Aksi takdirde öğrenme aşamasında olan kişi beceri düzeyinde kalıp asla uzmanlık mertebesine erişemez. Bu nedenle ciddi radyo ve TV programlarında boy gösteren halk tabakası kahramanları her konu hakkında fikir sahibi olup, soyut ilkelere başvurarak kendi görüşlerini haklı çıkarabilirler, ancak savundukları ilkelere uygun olarak davranmaları gerekmediği için, tek başına berbat hatalara ve sürpriz başarılara neden olabilecek tutkulu bakış açısından ve böylece uygulamalı bilginin aşamalı kazancından yoksun kalırlar.

23 Kierkegaard, *Edifying Discourses*, ed. P. L. Holmer, New York, Harper Torchbooks, 1958, s. 256.

24 A.g.e., s. 260.

25 A.g.e., s. 262.

26 Kierkegaard, "The Present Age", s. 103.

27 A.g.e., s. 79.

28 Kierkegaard'ın kullandığı anlamıyla "tabaka" terimi verilmiştir; düşünme, kararlı olarak bir faaliyette bulunmanın ve koşulsuz olarak herhangi bir şey yapmanın tam tersi olduğu için Habermas'ın halk tabakası dediği hiçbir şekilde bir tabaka değildir.
Bununla ilişkili olarak bir tabaka olmayan, Extropiyanlar –ve World Wide Web'e teşekkürler– bir gün akıllarımızın bedenlerimizi terk edeceğini uman diğerlerinin benimsediği, hiçbir değer olmayan çünkü Net'te popüler olan, Teilhard de Chardin'in Noostabakası. Noostabakası ya da akıl tabakasının (İyonya Yunancasında "noos", "akıl" anlamına gelir) dünya kaynaklarına hâkim olmak ve birleşik Sevgi dünyasına önderlik etmek için dünyayı çevreleyen, tüm insanların birleşimi olan dev bir zihinsel ağ olduğu düşünülüyor. Teilhard'a göre bu Omega ya da zamanın Son-Noktası olmalı.
Kierkegaard'ın bakış açısından ise Noostabakası, tehlikeli bir şekilde bedenlenmiş yerelliğin ve bireysel bağlılığın yerini güvenli, yansız ve her yerde olan sevgi ile beklentinin aldığı halk tabakasının karmakarışık bir Hıristiyan yorumu olurdu.

29 S. Turkle, *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*, New York, Simon and Schuster, 1955, s. 263-4.

30 A.g.e., s. 180.

31 A.g.e., s. 26.

32 Kitabının yayımlanmasından bir yıl sonra, Turkle'ın bu tür deneyimlerin değeri hakkında şüpheleri var gibi görünüyordu. Yazar şöyle der: Röportaj yaptığım birçok kişi sanal cinsiyet-değişiminin (İnternet'te karşı cinstenmiş gibi davranma) karşı cinsten olmanın nasıl bir şey olduğunu anladıklarını iddia ettiler; kısmen de olsa bunun doğru olduğuna dair hiçbir şüphem yok. Fakat bu böbürlenmeleri dinledikçe zihnim, bir kadın bedeninde yaşamaya dair sahip olduğum deneyimlerime yöneldi. Bunların içinde fiziksel savunmasızlık yüzünden duyulan endişe, kısırlık ya da istenmeyen hamilelik korkusu, bir iş görüşmesinde ne giyeceğinize ve ne kadar makyaj yapacağınıza dair yerinde karar verme ve aylık karın ağrılarıyla baş etmeye çalışırken profesyonel bir seminer vermenin zorluğu var. Bazı bilgiler doğası gereği deneyim sahibi olmadan edinilemez, fiziksel duyulara bağlıdır."
(S. Turkle, "Virtuality and its Discontents: Searching for Community in Cyberspace", *The American Prospect*, no. 24, Kış 1996).

33 Kierkegaard, "The Present Age", s. 68.

34 S. Kierkegaard, *Either/Or*, çev.D. F. Swenson ve L .M. Swenson, Princeton, Princeton University Press, 1959, cilt II, s. 16-17.

meye devam etmektedir. Tartışma grupları bir araya getirildi, *haberleşme grupları*. Yıl sonuna doğru 3 haberleşme grubu oluşturuldu. Günümüzde internet üzerinde her konu üzerine tartışma grupları mevcuttur

35 A.g.e., cilt I, s. 46.
36 A.g.e., cilt II, s.192.
37 Soren Kierkegaard diye aradığımda, Google'de 3 450, Alta Vista'da 7 452 tane başlık çıktı.
38 Kierkegaard, *Either/Or*, cilt II, s.128.
39 Jean Paul Sartre, *Being and Nothingness*'da tamamen özgür seçimin saçma olduğu fikrini ortaya atar.
40 Sartre, *Being and Nothingness*'da, bir daha kumar oynamaması gerektiğine ve oynamayacağına dair akşam özgürce karar veren ve sabah, bir önceki kararına bağlı kalıp kalmaması konusunda yine aynı özgürlüğü kullanan bir kumarbaz örneği verir.
41 Kierkegaard, *The Sickness unto Death, A Christian Psychological Exposition for Edification and Awakening*, çev. A. Hannay, Londra/New York, Penguin, 1989, s. 100.
42 Kierkegaard için iki tür Hıristiyanlık vardır. Biri Platonik ve cisminden kurtulmuştur. En iyi St. Augustine'de açıklanır. Bu, kişinin hayattaki isteklerine ulaşmayı bir kenara bırakıp, tüm bunlar ile ilgilenmesi için Tanrıya güvenmesi demektir. Kierkegaard buna Dindarlık A der ve Hıristiyanlığın gerçek anlamı olmadığını belirtir. Gerçek Hıristiyanlık ya da Dindarlık B, Kierkegaard için Bedenlenme üzerine kuruludur ve sonu olan bir şeye koşulsuz bağlılık göstermeye ve bu tür bir bağlılığın gerektirdiği riskleri göze alacak, güven verici bir cesaret sahibi olmaya dayanır. Böylesi bağlılık sahibi bir yaşam kişinin dünyadaki yaşamına anlam katar.
43 Ken Goldberg'in telerobotik sanat projesinde (*Legal Tender www.counterfeit.org*) on-line tehlikeyi azaltmak için yapılan bir girişim. Uzaktaki seyircilere gerçekmiş gibi görünen bir çift $100 banknot sunuldu. E-posta adreslerine gönderilen bir şifre ile üye olduktan sonra katılımcılara banknotları bir on-line telerobotik laboratuvarda yakma ya da parçalamayı "deneyimleme" olanağı verildi. Hangisini deneyimleyeceklerini seçtikten sonra katılımcılara, ABD resmi parasına bilerek zarar vermenin Federal bir suç olduğu, altı aya kadar hapis ile cezalandırıldığı hatırlatıldı. Hapis cezasına rağmen katılımcılar "sorumluluk kabul ettiklerine" dair tuşa bastıklarında uzaktan deneyim gerçekleştirdi ve sonuçlar gösterildi. Son olarak katılımcılara, banknotların ve deneyimin gerçekliğine inanıp inanmadıkları soruldu. Hemen hemen hepsi inanmadıkları yönünde yanıt verdiler. Demek ki banknotların gerçek olduğuna ya hiç inanmadılar ya da banknotlara zarar vermekten suçlanırlarsa diye mazeret bulduldular. Her iki durumda da ne risk ne de sorumluluk almış oldular.
44 Turkle'in dediği gibi: "Sorun çözmek yerine" –hem bireysel hem de sosyal– birçoğumuz gerçek dışı yerlerde kendimize yatırım yapmayı seçiyor gibi görünüyoruz. Erkekler ve kadınlar MUD'daki odaların ve labirentlerin şehir sokaklarından daha güvenli olduğunu, sanal seksin herhangi bir yerde seks yapmaktan daha güvenli olduğunu, MUD arkadaşlıklarının gerçek olanlardan daha yoğun olduğunu ve eğer işler yolunda gitmezse oradan ayrılabileceklerini söylüyorlar." (S. Turkle, "Virtuality and its Discontents: Searching for Community in Cyberspace", *The American Prospect*, no. 24, Kış 1996).
45 Kierkegaard, "The Present Age", s. 80.

1979 MUD (Multiuser Dungeon), ilk kez çok kullanıcılı interaktif siteler oluşturuldu. İlk interaktif macera oyunları, masa oyunları ile zengin ve detaylı veri tabanları bu tarihten itibaren kullanılmaya başlandı. ARPA kısa adı ICCB olan İnternet Konfi-

gürasyon ve Kontrol Birimi'ni (Internet Configuration Control Board) kurdu. PRNET, yani paket radyo ağı denemeleri ARPA'nın finansal desteği ile yapılmaya başlandı. Bu iletişimlerin çoğunluğu mobil üniteler arasında yapıldı.

Kamusal Alan Olarak İnternet

MICK UNDERWOOD

Bugün için İnternet'ten hepimiz faydalanmasak da sonuçta istediğimiz (birinci dünyanın yurttaşları olarak istediğimiz) takdirde yararlanabiliriz. Teknolojik açıdan gelişmiş toplumlarda, enformasyona erişmeyi sağlayacak teknolojiye sahip olmama anlamında enformasyon yoksulu birçok toplum kesimi olacağına pek olasılık vermiyorum. Henüz bir gerçek olmasa da işte bu herkesin erişimine açık olma ilkesidir ki, yukarıda tartıştığımız karakteristiklerle beraber, 60'larda Habermas'ın tarif ettiği 18. yüzyılın kamusal alan modeline uygun bir yeni "kamusal alan"ın meydana çıkma olanağını İnternet'in bize sunabileceğini savunan görüşü doğurmuştur. İnternet hayalperestleri arasında büyük bir heyecan yaratan konu işte bu olanaklardır. Bu, bana kalırsa her türlü coşkulu reklamı hak ediyor. Bu noktaya kadar fark etmiş olacağınız üzere, İnternet'in etkileşimli özelliği, bağlantılı metnin (hypertext)* benzersizliği vb. konulardaki coşkulu iddialara kuşkuyla bakıyorum. Ama bu karakteristiklerin hepsini birden aldığımızda, İnternet'in aslında *küresel köy*, *elektronik avam* (bir örneği basitçe http://www.commons.org/The Commons olarak bilinir), *sanal demokrasi*, *kamusal alan*, *elektronik agora*** ve *sanal cemaatler* gibi adlarla anılan bir gelişime olanak sunduğuna inanıyorum. Ayrıca, İnternet'in demokratik toplumlara sunabileceği potansiyel olanaklar hakkındaki bu kapsamlı ve bazen çatışmalı görüşler, bana öyle geliyor

1981 Tüm bu gelişmeler bir araya getirilmeye başlıyor. BITNET "Çünkü şimdi AĞ zamanı" (Because It's Time NETwork) adında birleştirici bir ağ ilk defa New York Şehir Üniversitesinde kuruldu ve ilk bağlantıyı Yale Üniversitesine gerçek-

ki, savunulmaya, kampanyalar düzenlemeye, büyük medya şirketlerinin ve hükümetin müdahalesine karşı sahip çıkmaya değer; kaldı ki ABD Anayasa Mahkemesi de *Communications Decency Act*'te bunu kabul etmektedir:

Bugüne kadar gelişmiş en katılımcı kitlesel söyleşim biçimi olarak İnternet, hükümet müdahalesine korunmayı hak etmektedir. Tıpkı İnternet'in güçlü yanının kargaşa olması gibi, özgürlüğümüzün güçlü yanı da *İlk ek madde*'nin koruması altında olan düşünceyi açıklama özgürlüğünün kargaşasına ve uyumsuz seslerine bağlıdır.

Enzensberger'in radyo teorisi

Yeni Alman solunun önde gelen teorisyeni Hans Magnus Enzensberger 1970'li yıllarda kitle medyasının rolünü ve kullanımını yeniden düşünmek gerektiğini savundu. Komünist şair ve oyun yazarı Bertolt Brecht'in 1932 yılında *Radiotheorie*'de geliştirdiği argümanları bir çıkış noktası olarak alan Enzensberger, elektronik medyanın "seferber edici gücü"nü kullanmak için planlar yapmaya koyuldu. Enzensberger'a göre, film ve TV gibi aygıtlar iletişimi kolaylaştırmayıp geribeslemeyi en aza indirerek iletişimi önlediklerinden, "iletişim medyası" terimi yanıltıcı bir adlandırmaydı. Brecht gibi o da medyanın iki-yönlü iletişim için kullanılması gerektiğini savundu. Böyle yapıldığında medyanın "baskıcı" kullanımı yerini "özgürleşimci" bir kullanıma bırakacaktı:

Medyanın baskıcı kullanımı	**Medyanın özgürleşimci kullanımı**
Merkezi olarak denetlenen program	Ademi merkezileşmiş programlar
Tek verici, birçok almaç (receiver)	Her almaç potansiyel bir verici
Tecrit edilmiş bireylerin hareketsizleştirilmesi	Kitlelerin seferber edilmesi
Pasif tüketici davranışı	Katılımcıların etkileşimi, geribesleme
Depolitizasyon süreci	Politik öğrenim süreci
Uzmanların yaptığı üretim	Kolektif üretim
Mülk sahiplerinin ya da bürokratların denetimi	Özörgütlenme yoluyla toplumsal denetim

Enzensberger (1970, 173)

leştirdi. Daha çok e-posta ve servis sağlayıcı hizmetler sunarak dosya transferiyle birlikte bilgi dağıtımını da mümkün hale getirdi.

Bilgisayar Bilimi Ağı (CSNET) özellikle üniversite görevlilerine e-posta servisi ver-

İnternet'in "seferber edici", "demokratikleştirici" gücü minvalinde ortaya atılan iddialara aşina olan hiçbir okur, yukarıda sunulan görüşün büyük kısmını yadırgamayacaktır; özellikle Enzensberger'in TV ve radyonun demokratikleştirici potansiyellerinin tamamen serbest bırakılması için "tek-ten-çoka" biçiminde değil "çok-tan-çoka" biçiminde işleyen bir iletişim sistemi haline gelmesi gerektiğini ısrarla savunmasını bu okurlar hiç yadırgamayacaklardır, çünkü İnternet'in siberdemokrasiyi desteklemek için kullanılabileceğini ve kullanılması gerektiğini (kendinden daha emin olanlar "kullanılacak" kipiyle konuşur) savunan teknofillerin birçoğu bu savunularını kısmen İnternet'in benzersiz karşılıklı bağlantı özelliğine, "çok-tan-çoka" işleyen mahiyetine dayandırır. Raymond Williams da televizyon ve onun döneminde yeni ortaya çıkan öbür teknolojiler bakımından buna benzer bir potansiyel taşıdığını göz ucuyla görmüştü. Bu teknolojiler "eğitimli ve katılımcı bir demokrasiye uzanan uzun devrimi" destekleyebilecek yatay iletişim ağlarının geliştirilmesi olanağını sunuyordu. Ama Williams şu ikazda bulunmaktan da geri durmamıştı: Bu teknolojiler

> Kısa ve başarılı bir karşı-devrimin araçları (olup çıkabilir); (bu teknolojiler sayesinde) yardakçı devletlerin ve kurumların da desteğiyle az sayıda şirket, tercih ve rekabet lafazanlığının ardına sığınarak hayatlarımıza haberlerden psikodramlara kadar her düzeyde öylesine derinden nüfuz edebilir ki, sonunda birçok farklı türde tecrübe ve soruna verilen bireysel ve kolektif yanıt neredeyse tamamen, bunların programlanmış olabilirlikleri arasında yapılacak bir tercihle sınırlı hale gelir. Williams (1975/90: 151)

Sizce Williams'ın sözünü ettiği uzun devrim hâlâ gelişimini sürdürmekte mi, yoksa karşı-devrimci basınçlara teslim mi oldu, ne dersiniz? Enzensberger'in radyo ve TV çerçevesinde önerdiği "seferber etme" programının gerçekleşmediğini hepimiz biliyoruz (Baudrillard'a bakılırsa bu tez zaten tümüyle yanlıştır –bkz. *Requiem for the Media*, 1972; ama burada bu konuya girmiyoruz).

mek üzere kuruldu. En önemli özelliği ARPANET'e bağlanmadan bu servisi sunmasıydı.

Daha sonraları ise Bilgisayar ve Bilim Ağı olarak anılmaya başlandı.

Kamusal alan olarak radyo

Ama *çoktan* gerçekleşmişti. Radyo yayıncılığının ilk öncülerinin niyetleri ve umutları ile günümüzdeki İnternet tekno-ütopyacıları arasında çarpıcı bir paralellik var. İnternet'e benzer şekilde radyo altyapısının büyük kısmı, radyo için beslenen "resmi" niyetleri pek dikkate almaksızın devletin ve özel girişimin sunduğu olanakları, kendi özel deneylerini gerçekleştirmek, bu yeni teknolojiye eklenebilecek ve kendilerine ait uzantıları geliştirmek ve altyapıyı kendi tarzlarına göre genişletmek için kullanan coşkulu "korsanlar" tarafından çatıldı. Bugünün tekno-ütopyacılarına benzer şekilde kendileri için ilan tahtalarının muadillerini ve söyleşi (chat) forumlarını geliştirdiler, günümüzdeki Ağdaşların (Netizen)*** yaptıklarına çok benzer şekilde yeni teknolojinin politikaya katılımı ve eğitimin niteliğini geliştireceğini tasavvur ettiler. İlk yıllarında radyoyu coşkuyla benimseyenlerin birçoğu, politikacıları radyoya çıkardıklarında yeni bir güç edinmiş yurttaşların sordukları soruları yanıtlamak zorunda kalacaklarını, böylece sorgulanmaya daha açık hale gelen ve doğrudan doğruya halkla muhatap olan politikacılarla katılımcı bir demokrasiyi geliştirebileceklerini tahayyül ediyorlardı. Uygulamada gerçekleşen ise Roosevelt'in senli benli geçen şömine yanı söyleşileri oldu elbet. Bu söyleşiler hiç kuşkusuz birçok Amerikalıya Başkanlarını konuşurken anında dinleme fırsatını ilk kez vermişti, ama o tarihte radyo tek-ten-çoka bir kanal haline gelmiş olduğundan yurttaşların herhangi bir şekilde daha güçlü olmalarından zaten vazgeçilmişti. Radyo, ABD Federal İletişim Komitesi'nin kurulması (US Federal Communications Commission) ve 1934 yılında ABD İletişim Kanunu'nun çıkmasıyla birlikte büyük şirketlere devredildi. İngiltere'de radyo, 1972 tarihinde çıkan Sesli Yayıncılık Kanunu'na (Sound Broadcasting Act) kadar ticarileşmedi elbet, ama 1922 yılında BBC'nin kurulması, o tarihte geliştirilebilecek çok-tan-çoka kullanım olanaklarını tüketmişti. Radyonun gelişim tarihi ve İnternet'in gelişimindeki halihazır durumuyla paralellikleri konusunda daha fazla ayrıntılı bilgi için Todd Lappin'in *Wired Magazine*'deki yazısına bakınız (http://www.wired.com/wired/archive/3.05/dejavu.html). Lappin şu yorumu yapar:

1982 TCP/IP tabanlı ileri haberleşme teknikleri oluşmaya başladı. TCP/IP: Transmission Control Protocol/Internet Protocol, internet'in temel iletişim dili veya protokolü. Intranet ve extranet gibi özel ağlarda da iletişim proto-

> Radyo ilk günlerinde etkileşimli bir kanaldı. Bizim gibi insanlar radyoyu bağrına basmıştı. Ama sonraları bu durum değişti. Etkileşimlilik özelliği yitip gitti. Radyo müptelalarının program yapıp yayınlama olanakları gitgide azaldı. Pasif alımlayıcılık norm haline geldi.

Ama bu kez işler daha farklı bir yön çizebilir. Bilgisayar bağlantılı (online) medya bizim elektronik medya içeriklerinin hem tüketicileri hem de üreticileri olmamıza olanak sağlıyor. Hoover'ın 1924 yılında söylediği bir sözle ifade edecek olursam, bugün "aktarılan malzemeyi gerçekten aktarılmaya değer bir malzeme haline getirmemiz" için ikinci bir şans daha çıktı karşımıza. Radyo bu bakıma belki de isabetli teknoloji değildi. Ama Web ve Ağ bu amaca uygun bir teknoloji olabilir pekâlâ. Bize düşen görev bu şahane potansiyelin başka bir bitip tükenmiş, eski medya kutusuna tıkıştırılmamasını sağlama bağlamaktır.

Bu duyarlılığı Howard Rheingold da tekrarlar:

> Sanal cemaatleri olanaklı kılan teknoloji sıradan yurttaşlara göreceli çok ucuz bir fiyata devasa bir kaldıraç –düşünsel kaldıraç, toplumsal kaldıraç, ticari kaldıraç ve en önemlisi politik kaldıraç– sunma potansiyeline sahip. Ama teknoloji kendi başına bu potansiyeli gerçekleştirmeyecektir; bu teknolojik gizil gücün bilgili bir nüfus tarafından akıllı ve bilinçli bir tarzda kullanılması gerekir. Önümüzde hâlâ öğrenme olanağı dururken, bu potansiyelin tadının çıkarılması isteniyorsa birçok insanın bu kaldıraç hakkında bilgilenmesi ve onu kullanmayı öğrenmesi gerekir. Büyük iktidar ve büyük para sanal cemaatlere erişimi denetlemenin bir yolunu bulacağından, böyle olasılıkların bulunması her zaman iyidir; büyük iktidar ve büyük para geçmişte ortaya çıkan yeni iletişim medyasını denetlemenin bir yolunu her zaman buldu. Oysa bugün Ağ, temel özellikler bakımından hâlâ bu güçlerin denetimi dışında, ama daha uzun bir süre böyle kalmayabilir. Dünyanın çeşitli yerlerindeki insanların bu yeni ve hayati söylem alanının yerkürenin tüm yurttaşlarına açık kalmasını sağlamaları hâlâ olanaklıyken, politik ve ekonomik büyük biraderler bu yeni söylem alanını gasp etmeden,

kolü olarak kullanılır. **Intranet**, Kullanıcıları birbirine bağlamak için İnternet'le aynı teknolojiyi kullanan dahili bir ağ, ortak bir arayüz sağlamak için daha çok browser'lar kullanılır.

Extranet, Bir intranet'e sahipseniz, müşterilerin, tedarikçilerin ve diğer önemli kişilerin ihtiyaçları olduğu alanlara güvenli bir şekilde erişmelerini sağlayarak, onun bir kısmını bir extranet haline dönüştürebilirsiniz.

sansürlemeden, kesip biçip bize gerisin geri satmaya başlamadan önce bu açıklığın sürmesini garantilemek açısından, bugün ne bildiğimiz ve ne yaptığımız çok önemli.

Rheingold: http://www.rheingold.com/vc/book/Virtual Communities

Kanalın, kendi güçlerini payandalamaya ihtiyaç duyan güçlülerin aleyhine döndürülebileceği, medyanın gerçeğidir. Rönesans döneminde zanaatkârlar arasında okuryazarlık oranının artmasıyla yanlış şeyler okumaları tehlikesi baş göstermişti; örneğin Kutsal Kitabı okuyup efendilerinin tercih edeceği tarzda yorumlamak yerine İngiliz Digger hareketi tarzında yorumlayabilirlerdi. 19. yüzyılda okuryazarlığın kitlelere yayılmasıyla proletaryanın Viktorya döneminin eğitici eserleri yerine Marx ve Engels'in kitaplarını, "yoksul insanların savunucusu" olan gazeteleri okuma, hatta kendi sosyalist broşürlerini yazma tehlikesi her zaman gündemdeydi. Esnek medya cihazlarının ilk günlerinden beri medya eylemciliği her zaman olanaklıydı ve bugün de böyledir (bir başlangıç yapmak için şu adrese göz atabilirsiniz: http://altmedia.miningco.com/msubl.htm Mining Şirketin ABD alternatif medya listesi). Elektronik cihazların fiyatları gerilla TV kurmaya, hatta uydu yoluyla yayın yapmaya elverişli bir düzeye kadar indi. Medya eylemcisi Jesse Drew, başkalarının yanı sıra http://www.papertiger.org Paper Tiger TV için belgesel programlar çekiyor ve sonra da Deep Dish uydu sistemini kullanarak tüm ABD'ye yayınlıyor (http://www.altculture.com/aentries/d/deepxdishx.htmlalt.culture Deep Dish üstüne makale). Deep Dish ABD'deki tüm eylemcilere ulusal çapta önem taşıyan konularda ürettikleri kendi malzemeleriyle yayınlara katılmaları çağrısında bulunuyor; örneğin Körfez Savaşı esnasında asker kaçaklarıyla, savaş karşıtı eski askerlerle ve Chomsky gibi analistlerle yapılan bir dizi görüşme bu malzemeler arasında sayılabilir. Drew, İnternet'in sisteme karşı mücadele etmenin aracı olarak kullanılma potansiyeline sahip olduğunu düşünse de İnternet'in geleceği konusunda emin değildir, çünkü:

DCA ve ARPA, iletişim kontrol sistemi (TCP) ve internet protokolünü (IP) temel iletişim protokolü (TCP/IP) olarak ARPANET içinde kullanmaya başladılar. **IP (Internet Protocol),** İnternet'e bağlanan bilgisayarlar için bir standarttır. İnternet erişimine

> Birçok açıdan radyonun başlangıç döneminde olduğundan çok daha dezavantajlı bir konumdayız, bunun sebebi de modern şirketlerin ve iletişim alanındaki şirketler topluluğunun bugün çok daha güçlü olmasına karşılık halkın sesinin çok daha cılız çıkması ve iyi örgütlenmemiş olmasıdır. Muhalefetin geleneksel odakları –sendikalar, göçmenler, azınlık örgütleri ve diğerleri– çok zayıf. Kültürümüz daha önce görülmedik ölçüde şirket zihniyetinin egemenliği altına girmiş bulunuyor. Drew (1995)

Öbür yandan, sendikalar ve resmi politik partiler gibi "geleneksel muhalefet"in etkisi azalırken, tek-sorun etrafında toplaşan gruplar arasında kurulan gevşek ittifaklar etkili bir politik eylem ortaya koyma kapasitesine sahip olduğunu gösterdi ve bu kapasite geçtiğimiz yıllarda Net üstünden eşgüdüm sağlayarak "J18"le, yani 18 Haziran 1999'da yaklaşık 10.000 protestocunun polisi tamamen gafil avladığı Londra işgaliyle ve (bu kez otoritelerin gaflete düşmediği) "N30"la, yani Dünya Ticaret Örgütü'nün 30 Kasım'daki toplantısının kuşatma altına alındığı "Seattle Çatışması"yla sonuçlandı. Enformasyon kapitalizmi kendi gelişimini sağlamak için, yaslandığı teknolojinin halkın erişimine açık olması gerekir ve yine aynı teknoloji enformasyon kapitalizmini "korsan" tepkilere hassas hale getiriyor. Londra'daki protesto gösterileri protestocular tarafından videoya alındı ve hemen İnternet'ten yayınlandı. Görünüşe bakılırsa şiddet içeren eylemler de bunun gibi protestoların bir normu haline gelmeye başladı; bunun kısmi bir sebebi hiç kuşkusuz medyanın seks filmlerine duyduğu doymak bilmez iştaha yanıt verme kaygısı olsa da, aynı zamanda küreselleşmiş sermayenin her gün uyguladığı şiddete verilmiş ahlaken haklı bir yanıt olarak da görülebilir. Eğer bugüne kadar öyle bir şey yapmadıysanız kaba hatlarıyla anti-kapitalist hareketi donatan fikirler hakkında bir fikir edinmek için, çeşitli politik çizgilerde olan başka birçok sitenin arasından şu web sitesine göz atabilirsiniz: http://www.gn.apc.org/rts/Reclaim the Streets. Bununla birlikte, korsanlığın birincil kaynağının büyük bir olasılıkla web siteleri olmayıp daha ziyade bir mektup listesinin öbür listelere bağlanmasının merkezsizleşmiş enformasyonun

sahip olan bütün bilgisayarlara, noktalarla birbirinden ayrılan dört rakam grubundan oluşmuş tek bir adres verilir. **TCP (Transmission Control Protocol)**, İnternet üzerinde bilgisayarlar arasında mesaj birimleri biçiminde veri göndermek için,

çok büyük sayıda alıcıya akması anlamına geldiği e-mektup olması dikkat çekicidir; serbest Web mektup ve kaynağı göstermeyen yazılımlar mektupların kaynağını otoritelerin saptamasını olanaksızlaştırmaktadır. Anılmaya değer bir konu da, sokaklardaki kitlesel eylemler medyada çok büyük yer kaplamaya devam etmesine rağmen, aynı zamanda eyleme geçme olanağı da sağlayan enformasyon teknolojisinin başlı başına bir ilgi konusu haline gelmiş olmasıdır. Bugün itibariyle enformasyon teknolojisi, radyoda söz konusu olmayan bir tarzda, kullanıcılarının Ağ'a etkileşimli bir şekilde bağlanmalarına bağımlı oldu. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bunun böyle devam edip etmeyeceğini ileride göreceğiz, ama hiç değilse şimdilik şunu söyleyebiliriz: Şirketleri saldırılara hassas hale getiren işte bu etkileşimli olma özelliğidir. Pentagon, FBI, Microsoft ve benzerlerinin sistemleri çökertilebiliyorsa eğer, bu durumda "eşitlikçi" network yapısının sunduğu bozgunculuk olanakları elbette insanın aklını çeler.

Kamusal alan olarak yazılı basın – İlk başlardaki olanaklar

İlk başlarda gelişen teknolojiler arasında belki de İnternet'in bugünkü konumuna paralel olarak en yakın duran teknoloji radyoydu ve İnternet ütopyacılarının gayet farkında oldukları tehlikeleri en berrak şekilde gösteren de yine radyodur. Ama aynı süreç matbaada da cereyan etmişti. Habermas'ın 18. yüzyıl burjuva kamusal alanı hakkında sunduğu tasvir bir şekilde idealleştirilmiş bir tasvir olabilirse de, sermaye, medya serbest pazarını bir kez ele geçirince Tom Paine gibi bir kampanyacı ve kışkırtıcının gazeteleri kullanma olanağından yoksun kaldığı da bir gerçektir. Makina ve aletlere büyük yatırımlar yapılması, yatırılan miktarın telafi edilerek hissedarların kâr paylarının ödenebilmesi için basın çıktısına kitlesel bir pazarın bulunması gerektiği anlamına geliyordu. Bu durum okurları eğlendirme, saldırgan bir potansiyel taşıyan her türlü içeriği yumuşatma ve kim rahatsız olursa olsun doğru bildiğini okuyan Paine gibi bir adama kesinlikle yer vermeme doğrultusunda bir eğilim yarattı. Bundan böyle Paine gibi adamlar kendi başlarına gazete çıkaramazlardı; Habermas'ın *kamusal alanın yeniden feodal-*

İnternet Protokolü (IP) ile birlikte kullanılan bir protokoldür. **TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol)** : İnternet'in temel iletişim dili veya protokolü. Intranet ve extranet gibi özel ağlarda da iletişim protokolü olarak kullanılır.

leştirilmesi olarak adlandırdığı yeni durum böyle ortaya çıktı. A. J. Liebling bu durumu daha veciz bir tarzda ifade eder: "Basın özgürlüğü yalnızca bir gazeteye sahip olanlar için güvence altına alınmıştır". Tom Paine'in *Common Sense*'i 1776 yılında basımından sonra iki ay içinde 100.000'den fazla satılmıştı. Neil Postman'ın 1985 yılında yaptığı hesaba göre, günümüzde bir kitabın Paine'in bu çalışmasının başarısını yakalayabilmek için iki ayda sekiz milyon satılması gerekir. Her zaman eli dar olan Paine kitabının birinci basımını kendisi yaptırmış, bunun için de 30 pound harcamıştı; daha sonra kitabın basım haklarını ve tüm telif ücretini kolonilerde yaşayanların mücadelelerine bağışladı: "Ezilen bir halkın hizmetinde olmayı, iyi ve haklı bir davaya yardım etmeyi istediğimden, bir yazarın kitaplarından kazandığı mutat kazançtan vazgeçerek böyle bir mücadeleye katkıda bulunmasının o yazara onur vereceğini düşündüğümden...birinci basımın tüm kazancından feragat etmeye karar verdim". Bugün herhangi bir yazarın bu kadar kısa bir sürede o kadar izlerkitleye ulaşabileceğini ve kitabının tüm telif haklarından vazgeçebileceğini tahayyül edebiliyor musunuz? Bence bunu tahayyül edebiliriz, ama televizyonda, basında değil, yalnızca İnternet kanalında.

Demokratik toplum biçimi, mensuplarının gerek ulusal gerekse yerel cemaat işlerine aktif ve rasyonel bir katılımını gerektirir. Bu toplum, mensuplarının güncel sorunlardan bir seçim esnasında karar verebilmek için gerekli genel fikri geliştirebilmelerine elverecek kadar bilgilenmiş olduklarını ve efendileri değil hizmetçileri olan yöneticileri iki seçim arasında denetlemeleri için zorunlu olan uyanıklığı muhafaza ettiklerini varsayar. Bundan dolayı, demokratik toplum, olaylar, olayların arka planı ve nedenleri hakkında berrak ve doğru açıklamalara; tartışma ve bilgiye dayalı eleştiri için gerekli bir foruma; bireylerin ve grupların bir görüşü ifade edebilecekleri ya da bir davayı savunabilecekleri bir kanala ihtiyaç duyar. (Krallık Basın Komisyonu 1949)

Demokratik bir yönetim yönetilenlerin rızasını alarak yönetir. Yönetilenlerin bilgiye dayalı bir rıza göstermeleri için bilgilenmeleri zaruridir. Bugünün "kamusal alan"ı, hemen hepsi kârları ençoklaştırmaya dayalı kapitalist

Sağladıkları: Bu gelişim, birbirine bağlı bir ağlar seti olarak tanımlanan *internet*'in ilk parçasını oluşturmaya başladı.

Bugün kullanılan *İnternet* TCP/IP protokolü kullanılarak yapılır.

buyruğa boyun eğen kitle medyasının egemenliği altındadır; medya organlarının bazılarında haber yok gibidir, başka bazılarında magazinleştirilmiş, haberler eğlendirici bir biçime büründürülmüş, çoğunu sansasyonel, düzmece ve asılsız haberler kaplamış ve pek azı hariç tümünde haber metalaşmıştır. Postman (1987) 18. yüzyıl Amerikası'nda okuryazarlığın şaşırtırıcı bir orana vardığına dikkati çeker ve kendi görüşü doğrultusunda, televizyonun kamusal söylemi nasıl değiştirdiğini gösterir. İnternet, televizyonun işlemiş olabileceği hiçbir değişimin okuryazarlık üstündeki etkisinden kaynaklanmadığını açık seçik kanıtladığı gibi, bizim okuryazarlık sonrası bir toplumda yaşadığımızı bildiren genelgeçer düşünceye de meydan okumaktadır. İnternet sonuçta hâlâ öncelikle metne dayalı bir kanal olmasına rağmen, 18. yüzyılda Amerikalılar halka açık toplantılara hangi coşkuyla katıdılar, broşürleri kapışırken ve basarken hangi şevkle davrandılarsa, bugün insanlar kendilerini sanal cemaatlere, söyleşi forumlarına yine benzer bir coşkuyla bırakıyor, web sitelerinin yayınlarını benzer bir şevkle izliyor. Jacob Duché'nin Amerika'daki okuryazarlık hakkında 1772 yılında sunduğu betimleme çarpıcı bir şekilde İnternet'i akla getirmektedir:

> Delaware kıyılarında yaşayan en yoksul emekçi bile, dinsel ya da politik konulardaki duyarlılıklarını en az bir beyefendi ya da bilgin kadar özgürce dile getirmeye hakkı olduğu kanısındadır...Her türlü kitap böyle bir yaygın ruh haliyle okunmaktadır, hemen herkes bir okur konumundadır. Borstin'den (1958) aktaran Postman (1987)

Kamusal alan –"Habermasçı" ölçüt

Bugün, Ağı medyadan ayıran özellik, öyle görünüyor ki, New England'ın kent toplantılarını ya da Atina agora'sını (Al Gore'un NII'nin yeniden kuracağını umduğu agora'yı) anımsatan işte bu olanaktır, her konuda "kendi duyarlılığını dile getirme" olanağıdır. Ağ, Krallık Komisyonu'nun sözleriyle "tartışma ve bilgiye dayalı bir eleştiri forumu, bireylerin ve grupların bir görüşü ifade edebilecekleri ya da bir davayı savunabilecekleri bir kanal" sağ-

1982 EUUG tarafından e-posta ve USENET hizmeti vermek amacıyla Eunet (European UNIX Network) kuruldu. Bağlantılar Danimarka, Hollanda, İsveç ve İngiltere arasında gerçekleştirildi. Harici Geçit Protokolü (EGP-external gateway proto-

col) geliştirilmeye başlandı. EGP farklı ağlar arasındaki bağlantıları sağlayan geçiş yollarında kullanılır.

1983 İnternet daha da büyüyor. İsim sunucusu (name server) geliştirildi.

lar. Birçok yorumcu İnternet'in toplum teorisinde nasıl bir yere oturtulabileceğini anlamanın bir yolunu bulmaya çalışırken, yukarıda belirttiğim gibi, Habermas'ın kamusal alan kavramına yapışıp kaldı. Oysa, kamusal alan hakkındaki kitabını yazdığı tarihte Habermas'ın teknoloji karşısında benimsediği acımasız eleştirel tutumun, bilgisayar Ağlarının kamusal alana yeniden hayat verebileceğini öneren görüşü uygun bulacağından kuşkuluyum. Ama yine de, kamusal alan konusunda yaptığı tasvir günümüzün siberütopyacılarına ne yapmaya çalıştıkları konusunda bir ipucu vermektedir. Ayrıca, Habermas'ın daha sonra kaleme aldığı eserler "iletişimsel eylem" anlayışının tanımlarını sunmuştur. Habermas bu tanımları yaparken "evrensellik ilkesi" (U) temelinde karşılıklı anlamaya yönelen "çarpıtılmamış iletişim" ve "ideal söylem durumu" kavramlarının taslağını çıkarır. Buna göre,

> Genel uygulanımının her kişinin çıkarını/istemini tatmin edeceği öngörülebilen geçerli her norm, normun sonuçlarının ve yan etkilerinin ilgili herkes tarafından serbestçe kabul edilebilir olması gerekliliğini yerine getirmelidir. (1983: 131)

Bu evrensellik ilkesi (U) pratik bir söylem etiğinin kurallarını sağlar. Bu söylem etiği (D) şunu bildirir:

> Yalnızca pratik bir söylemin tüm katılımcılarının anlaşmasıyla buluşan (ya da buluşma yeteneğine sahip olabilen) normlar geçerlilik iddiasında bulunabilir. (Diskursethik, 1983: 103).

Pratik söylem Habermas'ın ilk çalışmalarından yararlanan R. Alexy'nin geliştirdiği birkaç kurala dayanır. Bu kuralların elinizdeki çalışma açısından belki de en önemli olanlar şunlardır:

(3.1) Konuşma ve eyleme yeteneğine sahip her özne söylemlere katılabilir
(3.2) a. Herkes her türlü ileri sürmeye (assertion) itiraz edebilir
b. Herkes herhangi bir ileri sürmeyi söyleme katabilir.

İsim sunucusu, ağ adreslerine ağ isimleri atayan, ağa bağlı sunucudur. Sebepleri: Ağdaki bağlantı noktaları –veri iletiminin yeniden dağıtıldığı bir nokta veya son nokta olabilir– **(nodes)**, çok geniş bir alana yayıldı. Bu durumda ağ üzerindeki iki

c. Herkes kendi tutumlarını, isteklerini ve ihtiyaçlarını dile getirebilir.

(3.3) Hiçbir konuşucunun 3.1 ve 3.2'de belirtilen hakları içsel ya da dışsal bir zor uygulamasıyla elinden alınamaz. (Diskursethik, 1983: 99).

Bu kuralların hepsi de İnternet'i benimseyenlerin İnternet'in olanak sağlayabileceğini iddia ettikleri katılımcı demokrasiyi amaçlayan bir reçete gibi algılanabilir. Genel hatlarıyla bakıldığında, siberütopyacıların İnternet'i kamusal alan olarak nitelediğini düşündükleri kavramların işte bu Habermasçı kavramlar (Habermas bu kavramlardan açıkça söz etmiş olsun ya da olmasın) demeti olduğunu söylemek doğru olur sanırım. Mark Poster (1995) bu görüşü keskin bir şekilde eleştirir. İl olarak, özellikle Usenet newsgroup'lara gönderme yaparak, her ne kadar insanların birbirlerine eşit bireyler olarak seslenebilecekleri hiç kuşkusuz doğru olsa da grupların pek öyle rasyonel bir tartışma forumu olarak görülemeyeceğini (rasyonel bir karar alma ilkesi Habermas'ın teorilerinin merkezinde yer alır) söyler ve bu yüzden konsensüs sağlamanın genelde olanaksız olduğu kanısındadır. İkincisi, yüz yüze tartışmalarda "kimlik fiziksel bedende kök salar", oysa Ağda, bir reklam sloganında söylendiği gibi, "Ağ'da hiç kimse bir köpek olduğunuzun farkına varmaz", istediğiniz kimliği seçebilir ve bu kimliği her gün, hatta saat başı değiştirebilirsiniz. Böyle istikrarsız ve değişip duran bir kimlik, Poster'a göre, herhangi türden istikrarlı bir cemaat oluşturmayla bağdaşık olmadığı gibi, İnternet'te anlaşmazlık konsensüse dayalı bir görüşe yol açmak şöyle dursun, uzlaşmayı teşvik edebilecek koşullar mevcut olmadığından, yalnızca farklı görüşlerin çoğalmasına, dallanıp budaklanmasına yol açar. Konunun bu boyutunu Rheingold da kabul eder, normalde anladığımız şekliyle ilişkilerin ve bağlılıkların akışkan kimliklerden ibaret bir ortamda ne ölçüde olanaklı olabileceğini kitabında sorgular.

Bu eleştiri bana, Habermas'ın kavradığı anlamda kamusal alan olarak Ağ kavramına yönelik ciddi bir itiraz gibi geliyor; çünkü, Habermasçı özne rasyonel, istikrarlı ve özerk olan "modern" ya da "Kartezyen" öznedir (özne anlayışları konusunda daha kapsamlı tartışmalar için *benlik* ve

nokta arasında yönlendirme yapılan yolların (paths) akılda kalması güçleşti. Bunun yerine daha anlamlı isimler kullanılmaya başlandı.. **Masaüstü çalışma istasyonları hayata geçiriliyor.** Konuyla ilgisi: Berkeley'de IP yazılımı içeren birçok

merkezsiz özne bölümlerine bakınız). Bu söylenenlerin Poster'ın ille de Ağın katılımcı demokrasiyi yaratma ve teşvik etme potansiyelinden yoksun olduğu kanısına vardığına delalet etmesi gerekmez; bu yalnızca kamusal alan hakkındaki tarihsel modelin Ağ bağlamında uygulanabilir olmadığına işaret eder. Bana öyle geliyor ki, Habermas'ın kamusal alan tarifinin doğru olduğu varsayıldığı takdirde Poster'in kamusal alan olarak Ağ hakkında geliştirdiği eleştirel yorumların da epeyce doğru olduğu söylenebilir. Bu konunun tartışmaya açık olduğuna hiç kuşku yok; çünkü, Habermas'ın sunduğu "kamusal alan" tarifi büyük ölçüde idealleştirilmiş görünüyor. Kamusal alan üstüne çalıştığı tarihte hâlâ Adorno ve Horkheimer'ın kitle medyasının yekpare bir etkileme gücü olduğunu belirten teorisinin büyük ölçüde etkisi altında olan Habermas, örneğin kamusal alanın kesin olarak ne ölçüde sürekli bir *hegemonya* mücadelesinin damgasını yediğini (*Frankfurt Okulu* hakkındaki bölüme bakınız) hesaba katmaz; çizdiği o idealleştirilmiş portrenin bir zamanlar gerçekten var olmuş olduğunu varsayıyor izlenimi verir. Oysa daha yakından incelendiğinde konunun hiç de o kadar apaçık olmadığı görülür. Örneğin, Habermas'ın idealleştirilmiş tarifi, birbiriyle örtüşen ve etkileşim içinde olan birkaç kamusal alan olabileceğini hesaba katmaz. Habermas kamusal alanın özel alan ile kamu otoritelerinin alanı arasında bir yer tuttuğunu düşünür. Habermas'ın düşündüğü kamusal alan "kamusal çıkar"ın tartışıldığı sözüm ona nötr bir alandır. Oysa bunun kabul edilebilir bir ayrım olduğu söylenemez pek; çünkü, kamusal çıkarı oluşturan unsurlar mücadelelerin, özellikle de kendilerine –kendi çıkarlarına olmayan– bir kamusal çıkar dayatılmış olanların dayatmacılara karşı verdikleri mücadelelerin etkisi altında değişiklik gösterir. Jefferson'ın Amerikan yerlileri, onun –esasen dışlandıkları– kamusal alanına çok istekli olmayabilirlerdi, İngiliz Çartistler "kamusal çıkar"a karşı hareket ediyor olabilirlerdi ama yoksullaşmış İngiliz emekçilerin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri kesindi ve feministler de "kişisel olanın politik olduğu"nu bize anımsatmışlardı.

masaüstü istasyon kullanılmaya başlandı. Bütün bir ağın internete uzun bir süre ve de farklı kullanıcılar tarafından bağlanması için tek bir bilgisayardan birden fazla çıkış gerekti. Bu da masaüstü çalışma istasyonlarının gelişmesine sebep oldu.

Jefferson'cı siberdemokrasi

Siberdemokratların başka bir referans noktası da Thomas Jefferson'dır, belki özellikle akademik bir makamda oturmayan İnternet tutkunları açısından. (Akademisyenler cephesinden bakıldığında Jefferson'ın bu bağlamda ilk akla gelen ad olması ve düşüncelerini takdire değer duru bir İngilizceyle kaleme almış olması gibi bir dezavantajı vardır.) İnternet öncülerinin kendilerini niçin birer Jeffersoncı olarak gördüklerini anlamak kolay, çünkü elektronik sınır bölgesi ilk günlerinden itibaren hem bireysel özgürlüğe hem de cemaat ve çoğulculuğa elverişli bir tarzda şekilleniyormuş gibi görünmüştür. Bu konu Ağ içeriğinin sansürlenmesine karşı düzenlenen Mavi Kurdele kampanyasını yöneten sitenin adında bile (http://www.etf.org/Electronic Frontier Foundation (EFF)) yansımasını bulur; bu ad eski Batı'nın keskin bireyciliğini anımsatır. EFF'nin çabalarını tüm kalbimle desteklesem de, hükümetin dayattığı sansürü hedef almakla sahnenin bütününü ya da hiç değilse oldukça büyük bir bölümünü ıskaladıkları duygusuna kapılmaktan alamıyorum kendimi.

Özellikle de EFF'nin kurucularından Jerry Barlow (http://www.eff.org/barlow/Declaration-Final.htmlDeclaration of Independence of Cyberspace) on-line ağdaşlara ait bağımsız, kendi kendini yöneten ve eşitlikçi bir tür anarşik uzamın yaratılması çağrısında bulunurken bütünlüklü bir kapalı devre yaratma fikrine çok yaklaşmış görünür. Hakiki bir Jefforsoncı ruhla "Sanayi Dünyasının Hükümetleri(ne) et ve çelik devlerinden usandı(klarını)", "Hükümetler(in) sahip oldukları adil gücü yönetilenlerin rızasından aldı(klarını)" anımsatır ve on-line dünyasının yurttaşlarının devlet yönetimlerinin müdahalesine gerek duymayan kendi Toplumsal Sözleşme'lerini hazırlamakta olduklarını ilan eder. Siberuzamda madde olmadığı öncülünden hareketle tartışmayı yürüten Barlow, "hukuksal mülkiyet kavramlarının, anlatım, kimlik, hareket ve bağlam"ın, hepsi de maddeye yaslanan bu kavramların siberuzama uygulanamayacağını iddia eder. Barlow'un sahnenin hiç değilse bir bölümünü ıskaladığını işte bu noktada söylüyorum. Siberuzam, der Barlow, "sanki kamusal bir inşa projesiymiş gibi" kurulamaz. Bununla Barlow, hükümet-

1983 İnternet Aktiviteleri Kurulu (IAB) kuruldu ve ICCB'nin görevlerini üstlendi.
TCP/IP prensipleriyle de uyumlu çalışan UNIX 4.2BSD işletim sistemi Berkeley tarafından piyasaya sürüldü.

lerin on-line insanlar arasındaki iç ilişkileri şekillendiremeyeceklerini, örneğin siberuzamda tikel bir "yer"in ağdaşlar için önceden belirlenmiş bir işlevi yerine getirmesini belirleyemeyeceklerini kasteder; çünkü, İnternet "doğal bir edimdir ve bizim kolektif eylemlerimiz yoluyla kendi kendine gelişir". Her ne kadar Barlow bir yandan "Ağ", "siberuzam", "Web" terimlerinin, öbür yandan "enformasyon süperotoyolu" ve "enfobahn" terimlerinin anlambilimi üstüne düşünmeyi istese de bunda belli gerçeklik payı var (her teknolojide olduğu gibi). Ama meselenin esası, dışarıdaki gerçek uzamdan bakıldığında siberuzamın muazzam bir kamusal inşa projesi *olmasıdır*. Daha doğrusu ve konunun esas boyutu bakımından, siberuzam gitgide muazzam bir *özel* inşa projesi haline gelmektedir. İnternet sıkı sıkıya madde üstünde kurulmuştur: Plastik topakları, kum külçeleri, lehim banyoları, bu parçaları bir araya getirmek için didinen kim bilir kaç kişi (çoğu kadın), enfobahn'ı yerli yerine oturtmak için yolları kazıp duran kim bilir kaç kişi (çoğu erkek) ve çabalarının hasatını toplamak için endişeli bir bekleyiş içine girmiş kim bilir kaç kapitalist.

İnsanlar birbirleriyle İnternet aracılığıyla pek çok sebeple iletişim kurar (bu konuda hayranlık verici bazı yazıları şu adresten bulabilirsiniz: http://metalab.une.edu/dbarberi/papers/SunSite), ama birçok tartışmadan çıkan sonuca göre önde gelen sebeplerden biri kullanıcıların, medya şirketlerinin tek-ten-çoka totalitarizmini dengelemek için İnternet'in demokratikleştirici potansiyelinden, demokratik Ağ iletişiminin çok-tan-çoka doğasından yararlanmalarıdır. Şu adres, http://www.ezln.org/their website olmaksızın Zapatistaların mücadeleleri bu kadar yaygın bir şekilde bilinebilir miydi? (Ayrıca şu adreslere bakınız: http://spin.com.mx/~floresu/FZLN/fzln.htmhere ve http://www.igc.apc.org/ncdm/here. http://wilbur.wellesley.edu/A-M/dhaya/AWAI.html adresi olmaksızın Afgan kadınları Taliban zulmünü nasıl dobra dobra anlatabilirlerdi? Latin Amerika'da çocuklara halihazırda uygulanmaya devam eden şiddeti http://www.casa-alianza.org/violence adresi olmaksızın anadamar medya aracılığıyla öğrenebilir miydik?

Ağın varsayılan demokratikleştirme potansiyeli hakkında geliştirdiği tar-

BITNET'e paralel olarak çalışan Avrupa Akademik Araştırmalar Ağı (EARN) açıldı.

1984 İnternet'in büyümesi devam ediyor. Bağlantı noktası sayısı 1000'i

tışmada Castells siberdemokratların bazen kendi vizyonlarını tanımlamak için kullandıkları "Atina demokrasisi" terimini alır ve bunun (aşağıda tarif edilen) bir geleceği hiç farkında olmaksızın doğru yapılmış bir tarife dönüşebileceğine dikkati çeker. Bu öyle bir gelecektir ki,

> Birkaç ülke ve kentteki göreceli küçük, eğitimli ve müreffeh bir seçkin kesim olağanüstü bir enformasyon ve politik katılım aracından yararlanıp yurttaşlığı fiilen geliştirirken, dünyanın ve ülkenin eğitimsiz, gelişmelere aldırış etmeyen kitleleri, tıpkı klasik Yunanda demokrasinin başlangıcında kölelerin ve barbarların başına geldiği gibi, demokrasinin yeni nüvesinden dışlanacaktır. (Castells, 1997: 351).

Yukarıda belirttiğim gibi, etrafta her zaman bir enformasyon gettosu olacağını bildiren hipotezi o kadar da ikna edici bulmuyorum, hiç değilse gelişmiş dünya açısından ikna edici bulmuyorum (Ocak 2000 itibariyle İngiltere'de Ağ'ı kullanan insan sayısı 13 milyona ABD'de ise 100 milyona ulaşmış bulunuyor). Bununla birlikte, Castells kanalın gelgeç özelliği göz önünde bulundurulduğunda on-line politikanın olası sonuçlarını, yani "şov politikası"na yol açabilmesi ve "politika ile toplumu bireyselleştirmenin bütünleşme, konsensüs ve kurum inşası sağlamanın tehlikeli derecede zorlaşacağı bir noktaya iteklemesi" konusunda ikna edici bir argüman geliştirir. Bu argüman Poster'in kullanıcı gruplardaki tiz sesler kargaşası hakkındaki, Habermas'ın idealleştirilmiş rasyonel konsensüsüyle en ufak bir ilgisi olmayan hengâme hakkındaki yorumlarını yankılamaktadır.

Ama sonuç itibariyle Castells kararsızdır. Kitabında ABD'deki milis kuvvetlerinin ve yurtsever grupların gelişmesi açısından "alternatif" medyanın, bilhassa *talk radio* ve İnternet'in taşıdığı önemin ayrıntılarını sunar. Bu iki kanalın hayati bir önem taşımasının iki sebebi vardır. İlkin, bu iki kanal milliyetçilerin birbirinin ikizi düşmanlar olarak algıladıkları güçlü hükümeti ve küreselleşmenin borazanları olarak gördükleri federal denetim altındaki medyayı ve küresel kapitalist medya şirketlerini atlatması sayesinde milliyetçi gruplara o kadar cazip gelen serhat ruhunu somutlar.

aştı. Alan ismi sistemi DNS (Domain Name Server) kullanılmaya başlandı. Böylece 123.456.789.10 gibi bir arama yapmak yerine www.myuniversity.mydept.mynetwork.mycountry şeklinde bir isim bulmak kullanıcının işini kolaylaştırdı.

İkinci olarak da İnternet'teki iletileri denetlenememektedir, doğrulanması olanaksız komplo teorileriyle dolu görüşlerin yayılmasına izin vermektedir. Yurtsever grupların gelişmesi durumunda İnternet yoluyla tabandan gelişen bir politik hareket örneğini gördüğümüze kuşku yok. Gelgelelim, bu, demokratik kurumları zayıflatma eğilimi gösterebileceği bir harekettir. Castells anadamar politikanın sıradan yurttaşlardan gelen bu yeni çıktı kaynaklarıyla bir bağlantı kurmanın yolunu bulduğu takdirde "demokrasinin elektronik bir tabana sahip olması"nın sahici bir olanaklılık haline gelebileceğini önerir.

BBC

Britanya'da BBC'nin web sitesi (Birleşik Krallık yönetiminin açtığı yeni "yurttaş kapısı"ndan ayrı olarak), kamu yayıncılığı modelinin yeni medyaya genişletilmesinin güzel bir örneğini sunar. Bu sitenin 1997 yılında başlattığı Online Haber hizmeti 2000 yılının Haziran ayında 100 milyon ziyaretçi çıtasını da aştı ve şirketin sunduğu yeni İnternet hizmetleri dalgasına destek sağladı; bu hizmetler BBC'nin sabun köpüğü dizilerinden eğitim içerikli programlarına kadar engin ürünlerinin tamamını kapsamakta ve başka koşullar altında arşivlerde kullanılmadan kalacak çok büyük miktarda malzemeyi kullanmaktadır. BBC'nin İnternet'te de hazır bulunması kaçınılmaz olarak rakiplerinden protesto feryatlarının yükselmesine yol açtı; bu rakipler kamunun finanse ettiği bir hizmet kuruluşu olarak BBC'nin on-line hizmet veren ticari kuruluşlarla rekabet etmek için bu finansal gücünü kullanmasının haksızlık olduğunu iddia ediyordu. BBC'nin on-line mevcudiyetinin nasıl bir gelişme göstereceği 2001 yılının başı itibariyle belirsiz olsa da, Online Haber sitesinin giderleri tamamen kamusal bütçeden karşılanırken Beeb'in İnternet faaliyetlerinin öbür alanlarının ticari sektörle bir tür ortaklık kurularak finanse edilmesi olası görünüyor. Bu olasılık reklam almayı da içeriyor, her ne kadar bu şimdilik çitin öbür yanında durup da BBC'nin ticari çıkarlardan tamamen bağımsız kalması gerektiğini düşünenlerin eleştirisine uğrayan bir öneri olarak kalsa da. Avrupa'nın tümünde yeni düzenleme

Alan ismi sistemi, isimlerin IP (Internet Protocol) adreslerine dönüştürülme yoludur. Kısa adı JANET olan Birleşik Akademi Ağı İngiltere'de açıldı. USENET üzerinden hizmet veren tarafsız haber ajansları kuruldu.

rejimleri gelişmekte olduğundan, ticari çıkarlar ile kamu çıkarı arasındaki mücadelenin devam ettiği bir dönemde BBC'nin web sitesinin başına gelecekleri dikkatle izlemek gerekir.

Konuyla ilgili yazılar

http://www.pbs.org/uti/guide/overview.htmlhttp://www.pbs.org/uti/guide/overview.html Understanding and Using Internet –web kullanımı istatistikleri ile kullanıcı demografisi arasında bağlantı kurar; İnternet jargonu, İnternet tarihi, rehberler ve yenilikler hakkında bilgi verir. İnternet'i keşfe çıkmak için işe yarar bir başlangıç yeri.

http://www.edt.org/http://www.edt.org/Center for Democracy and Technology –"Demokrasi ve Teknoloji Merkezi Washington DC'de bulunan kâr amacı gözetmeyen bir kamu kuruluşudur. CDT yeni bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde sivil özgürlükleri ve demokratik değerleri geliştiren kamusal politikalar oluşturulması için çalışır". Canlı, en son sorunlara ve tartışmalara yer veren bilgili birçok tartışmanın bulunduğu bir site.

http://sungite.unc.edu/eme/mag/current/toc.htmlhttp://sunsite.unc.edu/eme/mag/current/toc.html Computer-mediated Communication Magazine – zihin açıcı bazı malzemeler bulabilirsiniz, yazıların bazıları bağlantılı metni son sınırına kadar götürmektedir.

http://www.ctheory.com/http://wwwctheory.com/CTHEORY Arthur ve Marie-Louise Kroker'in sitesi. BBC Arthur'u "90'ların McLuhan"ı olarak tarif eder, dolayısıyla yazdıkları, özellikle teknoloji ve beden ilişkisi üstüne yazdıkları zorunlu okuma sayılmalıdır.

http://www.december/eme/info/http://www.december.com/eme/info/John December'ın Internet Resources on Computer-Mediated Communication adlı bu sitesi bir dizi farklı sitenin kapsamlı bir listesini içeriyor; bura-

1986 İnternet'in gücü fark ediliyor. 5000 bağlantı noktası ve 241 haberleşme grubu saptandı. NSFNET yaratıldı. (56Kbps dediğimiz hızı sağlayan mekanizma)

da öncelikle "teori" üstünde yoğunlaşılmıyor, ama pratiği incelemek açısından büyük bir olasılıkla yararlı bulacaksınız.

http://www.unikoeln.de/themen/eme/litlist.htmlhttp://www.unikoeln.de/themen/eme/litlist.html Elektronische Texte zum Thema computervermittelle Kommunikation – birçoğu İngilizce ve zip dosyaları biçiminde olan, bilgisayar-dolayımlı iletişim üstüne on-line metinlere ulaşmayı sağlayan linklerin listesi.

http://www.acclarke.co.uk/shc.htmlhttp://www..acclarkeco.uk/shc.html History of Modern Communications (Arthur C.Clarke Vakfı) – çok güzel ve ustaca hazırlanmış, iletişim medyasının günümüze kadar sergilediği gelişmenin kronolojisine yer veren bir site. Özellikle İnternet üstünde yoğunlaşmıyor; çok işe yarar bir genel kaynak.

http://www.info.isoe.org/guest/zakon/İnternet/History/HLL.htmlhttp://info.isoe.org/guest/zakon/İnternet/History/HLL.html Hobbes' İnternet Timeline – İnternet'in gelişimi hakkında özlü ve kolayca okunabilir bir özet.

http://www.hotwired.com/http://www.hotwired.com/ Hotwired –Wired Magazine'in on-line değişkesi: Enformasyon teknolojisi ve etkileri üstüne bazı düşünceler ve birkaç görüşme yer alıyor. Bazen işin içyüzünü sunan bazen coşku uyandıran bir site.

http://www.hrc.wmin.ac.uk/http://www.hrc.wmin.ac.uk/ Hypermedia Research Center, University of Westminster –merkezde çalışan hocaların ve öğrencilerin kaleme aldığı, düşünceyi kışkırtıcı nitelikte, Cyberbollocks karşısında kuşkucu bir tutum benimseyen yazıların yer aldığı mükemmel bir derleme.

NSF 5 tane yüksek hızda bilgi-işlem merkezini devreye sokarak bütün ağlara yüksek bilgisayar gücü sağladı. Bu noktadan sonra özellikle üniversitelerden yapılan bağlantılarda bir patlama yaşandı. Usenet'teki haber ajanslarının TCP/IP

http://www.ascuse.org/jeme.http://www.ascuse.org/jcmc Journal of Computer-Mediated Communication Annenberg School for Communication University of Southern California

http://www.hnet.uci.edu/mposter/http://www.hnet.uci.edu/mposter/ Mark Poster's Home: Okunması zaruri olan bir site.

http://www.duke.edu/-wgrobin/ethics/http://www.duke.edu/-wgrobin/ethics/ Wendy Robinson'un Duke Üniversitesi'nde verdiği *Ethics and the İnternet* dersi için hazırladığı notlar; bilgilendirici ve kışkırtıcı nitelikte yazılar hakkında kapsamlı bir liste.

http://www.une.edu/courses/jomc050/pioneers2.html http://www.une.edu/courses/jomc050/pioneers2.html Wendy Robinson'ın İnternet Tarihi sayfası; belli başlı öncülerin hepsinin kısa biyografileri var.

http://www.technorealism.org/http://www.technorealism.org/ Technorealism Manifesto: Bu makalede tartışılan tüm sorunların peşini bırakmamak için girmeniz gereken belki de ilk kapı bu site olmalı. Bu sitedeki eleştirilerin bütün bir şov işini yapan insanlar karşısında benimsediği büyüklük taslayan tutum bazen sinirime dokunsa da benim website.nad'ın içeriğinin tamamı da aynı duyguları yaşatıyor. Bu projeye katkıda bulunan birçok "yapıcı" olduğunu kabul etmem gerekir. Bu siteye girin, bağların peşine düşün, ihtiyaç duyabileceğiniz tüm yazıları burada bulacaksınız.

http://www.oxmust.u-net.com/personal/home.html

http://www.oxmust.u-net.com/personal/home.html Polly Woolley's Home Page – eğretilemeler, elektronik kütüphaneler, eğitimde İnternet kullanımını geliştirme stratejileri üstüne hayranlık verici ve düşünceyi kışkırtıcı nitelikte çalışmalar var bu sitede.

tabanı üzerindeki performanslarını arttırmak için Ağ Haberleri Transfer Protokolü (NNTP) yapılandırıldı.

1987 İnternet'in doğuşunun ticarileştirilmesi. Bağlantı noktası sayısı

http://www.shef.ac.uk/uni/academic/N-Q/psvse/staff/rmyoung/papers/paper24.html The Writings of Professor Robert M. Young, Centre for Psychotherapeutic Studies, Sheffield University: "Science, Ideology and Donna Haraway" – uzun, eksiksiz ve düşünceyi kışkırtan bir yazı; bilgisayarınıza kolayca indirilebilir, ama İnternet'i genel bir çerçevede ele *almadığına* dikkat edin.

İngilizceden çeviren: Mehmet Küçük

* "Bağlantılı metin (Hypertext): Kullanılan sözcüklerin, kavramların, terimlerin aynı dizge içinde, ilgili oldukları, çağrıştırdıkları sözcüklere, kavramlara, terimlere bir tıklamayla atlamayı sağlayan bağlantılarla donatılmış metin. Böylece kullanıcının, okuduğu metni daha iyi anlamasını sağlayacak yeni bilgiler herhangi bir sıra gözetilmeksizin her zaman elinin altında kullanılmaya hazır olarak bulundurulmuş olur. 'Hypertext' terimi de 1965'te Ted Nelson tarafından kitap, film gibi doğrusal akışla gerçekleşen araçlara karşılık, bilgisayarda doğrusal olmayan bir biçimde sunulabilen metinleri belirtmek ereğiyle yaratılmıştı", Nijat Özön, *Sinema Televizyon Video Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay., 2000, s. 84-85. –ÇN.

** "Pazaryeri, toplantı yeri", Y. Salman, G. Varım, S. Keser, *Ortak Kültür Sözlüğü*. İstanbul, 1992, s. 15. -ÇN

*** "Ağdaş (netizen): 'İnternet'in 'net'i (ağ) ile 'citizen'ın (yurttaş) 'izen'i birleştirilerek yapılmış bir sözcüktür. İnternet'i sürekli kullanan, birbirleriyle iletişim kuran kişiler", Nijat Özön, *Sinema, Televizyon, Video, Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay., 2000, s. 25. -ÇN

28.000'e ulaştı. Usenix'in finansmanıyla ticari amaçlı UUCP ve Usenet kullanımı için UUNET kuruldu.

1988 NSFNET'in hız kapasitesi T1'e kadar arttırıldı. (1.544 Mbps). T1, servis

sağlayıcıları İnternet'e bağlamakta kullanılan hat. İnternet üzerinden canlı sohbet (IRC) geliştirildi.

1989 İnternetteki genişleme. Bağlantı noktası sayısı 100.000'i aştı.

Siberliberter Söylemler ve Cemaatin Başarı Şansı*

LANGDON WINNER

20. yüzyılın son dönemine damgasını vuran en önemli değişimlerden biri, toplumsal alışkanlıklarla iç içe geçmiş maddi ürünlerin insanı şaşırtacak derecede bir sayısal dönüşüme uğramasıdır. İnsanlar her yerde şunu söylüyor: var olan her şeyi alalım ve sayısal format içinde yeniden yapılandıralım ya da yerine yenisini koyalım. Örneğin, banka veznedarını, gişenin arkasında kâğıt para döküntüleri ve hesap makinesiyle oturan veznedarı alalım ve onun yerine günün 24 saati hizmete açık bir ATM'yi koyalım. Analog ses kaydı ve vinilden yapılan uzunçaları alalım ve onun yerine müziğin sayısal veri birimlerinin oluşturduğu bir akışla kayıt edildiği kompakt diski koyalım. Hatta kara tahtası, kitapları, sözel etkileşimiyle derslikteki öğretmeni alalım ve onun yerine bilgisayar donanım ve yazılımı yoluyla sunulan malzemeleri koyalım, buna da "etkileşimli öğrenim" adını verelim. Bir örnekten öbürüne, bilgisayarlaştırma ve sayısallaştırma hamlesi, önceden var olan birçok kültürel biçimin birdenbire sıvılaşması, bilgisayarlaştırılmış anlatıma uyarlandıkça daha önceki şekillerini yitirmesi demektir. Yeni örüntüler olgunlaşıp oturdukça, hem gündelik kullanılan

* Haziran 1997'de Hollanda Erasmus Üniversitesi'nde "Ahlâk ve Bilgisayar" konulu konferans'ta sunulmuş bir makale.

İnternetteki ilk ticari e-posta taşıyıcısı. İnternet Mühendisliği Görev Birimi (IETF) ve İnternet Araştırmaları Görev Birimi (IRTF) hayata geçirildi.

1990 İnternet'in yayılımı devam ediyor. 300.000 bağlantı noktası ve

ürünler hem de bu ürünleri kuşatan insan ilişkileri, çoğu durumda, daha önce var olanlardan epey farklı bir hale gelir. Bu süreç daha ziyade, uzun erimli sonuçlarını bugün hiç kimsenin tam anlamıyla kestiremediği çok kapsamlı, sürüp giden bir deneye benzer. Konuyla ilgili insanlar yeni elektronik gereçlerle ilintili hayret verici dönüşümler üstüne kafa yorarken şunu sormaya ihtiyaç duyuyor: Bu kargaşanın arasından ne tür kişisel alışkanlıklar, toplumsal ilişkiler, hukuksal ve politik normlar ve kalıcı kurumlar ortaya çıkacak? Daha önemlisi, bizler bu ortamlarda ne tür alışkanlıkların, bağıntıların, kuralların ve kurumların ortaya çıkmasını istiyoruz?Ama bu soruşturmayı daha ileri noktalara doğru genişletmeden önce, aslında bu alanda değeri kuşku götürür bir felsefenin, günümüzde İnternet üstüne yapılan tartışmaların büyük kısmına egemen olan yaygın bir popüler ideolojinin çoktan şekillendiğine dikkati çekmek isterim. Bu felsefeye verilebilecek uygun bir ad *siberlibertercilik* olabilir. Siberlibertercilik, elektronik dolaşım ortamında şekillenen hayat tarzları ile önümüzdeki yıllarda özgürlüğün, toplumsal hayatın, ekonominin ve politikanın nasıl tanımlanabileceği konusundaki radikal, sağ kanat liberter görüşler arasında bağlantı kuran düşüncelerden oluşan bir toplamdır. Bilgisayarlar ve toplum hakkında felsefe yapma doğrultusundaki her girişim, siberlibertercilik diyebileceğimiz bu yaygın perspektifin yaygın cazibesiyle, ortaya attığı sorularla ve noksanlarıyla bir şekilde hesaplaşmalıdır.

Söz konusu ideoloji bugünlerde pek çok yerde dile getiriliyor. Popüler bilgisayar dergilerinin birçoğunun, özellikle *Wired* dergisinin kurduğu dünyanın bir icadı olarak görülebilir bu ideoloji. Bu ideolojiye siberuzam, İnternet ve etkileşimli medya üstüne kaleme alınmış sayısız kitapta da rastlayabilirsiniz; Nicolas Negroponte'nin *Being Digital* ve George Gilder'ın *Microcosm*'u bunlara örnek gösterilebilir. Bu kulvarda kalem oynatan yazarlar arasında Alvin Toffler, Esther Dyson, Stewart Brand, John Perry Barlow, Kevin Kelly sayılabilir. Politik bir ideoloji olarak siberliberter vizyonun belki de en berrak şekilde dile getirildiği metin, ilk olarak İlerleme ve Özgürlük Vakfı'nın (Progress and Freedom Foundation) 1994

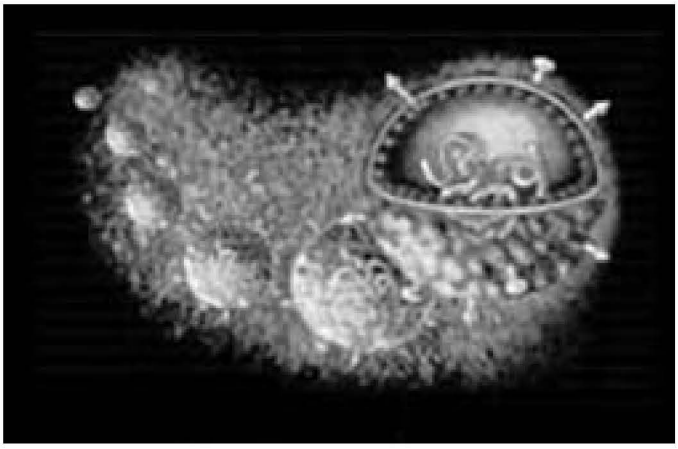
1000 haberleşme grubu. ARPANET faaliyetine son verdi. Archie, isimle aranabilir ve yüklenebilir dosyaları (FTP) piyasaya sürdü.

FTP (File Transfer Protocol), internet üzerinde dosya alışverişini basitleşti-

yazında Esther Dyson, George Gilder, George Keyworth ve Alvin Toffler imzasıyla yayımladığı "Siberuzam ve Amerikan Rüyası: Bilgi Çağı İçin Magna Karta" başlıklı manifestodur. Bu belgeye bu yazıda kısaca "Magna Karta" diyeceğim. Böylesi yazılardan ve sayısız on-line sohbet grupları hakkında geliştirilen derin düşüncelerden, bir müşterek temalar kümesi ve ağa bağlı bilgisayar dünyasını nelerin beklediği konusunda bir görüş ortaya çıkar.

Siberliberter dünya görüşünün ilk ve en temel karakteristiği bir tür teknolojik belirlenimciliğin içtenlikle benimsenmesidir. Ama bu belirlenimcilik, teknoloji ve kültür üstüne ilk yazılmış eserlerde bulunabilecek genelleştirilmiş bir belirlenimcilik olmayıp, daha ziyade 20. yüzyılın son döneminde ortaya çıkan elektronik teknolojilere göre kesilip biçilmiş bir belirlenimciliktir. Gelgelelim, siberliberterciler ilk belirlenimci teorilerle ahenkli bir şekilde, başka bir yerden değil sadece yeni teknolojinin gelişmesinden kaynaklanan zorunluluklara göre sürüklendiğimizi savunur. Bunun aşina olduğumuz bir anlatımı, tarihte çeşitli belirleyici dalgalar saptayan Alvin Toffler'ın bariz belirlenimci tarih teorisinde bulunur. Buna göre, tarım devriminin birinci dalgasından ve sanayi devriminin ikinci dalgasından geçmiş olan insanlık, bugün ileri bilgisayarcılık ve teleiletişimin yarattığı üçüncü bir dalganın kargaşalı ortamında yaşamaktadır. Bu dönem insanlık tarihinde enformasyonun, daha önceleri toprağa, fiziksel kaynaklara ve ağır makineye yaslanan hayat tarzları üstünde egemenlik kurduğu bir dönemdir. Siberliberterler bu değişimleri betimlerken belirlenimciliğin aşina olduğumuz terimlerini kullanarak, dünyayı dönüştüren kaçınılmaz, karşı koyulamaz değişimden söz eder. Magna Karta'nın yazarları Üçüncü Dalga'nın etkilerinden söz ederken şu gözlemi bildirir: "Bu dalga kabarırken her organizmayı ve kurumu –aile, komşuluk, kilise grubu, şirket ve ulus– harekete geçiren yeni davranış kodları oluşturmaktadır..." (Magna Karta). *Wired* dergisinin okurlarına seslenirken Stewart Brand'in yazdığı gibi, "teknoloji seri adımlarla gelişmektedir, bu hıza ayak uydurmak zorundasınız" (Brand). Bu perspektiften bakıldığında,

ren standart bir Internet protokolüdür Aynı yıl içerisinde The World comes on-line (world.std.com) ilk defa ticari internet servis sağlayıcısı firma olarak ortaya çıktı. **1991 Modernleşme başlıyor.** NSF'nin günlük hayatta kullanılan internet üze-

rindeki kısıtlamaları kaldırmasından sonra Bilgisayar Bağlantılı Bilgi Alışverişi (CIX) kuruldu. Uzak Mesafe Bilgi Sunucuları (WAIS) ortaya çıktı. Bu sunucular; internet üzerinde bilgi taraması ve indekslemesine yarayan bir mekanizma sundu. Çok

sayısal tekonolojinin dinamizmi bizim gerçek kaderimizdir. Bu gelişmelerin şekillendirici etkileri konusunda durup üstünde düşünülecek, yitirilecek zaman yoktur. Yeni teknolojinin her geçen gün önümüze koyduğu ihtiyaçlara sırf karşılık verebilmemiz bile büyük bir hızla uyum sağlama maharetine sahip olmayı gerektiriyor. Siberliberterlerin eserlerinde yazılanlara bakılırsa, yeni teknolojinin meydan okumasına karşılık verebilenler önümüzdeki bin yılda galip çıkacaklardır. Bunu yapamayanlar ise toz bulutu içinde çürüyüp gitmeye mahkûmdur. Çağdaş toplum teorisinin konumundan bakıldığında burada harika bir ironi ortaya çıkar. Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca sosyologlar ve tarihçiler, kültür ve teknoloji arasındaki etkileşim hakkında daha önceleri geliştirilen yorumlarda bulunduğunu ve haklı bir nedene yaslanmadığını düşündükleri belirlenimciliği alt etmeye çalıştı. Bilginlerin çoğu şu ya da bu şekilde teknolojinin toplumsal olarak inşa edildiğine ya da şekillendirildiğine, bu esnada teknolojinin sonuçlarının karmaşık güdülerle eyleme geçen çeşitli aktörler arasında müzakere edildiğine inanıyor. Böyle bir kavrayışa siberuzam üstüne çalışan liberter eserlerde pek az rastlanması ilginçtir. Buna benzer bir sıska belirlenimcilik, tekno-eğilimlere heves duyan uğraşıların en güncel konu olduğu küresel iletişim ve küresel iş hayatı hakkındaki günümüz literatüründe de göze çarpmaktadır. Aslına bakılırsa, yapay şeylerin hızla artmasının yarı-biyolojik terimlerle açıklanabilecek bir tür evrime vardığını belirten bir görüş siberliberterler arasında gitgide popüler hale gelmektedir. Kevin Kelly'nin *Out of Control* adlı kitabında açıkladığı gibi, "Yeryüzündeki kimyasal olarak etkimeyen maddeleri zaptetmiş olan hayatın yarın da teknolojiyi zaptetmesine ve teknolojiyi de kendisinin o sürekli devrim, sonsuz yenilik hükümranlığına dahil edip denetimsiz bir gündem maddesi haline getirmesine şaşırmamalıyız. Denetimsiz bile olsa buna teslim olmalıyız, bir neo-biyolojik teknolojinin sunabileceği avantajlar saatlerin, makine takımlarının ve öngörülebilir basitliğin oluşturduğu bir dünyanın sunduğu avantajlardan çok daha fazladır" (Kelly, 472). Kelly'ye bakılırsa, teknolojiyi çeşitli toplumsal şıklar çerçevesinde tartışmaya

geniş kapsamlı bir bilgi bankası meydana geldi; e-posta mesajları, okuma parçaları, elektronik kitaplar, Usenet makaleleri, bilgisayar kodlamaları, resimler, grafikler, ses dosyaları, veritabanları ve bunun gibi birçok kaynak bu dönemde ortaya çıktı.

açmak olsa olsa yıkıcı bir uygulama olur. Şekillenmekte olan bu ideolojinin başka bir anahtar teması da radikal bireyciliktir. Siberliberterlerin yazıları bireylerin siberuzamda esrik bir şekilde kendilerini gerçekleştirecekleri beklentisiyle cümbüşe dalar ve bireylerin çıkarlarını rasyonel bir tarzda kollamalarını engelleyebilecek yüklerden kendilerini kurtarmalarına gerek olduğunu vurgular. Sayısal aygıtların ve Ağ'a bağlı bilgisayar sisteminin deneysel dünyası zenginlik, güç ve tensel haz elde etmek için sonsuz fırsatlar sunar. Geçmişten gelen toplumsal, politik ve ekonomik örgütlenme yapıları kişisel gücü uygulamanın ve kendi kendini gerçekleştirmenin önüne engeller çıkardıklarından, bunların basitçe ortadan kaldırılmaları gerekir.Bu konumu düşünsel düzlemde temellendirmeye çalışan Magna Karta yazarları, arlanmaz egoizmin kadın öncüsü Ayn Rand'a başvurur. Rand'ın sorumluluklardan muaf bireysel hakları savunuşu ve özgeciliğe, toplumsal refah hizmetlerine ve ekonomiye yapılan politik müdahalelere yönelik saldırısı, İlerleme ve Özgürlük Vakfı'na mensup takım tarafından göz kamaştırıcı içgörüler olarak kabul edilir. Aslına bakılırsa, Rand'ın çizdiği portre, yani kendi vizyonlarını ve yaratıcılıklarını gerçekleştirmek için dar görüşlü bürokratların ve cahil kitlelelerin muhalefetine karşı mücadele eden kahraman bireyler portresi, siberliberter görüşü hem önceden haber verir hem de donatır. Rand'ın yeni takipçilerinin daha az farkında oldukları konuysa, eserlerinin dışavurduğu o hiç kimseye güvenmeyen kasvetli ruh halidir. Bu dünya görüşünde bulunan başka bir unsur belki de bu listenin en başına yerleştirilebilir pekâlâ. Arz ve talep sarkacında arz yakasına ve serbest piyasa kapitalizmine verilen önem, Milton Friedman'ın yeniden formülleştirdiği düşünce okulunun ve Chicago ekonomi okulunun düşünceleri siberliberter ideolojinin merkezinde yer alır. Bu ünlü inancın özelliklerini burada özetlemeyeceğim, sadece ilgi çekici bir konu olarak siberuzam üstünde yoğunlaşan düşüncenin büyük kısmında bu özelliklerin eksiksiz bir şekilde yer aldığına dikkati çekmek istiyorum. Magna Karta'nın yazarlarından biri olan George Gilder hayati bir köprü kurmaktadır. Gilder'ın *Wealth and Powerty* başlıklı çalışması,

Bahsettiğimiz bu format, bugün kullandığımız WWW formatıyla ulaştığımız bilginin temelini oluşturur.

WWW yani World Wide Web, bir browser gibi istemci uygulamaları kulla-

Reagan yönetiminin ilk günlerinde Chicago okulunun düşüncelerinin popülerleşmesine ve politikleşmesine katkıda bulundu. Daha sonra yazdığı kitap *Microcosm*, elektroniğin toplumsal müjdesini geliştirir; bunu yaparken, en gelişkin mikro işlemcilerde bulunan hesaplama gücünün her on sekiz ayda ikiye katlandığını belirten Moore Yasası üstünde yoğunlaşır. Gilder'e göre, maddeyi alaşağı eden sayısal teknoloji ile serbest piyasa ekonomisinin birleşmesi, daha önce örneği görülmemiş boyutta bir zenginlik yaratarak insanlığı özgürleştirecek bir gelişmedir. Oysa, siberliberterler sayısal teknoloji ile serbest piyasa arasındaki birleşmenin, kazananın her şeyi aldığı bir demir muşta dünyasından daha başka bir şey üreteceğini savunmamaktadır. Bunun yerine, bu birleşmeyle birlikte doğacak olan toplumsal ve politik koşulların klasik cemaatçi anarşizmin en ölçüsüz ideallerini gerçekleştireceğini öngörmektedirler. Nicolas Negroponte'nin *Wired*'da yazdığı gibi, "sayısallaşmanın olumlu bir şey olduğu kanısındayım. Sayısallaşma örgütlerin yatay tarzda düzenlenmesini sağlayabilir, toplumu küreselleştirebilir, denetimin ademi merkezileşmesini sağlayabilir ve insanlar arasında bir ahengin oluşmasına yardım edebilir" (Negroponte, 182). Yeni teknolojinin kapsamlı yapısal değişimlerle ademi merkezileşmeyi, çeşitliliği ve ahengi üreteceği bir dönem tam önümüzde beklemektedir. "Şurası çok açık ki" diye haykırır Magna Karta, "siberuzam, coğrafyanın değil müşterek çıkarların birbirine bağladığı 'elektronik komşuluklar'ın yaratılmasını kolaylaştırarak yarının cemaatlerini birbirine bağlamakta önemli bir rol oynayacaktır" (Magna Karta). Aynı şekilde, insanlar sorunları tartışmak, düşünceleri yaymak, hareketler örgütlemek, seçimlere katılmak, hatta belki de fiilen on-line oy kullanmak için bilgisayar kullandıkça demokrasi de serpilip gelişecektir. Bilgisayar ağları yoluyla çok sayıda insan arasında kurulacak etkileşimli iletişim olanağı, siberliberter yazılarda, yurttaşlık ve politik toplum hakkında "Jeffersoncı Görüş"ün yenilenmesinin bir kaynağı olarak savunulur. Televizyon ile bilgisayar gücü birbirine adamakıllı bağlandığı zaman kablolu yayından herkesin yararlanması, "bilgi zenginleri ile bilgi yoksulları arasındaki gediği"

nılarak bağlanılan ve çeşitli servisler sunan, internet sunucularının oluşturduğu büyük ağdır. Hızlı arama teknikleri geliştirildi. (Anahtar sözcük araması gibi)

1991 WWW'ye imkan veren Kolay Kullanıcı Arabirimi geliştiril-

en sonunda ortadan kaldıracaktır. Bu yeni sosyoteknik ortamda merkezi yönetimin otoritesi ve kemikleşmiş bürokrasiler basitçe eriyip gidecektir. Siberuzam demokrasisi "gerçek karar alıcı konumunda olanları güçlendirecektir" (Magna Karta). Siberliberter görüşün oldukça kısa bir taslağını sunmuş olsam da, temel unsurların açıkça görülebilmesi için bu kadarı yeter sanırım. Burada zaten son derece etkili bir ideolojinin, önümüzdeki yıllarda da hatırı sayılır derecede etkili olabilecek bir ideolojinin kaynaşmasıyla karşı karşıyayız. Aslına bakılırsa, bir alternatif önerme yeteneğine sahip tutarlı, yaygın bir şekilde paylaşılan bir siberuzam felsefesi yok gibi bir şey. Toplum düşüncesinin daha önceki çeşitlerinde hazır bulunan temaları ve argümanları alıp bir arada dokuyan siberliberter görüş, orta ve üst sınıftan birçok profesyonele tutarlı ve cazip gelen bir vizyon önermektedir. Genelde ideolojiler için söylenebileceği üzere, bu düşünce çerçevesi birtakım şeyleri hem aydınlatmakta hem de karanlığa gömmektedir. Siberliberter görüşün Silikon Vadisi'nde, Seattle'da ve öbür yüksek teknoloji merkezlerinde yaşayıp tarihsel değişimin keskin kenarında durduklarını tahayyül eden insanların arzularını ve niyetlerini aydınlattığı kesin. Daha özgül olarak da, toplumun tamamen avantajlı olduğu varsayılan yönlerde kendi kendini kökten dönüştürmesi ve yeniden kurmasında nihai kararları alanların *iktidar fantezilerini* aydınlatmaktadır. Ama sayısal teknoloji ve toplumsal hayat gitgide daha fazla iç içe geçtikçe yeni alışkanlıkların, ilişkilerin ve kurumların yaratılmasının altında yatan birçok temel değişimin *anlaşılmasını bu ideoloji zorlaştırmaktadır*. Siberliberter retoriğin özellikle bulanık bir alanı, iktidar ve dağıtım sorunlarını tarif edişi esnasında ortaya çıkar. *Halihazır devam eden dönüşümlerden kim kazançlı çıkacak ve kim kaybedecektir?* Adaletsizliğe yol açan mevcut kaynaklar azalacak mı yoksa artacak mı? Vaat edilen demokratikleşmeden nüfusun tamamı mı yararlanacak, yoksa yalnızca en son donanıma sahip olan kesimler mi yararlanacak? Ve kim karar verecek? Siberliberterler bu sorulara pek az ilgi duyar. Bu düşünme tarzının karakteristik bir özelliği, özgürlük arayışındaki bireylerin faaliyetlerini iş dünyasında kâr

di. Arabirim (interface), 1) Kullanıcı arabirimi, kullanıcının bir program veya bilgisayarı kullanması için çeşitli araçlar sağlayan bir programdır. Grafik kullanıcı arabirimi bu iletişimi sağlamak için resimlere dayalı bir yapı sunar. 2) Programlama

arayışıyla faaliyet gösteren dev firmaların işleriyle karıştırma eğiliminde olmasıdır. Bireyler çerçevesinde uygun gerekçeleri olan haklar, özgürlükler, erişim ve iyelik kavramları, Bilgi Çağının Magna Kartası'nda, ulusaşırı devasa firmaların elektronik aygıtlar yoluyla örgütlenmesini destekleyecek şekilde düzenlenir. Bu manifestoya göre, "siberuzamın sahiplerinin hükümetler değil halk olduğunu" kabul etmeliyiz. Bu sözlerle *siberuzamın bir ortak mal* olarak, halkın müşterek haklara ve sorumluluklara sahip olduğu bir ortak mal olarak sunulduğunu düşünebiliriz. Ama yazarların akıl yürütme tarzı kesinlikle bu noktaya varmıyor. Magna Karta "halkın iyeliği"nin basitçe "özel mülkiyet" anlamına geldiğini ısrarla belirtir. Zaten sonuçta kastettikleri özel kuruluşların gerçekte ulusaşırı büyük şirketler, özellikle iletişim endüstrisindeki şirketler olduğu açıkça ortaya çıkar. Nitekim, piyasa rekabetini daha iyi bir topluma uzanan patika olarak övdükten sonra, yazarlar, bazı rekabet biçimlerinin açıkça zararlı olduğunu ilan eder. Aslında, yazarlar hükümetin yapacağı bazı düzenlemelerin kablolu yayın şirketleri ile telefon şirketlerinin birbirleriyle rekabete girmelerini zorunlu kılmasından endişelenmektedir. Bunun yerine büyük firmalar arasında zaten var olan işbirliğinin önündeki engellerin kaldırılmasına gerek olduğunu savunurlar; böyle bir adım atılması, daha önce iletişimin farklı alanlarında faaliyet gösteren firmalar birleştikçe dev bir ticari, etkileşimli multimedya ağının oluşturulmasını teşvik edecektir. Yazarlara göre, "böyle bir işbirliğinin –kablolu yayın firmaları ile telefon şirketleri arasında rekabet oluşması amacıyla– engellenmesi toplumsal açıdan seçkinci bir hamle olur". Magna Karta yazarları bu bakış açısından hareketle, enformasyon kanalları üzerindeki gücün daha da yoğunlaştırılması gerektiğini savunurlar; böyle bir güç yoğunlaşmasının herkesin erişebileceği ucuz ve bolca bulunabilen bir veri aktarım düzeneği yaratacağından emindirler. Günümüzde bu tür gelişmeler, yalnızca siberuzam kanalları üstünde değil, aynı zamanda bu kanalların taşıdığı içerikler üstünde de devasa bir denetim yoğunlaşmasına neden olan şirket evliliklerinde gözle görülür bir duruma geldi. Turner Yayıncılık ve Time Warner

arabirimi, programcının kullanması için bir program veya programlama dili tarafından sağlanan komutlar ve verilerdir. 3) Bir cihazın başka bir cihaza veya bir connector'a bağlanmasını sağlayan donanım parçasıdır.

arasında, ABC ve Disney arasında ve öbür medya devleri arasında özenle gerçekleştirilen birleşmeler olduğunu görüyoruz. Bu durumda elektronik medya çağında büyük merkezi yapıların çökeceğini bildiren öngörülerin sonucunu insan merak ediyor. İktidarın sıradan aktörlere ve gündelik kararlara geçeceğini bildiren öngörülere ne oldu acaba? 1995 yılında Telekomünikasyon reform yasası etrafında gelişen tartışmalar esnasında CNN'in mülkiyet ve denetimin yoğunlaştırılmasına izin veren bu yasayı eleştiren propaganda filmlerini yayınlamayı reddetmesi gerçeği dikkate alındığında, bu öngörülerin sorunlu olduğu görülebilir. Benzer bir şekilde *The New York Times* geçenlerde Ted Turner'ın sahibi olduğu TNT'nin, Clarence Thomas duruşmalarını işleyen çok satan bir kitabın televizyon filmi uyarlaması olan "Strange Justice"in "çekimini sessizce ertelediği"ni yazdı. *Times*'ın başmakalesi "sebep ne?" diye soruyor ve yanıtı da veriyor: "Sonuçları Time Warner'ın akıl almaz derecede kâr yapmasını sağlayabilecek bir kablolu yayın yasası hakkında Yargıtay'da halen süren davada Yargıç Thomas'ı kızdırma korkusu". Sorunun daha kapsamlı veçhesi ise, bir avuç örgüt belli başlı tüm haber, eğlence, kanaat oluşturma, sanatsal dışavurum ve halk beğenisini şekillendirme kanallarını denetlediğinde demokratik toplumun karşılaşacağı sorunlarla ilintili. Siberliberter vizyonun gözünde bu tip sorunlar paranteze alınır ve görüş açısının dışına çıkarılır. Ekonominin hızla büyümesini ve *geniş bir veri aktarım düzeneğine erişimin gitgide artmasını* sağladığımız sürece her şey yolunda demektir. Yeni teknolojiler etrafında ortaya çıkan refah ve iktidar yoğunlaşması hakkında sorular sormak, mevcut gidişatı kutlayan ruh halini yolundan saptırmak olur. Radikal bireyciliğin vurgulanması, serbest piyasa ekonomisine hayranlık duyulması, devlet müdahalesine dudak bükülmesi ve şirketlerin sahip olduğu gücün şevkle onaylanması, tüm bunlar bir araya getirildiğinde siberliberter perspektif, sağ kanat politik düşünce bağlamına sağlamca yerleşmiş olur. Aslında, Bilgi Çağı için Magna Karta'nın sponsorluğunu yapan İlerleme ve Özgürlük Vakfı, Newt Gingrich ve iş arkadaşlarınca kurulmuştur. Radikal bir siberliberter vizyonun gittikçe

Minnesota Üniversitesinden Paul Lindner ve Mark P. McCahill Gopher'ı piyasaya sürdü. Bu sayede; İnternet kaynaklarına girerken metne dayalı menü sistemi kullanılmaya başlandı.

kendilerini "muhafazakârlar" olarak tanımlayan kişilerin konumunu anlatır hale gelmesi tesadüf değildir. Gingrich'e göre, siberuzamın selamlanışı bu yüzyıl içinde yürürlüğe koyulan belli başlı reformları ve Yeni Düzen'i (New Deal) ilga etme girişimleriyle doğrudan bağlantılıdır. Siberliberterciliğin mantığını izlediğiniz takdirde bir dizi devlet-karşıtı, refah devleti-karşıtı, emek-karşıtı, çevre-karşıtı ve kamu eğitimi-karşıtı politikaları onaylamış olursunuz. Bu hamlenin bir veçhesi, teknolojik gelişmeye, kamusal tartışmalarla demokratik yoldan belirlenmiş toplumsal tercihlere göre yön verme doğrultusundaki her türlü girişimin reddedilmesidir; bu durum ABD Kongresi Teknolojiyi Değerlendirme Kurulu'nun ilga edilmesinde açıkça görülebilir. Gingrich en ateşli anlarında bilgisayarı eğitim, tıp, hukuk ve benzeri alanlarda var olan kurumların –kendisinin modası geçmiş saydığı refah devletiyle ilintilendirdiği kurumların– çözülüp dağılmasına yardım edebilecek güçlü bir toplumsal çözündürücü olarak tarif eder. 1996 yılının sonuna doğru Heritage Vakfı'nın bir toplantısında sorduğu gibi, "hukuk sisteminin yüzde 80'inin yerine geçecek uzmanlık sistemlerimiz ve gelişkin bilgisayarlarımız olmaması için bir sebep mi var?" (Koprowski, 12). Bilgisayar ve toplum hakkında sivrilen görüşlerin aşırı sağa ait bir politik gündemle ilintili hale gelmesi konusunda bazı tahminlerde bulunmak ilginç olabilir. Bu konuda, Soğuk Savaş'ın bitişiyle elektronik endüstrisinin yükselişi hakkında ya da bugün liberterciliği Haight/Ashbury ruhunun nihayet gerçekleştirilmesi olarak onaylayan ve Kuzey Kaliforniya'nın yüksek teknoloji merkezlerinde yaşayan eski hippilerin oynadığı rol hakkında önerilebilecek birçok açıklama yapılabilir. Ama böyle bir tahmin başka bir vesilenin izdüşümüdür. Bence bugün ağırlığını üstümüzde hissettiğimiz sorun tamamen farklı. Bugün yapmamız gereken, elektronik gelecek hakkında, siberliberter konumun özel saplantılarına karşı insani, demokratik alternatifleri ayrıntılı bir şekilde dile getiren bir vizyon önermektir. Bence ilk olarak atılabilecek önemli bir adım, toplum ve İnternet hakkındaki bütün bir tartışmanın hareket noktasını yeniden saptamaktır. Amerikalı mizahçı Ashleight Brilliant unutulmaz iğnele-

Komplike bilgisayar komutlarını öğrenmeye ya da ezberlemeye gerek kalmadı. Eski adreslerin yerini WWW almaya başladı.

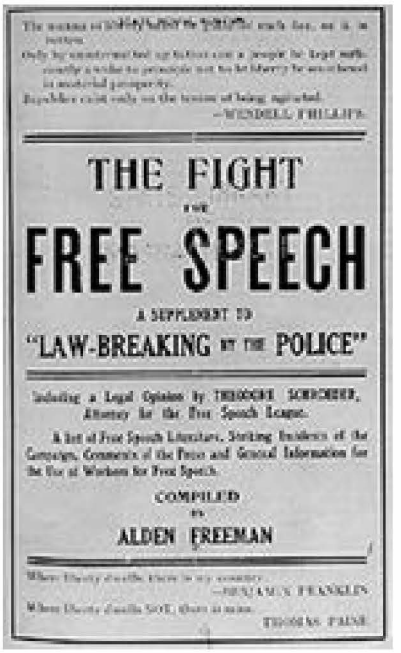
1991 En önemli Gelişme. CERN tarafından WWW (World Wide Web)

melerinden birinde şu yordamın uygulanmasını tavsiye ediyordu: "Hedefi vurduğunuzdan emin olmak için önce ateş edin, sonra hedefi tutturup tutturamadığınıza bakın". Siberliberterciler ve siberuzamın öbür heveslileri arasında bu yordam, tartışmanın mihenk taşı gibidir. Önce İnternet dünyasında ve hızla evrilen küresel bir teknosferin gelişiminde halihazır nelerin olup bittiğini gözlemliyorlar. Sonra etkileyici bir terim seçiyorlar: Cemaat veya demokrasi, yurttaşlık veya eşitlik, o da olmazsa gözlemledikleri fenomenlerin veçhelerini tarif etmelerine yarayacak herhangi bir sevimli kavram. Bu terimlerin anlamlı oldukları öbür bağlamların –tarih, felsefe ve çağdaş tecrübe alanlarındaki bağlamların– yapılan tarife dahil edilmesine gerek duyulmuyor. Bu bağlamlar onların amaçlarının dışında yer alıyor. Örneğin, cemaat konusunu alalım. Bu konuda iki bin yıldan fazla bir geçmişe sahip toplumsal, dinsel ve politik düşünce geleneğiyle, yani Eski ve Yeni Ahit'ten Sokrates, Platon, Aristoteles, Aziz Augustinus, Locke, Montesquieu, Rousseau, Proudhon, Kropotkin gibi kaynakların yanı sıra başka birçok kaynağa sahip bir gelenekle karşılaşırız. Daha yakın tarihli başvuru kaynakları olarak da Weber, Durkheim ve Tönnies'in tarihsel ve çağdaş cemaatler hakkındaki eserlerine, günümüzde yaşayan cemaatlerin gerçekte nasıl işledikleri konusunda daha yakın tarihli çalışmalar içinse birçok modern sosyoloğun eserlerine göz atmamız gerekir. Siberliberterler bunların hiçbirini dert etmez elbet. Cemaat konusunda felsefe, tarih ve toplum bilimi literatüründe bulunan görüşler, siberliberterler açısından önemli bir başvuru kaynağı değildir. Eğer bu kaynağa önem verilseydi, Net'te olup bitenleri tartışmak için sıkça kullanılan "cemaat" anlayışları olasılıkla çok daha farklı bir giriftlik sergilerdi. Siberuzamın liberter heveslileri açısından İnternet üzerinde kurulan insan ilişkileri konusunda önem taşıyan nokta, bilgisayarın dolayımladığı forumlarda doğan sıcak ve puslu bir bağlantı kurma tecrübesidir. Yeni medya sayesinde kendimizi özgür ve yetkili hissetmenin yanı sıra başka insanlarla yakın bir bağlantı kurabiliriz. Aslında bu husus cemaat hakkında daha önce dile getirilen düşüncelerin önemli bir veçhesidir, öykünün

piyasaya sunuldu. Bu sistemi Tim Berners-Lee yapılandırdı. Sağladıkları: Aslında gelişmiş bir haber alma sistemi yaratmak için geliştirilmişti. Dünyanın herhangi bir köşesindeki herhangi bir formattaki bilgiye kolayca ulaşabilme olanağı sağladı.

dikkatle izlenmeyi gerektiren bir parçasıdır. Gelgelelim, bu veçhe, cemaat tecrübesinin ve konu üstündeki tartışmaların yoğun olarak kullandıkları teorik kavramların sadece bir boyutudur. Tarihsel cemaatler bir aidiyet duygusunun yanı sıra mensuplarına zaman zaman oldukça sert talepler dayatan güçlü bir yükümlülük duygusu barındırıyordu. Telefonunuz çalıp birisi sıranın sizde olduğunu, örneğin birkaç ayınızı grubun zorunlu saydığı bir yığın işe ayırdığınızda, bu yılın fonlarını toplayanları örgütlemekle uğraştığınızda bir cemaatte olduğunuzun farkına varırsınız. Yazık ki, on-line ilişkiler hakkında yazılanların çoğu, gerçek cemaatlerin barındırdığı yükümlülükleri, sorumlulukları, kısıtlamaları ve bir yığın angaryayı tasasızca bilmezden gelir. Bu insanların görüşüne bakılırsa, Alt.politika. ödev gibi adlarla herhangi bir kullanıcı grubu mu var? Hiç tereddütsüz katılın. Siberliberterler amacın dünyada kendinize benzer insanlar bulmak ve bu benzerliklerinden tat almak olduğunu önerdiklerinde, siberliberter cemaat anlayışlarının kofluğu ve bayağılığı bir kez daha ortaya çıkar. Bu öneri gerçek cemaatler bağlamında ele alındığında oldukça sorunlu bir varsayıma dayanıyor elbet. Oldukça homojen bir nüfusla ve belli bir müşterek ideale bağlılık esasında kurulan amaçlı cemaatler bile mensupları arasında ciddi farklılıklar ve çatışmalar olmasını önleyemiyor. Bu konuda düşünce geliştiren politika teorisyenleri arasında bile, bireyin arzuları ile grubun ihtiyaçları arasında denge kurma gibi rahatsızlık verici bir sorun, cemaat hayatını faydalı bir şekilde kavramak için çözülmesi gereken kilit sorun olarak görülür genellikle. İnternet'in vaatleri konusunda son yıllarda yazılmış çok satan bir kitapta bulunan cemaat tarifi bunun tersi bir yönde seyretmektedir: Tipik bir elektronik cemaat açısından, katılımcıların sayısı ne kadar artarsa cemaat herkes için o kadar değerli olur. Sonuç itibariyle dünyadaki elektronik sörf meraklıları elektronik cemaatlerin birinden birine katılacaktır. Zorlu bir yamaca tırmanmayı denemeden önce fizik kondisyonunuzu geliştirmek isterseniz, sizin idman yapma ve kilo verme doğrultusundaki özgül amacınızı paylaşan sizinkine benzer boyutta, ağırlıkta ve yaşta bir düzine başka insanla

Başlangıçta grafik görüntülemesi yoktu. (Grafikler 1993 yılında başladı, MOSAIC) Peşi sıra gelen modern iletişim kaynaklarına, hatta hayatımıza öncülük etti (mi?). NFSNET temel hızı T3 düzeyine çıkartıldı. (44.736 Mbps). NFSNET'in akış ortala-

THE FIGHT
FOR
FREE SPEECH
A SUPPLEMENT TO
"LAW-BREAKING BY THE POLICE"
Including a Legal Opinion by THEODORE SCHROEDER, Attorney for the Free Speech League.
A List of Free Speech Literature, Striking Incidents of the Campaign, Comments of the Press and General Information for the Use of Workers for Free Speech.
COMPILED BY
ALDEN FREEMAN
—BENJAMIN FRANKLIN
—THOMAS PAINE

ması 1 trilyon bit/ay ve 10 milyar paket/ay seviyesine ulaştı. İngiltere'deki akademi ağı TCP/IP kullanmaya başladı. Bu JANET IP Service'in (JIPS) başlangıcıdır.

1992 Multimedya, İnternet'in çehresini değiştiriyor. Bağlantı nokta-

yakın elektronik bağlantı içinde olduğunuz takdirde idman yapmak daha eğlenceli bir hal alabilir. Bu cemaatin mensupları birbirlerini teşvik edebilir ve hatta eşzamanlı olarak çalışabilir. Herkesin size benzediği bir idman programı çerçevesinde, ne yaptığınızın daha fazla bilincine varırsınız" (Gates, s. 242).

Bundan dolayı, mesele size benzeyen insanlarla bağlantı kurmaktan ve kendinizi müşkül durumda bulacağınız ortamları iptal etmekten ibarettir. Bu cemaatlerin bazıları bu gerekleri karşılayacaktır! Yukarıda aktarılan tarif bu eğilimin gereğinden fazla masum görünmesini sağlıyorsa da, toplumsal gelişimin daha kapsamlı manzarasında rahatsız edici bir eğilim iş başında. Örneğin, Magna Karta, "coğrafyanın değil, müşterek çıkarların bağladığı 'elektronik komşuluklar'ın yaratılacağı"nı öngörmektedir. Yazarlar bunun toplumsal hayatta zengin bir çeşitlilik vaadine yettiğine inanıyor. Ama bu çeşitliliğin içeriği tam olarak nasıl bir şey olacaktır? Siberuzamdaki hayatın önemli bir veçhesi "insanların kalabalık ya da tehlikeli kent uzamlarının uzağında yaşamasına ve aile bireyleriyle geçirilen zamanın artmasına" izin verecek olmasıdır. Bu fikri derinleştirmeye girişen Magna Karta, siberuzamın gurusu Phil Salin'in söylediklerine başvurur: "Naif görüşlerin aksine (önümüzdeki yüzyılın) siberuzamlarının hepsi aynı olmayacak, yanı sıra genel kamuya da açık olmayacaktır... Tıpkı evlere, bürolara, kiliselere ve büyük mağazalara erişimin sahipleri tarafından denetlenmesi gibi, sanal ortamların çoğu ayrı birer özel mülkiyet olarak var olacaktır" (Magna Karta). Salin'in sunduğu açıklamada bu düzenlemenin harika bir veçhesi, yazılımda yapılabilecek ucuz yeniliklerin birtakım bariyerler yaratabilecek olması ve böylelikle "siberuzamın birinde olup bitenlerin öbür siberuzamları etkilemesinin önlenebilecek" olmasıdır.

Manzara gitgide berraklaştıkça ortaya çıkan görüntü, gruplaşma yoluyla gerçekleşen bir çeşitlilik arzeder. Kişinin kentlere musallat olan ırksal ve sınıfsal çatışmalardan uzakta kendi akranlarıyla huzurlu bir siberbölgede barınmasını sağlayan Üçüncü Dalga toplumu, zenginlere kentli aşağı sınıfla-

sı sayısı 1milyonu aştı. WWW siteleri ise 4000'e ulaştı. İnternet Toplumu (ISOC) kuruldu. "İnternette sörf yapmak" deyimi Jean Armour Polly tarafından kullanılmaya başlandı.

rın yarattığı sorunlardan azade olma olanağı sunan çitlenmiş cemaatlerin ve mimari bariyerlerin elektronik muadillerini önerir. Aslında, on-line dünyasının birçok yandaşı etrafı "kablolarla kuşatılmış" sabık kent bölgeleri lehine eski kentlerin ortadan kaldırılmasına açıkça alkış tutar. George Gilder'a göre, vaat edilen yeni ülke Provo, Utah gibi homojen ve sorunsuz bölgelerde bulunmaktadır.

Bir karşılaştırma yapacak olursak, endüstriyel geçmişin kent cemaatleri, çeşitli mesleklere, etnik artyörelere, gelir düzeylerine ve toplumsal çıkarlara sahip insanların farklılıkları arasında dolayım kurmanın ve bazı müşterek bağlılık alanları bulmanın yollarını arayan kent cemaatleri toplumsal çeşitliliğin birer laboratuvarıydı. Bu girişimler bazen başarılı bazen başarısız oluyordu. Ama kent uzamının coğrafi kısıtlamaları ve toplumsal örgütlenmenin ihtiyaçları birlikte yaşamanın yapıcı tarzlarını bulma doğrultusunda gayret edilmesini gerektiriyordu. İnternet'in vaadi insanların (ya da hiç değilse zengin insanların) bu görevden muaf tutulmaları olmasın sakın?

Siberliberter cemaat anlayışlarında açıkça görülen sığlığın yankıları toplum ve politika düşüncesinin öbür anahtar temaları hakkında sundukları görüşlerde de işitilebilir. Örneğin, on-line demokrasi hakkındaki tahayyülleri Aristoteles'ten Hannah Arendt'e politika bilimcilerinin en temel bulgularını bile pek dikkate almaz. Bunları dikkate almış olsalardı, yeni medyanın sözüm ona "demokratik" karakterini sorgulanmaya açık bırakan bir gerçeği, yani İnternet'teki politikaya öngörülebilir bir gelecekte ancak nüfusun çok ufak bir azınlığının katılabileceği gerçeğini teslim edebilirlerdi. Ama bu konudaki yazılar genel anlamda dünyadaki cemaat, demokrasi, eşitlik ya da yurttaşlık üstünde değil, bunların ancak on-line dünyadaki cılız yankıları üstünde yoğunlaşır.

Bundan dolayı, Ağ'a bağlı bilgisayar sisteminin gündeme getirdiği olanaklara ve beklentilere eğilirken, başka birçok önemli ve karmaşık özelliklere bugün bir de Ağ'ı ilave eden bir dünyadaki toplumsal ve politik hayatı tartışmak için, önceden gayet iyi bilinen tarihsel ve teorik bağlamla-

İlk defa birden fazla kaynağa aynı anda ses ve görüntü gönderilmeye başlandı. (Mart ve Kasım aylarında)

1993 WWW devrimi gerçek anlamda başlıyor. Bağlantı noktası sayı-

ra geri dönüp bakmayı öneriyorum. Böyle bakıldığında, en ilginç araştırma ve düşünme sorularının birçoğu konvansiyonel pratikler ve kurumlar ile Net'te yaratılan pratikler arasındaki sınır çizgilerini gündeme getiren sorular olacaktır. Cemaat, demokrasi ve yurttaşlık kavramlarını ortaya atmaktan ziyade bu sınırları incelemek, Ağ'a bağlı bilgisayar sisteminin gelişinden cemaatlerin olasılıkla nasıl etkileneceklerini ve buna verilebilecek makul bir yanıtın ne olabileceğini düşünmek gerekir.

Önümüzdeki yıllarda cemaati bekleyen gelecekle ilgili bir örneği inceleyelim. Halihazırda yeni bir ekonomik iş alanının, İnternet ticareti alanının doğuşu büyük beklentilerle dolu bir heves yarattı. Aslında engin bir sibermağaza son yıllarda gezegendeki her köye, her kasabaya ve her kente girdi, milyonlarca potansiyel müşteriye giysiler, CD'ler, bilgisayarlar, otomobiller ve başka ürünler satmaya başladı. Sayısal girişimciler insanların Net üzerinden alışveriş yapmanın "kolaylığı"ndan zevk alacaklarını ve (park yeri bulmanın asla sorun olmadığı) sayısal mağazalara üşüşeceklerini öngörüyor. İnternet ticaretinden umulan altın damarı o kadar zengin çıkmadı, ağır giden satışlar ve kârlar düş kırıklığı yarattı elbet. Ama birkaç perakendeci, özellikle kitapçılık konusunda geleneksel iş alanlarına güçlü girişler yapmaya başladı.

İlk bakışta Amazon.com, Book Stacks Unlimited ve öbür elektronik kitap işportacılarının müşterilere sunabileceği çok şey var: Ev bilgisayarlarının tarayabilecekleri devasa kataloglar, günün yirmi dört saati sunulan hizmet, Web'de yayımlanan kitap tanıtım yazıları ve öbür hoş hizmetler. Örneğin, Amazon.com 1.5 milyon civarı İngilizce kitap sunmaktadır ki, bu da göreneksel kitap mağazalarının en büyüklerinde bulunabilecek kitap sayısının kabaca on katıdır. Bu cazibeye ilaveten, İnternet satıcıları tipik olarak birçok konu başlığında yüzde 10'dan yüzde 40'a varan çarpıcı indirimler yapmaktadır.

Birçok insan bu gelişmeye bakarak seviniyor. Düşük fiyatlar, geniş bir alandan tercihte bulunma olanağı ve hızlı servis bu yeni pazarın geleceğin dalgası gibi görünmesini sağlıyor. Nitekim birçok meslektaşımın İnternet

sı 2 milyonu buldu. 600 adet WWW sitesi kuruldu. Veri tabanı ve yönlendirme hizmetleri, kayıt hizmetleri ve bilgi hizmetleri maksadıyla NSF tarafından InterNIC kuruldu. İş ve medya dünyası internet'i fark etmeye başladı. Beyaz Saray ve Birleş-

kitapçılarını bana Pachelbel's Canon'dan bu yana en büyük teknoloji olarak tavsiye ettiklerini görüyorum.

Ama bu avantajın üstüne atlamadan, İnternet işportacılarından alışveriş yapmaya başlamadan önce, sonunda ödemek zorunda kalabileceğimiz gizli bir bedelin farkına varmamız gerekir: Geleneksel kitapçıların yok olması. Bir kitapçı her şeyden önce kitabı ve okumayı sevenlerin buluştukları bir mekândır. Böyle yerlerde bir ürünün satın alınması oradaki yaşantının yalnızca küçük bir bölümüdür. Rafların arasında dolaştıkça belli bir tarzın yeni ya da ilginç kitapları hakkında mağazadaki görevlilerle konuşma beklentisi içinde oluruz. Kitapları gözden geçirmenin bu boyutu özellikle hayata kitaplarla hazırlanan çocuklar için önemli. Geçtiğimiz günlerde oğlum "Brian Jacques hikâyelerinin hepsini okudum" dedi, yaşadığım kasabadaki kitapçının sahibi olan Muriel'e. Yaşlı kadın o etkileyici kaşlarını kaldırarak gülümsedi ve elinden tutarak onu üst kattaki çocuk romanlarının bulunduğu raflara götürdü, kitapları tek tek, coşkuyla tanıttı. Kitap için ödediğimiz 9 dolar Muriel'in verdiği hediyenin gerçek değerinin, bir çocuğun ufkunu bir kitabın iki kapağı arasında genişletmenin gerçek değerinin yanına bile yaklaşamaz.

Bazıları on-line yardım çekmecesinin sunduğu hızlı arama motorlarının geleneksel mağazaların sunduğu insani derinliğin yerini alabileceğini savunacaktır. Ama bu iddia kitapların toplumsal hayatının barındırdığı şeyler konusunda yoksul bir anlayışı yansıtıyor. Bir Web sitesi adlarımızı ve satın alma alışkanlıklarımızı öğrense bile, "sorduğunuz kitaplar yayımlandı" mesajıyla bizi yeni kitaplardan otomatik olarak haberdar etse bile, bu site bizi canlı okurlara, sayfaların hayat bulduğu yerlere bağlayabilir mi? Hiç sanmıyorum.

Kitap mağazalarının ve öbür yerel dükkânların faydası, sundukları hizmet yoluyla kasabalarımız ve kentlerimizdeki yurttaşlık kültürünü sağlamlaştırmalarıdır. Cemaatin serpilmekte olduğunun bir emaresi, kent merkezlerinde ve semt merkezlerinde bakımlı, zengin çeşite sahip dükkânların bulunmasıdır. Bu dükkânlar yalnızca metaların alınıp satıldığı yerler olma-

miş Milletler internet üzerinde de varolmaya başladı. MOSAIC internetteki yerini aldı. Sağladıkları: Kullanıcıya kolaylıklar sunan grafikler WWW sitelerine girdi. O dönemin en popüler programı Netscape bu sayede daha da gelişti.

yıp, aynı zamanda toplumsallaşmanın yaşandığı yerlerdir. Başkalarının yanı sıra Jane Jacob ve Kevin Lynch gibi yazarlar, kasaba ve kentlerin biçimleri ile cemaat hayatına destek olan toplumsal pratikler arasındaki ilişkiyi dile getirmektedir. Bu bağlamda iyi hayat ile tasarım arasındaki ilişki hakkında ahlaki argümanlar geliştirmek olasıdır. Böyle bir argümanı Lynch şöyle özetliyor: "Bir kültürün sürekliliğini zenginleştiren ve o kültürün insanlarını ayakta tutan, zaman ve mekân arasında bir bağ olduğu duygusunu artıran, bireysel gelişime izin veren ya da bireysel gelişimi teşvik eden bir yerleşke iyi bir yerleşkedir: Açıklık ve ilişki yoluyla süreklilik içinde gelişme" (Lynch, 116-117). Buna benzer düşünümler geliştirmenin, teknolojik örüntüler ile yurttaşlık kültürünü birlikte dokuyacak ilişkiler konusundaki tercihleri anlamamız açısından da hayati olduğu kanısındayım.

Böyle bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri'nde devasa büyüklükte mağazaların küçük mağazaları yok ederek ana caddeleri ilan panolarıyla kaplı binalarla baş başa bıraktığı, bir cemaatin ekonomik çekirdeği ömrünü tamamladığında baş gösteren tüm toplumsal sorunların pençesine düştüğü bugün gitgide daha fazla fark ediliyor. Ama mega alışveriş merkezlerinin her tarafa yayılması konusunda gözü daha yeni açılmaya başlayanların, insanlar on-line alışverişe geçmek için yerel kaygıları bir tarafa bıraktıkça bundan daha büyük bir yıkım potansiyelinin ortaya çıkacağının farkında olup olmadıklarını merak ediyorum. Bugün birçok dükkânın geleceği sallantıda. Örneğin, semt merkezindeki kitapçının satışlarının yüzde 10-15'i sessizce İnternet'e kaydırılsa, kârları büyük bir olasılıkla ikiye katlanır.

Bu bakımdan, Net satıcılarının yerel kaygılar karşısında yarattıkları tehlike, büyük mağaza zincirlerinin yarattığı tehlikeden çok daha sinsi. Cemaatler güçlerini toplayarak bir Borders'a ya da Wal-Mart'a karşı birleşebilir. Ama elektronik satıcılar kendi radar ekranları altında ortaya çıkabilir.

Dolayısıyla, küresel iletişim çağında alışverişlerimizi nerede ve nasıl yapacağımız konusunda daha sağduyulu davranmak zorundayız. Halihazır canlılığını koruyan cemaatlere destek olmak için, yerel arz kaynaklarının

Aynı yıl içinde WWW sitelerinin sayısı 341.634'e ulaştı.

1994 Günlük hayatın bir parçası olmaya başlıyor. Bağlantı noktaları sayısı 3 milyon oldu. WWW siteleri ve meraklısına özel sitelerin her birisi 10.000'i

makul bir çerçevede bulunduğu yerlerde İnternet ticaretinden tamamen uzak durmak önemlidir. Bu sadece bir özgecilik meselesi değildir; geniş bir perspektiften bakıldığında bu önerinin kendi çıkarlarımızı kolladığı görülecektir. Seattle'daki bir bilgisayar veri bankasına binlerce mil uzaktan okunması için kelepir bir fiyattan kitap göndermenin kısa erimli avantajları, bu eylem cemaat hayatının bütünlüğünü yıpratarak sokaklardaki çökmüş bir ekonomiye katkıda bulunduğu takdirde tüm anlamını yitirir. Evet, piyasayı araştırmak ve akıllıca karşılaştırmalar yapmak için İnternet'in sağladığı tüm kaynakları kullanmamız gerektiğini kabul ediyorum. Ama iş gelip "doların rey gibi kullanılması"na dayanınca, parayı sayısal bilgi birimlerinin hiçlik ortamından ziyade eve yakın bir yerde, insanların gerçekten yaşadıkları semtlerde harcamayı tercih etmeliyiz.

Özetleyecek olursak, günümüzdeki siberliberter saplantıların aşırılıklarını dengelemek için bir siber-cemaatçi felsefeye ihtiyacımız olduğunu öneriyor değilim. Bunun yerine, teknolojik yenilikler konusunda kişisel tercihlerle ve farklı toplumsal politikalarla karşılaştığımızda karmaşık cemaatçi kaygıları göz önünde bulundurmayı tavsiye ediyorum. Yeni teknolojinin yüzeysel cazip kullanımları, henüz gelişmekte olan uzun erimli alışkanlıkların tohumları olarak görüldüğü takdirde çok daha sorunlu hale gelir. Bildiğimiz üzere, böylesi alışkanlıklar sonuçta önemli toplumsal ilişkilerin bir parçası haline gelir. Bu ilişkiler de katılaşarak kalıcı kurumlara dönüşür. Ve elbette böyle kurumlar da birlikte nasıl yaşayacağımızı belirleyen gerçek çerçevenin büyük kısmını sağlar. Dolayısıyla, Ağ'a bağlı bilgisayar sisteminin en önemsiz görünen uygulamalarının ve kullanımlarının bile, çok önemli olabilecek ahlaki ve politik sonuçları göz önünde tutularak inceden inceye araştırılmasını ve yargılanmasını öneriyorum. Bu sorunlar konusunda olabildiğince geniş bir bilinç yelpazesinden bakarak şunu soralım: İnsanların Ağ'a bağlanmasıyla ortaya çıkan alışkanlıkları, ilişkileri ve kurumları gerçekten geliştirmek istiyor muyuz? Yoksa bunları biraz değiştirmemiz, hatta bunlara karşı çıkmamız mı gerekir?

İngilizceden çeviren: Mehmet Küçük

buldu. ARPANET/İnternet 25. yaşını kutladı. Yerel gruplar internete doğrudan bağlanmaya başladı. (Lexington ve Cambridge, Mass. ABD) Amerikan Senatosu ve Beyaz Saray artık bilgi sunan sunucular halinde internette yapılandı.

Kaynakça

Stewart Brand, "Two Questions" in "Scenarios: The Future of the Future", *Wired*, Aralık 1995.

Esther Dyson, George Gilder, George Keyworth, Alvin Toffler, "Cyberspace and the American Dream: A Magna Carta for the Knowledge Age", Release 1.2, Progress and Freedom Foundation, Washington, D.C., 22 Ağustos 1994, http://www.townhall.com/pff/position.html. Bu belge standart bir sayfa düzeninin bulunmadığı World Wide Web'de yayımlandı.

Bill Gates, *The Road Ahead*, gözden geçirilmiş basım, New York, Penguin Books, 1996.

Kevin Kelly, *Out of Control: The New Biology of Machines, Social Systems and the Economic World*, Reading, Mass., Addison-Wesley, 1994.

Gene Koprowski, "Gingrich Proposals: Let's Delete All Lawyers...", *New Technology Week*, 9 Aralık 1996, s. 12.

Kevin Lynch, *Good City Form*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1984.

Nicholas Negroponte, "Being Digital—A book (p)review", *Wired*, Şubat 1995, s. 182.

Alışveriş merkezleri ve bankalar interneti kullanmaya başladı. Bu sayede; Yeni bir hayat tarzı ortaya çıktı. Amerika'da internet üzerinden Pizza Hut'a sipariş verilebilecek bir ortam meydana geldi.

İş dünyası için ilk sanal banka açıldı. NSFNET bilgi akışı 10 trilyonbit/ay rakamına ulaştı. WWW az bir fakla telnet'i geçerek ftp-data'nın ardından internetteki en popüler ikinci kaynak oldu.

İnternet ve Siyasi Dönüşüm: Hızlandırılmış Çoğulculuk*

BRUCE BIMBER

Giriş

İnternet çoktan siyasi bir önem kazanmış durumdadır, zira sayıları gittikçe artan yurttaş hükümet politikalarını ve eylemlerini öğrenmek, birbirleriyle çeşitli meseleleri tartışmak, belirli görevlilerle temas kurmak ve seçmen kayıt malzemelerini ve siyasete daha aktif katılımı kolaylaştırabilecek başka enformasyonları elde etmek amacıyla İnternet kullanmaktadır. Şu anki sahneyi gözlemleyen herkes, İnternet'in siyasetle ilgili enformasyona ulaşma imkânlarını çarpıcı biçimde genişletmekte ve yurttaşlara siyasi öğrenim ve eylemle ilgili yeni imkânlar sunmakta olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak konuyla ilgili yeni yeni gelişen literatüre, şu temel soru karşısındaki fikir ayrılığı damgasını vurmuştur: İnternet'in artan kullanımının getirdiği değişimler, yakın gelecekte nitel açıdan farklı bir siyasi sistem üretecek midir? Birçok kişi cevabın "evet" olduğuna inanıyor. Robert Dahl gibi önde gelen bir siyasi iktidar analisti[1], telekomünikasyon teknolojilerinin, yönetimin "demos"un yargılarında sağlam bir biçimde temelleneceği "ileri demokratik ülke"yi mümkün kılmakta kilit bir rolü olacağı gözlemini dile getirmiştir. Dahl bu soruya olumlu cevap veren tek kişi sayılmaz.

* Polity dergisi, vol.xxxı, no: 1, s.133-160'da yayımlanmış makale.

Sonuçlar NSFNET üzerindeki dağıtım akışından gelen yüzde rakamlarıyla ortaya çıktı. İngiltere Merkez Bankası internette yer almaya başladı.

1995 Günlük hayata entegrasyon ve ticarileşme tüm hızıyla

Amitai Etzioni İnternet'te kamu meselelerinin "teledemokrasi" yoluyla geliştirilmesi imkânını görür.[2] Teknolog Mitchell Kapor, İnternet'in "Jeffersoncu bir devrim" yaratacağını iddia eder.[3] Lawrence Grossman, teknoloji sayesinde üçüncü büyük demokrasi çağına girildiğini ileri sürer.[4] Ona göre, nasıl 18. yüzyılda temsili yönetim, Yunanlıların iki bin yılı aşkın bir süre önce öncülüğünü yaptıkları doğrudan demokrasiyi dönüştürmüşse, şu anda yeni, melez bir "elektronik cumhuriyet" oluşmakta ve Montesquieu, Locke, Madison ve çağdaşlarının yaratımlarının yerini almaktadır. Graeme Browning de, diğerleri gibi, "elektronik demokrasi" pratiğinin geçmiş demokrasi biçimlerinin pratiğinden önemli ölçüde farklılıklar göstereceğini ileri sürmektedir.[5] Herhalde en büyük iddia, yeni teknolojilerin etkisiyle "ulus-devletin buharlaşmasını" bekleyen Nicholas Negroponte'nin iddiasıdır.[6]

Bu iddialar sadece güncel bir konuyu ele aldıkları için değil, aslen siyasi pratiğin yapılandırılmasında iletişimin oynadığı rol hakkında daha temel iddiaları beraberlerinde getirdikleri için önemlidirler. İnternet ve siyaset hakkındaki en önemli öngörüler, enformasyon akışının siyasi katılım ve çıkarların örgütlenmesi üzerindeki etkisiyle ilgili nedensel iddialardır. İnternet, iletişim ve siyasi değişim hakkındaki popüler iddialardan bazıları abartılıdır, ama hepsi kolayca göz ardı edilemez. İnternet'in evrimi hâlâ gelişme aşamasındadır. ABD'de İnternet'i kullanan insanların sayısı birkaç yıldır yılda %50 ile %100 arasındaki bir oranla artmıştır ki bu onu 1920'ler ve 1930'larda radyonun, 1950'ler ve 1960'larda da televizyonun Amerikan hayatı içinde katettiği yola benzer bir yola sokmaktadır. Bu teknolojilerin, özellikle de televizyonun, siyasi nüfuz yapısı ve kamu hayatının doğası için gayet derin içerimler yaratmış olduğunu biliyoruz; internetin de aynı ölçüde güçlü içerimleri olacağını varsaymak makul olacaktır.

Teknolojinin toplumsal tarihini şöyle bir gözden geçirdiğimizde bile, elde veriler ve deneye dayalı bir teori olmayınca teknolojinin getireceği toplumsal değişiklik hakkında kesin bir kehanette bulunmanın imkânsız olduğunu açıkça görürüz. Yine de İnternet'in siyasi sonuçları üzerine rakip iddiaları, dayandıkları mantığı dikkatle inceleyerek değerlendirmek mümkündür.

devam ediyor. Bağlantı noktası 6.5 milyon, WWW sitesi 100.000. NFSNET bir araştırma ağına dönüştürüldü ve Amerika'daki bilgi akışı servis sağlayıcılar tarafından yönlendirilmeye başlandı. WWW kaynakları mart ayı içinde ftp-data'yı da

Hızlandırılmış Çoğulculuk

Popülist ve cemaat-odaklı teorilerim, onların varsaydıkları doğrultularda herhangi bir değişim olabileceği olasılığını kesinlikle dışlamıyor, ancak bu tür değişimlerin gerçekleşmesini sağlayabilecek en akla yatkın birkaç nedensel mekanizmanın halihazırdaki siyaset anlayışımızda dayanak bulamadığını ima ediyor. Popülizm ya da cemaatçilik yönünde bir değişmenin yaşanmasını sağlayacak başka mekanizmalar tabii ki önerilebilir. Aslında bu tartışmanın vermek istediği mesajlardan biri de, İnternet hakkında spekülasyonlar yapanların, iddialarını medya, siyasi katılım, toplumsal yapılar ve özellikle de siyasi birey hakkında bildiklerimizle tutarlı açık seçik bir davranış modeli içinde temellendirmeleri gerektiğidir. Yaptığım değerlendirme, bazı popülist siyaset ya da zengin, ağır cemaat örnekleri ortaya çıksa da, bunların siyaseti dönüştürecek kadar çok sayıya ulaşmalarını beklemek için pek bir neden olmadığını ima eder.

Ben İnternet'in siyaset üzerindeki asıl etkisiyle ilgili olarak farklı bir siyasi değişim açıklaması öneriyorum. Siyasi topluluğun son derece çoğulcu ve parçalı doğasının sona ereceği, gruplar arasındaki yoğun siyasi rekabette azalma olacağı ya da kamuyu ya mutabakata dayalı bir çoğunluk ya da yoğunlaşmış cemaatlerden oluşan bir ülke olarak birbirine bağlayan bir ortak iyinin ortaya çıkacağı öngörüsünde bulunmuyorum. Bunun yerine, çoğulculukta zaten bir süredir görülmekte olan değişimlerde bir hızlanma bekliyorum. Özellikle de, istikrarın ve özel ve kamusal kurumsal yapılara olan bağımlılığın azaldığı, daha hızlı değişen ve belli meseleler üzerinde odaklanan grupların oluşturduğu bir sisteme doğru bir kayma olmasını bekliyorum.

Hızlandırılmış çoğulculuk varsayımımı iki biçimde temellendiriyorum. Birincisi, İnternet'in getirdiği iletişim ve enformasyon akışı artışı, çoğulculuğun temel mantığını *değiştirmeyecektir*. Bireysel düzeyde, İnternet birçok insanın siyasi meselelere gösterdikleri dikkat ve enformasyonu özümseme tarzları bakımından son derece seçici olmalarını değiştirmeyecektir; birkaç meseleyle görece yoğun biçimde ilgilenirken, çoğu mesele hakkında bilgi edinmeyecek, onlarla ilgilenmeyeceklerdir. Walker'ın "çoğu insan, çoğu zaman, siyasete katılmaktansa yapacak daha iyi şeyler bulabilir"[7] diyerek anlattığı olgunun sona ermesini beklemek için bir neden yoktur. "Hatta yönetimin her kararı konusunda bütün

geride bırakarak en büyük bilgi sağlayıcı kaynak haline geldi. Sonuçlar NFSNET'in paket bilgi sayımı ve nisan ayındaki bit hesabına göre alındı. İnternet'e girmek için bildiğimiz servis sağlayıcı şirketler ortaya çıktı. (America Online, Prodigy, Compu-

yurttaşlara danışılmasını sağlamanın bir yöntemi bulunabilse bile, çok az insan katılımda bulunacak zamanı ya da eğilimi bulabilecektir." İletişim kapasitesinin artması Amerikan seçmenlerinin siyasi sofistikasyon derecesini ya da siyasete veya cemaate katılma motivasyonlarını değiştirmeyecektir. Ben bunu, hem popülist tezin imkânsızlığının temel nedeni hem de İnternet hakkında doğru gözlemlerde bulunmanın kalkış noktası olarak görüyorum.

Toplumsal yapı düzeyinde, en azından Tocqueville'in gözlemlerini yaptığı dönemden beri Amerikalıların kamu işlerini yapılandırmış olan zengin toplumsal bağlantılar ağı, İnternet tarafından silinmeyecektir. David Truman'ın Amerikan çoğulculuğu hakkında yazdığı zamanlarda olduğu gibi, şimdi de, Amerikalılar gruplar içinde bir araya gelecekler ve siyasi katılımlarını bu gruplar yoluyla yapılandıracaklardır.[8] Amerikan siyasi davranışının bu eski ve basit cephesinin iletişimin İnternet sayesinde genişlemesi yoluyla sona ereceğine inanmak için güçlü bir neden yoktur. Bu ilk varsayım, yurttaşların iletişim kapasitesinin artmasıyla siyasi katılımın ne psikolojisinin ne de sosyolojisinin değişeceği söylenerek özetlenebilir.

İkinci varsayımım seferber etmeyle ilgili. İletişim ve enformasyonun, tabanın seferber edilmesi ve örgütlenmesi konusunda siyasi girişimciler, eylemciler ve diğerlerinin karşılaştığı engelleri azaltacağını ve siyasetin akışını hızlandıracağını varsayıyorum. İnternet'in sunduğu, kolektif eylemi daha düşük maliyetlerle örgütleme imkânları özellikle bir tip grup için faydalı olacaktır: Geleneksel özel ve kamusal kurumların dışında kalanlar, işletmelerde, mesleki kuruluşlarda ya da mevcut hükümet kuruluşları ve programlarında hiçbir kökleri olmayanlar için.

Mark Bonchek'in gözlemlediği gibi, İnternet, bir lobi ya da kampanya faaliyetine katkıda bulunabilecek isimleri belirlemenin, onları seferber edip faaliyetlerini eşgüdümlemenin getirdiği işlem maliyetlerini düşürür.[9] Bütün çıkar grupları Mancur Olsen'in sorunuyla karşılaştığı halde, geleneksel olarak hazıra konma sorununun üstesinden en iyi gelmiş olanlar kurumsal hamilere ve külliyetli bir fondan yararlanma imkânına sahip olan gruplar olmuşlardır. Yurttaşlara dayalı grupların başarısının anahtar unsurları, üyelerin sadakatlerini korumalarını sağlayan mekanizmalar ve mali hamilerin

serve) Bir kısım internet bağlantılı şirketler Netscape'in önderliğinde halka açılmaya başladı. Alan isimi alma hakkı ücretsiz olmaktan çıktı. Yılın en önemli teknolojileri; WWW, Arama motorları oldu (Arama motorları WAIS tarafından geliştirildi), Mobil

desteğini sürdürmelerini sağlamak olmuştur.[10] Bence İnternet sayesinde mümkün olan düşük işlem maliyetleri diğer bütün gruplardan çok, bu grupların daha canlı ve sık siyasi çabalara girişmelerini teşvik edecektir.

Bu iki varsayım, insanı şu sonucu çıkarmaya götürüyor: İnternet grup-odaklı, çoğulcu siyasetin yoğunlaşmasına katkıda bulunacaktır. Bu mülahazalar, özellikle de yurttaşların aracı grupların seferberlik çabalarına daha hızlı ve daha yoğun tepki vermelerinin çok muhtemel olduğunu telkin ediyor. Bu değişimin en ilgi çekici yanı, grup süreci istikrarlı kamusal ve özel kurumlara olan bağımlılığının bir kısmını yitireceği için, çıkar grubu siyasetinin tutarlılık ve istikrarının azalması olasılığıdır.

Gerekli mali ya da kurumsal bağlantılara ille de sahip olmaları gerekmeyen yeni siyasi örgütleyici ve eylemcilerin daha çok seferber etme ve örgütleme imkânına sahip oldukları düşünüldüğünde, bu süreç grup elitlerinin demokratikleşmesi şeklinde betimlenebilir. Çoğulculuk, belli bir mesele üzerinde yoğunlaşan kamuların bir lobi faaliyeti süresi boyunca hızla örgütlenmesi ve sonra dağıtılması yoluyla gittikçe daha parçalı ve istikrarsız bir karaktere bürünebilir.

Bunların hiçbiri nitel bakımdan yeni şeyler değil. Converse belli bir mesele üzerinde odaklanan kamuların varlığını yıllar önce saptamıştı, son dönemlerde yapılan araştırmalar da bunların Amerikan kamuoyundaki ve kamu politikasındaki önemlerini onaylamıştır.[11] Geleneksel işletme, emek ve mesleğe dayalı gruplara çok sayıda yeni, yurttaşlara dayalı grupların katıldığı son yirmi beş yıldır çıkar grubu evreninin bileşimi de değişmektedir.[12] Bu yeni grup geleneksel mesleki üyelik yapılarında kök salmış değildir, ama ideoloji, toplumsal hareketler ve tek tek belli meseleler etrafında yapılanır. Siyasi örgütlerin büyük çoğunluğu hâlâ geleneksel tipte olmasına rağmen, aradaki oran değişmektedir.[13] Bunun sonucu da, çıkar grubu sistemi içinde daha geniş çıkarların ve daha çok sayıda meselenin temsil edilebilmesi olmuştur. Bu gelişmeler eski hükümet-altı tarzı çoğulculuğun istikrarını aşındırarak siyasi sistemi çoktan daha akışkan ve ulaşılabilir hale getirmiş durumdadır.[14]

Grossman, Firestone'un siyasete "yeni aracılar" getirme adını verdiği sürecin iyi bir örneğini anlatmıştır.[15] 1994'te evde eğitime büyük engeller yaratacak, Kongre'deki bir yasa tasarısına karşı başarılı bir kampanya yapıldı.

kodlamalar (JAVA, java-yazılımları, ActiveX gibi) Sanal Çevre (VRML) Çalışma gereçleri (CU-SeeMe)

1996 Microsoft devreye giriyor. 12.8 milyon bağlantı noktası, yarım milyon

Evde eğitim savunucuları İnternet'i kullanarak bununla ilgilenen insanları saptadılar ve elektronik postayı başarılı bir biçimde kullanarak onları tasarıya olan muhalefetlerini Kongre'ye iletmeye ikna ettiler. Bu konu üzerinde odaklanan ad hoc grubu üyeleri Capitol Hill'i mektup ve telefon bombardımanına tuttular ve tasarıyı geri çektirmeyi başardılar.[16]

Bu çabanın önemli yanı, katılımcıların ülkenin dört bir yanına dağılmış olmaları, hiçbir ortak örgüte ya da gruba mensup olmamaları ve bu mesele konusundaki örgütlü lobi faaliyetlerinde daha önceden hiçbir deneyime sahip olmamalarıydı. Grup, kurumsal çıkarların ya da tabandan bir kampanya örgütleyen hamilerin ürünü değildi. Taşımalı eğitim meselesi kamunun yaygın ilgisini çekmiyordu, daha çok önemli mali kaynakları olmayan ufak bir azınlığın çok yakından ilgilendiği bir meseleydi. İnternet, eylemcilerin bu yurttaşları saptama ve lobicilik çabalarına onların katılımını sağlama çabalarını kolaylaştırmıştı. Konuyla ilgilenen grubu saptamayı ve onlarla iletişime geçmeyi sağlayan bir araç olarak İnternet olmasa, bu işi geleneksel bir biçimde yapmanın yüksek maliyeti yüzünden grup daha doğmadan ölürdü.

Wittig ve Schmitz'in anlattıkları benzer bir örnek, Kaliforniya, Santa Monica'da evsizlerin barınacağı yerler kurulmasına yönelik yerel çabanın İnternet'te doğuşuyla ilgilidir.[17] Bir grup cemaat eylemcisi belediye yönetimini evsizler için bir merkez yaratmaya ikna etmek için dört yıldır uğraşıyorlardı. Grup geleneksel taban grupları tarzında, düzenli olarak yüz yüze toplantılar yapmasına rağmen, Wittig ve Schmitz'e göre, Santa Monica'da elektronik bir iletişim ağının mevcut olması örgütlenme ve lobicilik faaliyetlerine muazzam destek oldu. Yazarlara bakılırsa, daha da önemlisi, elektronik araçlar hem tuzukuru Santa Monicalıları hem de evsizlerin kendilerini içine alarak sosyoekonomik ayrımları aşan bir lobi grubu yaratılmasını kolaylaştırmıştı. Yani, bilgisayar ağı siyasi örgütlenme çabasını, siyasi grupların kompozisyonunu genellikle kısıtlayan sınırlardan birinden kurtarmıştı.

Bu evde eğitim ve evsizler merkezi örnekleri, İnternet'te siyasetin geleceğinin önemli bir kısmını gözler önüne sermektedir: Grupları saptayıp siyasi eyleme geçirme süreci, çıkar grubu oluşumu ve yapısı üzerindeki geleneksel kısıtlamalardan azade olarak, hızlanacaktır. Bunun sonucu da, seferber etme-

WWW sitesi. Yıllardır aşikâr olan bu teknoloji İnternet'e bağlantıların telefon ile yapılmasından dolayı Amerikan telekomünikasyon firmalarının dikkatini çekti ve Amerikan Kongresi'nden yasaklama talebinde bulundular. WWW sitelerine ulaşmak için kulla-

tepki verme döngüsünün hızlanması sayesinde meselelerin daha hızlı geliştiği ve yönetimdekilerin yeni tür grupların –yerleşik kurumlarla büyük çaplı, istikrarlı üyelik ya da yakınlık ilişkisi olmayan grupların– seslerini gittikçe daha fazla işitip bu seslere daha fazla cevap verdikleri bir siyasi sistem olabilir.

Sonuç

Enformasyon ve iletişim teknolojisindeki değişimler ile kamunun siyasi davranışları arasında basit ve dolaysız bir bağ olduğundan şüphelenmek için birçok teorik ve ampirik neden olduğu sonucuna varmış olmam, İnternet'in kamu hayatı üzerinde önemli etkileri olacağı fikrini reddetmemi gerektirmiyor. İnternet'in özel kişi ve kurumların mülkiyetindeki medya üzerindeki denetimin ademi merkezileşmesine katkıda bulunacağına, belki de medyadaki tekelleşme eğilimine karşı işlev göreceğine inanmak için iyi nedenler var. En iyimser görüşe göre, İnternet ABD'nin, özerk, bağımsız ve gerçekten halkı temsil eden bir medyayı içeren Dördüncü Kuvvet idealine yaklaşmasına yardımcı olabilir.[18] En azından, İnternet yerleşik medya örgütlenmelerinin siyasi gündemin oluşumu üzerindeki etkisini azaltacakmış gibi görünüyor. Yurttaşların siyaset sahnesindeki mesele ve olaylara gösterdikleri ilgi, sadece neyi nasıl haber yapmak gerektiği konusunda haber stüdyolarında alınan kararlardan değil, aynı zamanda İnternet etrafındaki daha kaotik ve öngörülemeyen enformasyon akışından da etkilenecektir muhtemelen. Daha iyi süzülmesi mümkün olan komplo teorilerinden geleneksel haber anlayışında daha sansasyonel hikâyeler yüzünden kendilerine yer bulamayan gerçek ama fazla gürültü koparmayan meselelere kadar birçok mesele İnternet yoluyla gündeme girecektir.

İnternet'in yönetim ve siyasetle ilgili daha fazla enformasyonu kamunun dikkatine sunacağı da açıktır. Seçim kampanyası finansmanı alanı en vaatkâr örneklerden biridir. Daha fazla açıklıktan yana yeni yeni gelişen bir yurttaş hareketi, California'daki siyasetçi adayları ve bağışçılardan, aldıkları ve verdikleri bağışların kayıtlarını İnternet'e yüklemelerini talep etmiştir ki bunda da büyük ölçüde başarılı olacakmış gibi görünüyor.[19] Bu iki değişim İnternet'in sunduğu gerçek değişim imkânlarını örnekler, ama tabii ki bu imkânlar bunlarla sınırlı değildir. Söz konusu imkânların bazıları yeni tek-

nılan programlar (Netscape ve Microsoft İnternet Explorer) arasında bir savaş başladı. Microsoft yazılım geliştirmede daha hızlı davrandı, yeni sürümler sabırsız internet kullanıcılarının deneme versiyonlarını test ederek yaptıkları yardımlarla daha hızlı geliştirildi.

nolojilerin devreye sokulmasının dolaysız sonucu olarak, bazıları da yurttaşların, grupların ve bizzat hükümet görevlilerinin İnternet'i kullanmalarına tepki olarak siyasi kurum ve pratiklerin değişmesiyle ortaya çıkacaktır.

Ancak İnternet'in siyaseti nasıl etkileyeceğiyle ilgili sonuçlar çıkarırken ihtiyatlı olmak için iki neden vardır. Birincisi, İnternet Amerikan hayatında ancak birkaç yıldır önemli bir ağırlık edinmiştir. Nasıl televizyon siyaset pratiği üzerindeki etkisinin tamamını 1960'lar ve 1970'lere kadar göstermemişse, İnternet'in bütün etkilerinin de daha yıllarca tam olarak ortaya çıkmayacağını beklemek makuldür. İkincisi, İnternet hakkında günümüzde yapılan yorumların önemli bir kısmını kötü etkileyen "McLuhancılık"tan da kaçınmak gerekir. "Araç mesajdır"[20] anlayışı, dikkatleri içeriğin öneminden uzaklaştırmak gibi talihsiz bir etki yaratmıştır. Teknolojinin getirdiği siyasi değişimlerden heyecanla bahsedenler, insanların İnternet üzerinden birbirlerine ilettikleri şeylerin, yüz yüze ya da diğer araçlarla yapılan iletişimde iletilenlerden pek de farklı olmadığını gözden kaçırırlar; mesajlar daha uzağa, daha hızlı ve araya daha az sayıda aracının girmesiyle akabilse de içerik çok değişmez. Amerikan siyasi sistemine getirilmek istenen popülist dönüşümler de cemaatçi dönüşümler de, iletişimin hacmi ve dağılımından çok özüne bağlıdırlar. Kimlerin oy verdiği ve "ağır" ve "hafif" cemaatlerin nasıl oluştuğu gibi temel meselelere ilişkin olaraksa, yeni mesajların birçok açıdan eskilere benzeyeceğini, aracın mesajın tamamını oluşturmadığını düşünmek için iyi nedenler vardır.

İngilizceden çeviren: Tuncay Birkan

Notlar

1 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics*, New Haven, Yale University, 1989, 339.
2 Amitai Etzioni, *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda*, New York, Crown Publishers, 1993.
3 Aktaran John V. Pavlik, *New Media Technology: Cultural and Commercial Perspectives*, Boston, Allyn and Bacon, 1996, 317.
4 Lawrence K. Grossman, *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in America*, New York, Viking, 1995.

1997 19.5 milyon bağlantı noktası, 1 milyon WWW sitesi, 71.618 haberleşme grubu.

2001 İnternet, küresel dünya ekonomisinin en büyük pazarlarından biri haline

5 Graeme Browning, *Electronic Democracy: Using the Internet to Influence Politics*,Wilton, CT: Online Inc., 1996.
6 Nicholas Negroponte, *Being Digital*, New York, Vintage, 1995, 165.
7 Jack L. Walker, Jr., *Mobilizing Interest Groups in America: Patrons, Professions, and Social Movements*, Ann Arbor, University of Michigan, 1991, 19.
8 David B. Truman, *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*, New York, Knopf, 1951.
9 Mark Bonchek, "Grassroots in Cyberspace: Using Computer Networks to Facilitate Political Participation," MIT Artificial Intelligence Laboratory Working Paper 95-2.2, Ortabatı Siyaset Bilimi Derneği'nin 6 Nisan 1995'te Chicago'da yaptıkları 53. Yıllık Toplantı'da sunulmuştur; url: www.ai.mit.edu/projects/ppp/home.htm.
10 Walker, *Mobilizing Interest Groups*.
11 Philip E. Converse, "The Nature of Belief Systems in Mass Public," *Ideology and Discontent* içinde, y.h. David E. Apter, New York, Free Press, 1964; Jon Krosnick ve Shibley Telhami, "Public Attitudes Toward Israel: A Study of the Attentive and Issue Publics," *International Studies Quarterly* 39 (1995): 535-54; Krosnick, "Government Policy and Citizen Passion: A Study of Issue Publics in Contemporary America," *Political Behavior* 12 (Mart 1990): 59-92.
12 Jeffrey M. Berry, "Citizen Groups and the Changing Nature of Interest Group Politics in America," *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 528 (Temmuz 1993): 30-41; Allan J. Cigler ve Burdett A. Loomis, y.h., *Interest Group Politics*, 2. Basım, Washington, DC, Congressional Quarterly Press, 1986; Walker, *Mobilizing Interest Groups in America*.
13 David C. King ve Jack L. Walker, Jr., "An Ecology of Interest Groups in America," Jack L. Jalker, Jr., *Mobilizing Interest Groups in America: Patrons, Professions, and Social Movements* içinde, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1991, 47-73; Berry, "Citizen Groups and the Changing Nature of Interest Group Politics in America."
14 Berry, "Citizen Groups and the Changing Nature of Interest Group Politics in America," 30-41; Robert M. Stein ve Kenneth N. Bickers, *Perpetuating the Pork Barrel: Policy Subsystems and American Government*, Cambridge, Cambridge University, 1995, 5.
15 Charles M. Firestone, "The New Intermediaries," Aspen Institute, *The Future of Community and Personal Identity in the Coming Electronic Culture* (A Report of the Third Annual Aspen Institute Roundtable on Information Technology, David Bollier, Rapporteur, Washington, DC, The Aspen Institute, 1995, 39-43.
16 Grossman, *The Electronic Republic*, 145-46.
17 Michele Andirisin Wittig ve Joseph Schmitz, "Electronic Grassroots Organizing," *Journal of Social Issues* 52 (1996): 53-69.
18 Medyanın "Dördüncü Kuvvet" kavramının içeriğini doldurmayı başaramamasını ele alan geniş bir literatür mevcuttur. Bu konudaki çeşitli bakış açıları için bkz. Lucas A. Powe, Jr., *The Fourth Estate and the Constitution: Freedom of the Press in America*, Berkeley: University of California, 1991; Ben H. Bagdikian, *The Media Monopoly*, 4. Basım, Boston, Beacon Press, 1992; Jay G. Blumler ve Michael Gurevitch, *The Crisis of Public Communication*, New York, Routledge, 1995; ve Page, *Who Deliberates?*
19 Devlet Bakanlığı Bürosu, "Jones Lauds Governor's Approval of Electronic Filing," Basın Bülteni, Sacramento, California, 11 Ekim 1997; Kim Alexander, "Internet Disclosure of Campaign Finance Data Now The Law In California," California Seçmenler Vakfı Basın Bülteni. Sacramento, California, 11 Ekim 1997.
20 McLuhan, *Media: The Extensions of Man*, 23 ve devamı.

geldi. Kendi karaborsasını, korsan yazılım pazarını üretti. Yasal İnternet tekelleri ile korsan yazılım dağıtıcıları arasındaki hukuki ve hukuk dışı mücadele günlük hayatın her alanında olanca hızıyla devam ediyor. Bunun yanında İnternet sayesinde söz

hakkı bulamamış milyonlarca politik, cinsel, dinsel vs. grup, birey kendilerine sınırsız bir yaşam alanı buldular.

Peki ya bundan sonra?

Günlük Gazetemiz - İnternet Demokrasi İçin Gerçekten Bir Nimet mi?*

CASS R. SUNSTEIN

İnternet demokrasi açısından olağanüstü bir gelişme mi? Birçok bakımdan kesinlikle öyle. İnternet sayesinde insanlar eskisine kıyasla çok daha fazla şey öğrenebiliyorlar, üstelik bilgiye çok daha çabuk ulaşabiliyorlar. Kamusal politikalarla ilgili bir konuyu araştırıyorsanız –örneğin, çevre korumasıyla, zaman içinde ücretlerde görülen değişikliklerle, motorlu taşıt güvenliğiyle ilgili düzenlemeler– öğrenmek istediklerinizi bulmanız en çok birkaç dakikanızı alır. Şayet kitle iletişim araçlarına şüpheyle yaklaşıyorsanız ve sizinle benzer görüşlere sahip insanlarla fikir alışverişinde bulunmak istiyorsanız, on yıl öncesinde bile hayal edilemeyecek bir biçimde coğrafi engelleri aşarak bunu yapabilirsiniz. Geniş bir kitleye bilgi iletmek istiyorsanız, elektronik posta ve web siteleri aracılığıyla bunu gerçekleştirebilirsiniz; İnternet'in demokrasi için büyük bir nimet olarak görülmesinin bir sebebi de bu.

Ama bu övgülerin yanı sıra bir uyarıda bulunmak istiyorum. Bunu da, yeni ortaya çıkan teknolojilerin sunduğu en çarpıcı güçlerden birini, tüketicilerin gördüklerini "süzgeçleme" gücünü vurgulayarak yapacağım; giderek artan bir güç bu. İnternet ve diğer teknolojik gelişmeler sonucunda birçok insan giderek artan bir biçimde, kendisine iletilecek konu ve görüşleri kendi seçimleri doğrultusunda kısıtlayan bir "kişileştirme" sürecine giriyor. Şimdiye dek görülmemiş kesinlikte bir güçle, bazı şeylerin süzgeçten geçip kendilerine ulaşmasına izin verirken, bazılarını dışarıda bırakıyorlar. Birkaç örneğe bakalım:

* Bu makale Cass R. Sunstein'ın *Republic.com* adlı kitabından alınmıştır. (Princeton, Princeton University Press, 2001)

Broadcast.com'da "yüz binlerce program bir arada, mutlaka kendi zevkinize uygun bir tane bulacaksınız... Örneğin günün 24 saati Fransa'dan moda haberleri izlemek istiyorsanız, izleyebilirsiniz. Dallas'ta yaşayan bir Baltimore'luysanız ve Baltimore'da yayın yapan WBAL radyosunu dinlemek istiyorsanız, dinleyebilirsiniz."

Sonicnet.com, "Me Music" sayesinde size kendi müzik evreninizi yaratma olanağını sunuyor. Me Music, "Kendi yarattığınız radyo istasyonunda istediğiniz müziği dinleyebileceğiniz, en beğendiğiniz müzisyenlerin ve yeni müzisyenlerin video kliplerini izleyebileceğiniz bir yer."

Zatso.net kullanıcıların "kişisel bir haber bülteni" hazırlamasını olanaklı kılıyor. Amacı "neyin haber olduğuna sizin karar vereceğiniz" bir yer yaratmak. Sizin tek yapmanız gereken "hangi TV haberlerinin ilginizi çektiğini" belirtmek, Zatso.net bu bilgiyi özel bir haber bültenine dönüştürüyor. "Duymak İstediğim Haberler" menüsünden, belirli sözcükler veya terimler ya da konu başlıkları seçerek (örneğin spor, hava durumu, suç, sağlık, hükümet/politika vb.) duymak istediğiniz haberleri belirtebilirsiniz.

Info Xtra "sizin için önemli olan haberler ve bilgiler" sunuyor ve buna "gazetelerle, radyolarla ve web siteleriyle cebelleşmeden" ulaşmanızı sağlıyor. Siz ne istediğinizi ve bunu ne zaman istediğinizi belirtir belirtmez kişisel tercihlerinize uyarlanmış haberler, bulunduğunuz yerin hava durumu, "hatta günlük falınız veya lotoda kazanan numaralar" size bildiriliyor.

Bir televizyon kayıt sistemi olan TiVo, web sitesinde belirtildiği üzere, "size TV üzerinde kesin bir denetim" olanağı sağlamak için tasarlanmış. Bunu "sizi TV ağının merkezine" yerleştirerek yapıyor, böylece "canınız istediğinde, canınız ne isterse, elinizin altında." TiVo "en sevdiğiniz programları, her yayınlandığında, otomatik olarak saptayacak ve sizin için kaydedecek" ve ayrıca, "kendi kişisel TV rehberinizi" oluşturmanıza yardımcı olacak. Zevkinizi öğrenecek ve "tercihleriniz doğrultusunda kaydetmek ve izlemek isteyebileceğiniz başka programlar önerecek."

Intertainer, Inc. televizyon, müzik, filmler ve alışveriş dahil olmak üzere "talebe bağlı ev içi eğlence hizmetleri" sunuyor. Intertainer "mutlak denetim" ve "kişisel tercihlere uyarlanmış yaşantılar" isteyen insanlar için tasarlanmış. "Hangi filmi, şarkıyı veya televizyon kanalını istiyorsanız, buna kendi PC'nizde veya TV'nizde istediğiniz zaman ulaşabilmenin yeni yolu."

Excite arama motorunun genel müdürü George Bell, "sunduğumuz diğer hizmet alanlarında bulunan tonlarca bilgiyi kullanıcıların kişisel sayfalarına

aktarmanın yollarını arıyoruz, böylece kullanıcılar 'benim gazetem' sayfalarını sürekli olarak yenileyip güncelleştirebilecek. Kullanıcı veritabanımızın yaklaşık yüzde 43'ü Excite'ta kişisel tercihlere uyarlanmış bulunuyor." diyor.

Bu gelişmeler hayatı kolaylaştırıyor, bazı bakımlardan da daha çekilir hale getiriyor kuşkusuz: hepimiz hoşumuza gitmeyen şeylerle daha az karşılaşmayı istiyoruz. Ama demokrasinin perspektifinden, süzgeçleme hem iyi hem kötü bir nimet. Karışım fikri, iyi işleyen bir ifade özgürlüğü sistemini neyin olanaklı kıldığını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Heterojen bir toplumda, bu tür bir sistemin işlemesi için, bireysel tercihlerin özgür, yani kamusal olarak kısıtlanmamış olması yetmez. Bilakis, bu sistem iki ayırıcı koşul dayatır. İnsanların, ellerinde olsa karşılaşmayı tercih etmeyecekleri şeylerle karşılaşması gerekir. İnsanların bilmek, duymak istemediği, belki de canlarını sıkacak konuları ve bakış açılarını içeren *beklenmedik karşılaşmalar*, demokrasi ve hatta özgürlük bakımından vazgeçilmezdir. İkinci olarak, birçok vatandaşın, hatta vatandaşların çoğunun bir *ortak yaşantılar* kümesine sahip olması gerekir. Ortak yaşantılar olmazsa, heterojen bir toplumda, toplumsal sorunların dile getirilmesinde ve bireylerin birbirini anlamasında zorluklar yaşanacaktır.

Bireysel tasarım

Şöyle bir dünya düşünün: tüketicilerin iletişim evrenlerini her bakımdan kişisel tercihlere uyarlayabildiği (veya "kişiye özel hale getirdiği"), tam anlamıyla bireyleşmenin gerçekleştiği bir dünya; görünüşte ütopik bir düş bu.

Kısacası, her insanın sınırsız bir bireysel tasarım gücüne sahip olduğu bir iletişim sistemi hayal edin. Örneğin bazı insanlar sürekli haber izlemek istiyorlarsa, bunu yapmakta tamamen özgür olacaklar. Haberlerden hoşlanmıyorlarsa ve sabahları futbol, geceleri de komedi dizileri izlemek istiyorlarsa, bu da mümkün olacak. Yalnızca ülkeleriyle ilgileniyor ve uluslararası meselelerden haberdar olmak istemiyorlarsa, bu çok kolay olacak; yalnızca yaşadıkları şehirle ilgileniyor olmaları da sorun yaratmayacak. Kendilerini belli bir bakış açısıyla sınırlamak, yalnızca muhafazakârlar, ılımlılar, liberaller, vejetaryenler veya Nazilerle ilgilenmek istiyorlarsa, bir tıklamayla bu mümkün olacak. İnsanlar kendilerini tecrit etmek ve yalnızca kendileri gibi düşünen insanlarla konuşmak istiyorlarsa, bu da mümkün.

Teknolojik açıdan uygulanabilirliğe bağlı olarak iletişim piyasamız bu, görünüşte ütopik resme doğru hızla yol alıyor. Birtakım gazetelerin web

sitelerinde, okuyucunun kendi istediklerinden başka hiçbir şey içermeyen süzgeçlenmiş versiyonlar yaratmasına olanak tanınıyor. Tamamen kişiye özel bir gazete hazırlama konusunda aralarında Individual.com ve Crayon.net'in de bulunduğu birtakım sitelerden yardım alabilirsiniz. Kuşkusuz İnternet insanların ufuklarını genişletmesinde önemli bir rol oynuyor; şu an milyonlarca insanın yaptığı bu; ama birçok insan da İnternet'i genişletme değil, daraltma amaçlı kullanıyor. MIT'ten Nicholas Negroponte bu konuda, tamamen önceden seçilmiş bileşenlerle kişiye özel tasarlanmış bir iletişim paketi olan "Daily Me"nin ("Günlük Gazetem") doğuşundan söz ediyor.

Aslında, tam bir bireysel denetim barındıran bir sistemin taşıdığı risk, böylesi bir sistemin "kamusal alan"ın ve genel olarak da ortak mekânların önemini azaltabilecek olmasıdır. Bu tür mekânların önemli bir özelliği de, insanların önemli meselelerle karşı karşıya gelmesini sağlamalarıdır; bu karşılaşmanın insanlar tarafından seçilip seçilmemesi önem taşımaz. İnsanların kendi seçmedikleri şeylerle karşılaşması ilgilerini ve görüşlerini değiştirebilir. Hiç değilse, diğer vatandaşların ne düşündüğü hakkında bir nebze de olsa bilgi sahibi olacaklardır. Bu nokta önemli, ama biraz da tuhaf bir anayasal ilkeyle yakından bağlantılıdır.

Kamusal (ve Özel) Forumlar

Yaygın anlayışa göre, konuşma özgürlüğü (düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü) ilkesi hükümetin onaylamadığı konuşmaları "sansürleme"sini engeller. Alışılmış olansa hükümetin tehlikeli, onur kırıcı veya cinsel açıdan açık saçık bulduğu konuşmalara ve siyasi muhalefete çeşitli cezalar (hapis veya para cezası) dayatmaya çalışmasıdır. Sorulması gereken soru, hükümetin denetlemeye çalıştığı konuşmayı kısıtlamak için meşru ve yeterince geçerli bir gerekçesi olup olmadığıdır.

Ama İnternet göz önüne alındığında konuşma özgürlüğü ilkesi, bu konudaki içerimleriyle, farklı bir şekle bürünür. ABD Yüksek Mahkemesi, sokakların ve parkların insanların fikirlerini ifade edebilecekleri kamuya açık alanlar olarak kalması gerektiğini belirtmiştir.[1] Her ne kadar, birçok vatandaş sessizliği tercih etse de ve aslında kişinin uzak durmayı isteyeceği protestocularla ve muhaliflerle karşılaşması rahatsız edici bir şey gibi görünse de, hükümetler konuşmaların kamuya açık sokak ve parklarda özgürce yapılmasını olanaklı kılmaya yükümlüdür. Hiç şüphesiz, hükümet

kamusal alanlarda yapılacak konuşmaların "zaman, yer ve biçim"ine kısıtlamalar getirme yetkisine sahiptir. Gece yarısı kamuya açık sokaklarda havai fişek atmaya veya hoparlör kullanmaya kimsenin hakkı yoktur. Ama zaman, yer ve biçim kısıtlamaları makul olmalı ve aşırıya kaçmamalıdır; hükümet temelde, görüşleri ne olursa olsun konuşmacıların vermek istedikleri mesajları insanlara duyurmak için kamusal mülkleri kullanmasına olanak tanımakla yükümlüdür.

Kamusal forumun üç önemli işlevi vardır.[2] Öncelikle, konuşmacıların geniş insan kitlelerine ulaşabilmesini sağlar. Vergilerin çok yüksek olduğunu veya polisin Afrika kökenli Amerikalılara karşı genellikle kaba davrandığını düşünüyorsanız, bu düşüncenizi birçok insana iletebilir ve bunlardan haberdar olmalarını sağlayabilirsiniz. Böylece, sokakları ve parkları kullanan insanlar düşüncelerinizi öğrenecek ve içlerinden birinin (sizin) ne tür ve ne yönde görüşler savunduğundan haberdar olacaklardır. Bu sayede, belki bu insanların görüşleri değişecek, hatta sorunu kendileri araştırmaya başlayacak kadar konuyla ilgileneceklerdir.

İkinci olarak, kamusal forum, konuşmacıların seslerini heterojen bir insan topluluğuna duyurmasını sağlamanın yanı sıra, şikâyetçi oldukları insanlara ve kurumlara ulaşmalarını da olanaklı kılar. Diyelim ki, eyalet meclisinin suçla mücadele veya çocukların tıbbi bakımı konusunda sorumsuzca davrandığını düşünüyorsunuz. Kamusal forum sayesinde, eyalet meclisi binasının önünde protesto gösterisi yaparak görüşlerinizi meclis üyelerine duyurabilirsiniz.

Üçüncü olarak, kamusal forum, insanların genelde çok geniş bir insan ve görüşler kümesiyle karşılaşma olasılığını artırır. İşe veya bir parka gittiğinizde, ne denli kısa veya görünüşte ne denli önemsiz olursa olsun birtakım beklenmedik şeylerle karşılaşmanız mümkündür. Seçme şansınız olsa girmek istemeyeceğiniz veya uzak kalmayı tercih edeceğiniz tartışmalardan veya durumlardan kendinizi kolayca sıyıramayabilirsiniz. Ama kamusal forum burada da, insanların yaygın olarak paylaşılan (çünkü sokaklar ve parklar kamusal mülktür) birtakım yaşantılarla ve muhtelif koşullarla karşılaşmasını sağlar. Aslında çoğulcu demokrasilerde tam da toplumun çeşitliliği önemli bir ortak yaşantıdır. Bu karşılaşmalar anlayışın ve belki de bir anlamda özgürlüğün gelişmesine yardımcı olur. Altı çizilen bu noktaların hepsi de demokrasinin idealleriyle yakından bağlantılıdır.

Uzmanlaşma ve Bölünme

Kamusal forumlar ve kamuya hizmet eden aracıların olduğu bir sistemde, insanlar ellerinde olsa görmeyi tercih etmeyecekleri şeylerle sık sık karşılaşırlar –Çeşitlilik barındıran bir toplumda bu, toplumsal yaşantı için ortak çerçeve tarzı bir şey oluşturur. Bölünmüş bir iletişim pazarı herşeyi önemli ölçüde değiştirecektir.

Grup kutuplaşması fenomeni üzerinde durursak bu soruna ilişkin anlayışımızı inceltebiliriz. İnsanların birbirleriyle fikir alışverişinde bulunduktan sonra, önceden meyilli oldukları doğrultuda, yani yargılarının konuşma öncesi izlediği çizgide, daha uç bir noktaya doğru kayma olasılığı yüksektir. İnternet söz konusu olduğunda, insan grupları, özellikle de gruplarda yer alan insanlar benzer görüşlere sahiplerse, sonunda daha önceki görüşleriyle aynı çizgide daha uç bir konum benimseyeceklerdir.

Grup kutuplaşması fenomeni, farklı kimlikler barındıran grupların giderek daha fazla grupiçi tartışmada bulunduğu mevcut iletişim pazarı açısından bariz bir önem taşır. Şayet halk muhalif gruplara bölünerek gruplaşırsa ve farklı gruplar kendi tercih ettikleri iletişim paketlerini tasarlarlarsa, bunun sonucu, grup üyelerinin birbirlerini başlangıçtaki eğilimleriyle aynı çizgide daha uç konumlara yönelteceğinden aşırı bir gruplaşma olacaktır. Aynı zamanda, her biri benzer görüşlere sahip insanlardan oluşan farklı tartışma grupları, tartışmalarının çoğu kendi aralarında olacağından giderek birbirlerinden uzaklaşacaklardır.

Grup kutuplaşması İnternet'te her gün yaşanıyor. Tam da benzer görüşe sahip insanlar karşıt görüşleri duymadan birbiriyle tartıştığından, İnternet'in birçok kişi için aşırıcılığı doğuran bir ortam sağladığı açık. Nefret grupları bunun en belirgin örneği. Aşırıcı bir grup örneğini ele alalım. Patriot (Vatanperver) hareketinin silahlı kanadında yer alan ve Örgütlenmemiş Milisler adıyla anılan grup, "federal hükümetin vergiler, silahlar ve toprak kullanımı üzerindeki düzenleme yetkisine bağlı olarak giderek baskıcı olacağına inanıyor." Örgütlenmemiş Milisler'in büyümesinin altında yatan önemli bir etken de, üyelerinin "kendileriyle benzer görüşe sahip kişilerle bilgi alışverişinde bulunmak, mevcut komplo teorilerini tartışmak ve gösteri düzenlemek için hızlı ve kolay temas kurmasını" olanaklı kılan "bilgisayar ağı kullanımı oldu."[3] Örgütlenmemiş Milisler'in çok sayıda web sitesi var ve bu siteler sık sık ilgili sitelere bağlar sunuyor. Web sitelerinin yeni üye kazanmak, benzer görüşlere sahip insanların birbiriyle konuşmasını sağ-

lamak ve mevcut inançları pekiştirmek veya güçlendirmek amacıyla kullanıldığı açık. Ama İnternet'in, böyle bir olanak olmasaydı kendilerini yalnız hissedecek ve başka bir şeye yönelecek olan insanlara bir araya toplanma ve birçoğu paranoyakça ve iğrenç olan dedikodular yayma imkânı tanıma bakımından önemli bir rol oynadığı da açık.

Ortak Yaşantılar

Heterojen bir toplumda birbirinden farklı insanların ortak yaşantılara sahip olması son derece önemlidir.[4] Etkinliklerimizin çoğu bu anlamda bir ortak yargı yansıtır. Örneğin ulusal bayramlar vatandaşların hepsini aynı anda kendileri için ortak önem taşıyan olaylar üzerinde düşünmeye yönelterek, bir ulusun oluşmasına yardımcı olur. Ulusal bayramların işlevi bununla da kalmaz. Tüm farklılıklarına rağmen insanların bazı ortak anılara ve görüşlere sahip olmalarını olanaklı kılarlar. Bu en azından, ulusal bayramların güçlü ve somut bir anlam taşıdığı uluslar için böyledir. Sözgelimi ABD'de, ulusal bayramların çoğu sadece işe gidilmeyen tatil günleri olarak görülür ve bayramın kökeni –George Washington'u Anma Günü, İşçi Bayramı– neredeyse görünmez olur. Bu ciddi bir kayıptır. Dört Temmuz Bağımsızlık Günü'nü saymazsak, Martin Luther King'i Anma Günü, büyük ölçüde bu kutlamalar somut ve anlamlı addedilebilecek bir şey içerdiğinden (başka bir deyişle, bir şeye dair olduğundan), gerçekten önemli sayılabilecek bir ulusal bayrama en yakın olanıdır muhtemelen.

Elbette iletişim araçları ve medya bu tür etkinliklerde son derece önemli bir rol oynar. Bazen milyonlarca insan başkanlık seçimini veya Süper Kupa finallerini veya bir taç giyme törenini izler; bu insanların çoğu, söz konusu olayları aynı sırada başkaları da izlediği için izler. Bu nokta, hem kamusal forumların hem de kamuya hizmet eden aracıların tarihsel rolüyle fazlasıyla bağlantılıdır. Kamuya açık parklar farklı insanların bir araya geldiği ve birbirini gördüğü yerlerdir. Kamuya hizmet eden aracılar, şayet işlevlerini doğru olarak yerine getiriyorlarsa, sorunları ve ödevleri eşzamanlı olarak tanımlayabilirler.

Süzgeçlerin Değiştirilmesi

Buradaki amacım, iyi işleyen bir ifade özgürlüğü sistemini neyin olanaklı kıldığını anlamak ve sınırsız seçeneklere dayalı bir dünyada tüketici egemenliğinin bu sistemi nasıl aşındırdığını göstermek. İyi işleyen bir sis-

tem, insanların önceki kanılarına meydan okuyan düşünceler ve görüşlerle karşılaşmasına olanak tanıyan, vatandaşların görüşlerini geniş bir kitleye sunabilmesini sağlayan ve ortak yaşantıları teşvik eden türde bir kamusal alan içerir; asıl önemli nokta bu. Kapsamlı politik düzenlemeler yapılması gerektiğini söylemeye veya geleceğe dair bir taslak önermeye çalışmıyorum. Aslında bu, soruna işe yarar bir çözümün bulunamadığı bir alan da olabilir: cin lambanın içinde olmayabilir. Ancak önümüzdeki yıllarda kamunun ilgisini çekecek gibi görünen kimi sorunlara değinmek yoluyla bile olsa, birkaç fikir ortaya atmak yine de faydalı olacak.

Yapılacak düzenlemeler üzerine düşünürken, değinmeyi amaçladığımız sorunlara ve bu sorunlara muhtemel değinme biçimlerinden bazılarına dair fikir sahibi olunması önemlidir. Buraya kadar ileri sürülenler doğruysa, demokratik bir perspektiften bakıldığında önemli üç temel nokta olduğu söylenebilir. Şöyle ki:

(a) insanların baştan tercih etmeyeceği şeyler, konular ve görüşlerle karşılaşmalarının olanaklı kılınmasının ya da hiç değilse, belli ölçüde meraklarının uyanmasını ve bir anlayışa sahip olmalarını sağlayacak kadar karşılaşmanın teşvik edilmesinin gerekli olduğu;

(b) birtakım ortak yaşantılar olmasının önemi;

(c) önemli politik ve ilkesel meselelerin ve bunlara ilişkin birtakım görüşlerin insanlara duyurulmasının gerektiği.

Vatandaşların, bunları karşılamak üzere tasarlanmış birtakım girişimler talep etmesi ve özel bilgi sağlayan mercilerin bu tür girişimler başlatması ideal olurdu kuşkusuz. Belki de bunu yapacaklar; buna dair kimi kanıtlar var. Bilgisayar teknolojisi, insanları farklı bakış açılarıyla buluşturabilir ve ortak yaşantılar için fırsatlar yaratabilir. İnsanlar kişisel tercihler aracılığıyla bu olanaklardan yararlanabilir. Ama bunu yapamadıkları ölçüde, işleri hızlandırmak üzere tasarlanmış özel ve kamusal girişimler üzerinde düşünülmesi önemlidir.

Düzenlemeyle ilgili son gelişmeleri genel olarak ele aldığımızda, beş basit alternatifin potansiyel önem taşıdığını görebiliriz. Elbette, farklı öneriler diğerlerine kıyasla, bazı iletişim araçları için daha elverişli olabilir. Burada hem özel hem kamusal yanıt bulma çabalarından söz ediyorum, ama özel çabaların daha fazla desteklenmesi gerekir: bunlar daha az müdahalecidir ve genelde etkili olma olasılıkları daha yüksektir.

Açıklama

İletişim araçlarını üretenler, demokratik amaçları ne ölçüde destekledikleri konusunda önemli bilgiler verebilirler. Bunu yapmadıkları ölçüde de, (düzenlemelere olmasa da) kimi açıklama zorunluluklarına tabi olabilirler. Bu strateji, çevreyle ilgili olarak mükemmel sonuçlar üretmiştir. Çevreyi kirletenlerden zehirli atıkları hakkında bilgi vermelerinin istenmesi gibi basit bir durumda bile gönüllü, düşük maliyetli azaltmalar olmuştur. Kamu karşısında küçük düşme korkusuna bağlı olarak şirketler zehirli atıklarını azaltmak zorunda kalmışlardır. Kısmen ebeveynlerin çocuklarının izledikleri şeyler (filmler ve televizyon programları) üzerindeki denetimlerini artırmak üzere tasarlanmış, izlenme oranlarını saptama sistemlerinde de aynı strateji kullanılmıştır. İnternet'te de birçok site, içeriklerinin çocuklara uygun olmadığını açıklamaktadır.

Aynı fikirden daha genel bir biçimde de yararlanılabilir. Örneğin televizyonlardan kamu yararına olan etkinliklerini açıklamaları istenebilir. Çocuklara yönelik eğitim amaçlı programları, seçimlerde adaylara ayrılmış ücretsiz tanıtım saatleri ve işitme engelliler için alt yazı sistemleri olup olmadığını, varsa bunların ne oranda olduğunu, üç ayda bir açıklamaları istenebilir. Ayrıca, yayın yaptıkları bölge halkına ortak meseleleri nakledip nakletmedikleri ve karşıt görüşlerin dile getirilmesine olanak tanıyıp tanımadıkları da sorulabilir. Federal Yayın Komisyonu çoktan bu yönde adımlar attı; daha fazlasını da yapabilir. Elbette açıklamada bulunmanın, burada değindiğim sorunları kökünden çözmeyeceği kesin. Ama bu yönde atılacak en ufak adımın bile zarardan çok yararı olacaktır.

Kendi kendine düzenlemeler yapma

İletişim araçları üreticileri *gönüllü bir kendi kendine düzenleme* sürecine girebilir. Mevcut yayın piyasasının karşı karşıya bulunduğu güçlüklerden bazıları, amansız bir izleyici ve dinleyici kapma rekabetinden, birçok habercinin mesleğinden nefret etmesine yol açan ve topluma hiçbir fayda sağlamayan rekabetten kaynaklanmaktadır. Muhtelif şirketlerin uzlaşması ve bunun hükümet tarafından teşvik edilmesi (ama dayatılması değil) yoluyla, düzgün bir yayıncılık "ilke"si geliştirilerek bu rekabetin azaltılması mümkündür. Aslında, Ulusal Yayıncılar Birliği uzun bir süre önce böyle bir ilke belirlemişti; ayrıca, hem televizyon hem de İnternet için gönüllü kendi kendine düzenleme uygulamasının hayata geçirilmesi fikri giderek

yaygınlaşıyor. Bu yaklaşımın özelliği, bir yandan pazar baskılarının bazı zararlı etkilerini azaltırken bir yandan da hükümet düzenlemelerini dengelemesidir. Örneğin böylesi bir ilke, karşıt görüşlerin ifade edilmesine veya gereksiz sansasyonalizmden kaçınılmasına veya yeri geldiğinde kısa açıklamalar yerine tartışmaların yayınlanmasına olanak tanınmasını gerektirebilir. İnternet'ten farklı olarak televizyonda bu bir hayli mümkün görünüyor. Belki İnternet siteleri de, kimi bağlantılar koyarak, resmi olmayan gönüllü düzenlemeler yapabilir.

Sübvansiyon

Hükümet, programların ve web sitelerinin kamusal sübvansiyonu aracılığıyla *ifade sürecine mali destek* sağlayabilir. Kamusal Yayıncılık Sistemini güdüleyen fikir budur kuşkusuz. Ama haklı olarak bu sistemin artık modasının geçip geçmediği sorulabilir. Benzer şekilde eğitimsel, kültürel ve demokratik amaçları teşvik etmek üzere tasarlanmış olan başka yaklaşımlar da ileri sürülebilir pekâlâ. Hükümet mali destek sağlayarak, muhtelif vatandaşlar arasında kamusal meselelerin tartışılmasını teşvik etmek –ve değişik konuşmacıların seslerini insanlara duyurabilme olanağını yaratmak– için tasarlanmış bir "Kamu.net" sitesini kamu yararına hizmete sokabilir.[5]

Bağlar (linkler)

Web siteleri, kullanıcıların karşıt görüşler içeren sitelerden haberdar olmasını sağlamak amacıyla bağlardan ve hiperbağlardan yararlanabilir. Örneğin liberal bir derginin web sitesi, muhafazakâr bir derginin web sitesine bağlantı koyabilir, muhafazakâr dergi de aynı şeyi onun için yapabilir. Bunun amacı, insanların yalnızca kendi seslerinin yankılarını duyma olasılığının azaltılmasıdır. Kuşkusuz birçok insan, içerdiği görüşleri beğenmeyeceğini düşündüğü sitelerin ikonlarına tıklamayacaktır; ama bazıları tıklar; bu durumda sistem, kamuya hizmet eden aracılar ve kamusal forumlar gibi işler. Burada da ideal olan eylemin gönüllü olmasıdır. Ama bunun işe yaramadığı sonucuna varılırsa, sübvansiyon ve düzenleme alternatifleri üzerinde durulabilir.

Kamuya açık kaldırımlar

Sorun kamuyu ilgilendiren meselelere ilgisiz kalınmasıysa, belirli bir dönemde en popüler olan web siteleri, insanların önemli meselelerle daha

fazla karşılaşmasını sağlayacak bağlara ve hiperbağlara yer verebilir. Böyle bir sistemle, popüler siteleri ziyaret edenler, önemli konuları ciddi bir biçimde ele alan sitelerin ikonlarını da görürler. Bir web sitesine büyük bir siteden, örneğin MSNBC'den, bir bağ konulduğunda kullanımının çok yüksek olduğu saptanmıştır. Burada kullanıcılar üzerinde herhangi bir baskı yok. İnsanlar bağlara ve hiperbağlara tıklamaya mecbur olmayacaklar. Ama pek çoğunun, sırf meraklarını gidermek için de olsa, tıklayacağını düşünmek yanlış olmaz. Sonuçta kamusal forum ilkesinin amaçlarından bazılarına hizmet eden bir tür İnternet kaldırımı yaratılacak. İdeal olan, web sitelerini yapanların bu yönde kendi istekleriyle ilerlemeleri. Bunların hiçbir işe yaramayacağını düşünenlere, insanların dikkatini bir anlık bile olsa çekmek için büyük paralar harcamaya hazır reklam verenlerin bulunduğunu hatırlatmakta yarar var. Bu strateji kamusal alan benzeri bir yer yaratmak için de kullanılabilir.

Bunlar bazı karmaşık konulara ilişkin taslak niteliğinde düşünceler. Amacım herhangi bir öneriyi ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek değil, ama çarpıcı değişimler geçirmiş bir medya ortamında demokratik hedefleri desteklemekle ilgilenenler için kimi olanaklara değinmek.[6] Bu bakımdan sorulması gereken asıl soru, İnternet çağında kamusal forumların ve kamuya hizmet eden aracıların bazı işlevlerini yerine getirebilecek uzamlar yaratmanın mümkün olup olmadığı. Seçeneklerin artmasıyla birlikte hükümetin etkin düzenleme gücünün azaldığı açık. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bu konuda yapılacak herhangi bir şeyin buna değeceğinden emin değilim. Ama yeni teknolojiler ortak uzamların sayısını azaltır ve birçokları için beklenmedik, tercih edilmeyen karşılaşmaların sayısını düşürürse, önemli bir kaybın yaşanacağından eminim. En önemlisi de, iyi işleyen bir demokratik düzenin gerektirdikleri konusunda fikir sahibi olmak.

Sansür karşıtlığının ötesinde

Bu konudaki asıl düşüncem, iyi işleyen bir demokrasinin, karşıt fikir ve görüşlerin sansürlenmesine kısıtlamalar getirilmesinden çok daha fazlasının yapılmasını gerektirdiğidir. Böylesi bir demokrasi, geniş bir konuşmacı kitlesinin çeşitlilik barındıran bir kamuya (ayrıca karşı çıkmaya çalıştığı belirli kurumlara ve uygulamalara) ulaşabildiği türde bir kamusal alana ihtiyaç duyar.

Düşmanın, İnternet de dahil olmak üzere ortaya çıkan yeni teknolojiler olduğu söylenemez. Özellikle de insanların ufuklarını genişletmelerine olanak sağladıkları için bir tehlike arz etmekten çok umut vaat ediyorlar. Ama kamuya hizmet eden aracıların gücünü azaltıp, insanların uzak kalmayı tercih ettikleri konulardan ve fikirlerden daha kolay kaçabilmelerini sağladıkları ölçüde de, ciddi tehlikeler yaratıyorlar. İfade özgürlüğüne dayalı bir sistemin, tüketici tercihlerin kısıtlanmaması gerektiğine inanıyorsak, bu tehlikeleri tehlike olarak göremeyiz. Bu tür tehlikelerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ise, nihayetinde yaptığımız her şeyi değerlendirirken temel ölçütümüz olan özgürlük ve demokrasi özlemlerimize bağlı olacaktır. Burada yapmaya çalıştığım, bağımsız bir cumhuriyette vatandaşların farklı insanlar, fikirler ve konular içeren geniş bir yaşantılar kümesi sunan bir sistemin özlemini çektiğini ortaya koymaktı.

İngilizceden çeviren: Cem Soydemir

Notlar

1 *Hague v. CIO*, 307 US 496 (1939).

2 Bu bağlamda Noah D. Zatz'ın *Harvard Journal of Law and Technology* 12 (1998), s. 149'daki "Sidewalks in Cyberspace: Making Space for Public Forums in the Electronic Environment" başlıklı makalesinde konuyu mükemmel ele alış tarzını temel aldım.

3. Bakınız Matthew Zook, "The Unorganized Militia Network: Conspiracies, Computers, and Community", *Berkeley Planning Journal* 11 (1996), http://socrates.berkeley.edu/zook/pubs/Militia_paper.html adresinde bulunabilir.

4 Burada temel aldığım kaynak Cass R. Sunstein ve Edna Ullmann-Margalit'in ortak çalışması olan "Solidarity Goods", *Journal of Political Philosophy* (2001) başlıklı makale.

5 Bakınız Andrew Shapiro, *The Control Revolution*, New York, Basic Books, 1999.

6 Daha fazla ayrıntı için bkz. Sunstein, *Republic.com*.

İnternet Demokratik mi? Hem Evet Hem Hayır

ANDREW L. SAPHIRO

İnternet konusunda öne sürülen tek bir kayda değer iddia varsa, o da bu küresel iletişim aracının "kendiliğinden" demokratikleştirici olduğudur. Bu, özellikle, İnternet'le ilgili düzenlemeler yapılmasının gereksiz olduğuna inananların en sevdiği sözdür. Onlara göre, teknoloji kendi kendine en iyisini yapacaktır.

Bu en iyi olasılıkla safça bir inanıştır. Büyük bir olasılıkla da, İnternet'in asıl demokratik potansiyelinden yararlanmamızı engelleyebilecek bir mittir. Aslında, siberuzay –tıpkı bütün toplumsal uzamlar gibi– çekişen değerler ve çelişkili tanımlar bütünüdür. Etkileşimli teknolojinin yaşayış biçimimizde son derece önemli bir değişikliğe yol açtığını yadsımıyorum. Bilakis, bu değişikliğin ne kadar büyük olabileceğini kavrayamadığımıza inanıyorum. Yalnızca bir iletişim devrimi veya bir bilişim devrimi değil, aynı zamanda bir "kontrol" devrimi de yaşıyoruz. Bireyler İnternet'i ve diğer yeni kitle iletişim araçlarını kullanarak, büyük kurumların, örneğin hükümetin, büyük şirketlerin ve medyanın, elindeki gücü geri alabilir.

Kişisel tercihlere uyarlayabilme, merkezsizleştirme ve aracıların devre dışı bırakılması gibi gelişmeler, her birimizin yaşamın ayrıntıları üzerinde (örneğin ne tür haberler ve programlarla karşılaşacağımız, öğrenme ve çalışma biçimlerimiz, hangi sosyal ortamlara gireceğimiz, hatta ürünlerin dağıtımının nasıl olacağı ve politik fikirlere nasıl ulaşılacağı vb.) daha fazla kontrol sahibi olmamızı olanaklı kılacaktır. Hiyerarşiler giderek etkisiz hale geliyor. Güç "gerçek kullanıcılar"ın eline geçiyor.

Bunun takdire şayan pek çok yanı var. Kişinin ailesiyle, eşi dostuyla, hatta dünyanın başka yerlerindeki yabancılarla iletişimi daha kolay hale gelecek. Tercihimize bağlı farklı bilgilere her zaman ve istediğimiz şekilde ulaşabileceğiz. Komisyoncuların ve dağıtımcıların devre dışı kalmasıyla ticari işlemler ucuzlayacak. Belgrad'dan Chiapas'a, Tibet'e kadar halktan eylemcilerin küresel web siteleri ve e-posta listelerinin çoktan gösterdiği gibi, yeni politik katılım ve örgütlenme biçimleri görülecek.

İnternet'le coğrafyanın ve diğer koşulların sınırlayıcılığını aşarak yeni toplumsal bağlar kurabileceğiz. Şimdiye dek hiçbir zaman olanaklı olmamış bir derinlik ve yönelim düzeyi barındıran öğrenme ve keşfetme kapasitemizle yaşamlarımız zenginleşecek. Kısacası, herkes erişebildiği sürece (ki bizatihi çok büyük bir engel bu) kontrol devrimi, teknoloji ütopyasına kapılmış gözlemcilerin tahmin etmiş olduğu gibi, bireyleri aydınlatmada ve demokrasiyi güçlendirmede başarılı olabilir pekâlâ.

Ama onların gözünden kaçan şey, aynı değişikliğin tek tek bireyler ve toplum için ciddi tehlikeleri de beraberinde getirdiği. Şimdi olası senaryoları ele alalım:

Yoz politikacılar, fiyatı artıran aracılar ve sansasyon yanlısı medya devlerinin elindeki gücün geri alınması fikrine saplanıp kalırsak, kantarın topuzunu kaçırırız. Büyük bir cumhuriyette temsili demokrasinin yararlarını, bize nitelikli ürünler ve hizmetler sunan aracılara duyulan ihtiyacı, sundukları bilgilerin doğruluğunun arkasında duran eşikbekçilerinin değerini gözden kaçırırız.

Bilgisayara dayalı yaşamın rahatlığına kapılırsak, –arkadaşlarımızla, komşularımızla, öğretmenlerimizle, iş arkadaşlarımızla, hemşerilerimizle– kurduğumuz yüz yüze ilişkilerin eşsizliğini ve rastlantısal karşılaşmalardan alınan incelikli hazları unuturuz. İstemeyerek de olsa ufkumuzu daraltır ve kendimizi fırsatlardan yoksun bırakırız.

Yeni kablolu yaşamlarımızdaki denetimsiz özgürlük hayaline kanarsak, büyük kurumların –çoğunlukla da büyük şirketlerin– tercihlerimizi etkileme, hatta kısıtlama biçimlerini kavramada başarısız oluruz. Gerçekte erişimimiz dahilinde bize sunulanlar büyük ölçüde kâr sağlama dürtülerince yönlendirilirken, safça kaderimizin kendi elimizde olduğunu sanarak, İnternet'teki evrenlerimizde tıklar dururuz. En kötüsü de, ifade özgürlüğü ve özel yaşamın mahremiyeti gibi yücelttiğimiz hakların kurnazca daraltıldığını fark edemeyiz bile.

Dünyamızı yalınlaştırma ve bizimle benzer görüşlere sahip kişilerle bir araya gelme gibi meşru arzularla hareket ettiğimizde, toplumsal parçalanmayı ve ulus devletin çöküşünü bilmeden hızlandırırız. İnternet'te istenmeyen karşılaşmaları (buna güçlü bir politik kültür bakımından kilit önem taşıyan karşılaşmalar da dahil) engellemek için gelişkin bir süzgeçleme teknolojisi kullanırız. İnternet dışındaysa, bilgiye sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki uçurum büyür. Daha az ortak bilgi kaynağı ve yaşantı olmasıyla vatandaşlar birbirlerine karşı daha az bağlılık ve sorumluluk hisseder.

İronik olansa, bu potansiyel tehlikelerin tümünün İnternet'in aydınlanmayı ve demokratik yenilenmeyi sağlayan aynı özellikleriyle (etkileşimlilik, evrensellik, esneklik) olanaklı hale gelmesi. Başka bir deyişle, teknolojik olarak olanaklı kılınan yeni bireysel kontrol, yeni kitle iletişim araçları dünyamızın hem en umut vaat eden hem de en aldatıcı özelliği, bilgisayara dayalı kablolu yaşamın hem en demokratik hem de en antidemokratik yönü olabilir.

Peki bu paradokstan alınması gereken ders nedir? İnternet hiç de "kendiliğinden" demokratikleştirici değildir. Aksine, bu teknolojinin toplumsal ve politik etkisi tamamen onu nasıl kullandığımıza bağlıdır.

Öyleyse bu teknolojiyi nasıl kullanmamız gerekir?

Öncelikle, siberuzaya açık fikirli biri gibi ama kuşkuyla yaklaşmamız gerekir. Basın genellikle teknolojiyi şiirsel, abartılı biçimlerde resmeder. Basında çıkan haberlerde ya teknolojinin reklamı gereğinden fazla yapılır (Teknoloji harikası mucize aletler!) ya da gereksizce galeyana kapılınır (Siberporno! İleri teknoloji teröristleri!). İnternet insanlık için ne bir kurtuluşun ne de bir yokoluşun habercisidir, ama tıpkı her büyük teknolojik gelişme gibi yaşamlarımızı esaslı biçimde değiştireceği açık.

İkinci olarak, kullanıcı –merkezli teknolojinin gücünün, dünyanız üzerinde tam bir bireysel kontrolünüzün ulaşılabilir –veya arzu edilir– bir hedef olduğuna inanmanıza yol açacak biçimde sizi kandırmasına izin vermeyin. Yükümlülük içermeyen bir özgürlük özgürlük değildir ya da en azından, "demokrasiye dayalı" bir özgürlük değildir. Hükümet, anlaşmazlıkları çözme, rekabeti ve büyümeyi teşvik etme ve özellikle de kontrol devriminin faydalarının mümkün olabildiğince geniş bir biçimde yayılmasını sağlama bakımından elektronik cephede rol üstlenmelidir.

Üçüncü olarak, İnternet'te konuşma özgürlüğü, özel hayatın gizliliği ve tüketicinin korunması gibi haklarınızı korumaya dikkat edin. Katı kurallar

içermeyen konuşma alanları yaratarak, karşılıklı katılımı destekleyerek ve azınlık kültürlerini koruyarak İnternet'i sivil toplumu ve kamusal alanı güçlendirmek üzere kullanın.

Dördüncü olarak, toplumdan uzaklaşmak ve toplumsal sorunlardan kaçmak için teknolojiyi kullanma dürtüsüne karşı koyun. Sanal cemaatler ve İnternet'te araştırma son derece tatmin edici olabilir, özellikle de gerçek dünyada toplumsal etkileşim konusunda özürlü olanlar (örneğin ergenlik çağındaki eşcinseller, engelliler veya baskıcı ortamlarda yaşayanlar) için. Ama İnternet'in coğrafi cemaatleri göz ardı etmek için değil, bu cemaatleri geliştirmek için kullanılması gerekir.

Son olarak, kontrolün el değiştirdiği bu çağda, bireylerin yeni güçlerini bütün olarak topluma olan yeni sorumluluklarıyla dengelemeleri gerekir. Örneğin siberuzayda konuşma özgürlüğünün var olması, yalnızca ABD İletişimi Düzenleme Yasası (NDE; Haziran ayında ABD Yüksek Mahkemesi, Başkan Clinton'un İletişimi Düzenleme Yasası'nın büyük ölçüde anayasaya aykırı olduğunu açıkladı. Yasa İnternet'teki "ahlâka aykırı" ve "açıkça suç unsuru teşkil eden" tüm içerikleri yasaklıyordu) gibi, yasaların iptal edilmesine veya Almanya'daki Radikal davası gibi davaların düşmesine bağlı değil, ortak ve bireysel davranışlara da bağlıdır. İnternet hizmet sağlayıcıları, muhalif görüşleri dile getirenlere hizmet vermeyi kesecek mi? Görüşlerinden hoşlanmadığımız kişilerin konuşmalarını biz kendimiz mi süzgeçleyeceğiz?

Konuşma özgürlüğü ve genel olarak da demokrasi, İnternet çağında yeşerebilir, ama ancak her birimizin gerekli tavizleri vermesi koşuluyla. Bununla ifade edilmek istenen, siberuzayın yanılsamalarının tuzağına düşmek veya tam bir bireysel kontrol hayaline kanmak yerine vatandaşların etkileşimine tahsis edilmiş bir kamusal alanın korunmaya çalışılması ve kişiye özel olma ve gruplaşma yerine çeşitliliğe ve karşılıklı bağımlılığa hizmet eden teknoloji kullanımlarına bağlı kalınmasıdır. Şayet bunda başarılı olursak "İnternet demokratik mi?" sorusunu "Evet ama sırf biz öyle olmasını sağladığımız için" diye yanıtlayabiliriz.

İngilizceden çeviren : Cem Soydemir

İnternet ve Ekonomik Etkileri

İSMAİL ERTÜRK

2000 yılında, borsada başlayan panik ve hisse fiyatlarındaki hızlı ve ani düşüşten sonra A.B.D. ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki en büyük durgunluğunu yaşıyor. İnternete dayalı "yeni ekonomi"nin neden olduğu savlanan, son on yıldır kesintisiz süren göreli yüksek fakat enflasyonsuz büyümenin bir balon olduğu görüşü de buna paralel olarak yaygınlık kazanıyor. 2000 yılından önce de bazı imler ve iktisadi yorumlar vardı, İnternet'in bir ekonomik balon olduğuna değgin. Hem A.B.D.'de, hem de Avrupa'da. Silikon Vadisindeki İnternet ekonomisinin yıldızları, daha borsadaki hisse fiyatları düşmeden, bilgisayarlarına gelen elektriğin voltajının düşmesinden daha da kötü bir durum yaşadılar, elektrikleri kesildi. Özelleştirilen elektrik ve enerji şirketleri, Kaliforniya'ya elektrik sağlayamaz olmuşlardı. Bu yazının yazıldığı sırada da bu elektrik şirketlerinden en büyükleri Enron büyük borçlarla battı. Elektrik kesilmelerinden önce, İnternet'in ve "yeni ekonomi"nin, daha da öz olarak, ileri teknolojinin beşiği A.B.D., başkanını elle sayılan oylarla seçti. İngiltere, feodal dönemi anımsatan yöntemlerle, şap hastalığı salgınını, hayvanları yakarak, gömerek önlemeye çalıştı uzun süre. İngiltere'de trenler, demiryolları bakılamadığı için işlemedi, şimdi bile sorunlu bir durumda. Japonya, on yıldır ne ekonomisini ne de bankalarını bir türlü adam edemiyor. "Matrix" filmini seyreden A.B.D.'li ve Avrupalı üniversite öğrencileri, İnternet üzerinden sanal dünyalar kurarken, yaşıtlarından bazıları İnternet milyoneri olurken, eğitim gördükleri bilgi kurumlarının ve kendi yaşam standartlarının, bilişim çağında niye 1960 ve 1970'lere göre daha düşük olduğunu anlamaya çalışıyordu; anlayamaya çalışmaya devam ediyorlar. Daha 2000 yılına gelmeden, borsa ve ekonomik

veriler açıkça göstermeye başlamadan, 1990'lı yılların İnternet'e dayalı "yeni ekonomi"si, güven vermeyen bir ekonomik genel manzara içindeydi. Peki bu manzara niye gözardı edilmişti?

Özellikle A.B.D.'deki kapitalizm, girişimcilik ve risk almaya dayanır. "Yeni ekonomi"nin işletme dergilerinden *Red Herring*'deki bir yazarın dediği gibi, A.B.D. ekonomisi, tüketiciye en iyi hizmeti vermek için yarışan girişimci, risk almayı seven ve sermayedarını zengin etmeyi amaçlayan bir işletme kültürü ile beslenir ve bu yüzden de Avrupa ve Japonya'dan daha dinamiktir. İletişim teknolojisinde, taşınabilir telefon alanında, Nokia gibi Finlandiya ve Vodafone gibi İngiliz şirketleri aracılığıyla Avrupa, A.B.D.'yi ender bir biçimde geçmesine rağmen, İnternet'e dayalı "yeni ekonomi"de Avrupalı yatırımcı bile parasını girişimci ve risk almayı seven A.B.D.'li gençlere vermeyi yeğledi 1990'lı yıllarda. A.B.D. ekonomik kültürü, girişimcilere ve teknolojik buluşlara risk sermayesini, Japonya ve Avrupa'ya göre daha büyük ölçülerde ve kolaylıkla yapacak kurumları geliştirmişti. Örneğin, Amazon.com ile aynı zamanda kurulan bir İngiliz İnternet kitap satıcısı, bir Amazon.com boyutuna, İngiltere'de risk sermayesi bulamadığı için ulaşamadı.

A.B.D.'de, İnternet'in, buharlı makine ve elektrik gibi, kapitalizmin evriminde dönüştürücü bir işlev göreceği görüşü 1990'lı yılların özellikle ortalarında çok yaygınlık kazandı. Kanıt olarak, kapitalizmin klasik simgeleri kullanıldı: birden milyoner olan girişimciler, yerleşik dev şirketleri sarsan yeni şirketleri ve hisse senetlerinin hızla artan değeriyle boğalaşan borsa. Girişimciler ve şirketleri: "Explorer" İnternet tarayıcısı eklenmiş "Windows" ve kurucularından Bill Gates, İnternet'in trafik altyapısını sağlayan Oracles ve kurucusu Larry Ellison, İnternet üzerinden küresel kitapçı Amazon.com ve kurucusu Jeff Bezos, v.s. Bu bilişim teknolojisi şirketlerinin borsa değerleri, birden sanayi ve hizmet sektörünün Ford, Mercedes-Benz, Toyota, Sony, Exxon, Citi Group., v.s. gibi yerleşik devlerin borsa değerlerini sollayıp geçti. İnternet, genç girişimciler, yeni iş alanlarında kurulmuş genç şirketleri ve bu şirketlerin borsadaki yükselişleri üçgeninden oluşan simgesel gücünü toplumsal ve ekonomik alanda küresel boyutta on yıl gibi çok kısa bir zamanda kurdu. Bu simgeler, bilişim teknolojisine dayalı "yeni ekonomi"yi gerçek ve inanılır kılıyordu. Kapitalizmin hızla genişleyen ve derinleşen yeni bir teknolojik devrim içinde olduğuna inananların sayısı artıyordu. Nasıl 20. yüzyılın ortalarında, otomobil ve petrol üreticileri, 19.

yüzyılın demiryolu ve deniz taşıma şirketlerinin ekonomik önemini tarihe gömdüyse, İnternet de onları ve onlar gibi şirketleri, "eski ekonomi"ye dönüştürüp, ekonomik önemlerini azaltıyor ve kapitalizmin öncü sektörü olmaya soyunuyordu.

Bu gelişmeye en büyük kanıt, ekonominin geleceğini bugün yansıtan borsaydı. "Yeni ekonomi" şirketlerinin değeri "eski ekonomi" şirketlerinin değerini kat kat aşıyordu. Bilişim şirketlerinin üretimi, A.B.D.'nin gayri safi milli hasılasının yüzde yedisini, Avrupa Birliği'nde yüzde dördünü oluşturmasına karşın, bilişim şirketleri, borsanın toplam değerinin yarısını aşacak düzeylere gelebilmişti. "Yeni ekonomi" şirketlerinin çoğunluğu kâr yapmamalarına karşın, hisseleri borsada prim yapıyordu, çünkü aracı kurumlar ve yatırımcılar kapitalizmin geleceğini görüyordu bu şirketlerde. Kapitalizmin bu ender rastlanan teknolojik devrimini kaçırmak istemiyordu kimse. Amerika'daki bu gelişme, aynı ölçüde olmasa da, Avrupa'da da görülüyordu. Fransa'da, "eski ekonomi"nin su şirketi Vivendi, Fransa'nın kendine özgü devletçi kapitalizminin yardımıyla, "yeni ekonomi"nin teknoloji şirketine dönüşüp devleşmişti. İngiltere'de, 1982'de, paketle evlere Hint yemekleri satan bir aşevinin üst katında kurulmuş Vodafone şirketi, 1999 yılında, dünyanın en büyük şirket satınalımını yapabiliyordu, Finlandiya gibi cüce bir ülke dünyanın dev şirketlerinden biri Nokia'yı yaratıyordu. Daha bıyığı terlemeyen Napster gibi çocuklar, İnternet'ten satış yapan müzik, turizm, haber tarama, v.s. şirketleri kurup borsaya açıyor ve bir anda milyoner oluyorlardı.

İnternet, kapitalist ülkelerin ciddi bunalım içinde olduğu 1970 ve 1980'li yılların ertesinde geldi. Kapitalizmi yeniden ateşleyecek bir teknolojik buluş olarak bu denli mali ve psikolojik yatırım çekmesinin ana nedenlerinden biri bence buydu. Ayrıca, İnternet'in büyüme hızı baş döndürücü idi. Buharlı makine, bulunuşundan ancak yüz yıl sonra İngiltere'de en yaygın enerji kaynağı haline geldi. Elektromanyetik dalgalarının sanayi içinde ilk kullanımından doksan sene sonra A.B.D. sanayisinin yalnızca yüzde ellisi elektrik enerjisini kullanıyordu. Internet ise, bulunuşundan otuz, ticari kullanımından yedi yıl sonra A.B.D.'de nüfusun yüzde ellisi tarafından kullanılır hale geldi.

A.B.D. ekonomisinin 1990'dan 2000 yılına değin enflasyon artmadan hızla ve kesintisiz büyümesi, daha önce sözünü ettiğim gibi Yahoo, America Online, Amazon.com gibi İnternet'e dayalı, "nokta.şirket" diye bilinen

işletmelerin, A.B.D. ve Avrupa başta olmak üzere hemen hemen her ülkede borsanın en büyük şirketleri haline gelmeleri, İnternet'le birlikte taşınabilir telefonla iletişimin artması birbiri ardına eklenince, internetin ekonomiyi dönüştürdüğü inancı herkes tarafından paylaşılır oldu. Microsoft'u, Nokia'yı, Vodafone'u başta ciddiye almayarak büyük bir yanılgıya düşen iş dünyası da, bir kez daha yanılgıya düşüp yüzleri kızarmasın diye İnternet'le ilgili herşeyi aşırı ciddiye almaya başladılar. İngiltere'nin ve Almanya'nın sabit telefon hatlarını işleten "eski ekonomi" devleri BT ve Deutsche Telekom, borçlanarak, olmadık fiyatlarla önlerine gelen her İnternet ve bilişim şirketini almaya başladılar. Son yirmi, otuz yıldır zar zor büyüyen sanayileşmiş ülkelerin hükümetleri de, nüfuslarının refahını artıracak ekonomik bir devrime inanmaya çoktan hazırdılar. Bu devrimin de serbest piyasa koşulları içinde olacağına inandıklarından "yeni ekonomi"de olan bitene müdahale etmek, yönlendirmek istemediler. İnternetin, kapitalist ekonomideki rekabeti küresel anlamda tam rekabetçi hale getireceğine, mallar ve hizmetlerle ilgili fiyat bilgisinin sıfır maliyetle yayılmasını sağlayarak hantal ve verimsiz işletmeleri ortadan kaldırıp yalnızca en verimli şirketlerin ayakta kalmasına neden olacağına inandılar.

Sanayileşememiş orta ve küçük boy ülkeler de, İnternet sayesinde kuyruğun başına daha kolay geçebileceklerine inanmak istiyorlardı. İnternet ayrıca, zengin ve fakir ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal farkı azaltma potensiyeli olan bir sihirli değnekti. Afrika'da, bilgisayarı başından kolaylıkla ve parasız, bilgiye ulaşabilecekti yoksullar. Yazılımcılar ordusuyla Hindistan, dünyanın Silikon Vadisi olup yeni ekonominin kaplanı olacaktı. A.B.D. ve Avrupa'daki şirketler, veritabanı saklama ve işleme gibi işleri, İnternet sayesinde yoksul ülkelerde yapabilecek, dolayısıyla yoksul ülkelere yatırım ve iş olanakları getirecekti. Görüldüğü gibi, İnternet'in, ekonomiyi kökten bir biçimde değiştireceğine inanmak isteyenlerin sayısı hem zengin hem de yoksul ülkelerde az değildi.

İnternetten beklenen ile İnternet'in getirdikleri arasında giderek önemli farklar olduğu ortaya çıktı. Bilişim teknolojileri ve İnternet'in başı çektiği 1990'lı yıllarda, A.B.D.'de ve İngiltere ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde işsizlik düşüyordu ama ücretler de düşüyordu. Beyaz ve mavi yakalılar arasındaki gelir uçurumu giderek artıyordu. İnternete ve bilişim teknolojilerine yatırım yapan şirketler müşteri bulmakta ve devleşen borçlarını ödemekte zorluk çekiyorlardı. Topu topu dünyadaki nüfusun yalnızca yüzde

altısı İnternet'e bağlanabildi. Yüksek gelirli ülkelerde bile bu oran yüzde otuz beşti eninde sonunda. İnternetin beşiği A.B.D.'de bile sanayi şirketlerinin yalnızca üçte biri İnternet'i satınalım ve satışlarında kullanıyor. Düşük gelirli ülkelerde her bin kişiye otuz beş telefon hattı ve beş bilgisayar düşüyor. A.B.D'deki oranlar ise her bin kişiden altı yüz ellisine telefon hattı ve beş yüz kırk kişiye bilgisayar. Her iki Amerikalıdan biri İnternet'e bağlı iken Afrika'da her iki yüz elli kişiden biri İnternet'e bağlı. Bangladeş'te bilgisayarın fiyatı, ortalama maaşlı birinin sekiz yıllık maaşına eşit. İnternetin küresel ekonomiye olabilecek algılanan olumlu etkileri ile küredeki ekonomik gerçek birbirine uymadığı, İnternet şirketlerinin batmaya ya da borsadaki hisse fiyatlarının yukarıya çıktığı hızla gerisin geriye aşağıya inmeye başlaması ile belirgin bir duruma geldi. Risk sermayesi sağlayan yatırımcılar kâr payı için daha fazla beklemek istemiyordu artık.

2000 yılında başlayan İnternet balonunun sönüşünün, algılanan etkisi ve ekonomik gerçek arasındaki olumsuz farkın, kapitalizmin daha önce yeni teknolojilerin doğuşunda yaşadığı benzeri deneyimler gibi geçici olduğu, yeni teknolojinin yaratacağı uzun dönem olumlu dönüşümü hazırlayacak gerekli bir yıkım, yeniden yapılanma evresinin gereği olduğu söylenebilir mi? Gerçekten İnternet, elektrik ve demiryolları denli dönüştürücü bir teknoloji olabilir mi? Demiryollarının kurulması sırasında ortaya çıkan beş bin demiryolu şirketinin yüzde doksan dokuzu daha sonra birleşmeler ve iflaslar ile yok olmuştu. Fakat demiryolları, insan ve malların çabuk ve kolaylıkla ülkenin bir ucundan diğerine taşınmasını sağladı ve bundan en fazla ürünlerini bütün ülkeye satma olanağı bulan küçük işletmeler ve çiftçiler yararlandı, büyüyüp devleşti. Otomobil üretiminin başladığı yıllarda iki bine yakın araba üreticisinden şimdi ayakta olanların sayısı iki eldeki parmaklar kadar neredeyse. Yeni teknolojilerin, kendilerine özgü bir ekonomik yapılanmayı gerçekleştirmeleri uzun sürebiliyor. İnternet de belki henüz bu sürecin başlarında.

Bir teknolojik buluşun ekonomiyi etkileyebilmesi için işletmelerin örgütlenme biçimini verimliliği artıracak bir biçimde değiştirebilmesi gerekiyor. Buhar, üretimin evden fabrikaya taşınmasına; demiryolları, kitlesel pazarların oluşmasına elektrik, montaj bandının gerçekleşmesine neden oldular. İnternet de benzeri yeni iş örgütlenmeleri sağlayacak özellikler göstermiyor değil. Bilgisayar ile iletişimi birleştirerek şirketler arası, şirket– tüketici arası alım-satım maliyetlerini düşürüyor, pazarın boyutu-

nu fizik alandan sanal alana taşıyarak genişletiyor. Kapitalist ekonominin temeli olan özel işletmede, bilişim teknolojileri, tasarımdan pazarlamaya, muhasebeye her alanda verim artışına neden olabiliyor. Buhar ve elektriğin verim artışına katkısı yalnızca sanayi ve taşımadaydı. Bilişim ve İnternet, sanayinin yanı sıra, sağlıktan eğitime ve finansa bütün hizmet sektörlerinde de verim sağlayacak nitelikte. Sanayileşmiş ülkelerde, hizmet sektörünün, toplam gayri safi milli hasılanın neredeyse yüzde yetmişini oluşturuyor olduğunu düşünürsek, İnternet'in hizmet sektöründe sağlayabileceği verim artışının önemi daha iyi anlaşılabilir. Ekonomide verim arttıkça nüfus daha az çalışıp daha yüksek gelire ulaşır. Fakat, şu ana değin elde edilen veriler, çelişkili bir biçimde, verim artışının bilişime yatırım yapan sektörlerde sanıldığı denli yüksek olmadığını gösteriyor. Bunu iki biçimde yorumlamak olası: borsadaki balon gibi verimlilik konusunda da İnternet'in ve bilişim teknolojilerinin bir balon olduğu, ya da bilişim teknolojilerine yapılan yatırımın verimlilik artışı sağlaması için henüz yeterli zaman geçmediği. 1990'lı yılların sonlarında, A.B.D.'deki yatırımın yüzde ellisi bilişim ve yazılıma gidiyordu. Bu denli yoğun yatırımın getirisini kısa zamanda elde etmek olası olmayabilir. İnternet satışları A.B.D'de, henüz toplam satışların yalnızca yüzde birini oluşturuyor. Bilişim ve İnternet'e yapılan yatırım ancak, işyerlerinden-tüketiciye İnternet aracılığıyla satış arttıkça, ekonomik açıdan verimli olabilecek. İşletmeden-işletmeye olan İnternet ticaret ilişkileri ise daha önemli bir boyutta. İnternet üzerinden girdi satın almak, şirketlerin en ucuz tedarikçiyi bulmasını sağladığı gibi girdi edinme maliyetlerini de düşürüyor. Komisyoncuları ortadan kaldırıyor ve stok tutmayı azaltıyor. Otomobil üreticisi devler GM, Ford, Daimler-Chrysler, Renault-Nissan, ortak olarak kurdukları sanal bir pazar üzerinden tedarikçilerinden aramal alarak araba üretim maliyetini yüzde on dört düşüreceklerine inanıyorlar. İşletmeden-işletmeye elektronik ticaretin değerinin 2003 yılında 4 katrilyon dolara ulaşması bekleniyor. İşletmeden-tüketiciye olan ticaretin ise aynı zaman içerisinde yalnızca 400 milyar dolara ulaşması bekleniyor.

İnternet, işleyen bir ekonomik altyapı ve ekonomik ilişkiler kurulmasına neden olabilecek denli önemli bir teknoloji olduğunu kanıtlamış durumda. Bilgisayarın katlanarak artan mikroçipe dayalı hesap gücü, İnternet'le birleşerek, ses, görüntü ve yazı biçiminde saklanan verileri ticari amaçlı iletişime dönüştürüyor. Bunu çok ucuza ve uzaklığı ortadan kal-

dırarak yapıyor. Fakat var olan bilgisayarlar ve iletişim teknolojisi, bu türden bir ticari örgütlenme için optimal değil. Bu alanda teknoloji bir hayli değişikliğe uğrayacak. Bu süreç içinde, İnternet, kendisine yapılan büyük mali yatırımın maliyetini, kendisinden elde edilen ekonomik verimle karşılayamayacak. Bu durum, ekonomi tarihi çerçevesinde olağandışı bir olgu değil: ekonomik örgütlenme, İnternet teknolojisinin gerektirdiği verimli biçime ulaşmak için değişmek zorunda ve bu da zaman alacak bir süreç. Yalnız, A.B.D. ve özellikle de Avrupa'daki kapitalist ekonomik düzenin, İnternet'ten daha önemli iki sorununun nelere yol açacağı şu anda daha vahim. Serbest piyasa, temel ekonomik gereksinimler olan ulaşım, enerji üretimi ve dağıtımı, sağlık ve eğitimde ciddi hasarlara yol açtı. Ulusal rekabet, küresel boyutta kapasite ve üretim fazlası oluşmasına neden oldu. Batı kapitalist düzeni bu iki vahim makro-ekonomik sorunla uğraşacağa benziyor en kısa vadede. A.B.D.'nin, uluslararası ticaret ve sermaye akımlarını, kendi küresel iktidarını derinleştirme yolunda düzenleme ve belirleme politikaları, özellikle kapasite ve üretim fazlası sorununun çözümüne yardımcı olacağa hiç benzemiyor. Böylesi bir ortamda da İnternet'in ve bilişim teknolojilerinin ekonomiye etkileri bir süre ikincil önemde kalacak bence.

Anarşizm ve İnternet

TUĞRUL TANYOL

Günümüzde İnternet söz konusu edildiğinde çokyönlü bir olgu ile karşı karşıya olduğumuzu hemen anlayabiliyoruz. İnternet yalnızca ekonomik ve teknolojik bir altyapı oluşturmuyor, giderek herkesin yaşamını kuşatan bir iletişim ve medya ağı olma yolunda da ilerliyor. İnternet ticaretin küreselleşmesini, hatta küreselleşmenin ta kendisini yarattı. Eşzamanlı iletişimin kapısını açtı. Bu yalnızca bir iletişim değil, belki de matbaanın icadından bu yana karşımıza çıkan en büyük bilgi dönüşümüydü. Matbaa nasıl bir iki yüzyıl içinde bir bilimsel devrimler çağını ve Aydınlanma'yı yarattıysa insanlığın bunun çok daha büyük boyutunda bir bilgi dönüşümüne hazırlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Matbaa bilgiyi azınlığın elinden alıp onu kitlelere sundu, İnternet ise bilginin akıl almaz boyutlarda yaygınlaşmasını sağlamaya başladı. Ve henüz emekleme çağındayız. Her teknolojik dönüşümde olduğu gibi, o teknoloji ile ilgili toplumsal uyum, hukuk ve öteki üstyapı kurumları belirli bir gecikme ile gelir. İnternet gibi ışık hızıyla gelişen bir teknoloji ortamı ise hukuksal üstyapısı ayarlanmadan kendini kabul ettirdi. Bu nedenle bütün öteki pragmatik yönleri dışında İnternet dendiğinde iki kavram daha kendini hemen gündeme oturtuverdi: Demokrasi ve Anarşi. Kimileri İnternet'in mutlak demokrasiye ulaşmadaki en önemli araç olduğunu düşündü, kimileri ise ondan dehşete kapılıp bunun bir kargaşa ve kaos ortamı, yani anarşi olduğunda birleştiler. Hukuk ve düzenlemeler bu teknoloji hızına yetişemeyince İnternet'in gerçekten de düzensiz ve kargaşa içinde geliştiği söylenebilir. Peki bu anarşi midir? Bir yönüyle evet. İnternet belki de Anarşizm tarihinde, anarşinin vücut bulabildiği tek alan olmuştur. Bu kötü mü, diye bir soru sorabiliriz. Bu, anarşiden

ne anladığımıza bağlıdır. Anarşizm hep nefret edilen, doğru tarif edilemeyen bir kavram oldu. Bazı egemen çevreler anarşizm ile komünizmi birbirine karıştırdı, bunu cahillikten ya da amaçlı olarak yaptı. Peki Anarşizm ile Komünizm benzer midir?

Marx, "Mülkiyet hırsızlıktır," diyen Proudhon'dan asla hoşlanmadı. Aynı Marx'ın Bakunin'i Enternasyonal'den nasıl attırdığı kayıtlarda saklıdır. Anarşistler ve anarşist-sosyalistler, komünistlerden de, en az burjuva ve kapitalistlerden gördükleri tepkiyi ve nefreti gördüler. Franco, Hitler'in de yardımıyla İspanya İç Savaşı sırasında Anarşistleri ezerken bundan en büyük keyfi Stalin'in aldığını kim gizleyebilir? Birbirinin can düşmanı olan kapitalizm ve komünizm nasıl faşizm karşısında birleşmişlerse, aynı ruh birlikteliğini anarşizm söz konusu olduğunda da göstermişlerdir. Bunun başlıca nedeni, anarşizmin ruhunu kısaca özetleyebilecek birbirine bağlı iki ilkeden kaynaklanır: İfade özgürlüğünü de içeren mutlak özgürlük ve devletin baskıcı gücünden kaçma ya da hukuksuzluk. Kapitalist devleti eleştirme noktasında birleşir gibi olsalar da, yine güçlü devlet, bastırıcı aygıtlar ve kendi hukukunu egemen kılmak isteyen komünizm, kendisine de karşı çıkacak olan anarşistleri her zaman yok etme yolunu seçmiştir.

Anarşizm doğallıkla başarısızlığa mahkûm bir felsefe ve dünya görüşüdür, çünkü uygulama alanı yoktur, gerçekçi değildir. Anarşist devlet olamayacağına göre insanların özgürlük alanlarının nasıl çizileceği belirsizdir. Anarşizm kötülüğün devletten kaynaklandığı ve bir kez devlet yok olursa insanlar arasında suç da dahil olmak üzere her türlü çekişme ve kavganın biteceği öngörüsünden hareket eder. Bu en az, Marx'ın, insanlığın komünist örgütlenmesi noktasında dile getirdiği düşünceler kadar şimdilik ütopiktir – ki bu noktada Marx da devletin yok olacağı düşüncesine ulaşmaktaydı.

Nüfusun az, uzmanlaşma ve işbölümünün bulunmadığı günlerde devletin de bulunmadığı ve bunun ancak mülkiyetle birlikte ortaya çıktığı doğrudur. Ulysses yirmi yıl boyunca İthaka'yı bırakıp savaşmaya gittiğinde yerine bir kral seçilmediği gibi bu dönemde herhangi bir biçimde meclis de toplanmamıştı. Devletin yirmi yıl boyunca tatil edilmesinin kimseyi rahatsız etmediği görülüyor. Ne var ki insanlık henüz, doğru ve yanlışı kendi içinde yargılayıp dışardan herhangi bir korku ve baskı olmaksızın ahlaklı davranmayı seçecek Kantçı ahlak anlayışına ulaşabilmiş değil ve ne yazık ki düzen,

bu giderek kalabalıklaşan ve uzmanlaşıp farklılaşan dünyada devlet ve onun aygıtları tarafından kurulmaya daha uzun süre devam edecek.

İşte anarşizmin saplanıp kaldığı nokta burasıdır. İspanya'da iktidara gelselerdi ne olacaktı? İktidar sözcüğü bile anarşizmle çelişkili iken. Ya ilkelerine ters düşüp bir devlet kuracaklardı, ki bunun öngörüleri Bakunin'de saklıdır ve Marx onu Enternasyonal'den attırırken, "O, ülkeyi büyük bir kışlaya çevirmeye çalışıyor" diye suçlayacaktır, ya da bir çözümsüzlük ve kaos ortamını yaratmış olacaklardı.

Anarşistler hiçbir şey başaramamış olmalarına rağmen onları tanımlayan olumsuz izlenimler aslında nihilistlerin yıkıcı felsefesinden kaynaklanır: yani bu, sürekli bir isyan ve ayaklanma durumudur. Oysa anarşizmin ruhunu oluşturan olumlu anlayış Proudhon ve Kropotkin'in yazılarında saklıdır. Devletin ve baskının olmayacağı bir yer, yani mutlak özgürlük. Kaldı ki bugüne dek hiçbir anarşist tek başına ya da topluluk olarak bir Stalin, Hitler, Allende, ya da Pol Pot'un başardığı kandökücülüğü ve vahşeti uygulamamışlardır.

Anarşizmin yalnızca bir ütopya olması yine de dile getirdiği özgürlük taleplerini ve devlet ya da herhangi bir baskıcı gücün yaptırım ve zorlamalarından kaçma isteğini yok edemez. Özellikle bu yanı genç kesimlere seslenmeye devam ediyor. Aslında kimse anarşizmin tam olarak ne olduğunu bilmiyor, ama insanın, özellikle de gençlerin içindeki isyan ve değişim duygusu zaman zaman nonkonformizmi anarşizm ile karıştırmayı getirebiliyor. Gençler toplumsallaşmanın etkisine yaşlılara oranla daha az tabi ve içinde yaşadıkları topluma fazla bir yatırım yapmamış olduklarından her zaman her yerde değişim özlemlerini en çok dile getiren kesim olmuştur.

Ve İnternet büyük ölçüde bu kesimin elindedir. Yaşları altmışları geçmiş yönetici kesimler anlamadıkları ve bilmedikleri ve asla anlayamayacakları bir alanla ilgili yasal düzenlemeler geliştiremezler. İnternet yasalarının gelişememiş olmasının nedeni onun hızla gelişmesinde olduğu kadar yasa koyucunun eskimiş ve yaşlı kafasında da yatmaktadır. Son zamanlarda İnternet'i polislendirmek çabaları görülmekte ya da bu konu sık sık dillendirilmekte. Bunun mümkün olamayacağının anlaşılması için zaman gerekecek. Sanal bir alemde, adı olmayan ve her şeyden önce tutuklayacak bir bedenin bulunmadığı bir yerde polisin yapabileceği pek fazla bir şey olamaz.

İnternet özgür ifadenin en geniş biçimde yer aldığı alan oldu. Bilgi ile birlikte düşünceler de bu elektronik sanal ortamda akmakta. Bu düşüncelerin bir bölümü eski çağa ait kafa yapıları tarafından kuşkusuz zararlı olarak görülüyor, ama ortada tutuklayacak kimseyi bulamadıkları gibi kapatacak bir mekân, toplatacak bir yayın da yok.

İnternet belki de bu nedenle onlar için bir kaos, bir anarşi yuvası gibi görülüyor. Açıkçası ben de bu ortamın anarşi ile dolu olduğunu düşünüyorum ve yukarıda söylediğim gibi belki de anarşinin insanlık tarihinde ilk kez kendisine bir alan bulabildiğini düşünüyorum, ama bunu olumlu anlamda söylüyorum.

Şimdi belki bir mitos ve bir gerçek üzerinde durabiliriz. Bunların sayıları artırılabilir.

İnternet uluslararasıdır. Bu bir gerçek. İnternet'in ulusal sınırları tanımadığı bir gerçektir. Ulusal farklar gözetilmeksizin ortak ilgi alanlarını paylaşan insanlar sanal bir çatı altında, var olmayan bir ülkede bir araya geliyorlar. Bu anlamda belki de küresel bir "sivil toplum" oluşturmakta. İnternet'in bir anlamda en büyük sivil hareket olduğunu söylemek gerekir. İşte belki burada İnternet'in siyasal açıdan yıkıcı olabileceğini de görmeliyiz. 18 Haziran 1999 ve 30 Kasım 1999'daki küresel kapitalizm karşıtı gösteriler İnternet'te hazırlandı. Burada insanlar birbirleriyle özel bir dilde, şifrelerle haberleşme olanaklarını buluyorlar. 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ni yıkan terörist saldırılar türünden örgütlenmeler için İnternet bulunmaz olanaklar sunuyor. Küresel kapitalizmin yanı sıra küresel terör de yükseliyor.

İnternet herkesin sınırsız hizmetindedir. Bu bir mitos. İnternet erişimi için belirli bir donanım ve bilgi gerekir. Gelişmiş ülkelerde düşen maliyetler bunun bir engel olma özelliğini kaldırdı, ne var ki küresel zenginlerin on katı olan küresel yoksulluk içindeki ülkelerde İnternet ancak küçük bir azınlığın tekelinde. Türkiye gibi arada duran ülkelerde, düşen maliyetler belki kullanılan bilgisayar sayısını artırıyor, ama erişim maliyetlerinin yüksek, hızının düşük olması o çok hayal edilen bilgi çağına adım atmamızı engelliyor.

İnternet küresel kapitalizmin gelişmesine yardımcı olduğu gibi, küresel kapitalizm karşıtlarının da işine yarıyor. Yukarıda sözünü ettiğim protesto hareketleri İnternet üzerinde organize edildi. Gerek Dünya Ticaret Zirvesi sırasında New York'ta gerekse Londra'da 13 bin kişinin katıldığı gösteriler-

de, polis önceden haberdar olmasına rağmen etkisiz kaldı. Protesto 43 ülkede birden yapıldı. Bu belki de insanlık tarihinin gördüğü en geniş, örgütlü protesto hareketiydi.

İnternet belki de gerçekten matbaa ve onun etkileriyle çok benzer ama çok daha büyük ölçekte hareket eden bir teknoloji. Matbaa, Kilise'yi ve aristokratları rahatsız etti, ama ticaret her şeyden önce geldiği için zararlarına katlanıldı ve dünya değişti. İnternet de böyle. Ticaret ve kapitalizm ondan vazgeçemiyor, bilimin ona gereksinmesi var. Bilgi genişleyecek ama hiç beklenmedik etkileri de olacak. Bu anarşi midir? Kimileri için öyle, ve anarşistler için kesinlikle öyle. Ama kimse İnternet üzerinden devleti yıkamayacağına göre (burada devletin bütünüyle kaldırılmasından söz ediyorum, yoksa kimi siyasal hareketler sonucunda rejimlerin yıkılmasına yol açabilecek etkileri olabilir), bu ancak bir karışıklık ve kargaşanın sürmesi olarak anlaşılabilir.

"Crackers" olarak bilinen ve dilimize "kırıcılar" olarak çevrilebilecek bir grup insan yıllardır lisanslı program ve oyunların koruma kodlarını kırarak dağıtmaktadırlar. Genellikle kırdıkları programın yanına bir de bilgi notu eklerler. Bunlardan birinde okuduğum bir söz çok ilgi çekiciydi. Grubun ve dost grupların adı verildikten sonra şu yazılıydı: "Sonsuza kadar anarşi." Bu, bu insanların ne yaptıklarının son derece bilincinde olduklarını gösteriyor. Programı kırıp dağıtmak onlara hiçbir maddi çıkar sağlamıyor ve bu insanlar bu işe büyük bir emek veriyorlar. Amaç programı çıkaran şirketin para kazanmaması, ya da daha az para kazanması değildir de nedir?

Dağıtım genellikle korsan olarak adlandırılan sitelerde (bu siteler servis sağlayıcı (server) üzerindeki baskıların artması sonucunda sık sık kapatılmaktadır, ama bilgi sahipleri "webring" adı verilen zincirle grubun şimdi nerede olduğunu kolayca bulabilmektedirler) ve haber grupları aracılığıyla yapılmakta. Anlaşılacağı, engellemek pek kolay değil. İşte bu nedenle polisiye tedbirler uzun dönemde hiçbir yarar getirmeyecektir. İlginç bir örnek 1995'te bir Alman mahkemesinin verdiği karardır. Hâkim ahlaksız olduklarını düşündüğü bazı haber gruplarına müşterilerinin girmesini engellemesi için CompuServe firmasına emir vermiştir. Tüm dünyada bu gruplara kısa bir süre için girilemedi. Ne var ki bu, hâkimin İnternet konusunda ne denli cahil olduğunun bir göstergesiydi yalnızca. Cross-post adı verilen yöntemle aynı mesajın birden fazla haber grubuna gönderilebileceğini bilemiyordu doğallıkla yaşlı hâkim ve dünya Almanya'daki dostlarına mesajlarını gene de

ulaştırdı. Bütün bir Usenet kapatılamayacağı için yasal tedbirlerin de nasıl yetersiz kalacağına güzel bir örnekti bu.

Pornografi İnternet'in bir başka sorunudur ve bu da "hacking, cracking" gibi "yeraltı" olarak nitelendirilen alanın parçasıdır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi pornografik resim ve videoların net üzerinde dağıtımını engellemek neredeyse olanaksız. Burada zaten genel pornografiden çok, çocuk pornosu üzerinde durulmakta. Ve yine ilginç olan, "netiket" adı verilen "web ahlakı" da diyebileceğimiz adı konmamış kuralların burada etki yapmaya başladığını görmekteyiz. Polis ya da hukukun yapamadığını yapıyor bu. Korsan sitelerin büyük bir bölümü çocuk pornosuna uzak duruyor. Burada bir korku, bir tehdit olmaksızın bir düzene doğru gidilmekte olması güzel. Bill Clinton'ın İletişim Ahlakı Yasası'nı imzalamasıyla Amerikalılar net üzerindeki ahlaksız kabul edilen sitelere giremeyecekler, yayın yapamayacaklardı. Bu, ifade özgürlüğüne sınırlama olarak görüldü; aynı zamanda yasal olmasına rağmen İnternet'te kürtaj ile ilgili yayın yapma yasağını da getiriyordu. Kaldı ki ülkede özgürce basılan pornografinin neden İnternet'te yasaklandığı bir başka soruydu. Buna verilen yanıt kuşkusuz küçükleri korumaktı. Pornografinin bir içerik değil, bir amaç ve tutum sorunu olduğu düşünülürse, yasaklayarak küçükleri korumak yerine, buraya yönelenlerin karakter yapılarına bakmanın daha doğru olacağı tartışılmalıdır.

İnternet'teki bir başka engel mp3 dediğimiz "müzik sıkıştırma formatı" sayesinde müziğin dağıtılmasına yönelik oldu. Müzik endüstrisinin şiddetle karşı çıktığı bu yönelim bir yerde amacına ulaştı ve Napster adındaki ağ kapatıldı, çünkü Napster'ın yeri yurdu belliydi. Uzun süren mahkemede mp3 yanlılarının savı bu formatın, müziğin aslının düşük kalitedeki bir kopyası olduğu, dolayısıyla bunun dağıtımının bir suç oluşturmadığı yönündeydi. Müziğin kasete kaydedilmesi nasıl düşük kalitesi nedeniyle suç olmuyorsa bunun da suç olmaması gerekiyordu. Kaldı ki ABD'deki federal yasalar herkesin sahip olduğu ses ve video kayıtlarının ve yasal olarak satın aldığı programların bir kopyasını çıkarmasına izin veriyordu. Napster'ın kapatılması İnternet üzerindeki mp3 akışını durdurabildi mi? Usenet haber grupları mp3 değiş tokuşu ile dolu.

Peki insanlar bu işi neden yapıyorlar? Yaratma ve ifade özgürlüğünü bayrak edinmelerine rağmen başka insanların düşünce ürünlerinin, yaratılarının çalınmasına, haksızca dağıtımına önayak oluyorlar. Burada kuşkusuz yalnızca şirketlere ve kapitalizme duyulan düşmanlık ya da anarşi

düşkünlüğü gibi açıklamalarda bulunmak yanıltıcı olur. Şirketlerin bu ürünleri pahalıya sattıkları ve azami kârı sağlamak istedikleri açıktır (Tarihi 20 yılı aşmış ve maliyetleri son derece düşmüş olmasına rağmen Müzik CD'leri hâlâ ilk çıktıkları gündeki fiyatlardan satılmakta), ve insanlar belki daha ucuz olsa satın alabilecekleri bu ürünlere kolayca ulaşmanın yolunu bulmuşlardır.

Aklımı hep kurcalayan bir soru olmuştur. Kullandığımız bilgisayarın işletim sistemi için neden para ödediğimizi anlayamamışımdır. Bill Gates'i biraz daha zengin etmek için mi? İşletim sistemi olmayan bir bilgisayar olabilir mi? Bilgisayar aldığımız zaman onun zaten işliyor olması gerekmez mi? İşletim sistemini yaratan şirketin bu ürününün karşılığını tüketici yerine, kendi işletim sistemi üzerinden program üreten firmalardan alması daha yerinde bir davranış olmaz mıydı? Benzer düşünce içindeki birçok insanın yasadışı kopyalara yönelmelerini engellemek her zaman zor olacaktır.

İşte anarşi burada işliyor, yalnızca yapıcı düşünceler ve bilgi akmıyor İnternet'ten, yalnızca küresel şirketler bu teknoloji sayesinde kâr etmeye devam etmiyorlar, aynı zamanda kendi karşıtlarının da aynı teknolojiyi kullandıklarını görüyorlar. Siyasal rejimler radyo, televizyon ve basın organlarından mı yapıyorlar beyin yıkamasını, karşıt gruplar İnternet'in yeraltını seçiyorlar. Zaman zaman kızdıkları sayfaları ele geçirip işgal ediyorlar.

İnternet ile birlikte suç kavramının yeniden tanımlanması gerekecek. Proudhon'a göre manavın sattığı elma hırsızlık malıdır, dolayısıyla benim onu gidip almam hırsızlık olmayacaktır. Mülkiyet toplumları varlıklarını sürdürebilmek için mülkiyete dayalı yasalar çıkarmış ve onu koruyacak yöntemler ve sistemler geliştirmişlerdir. mp3, kopya programlar ve diğerleri, manavdan elma almamızın suç olamayacağı savına yakın durmuyor mu? Sanırım ilerde bir uzlaşmanın geldiğini göreceğiz. İnternet kapitalizmin ruhunu ve yapısını hiçbir şeyin yapamadığı kadar değiştirecek. Ve bir kez daha Marx'ın analizi doğruluk kazanacak. Yeni teknolojiler yeni üretim biçimleri ve ona uygun üstyapılar yaratacak. Yasaların ve ahlakın bir kez daha değiştiğini göreceğiz, devlet ve yönetim biçimlerinin de. Ve bunun için bir ihtilal bile gerekmeyecek.

Gerçek Sanallık Kültürü

MANUEL CASTELLS

Kültürler, iletişim süreçlerinden oluşur. Ve bütün iletişim biçimleri, Roland Barthes ile Jean Baudrillard'ın yıllar önce ortaya koyduğu gibi, göstergelerin üretimine ve tüketimine dayanır. Bu yüzden, "gerçeklik" ile simgesel sunum birbirinden ayrı tutulamaz. Bütün toplumlarda insanlar simgesel bir çevre içinde var olur ve bu çevre aracılığıyla hareket ederler. Dolayısıyla, basılı iletiden görsel-işitsel iletiye bütün iletişim tarzlarının elektronik bütünleşme çerçevesinde örgütlendiği yeni iletişim düzeninin tarihsel açıdan özgül yönü, sanal gerçekliği devreye sokması değil, sanal gerçekliği kurgulamasıdır. *Oxford Günümüz İngilizcesi Sözlüğü*'nün yardımıyla ne demek istediğimi açıklamaya çalışacağım: "*sanal:* ismen değilse de gerçekte, uygulamada öyle olan" ve "*gerçek:* gerçekten var olan". Buna bağlı olarak, yaşandığı şekliyle gerçeklik her zaman sanal olmuştur, çünkü gerçeklik her zaman uygulamaya belli bir anlam çerçevesi çizen simgeler aracılığıyla algılanır – öyle bir anlamdır ki bu, simgelerin birebir anlamsal tanımı kapsamında verilemez. Kültürel anlatımları biçimsel/mantıksal/matematiksel akıl yürütmeden ayıran şey, bütün dil biçimlerinin anlam belirsizliğini kodlama ve farklı bir yorumlar yelpazesi açma yetisidir. İnsan beyninin iletilerinin karmaşıklığı, hatta çelişkili niteliği, söylemlerimizin çokanlamlı yapısıyla kendini ortaya koyar. İletilerin anlamındaki bu kültürel çeşitlilik yelpazesi, birbirimizle bazısı açık, bazısı örtük birçok boyutta etkileşime girmemizi sağlar. Bu yüzden, elektronik medyayı eleştirenler yeni simgesel ortamın "gerçeklik"i temsil etmediğini öne sürdüklerinde, örtük olarak saçma derecede ilkel bir "kodsuz" gerçek deneyim (asla var olmamış bir şey) kavramına gönderme yapmaktadırlar. Bütün gerçekler simgeler aracılığıyla iletilir. Ve insani, interaktif iletişimde, iletişim ortamından bağımsız olarak,

bütün simgeler, onlara verilmiş semantik anlamla ilgili olarak bir ölçüde yer değiştirmişlerdir. Bir bakıma, her tür gerçeklik sanal olarak algılanır.

Öyleyse, daha önceki tarihsel deneyime karşıt olarak, *gerçek sanallık* üreten bir iletişim dizgesi nedir? Gerçekliğin kendisinin (bir başka deyişle, insanların maddi/simgesel varoluşunun) bütünüyle sanal bir imge düzeninde, hayal dünyasında yakalandığı, ona gömüldüğü bir dizgedir; bu hayal dünyasında görünüşler yalnızca deneyimin aktarıldığı ekranda olmakla kalmaz, deneyimin kendisi haline gelirler. Her türden her ileti, ileti ortamına hapsolunmuştur, çünkü ileti ortamı öyle kapsamlı, öyle çeşitli, öyle esnek bir nitelik edinmiştir ki, aynı multimedya metinde tıpkı Jorge Luis Borges'in "Alef" adını verdiği o benzersiz Evren noktasında olduğu gibi geçmişi, şimdisi ve geleceğiyle insan deneyiminin bütününü içine almaktadır. Bir örnek verelim;

1992 yılında Amerika'da başkanlık seçimi kampanyasında, o zamanlar başkan yardımcısı olan Dan Quayle geleneksel aile değerlerini savunan bir tutum sergilemek istiyordu. Quayle ahlaki kanılarıyla donanmış olarak, Murphy Brown'la olağandışı bir tartışmayı başlattı. Nitelikli kadın oyuncu Candice Bergen'in canlandırdığı Murphy Brown popüler bir televizyon dizisinin başkarakteri olup yeni tür bir kadının değerlerini ve sorunlarını temsil ediyordu: yaşama ilişkin kendi ölçütleri olan, yalnız, çalışan profesyonel kadın. Başkanlık seçim kampanyasının sürdürüldüğü sırada, Murphy Brown (Candice Bergen değil) evlilikdışı bir çocuk sahibi olmaya karar vermişti. Başkan yardımcısı Quayle onun bu davranışını hemen uygunsuz bulup mahkûm etti ve ülke çapında, özellikle çalışan kadınlar arasında büyük bir öfkeye yol açtı. Murphy Brown (yalnızca Candice Bergen değil) misilleme yoluna gitti: bir sonraki bölümde, başkan yardımcısı Quayle'in kendisini eleştirdiği televizyon söyleşisini izlerken görülüyor, görüşlerini açıklıyor, politikacıların kadınların hayatına karışmasına sert eleştiriler getiriyor ve yeni bir ahlaka yönelme konusunda hakkını savunuyordu. Zamanla *Murphy Brown*'ın izleyici kitlesi arttı ve Dan Quayle'in çağdışı tutuculuğunun Başkan Bush'un seçimi kaybetmesinde payı oldu; bu iki olay da gerçekti ve bir ölçüde toplumsal açıdan önemliydi. Ne var ki, gerçek olan ile hayali olandan diyalog boyunca yeni bir metin oluşturulmuştu. Murphy Brown'ın hayali dünyasının gerçek yaşamdaki başkanlık seçimi kampanyasında belirmesi, Quayle'in (daha doğrusu onun "gerçek" televizyon görüntüsünün) Murphy Brown'ın hayali hayatının bir karakterine dönüşmesine yol açmış-

tı: iki yaşantı düzeyinden gelen ve hararetli tartışmalara yol açan iletilerin aynı söylemde iç içe geçtiği bir üstmetin kotarılmıştı. Bu örnekte, sanallık (yani, Murphy Brown'ın pratikte, herhangi bir kadın adına hareket etmesi gerekmeksizin, birçok kadının olduğu kişi olması) gerçeğe dönüşmüştü; şu anlamda: gerçekten de, önemli sayılabilecek bir etkiyle, yeryüzündeki en güçlü politik göreve gelecek kişinin seçilmesi süreciyle etkileşime girmişti. Bu örneğin aşırı ve sıradışı olduğunu kabul etmekle birlikte, çözümlememe açıklık getirdiğini, bu çözümlemedeki soyutluğun yol açtığı anlam kapalılığını azalttığını sanıyorum. Bunun böyle olduğunu umarak, biraz daha kesin konuşayım.

Çok sayıda iletişim tarzının sayısal, ağ bağlantılı tümleştirilmesine dayalı yeni iletişim sisteminin ayırt edici özelliği, bütün kültürel anlatımları içermesi, kapsamına almasıdır. Bu varoluş tarzı yüzünden, yeni tür toplumsal çalışmada bütün ileti türleri ikili tarzda iş görür: multimedya iletişim sisteminde varlık/yokluk. Bu tümleşik sistemde yalnızca varlık, iletinin iletilebilirliğini ve toplumsallaşmasını olanaklı kılmaktadır. Bütün öteki iletiler bireysel imgeleme ya da giderek marjinalleşen altkültürlere indirgenmektedir. Toplumun bakış açısından, *iletişim elektronik temelli (basılı malzeme içeren, görsel-işitsel ya da bilgisayar dolayımlı) iletişimdir*. Bu, kültürel anlatımların türdeş hale geldiği ve kodlara yalnızca birkaç merkezi göndericinin egemen olduğu anlamına gelmez. Yeni iletişim sistemi, çeşitliliği, çoktarzlılığı ve verimliliği sayesindedir ki, bütün anlatım biçimlerini –bunun yanı sıra, toplumsal çatışmanın dile getirilmesi de dahil olmak üzere çıkar, değer ve imgelem farklılıklarını– kucaklayıp bütünleştirebilmektedir. Ama sisteme dahil edilme karşılığında ödenmesi gereken bedel, onun mantığına, diline, katılım koşullarına, kodlama ve kod çözümüne uymaktır. Bu yüzden, farklı türden toplumsal etkiler için, merkezi olarak yollanan multimedya bir sistem yerine (talebe bağlı video düzenlemesinde olduğu gibi), çok bağlantı noktalı, yatay bir iletişim ağının (İnternet türü) gelişmesi son derece önemlidir. Bu iletişim sistemine girişin karşısına dikilen engeller, sistemde iletilerin dolaşması ve yayılması için parolaların yaratılması yeni toplumun önemli kültürel savaşları olup, bunun sonucu yeni tarihsel ortamda verilecek olan simgesel dolayımlı çatışmaların yazgısını belirlemektedir. Anlamını yukarıda açıkladığım terminolojiyi kullanmak gerekirse, kimin interaktif iletişimi gerçekleştirdiği, kimin bu interaktif iletişimin alıcısı olduğu, bilgi toplumunda egemenlik düzeninin ve özgürlük süreçlerinin sınırlarını çizmektedir büyük ölçüde.

Birçok kültürel anlatımın sayısal elektronik üretim, dağıtım ve sinyal alışverişi temelli tümleşik iletişim sistemine dahil edilmesinin toplumsal biçim ve süreçler açısından önemli sonuçları vardır. Bu, tarihsel olarak kodlanmış toplumsal görenekler aracılığıyla –din, ahlak, otorite, geleneksel değerler, siyasal ideoloji– aktarım yapan sistemin dışındaki geleneksel göndericilerin simgesel gücünü önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Bunlar yok olmamakta, ama yeni sistemde –ruhsal olarak aktardıkları göreneklerin bilgisayarda somutluk kazanması yoluyla güçlerinin çoğaldığı yeni sistemde (bilgisayar yoluyla vaaz verenler ve interaktif köktenci ağlar toplumlarımızda uzaktan, karizmatik otoritenin yüz yüze aktarımından daha etkili, daha nüfuz edici bir öğreti yayma biçimidir)– yeni bir koda bürünmedikçe zayıflamaktadırlar. Ne var ki üstün ruhsal güçler, aşkın iletilerin, talebe bağlı pornografinin, televizyon dizilerinin ve konuşma hatlarının aynı sistem içinde dünyevi birlikteliğine rıza göstermekle insanları davalarına kazansalar da, insanüstü konumlarını yitirmektedirler. Her ne kadar bazen paradoksal bir biçime bürünse de –her tür genel ve marka adı altında dinin belirgin tüketimi– toplumun laikleşmesinin son adımını oluşturmaktadır bu. Toplumlarda artık gerçekten büyünün işlevi sona ermiştir, çünkü bütün mucizeler İnternet üzerindedir ve kişilerin kendi kurdukları görüntü dünyalarıyla birleştirilebilmektedir.

Öte yandan, yeni iletişim sistemi, insan yaşamının temel boyutları olan uzam ve zamanı kökten dönüşüme uğratmaktadır. Yerler kültürel, tarihsel, coğrafi anlamlarından soyutlanmakta, işlevsel ağlar ya da görüntü kolajları halinde yeniden bütünleştirilmekte, yerlere özgü uzamın yerine geçen akışkan uzamı devreye sokmaktadır. Geçmiş, şimdi ve geleceğin aynı iletide birbiriyle etkileşim içinde olacak şekilde programlanabildiği yeni iletişim sisteminde zaman silinmektedir. *Akışlar uzamı* ve *zamansız zaman*, tarihsel olarak aktarılan sunum dizgelerinin çeşitliliğini aşan ve içeren yeni bir kültürün –hayali kurgunun kurguya inanç haline geldiği gerçek sanallık kültürünün– maddi temellerini oluşturur.

İngilizceden çeviren: Kemal Atakay

2
4
6
10
1
12

Ağ Üstünde Zaman, Yakınlık ve Anlam*

DANTE TANZİ

Yanıt Vermemeyi İdare Etmek

Eşlemelik (synchronism) ve eşanlılıkta (simultaneity) sağlanan büyük gelişmeler sayesinde Ağ üstündeki iletişim kanalları mantar gibi çoğaldı. Birçok gözlemci, olağan bir soru/yanıt döngüsündeki bir dizi öngörülebilir durum olarak değelendirilen kronolojik olarak ayrı işlevsellik bakımından bunun bir yoksullaşma ya da geriye atılmış bir adım olduğu kanısında. Birçoklarının özellikle vurguladığı bir konu, anında ve çok-yönlü (multi-point) iletişimde dağılgan zaman çerçevelerine eşlik eden kavrama etkisinin iletişim kodlarının istikrarını tehlikeye atmasıdır. Dağılgan zaman çerçeveleri aslında o kadar düzensizdir ki, iletiler hedefine vardığında ve vardığı takdirde, varış zamanı kullanıcının beklentileriyle nadiren çakışır.

Bununla birlikte, zaman sınırlarının bu yokluğu Internet sörfçülerine cazip gelmektedir; bu sınırların yokluğu onların, kaynağını bilmek zorunda kalmaksızın ve hedefine ne zaman varacağını öngörme olanağına sahip olmaksızın ağda birçok yanıt bulmalarını sağlar. Ağ'da verimsizliklere ve gecikmelere elverişli olan bu geçirgen ve esnek zaman boyutunda sörfçüler birbiriyle örtüşen ve alternatif patikalar kullanarak eşanlı faaliyetlere girişebilir. Sayısal teknoloji kullanıcının zaman, imge mekanizmaları ve bireysel duyu ve kas sisteminin işleyişi arasındaki ilişkileri kesintiye uğratabilir. Bu durum web'deki öznel siluetlerin değişmeye daha fazla yatkın olmasında görülebilir. Ayrıca, bu durum, Ağ sörfçülerinin iletişim esnasında beliren zamansal yamulmalara niçin bu kadar tahammüllü olduklarını da açıklamaktadır. Yeni teknoloji ürünleriyle karşılaşmak bireyleri yeni kurallar

* Bu yazının orjinali http://www.ctheory.net/text-file.asp?pick=124 adresinde yayımlanmıştır.

öğrenerek, yanı sıra eski alışkanlıkları kısmen unutarak zihniyetlerini değiştirmek zorunda bırakır.

Anında ve çok-yönlü iletişim sistemlerinde bir iletişim formülünün sunulmasının verimli eşlemelik ve tutarlı enformasyondan ziyade kullanıcının öznel yargısının çabukluğuna ve keskinliğine bağlı olacağı gitgide doğruluk kazanıyor. Eşanlı ve çok-yönlü iletişimin barındırdığı risklerin mahiyeti yüzünden, kullanıcının bu öznel yargısı başat bir etken konumunda olmak zorunda. Kullanıcılar geçici olarak daha güçlü ya da aşırı sinyaller tarafından dikkatlerinin dağılmasını önlemek için, aynı kanalda iletişim kurmayı becerenlerden gelen basınca boyun eğmemek için nasıl hareket etmek, nasıl deneylemek ve akıl çelen ilişki taleplerinden nasıl kaçınmak gerektiğini bilmek zorunda kalacak. Bu bağlamda, iletişim kurma koşullarının etkileşimin kökündeki öznel koşullardan ziyade teknik dengede ve kesinlikte yattığı kanısında olanlarla anlaşmamız çok zor. İletişim teknolojisi her zaman, muhataplar arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin tanınması tarafından koşullanır.

Buna rağmen, bir teknolojinin geçirdiği evrimin derecesini, iletişim çevrimleri için kurulmuş ritmi, anıştırma ve kışkırtma pratiğini ve insanın açık seçik iletilemeyecek olanı anlama kapasitesini hesaba katma yeteneğiyle orantılı olarak değerlendirmek gerekir. Bu boyutlar öngörülebilir yollarla ifade edilmez, daha ziyade bu boyutlara web'de muhatapların yetenekleri arasında fark gözetme isteği yol gösterir. Bu bize niçin şaşırtıcı geliyor ki? İletileri atlama, tekrarlama, erteleme ve sulandırma her zaman iletişim biçemlerini farklılaştırmıştır ve öznel değiştirimlere tekabül eden bu farklılıklar bir skandala neden olmaksızın her yerde yaygın bir şekilde uygulanır. Öznel değiştirimlerin Ağ'ın etkileşim mekanizmaları tarafından fizyolojik olarak güçlendirildiğine inanmak doğrudur: Bir iletiyi teslim etme edimi (yanıt verme yeteneğine sahip ve yanıt vermek isteyen bir alımlayıcı olduğunu varsayıyoruz) geçici bir sonuç olarak, geliştirilmeye açık bir sonuç olarak görülmeli. "Yazma edimi yeğin bir şekilde yereldir; çünkü bir izleyicinin olduğundan emin olsak da, o izleyicinin bizim yazımız hakkındaki yorumunu doğrulayamayacağımız gibi varlığını da doğrulayamayız."[1]

En son alfabetik teknolojinin verimlilik (ya da uyarlanma) derecesinin doğrulanması artık bir mesele değildir; mesele daha ziyade asla eksiksiz bir şekilde yorumlanamayacak öngörülemez karşılıkları ısrarla aramaktan

ibarettir. Multimedya uzamların kesintili gerçekliğinde dikkat çelme uzamları kavramsal inşalardan çok daha önemlidir ve her bir öğenin seçilmesi ve düzenlenmesi, kendi bileşenlerinin[2] dikkati çekme etkisi sayesinde oluşan hem simgesel hem de gidimli (diskursif) veri yapılarının[3] farklı niteliklerini ayırt edebilmek için yeni beceriler gerektirir. Bu sebeple, "tek bir" soruya verilen "tek bir" yanıtın anlamı minicik, düzenli mektupların kapladığı bir sayfanın satırlarında eksiksiz bir şekilde kuşatılamaz. Öngörülemezlik niteliğiyle bu anlam kendini göstermeye, hatta gecikmeli bir ifşa şeklinde olsa bile kendini göstermeye zorlanamaz.

Kâğıt-dışı Görüş Açıları

Bekleme (ve dinleme) zamanlarının genişlemesi ve daralması hakkındaki birçok endişe, görsel/çizgisel yolların düzenlediği sıkıştırılamaz görsel uzam ve gerçekleşme zamanı miktarlarına ihtiyaç duyan kâğıt baskı alışkanlıklarına güçlü bir bağımlılığı yansıtıyor gibidir.[4] Sayfaların ve metin sayfalarının neden olduğu kirlenme tek başına, web sitelerinin iletişimsel kaynalarının verimliliğini yargılama konusundaki doğru görsel konum mudur? Sonuç itibariyle imgelerin sunduğu enformasyon yazılı metinleri deşifre etmek için ihtiyaç duyulandan bir parça daha az zaman gerektirir ve hatta etkileşimli ortamların bazıları müzikal geribesleme bile sunar.[5] Dahası, kurgu araçları, bir iletinin zamandaş görsel, sözlüksel, sözdizimsel ve anlamsal boyutlarıyla ilgili parametrelerin değiştirimine izin vererek her tip malzemeyi kullanılabilir kıldı.

Dikkati çelme uzamlarının genişletilmesini, incelenmesini ve yeniden değiştirilmesini gerektiren böylesi alışkanlıklar[6] kavramanın tüm özelliklerini değiştiriyor, belgelerin hayat çevrimlerini devrime uğratıyor, ama aynı zamanda bir diyaloğu başlatmanın kurallarını yeniden değerlendirme sonucu veriyor. Ağ'da yaşayan özneler benzerlikleri ve farklılıkları birer örtüşme ya da işgal olarak kabul etmek yerine şimdi bunları çeşitli davetlerden oluşan bir oyun olarak alıyor. Birçok web sayfasında kendilerini ifade etmek için bir aracıya ihtiyacı olmadığını düşünen özneler, işte bu sebeple oyuna katılıyor: Çeşitli bağlamlarda kendilerini açığa vurmaya teşvik ediliyorlar ve böylelikle de dönemsel olarak yeniden yoklanabilecek bir kimlik fikrini kucaklamak zorunda bırakılıyorlar. Dolayısıyla, bazı kimlikler gizlenip ya da değişerek eğitici boşluklara ve iletişim örtüşmelerine neden olurken, başka bazı kimlikler Ağ'da yeni kimlikler yarat-

ma oyununa dalarken, kendilerini tamamen hayal eseri eylemlerle açığa vuruyorlar.[7]

Ağ'da cereyan eden iletişimin başat karakteristikleri arasında, araştırma ve keşifle birlikte, içeriklerin manipülasyonunu ve tekanlamlı sonuçlar önerme ihtiyacının kışkırtması sonucunda kimliklerin (farklı bağlamlarda) maddileştirilmesini sayabiliriz. Bundan başka, bir söyleşinin koşulları hiçbir dolaysız yarar sağlamadığı zaman, sabit ve retorik olarak önceden tanımlanmış bir benliğin hüsranını reddetmenin bir avantajı vardır. Çoklu anlatısal olanakların oluşturduğu bir durumu yaşantılamak, birbirleriyle örtüşen, hatta bir de farklı olan zamanları içeren patikalarla işe girişmek anlamına gelir.[8] Zaman konusunda tahminler yürütmek ve nerede, ne zaman, kim olduğumuz konusundaki bilincimizi olgunlaştırmak, Ağ'ın sunduğu engin bir işlemler silsilesini kabul etmeyi öğrenmek anlamına gelir; aynı zamanda siberuzamı kişinin kendisinin ve başkalarının dinamik ve biçimlenebilir bir uzantısı olarak, büyük bir karışıklık ile dengeleme arasında ne olacağı belirsiz bir uzam olarak düşünmek ve kullanmak anlamına gelir.

D. De Kerckhove ve P. Levy kolektif zekânın ayırt edici özelliklerinin taslağını çıkardı. Kolektif zekânın birbirlerini karşılıklı olarak metabolleştirme işine girişen kişiliklerin bir bileşimi olarak tanımladılar; tüm kişilikler kendi psişik dışavurumlarının varoluşsal koordinatlarını değiştirmelerine yol açan otomerkezli ve çokevrenli (multiversal) bir uzamda karşı karşıya gelir. Bağıntı kurma biçimlerinin sonsuz çoğulluğundan ötürü, zaman, akan bir ırmak eğretilemesini tamamen iptal eder ve başkalaşan bir akışkanlık edinir: "Bir siberuzam mıntıkasında zaman bir hızlanıp bir yavaşlayarak ritmik atışlarla zonklayabilir." Bu uzamda zaman bir yükselip bir alçalan, pek narin ilişkilerin geliştirilmesine ve "nefes alıp veren, zonklayan, bir biçimden öbürüne dönüşen" gayri maddi üç boyutlu yapıların kurulmasına izin verir.[9]

Siberuzamın seyyar ve gayrı maddi mimarisi iletişimin dizisel ve doğrusal biçemden uzaklaşmasına yol açar, öznel zamanın önceden alınmış kararlar etrafında tekrar tekrar akmasını, evreleri ve sonuçları değiştirmeyi zorunlu kılar. Bu durum bilinen özelliklerin (yoğunluk, öncelik, doğrusallık, paralellik, dallanıp budaklanma ve döngüsellik) bir bileşimine neden olur ve farklı düzenler içinde yer alan zaman aralıklarının çeşitli karışımlarını yaratır. Üstelik, siberuzam senaryolarının dönüşümlerine

ve zamansal çeşitlemelerine yol gösteren kuralları planlama özgürlüğü de müzikal olayların kompozisyonuna benzetilmiştir.[10] Nasıl senaryoların özellikleri işlem karelerine tekrar tekrar yapılan müdahalelerle tanımlanabiliyor, değiştiri-lebiliyor ve yeniden düzenlenebiliyorsa, sayısal teknikler de sonsuz derecede küçük zaman-madde aralıklarına sıkıştırılabilir ve benzer şekilde ses-maddenin kristalleşmesi ve yeniden düzenlenmesi olanağını geliştirir.[11]

Son Düğüme Kadar

Irak-mevcudiyet (telepresence) olarak yaşantılanan bağıntısal bir mesafe, ağdaki cemaat gruplarına yaslanan ve bireylerin kısmi, uydurma ve manipüle edilen kimliklerle dolaştığı bağıntısal bir yakınlık içerisindeki diyalog beklentilerinin benzeştirime uğramasına yol açtı. Ağ'da "bir" mevcudiyetin her şeye rağmen tek bir kimliğin anlatımı olarak görülüp görülmeyeceğinden emin olamayız ama yine de, "bir" kişinin yaptığı çeşitli çağrışımların aynı muhatabın düşünme, yorumlama ve özetleme kapasitesi yoluyla algılanacağını biliriz.

Bu durum şu anlama gelir: Söyleşiye girmenin kuralları bir bildirme (declarative) modelini terk ederek müzakereli bir modele, *doğruluğu ille onaylanmış olması gerekmeyen kendilikler* arasındaki diyalog örüntülerinin göstergeleri ve değiştirimleri yorumlamak yoluyla kendilerini düzenlemeleri gerektiğini öğrendikleri müzakereli bir modele kaymaktadır. Her muhatap kendi müzakere stratejisini uygular ve bunun sonucunda bazı çatışmalar çözüme kavuşturulabilir; ama "söyleşide bulunanlar yanlış enformasyon sunarak sonucu etkiledikleri takdirde, müzakere protokollerinin bazılarının nisbeten istikrarsız olması riski belirir.[12] Müzakere etme protokolünün yaslandığı "değişmez madde"lerden biri çıkarıldığında bu risk daha da ağırlaşır. Geleneksel olarak oyun teorilerine başvurularak tarif edilen etkileşim stratejilerinin tanımlanma evreleri, Ağ'da, zaman anlayışlarının değişmesinden ötürü ilave karmaşıklıklara tâbidir. Zaman, aslına bakılırsa, müzakere edilmeyi bekleyen protokollerden biri haline gelmiştir.

Tecrübeli her sörfçü sonsuz bir tecrübeler ve iletişim profilleri silsilesiyle karşılaşma zorunda olduğunu bilir; ayrıca, kullanmak zorunda olduğu kültürel aletlerin gitgide daha yaygın bir şekilde kullanılmalarından ve paradoksal olarak gitgide daha devredilemez hale gelmelerinden ötürü gitgide daha az "kişisel"leştiğini bilir. Bu bilinç, öyle görünüyor ki, ideal bir harita

algısının güçlendirdiği bir cemaate ait olma duygusu doğurmaktadır; son düğüme kadar genişletilmiş sayısız benliklerin hepsinin bir araya geldiği soyut ama topolojik olarak olgunlaştırılabilir imgesi. Bu senaryoda en çarpıcı çelişkiler bile konuların ve iletilerin önem ölçeğinde sürekli yapılacak ayarlamalar yoluyla, iletişimin sükûneti ve zamanında yapılacak yeniden ayarlamalar yoluyla birlikte var olabilir ve uzlaştırılabilir.

Bilginin gönderici ve alıcı arasında paylaşılması gerçek geribesleme zamanlarına ve bir cemaatin alışkanlıklarının geçirdiği dönüşümlerin zaman ölçeğine bağlıdır.[13] Oysa, Ağ'ın etkileşimli boyutunda, dinleme zamanının azaltılması veya çoğaltılması muhatapların reaksiyonlarından ve iletişim oturumlarının esnekliğinden türeyen bir örüntü kazanabilir. İşte bu yüzdendir ki, dikkatin dağılması ve beklemelerin Ağ'ın arka planında bulunan gürültüleri süzmek ya da açık seçik iletilerin art arda vuran tam-tamlarından ve müdahaleciliğinden kaçınmak için kullanılan birer teknik olarak görülmesi gerektiğini öneriyorum. Böylece, enformasyonun, bilgisayarın yitik belleğinin yakınlığıyla karşılaşıldığında insanın vicdanının tam yüreğine zarar verme tehditini doğuran yakınlıkla karşılaşıldığı anda, "enformasyonun hızıyla karşılaştığı anda ve bunun sonucunda fiziksel hareketten el çekmeyle tele-aktör gezintiyle edinebilecek belleği yitirme riskine girdiğinde" tezahür eden "atalet" hakkında Paul Virilio'nun sunduğu yorumdan daha az dramatik bir yorum yapılabilir.[14]

Bu yitirme duygusu alt edilebilir; sonuçta iletişimsel tekerrürlerin tezahür ettirdiği yoğrulabilirlik, zaptedilemezlik ve kesintililik, bir yeniden uğrama ve keşif sürecinin, bağlamların algılanışından bilinçlenmeye uzanan, zaman çerçevelerinin mahiyeti hakkındaki bilgiyi arttıran bir kargaşanın etkileridir. Başka bir anlatımla, belirsizlik yüzünden bireysel bilinç, zamansal akıl yürütme süreçlerini *zorlayıcı-olmayan*, öngörüsel mantık yoluyla yönlendirmek zorunda bırakır. Bu, tersine herhangi bir kanıt olmadığı sürece belli sonuçlara varılabileceği, ama karşıt kanıtlar üretildiği takdirde geri çekilme olanağı bulunduğu anlamına gelir.[15]

Ağ'da Arayış

Sayısal teknoloji kristalleşmiş zaman-madde üstünde bir değişiklik yapmayı ve ilave iç değişikliğe uğratılabilecek zamansal patikaları taklit etmeyi olanaklı kılan, *akmayan bir zaman*, bir matris zaman üretir.[16] Web'de bu karakteristikler orta uzamların mimarisine önemli müdahalelerde bulun-

maya izin verir.[17] Bu uzamların örtüşmesinin, kesintili ve tersine çevrilemez zamansallıktan kaynaklanabilecek her türlü kısıtlamadan azade olmasının nedeni budur. Zaman-maddenin web'deki özgül esnekliği on-line iletişimin söyleşi modellerine izin verir. Bu durum bizi kısa süreli belleğin imtiyazlarına yaslanan yeni bir biliş biçemine alıştırır, bağlamların ve anlamların daimiliğini peşinen kabul etmeme konusunda eğitir.

Web'de olmak sürekli bir duyusal bağlantı ve kopukluk akışının kapladığı gerçekliklerin kesiştiği iç alanlarda olmak anlamına gelir ve Ağ'da seyrüsefer etmek sürekli değişen bir çapraz gönderme sistemine tâbi olan duyusal mıntıkalarda gezinmek demektir. Soru modelinin farklı anlam alanlarına uzanan yolu gösterdiğini biliyoruz. Gelgelelim, anlamların sürekli bir yerden bir yere taşındığı bir durumla karşı karşıya gelindiğinde, her türlü araştırma bir anlam yitimi, bilinen tüm verileri yeniden yorumlama ya da anlam çatışması tehlikesine atılır.

Linz Prix Ars Electronica'ya katılan WWW sitelerinin son seçmelerinde şaşkınlık, çatışma ve istemsiz yerinden çıkarılma temalarının tekrar tekrar ortaya çıkmış olması manidar bir gerçektir. Sanatsal iletişim alanında bir bağlamdan çıkarılıp fırlatılma fikri, sürekli yapılan biçem yenilikleri sayesinde elde edilen bir başarıdır büyük ölçüde. Dilsel ve anlatımsal birer atölye haline gelen birçok web sitesi, anlam ve kavrayış çerçevelerinde yapılan âni değişiklikleri yeni kavramsal ve duygusal bağlantıları ayrımsamayı geliştirmenin bir aracı olarak gündeme getirmektedir. "Büyük sanayi çağında yaygın bir duyarlılık biçimi"[18] olan şoklar yaşantımızın temel bir parçası haline gelebiliyorsa, bu durumda kendi benliklerimizin dışında olma, tam da olduğumuz gibi olmaya devam ederken olduğumuzu düşündüğümüzden "farklı" bir şey olma ihtiyacının toplumsal olarak kabul gören bir davranış haline gelmesi bizi şaşırtmamalı. Ama ego'nun kendi kimlik dönüşümünün aynı anda hem istemsiz aktörü hem de izleyicisi olduğu düşsü (oneiric) tecrübelerden[19] farklı olarak, ağda sörf yapan özneler ego'nun düzenli bir şekilde bölünmesini bile bile kabul eder. Bu durum sörfçülerin iletişim kurmanın dizisel yollarından niçin kaçındıklarını ve çerçevelerin kararsızlığına niçin güvendiklerini açıklar.

İngilizceden çeviren: Mehmet Küçük

Notlar

1 Jones, N., *The Semantics of Computer Communications*, Et Cetera 45, aktaran Reymers, K., *Identity and Internet: A Symbolic interactionist perspective on computer-mediated social networks*, 4. Bölüm, 1998, http://www.acsu.buffalo.edu/-reymers/identity.html
2 Trumbo, J. A., *A Conceptual Approach to the Creation of Navigable Space in Multimedia Design*, Interactions of ACM, Temmuz-Ağustos, New York, 1996.
3 Reymers, K., *Identity and Internet: A symbolic interactionist perspective on computer-mediated social networks*, 1998, http://www.acsu.buffalo.edu/-reymers/identity.html
4 Gingher, R. S., *Hypermediated Reasoning and Cognitive Dissonance*, 1997, http://www.uneg.edu/-rsginghe/metastat.html
5 Prix Ars Electronica Linz, *Webcollider*, http://audio.apana.org.au/collider/collider.html; Etoy –http://www.etoy.com.
6 Rushkin, D., *Playing the future: How Kid's Culture Can Teach Us to Thrive in an Age of Chaos*. Harper Collins, New York, 1996.
7 Turkle, S., *Life on the screen: Identity in the age of Internet*. Simon § Schuster, N. Y., 1996.
8 Magnani, L., *Ingegneria della conoscenza*, Marcos y Marcos, Milano, 1997.
9 Novak, M., *Liquid Architectures in Cyberspace: First Steps*, derleyen M. Benedikt, The MIT Press, Cambridge, Mass., 1992.
10 A.g.e.
11 Lazzarato, M., *Videofilosofia – La percezione del tempo nel postfordismo*, Roma, Manifestolibri, 1996.
12 Robinson, W. N., Volkov, V., *Supporting the Negotiation Life Cycle*, Communications of the ACM, C. 48. No.5, New York, 1998.
13 Draper, S. W., *Design as Communication, Commentary on Borderline Issues*, Human-Computer Interaction, C. 9, s. 61-66, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1994.
14 Virilio, P., *La velocite assoluta*, 1996, http://www.mediamente.rai.it/home/bibliote/intervis/v/virilio.html
15 Magnani, 1997.
16 Lazzarato, 1996.
17 Novak, 1992.
18 Benjamin, W., *Ecrits français*, Gallimard, Paris, 1991.
19 Bodei, R., *Frugate nei sogni vedrete il futuro*, Corriere della Sera, RCS, 12 Ağustos 1998.

Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılması: Bir Kötü Alışkanlık Olarak İnternet

ARMAĞAN EKİCİ

"...kusurlu yumuşakgil yüzünden dünyayı sarmış örümcek ağlarının içinde virüslerin üre-diğini öğrendiğim gündü."[1]

İlhan Mimaroğlu

I.

İnternet'in ne olup ne olmadığı, neyi yapıp neyi yapamayacağı üzerine bol bol yazılıp çiziliyor. İnternet'in hayatımızda tuttuğu yerin hangi dengeye ulaşacağı, belki önümüzdeki beş-on yıl içinde daha iyi anlayacağımız bir konu; yaşayarak, deneyerek göreceğiz. Son beş yıldır tartışılan bir konu daha var: İnternet bir kötü alışkanlık mıdır peki?

"Evet, hem de nasıl kötü bir alışkanlıktır diyenler" var. "İnsanların aile, okul, ev, iş sorumluluklarını bir kenara bıraktıran, teknoloji devriminin bütün nimetlerinin yanında gelmiş olan tehlikeli bir musibettir İnternet bağımlılığı; tanımlanması, teşhis ve tedavi edilmesi gerekir" diyorlar. Onlara göre, İnternet üzerinden seks ve kumar tutkusu yüzünden insanlar boşanmakta, işyerlerinde çalışanlar dalga geçerek patronlarını zarara sokmakta, üniversitelerde öğrenciler bilgisayar laboratuvarlarında çalışıp bilime katkıda bulunacak yerde sohbet etmekte, bütün gece İnternet'te oyun oynayan çocuklar ertesi gün okulda uyuyakalmakta.

Marazi İnternet kullanımını nasıl teşhis ediyorlar peki? Mesela, Dr. Mark Griffith's in Reuters için yaptığı bir araştırmada verdiği "en önemli on uyarı sinyali"ne bakalım:

1. Yalnızca birkaç dakika harcamaya niyetli olduğunuz halde, bilgi aramak için saatler harcadığınızı fark ediyorsunuz.

2. Çalışma arkadaşlarınıza, özel hayatınızdaki arkadaşlarınıza ya da eşinize bilgisayar başında geçirdiğiniz zaman hakkında yalan söylüyorsunuz.

3. Monitörün başında her oturuşta saatlerce kaldığınız için fiziksel sorunlardan mustaripsiniz.

4. Sürekli olarak bir sonraki İnternet oturumunu iple çekiyorsunuz.

5. Aradığınız bilgiyi bulmaya hep "bir adımcık" kaldığını düşünüyorsunuz.

6. Anonim bir kişiliğe bürünmek size heyecan veriyor, insanlarla İnternet üzerinden konuşmayı yüz yüze konuşmaktan daha kolay buluyorsunuz.

7. E-postanızda bir şey var mı diye bakmak için zorlayıcı bir istek duyuyorsunuz.

8. İnternet'e girmek için yemek öğünlerinize, derslerinize ya da randevularınıza boş veriyorsunuz.

9. Bilgisayarınızın başında bu kadar fazla zaman geçirdiğiniz için suçluluk duyma ve büyük bir zevk alma arasında gidip geliyorsunuz.

10. Bilgisayarınızdan uzak kaldığınız zaman canınız bilgisayar çekiyor ve yoksunluk semptomları gösteriyorsunuz.[2]

"İnternet Bağımlılığı Bozukluğu"nu bir hastalık olarak gören ve tedavi etmeye çalışan isimlerin önde gelenleri, Kimberly Young, David Greenfield, Maressa Hecht Orzack gibi psikolog ve psikiyatristler. Bu araştırmacılara göre, hastalığı teşhis etmekte kullanılabilecek, yukarıdakine benzer listeler var; çoğunlukla kumar, alkol bağımlılığı araştırmalarında kullanılan modellerden türetilmiş listeler bunlar.

(İşin eğlenceli taraflarından biri, bu terimin ve tanım kriterlerinin Ivan Goldberg adlı bir doktorun yaptığı bir şakadan çıkmış olması:

İrikıyım, sakallı bir New York / Yukarı Doğu Yakası Psikiyatristi olan Dr. Goldberg, her gün iki saatini, 1986'da ruh doktorları için kurduğu bir siberklüp olan PsyCom.Net'in tartışma gruplarını gezerek geçiriyor. İki yıl önce, Amerikan Psikiyatri Derneği'nin "Ruhsal Bozuklukların Teşhisi ve İstatistikleri Elkitabı"nın bir parodisini yazarak grup arkadaşlarına küçük bir oyun oynamaya karar verir. Bu elkitabının karmaşıklığını ve katılığını göstermek için, "İnternet Bağımlılığı Bozukluğu" (Internet Addiction Disorder – I. A. D.) adını verdiği bir şey uydurur; hastalığın semptomları arasında "önemli sosyal ya da mesleki faaliyetlerin İnternet kullanımı yüzünden bıra-

kılması ya da azaltılması", "İnternet hakkında fanteziler ve rüyalar", ve "parmakların istemli ya da istemsiz hareketleri" gibi semptomlar vardır.

Goldberg'i şaşırtan şey şu olur: birçok meslektaşı "netkolik" olduklarını itiraf ederler ve ondan yardım isteyen e-postalar gönderirler. Goldberg bu mustarip arkadaşlarının isteğini yerine getirir ve İnternet Bağımlılığı Destek Grubu'nu hayata geçirir.

Grubun şanı bir bilgisayar virüsünden daha büyük bir hızla yayılır. Kendilerini bağımlı olarak gören yüzlerce kişi –kimileri günde 12 saat İnternet başında geçirdiklerini söylemektedirler– çektikleri acıları anlatan mesajlar göndermeye başlarlar.[3]

(Küçük çapta bir İnternet mizah klasiğine dönüşmüş bu mektubun tamamını İnternet'te bulmak mümkün.)[4]

Bu "hastalığın" ortaya çıktığı alanlar, tahmin edebileceğiniz gibi: Siberseks, flört, muhabbet, kumar, pornografi, sohbet, borsada oynamak, açık artırmalara katılmak, oyunlar ve –son olarak– saplantılı bir şekilde yeni bilgiler peşinde koşmak.

İnternet bağımlılığının nedenlerine gelince, araştırmacılar özellikle sosyalleşme ihtiyacını vurguluyorlar. Örneğin Dr. Storm A. King, konunun boyutlarını özetlediği makalesinde[5], İnternet üzerindeki sosyal hayatın avantajlarını sayıyor: Günümüzün şehir hayatında kolay kolay kurulamayan sosyal bağlantıları İnternet üzerinden kurabilmek, yabancılarla kolaylıkla ve risksiz olarak ilişkiye geçebilmek; insanların kendi kendilerini dizginlemeden, özgürce düşüncelerini, duygularını ifade edebilmeleri; kendilerini göstermek istedikleri yönlerini abartarak gösterebilmeleri; İnternet üzerindeki paylaşma ortamlarında ses çıkarmadan diğerlerini dikizleme olanağının olması gibi. Sosyalleşme ihtiyacına, İnternet'i çekici kılan başka unsurları da eklemek zor değil; her an el altında olması, yasaklanmış olana ulaşabilmeyi kolaylaştırması, oyun oynamaya, risk almaya yardım etmesi gibi.

Peki, bu hastalığı tedavi etmek için neler yapmak lazım? Kimberly Young'a göre, hastanın günlük İnternet kullanım saatlerini değiştirmek, örneğin bir mutfak saati yardımıyla bilgisayarı kapatmasını hatırlatmak, haftalık İnternet kullanımı hedefi çizelgeleri yapıp bunları kaydetmek, İnternet orucuna girmek, küçük hafıza kartlarına İnternet'in faydaları ve zararlarını yazmak, destek grupları ya da aile terapisi gibi yöntemler düşünülmeli.[6]

Tahmin edilebileceği gibi, bütün bunlara katılmayanlar da var. Örneğin Dr. Nathan Shapira, bir sorunun varlığını kabul ediyor; ama bunun yeni bir

hastalık türü değil, aynı kleptomani veya alışveriş bağımlılığı gibi bir "itki denetimi" problemi olduğunu düşünüyor ve İnternet "bağımlı"larının zaten başka psikiyatrik bozukluklardan da çektiklerini düşünüyor.[7]

Teşhis ve tedavi yaklaşımına ideolojik olarak sert eleştiriler geleceğini de görmek zor değil. Özellikle öncü ve en yüksek sesli savunucu konumundaki Kimberly Young'ın –ironik bir şekilde İnternet üzerinden, www.netaddiction.com adresinde verdiği–"bilgilendirme ve tedavi" hizmetlerine bakarak, bu hastalığı kurumsallaştırma çabalarının, bu tedavi hizmetlerini verecek olan doktorların şahsi çıkarlarından başka bir şeye faydası olmayan bir sahtekârlık olduğunu söyleyenler var.[8]

(Düpedüz dalga geçenler de yok değil: Örneğin, Darren Aronofsky'nin "Requiem For A Dream" filminin tanıtım sitesindeki, İnternet bağımlılığınızı tedavi etmeyi öneren sitelerin parodisi gibi.[9])

Dr. John Grohol da böyle bir hastalık olmadığını söylüyor. Grohol, hastalığın var olduğu sonucuna varan araştırmalardaki yöntemsel sakatlıklara işaret ediyor; örneğin, teşhis kriterlerinin saptanmasında, patolojik kumar bağımlılığı gibi az sayıda insanda gözlemlenen, anti-sosyal bir davranış için geliştirilmiş kriterlerin, İnternet gibi milyonlarca insanın kullandığı ve doğası itibarıyla sosyal olan ilişki biçimine aktarılmasını eleştiriyor.

Grohol, İnternet bağımlılığından çektiğini söyleyen insanların çoğunun depresyon, anksiyete gibi başka bir sorunla yüzleşmek yerine kendilerini İnternet'e verdiklerini, çok az sayıda kullanıcının kompulsif aşırı kullanımdan mustarip olduğunu; bunların da bilinen bağımlılık tedavi yöntemleri ile tedavi edilmesi gerektiğini söylüyor.

John Grohol'un alternatif olarak önerdiği yaklaşım oldukça aklıselim ürünü. Üç safhalı bir modeli hipotez olarak ortaya atıyor: Bu modelde kullanıcılar önce büyülenme/saplantı, sonra hayal kırıklığına uğrama/uzak durma safhalarından geçerek bir dengeye ulaşıyorlar. Grohol, buna göre, aşırı kullanım şikâyetlerinin çoğunun, ikinci safhadaki kullanıcıların geçici şikâyetleri olduğunu söylüyor. [10]

İlginç bulduğum başka bir yaklaşım, Dr. John Suler'in yaklaşımı. John Suler neyin hastalıklı, neyin sağlıklı olduğunu ayırt etmek için bir "Bütünleştirme İlkesi" öneriyor:

"Yüzyüze yaşantınız siber-yaşantınızdan koptuysa bir sorun vardır. Yüzyüze yaşantınız siber-yaşantınızla bütünleşmişsse, durumunuz sağlıklıdır."

(...) (sağlıklı İnternet kullanımında) İnternet üzerindeki hayatınızdan

MISSING PERSON
BRYAN NISENFELD
REWARD
Last seen on Feb. 6, 1997 at 1:00 pm. at Roger Williams University, Bristol, R.I.
Bristol Police Dept.
(401) 253-6900

gerçek hayattaki aile ve arkadaşlarınıza söz edersiniz. İnternet ortamındaki cemaatinize kendi gerçek kimliğiniz, ilgileriniz ve becerilerinizle katılırsınız. İnternet üzerinde tanıştığınız insanlarla telefonla konuşur ya da şahsen görüşürsünüz. Tersi de geçerli: esasen gerçek dünyadan tanıdığınız insanların bir kısmıyla da e-posta ya da sohbet ortamlarında ilişkiye geçersiniz. "Gerçek dünyayı getirmek", siberuzayda bağımlılık halinde takılıp kalmış insanlara yardım etmekte önemli bir ilkedir.[11]

II.

Yukarıdaki kısa özetin göstermeye çalıştığı üzere: Bir sorun var gibi; konunun uzmanları işin üzerinde duruyorlar, saflar belirleniyor; ama karşımızda yeni bir hastalık var mı, yok mu; hastalıklı davranışla sağlıklı davranışın sınırı nedir soruları üzerinde "standart" bir mutabakat henüz ufukta görünmüyor. Belki de, yöntemsel olarak daha sağlam araştırmalar yapıldıkça konu daha iyi anlaşılacak.

Benim kişisel düşüncelerime gelince: Tahmin edilebileceği gibi, ben de "tedavi edilmesi gereken bir maraz olarak" İnternet'i çok ciddiye almıyorum; yukarıda John Grohol'un savunduğuna benzer şekilde, İnternet'i "kötüye" kullanmasaydık, başka bir şeyi kötüye kullanacaktık, geçecekti; İnternet de bir süre kötüye kullanılır, geçer diye düşünüyorum. Zaten, bu bağımlılık meselesi bana komik geliyor: Yazının başında andığım İnternet bağımlılığını haber veren 10 uyarı sinyali listesinde İnternet yerine mesela piyano, futbol, matematik koyabilir; haddinden fazla piyano çalan insanlara bağımlılık teşhisi koyup, acilen piyano orucuna girmelerini tavsiye etmeye kalkışabilirdik–velhasıl, bugünün konser piyanistlerine zamanında müdahale etseydik, onları topluma kazandırabilecektik. Yani, tutku ve bir konuda "aşırı" vakit harcama, kendi başına pek fena bir şey değil zaten bence.

Peki, vardığım sonuç bu mu: bırakınız tıklayalım, bırakınız tıkırdayalım? Hayır, bence mesele, o en can alıcı soruya, bu dünyadaki kısıtlı vaktimizi ne ile geçirdiğimiz sorusuna verdiğimiz cevapta düğümleniyor–başka her şeyde olduğu gibi:

İnternet üzerinde insanın *kendi istediğinden fazla* vakit geçirmesinin, birilerinden bir e-posta ya da mesaj gelmiş mi, falanca yere yazdığım yazıya bir cevap var mı, falanca bu hafta ne yazmış, şu konuda hangi kitaplar var, bu albüm hakkında kim ne demiş derken, başka bir şeye vaktinin kalmadığını görmesinin nasıl bir şey olduğunu, kendimden biliyorum. Zaten yuka-

rıdaki "İnternet Bağımlılığı" papazlarını ciddiye alacak olsam, kendimden başlayarak yakın çevremin önemli bir kısmının tedavi için ehil doktorlara sevk edilmeleri gerekiyor.

Bu vakit geçirme/harcama davranışının altındaki temel motife, sosyalleşme motifine, burun kıvıracak halim yok. Sosyalleşmek, hepimizin en temel ihtiyaçlarından: Bizi anlayacak, anlatacak, sözümüzü dinleyecek, ilgilerimizi paylaşacak, bize yeni yollar gösterecek, suç ortağımız olacak birilerini her zaman arıyoruz, arayacağız. İnternet'in bu konudaki katkıları ortada: Ne kadar deli saçması bir alanda da olsa, saplantınız ne ise, dünyanın dört bir yanından saplantınızı paylaşan insanlarla koltuğunuzdan kalkmadan ilişkiye geçebiliyor, "ruh ikizleriniz"le karşılaşabiliyorsunuz.

İnternet üzerinde bilgiye ulaşma tarzının kolaylıkları ve zorlukları, İnternet'in hem çekiciliği ve vazgeçilmezliğini, hem de zaman çalıcı yönlerini açıklıyor. İnternet'in çöple *de* dolu olduğu, kaliteli, derişik bilgiye ulaşmanın şansınıza kalmış olduğu bilinen bir şey ama; İnternet'in aklınıza gelecek her konuda en azından "özet" bilgiye ulaşmakta, daha kaliteli bilginin nerede, hangi kitaplarda olduğu konusunda yol gösteren ipuçlarını vermek konusunda daha önce hayal edemediğimiz bir gücü var. Klasik yayın araçlarında şansı olmayacak kimi derinlemesine ya da riskli bilgilerin de İnternet'in sunduğu yayın demokrasisi sayesinde elimizin altında olması, olmaya başlaması da İnternet'in önemli nimetlerinden biri.

İnternet'te bilgiyi bulabilmek, bunun için arama stratejileri geliştirmek oyunun bir parçası; İnternet, bir yandan da, detektiflik becerileri göstermeniz gereken bir macera ortamı. Bir de, bulduğunuzu düşündüğünüz şeyin ekranınızda belirmesini beklemek var; en hızlı bağlantılarla bile, bir konuyu merak etmenizle sonucunu almanız arasında bir zaman geçiyor–ekranın yavaş yavaş oluşmasını beklerken, siz de karşınıza çıkanın aradığınız şey olup olmadığını değerlendiriyorsunuz, eğer istemediğiniz şey olduğu ortaya çıkarsa beklemeden kapatıyorsunuz, eğer umut vericiyse daha merakla ya da daha sabırla bekleyebiliyorsunuz. Verdiği keyfin bir kısmı bu bekleme / beklentileri parça parça karşılama unsurundan gelen bir tür "bilgi striptizi", İnternet.

Bu "bilgi" konusunun endişe verici bir tarafı var: bundan on yıl önce, kütüphaneye gidip indeks tozu yutmaya göstereceğimiz sabır sınırlı olduğu için, aklımıza gelecek birçok sorunun cevabını nasıl olsa kolay kolay bulamayacağımızı içselleştirmiştik; daha az sorunun cevabı ile yetinebiliyorduk,

daha az merak edebiliyorduk. Oysa şimdi aklımıza gelecek her konuda bir şeyler bulabileceğimizi bilmemiz, bir merak arsızlığı, bir tür zapping davranışı yaratıyor: Bu sayfanın hikâyesi buymuş, bakalım iyi bir bağlantı var mı, şuna da bakalım, bu sayfanın yüklenmesini beklerken e-postayı kontrol edelim... Üstelik televizyon zapping'inden çok daha iyi zapping bu, çünkü *kontrollü*: Televizyonda beğenmediğinizden kaçıp "rastgele"ye sığınırken, İnternet'te bir nedenle seçtiğiniz ve "kısaca" ne olduğunu anladığınızı düşündüğünüz bir sayfanın tavsiye ettiği, adı size ilginç görünen başka bir sayfaya "zap"lıyorsunuz.

Varmak istediğim yer şu: bütün bu nimetleri ve külfetlerinin sonucu olarak, "dağılmaya teşne beyinler" için yoğunlaşmaya yönelik müthiş bir tehdit olabiliyor İnternet. Muhabbet, bilgi arsızlığı, kontrollü zapping, bilgi detektifliği, bilgi striptizi diye saydığım bu unsurların, bir konuda derinlemesine harcanabilecek zamanın dağılarak harcanmasına yol açma riski büyük.

Oysa, yoğunlaşmak, yoğunlaşabilmek, bir kişisel macerada ilerleyebilmenin tek yolu.

Bütün bunların bir araya gelmesi, bana yüzlerce yıllık bir hikâyeyi, Aziz Antonius'un baştan çıkarılması hikâyesini hatırlatıyor: İnternet, kurduğu "dünya içinde dünya" ile, gözümüzü alan, bizden vaktimizi isteyen, bizi hep bir sözcüğü daha aramaya, bir bağlantıyı daha tıklamaya çağıran bir âlem–Antonius'u yolundan çıkarmaya çalışan kimisi harikulade, kimisi korkunç mahlukat görüntüler gibi. Bir insanın kendi projesini, bütünlüğünü arama, bir yol çizme ve bu yolda devam etme gibi dertleri varsa, olacaksa; İnternet'in, artık, bilgiye ulaşma ve paylaşma konusunda getirdiği kolaylıklar nedeniyle, bu yolda en önemli araçlardan biri olduğu, olması gerektiği açık; yoğunlaşmayı, öncelikler saptamayı engelleyen bir zaman hırsızı olabileceği de. Bir süredir bu yeni oyuncakla tanışmanın, bu yeni dünyanın içine düşmenin heyecanı ile emekliyor, tökezliyorduk; artık İnternet'i hayatımızın içinde konumlamamızın, İnternet'i kendi başına bir amaç, bizi de kapsayan, yutan bir "siberuzay" değil, bir iletişim ve paylaşma "alet"i olduğunu hatırlamamızın, bu aletin kendi önceliklerimizdeki yerini dengelemeye başlamamızın zamanı geliyor.

Notlar

1 Mimaroğlu, İlhan. *Geldim Gördüm Geçtim Gittim: Bir Özgeçmiş*, (İstanbul, Pan Yayıncılık, 2001 s.43.

2 Griffits, Mark (1997). "Glued to the Screen: An Investigation into the Effects of Information Addiction Worldwide". http://about.reuters.com/rbb/research/addictframe.htm

3 "Just Click No" (New Yorker, 13 Ocak 1997). *http://www.psycom.net/iasg.html.* Konuyla ilgili başka bir dergi yazısı: http://www.wired.com/news/culture/0,1284,844,00.html

4 http://www.cog.brown.edu/brochure/people/duchon/humor/internet.addiction.html

5 King, Storm A. (1996). "Is The Internet Addictive, Or Are Addicts Using The Internet?" *http://www.concentric.net/~Astorm/iad.html*

6 Young, Kimberly (1999). "Internet addiction: symptoms, evaluation and treatment". L. VandeCreek & T. Jackson (Editörler). Innovations in Clinical Practice: A Source Book, Vol. 17, s. 19-31 içinde. Sarasota, FL: Professional Resource Press. *http://www.netaddiction.com/articles/symptoms.htm*

7 *http://www.cnn.com/HEALTH/9805/31/internet.addiction/*

8 Rheingold, Howard (1999). "The Addiction Addiction". The Atlantic Online: *http://www.theatlantic.com/unbound/citation/wc990909.htm*
Brown, Janelle (1999). "11 million Internet Addicts? Come On!". Salon.com: *http://www.salon.com/tech/log/1999/08/24/addicts/index.html*

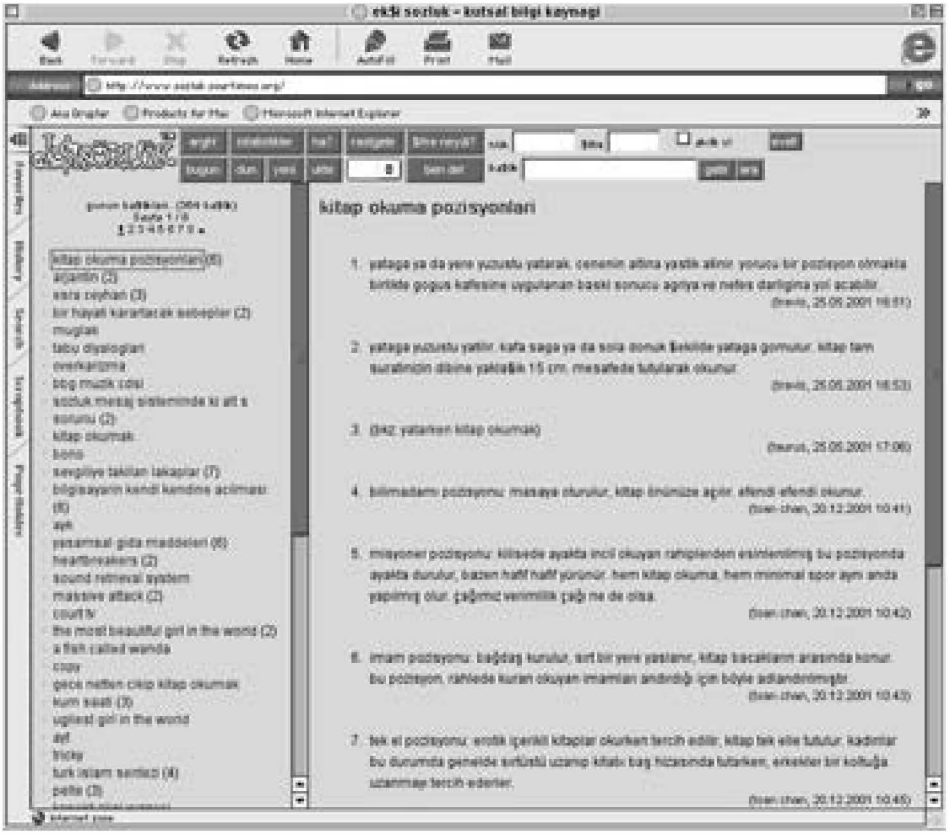
9 http://www.requiemforadream.com

10 Grohol, John (1999). "Internet Addiction Guide". http://psychcentral.com/netaddiction/

11 Suler, John (1996). "The Psychology of Cyberspace". *http://www.rider.edu/users/suler/psycyber/cybaddict.html*

EKŞİ SÖZLÜK:
NE KADAR EKŞİ,
NE KADAR SÖZLÜK?

Hede Hödöler[1] Ne Yerler Ne İçerler - Ek$i Sozluk Üzerine

AYDIN UĞUR - ERHUN GEYİSİ

Antik Yunan'daki *agora,* günümüz siyasetbiliminin kamusal alan diye adlandırdığı toplumsal mekânın ilk belirgin örneğidir. Agora, hem fiziki coğrafya bakımından kentin merkezine denk düşer, hem de insan ilişkileri haritasının göbeğini oluştururdu. Agoraya uğrayan kent sakinleri toplumsal yaşam denen etkileşim ağını elbirliğiyle dokurlardı. Bu dokuma işlemi yüz yüze gerçekleştirilirdi. Kent sakinleri, kamusal alana dahil olurken bilumum vasıflarını sırtlamak zorundaydılar: Agoraya adımınızı attığınız andan itibaren cinsiyetiniz, yaşınız, eğitiminiz, geliriniz, geçmişiniz, hatta muhtemel geleceğiniz vb. özellikleriniz açıkça görülür, anlaşılırdı. Bu vasıflarınız o toplumdaki genelgeçer değerler skalasına göre tartılır, bir kıymet üretilir; toplumsal hesabınız o kıymet üzerinden kesilirdi. Lafınız, fikriniz o kıymetle çarpıma tabi tutulurdu. Muhataplarınız sizinle kuracakları ilişkinin dilini, dozunu, tarzını bu hesap çerçevesinde ayarlardı. Bir başka deyişle, agoralar toplumsal alametlerin kişilere "yapışık" olduğu mekânlardı. Kent sakini "o"radayken ne ise, oydu.

Sözünü ettiklerimiz, tarih sahnesindeki ilk sitelerde yaşananlar. Bir de aynı sahneye en son çıkan siteler –İnternet sitelerine göz atalım; vasıf ile şahıs'ın ayrıştıklarını göreceğiz.

I. Yeni Agoralar

İnternet siteleri, yeni agoraların tek temsilcileri sayılmayabilir kuşkusuz. Her türden sanal *dasein*'ı buna dahil etmek mümkün. Ama biz bu incelememizi İnternet üzerine bina edeceğiz.

Yeni agora ortamları olarak İnternet sitelerinde, kimlik sunumu organik yaşamdakinden daha yoğundur. Zira çeşitli ilgi alanlarına yönelen bireyler, kendileriyle benzer ilgileri paylaşanlarla kolayca ilişki kurabiliyor; çeşitli sanal cemaatlere katılabiliyorlar. Çokkimlikliliğe yatkın bir yapıya sahip olan İnternet'te, bu kimliklerin temsil ediliş biçimiyse klasik agoralardan bir hayli farklı. İnternet'te hiçbir yerde organik bir katılımınız olmadığı gibi resmi ve daima geçerli bir isminiz olmak durumunda da değil. Ak dediğiniz şeye kara demek için başka mekânlara kaçmanıza gerek yok, rumuzunuzu değiştirerek –hatta değiştirmeyerek bile– istediğinizi rahatça gerçekleştirebilirsiniz. Böylece, İnternet'te bir "etik" altyapı oluşacaksa da bunun "tutarlılık"la paralel olması çok zorlaşmış oluyor. "Siberâlemde vakit hep gecedir. Çünkü orada iletişim temelde yazışarak kurulur, kimse birbirini göremez. Hatta yaş ve cinsiyet gibi en temel özelliklerimiz bile görünmez olur... İnsanlar günlük sıradan yaşantılarına nazaran farklı davranış kalıpları edinirler. Böylece tıpkı bir karnavalda maske takıp özel kostümlerini kuşandıklarında yaptıkları gibi, kişiliklerinin keşfedilmemiş yönlerini sunarlar."[2]

İşte Brenda Danet'in sözünü ettiği bu "karnavalesk" atmosferi en bariz biçimde barındıran bir örneğe, Ek$i Sozluk adlı siteye değinmek istiyoruz bu çalışmada.

Ek$i Sozluk, http://sozluk.sourtimes.org adresinde konumlanmış, kullanımı teknik olarak tüm İnternet sakinlerine açık, *etkileşim* gibi İnternet mecrasının en belirleyici özelliğini alabildiğine kullanan (hatta düpedüz buna dayanan) bir web sitesi. Sitenin hedefi ve algoritması temel olarak, kimi zaman ağır kimi zaman hızlı bir ritimle ucu bucağı belirsiz bir sözlük oluşturmaya yönelik. Elbette gözümüzün önüne hemen gelebilecek olan sözlüklere gerek teknik, gerek içerik, gerekse editoryal olarak pek benzemiyor. Sitenin yapısına yazının üçüncü bölümünde daha ayrıntılı olarak göz atacağımız için, şimdilik bu tanıtımla yetinelim.[3]

II. Etkileşim diye, diye...

Elektronik iletişim mecraları, günümüzde, *etkileşim* (interaktivite) özelliğini hangi doz ve verimlilikte içerdiğiyle tanımlanır oldular. Etkileşim her zeminde değere bindi. İnteraktivite ilkesi üzerinde temellenen sayısal platformlar bir yana, her bir televizyon programında bile etkileşim aranıyor. Etkileşimin izleyici katılımı adı altındaki varyantı (başka bir deyişle telefon

bağlantıları, VTR'ler, e-posta alışverişleri, "öyle değil mi" gülücükleri, vb.), başkalarına karşı bir üstünlük olarak kabul ediliyor. Neredeyse tamamen etkileşime dayanan bir mecra olarak İnternet'in cazibesinin sırrını aramaya da burdan başlamalı belki.

Etkileşimi, mecra kullanımının ademi merkezileşmesi olarak tanımlarsak bir yığın çatışmayı bir kerede bertaraf etmiş oluruz. Bu muhtemelen etkileşim sorunsalının her yönünü kapsayabilecek bir tanımlamadır. Bununla birlikte biri teknik, öteki yapısal iki engel çıkıyor bu tanımın karşısına. Sorun şu ki bu ademi merkezileşme –yani bir tür sonsuzluk ve herkese açıklık– aslında o kadar da uçsuz-bucaksız sayılmayabilir. Zira sanal cemaatlerin son tahlilde ancak bir teknik altyapı bazında kendilerini ifade ettiklerini biliyoruz. Dediğimizi "lego" metaforuyla açıklamayı deneyelim: Legolarla yapılabilecek düzenlemelerin sayısını hesaplayamayız bile (artık film de çekilebiliyor); ancak neticede legolarla yapılabilecek olanlar legolardan ibaret. Bir başka deyişle aracın ne olduğu bellidir ve bu işin teknisyenlerince sınırlanmıştır.

Teknik alanın öznesi olan "teknisyenler"den söz açılmışken bu kez yapısal engel üzerinde de durabiliriz. İnternet dünyası ister istemez kendi elitlerini yarattı ve bu elitler, genellikle sitelerin mutfağında yer alan "webmaster"lar oldu. İnternet'te öylesine yapılacak bir gezinti (sörf) bile, işin teknik yönünü üstlenenlerle İnternet'i sadece katılımcı olarak kullananlar arasında bir mücadele olduğunu gösterecektir.[4] Dolayısıyla bu cemaatlerin, organik yaşama ne ölçüde ve nasıl bir alternatif yaratabileceği sorusu akla geliyor. Öyle ya, hiyerarşi oluşturma biçimi organik yaşamdakinden pek de farklı değil.

Bir başka açıdansa, bu kendine özgü editoryal müdahale[5] olasılığının varlığı, bu olasılığın olmazsa olmaz kullanımını gerektirmiyor. Bir web sitesi açmanın ya da bir sitede katılımcı olmanın, bazı istisnalar dışında, hukuki herhangi bir engeli olmadığına göre, herkese açıklık ve sonsuzluk olanağı, dolayısıyla da ademi merkeziliğin ta kendisi, İnternet'te var demektir[6]. "Tıpkı telefon ağı sisteminde olduğu gibi İnternet'e bağlanan kimse de, bir çağrı zinciri başlatabilir, bir ya da daha çok kişiye mesaj yollayıp bunun yanıtını alabilir. Ayrıca İnternet, temel organizasyon aşamasında da ademi merkezidir; çünkü bir kullanıcı –belli iletişim protokollerine de uyduğu sürece– ağların ağı İnternet'e istediği zaman yeni bir ağ ekleyebilir."[7]

Hem ürüne erişimde, hem de ürün sunumunda merkezi olmaktan bu

derece uzak bir mecranın; ona bu üstünlükleri sağlayan yüksek düzeyde etkileşim olanağıyla birlikte düşünüldüğünde, diğer iletişim teknolojileri arasında sivrilmesine şaşmamak gerekir. Bu anlamda İnternet, 20. yüzyılda işdışı zamanın giderek daha çok eviçinde değerlendirilmesi sonucunu doğuran iletişim teknolojisi gelişmesinin da son halkasını oluşturuyor.[8]

İnternet kullanımının sık sık asosyalleşme ve kendi kendine hayranlıkla (narsisleşme) açıklanır olmasını da yine iç mekâna kapanma olgusuna bağlamak mümkün. Kevin Robins bu durumu şöyle özetliyor: "Sanal gerçekliğin yeni teknolojik çevresi içsel ve dışsal dünyalar arasındaki sınırı muğlaklaştırırken, bu iki dünya gerçekliğinin de tek ve aynı olduğu yanılsamasını yaratıyor... Sanal güç sahipliği, maddi ve manevi kendi kendine yeterlilik duygusunu besleyen ve dış nesnelerin reddini içeren benmerkezci bir olgudur."[9]

İnternet kullanımını bu nedenle (yaşamın her alanını tatminkâr biçiminde doldurması etkisi nedeniyle), asosyalleşme olarak değil de kendine özgü –"alternatif"– bir sosyal durum olarak kabul etmek; başka bir deyişle bunu bir tür gerçeklik olarak görüp "sanal gerçeklik" diye adlandırmak –hakkında sağlıklı bir zihin jimnastiği yapabilmek açısından– daha doğru olacak gibi görünüyor. Nitekim bu mecranın daimi sakinlerinin, "internotların (internaut)"[10], organik yaşama alternatif oluşturacak cemaatler halinde örgütlenmeye başladığını gözlemliyoruz. Yalnızca bu gözlem bile, söz konusu olgunun "toplumsal" olduğunun göstergesi aslında. Sanal cemaatler konusunda en çok gönderme yapılan çalışmalardan birinin yazarı olan Howard Rheingold'un argümantasyonu da bunun kanıtı: "Sanal cemaatler, yeter sayıda kullanıcının İnternet'teki açık forumlara –yeterli insani duygulanım eşliğinde– yeter bir süre devam eden katılımı sayesinde oluşmuş, siberâlemde kişisel ilişki ağları kurmaya yarayan toplumsal oluşumlardır."[11] "Yeterli insani duygulanım"la donanmış olan internotlar ve onların ortamı İnternet'in, organik yaşamdan farklı olmaması mümkün değil kuşkusuz. Çünkü her bir internot, ayrı ayrı, kendi ekranında yarattığı gerçekliğin tek sahibi konumunda. Kısacası ortada bir "kâdir-i mutlaklık (omnipotance)" var. Başka bir deyişle "Gölgelerin gücü adına..." bütün güçleri kendisinde topladığını hisseden/iddia eden bir "çoklu He-man" ortamıyla karşı karşıyayız demektir.[12]

Bu noktada internotların ortak bölenleri konusunda bir şeyler eklemekte fayda var.[13]

NP, yaşça kesinlikle otuzunu geçmemiş, tercihen de yirminin üç altı, üç üstü bir yaşlarda. Daha çok erkek cinsine mensup. Peki temel tutum ve davranış özellikleri neler?

NP, insanlarla doğrudan ilişkiden hazzetmiyor. Cevap vermek istemediği ya da aptalca bulduğu sorular ısrarla sorulursa, ısrarla yanıt vermiyor. Biraz değil, epey takıntılı. Hem kendinin "ötekilerden" üstün olduğunu "biliyor", hem de onlardan çekiniyor. Daha çok bilgisayar âlemiyle bağlantılı bir tür teknik bilgisi yoğun. Günümüzde genelgeçer her türlü siyasal düşünceden ve girişimden tiksiniyor. Kırkını geçmiş olanların genel kültür diye adlandırdıkları bilgi dağarcığına karşı ilgisiz. Ama, kendine özgü çok ciddi bir kültür birikimi var. Gelgelelim, bu, sosyal bilimcilerin "popüler kültür" diye adlandırdıkları alanda edinilmiş bir birikim. Sinema, müzik ve televizyonla yakından bağlantılı. Ancak, müzik söz konusuysa, ilgi Spice Girls veya Kral TV kahramanlarına değil. Sinema, söz konusuysa, Titanic ve Cüneyt Arkın'a değil. TV ise, Siyaset Meydanı, Reha Muhtar'a, hatta Can Dündar'a bile değil. Duyguların değil de, akılsılığın ağır bastığı bir ilgi evreni. Tipik bir NP çok da okuyor, ama ekrandan... Onun da bilinçaltı var, ama sanki algoritmik bir bilinçaltı. NP dediğiniz, aynı zamanda, küreselleşmenin doğal müttefiki. "Yeni Ekonomi"nin mekanizmalarını en kolay yakalayan, hatta önceleyen, gene o, yani NP.

NP'lerinki, '68 kuşağından sonra en karakterli, neyi istemediğini çok iyi bilen, en kendine özgü gençlik dilimi. Gizli gizli, tatlı bir intikam şerbetini yudumlamaktalar. Yıllarca –tıpkı öteki kuşaktaki benzerleri gibi– "sivilceli gulyabaniler" olarak küçümsendiler. Şimdi, herkesler onların evrenlerini merak eder oldu. Öteki kuşaklar, NP'lerin becerilerine önceleri kuşkuyla yaklaştı. Şimdilerdeyse "aman, ben geri kalmayayım" telaşı ağır basıyor. Geleceğin gemisinin kaptanlarının çoğu NP'ler içinden çıkacak.

III. Ek$i Sozluk: Kutsal Bilgi Kaynagi

İlk kez 15 Şubat 1999'da internotların hizmetine sunulan Ek$i Sozluk, ele aldığımız kavramları açıp somutlamamıza yardımcı olabilecek bir ortam. Ek$i aslında dünyada biricik. Gerçi MUD (Multi-User Dungeons – Çok-Kullanıcılı Zindanlar) adı verilen ortamları Sozluk'e benzetmek mümkün. Fakat MUD'lar, web'le değil kayıtlı bütün kullanıcılara yüklü özel programlarla çalıştığı için Sozluk'ten farklı olduğunu söyleyebiliriz. Ek$i Sozluk, web ortamını anlatacağımız biçimde kullanan yegâne site. Halihazırda çok

sayıda kullanıcısının varlığı, her gün binlerce tık alışı, binlerce başlık ve on binlerce *"entry"*[14] içermesiyle hacmi her geçen gün genleşen; buna paralel olarak veritabanına eklenen çeşitli teknik yeniliklerle karşısında geçirilen zamanı da gittikçe artıran ve belki de artık kurucularının da(edi: SSG[15] ve tör: clairvoyant[16]) denetiminden çıkmış olan bir telemekândan söz ediyoruz Sozluk deyince.

Adı geçen kurucuların, birkaç dostlarını da yanlarına katarak başlattıkları bu "oyun", aslında salt niceliksel olarak değil niteliksel olarak da göz alıcı özellikler taşıyor. Kayıtlı kullanıcıların[17] her birinin Sozluk'e yeni madde açma ya da zaten açılmış olan maddelere yeni *entry* ekleme hakkı var. Ek$i'nin bildiğimiz sözlükten asıl farkı da bu noktada ortaya çıkıyor: Ne girilecek madde başlıklarında (birkaç istisna ve Türkçe karakter kullanımı dışında) ne de *entry*'lerde herhangi bir sınırlama yok. Dolayısıyla çerçevesi önceden belirlenmiş bir tümel metinden söz edemiyoruz; ancak hangi kullanıcının, ne zaman hangi *entry*'yi girdiğini Sozluk'un teknik özellikleri sayesinde rahatça takip edebiliyoruz. Bu da –meraklısına– bir hayli zengin bir "çapraz okuma" olanağı sunuyor.

Böyle bir yapının ortaya çıkardığı görüntü gerçekten de incelemeye değer. Burası, her türlü anlatı nesnesinin ortaya sürüldüğü; dolayısıyla bir tür ortak âlem ya da içinden çıkılması handiyse olanaksız, oldukça girift bir kırkambar. Aslında daha İnternet'in yayılmaya başladığı sıralarda açığa çıkmış olan "Herkesin anlatacağı bir öyküsü vardır." mealindeki slogansı ve tahrik edici tavrın bir uç noktası bu. Poster'a bakılırsa "(İnternet'teki) Anlatı patlaması; matbaadan ya da elektronik medya yaygınlaşmasının ilk döneminden de farklı bir teknolojiye dayanır: ucuz, esnek, kolay ulaşılır ve hızlı. Bu teknoloji, ademi merkeziliğe dayanan telefon ve onun –yayıncılık modelinin sayısız alımlayıcılık avantajını da barındıran– çok sayıda mesaj üretme özelliğini birleştirir."[18]

Mark Poster'ın "anlatı patlaması" dediğinin Sozluk'te her bakımdan yaşandığını söyleyebiliriz. Ancak yine de bu "sınırsızlık" ve "kuralsızlık" vurgusunu yaparken Sozluk'un bazı konu ve zamanlarda kimi "gem vurmalara" da gebe olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.[19] . Sozluk'teki toplumsallaşmanın, kısmen büyük harfli Uygarlığa öykündüğüne kısmen de kendine özgü bir uygarlık yarattığına da tanık oluyoruz. Nitekim bu uygarlık sentezine uyumsuzluk gösterdiği durumlarda kimi kullanıcıların "kuraldışı" *entry*'leri[20] –kurucular tarafından– silinebiliyor ya da o kullanıcının kaydı

–istenirse o güne dek girmiş olduğu *entry*'lerle de birlikte– tümden kaldırılabiliyor. Yazının başlarında "elitler"den söz edişimizin nedeni de buydu: Bazı He-Man'lerin kılıcı, diğerlerininkinden daha keskin olabiliyor.

Sozluk'ün bütün bütüne bir imece ürünü olup olmadığı meselesini ilerde tartışacağız; ama bir yanlış anlamayı şimdiden önlemeli: Ek$i, bir dergi ya da mevkute değil. Çünkü belli aralıklarla güncellenme durumu yok. İnternet bağlantısı ve Sozluk kullanıcı kaydı olan herkes istediği anda *entry*'sini girebiliyor ve o *entry*, yerini anında alıyor. Dolayısıyla bildiğimiz anlamda bir yayıncılık etkinliğinden söz edemeyiz Sozluk'ten bahsederken. Bu durum, İnternet'te ortaya çıkan (çıkmayan mı demeli!) yeni editoryal özelliğin ta kendisine işaret ediyor: Ya hiçbir editoryal müdahale yok ya da varsa bile bu ancak tesadüfi. 24 saat hiç durmadan güncellenen Ek$i Sozluk'ten zaten uzun boylu ve kararlı bir editoryal denetim de beklenemezdi.

Ek$i Sozluk'un en dikkate değer yönü dili ve bu dilin örgüsü. Sozluk zaten hiç durmaksızın elbirliğiyle madde madde inşa edilmekte olduğu için kıpır kıpır bir şey; dilin taşıyıcısı zemin "yürüyor". Bu durumun sonucunda, "nefes nefese" bir anlatı ürüyor. İkinci özellikse sözcük seçimleri ve ifade stratejilerine ilişkin: Bir maddeden ötekine sıçrarken, bir tür küçük patlayışla yeni bir madde açılırken sanki ekranın köşesinden bir el, ironi tozu serpiyor. Sozluk'ün ağzı bozuk. Bütün Sozluk, tek bir çarpık gülümsemeden ibaret gibi. Ama esasen gülümsemenin ele gelir, kalıcı failleri yok. Kimse hep orada değil; herkes "takılıyor". Gelgelelim infilak etmiş ve nasılsa parçalanmış olarak havada asılı duran bu "yürüyen" işbirliği birtakım net ortak tercihlere dayanıyor: Sozluk yazarları konuşma dilinden yana, yazı dilini itici buluyorlar. Onlar için ekranlar sanki birer yüz. O halde, görüşme yüz yüze. Hitap yazı ile yapılsa da, esasen bir konuşma. Yazı dilinin burada yeri yok. Kaldı ki yazı onlara göre boş gururdan ibaret.

Akla bir savcı sorusu geliyor: Yazarlarının kendilerini lümpen entelektüel olarak tanımlamakta sakınca görmedikleri bu girişimin amacı ne? Hedef, yalnızca kafa mı bulmak? Sakın her yeni maddeyle, alttan alta başka bir iddia dayatılıyor olmasın! Sakın, bilmeden, "siberedebiyat"ın boy atışına tanık olmayalım!

Notlar

1 Ek$i Sozluk jargonunun joker sözcüklerinden olan "hede hödö", "vesaire" kelimesinin yerine kullanılacağı gibi, ne söyleneceği tam olarak akla gelmediğinde de dillere dolanıyor. (Sozluk kullanıcısı *synthetic*, Sozlukteki, "*hede hodo*" maddesine şöyle yazmış: "sozlukte bir chok yerde hedeleyebileceginiz hödöler".)

2 Brenda Danet, "Text as Mask: Gender, Play, and Performance on the Internet" , Steven G Jones (der), *Cybersociety 2.0: revisiting computer-mediated communication and community*, California, Thousand Oaks, Sage Publications, 1998, s.131

3 Biz yetiniyoruz ama Sozluk'un kurucularından *SSG* bizi dürtüyor. "*eksi sozluk*" maddesinde Sozluk'ten sonra yaşamının nasıl değiştiğini şöyle tasvir ediyor: "acildigi tarihten bugune kadar olu$umuna katkida bulunmuş 1000'den fazla yazariyla, kendi icinde olu$turdugu alt-kulturuyle, "dogru" kavraminin aslinda ne kadar degişken olabilecegini ve bilgiye aslinda ne kadar farkli acilardan bakilabilecegini tamamen kontrolsuz bir$ekilde aciga sermi$, acildigi tarihten yillar oncesinde icimde tomurcuklari ye$ermeye başlami$ "tamamen alakasiz ve gereksiz fakat gigantic bir bilgi hazinesi"nin gercekleşmiş ve teknoloji sayesinde tahmin etmedigim kadar ust katlara taimi minik ve basit program parcasi.. tum bunlarin di$inda sozluk olmasaydi belki hayatim boyunca yuzunu bile goremeyecegim sevdigim bir cok insani tanima firsati yaratmi$, ayni firsati ba$kalari icin yarattigina defalarca $ahit oldugum, -eskiler bilir- beraber buyuttugumuz, icinde binlerce farkli ani barindiran, bir gun hacker'in biri gelip database'i silse, biri kodu calip unutsa da uzerimdeki etkilerinin kolay kolay kaybolmayacagi, kaybolsa da asla unutmayacagim harikulade eser.."

4 Sozluk'te yazan *athoscranos*, *veritabanı yoneticisi* maddesinde sıkı bir gözlemde bulunuyor: "kendilerini database admin olarak cagirmalarının gerisindeki nedenin, database yöneticisi tanımının apartman yoneticisi tanımını cagristirarak bu guzide meslege golge dusurmesi oldugu loncasız meslek orgutu. kahveyle beslenen uygulama gelistiricilerin aksine, uzun suren veritabanı sorgularının ve guncellemelerinin arasında dogan genis bosluk dilimlerinde whooper yiyerek, burunlarını karistirarak ve limp bizkit dinleyerek varlıklarını surdururler. suru olma egilimi gosteren kodlayıcıların aksine, bireysel takilmaktan haz duyarlar. kizdirildiklarında isirmasalar da indeks kullanılmadan yapılan sorgular karsisinda kullanıcıları tabloları dusurmekle tehdit edip azarlayabilirler."

5 Kendine özgülüğü özellikle de "rastgele" oluşundandır diyebiliriz. Çünkü genelikle web siteleri –en azından şimdilik– kendilerini çok formel yayın mecraları olarak görmüyorlar. Bu nedenle yazılı mecralardaki geleneksel "ince eleyip sık dokuma" özelliği İnternet'te pek görülmüyor. Rastgele olması bundan.

6 Değil mi ki *kaç tane birey varsa o kadar gerçeklik* algısı son zamanlarda hâkim oldu, o halde "sonsuzluk" bahsini bir de metni alımlayanlar açısından düşünebiliriz. Tek süper gücün *kâğıt* olduğu zamanlarda, bir metnin referansları, en azından fiziksel olarak o metne oldukça uzakken; hipermetin (hypertext) eşliğindeki çift kutuplu dünyada, bizatihi metnin kendisi üzerinden, "hiperbağlantı (hyperlink)" marifetiyle, başka metinlere "aynı fiziksel ortam içerisinde" ulaşmak mümkün olabiliyor. Bu da yine bir hipermetnin sınırlarıyla, kağıttaki metnin sınırları arasında –birincisi lehine– bariz bir fark olduğunu gösteriyor. İhtiyatlı olmak için, hipermetinleri –referansları itibariyle– "sonsuz" addetmeyelim; ama sonsuzluğa yakınlığının kağıda göre fazla olduğunu da vurgulamış olalım.

7 Mark Poster, "Cyberdemocracy, Internet and the Public Sphere", David Porter (der), *Internet Culture*, New York, Routledge, 1997, s.204

8 "Günümüzde serbest zaman etkinliklerinin gittikçe ev merkezli bir duruma gelmesi, ev dışı eğlencelerin yerini ev içi eğlencelere bırakması, televizyonun yanında *do-it-yourself* etkinliklerinin çeşitlenmesine yardım etmiştir... serbest zaman harcamalarının büyük bir kısmı, sesli ve görüntülü yeniden üretim donanımları, telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerine yapılmaktadır." (Filiz Aydoğan, *Medya ve Serbest Zaman*, İstanbul, Om Yayınevi, 2000, s.129)

Televizyon, radyo ve diğer tüm elektronik iletişim araçlarının her geçen gün daha da sık ve derin bir biçimde İnternet'e öykünmeye başlamasını da buna yormak mümkün. Özellikle de sayısal televizyon platformları, reklam ve tanıtım yöntemlerini de "etkileşim" kavramına ve "evimizin rahatlığı" klişesine dayandırmaktadırlar.

9 Kevin Robins, "Cyberspace and The World We Live In", *Cyberspace / Cyberbodies / Cyberpunk: cultures of technological embodiment*, Mike Featherstone ve Roger Burrows (der), Londra, Sage, 1995, s.144

10 "Sibernot (cybernaut)" ya da "siborg (cyborg: cyber organism)" olarak da anıldıklarını belirtelim. Aydın Uğur'un, kızıp, "netperest"lerden bahsettiği de oluyor. (Netperest'in kısaltılmışı ise "NP")... deyip geçmeyin. Bu bilgi metnin ilerleyen bölümlerinde işinize yarayacak.

11 Howard Rheingold, *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier* (Reading MA: Addison-Wesley, 1993), s.5'ten aktaran Shawn P. Wilbur, "An Archeology of Cyberspaces: Virtuality, Community, Identity", David Porter (der), *Internet Culture*, New York, Routledge, 1997, s.7

12 Toplumsal cinsiyet analizi yapmaya bu makalede yerimiz pek yok; ancak She-ra'ların da He-man'ler karşısında –organik yaşamdakine oranla– artık daha atak davrandığı notunu düşmüş olalım.

13 İnternotların ortak özelliklerinin ele alındığı bu kısmın ilk versiyonu için bkz. Aydın Uğur "Selam Olsun Geek'lere" (Medyakronik, http://www.medyakronik.com, 2000'in bir yerinde.)

14 Sozluk'teki en küçük yazı birimine "entry" deniyor. Başka bir deyişle, Sozlukçülerin yaptığı iş temel olarak "entry girmek". *Entry* başlıklı maddeye ***lordaragorn*** şunları "girmiş":
"sozlukte adam gibi kullanici olmak icin belli bir miktarda odenmesi gereken bagi$, ya da sozluk olayinda kendini ispatlama cirpinislarinin hissedilen ilk tekmeleri....ay ay ay beeey, bak bu tekmelemeye basladi...nea? nasi tekmeliyo yani? –ne demek nasi lan e$$oolu, cikarin lan beni buradan...."

15 *ssg* Sozluk'un patronu konumunda. ***blackwind*** onun hakkında şöyle demiş: "coder kişi 'seni seviyorum gaye'nin kisaca yazilmi$i.. beni mumkun oldugunca hayatindan uzak tutmaya cali$an kurum kurulu$:)"
chete'nin "ssg" tanımlaması biraz daha aydınlatıcı:
"muhabbet adami, gonul adami, teknoloji adami, dusunce adami, bilim adami... nickini aciklamayan adam. (ya da eskiden aciklamiyodu.. ne ish? gaye maye? hani vuruyodun?) esbbs cosysopu. hitnet te koordinator. coder. wolverine. off.. taptiim adam.. :)) hade lan.. sprite.. ae. eskisehir. basketbol, asist, doors, .. hmmm.. uzun oldu.."

16 Diğer patron *clairvoyant*'ı, ***cobra***, şöyle tarif ediyor: "chattin 24 saat online olan iki adamindan biri (digeri de ssg 'hatiri kalmasin')her zaman yardima hazir bir insan(tabii sorun computersa) ama birinden nefret etmeye dursun (aman ha sakinin) tek derdi ssg den uzak olmasi kisacasi harika bir insandir...(kiskanma ssg)"

17 Kullanıcı kabulü tamamen Sozluk'un kurucularının inisiyatifinde. İstemedikleri ya da gerekli görmedikleri zamanlarda kimseyi sisteme dahil etmeyebiliyorlar.

18 Mark Poster, "Postmodern Virtualities", *Cyberspace / Cyberbodies / Cyberpunk: cultures of technological embodiment*, Mike Featherstone ve Roger Burrows (der), Londra, Sage, 1995, s.91

19 Bu konuda Sozluk'teki sayısız örnekten bir seçme yapmak gerekirse... *gotunuze girecek entryler* maddesinde *b23* adlı kullanıcı yazmış:
"sozlugun cia tarafindan izleniyor olmasi olasiligi sözkonusu, dolayısıyla girilen her entry aleyhte delil olarak kullanılabilir. sözlüğü incelemeye tabi tutacak bir şahıs, örneğin bir cia analisti, birsürü voltranın gönüllü bir şekilde ortalığa saçtığı şahsi bilgilerini elde etme fırsatını bulacaktır ki bu fırsat social engineering bazında az bir fırsat değildir. ayrıca bilgiler entrylerden oluşan bir database halinde depolandığından kronolojik inceleme de mümkün, bir kullanıcının girdiği entryler tarih sırasıyla incelendiğinde sözkonusu kişinin belli bir seviyede zihinsel aktivitelerinin kronolojik bir haritası elde edilebilir. sözlüğün herkese açık

olduğu göz önüne alınırsa bu noktada kritik husus tüm bu bilgileri organize edilmiş, taranabilir bir database olarak elinde bulunduran sozluk adminlerinin bu bilgileri ve voltranların mail adresleri ve şifre'lerini bir 'üçüncü şahıs'a en azından database formunda iletmemeleridir."

eyce ise aynı maddeye girdiği entry'de şöyle söylemiş:

"eğer burayı kaale alıp da okuyan 'göte entry sokucular' varsa, birinci olarak bakmaları gereken başlık. işbu bağlamda; bu başlığın, içindeki entrilerin ve buraya verilen bkz'ların varlığı ispiyonculuktan başka bişey değil."

yeni gelenlere ogutler adlı diğer bir başlık altındaysa *elmyra*

"bu entry'ye baktim ve düşündüm acaba ogut verebilecek kadar kidemli miyim diye.. ama en azından yeni gelenlerin yazmadan once iyi duşunmeleri gerektigini savunuyorum."

derken *abani* daha "ciddi takılmış":

"evet, sözlüğümüz... yani kutsal bilgi kaynağımız... insanın bildiği ya da tam bilmediği ama hakkında bilgi almak istediği eklemesi, yeri geldiği zaman dozu iyi ayarlanmış minik bir geyiğin döndürülmesi, görüşlerin aktarılması, ufak tefek notların eklenmesi bunların hepsi ama hepsi çok güzel... ama bazen bazı entryleri okuduğumda bi yere kadar diyorum... ha elbet hepimiz zaman zaman bazı şeyleri abartıyoruz ve kendi kendimize de çok ileri gittin diyoruz... sanırım hepimiz bunu yapmalıyız... ve bir de şu var dikkate alınması gerekenler içinde, herkes aynı şeyi düşünemez, aynı şeyi sevemez, aynı şeyi savunamaz, zaten bunun olabilmesi için herkesin tek kalıptan çıkmış olması gerekirdiki bu da imkansız... ama önemli olan bu ayrılıkları doğal bir sabırla ve doğal bir tepki ile abartmadan takip etmek... sonuç olarak burası bir sözlük, ve sözlüğün kelime anlamı ise, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlamalarını yapan, açıklayan veya başka dillerdeki karşılıklarını veren kaynaktır... ve bu kelime anlamı içinde hiç bir şekilde geliniz burayı hipodrama çeviriniz, geliniz burayı argohaneye çeviriniz, geliniz burayı gevik sahası yapınız, geliniz burada ilanı aşk yapınız, geliniz burada açık yakalama yarışı içine girip birbirinize hakaret ediniz diye ibareler yoktur... bunları da dikkate alınız... evet sözlük edi ve tör'ün... ama zamanla biz de sahiplendik, hepimizin dedik... ve belli saygı, sevgi ve anlayış kuralları içinde öyle kalsın..."

ssg, sozlugun konsept limitleri maddesinde buyuruyor:

"başka bir sozluk user'ina hakaret niteligi taşimayan her turlu bilgi.. kimsenin "bahsedecek bunu mu bulduNuz" yargilamasi yapmaya hakki yoktur.. onu yapana kadar daha degerli birşey uretiniz ve daha cok takdir gorunuz.. (bkz: batacak yer arayan insan modeli)"

20 *legal entry ornekleri* maddesinde *ssg* Sozluk'ün "racon"una dair birkaç açıklamada bulunuyor. Bunlardan bir tanesi şöyle:

"butunleme.. sozluk'te bir ba$lik ayni zamanda bir ifadedir ve tum entryler bu ifadenin bir parcasini oluştururlar.. dolayisiyla daha once yazilmiş bir entry'yi devam ettirmek o entry'yi legal bir entry yapar.. orn:laetitia casta 1. aşiri guzel gogusleri war.. (abaza salya 21.12.2000) bu hatali bir entry'dir.. ama şu entry'den sonra geldiginde dogru olur: laetitia casta 1. manken (fiktif 21.12.2000) 2. cok guzel gogusleri war.. (johannesburg 21.12.2000) benzer bir durum ilk entry'nin tanim olup geri kalaninin fikir yurutmeden ibaret oldugu başliklarda sikca rastlanabilir.. (bkz: starwars ve star treki bilimkurgu sanmak) dolayisiyla bu tur bir kullanimda dedirten baslik, hissettiren entry, titreten dildo gibi soneklere gerek kalmaz.. okuyan zaten bu aki$tan rahatsiz olmaz 'ulan foruma mi geldik' demez.. bir kompozisyonun parcalari olu$maktadir cunku.. (bkz: romantik bitisler)"

Sosyal Psikoloji Bağlamında Ekşi Sözlük: Bir Söylem Analizi

SAMET KÖSE

"Özel alanımız, öznelerin nesnelerle eşit konumda rol aldığı sahne olmaktan çoktan çıkmıştır. Artık oyun yazarı ya da oyuncu olarak varlığımızı sürdüremiyor, çok sayıda ağ örgüsünün bir bağlantısı olarak işlev görüyoruz."

Jean Baudrillard

Yeni teknolojilerin baş döndürücü bir biçimde yaşamımıza girdiği ilginç bir geçiş döneminde yaşıyoruz. Teknolojinin bize sunduklarını çoğu kez kucaklıyor, yaşamımızı nasıl da derinden etkileyip değiştirdiklerini pek sorgulamıyoruz. Çok değil birkaç yıl önce yaşamımıza giren İnternet sayesinde dünyaya açılmanın esrikliğini yaşarken, öte yandan değerlerimize olan etkisini, benlik bütünlüğümüz ve duygumuzda neleri değiştirdiğini es geçebiliyoruz. Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında otomobil, radyo, telefon, ikinci yarısında ise TV, bilgisayar ve İnternet'in yaşamımıza girmesiyle uzun süren modernizm ve romantizm geleneklerinin yerini, bugün hâlâ belli belirsiz anlaşılabilen postmodernizme bıraktığını söyleyebiliriz.

Batılı benliği ilk önce boş benlik ("empty self") olarak tanımlayan Cushman, ardından çok katlı benlik ("multiplicity in self") olarak tanımlanabileceğini ileri sürmüştür. Derin ve zengin içerikli benlikten, çok çeşitli dış yapılara gereksinim duyan bir benliğe, biricik ve birleşik benlikten, çok katlı ve merkezden uzaklaştırılmış benliğe, iç yapıyı ve temel değişimi yaşantılamak için derinden özlem duyan benlikten, içine girebileceği çok sayıda dış yapı arzulayan benliğe, temelde dönüşmeyi ümit eden benlikten, fırsatını buldu-

ğunda en etkili ve çekici kimliğe bürünmeyi bekleyen bir benliğe, eşyanın iyi canlı ve asude bir yaşam sürmek için tüketmek anlamına geldiği bir benlikten, eşyanın anlamının daha çok kimlik geliştirmek için tüketmek ve böylece daha cezbedici, daha etkili ve daha ele geçirilmez olmak anlamına geldiği bir benliğe doğru bir değişim söz konusudur. Kenneth Gergen ise, benliklerin başka benliklerle kalabalıklaştığından söz etmiş ve bu durumu doymuş benlik ("saturated self") kavramıyla açıklamıştır ki, insan belleğinde başkalarına ait imgeler çoğalmış ve bu da bir sosyal doygunluğa yol açmıştır. Yüzeyde tek ve bütüncül bir kimliğimiz var gibi görünse de içimizde kalabalık bir kimlikler dizisi hüküm sürmektedir. Postmodern zamanlarda bireysel benlik değil, ilişki içindeki benlikler sahnededir.

İletişim teknolojileri ile ilgili bu arka planın farkındalığı ile birlikte, günlük yaşamında İnternet kullanımının epece yer tuttuğu birisi olmama rağmen Ekşi Sözlük (http://sozluk/sourtimes/org) ile tanışmam ne yazık ki kendi keşfim yoluyla gerçekleşmedi. Ayrıca çok önemli bir gözlem aracı olan "katılımcı gözlemi" ("participant observation") dediğimiz gözlem yöntemini kullanma şansını, Sözlük'ün üç bin civarında yazarı olduğu ve daha fazlasını "modere edememek"ten kaynaklanan, yeni yazarlara yer olmayışı nedeniyle kaçırdığımı belirteyim. Robert Cialdini'nin futbol taraftarları çalışmasında yaptığı gibi Ekşi Sözlük içine karışıp, içerden ve daha tutarlı gözlemler yapmak kim bilir nasıl da keyifli olurdu.

Öncelikle İnternet'in sosyal yaşam ve insan psikolojisi üzerindeki etkilerini konusunda yapılan çok sayıda çalışmanın çelişkili sonuçlar verdiğini belirtelim. Carnegie Mellon Üniversitesi'nden Robert Kraut ve arkadaşlarının 73 aile ortamında 169 kişiyle yaptıkları boylamasına çalışma şu ana değin yapılmış yöntemsel olarak en tutarlı çalışmadır. Bu örneklem grubunda İnternet'in yaygın biçimde iletişim amaçlı kullanımına dikkat edilmiştir. Daha çok İnternet kullanımının ailenin diğer bireyleriyle iletişimde azalmaya, sosyal çevrenin giderek daralmasına, depresyon ve yalnızlık duygularında artmaya neden olduğu bulunmuştur. TV'nin aksine, sosyal bir teknoloji aracı gibi görünen İnternet'in böylesine antisosyal sonuçlarının oluşu Kraut'a göre de tam anlamıyla bir sürpriz olmuştur. Ekşi Sözlük'ün, kullanıcıları üzerindeki etkilerini anlamak için benzer bir yöntem kullanılarak çalışma yapılabilir. Bu noktada Batılı bir bireyle Ekşi Sözlük kullanıcısı arasındaki temel bir farklılığı vurgulamak önemlidir. Batılı bir birey bireysel ya da grup terapileri sırasında ancak aylar, yıllar geçtikten sonra terapiste ve diğer

grup üyelerine güven duygusu geliştirirken, ülkemizde bu güven duygusunun birkaç hafta gibi çok daha kısa sürede gelişmesi çarpıcıdır. Ekşi Sözlük kullanıcılarının İzmir gibi büyük bir kentte bir araya gelip sosyal etkinlik düzenlemeye girişmesi –bu buluşma gerçekleşti mi bilmiyorum– bu gözlemimi desteklemektedir. Belki de Ekşi Sözlük örneklem grubu, aile bireyleriyle iletişimde olumsuz bir değişikliğin olmayışı, sosyal çevrede genişleme, depresyon ve yalnızlık duygularında azalma gibi sonuçlarla ilerde böylesi bir çalışma yapması beklenen sosyal bilimcileri şaşırtabilir.

Ekşi Sözlük kendisini kutsal bilgi kaynağı şeklinde sunuyor. Sözlük deyişiyle "yıllardır okuyup da yazamayan" bir kitlenin bağrına bastığı, yılda yüz yirmi bin civarında *entry* ve otuz bin civarında konu başlığı ve üç bin civarında kullanıcısıyla işlevselliğini sürdürmeye devam ettiren bir ortamdır bu. Sözlük'e ilk adım attığımda nedendir bana David Fincher'in *Dövüş Kulübü* (*Fight Club*) filmini anımsatmıştı. Film, bir havalimanından ötekine taşınan, mutluluğun izini mükemmele yakın şekilde tasarlanmış ev dekorasyonunda, postmodern yaşamın getirdiği sorunların çözümünü grup terapilerinde arayan ve sonuçta umutsuzluğa kapılarak, "çözüm kendini yok etmektir" düsturuyla agresyon ve şiddete dayalı bir yeraltı kulubü kuran, hatta bunu tasarlayanın kendisi olduğu gerçeğini bile yadsıyacak düzeyde benliğinden kopan Tyler Durden adında bir gencin etrafında kurgulanmaktadır. Ekşi Sözlük kurucusu ssg, Tyler Durden'in aksine bir doğaçlama, bir metaforik bakış düzlemi olan bir sözlük ortaya koyar. Üstelik "içindeki hiçbir entry'nin doğruluğu ya da yanlışlığı bilinemediğinden (ve bilinemeyeceğinden), tamamen yanıltma amaçlı ya da tamamen doğruyu gösterme amaçlı olma ihtimalleri arasında gezinen bir sözlüktür" bu.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan veya başka dillerdeki karşılıklarını veren eser" şeklinde tanımlar sözlüğü. Webster Sözlüğü ise, sözlük tanımını "sözcükleri genellikle alfabetik sıraya göre şekilleri, telaffuzları, işlevleri, etimolojileri, anlamları, sözdizimsel ve deyimsel anlamları ile tanımlayan referens kitabı" şeklinde verir. Ekşi Sözlük bu tanımlara göre sözlük olmasına sözlüktür ancak "sirke ya da limon tadında" olmaktan çok, terslik ("sourness") anlamını da içinde barındıran Aykırı Sözlük tanımına daha yakın, dilin sorunlarıyla esrarengiz algoritmalar içinde ilgilenen bir oluşumdur. Neden başka bir oluşum değil de sözlük sorusunun yanıtını da Cambridge'li filozof Ludwig

Wittgenstein şöyle verir: "dilin sınırları, benim dünyamın sınırları anlamına gelir". Ekşi Sözlük, tıpkı Kübist ressamların önerdiği gibi, kendi realitesini kendisi yaratacaktır. Pollac'ın kanvas üzerine boyaları saçması gibi, Ekşi Sözlük'teki her bir entry girişimi sözlüğün kendi realitesini yaratma eylemidir. "Dil insanoğlunun elinde bir araç, itaatkar bir düşünme aracı olmaktan çıkmıştır. Daha çok dildir insanı ve onun 'dünyası'nı düşünen" derken J. Hillis Miller dilin ve sözcüklerin öneminin altını çizer. Rus dilbilimci Mikhail Bakhtin bir dilin herhangi bir kültür içindeki çok katlı doğasına "heteroglossia" adını vermiştir. Herhangi bir kültürün var olan dili çok sayıda altkültür ve tarihsel dönemden kalanlar ve karışımları içerir. Postmodern dönem için, kişi olmanın sözcükleri gerçeğin ya da doğruların aynası olmaktan çok, ilişki kurmanın aynaları olduğu söylenebilir. Her yeni sözcük yeni bir ifade demektir. Her biri dünyaya farklı bir yaklaşım açısı sunar, bir diğerinde gizlenmiş olan ya da var olmayan bir varlık biçimi duyumsayarak. İngiliz sanatçılar Gilbert ve George bu nedenle çalışmalarını tek bir yaratıcı beynin ürünü olarak sunmayıp, ilişkilerinin bir ürünü olarak sunar ve postmodern ortamda manevi bir dilin yeniden canlandırılmasının araçlarını bulurlar. Ekşi Sözlük, bu bağlamda varoluş, risk alma, absürditeyle kendini karakterize eden yepyeni bir yaşantılamadır diyebiliriz. Ortaya çıkan tablo, eşit derecede gerçek, karşılıklı olarak birbirini dışlayacak şekilde benliğin görünümlerini taşımaktadır. Kişi burada kendisini aynı zamanda çok sayıda benlik olarak algılayabilir, bu çoğul bir evrene giden yolda kişinin alacağı anlamlı bir tavır almadır ve inanılmaz biçimde insanı özgür kılan bir süreçtir.

Wallace İnternet için 'bir kimlik laboratuvarı' demektedir. Ekşi Sözlük oluşumu için ise zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın, Türkçe konuşan genç, orta yaş her kesimden insanın bilgi ve birikimlerini paylaştıkları, bir anlamda farkında olmadan toplumun bilinçdışını ifade ettikleri bir "sosyal laboratuvar", bir "kimlik laboratuvarı"dır denilebilir. Erik Erikson'a göre, "insan varlığının sosyal ormanında bir kimlik duyumu olmaksızın yaşıyor olma duygusu mümkün değildir". Bu nedenle sağlıklı gelişimin en önemli basamaklarından birisi tutarlı bir kimlik duygusunun kazanılmış olmasıdır. Kimlik duygusundaki çözülme kişilik gelişiminde bozulmalara yol açacaktır. Hiçbir bilimsel buluş bir boşluk içinde yaratılmamıştır. Bu anlamıyla tarihten ve kültürden bağımsız bir oluşum yoktur. Ekşi Sözlük'ün bu noktada yaşanılanlara karşı bir tavır alma, tutum sergileme üzerine yapı-

landığını ileri sürebiliriz. Tavır alma ("attitude") derken bir insanın dünyaya bakış şeklini yansıtan ve davranışlarından çıkarılmış psikolojik süreç örgütlenmesini kastediyorum. Tavır alış ve tutum, insan eylemine yön veren ve şekillendiren içsel yapılardır. Sosyal bilimcilerin gözlem sahasının yani sosyal gerçeklerin bu ortamın içinde soluk alıp veren, hareket eden, düşünen insanlar için belirgin bir anlamı vardır. Ekşi Sözlük bu açıdan insanlara istikamet vermeye yarayan bir harita ya da bir pusula olarak da görülebilir. Sözlük kullanıcılarının yaşamları, dünya görüşleri, tutumları, korkuları, umutları, politik inançları, dinsel görüşleri, eğitimleri ve mesleki yetenekleri gibi konular kendilerini girdikleri her entry ile derinliğine ele vermektedir. Sözlük'te entry girerek yer alan kişiler hangi kesimden olurlarsa olsunlar sınırları, yetenekleri, umutları, engellenmeleri, sorunları, endişeleri, tutumları ve inançları ile aynı zamanda bir sosyal kimlik meydana getirmektedir. Sözlüğün her kullanıcının iç dünyasında denge aracı olarak nasıl bir işlev gördüğünün sorusu her kullanıcının yanıtını kendisinde bulması gereken bir sorudur. Bu anlamda sözlüğün bir olup biteni anlama ve kendisini giderek değişen bir dünya düzeninde belli bir yere koyma işlevi görmektedir denilebilir.

Clyde Kluckhohn'un kültür tanımından esinlenerek şu benzetmeyi kullanabiliriz. Sepet örmenin önemli olduğu bir toplumda sepet örebilmek için kurutulmuş saz saplarına ve ince dallara gereksinim vardır. Ancak tek başına saz ve dallar bir sepet oluşturamayacaktır. Sepet ancak, dalların ya da sazların belli bir şekilde işlenmesi sonucu oluşur. Önemli olan bu sepet örme şeklinin toplum içinde herkes tarafından bilinen ve diğer kuşaklara da aktarılabilen bir uygulama haline gelmesidir. İşte Ekşi Sözlük, sepet örmek için yeterli maddi koşulların oluşmadığı, sözlük okumak ya da yazmak gibi bir kültürün olmadığı ülkemizde bu işe girişmekte, bir başka deyişle tevarüs edilmemiş bir kültürün öncülüğünü yapmaktadır. Dört yüzyılı aşkın yazılı metin kültürünün temsilcileri ve gönüldaşlarıyla, bu alışılmamış yepyeni kültürün temsilcileri ve sevenleri arasında gerginliğin olması ise kaçınılmazdır. Ekşi Sözlük, genel bir anlama ya da kavrama sisteminin hiçbir köşesini boş bırakmama eylemi, olup bitenleri anlayabilme ve anlatabilmek için bilişsel ("cognitive") bir sistem edinme girişimidir. Ekşi Sözlük'e bir Ecclesiastes okuru gözüyle bakıp "güneşin altında yeni olan bir şey yok" da diyebilirsiniz, ya da bir Zen budist rahibin gözüyle bakıp "bir taç yaprağındaki gibi sonsuz sayıda yenilik içeriyor" da diyebilirsiniz.

Cushman "insanları inceleme süreci onları birer metin gibi okumak değil, daha çok onların gerisinde durup, omuzları üzerinden, onların kendilerini okudukları kültürel metni okumaktır" der. Cushman'ın sözüne kulak vererek Ekşi Sözlük okumasına girişildiğinde aşağıdaki temel bileşenlerin varlığından söz edilebilir:

Bilgilendirme, mizah duygusu, farkındalık, eleştirel bakış açısı, ifade özgürlüğü (kimileyin kaba-müstehcen sayılabilecek çok sayıda entry'nin varlığına bile izin verebilecek düzeyde), ait olma, güçlü bir bağımsızlık duygusu, duygusal ve düşünsel açık fikirlilik, çift yönlü bir bağlılık ve dayanışma duygusu, teknolojiyle içli-dışlılık (Sözlük kullanıcıları teknolojik olanakları dışlamak yerine benimseyerek tüm eylemlerinde global bir yönelim sergilerler), araştırmacılık (özellikle teknoloji konusundaki tüm varsayımları anlamak onlar için önemlidir ve bu varsayımları değiştirdikleri oranda kendilerini daha güçlü hissederler), yenilik arayışı (Sözlük kullanıcılarında sürekli herşeyin daha iyisini yapmaya yönelik bir istek belirgindir, bir anlamda yenilik için yaşar ve soluk alıp verirler), erişkinlik dönemiyle aşırı uğraş (belki de "uzamış ergenlik dönemi" nedeniyle genç olma aşırı vurgulanır ve erişkinlerin beklediklerinden daha olgun oldukları ispata çalışılır, bu davranış Sözlük'e getirilen eleştirilere verilen tepkilerde kendini açıkça ele vermektedir).

Suler'in öngördüğü gibi, herhangi bir gruba ait olma, o grubun üyesi üzerinde terapötik sonuçları olan bir süreçtir. Bir başka deyişle grubun inanç sistemine sahip olma, yaşamdaki belirsizliklerin getireceği anksiyete duygusu ile başa çıkma işlevi gören yapı ve anlam sunacaktır. Kendini ifade etme ve grup adına özgeciliğin kimlik duygusunu ve benlik saygısını da pekiştireceği bilinmektedir. Ekşi Sözlük, sınırların giderek kaybolduğu global bir dünyada kullanıcılarına bilişsel ve duygusal bir zırh sağlamaktadır.

İnternet ortamında olsun ya da yüz yüze ilişkide, tüm grupların çeşitli aşamalardan geçtiği ileri sürülmektedir. Bu aşamalar şunlardır:

Normlar oluşturma ("norming"): Grup amaçlar ve temel davranış kuralları ve tipik davranış modelleri geliştirir. Ortaya çekilme ("conforming"):Üyeler bir arada geçinmeye çalışır, çatışmadan kaçınırlar, bunun için benzerlikler sıralanır, birbirlerine methiyeler düzülür (örneğin ssg ve clairvoyant için yazılan entry'lere bakınız). Fırtına oluşumu ("storming"): Görüş ayrılıkları ve çatışmalar başlar, liderlik sorgulanır. Eylem gerçekleştirme ("performing"): Grup düşünce çeşitliliğini benimser, çatışmalarla başa çıkmayı öğrenir, giderek daha esnek biçimde örgütlenir.

Henüz daha işin başında olan genç bir grup olarak Ekşi Sözlük'ün gelişimsel açıdan birinci ve ikinci aşamaların ortasında bir yerde olduğunu ileri sürebiliriz. Ekşi Sözlük gibi kullanıcılarının belirleyici özelliklerden birinin her koşulda aykırı olmak, muhalif olmak olduğu bir grup için ortaya çekilme ve fırtınalı dönemin nasıl atlatılacağını merakla bekliyorum. Gerçekten de diğer online gruplarda olduğu gibi yeni katılımcıların sürekli reddedileceği durgun bir ortama mı dönüşecek, yoksa çeşitliliğin kucaklandığı, yeni katılımlara her zaman yer bulunan dinamik ve de olgun bir gruba doğru mu yol alınacaktır.

Ekşi Sözlük'ün bunca özgün özelliği yanı sıra eksiklikleri de yok değil. Çoğu yerde İngilizce kullanımının Türkçe ifade etme şeklinin önüne geçtiği gözleniyor ki kullanılan dil konusunda daha özenli davranmakla bu düzeltilebilir (yazımda yalnızca terimlerin daha berrak anlaşılması için parantez içinde İngilizcelerine yer vermeye çalıştım, üstelik tırnak işareti içinde vererek iğretiledim). Ayrıca tanımlarını en iyi bizim bilmemiz gereken, bize ait kavramlara bir Orientalist tavrıyla yaklaşıldığını da üzülerek görebiliyoruz (örneğin "tasavvuf" üç-dört entry ile üstelik tamamen yanlış bilgilendirme ile yer alıyor; istemesek bile Sözlük'ün referans amaçlı kullanılabileceği gerçeğini göz ardı edilmemeli). Bu noktada belli kavramlara sınırlı ve tepkisel bir yaklaşımın varlığından söz edilebilir. Kendisini mizah amaçlı bile olsa "kutsal bilgi kaynağı" olarak sunan Ekşi Sözlük'ün kutsal alana ilişkin konularda yerleşik paradigmaların henüz ötesine geçemediği anlaşılmaktadır ki bu tutum yeniden gözden geçirilmekle düzeltilebilir. Çoğu entry'de karşımıza çıkan kaba ve müstehcen dil kullanımı için ise, "Ekşi Sözlük kullanıcısı estetik olmayan yanlışlıklar yapmamalıdır" diyorum.

Günümüz çok sayıda değişim ve yeni bir çağın gelmesi ile sonuçlanan doğum sancıları ile belirgin. Ancak "arada olma" durumunu canlı duyumsamak, geçmişle olduğu kadar gelecekle ve yeniliklerle bağlarını korumayı da gerektirmektedir. Böylesi bir geçiş döneminde yaşamak elbette beraberinde gerilim, güvensizlik, duygusal karmaşa hatta panik duygusu getirmektedir. Ekşi Sözlük'ün izleyeceği sosyal süreç, yeni olanakların coşkusunun yanı sıra bu geçiş döneminin getirecekleri konusunda bize yol gösterecek ve sonuç ne olursa olsun Sözlük bizi her yeni gün şaşırtarak bilgilendirmeye devam edecektir.

Ekşi Kum Sözlük Kitabı

MERT TANAYDIN

Bu yazı, Ekşi Sözlük fenomenini anlama çabasıdır. Teorik olarak her girilen sözlük maddesiyle sonsuza uzanabilecek bir kum kitabı olarak görebileceğimiz Ekşi Sözlük, içinde her bir sözlük yazıcısının getireceği boyutları barındırdığından, her bir sözlük okuyucusu da ancak kendi gözlemlerinden yola çıkarak Ekşi Sözlük'ü anlayabilir. Bu nedenle yazıyı okumaya başlamadan, Ekşi Sözlük'ü anlamak isteyen okura önerim, doğrudan Ekşi Sözlük'ü okuması ve gördüğünü kendisinin yorumlaması olacaktır. Yine de Ekşi Sözlük üzerinde yapılmış bir anlama çabasının kayıtlarına göz atmak isteyenler varsa, bu kısa yazıya davetlidirler.

Ekşi Sözlük nerede? Yeni icat edilmiş uzayda, küresel bilgisayar ağında, halihazırda var olan kuralların ve iktidar ilişkilerinin henüz tam olarak yerleşmediği bir alanda. Bu yeni icat edilmiş kıtanın yaşam kuralları henüz katılaşmamış, dünyanın kurallarını koyanlar henüz sınırları belli olmayan bu yeni uzayı ellerine geçirmemiş durumda. Bu alanı kuşatacak kurallar, bu alana her yeni gelenle değişmekte değil midir?

Ekşi Sözlük'ü oluşturanlar kimler? Fiziki dünyada, bu topraklarda yaşayan, farklı yaş gruplarına, sosyal ağlara dahil, farklı anlamlarla kendilerini oluşturmuş bireyler. Fiziki dünyada kendilerine özgü hayat bilgilerine sahip olmuş, bilinçli ya da bilinçsiz bazı hassasiyetlere sahip olan, toplumsal hafızayla kendilerine özgü ilişkileri olan insanlar. Oluşturdukları tanımlama ve iletişim platformuna kendi geçmişlerini taşıdıklarından, içinde oluştukları toplumsal yapının özelliklerini de ekrandan takip etmemiz mümkün.

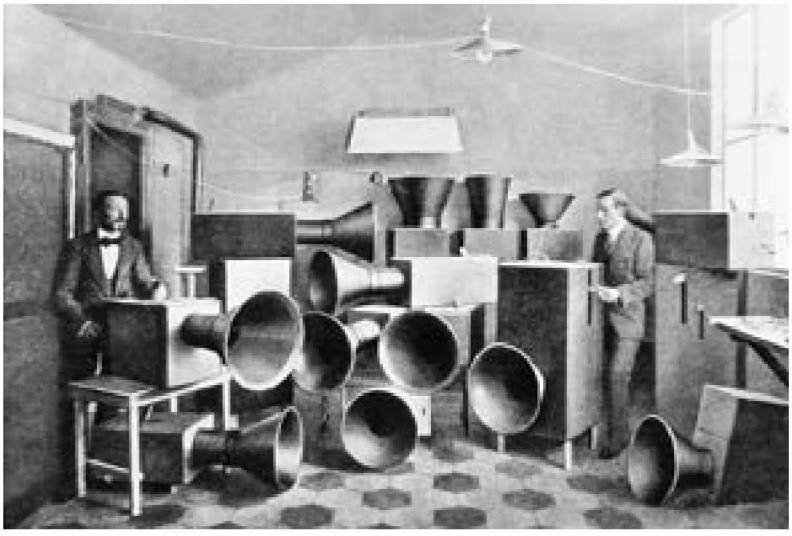
Kendilerine ait bir dille, yaşam parçacıklarının tanımlarını yapmaya çalışıyorlar. Kullandıkları dil kırık bir dil, her bir sözlük yazarının kendi oluşu-

munu içinde taşıyan, internetin kendisine özgü dil deformasyonunu da getiren bir dil. Bu kırıklık bir yandan da, oyuna katılacak olanları uyarıyor; sokağa çıkmak isteyen, sokağın dilini konuşur ve oyuna gelmek isteyen, oyunun dilini alır. Bu dili bir karşı iktidar olarak dinleyebilmek de mümkün, büyük anlatıların bozulduğu, dil oyunlarının iktidar alanı haline geldiği bir çağda. Ama zaten oyuncaklı, büyük iktidarın tam anlamıyla sökemediği bir alanda kırık dili, gerçekten karşı iktidar gibi görmek de yanıltıcı olabilir. Kırık bir dilin, karşı iktidar olabilmesi için, egemen dil tarafından dışlanmış olması gerekir. Bir alt kültürün, toplumun bir alt grubunun, kendi gelişim çizgisinde egemen dilden farklılaşması, ya da egemen dile kendisini ait hissedememesi durumlarında oluşan kırık dil, bir direniş alanı açabilir. Ekşi Sözlük'te karşılaştığımız kırık dil ise daha çok, sosyalleşme sürecinde bilinçsizce edinilen anadilin, özensizce öğrenilmesinden kaynaklanan bir dil olarak okunabiliyor.

Ne görüyoruz ekranda? Yaşadıkları dünyanın otoriter yapısından kurtulma çabaları; daha doğrusu ailenin, eğitim kurumlarının ve toplumsal hayatın her alanına sinmiş olan otoritenin gözünden kaçırdıkları yaşam parçacıklarını büyütme isteği. Kamunun özel alandan elini hiç çekmediği, özel alanlarını ancak kamudan gizleyerek yaşayanların kendileri üzerinde hâkimiyet kurabildikleri bir toplumda, oyunların sürebilmesi için, saklanmak ihtiyacı duyuyorlar.

Keşfedilmek tehlikeli oluyor bu durumda. Tanımlanmak, görülmek oynanan oyunların masumiyetini bozacak ve tanımlayanı, göreni bir otorite havasına sokacak. Modern dünya keşfederek, görerek, tanımlayarak iktidarını her tarafa yaymışsa, ilk görenin avantajlı hale geçtiği bir dünyada, görülmek de kaybetmek anlamına gelebilir. Bu nedenle Ekşi Sözlük insanları tanımlanmak, kamu tarafından görülmek istemiyorlar; tanımladıkları durumların da aslında başkaları tarafından önceden bilinmesinden hoşlanmıyorlar. Dert, ilk olarak hayatın küçük parçalarını tanımlayarak o parçalar üzerindeki iktidarı ele geçirmek gibi gözüküyor. Şeyler popülerleşmeden, kendilerine benzer ama başkası olan insanlar tarafından görülmeden, kendileri görmek ve keyfini sürmek istiyorlar. Kaçınılmaz olan ise, artık gördüklerini herkesin görecek olması; kaçınmaya çalıştıkları görmenin iktidarının onları da kapsadığı. Popülerleşmekten hiç hoşlanmasalar da, kendilerinin de popülerleştiren bir mekanizma olmaya başladığını anlamaları gerekiyor. Belki de istedikleri budur zaten, otoriteden ve kamudan saklanan çoğu insanın yaptığı gibi, kendi özel alanlarında kaçtıkları otoriteyi ve kamuyu bir başka şekilde yeniden üretmektir.

FELSEFE VE MÜZİK

Luigi Russolo'nun *İntonarumori*'si (gürültü makinası)

Müzik Estetiği
Betimleyici-Eleştirel Bir Hazırlık

ÖMER NACİ SOYKAN

Tek başına hiçbir sanat tarzı, hiçbir yer ve zamanda var olmuş değildir. Varsayalım, oynak bir türkü söylüyorsunuz. Ama bu sırada vücudunuzu veya onun bir bölümünü oynatmayacaksınız, yani dans etmeyeceksiniz. Olur şey değil! Şiirin, geniş anlamıyla söz sanatının, dansın ve müziğin birliğini en eski Çin *Şiir Klasiği* (Şicing) şöyle dile getirir: "Sevinçte insan sözler söyler. Bu sözler yeterli olmadığı için o, onları uzatır. Böyle uzatılmış sözcükler yeterli olmadığı için o, onları modüle eder. Modüle edilmiş sözcükler de yeterli olmadığı için, elleri tamamen bilinçsiz hareket eder ve ayakları sıçrar."[1] Biçimleyici (plastik) sanatlarda da durum benzerdir: Boya ile bir yüzeyi resimleyen elin balçıktan heykelcikler yapmaya varması aynı yol üzerindedir. Sanatın birliğinden öteden beri söz edilmiştir. Tek tek sanat tarzlarının kendi çeşitliliğinde oluşturduğu bu birliğin adına "sanat" denir. Buna göre, müzik sanatını kendisine konu edinen bir müzik estetiği ya da felsefesi de genellikle estetik ya da sanat felsefesi içinde yer alacaktır. Bu da müziğin felsefi ele alınışının diğer sanat biçimlerinin ele alınışlarıyla bağıntı içinde olacağı anlamına gelir.

Eldeki yazı, müzik estetiği hakkında ortaya çıkmış temel görüşleri, onların başlıca temsilcilerinin düşünceleriyle başlangıçtan günümüze zamandizinsel bir sıraya göre ana çizgilerinde vermek ereğindedir. Eleştirel bir tarzda betimlenecek olan bu görüşler, aynı zamanda kendilerinden devşireceğimiz düşünceleri ortaya koymada zemin oluşturacaktır.

Müzik estetiğine ilişkin görüşler, "Müzik nedir?" sorusu karşısında alınan tavırlarda soruya verilen yanıtlardan oluşur. Müzik üstüne ilk düşünce-

leri, yaklaşık aynı zamanlarda biri eski Yunan'da, diğeri eski Çin'de yaşamış olan Pythagoras (İÖ 580-500) ile Konfüçyüs (İÖ 551-478)'de, daha doğru bir deyişle, Pythagorasçılarda ve Konfüçyüsçülerde buluyoruz. Bu düşüncelerde ortak olan yön, her iki görüşün de müziği, birbirine koşut olarak varlıkbilimsel ve insanbilimsel tarzda ele almış olmaları yanında, daha sonraki yüzyıllarda müzik felsefesinde belki de en etkin ve yaygın bir anlayış olarak görülecek olan "duyusal-etki öğretisini" benimsemiş olmasıdır. Aşağıda uzun uzadıya ele alacağımız bu öğretiyi şimdilik, müziğin dinleyicide uyandırdığı etki, uyarım, izlenim, duygulanımla açıklanması olarak dile getirmekle yetiniyoruz.

Konfüçyüs felsefesine ilişkin metinlerde "müzik tonların bir verimi" diye tanımlanır.[2] Ton da şöyle belirlenir: "Duygular içten geldiği zaman ses halinde kendilerini gösterirler. Bu seslerin bir sıra halinde konulmasına ton denir."[3] Müziğin varlıkbilimsel özyapısı da şu sözlerle dile gelir: "Müzik, gök ve toprak arasında bir ahenktir. (...) Müzik gökten meydana gelir." Bu varlıkbilimsel belirleme, antropolojik bir özellik kazanır; insanla varlık arasında müzik yoluyla bağ kurulur: "[Müzik], insan tabiatını uygun bir hale getiren bir unsurdur."[4] Tonların etik bir etkisi vardır. Ahenkle oluşturulan müzik iyi ruhları yönetir, insanı etkileyen fena tonlar bozuk bir hava yaratır. "İyi tonlar insana tesir eder ve iyi bir hava yaratır." Müziğin etkisi yalnızca tek tek insanlarla sınırlı kalmaz, bütün toplumu, hükümetin yönetimini, tüm ülkeyi, ülkedeki işleri de kapsar. Müzik bozulursa, tüm bu şeylerde bozukluk meydana gelir.[5]

Pythagoras felsefesinde, matematiğin ilkeleri olan sayılar, aynı zamanda varlığın da ilkeleridir. Sayı varlıksal bir özyapıdadır. Tüm doğada ilk olan şey sayılardır. Sayılarda armoni özellikleri ve bağıntıları bulunur. Evren armoni ve sayıdır. Evren, kendisinde egemen olan düzen ve uyum nedeniyle bir "kosmos" (düzen, tüm-dünya düzeni) olarak adlandırılır. Hareket eden gök cisimleri belirli aralıklarla ses çıkarırlar. Aristoteles, Pythagorasçıları kastederek şunları bildiriyor: "Birtakım kimselere göre bu kadar büyük cisimler hareket ederken ses çıkması gerekir, zira yığınca denk olmadıkları ne de o hızla yol almadıkları halde bizim dünyamızdaki cisimlerde de bu görülüyor. (...) Bunları ve bir de (ayrı ayrı) aralıklara dayanan hızların musikice nispetleri olduğunu kabullendiklerinden yıldızların çepeçevre dönmelerinden doğan sesin harmonialı olduğunu söylüyorlar. – (Pythagorasçılara göre) bütün kosmos'a harmonia, *quarte* (3:4 oranı), *quinte* (2:3 oranı),

oktave (1:2 oranı) hükmeder."[6] Pythagoras müzikteki uyumun tamamiyle sayıya dayandığını, tellerin ya da borunun uzunluğu ile onlardan çıkan ses perdeleri arasında matematik bir bağıntının olduğunu bulgulayarak öne sürer. Bu buluşunu o, yıldızlar, güneş ve ay gibi gök cisimlerinin yeryüzüne uzaklığına da uygulayarak evrenin uyumlu sesler veren bir birlik oluşturduğu kanısına varır. Kozmik hareketin bu dönüşüne insan ruhu da uyar. Bunu Pythagoras insanın hiç şaşmayan bir yasaya uyarak çeşitli insan ve hayvan biçimlerine ebedi dönüşü olarak anladığı ruh-göçü öğretisiyle dile getirir. Böylece evren ve insan aynı bakış açısından, aynı ezeli-ebedi yasaya uyarak kavranmış olur. Ayrıca Pythagorasçılar, müzikteki ahengin etkilerini de sayıya dayandırıyordu. Yerinde kullanıldığı takdirde müziğin sağlığa büyük yardımı olacağını kabul ediyorlardı. Vücudun temizlenmesi için nasıl hekimlik sanatı araç ise, ruhun temizlenmesi için de müzik araçtır. [7]

Konfüçyüsçülerde ve Pythagorasçılarda gördüğümüz müziğin bir etki öğretisi olduğu anlayışı, daha sonra Platon'da ve Aristoteles'te sürerek klasik Yunan müzik kuramını oluşturur. Bu kuramın çekirdeğini oluşturan bu ethos (ahlâk) öğretisinin, başka bir deyimle, duyusal etki öğretisinin temel düşüncesi şudur: Seslerin hareketi ile insan ruhunun hareketlerini, gizemli bir benzerlik bağıntısından ötürü birbirine bağlayan müzik, ruh hareketlerini, tutkuları, sevinci ve hüznü yalnızca yansıtmaya değil, aynı zamanda dinleyicide doğrudan doğruya yeniden meydana getirmeye yetilidir. Ancak, dinleyicinin ruh yaşamı müzik yoluyla etkilenirse, böylece bu sanat gizemli bir gücü de ele geçirmiş olur. O, yanlış kullanılırsa, kötü sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle Platon (İÖ 428/7-348/7), tasarladığı ideal devletinde müziğin yeri üzerinde önemle durur. Ona göre, devletin en yüksek ödevi, yurttaşlarını erdeme uygun tarzda eğitmek, yetiştirmektir. O halde sorulur: "Şimdi bu yetiştirme nasıl olacak?"[8] Yanıt açıktır: "Beden için idman, ruh için müzik"-ten[9] başka yol yoktur. Platon müzik eğitimine söz sanatlarını da dahil eder. Müzik ile sözün birlikte ele alınışı, sonraki yüzyıllarda da süregelir. Platon'a göre, "melodi üç şeyin karışımıdır: söz, makam, ritim."[10] Söz konusunda ağlamalara, vahlanmalara yer verilmez. Makam ve ritimin de sözlere uyması gerekir. Hüzünlü sözlere uyan karışık Lydia, uzun Lydia ve benzerleri, gevşek olan çözük denilen Ionia ve Lydia makamları yurttaşları gevşek, sarhoş, tembel yapacağından devlete sokulmayacaktır. Kabul gören makamlar ise, biri savaş, diğeri barış zamanındaki yaşama uygun biri sert, diğeri yumuşak iki makamdır. Sazlar da buna göre seçilir. Her türlü makamı çalabilen telli

sazlara izin verilmez. Yalnızca lyra, kithara bir de kırlarda çobanların çaldığı kavala bu devlette yer vardır. Ritmler de aynı ölçüye göre değerlendirilir. Değişik, çok çeşitli ritimler istenmez; "hem yiğitçe hem de ölçülü bir hayata uygun olanları" benimsenir. Bütün bunlardan amaç, müzik eğitimi sayesinde yurttaşların iyi bir insan olarak yetiştirilmesidir.[11] Görüldüğü gibi Platon'da sanat ve müzik, tamamen insanda bıraktığı duyusal etkiye göre etik açıdan değerlendirilir, estetik kaygılar gözardı edilir.

Aristoteles (İÖ 384-322) de sanatı ve müziği aynı açıdan görür. Onun, müzik ve trajedi yoluyla dinleyicinin ruhunun kötü duygulardan temizlenmesi diye tanımlayabileceğimiz *katharsis* (temizlenme, arınma) öğretisinde temel kaygı etiktir: "Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkulardan temizlemektir."[12] İzleyici, sahnede canlandırılan, bu tür duygular veren olaylarla özdeşleşmek suretiyle, kendi içinde bulunan aynı tarz duygular dışarı çıkar, böylece onlardan kurtulmuş olur. Aristoteles, müziği tragedyanın önemli bir öğesi olarak görür.[13] Başka bir yerde de o, müziğin ruh eğitiminde, hoş vakit geçirmede, tinsel tat almada oynadığı rol üzerinde durur. Ritim ve melodilerle çeşitli ruh hallerinin yansıtıldığını söyler. Bunların dinleyicide duygusal bir değişiklik meydana getirdiğini dile getirmekle Aristoteles, müziğin duyusal etki öğretisini benimser.[14]

Ton tarzlarının ve cinslerinin etik öğretisinin geç Yunan müzik kuramında daha sonraki gelişimi de aynıdır. Bu durum, etiğinin dinsel-mistik genel gelişim yolunda geç antik ve erken Hıristiyan döneme uygun düşer. Ne ki müzik, erken ortaçağda etiğinin hizmetinde olmak yerine dinin hizmetinde rol almakla *ancilla ecclesiae* (kilisenin uşağı) damgasını alır. Anımsanmalıdır ki, tüm ortaçağ boyunca, dinsel dogmaların akılla kanıtlanması ödevini üstlenen felsefe de *ancilla theologiae* (ilâhiyatin uşağı) diye adlandırılır. Müzik Yunan'da etiğin hizmetinde iken ortaçağda dinin hizmetine girer.

Cicero'nun bir çağdaşı olan Philodemus (İÖ 110-40) ve daha sonra ünlü septik Sextus Empiricus (İS 200-250), Pythagorasçı, Platoncu, Aristotelesçi ve Stoacı öğretilere karşı yıkıcı bir eleştiriye yöneldiler; seslerin hareketleri ile ruhun hareketleri arasında içsel bir bağıntının bulunduğu biçimindeki duyusal etki öğretisinin temel görüşünün yalnızca bir kanı (doxa) olduğunu söylediler. Onlara göre, tonlar, kendi başlarına ruhun hareketlerini tek yönlü olarak meydana getirmeye veya yeniden yansıtmaya yetili değillerdir. Müzik, tonların bir oyunundan başka bir şey değildir. Tonlar ve ton kom-

binasyonları, işitmenin dolaysız tat alımından başka bir ereğe sahip değildir. Bu kuramın izleri, modern felsefede Kant'ın müzik estetiğinde görülür. Müzik estetiği hakkında septiklerin önemi, onların duyusal etki öğretisinin olumsuz bir eleştirisini vermelerindedir. Onların bu oyun kuramının olumlu ilk adımları, biçimselci bir müzik estetiğinden henüz uzaktır. Kendi başına ne antik duyusal etki öğretisi henüz bir içerik estetiğidir ne de septiklerin oyun öğretisi bir biçimsel estetiktir.[15]

Duyusal etki öğretisinden içerik-estetiksel duyusal etki kuramına geçişin ilk adımları, ilkin daha çoğu geç Rönesans'ta, 16. yüzyıldan 17. yüzyıla dönüşümde gerçekleşir. Rönesans kültürü, genellikle, nasıl ki antik kültürün düpedüz bir yeniden canlanması olarak görülmezse, öylece Rönesans'ın müziksel duyusal-etki öğretisi de antik duyusal etki öğretisini aşar. Antik müzik estetiği müziğin etkisini, tutkuların *uyandırılmasını*, yeni duyusal etki öğretisi ise müzik yoluyla tutkuların *ortaya konumunu* önemle vurgular. Müziksel beğeni, müzik yoluyla meydana gelen duyusal etkilerin yaşanmasından çok bu etkilerin kavranmasında, yani bir ifadenin kavranmasında oluşur. İfade edilmiş olan şey, tonların bir içeriğidir, ama tonlardan farklıdır. Böylece ilk olarak şimdi bir müzik yapıtında iki asıl değer, deyim yerindeyse, birbirine karşı durur: biçim ve içerik. Bu ikisi bir arada şöyle anlaşılır: Tonların bir aradalığından ve art ardalığından ortaya çıkan müziksel biçim, ruhsal hareketleri kendisinde içeren (insan ruhunda değil), ifadesi ruhsal hareketler olan müziksel biçim. Müzik yapıtının estetik değerinin, başlıca olarak, bu biçimde mi yoksa onunla verilen içerikte mi olduğu önemli sorusu ilkin şimdi ortaya çıkıyor. Sorunun her iki ayrı tek yönlü çözümleri, biçimsel estetik ve içerik estetiği diye adlandırılır. Her iki yönün üstünlük savaşımı, müzik estetiği tarihini kaplar.[16]

Rönesans'ta antik duyusal etki öğretisinin yeniden canlanması, ilkin antik soru koyuşların kapalılığını devralmıştı. Rönesans'ın en büyük müzik kuramcısı ve estetikçisi G. Zarlino (1517-1590) bile, sanki müziğin estetik son ereği duyusal etkilerin gerçek çözümünde meydana gelirmiş gibi, kendi öğretisini antik etki öğretisinin ruhunda ortaya koyar. Ancak 50 yıl sonra, 1620'de Pietro della Valle, şu tanımıyla müzik estetiğini antikin yedeğinden kurtardı: "Müzik insansal tutkuların ifadesidir." Böylece yeni duyusal etki öğretisine uygun tanım sonunda saptanmış oldu. İzleyen zamanın, 17. ve 18. yüzyılın tüm figür öğretisi, kendisini bu tanım anlamında uygulamalı ifade estetiği olarak, müziksel biçim öğretilerinin ifade değerinin saptanması ola-

rak ortaya koyar. 17. yüzyılda Nucius, tümüyle dil yapısında yerini bulan, müziksel biçimlerin ifade öğretisini öne sürdü ve dilin şiirsel figürlerini müzikte gösterdi. 18. yüzyılda F. W. Marpurg (1718-1795) ve J. Mattheson (1681-1764) en farklı duyusal etkilerin tam bir katalogunu, bu etkilerin ifadesinin müziksel araçlarının bilgisiyle ortaya koydu. 17. ve 18. yüzyılın ifade estetiği, kurgusal düşüncelerle değil, tümevarımsal olarak ilerler ve tek tek sanat yapıtının çözümünde müziksel ifade biçimlerinin bilgisini arar. O da müziğin söz konusu duyusal etkileri dinleyicide gerçek etkiler olarak çözdüğü ve dinleyicinin bu kendine özgü ruh belirlenimi temelinde müzik ifadesini anladığı biçimindeki antik kavrayışta ısrar etmesine rağmen, son vurguyu –antik kuramın tersine– müziksel biçimde bulunan bir içeriğin anlaşılması, kontemplatif kavranması üstüne yapar. Böylece 17. ve 18. yüzyılın ifade estetiği, müziğin estetik bir yaşantısına antik kuram ile karşılaştırılamayacak ölçüde yaklaşmış olur. Gerçekte, 18. yüzyılın hiçbir estetikçisi için, duyusal etki öğretisini antik müzik etiği anlamında bir müziksel etik olarak kurmak söz konusu değildir. 18. yüzyılın bu tümevarımsal ve uygulamalı duyusal etki öğretisiyle, Fransız rasyonalizminin, yine antikten miras alınan, müziğin doğanın *taklidi* (yansıma-mimesis) ve bunun da insanın ruhsal doğasının taklidi olduğu biçimindeki spekülatif temel düşünceleriyle bağıntılıdır. Böylece müziksel biçimin *güzelliği* yanında bir de müziksel ifadenin hakikati sorunu ortaya çıkar. Bu hakikat sorununda Aydınlanma'nın müzikçi ve estetikçileri için estetik beğeninin daha geniş bir kaynağı bulunur.[17]

Duyusal etki öğretisi adı altında toplanan, müzik estetiksel akımın yanında, yine antikten, daha açık bir deyişle eski Pythagorasçı müzik kuramından bir çıkış yapan, estetik bakımdan daha az önemde, ama müziğin gelişimi için anlamlı bir akım yüzyıllar boyu yayıla gelmiştir: Müziğin *matematiksel* ve *sayı simgesel kavranışı*. Bu anlayışa göre müzik, dünyaların ses veren armonisidir, küresel, astral sanattır; onda kosmos'un sayı ölçüsüne göre yalın yapısı insana açılır. Müzik bilim olur, antik matematiğin bir parça alanı olur. Klasik duyusal etki öğretisi evresinde geri itilmiş olan bu anlayış, geç antikte, yeni-Pythagorasçılıkta, yeni-Platonculukta yeniden çiçeklenir ve simgesel-mitolojik tasarımların karmakarışık örgüsünde işlemeye başlar. Erken-ortaçağ, yarı dinsel spekülasyonların bu mirasını devralır. Bu spekülasyonlar, yüzyıllar boyu daima yeni kılıklarda elden ele geçer. Müzik, "özgür sanatlar" altında değil, dörtlü (quadrivium) kesin kuramsal bilimler (aritmetik, geometri, müzik, astronomi) sıralamasında yer alır. Ortaçağ,

tinsel enerjinin, hayal gücünün ve inancın muazzam bir bütününü tüm kavranabilir bilginin ötesinde bulunan bir düşünce dizgesinde harcayarak bir *Musica speculativa*'nın gösterişli yapısını inşa eder.[18]

Modern kesin doğabilim de müziksel metafiziğin büyüsünden kurtulamadı. Ussal ve matematiksel temelde ortaya çıkan doğabilimin bu temelinden müzikle kurulan ilginin metafiziğe yol açması, anlaşılamayacak bir şey değildir. Ussalcı (rasyonalist) filozof G. W. Leibniz (1646-1716), "*Musica est raptus numerare se nescientis animae*" ("Müzik ruhların coşkunluklarının bilinçsizce (bir) sayımıdır.")[19] sözleriyle müziksel hoşlanmayı müziğin orantılarının bilinçsiz bir sayımı olarak anlar. Böylece, müziksel oluşumların güzelliği, en yüksek ussal bir yetkinlik olan matematik yetkinlikte görülür. Ama estetik yaşantı, açık olmayan, muğlak bir bilgi olur.

İngiliz duyumsalcı (sensualist) estetiği ve başlıca olarak İskoç Okulu temsilcileri, başka bir bakış açısından yola çıkarlar. Onlar hoşlanmanın özünü duyumda bulur. Bu Okul'un ruhsal görüngülere yönelmesi, bu yönle uğraşması, onun özyapısal özelliğidir. Bu Okul temsilcilerinin ve diğer duyumcuların, J. J. Rousseau'nun (1712-1778) da ele aldığı, müziğin dilden doğup doğmadığı veya müziğin dilden bağımsız bir ilk-kaynağı olup olmadığı sorusu, 18. yüzyılda çok daha üstün olmak üzere en önemli rolü oynamıştır. Müziğin duyusal etkilerden ortaya çıkıp çıkmadığı veya onun biçimsel doğanın armoni ve melodi bağıntısı olup olmadığı ayrımında Kant sonrası müzik estetiğinin temel çelişkisi hazırlanır: Bir yanda müziğin ton duyumları ile tonların bir oyununun kombinasyonu olduğu savı, diğer yanda her tondan, her ton bağıntısından belirli bir duyusal etkinin meydana geldiğine inanan duyusal etki öğretisi bulunur. Bu iki anlayış Kant'ta yüz yüze, karşı karşıya gelir. Ancak Kant ne bu çelişkiyi aşmak, ne de onu yüksek bir bireşime vardırmak ister.[20]

Genel anlamda modern estetiğin başlıca kurucuları arasında yer alan I. Kant (1724-1804), müzik estetiği konusunda kapsamlı, birlikli, çepeçevre bir kuram geliştirmiş değildir. Duyumcu estetik, estetik duyguların kaynağını ararken, Kant ilk kez olarak *estetik yargı* sorununu ortaya atmıştır. Bu, onun estetikteki en önemli başarısıdır. O, estetik yargıyı, eş deyişle beğeni yargısını, ilkesi öznel olmakla, nesnedeki bir özelliğin nesne kavramına yüklenmesi demek olan nesnel yargıdan kesin olarak ayırır. Ona göre, "Beğeni yargısı hiçbir bilgi yargısı değildir."[21] Beğeni yargısının konusu olan "hoş", duyumda hoşa giden, duyuları doğrudan doğruya etkileyen şeydir. Bu, müzik

söz konusu olduğunda tondur, resimde renktir. Müzik ton duyumlarının zamandaki oyunudur. Sanatı duyumların güzel oyunu olarak gören Kant söylüyor: "*Duyumların* (dışarıdan meydana gelen) *güzel oyununun sanatı* ve genelde bildirilebilir olmasına rağmen oyun, duyumun ait olduğu duyunun ahenginin (geriliminin) çeşitli derecelerinin orantısından, yani duyunun sesinden başka hiçbir şeyle ilgili olamaz ve sözün bu geniş anlamında sanat, işitme ve görme duyumlarının sanatsal oyununda *müzik* ve *renk sanatı* diye bölümlenebilir."[22] Duyumların değişen özgür oyunu müzik, duyusal etkinin bir dili olarak adlandırılır: "Genelde bildirilebilir olan, müziğin yaptığı uyarımın şuna dayandığı görünüyor: Dil bağıntısındaki her deyimin bir tona sahip olmasına, (...) bu tonun az ya da çok konuşanın bir etkisini göstermesine ve karşı yanda dinleyicide de ortaya çıkmasına."[23] Kant, estetiği nesnel bir bilim olarak görmemekle birlikte, duyusal hoşlanmanın bildirilebilirliğinden söz etmekle ona belli bir bilgi tarzı da verir. Kant, güzel olanın kavranışındaki hoş olan şeyi, düpedüz duyusal-güzelden hoşlanmadan ayırır. Bu da estetik hoşlanmanın, bir içeriği olan biçimden hoşlanma demek olmasıdır. Uyarımların çokluğu olarak tonların bir araya getirilmiş olması, yani tonun bir biçime sahip olması halinde tona "güzellik" tanınmalıdır.

Çoğunlukla tarih felsefesi yazılarıyla tanınan J. G. Herder (1744-1803), dil ve müzik felsefesiyle de ilgilenmiştir. O, Rousseau ile birlikte ilk-dili konuşmadaki bir şarkı söyleme olarak anlar; bu şarkı söyleyen ilk-dilde müziğin doğal kaynağını ve onun şiir sanatıyla yakın akrabalığının temelini görür. Ona göre müzikal şiir, genel müziksel estetiğin kapısının önündeki büyük avludur. Herder, müziğin ve onun öğelerinin duyumcu bir yorumunu vermek ister. İşitme sinirlerinin çeşitliliğinde ton ve ton kütlelerinin başlıca özgül çeşitliliğinin de bulunması gerekir. Duyusal etkinin dolaysız kavramsal ifadesinin yetkinleşmesi olan müzik, tam etki için sözle zorunlu olarak tamamlanmaya muhtaçtır.[24]

Gençlik yapıtı "Kritische Wälder"de (1769) kendi müzik görüşünün temellerini atan Herder, olgunluk çağının "Kalligone"[25]sinde Kant'a karşı polemiğin yanında, kendi bakış açısını genişletir ve derinleştirir. Müzik Herder için en dar anlamda eşduyum (sempati) sanatıdır. Tüm canlıların, evrenin "eşduyumsal bağıntısı", onun estetik formülüdür. O, bu formülü, modern doğa duygusunun bulucusu Shaftesbury'ye borçludur. Böylece Herder, müziğin romantik bir *özdeşleyim kuramı*na varır. Alman Romantik'inin ve spekülatif idealist felsefesinin (Schelling, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche) farklı

kavramsal sistematiği, temellerini Herder'in açtığı bu yolda bulur. Herder'le birlikte bu romantik ve idealist görüş, en önemli insansal duyusal-etkilerin olabildiğince sadık taklidini müziğin son ereği olarak gören, 18. yüzyılın zihinselci (entelektüalist) duyusal etki öğretisiyle yoğun çelişki içinde bulunur.[26]

Wilhelm Heinse (1746-1803), 1776 veya 1777 yılında yazdığı, ama ilkin ölümünden sonra 1805'de yayımlanan "Müziksel Diyaloglar"ında kendi zamanının kuramcılarının tersine, müziğin doğal hoşlanmadan çıkarımlanabileceğini asla kabul etmez. Bu sorunu o, "Diyaloglar"da taklit kuramının temsilcisi olarak yer alan Rousseau ile Jomelli tiplemeleri arasında geçen konuşmalarda ortaya koyar. Heinse'nin görüşünü temsil eden Jomelli, karşıt görüşü savunur, melodilerin konuşmadan değil, özgür buluştan edinilmesi gerektiğini söyler. Jomelli, hoşlanmanın derecesinin hesabının müzikte, diğer sanatlardan daha az verilebileceği düşüncesindedir. Rousseau'nun şiirsel melodiler konusundaki sorusuna yanıtı önemlidir: Burada müzik biliminin derinlikleri vardır. Bilinmeyen kurallara göre iş görürüz. İkinci "Diyalog"da operanın tümüyle doğal olmayan bir şey olduğu, ideal değerde trajedi ve komediye dayandığı söylenir. Şair doğayı taklit etmez, tersine onu daha yetkin kılar; besteci ise doğayı daha da yetkinleştirir. Gerçekten usta işi bir yapıtta her şey birleşmiştir: derin duygu, sanatın zenginliği, salt güzellik, bütünde ve parçalarda orantı, erdemli işlemeler ve soylu süs. İçeriğin olmadığı yerde, en güzel biçimde ancak rüya ile gölge ve boş bir hava oluşumu vardır.

İfadenin kalıcı olan ve genel olan şeyi, armoni ve ritimdedir; melodi bu ikisinden kendi canlı olan şeyini yaratır. Bu üçü birlikte olmak zorundadır; ama birincisi en önemli olan şeydir. Melodi bir izlenimi veya tutkuyu ortaya koyan tonların bir dizisidir. O, müzikte özellikle karakteri gösterir. Melodinin güzelliği, soylu, özgür yaşamın en yüksek idealini ortaya koyar ve bu anlamda o, genellikle tüm müziğin en güzide olan şeyi diye adlandırılabilir.

Heinse, müziğin kaynağının dilin söylenişinde olduğu görüşüne karşı şu kanıtı ileri sürer: Daha yüksek ya da alçak tonlar, yani melodik olan şey, dilde bulunmaz. Güçlü bir söyleyiş, eğer tonlar hiçbir uygun dizilişte bulunmazsa, henüz müzik değildir. Müziğin dilinin ve dilin müziğinin başardığı şeyin ne olduğunu yanıtlamak, karara bağlamak, güç olduğu kadar tehlikelidir de.

Dil müziğin giysisidir, ama müzik dilin giysisi değildir. Welsch (İtalyan,

Fransız, Romans) müziğini İtalyan dili yaratmış değildir; tersine Welsch kalbi ve ateşi yaratmıştır. Dansın sıradan adımlama ve yürüyüşe veya hece ölçüsünün sıradan düzyazıya karşı olması gibi, şarkı da sıradan konuşmaya karşıdır. İçerik, müzikte diğer sanatlarda olduğundan daha yüksek tarzda ve doğadadır. Demek ki müziğin asıl kaynağı kalpte bulunur, söyleyişte değil. Bunu bir besteci, bir ressamın modelini kopya ettiği gibi kopya etmez; o, herhangi diğer bir sanatçıdan daha çok yaratıcıdır. Müzik sanatlar arasında en genel olanıdır, halka en fazla etkiyi o yapar.[27]

Kantçı filozof ve şair F. Schiller (1759-1805), müziğin duygusal etkilerinden elbette kuşku duymuyordu. Ama ona göre, eğer biçim müziğin değer içeriği olarak kavranırsa, müzik yalnızca estetik bir anlam için istenebilir. Schiller, "Matthisson'un şiiri üstüne" (1794) adlı yazısında, duyumların, izlenimlerin içerik bakımından değil, tersine yalnızca biçim bakımından ortaya konulabilir oldukları görüşünü savunur. Bunu da gerçekleştiren müzik sanatıdır. O, şöyle diyor: "Cansız doğanın insansal doğanın bir simgesi olabileceği iki yol vardır: ya izlenimlerin ya da düşüncelerin ortaya konulması. İzlenimler, kendi içeriği bakımından hiçbir ortaya konuma elverişli olmamasına karşın, biçim bakımından kuşkusuz buna uygundurlar. Ve izlenimlerin bu biçiminden başka hiçbir nesnesi olmayan, genelde hoşa giden ve etkili olan bir sanat gerçekten vardır. Bu sanat müziktir. O halde manzara resim sanatı veya kır şiiri sanatı, müziksel etkili olduğu ölçüde, izlenim yetisinin ifadesi, böylece insan doğasının taklidi olur."[28] Kant'tan devralınan bu biçimselci-doğalcı anlayışta, müzik sanatının yaratılması, gerçek yaşamdaki duyguların akışına bağlı kılınır: "İmdi müziğin (güzel sanat olarak müziğin, yalnızca hoşa giden sanat olarak değil) tüm duyusal etkisi, ruhun iç hareketlerine benzer tarzda dışsal hareketlerin eşlik etmesinden ve onları duyusallaştırmasından ibarettir. Demek ki bu iç hareketler (insan doğası olarak), zorunluluğun kesin yasalarına göre cereyan ettikleri için, bu zorunluluk ve belirlilik dışsal hareketlere de geçer, bu sayede içsel hareketler dışlaşmış olur."[29] Kuşkusuz böyle bir görüşün, müziğin biçimleme özgürlüğünü hakkıyla verebileceği söylenemez.

Alman romantik ve idealist düşünürlerinin müzik estetiği üstüne olan görüşlerine geçmeden önce, onları, özellikle de onlar içinden hem idealist hem romantik Schelling'i destekleyen, onu "zamanın biricik filozofu" diye niteleyen J. W. Goethe'nin konumuzla ilgili görüşlerine kısaca yer vermek istiyoruz.

J. W. Goethe'nin (1749-1832) müzik hakkındaki düşünceleri, çeşitli yazılarında, konuşmalarında, mektuplarında dağınık biçimde bulunur. Onun müzik karşısındaki tutumu, çelişkili olmaktan uzak değildir. Tüm müziği o, kutsal ve dünyasal (profan) müzik diye ikiye ayırır. Dünyasal müzik, tamamen güler yüzlü olmalıdır ve asla kutsal olanla karışmamalıdır, aksi halde yanılgıya götürür. Sanatın soyluluğu olağanüstü büyüklükte müzikte gerçekleştirilebilir; çünkü tamamen biçim ve içerik olan müziğin ortaya koyduğu her şey yüce ve soyludur. Kutsal olan kendi soyluluğuna uygundur. Burada müzik, tüm zamanlar ve dönemlerde aynı kalan hayat üzerinde en büyük etkiye sahiptir. Kilise müziklerinin kutsallığı, halk ezgilerinin güler yüzlülüğü ve şuhluğu, hakiki müziğin çevrelerinde döndüğü iki dayanak noktasıdır. Bu iki noktada müzik, her zaman önlenemez bir etkiyi gösterir: tapınma ya da dans. Kilise müziğinin tapınmaya, halk müziğinin dansa götürmesi düşüncesini Goethe, daha ileriye götürmez. Örneğin, buradan dans ile tapınma arasındaki içsel, kökensel bağıntılara varmaz. Baştan beri ele aldığımız birçok düşünürde gördüğümüz şiir-müzik bağıntısına Goethe de değinir. Ona göre besteci, şiirsel ritimin karşısına usul bölümlenimi ve usul hareketini koyar. Burada müziğin şiir üzerindeki egemenliği kendini gösterir. Usul, ritim, niceliksel ifadeler olarak asıl müziğin alanına aittir.[30]

F. W. Schelling (1775-1854), sanat felsefesini felsefenin doruk noktasına koyan romantik ve idealist bir filozoftur. O, felsefeyi ilkin kuramsal ve kılgısal diye ikiye ayırır, sonra da onu bütünlüğe kavuşturan sanat felsefesi ile taçlandırır. Biri Tanrı'nın, diğeri sanatçının yarattığı iki evren (universum) vardır. Yaratma gücünü Tanrı'dan ödünç alarak, onun yarattığı evrenin karşısına ikinci bir evren olarak sanat dünyasını koyan sanatçıdır. "Tanrı" sözcüğünü kullanmakta olabildiğince çekinen Kant, sanatı doğanın sanatçı eliyle bir yaratması olarak görmüştü. Sanatçı dehasını doğadan alır. Zaten Kant için de Schelling için de sanat yapıtı ancak bir deha ürünüdür. O, ya bir deha ürünüdür ya da hiçbir şeydir. Orta kırat sanat yapıtı var değildir. Kant'ın bu "doğa" kavramı, aynı zamanda tümtanrıcı (panteist) bir filozof olan Schelling için Tanrı'dan başka bir şey değildir.

Universum kendisini ortaya koyması bakımından real birlik ve ideal birlik olarak iki yanlı bir bütündür. "Mutlak yaratmanın veya mutlak kendini olumlamanın dolaysız kopyası olan tüm sanat", aynı yapıya sahiptir. Sanatçının yarattığı bu görüntü dünyasında ide'ler görünüşe çıkar. Böylece, sana-

tın biçimlerinin şeylerin mutlak olanda oldukları gibi –görünüş dünyasında göründükleri gibi değil– olması gerektiğinden, bu ide'ler asli varlıklarına geri götürülmüş olurlar. Daha açık bir deyişle sanatçının yarattığı biçimler, karşımızdaki nesnelerin birer kopyaları değil, tersine onların asıllarında oldukları gibi –yani onların ide'lerinin– doğrudan, dolaysız görünüşleri ya da kopyalarıdır. Başka bir deyişle, nasıl Tanrı, nesnelerin ide'lerinden onları yaratmışsa, sanatçı da aynı ide'lerden onların görünüşlerini yaratmıştır, sanatın biçimleri olarak. Tıpkı universum gibi real ve ideal olmak üzere ikiye ayrılan sanat dünyasının her bir yanında ve her bir yandaki her bir sanat türünde daima bir real-ideal karşıtlığı ve birliği vardır. Bu karşıtlığın real temelde bireşime varması sanatın real yanını, ideal temelde bireşime varması ise sanatın ideal yanını gösterir. Sanat dünyasının real yanını, sırasıyla müzik, resim, plastik sanat; ideal yanını ise söz sanatları oluşturur. Bu sıradüzende daima realden ideale doğru bir gidiş vardır.

Schelling, müziği en real sanat olarak görmekle onu sanat dünyasının temeline koyar ve bütün sanat dünyasını bu temel üzerinde yükseltir. Bunun bir anlamı da müziğin kategorilerinin diğer sanat türlerinde de kendi tarzlarına uygun biçimde sürmesidir. Sanat dünyası, evren ile doğa ile aynı yapıda olduğundan, ilk meydana gelen şey doğada ses, sanat dünyasında da ses sanatı olan müziktir. Bu bakımdan Schelling, Pythagorasçı düşünceye bağlıdır. Ses ilk meydana gelen olarak tek boyuta sahiptir. Bu boyut zamandır. Zaman ise bir art arda oluş biçimine sahiptir. Bu nedenle müziğin zorunlu biçimi art arda oluştur. İcra edilen anlamda bu art arda oluş boyutunda ortaya çıkan müzik, hiçbir uzamda tespit edilemez. Ama onun bir bakımdan tespit edilmesi gerekir. Aksi halde, onu yeniden icra etmek olanaklı olmayacaktır. Müziğin tespiti "nota" ile olur. Nota ise sayısal bir ifade, yani nümerik bir şeydir. Bir sesi bir nota ile göstermek, onu numaralamak ve sesleri numaralandırmak da onları saymak demektir. Demek ki müzik bir sayma, bir sayımdır. O halde burada sayılan nedir? Schelling, bu soruya, yukarıda alıntıladığımız Leibniz'in sözüyle yanıt verir. Sayılan ruhtur, ruhların coşkunluklarıdır. Sayan da ruhtur. Ama ruh bu sayımı bilinçsizce yapar. Çünkü burada ruh, henüz real olanda bulunmaktadır. Sanatçı ruhu bu durumdadır. O, tıpkı doğa gibi vakurca yaratır; ama yarattığını bilmez. Bilmek onun işi değildir. Doğa da bilmez. Doğa kendi bilincine ancak insanda ulaşmıştır. Sanatı bilecek olan da onun yaratıcısı değil, ona bakan, onu algılayan filozoftur. Bilmek filozofun işidir.

Müziğin ilk kategorisi ritimdir. Ritim müzikte sonsuzun sonluda imgelemi olarak çoklukta birliktir. Doğanın kendisinin uyarımıyla olan hiçbir insan buluşu, ritimden daha dolaysız değildir. "Ritim, müzikteki müziktir ve o halde bu sanatın doğası bakımından ondaki egemen olan şeydir." Ritmin çoklukta veya çeşitlilikteki birliği, biricik olarak tonların müziksel belirleniminde bulunur. Ritim müziğin yalnızca niceliksel yanını gösterir. Ama müzik yalnızca nicelikten ibaret değildir. Ritmin olabilmesi için onun bir şeyin ritimi olması gerekir. Bu şey de müzikteki tondur; tonların birliği, yani bir tondan başka bir tona geçişle elde edilen birlik, ikinci kategori olan modülasyondur. Modülasyon ilk kategori olan ritime bağlı olmakla birlikte, müzik ancak onun sayesinde içeriği olan bir duyum sanatı olur ve yine bu sayede duyumun ifadesi olanaklı olur. Kendi içlerinde birer birlik olan ritim ve modülasyonun birlikte meydana getirdiği yeni birlik, üçüncü kategori olan melodidir. Bu üç birliğin müzik içindeki bağıntısı şöyle gösterilir: Birinci boyut olan ritim yoluyla müzik, kendi üstüne katlanan düşünme ve öz-bilinç için, ikinci boyut melodi yoluyla duyum ve yargı için, üçüncüsü olan melodiyle algı ve hayalgücü için belirlenmiştir. Bu üç birlik, diğer real sanatlar bağıntısında da şöyle dile getirilir: Ritim, müzikteki müzikal olan, modülasyon resimsel olan, melodi plastik olan şeydir. Yunan müziğinde her şey, tonların zamanda bir art ardalığında ortaya çıkan ritime bağlıydı. Orada tonların aynı zamanda birlikte verilişi olan armoni henüz yoktu. Hıristiyanlıkla ortaya çıkan yeni müzikte ise egemen olan şey armonidir. Ayrıca Hıristiyanlar müziği ilk kez olarak sözden ayırdı. Bu, müziğin kendi başınalığı için, ide'lerin kendilerinde oldukları gibi verilebilmesi için başarı sağladı. Armoniyle kurulan birlik, öncekindeki gibi bir imgelemi değil, tersine bir simgeleşmeyi gösterir. Armoni ilk üç birliğin ideal olanda ifade edilmiş özdeşliğidir. Müzik, armoni sayesinde tam bir özdeşliğe varmakla ideal bir şey olmuş olur. Ama bu, müziğin yine de real bir sanat olmadığını göstermez. Real olanda daima ideale doğru bir gidiş olduğu için, armonik müzik, bu yolun sonunda bulunması bakımından ideal diye tanımlanır. Sonuç olarak söylendikte, Schelling için müziğin en içsel olan şeyi duygular değil, tersine biçimlerdir, sonsuz olanın sonlu olanda, eş deyişle ideal olanın real olanda görünüşe çıkan biçimleridir.[31]

Romantik çevrenin asıl önde gelen temsilcisi A. W. Schlegel'dir (1767-1845). Ancak onun müziğe ilişkin yazıları hiç de romantik bir coşkunluk ortaya koymaz, tersine soğukkanlı, bilgili, öngörülü bir düşünürün çalışma-

sı olarak görünür. Schlegel, kendini duyusal etki öğretisinden henüz uzak tutmuş değildir. O, yaban halkların dillerinin şarkıya ilişkin bir şeye kendi başına sahip olduğuna inanır. Rousseau ve Herder gibi o da tüm şarkının temeli için konuşma seslerinin canlı anlatımlı bükümlerini ve tüm müziğin temeli için şarkıyı varsayar.[32]

Schlegel, müziği, dansı ve şiiri, üç doğal sanat olarak gösterir. O, ritimi algılama yetisini, bedensel örgenleşmeyle bağıntılandırır. O da Schelling gibi, yeni müzikte ritimik olanın tamamen söndürüldüğü veya tabi kılındığı ve onun boşluğunun armonik zenginleşmeyle doldurulduğu kanısındadır. Ona göre müziğin yapıcı öğeleri ritim, modülasyon ve armonidir. Ritim en genel anlamda, tonların zaman dizisine ilişkin olan her şeydir. Modülasyon, yükseklik ve belirlenebilir bağıntılara göre olan derinlik açısından tonların değişimidir. Armoni tonların birbirleriyle olan bağıntısında onların niteliğine ilişkindir.[33]

Schlegel, tüm müzik estetiğinin en temel güçlüğünü şurada bulur: Müzik bir yandan duyusal etkiyi ve ruh hareketlerini ifade eder; diğer yandan bir dereceye kadar matematiksel hesaplamaya elverişli olan tonların armonik bağıntılarına dayanır, bu nedenle burada matematiksel bir oyalanmadan başka bir şey olmadığı söylenmiştir. Öyle ki, bu oyalanma, bizim müziği işitmemiz suretiyle ruhumuzu inşa eder: ses veren cisimlerde tınıların meydana gelişinde ilerleyen şeyin (titreşimlerin) gözlemi yoluyla tonların doğası araştırıldı. Bu tarzda konsonans (ses uygunluğu) ve disonans (ses uygunsuzluğu) duygusu, tonlarda ortaya çıkan titreşimlerin sayısal bağıntılarından çıkarılarak açıklanmak istendi, yani kolaylıkla hesap edilen, birbiri ardına gelen titreşimler armonik, hesap edilemeyenler değil. Ama bu varsayım, Rousseau'nun da göstermiş olduğu gibi en az bile tatmin edici değildir. Çünkü sayıların bu orantıları, müzik yapıtının yapıcı öğeleri olan konsonans ve disonansın dereceleriyle asla uyuşmaz. Matematiksel yolda, yalnızca, bu gözlemlerin çok daha büyük yetkinleştirilmesiyle, tonların bizim işitmemiz için olan bağıntılarının açıklanması amacıyla bazı şeyler edinmek istenir. Ama bu şeyler, bu amaca hizmet etmez. Çünkü bu bağıntı canlı bir bağıntıdır ve matematik, görüngülerin yapılandırılmalarını onlardaki canlı olanı çıkarıp attıktan sonra ancak gerçekleştirebilir. Gerçekte matematiksel olarak belirlenebilir bağıntılar, ifadenin veya ideal içeriğin ereğine hizmet eden aracın ortadan kaldırılmasından başka bir şey değildir. Bizim duyularımız arasında asıl içsel olanı işitmedir. O, diğer duyular gibi, cisimlerin kalıcı

özellikleri konusunda bize aracılık etmez, tersine art arda oluşun bir oyununda gelip geçen olaylarda aracılık eder.[34]

G. W. F. Hegel (1770-1831), sanatlar sıralamasında "romantik sanatlar" başlığı altında, resimden sonra ikinci sırayı müziğe, sonuncusunu söz sanatlarına (şiire) verir. Bu sıralama, aynı zamanda Tin'in (Geist) kendine dönüş, kendini açma ve bilme sürecinin evrelerini gösterir. Hegel, müziği izlenimin (duygunun) ve ruhun sanatı olarak anlar. Etki bakımından müzik, "doğrudan doğruya ruha yönelen sanat"tır. O, içsel değişimleri, kalbi ve ruhu harekete getirir. Müziğin gereci, titreşimin sonucu olan tondur. Bu açıdan müzik, plastik sanatlarla şöyle karşılaştırılır: "Ton plastik sanatların gereci karşısında tamamen soyuttur. Kütle ve renk, nesnelerin geniş, çok biçimli bir dünyasının biçimlerini alır ve onu kendi gerçek varlığı bakımından ortaya koyar; tonlar bunu yapamaz. Bundan dolayı da müzik ifadesi için ancak tamamen nesnesiz içsel olan şey, böyle bir şey olarak soyut öznellik uygun düşer. Bu, bizim tamamen boş ben'imizdir, daha başka içeriği olmayan öznedir. (...) Tonlar, yalnızca en derin ruhta, kendi ideal öznelliğinde kavranan ve hareket eden ruhta yankılanır."[35] Müziğin şiir sanatıyla karşılaştırılmasında, plastik sanatla olanın tersine, ayrım üzerinde değil, benzerlik üzerinde durulur. Hegel'e göre müzik, en çok akrabalığa şiir sanatıyla sahiptir. Bunun nedeni, her ikisinin de aynı gerece, yani tona bağlı olmasıdır.[36]

Hegel, müziksel ifade araçlarını da şöyle belirler: a. Mezür (zaman ölçüsü), usul, ritim. Bunlar müziksel tonların salt zamansal yanı ile ilgilidir. Bu müzik için ilk temeldir. b. Armoni, müziğin daha esaslı olan şeyidir. c. Melodi: Armoninin yalnızca ton dünyası için olan zorunluluk yasasını kapsamasına karşın, melodi müziğin poetik olan şeyidir, ruhun dilidir. Müziğin poetik yanı, onun son alanıdır.[37]

Hegel için müzikçi yapıtında doğrudan doğruya real duyguları değil, tersine kendi real ben'inden çözüp yalnızca kendi hayal gücünde yaşayan ve yeniden ancak dinleyicinin hayal gücünde oluşan ideal görüntü-duyguları koyar. Bu, onun önemli bir görüşüdür. Ona göre, müziğin en içsel olan şeyi duygular değil; biçimlerdir, sonsuz olanın sonlu olanın algısallığındaki biçimleri. Bu anlayışında Hegel, Schelling'e yaklaşır. Ama onun daha çok Herder'le ilgi içinde olduğu görünür.

Herder'de dehaca sanatlı sezgi (intuition) olarak görünen şeyi Hegel, mantıksal bireşimde ton görüngüsünden çıkarımlar. Herder için seste –cismin maddeselliğinin tüm parçalarının titreşiminde– öz biçim, içsellik veya

ses veren şeyin ruhu olarak ortaya çıkar. Hegel'de ise içselliğin mantıksal ide'si, tek olan, kendine özgü olan şeydir. Bu ide, ses veren cisimde kendini gerçek olarak biçimlendirir. Sesin kendisi, içselliğin gerçekleşmesi olunca, tonların sanatı haklı olarak içselliğin, ruhun sanatı olur. Böylece sanat, ide'yi duyusal algının maddesindeki tüm cürufundan arındırarak, artıksız, bilinçli olarak ifade etme olanağına ve ödevine sahip olur.[38]

A. Schopenhauer (1788-1860), "İstenç ve Tasarım Olarak Dünya" adlı ana yapıtının ilk cildinde müzik görüşünü tamamlanmış olarak vermiştir. Daha sonraki yazılarında ilkece yeni bir şey yoktur. Hegel ve Schopenhauer'in müzik estetikleri kısa zaman arayla art arda gelir. Schopenhauer, bilinen Hegel düşmanlığıyla "sefil Hegelcilik"ten ve bunun "şarlatanlığı"ndan söz etmesine karşın, bu iki filozofun müzik üstüne olan düşüncelerinde temelde yakın akrabalık vardır.[39]

Hegel gibi o da müziği, duygunun sanatı olarak anlar. Karamsar felsefesinde sanatı bir kurtuluş yolu olarak gören Schopenhauer için müzik, gerçeklikteki görünüşü kendi edimlerinin dizisi olan istencin tarihini aydınlatır. Ama müzik, daha fazlasını söyler, kendi en gizemli tarihini anlatır, istencin her kımıldanışını, her çabasını, geniş anlamıyla aklın duygu diye içerdiği her şeyi boyar, resmeder. Bundan dolayı sözcüklerin aklın dili olması gibi, müziğin duygunun ve tutkunun dili olduğu her zaman söylenmiştir. Yine Hegel'le uyumlu olarak Schopenhauer, müziğe özgü belirsizliği de kabul eder: O, bu veya şu tek ve belirli sevinci veya hüznü veya acıyı veya dehşeti veya sevinç taşkınlığını veya ruh dinginliğini değil, fakat sevincin, hüznün ve diğerlerinin kendisini, onların özel olan şeyini, hiçbir eklenti ve motif olmaksızın ifade eder. Müzik, bu veya şu tek olaydaki belirlilikle, bu veya şu belirli nesne ve duyguyla ilgili olamaz. Schopenhauer, daha önce Schelling'de bulduğumuz, müziksel yaratmanın bilinçsizliği ve buna uygun olarak da müziksel anlamanın bilinçsizliği düşüncesini benimser ve kendi görüşünün tüm derinliğinde ortaya koyar.[40]

Schopenhauer söylüyor: "Müziğin ifade edilemez içsel olan şeyi şuraya dayanır: Müzik bizim en içsel özümüzün tüm kımıldanışlarını yeniden verir, ama hiçbir gerçeklik olmaksızın ve kendi ıstırabından uzakta."[41] Bu bağlamda o, alıntıladığı, Leibniz'in "Müzik metafizikte bilinçsiz bir alıştırmadır; bu metafizikte ruh, felsefe yaptığını bilmiyor." sözünü şöyle sürdürür: "Çünkü bilmek, her yerde, soyut kavramlara oturtmak demektir."[42] Müzik, belli açıdan kavramlara karşıt konulmuş kavramdır: "*Bilginin* asıl karşıtı *duygu-*

dur. (...) *Duygu* sözcüğünün gösterdiği kavram, tamamen *negatif* bir içeriğe sahiptir; yani bilinçte şimdi olan bir şey, *kavram değildir, aklın soyut bilgisi değildir.*"[43] "[Hangi türden olursa olsun] sanat için kavram, daima verimsiz kalır. Onun alanı bilimdir. (...) Tüm halis sanat algısal bilgiden çıkar, kavramdan değil."[44] Kavramlar, yalnızca algıdan soyutlanmış biçimleri, sanki nesnelerin onlardan çekip çıkarılmış kabuklarını içerir. Buna karşın müzik, tüm biçimlemenin (oluşumun) öncesindeki en iç çekirdeği veya şeylerin kalbini verir. Bu bağıntı, skolastik dille şöyle deyimlenebilir: Kavramlar, *universalia post rem*'dir (nesnelerden sonraki tümeller); ama müzik *universalia ante rem*'i (şeyden önceki tümelleri) ve gerçekliği, *universalia in re*'yi (şeydeki tümelleri) verir. Müzik, dünyanın tüm psişik olanı için metafizik olan şeyi, tüm görünüş için kendinde olan şeyi ortaya koyar. Buna göre dünyaya, cisimleşmiş istenç olduğu kadar, aynı şekilde cisimleşmiş müzik de denilebilir. Müzik, sanki drama'nın ruhudur. Müzik için tutkular, istenç hareketleri düpedüz vardırlar ve o, Tanrı gibi yalnızca kalpleri görür. Müziğin genel diline tabi olan, insan yaşamının tek tek görünüşleri, genel zorunlulukla asla müzikle bağlı değildir veya müziğe tekabül etmez; tersine onlar, müzik için yalnızca herhangi bir örnek bağıntısında genel bir kavram için bulunurlar: Onlar, düpedüz biçimin genelliğinde müziğin ifade ettiği şeyi, gerçeklik belirleniminde ortaya koyarlar.[45]

Schopenhauer, müziğe diğer sanatlara göre varlıkbilimsel bakımdan daha öncelikli bir yer verir: "O [müzik], diğerlerinden büsbütün ayrılmış olarak durur. Biz onda dünyadaki varlıkların herhangi bir ide'sinin taklidini, yinelemesini bulmayız: Buna rağmen o, çok büyük ve olağanüstü yetkin bir sanattır ve insanın en içsel varlığını çok güçlü olarak etkiler."[46] "İstencin upuygun nesneleşimi (Platon anlamda) ideler'dir; tek tek nesnelerin tasviri yoluyla bu ide'lerin bilgisinin uyandırılması, tüm diğer sanatların ereğidir. Onların hepsi, demek ki istenci yalnızca dolaylı olarak nesneleştirirler, yani ide'ler aracılığıyla: Ve bizim dünyamız ide'lerin çoklukta görünüşünden başka bir şey olmadığı için, müzik ide'leri aştığı, görünüş dünyasından tamamen bağımsız olarak da onu kesinlikle bilmezden geldiği için, dünya hiç olmasaydı bile müzik var olurdu. Bu diğer sanatlar hakkında asla söylenemez. Müzik, demek ki böyle *dolaysız* bir nesneleşmedir ve tüm istencin bir kopyasıdır. (...) O halde müzik, diğer sanatlar gibi, asla ide'lerin kopyası değildir, tersine *istencin kendisinin kopyasıdır*; onun nesneleşimi de ide'lerdir: bundan dolayı müziğin etkisi, diğer sanatların etkisinden çok çok güçlü

ve içe işleyicidir: çünkü ötekiler, yalnızca gölgelerden, ama müzik özden söz eder."[47]

Schopenhauer, genel felsefesinde, tüm varlığı istencin ide'ler aracılığıyla basamaklı bir nesneleşimi diye görür. Müzik de varlığın bu basamaklı yapısında yol alır, ama ide'ler aracılığı olmaksızın doğrudan doğruya istençten çıkarak. Armoninin kaba temeli ilkin kaba cansız maddede, sonra armoninin orta sesleri canlı dünyada ve ilk olarak kendi başına anlamlı üst-sesler melodisi istencin, düşünen insansal yaşamın ve çabanın en yüksek nesneleşiminin resminde bulunur. İstencin en gizemli tarihini anlatan melodi, genellikle müzik, kendi tarzında her şeyi boyar. Böylece müzik, görünüş üzerinde dolambaçlar yaparak ondan vazgeçen istencin kendi başına alanını kopyalamayı üstlenen, başlıca metafizik sanat olur.[48]

Schopenhauer estetiği üstüne yapılan yeni bir çalışmada, müzik estetiğinin özel konumunu, müziğe en güzel ve en güçlü sanat olmakla Schopenhauer'in verdiği belirtilir. Çünkü o, müziği daha yüksek varlıkbilimsel bir düzeye yerleştirmiştir. Müzik "tüm yaşamın ve varoluşun en iç özünü" dolaysız anlaşılır olarak ifade eder.[49]

Gerçi Hegel için müzik sanatlar sıralamasında önemli bir basamakta bulunuyordu. Ama onun için *Poesie* (şiir sanatı-söz sanatları) daha yüksek bir yere sahipti. Müziği Schelling sanat dünyasının temeline, Schopenhauer ise tüm varoluştan da önce bir konuma koymakla, her ikisi de müziğe sanatlar arasında en büyük yeri vermişti. Müziğin Alman İdealizminin sistemlerinde niçin bu denli önemli bir yer aldığı sorusunun yanıtını, onun görünüşler dünyası ile olan ilgisizliğinde aramalıdır. 19. yüzyılın bu idealistleri, 18. yüzyılın duyusal-etki öğretisinin egemenliği altındaki taklit (mimesis) düşüncesini müzik için ilkece geride bıraktılar. Burada romantik düşünürlerin gizemli sevgisi de tonların sanatında temellenir. Bu sanatın görünüşün arkasında kendi başına varolanın ülkesinde yayıldığı görülür.

Romantik besteci Robert Schumann (1810-1856), müzik üstüne olan yazılarıyla da tanınır. Ona göre, salt tinsel öz olarak ton (kendi duygu anlamı bakımından), insanda yetkin biçimde ikamet eder. Onun ifade alanı ve ifade etkisi, en yumuşak heyecandan en yaban azgınlığa dek duyguların tüm basamaklı merdivenini içerir. Tonlar, ruhumuzun çiçek tozudur; en nazlı tomurcuklarda saklı uyurlar, ama bu tomurcukların çanaklarından başat biçimde sıçrarlar; şiddetli tutkular yoluyla ruh, zincirlerini kırdığında, tüm ateşlerde sarsıldığında, parlak alevde çiçek açtığında. O zaman ton, oradan

ruhun insana konuştuğu fırtına bulutu olur; öyle ki, içsel olan şey titrer, sarsılır, binlerce yeni nabız vuruşu ortaya çıkar ve insan, kendi kasırgalarıyla büyük, hareketli bir deniz olur.[50]

Müzik, bir ton-şiir sanatıdır. Ona yalnızca parmaklarında değil, aynı zamanda kafasında ve kalbinde sahip olan kişi müzikçidir. Müzikte ilk ve en önemli olan şey şiirdir, çiçeklenmedir, ruhtur; ikincisi uzmanın sorduğu şey olan biçim bağıntısıdır, üçüncüsü mekanik olan şeydir. Biçim bizim için açık oluşmuş ise, ancak o zaman ruh, ilk olarak bize açık olur; ama özel biçim ruhun kendisinden çıkar. Bir kimse, bir düşünceye göre çalışan bir bestecinin kendi temasına uygun olarak alışkanlıkla üç kısmı şematize ettiğini düşünmekle çok çok yanılır. Temaların ileriye götürülmesi için biçimsel mantık asla yeterli değildir. İlk önce tinsel bağıntı, tek olanın değerini ve özyapısını ortaya çıkarır. Ama bir beste, onda bir düşünüş tarzı kendisini önceleyerek dile gelirse, ona musallat olursa –ki başka hiçbir yorum olanaklı değildir– o zaman müziksel özyapıya sahip olur.[51]

Richard Wagner (1813-1883), ilk döneminde enstrümental müzik üstüne düşünceler ortaya koyar. Burada o, müziksel dille şiirsel dilin birbiriyle karşılaştırılmasını boşa giden bir çaba olarak görür. Birini diğeri yoluyla tamamlamak ya da diğerinin yerine koymak boşunadır. Çünkü "insan dilinin sustuğu yerde müzik başlar." Bir bestenin insan kalbindeki etkileri, biricik tarzda değildir. Bu durum diğer sanatlar için de geçerlidir. Bir ve aynı resim, aynı drama, ayrı bireylerde ve hatta aynı bireylerde ayrı zamanlarda ayrı etkilerde bulunur. Beethoven'in senfonilerinde, müziğin genellikle açık ettiği şey, ebedi, sonsuz ve idealdir. Müzik, bu veya şu bireyin tutkusunu, sevgisini, özlemini bu veya şu durumda dile getirmez, fakat tutkunun, sevginin, özlemin kendisini ifade eder ve bu da müziğin yalnızca kendine özgülüğünde temelini bulan, ama diğer her bir dile yabancı ve dile gelmez olan sonsuz çeşitli gerekçelendirmelerle olur. Sazların söylediği şey, asla sözcüklerde açıkça belirlenemez ve saptanamaz. Çünkü onlar, ilk-duyguların kendilerini yaratmanın kaos'undan ortaya çıktıkları gibi yeniden canlandırırlar. Belki de onları kalplerinde kaydedebilecek insanlar, bir kez bile henüz var olmadı. İnsan sesinde durum tamamen başkadır. Bu ses, insan kalbini ve onun kapalı, bireysel duygulanımını temsil eder. Bu ikisini birbiriyle karşılaştırmamak gerekir. İlk-duygular, sazlarla ortaya konur. İnsan kalbinin belirli duygulanımı insan sesiyle temsil edilir. Birincisinde bir ortaya koyma, yaratma, ikincisinde temsil vardır.[52]

Wagner'in 1849 yılında yayımlanan "Sanat ve Devrim" ve "Geleceğin Sanat Yapıtı" ve bir yıl sonra çıkan "Opera ve Drama" adlı yazılarıyla yeni bir dönemi başlar. Bu dönemde o, tüm insansal ve sanatsal kötülüğün kökünü, kötülükten kaynaklanan kinci devlette bulur. Feuerbach'ın düşünceleri etkisinde Wagner, Hıristiyanlığı, kendisinden herhangi tarz hakiki sanatın ortaya çıkması bakımından hasta ve yetisiz olarak açıklar. Yunan trajedisinin yok oluşundan beri geçen iki bin yılda sanat, felsefe yoluyla defedilmiştir. Sanatların parçalanmalarıyla ilerleyen gelişimi, verimsiz bencillik olarak kendini gösterdi. Wagner, şimdi, drama'yı insanın erişebileceği en yüksek sanat yapıtı olarak göstermekle yetinmez, onda genelde gerçekleştirilebilir olan biricik, hakiki sanatsal ereği görür. Dramatik eylemle herhangi bir ilgi olmaksızın tüm sanat biçimleri, keyfi, gerekli olmayan, rastlantısal biçimlerdir. Her sanat biçimi, kendisinde çekirdeğin doğru geliştiği, drama tarafından aydınlatıldığı ölçüde ancak anlaşılabilecek tarzda kendini açar. Bu düşünceleriyle Wagner, tüm plastik sanatları drama'nın yanında aşağı bir konumda görür. Salt enstrümental müzik olarak müziği yeni öğretisine katmak için Wagner, eski görüşlerini reddeder. O, şimdi mutlak müzikte ahlaksal istemenin kaybolduğunu ayrımlar. Bu döneminde o, söz ile tonun birliğinin koşulsuz zorunluluğunu temellendirmeye çalışır. Wagner, sözcük ile tonu, dize ile melodiyi, kendisinin dilin ana öğesi olarak varsaydığı aslimelodilerin bağıntılarına, bu öğenin ritmiği ve aliterasyon kullanımı aracılığıyla geri dönmekle ancak tam uyuma getireceğine inanır.[53]

Wagner, tüm sanatçıların yoldaşlığını geleceğin sanatçıları olarak gösterir. Bu yoldaşlıkta etkin güç olarak yalnızca sevgi düşünülebilir. Eğer her sanat tarzı, dramatik bütünsel sanat yapıtında –sahne koşullarının elverdiği ölçüde– kendi en yüksek gürlüğüyle temsil edilmişse, ancak o zaman dramatik bütünsel sanat yapıtı, kendi olanaklı gürlüğüne göre yeniden ayakta durabilir. Bu bakış açısından Wagner, dans, müzik ve şiir sanatını üç kız kardeş sanat olarak ele alır. Bunları o, üç salt insansal sanat tarzı olarak gösterir. Şiir sanatı, sayesinde dramatik sanat yapıtının yaşamın içine girdiği yaratma sürecidir. O, drama'nın asıl çekirdeğini, aynı zamanda drama'nın en genel anlaşılmasını sağlayan dramatik eylemi yaratır. Müzik sanatı, kalbin ve duygunun dilidir. Onun kendine özgü asli öğesi tondur, ama bu akışkanlığın ölçülemez uzanımı armoni denizidir. İnsan, taze ve güzel gün aydınlığına yeniden çıkmak için bu denize dalar; bu dalışla o, kalbinin mucizevi bir şekilde genişlediğini hisseder. Dans ve şiir sanatı, müzik sanatı

sayesinde anlaşılır, bu iki sanatı kendi doğasına uygun biçimde ifade eden yasalar, sevgi dolu içe işlemeyle müzikle birleşir. Müzik, ritime dans sanatıyla ortak olarak sahiptir; o, şiir sanatından sözü devralır. Ama her iki öğeyi müzik, sonsuz güzelleştirmeyle onlara geri verir.[54]

Wagner, 1854 yılında tinsel gelişiminde önemli bir olay olan Schopenhauer felsefesiyle tanışır. Schopenhauer etkisi, onu sanatın özünü önceden olduğundan daha derin, daha kapsamlı anlamda görmeye götürür. Onun şimdiki düşüncelerine göre, besteci tıpkı bir uyurgezer gibi, kendi aklının, yani kendi uyanık bilincinin anlamadığı bir dilde en derin bilgeliği dile getirir. Bu temelde Wagner, müzikçinin yaratıcı gücünü, kehanet etme tarzında oluşmuş rüya organının bir işlevi olarak yorumlar: Müziksel kavrayış, Schopenhauer'in içsel olana geri dönüş olarak gösterdiği kendi kaynağına, ancak bilinç yönünde sahip olabilir. Yaratıcı müzikçide, deyim yerindeyse, içe yönelmiş bir göz yaşar. Onun öz-görüsü, en derin dünya-rüyasının açık görüş yetisi olur. Tınılayan müziksel sanat yapıtı, derhal, dışımızdaki şeylerin bağıntılarının her birinin kavranmasına geçmek üzere zihni belirler, dış dünyaya karşı her bir nesnellikten kurtulmuş salt biçim olarak bizi sanki içine hapseder ve bizdeki müzikle doldurulmuş içsel olan şeyi, tüm nesnelerin içsel özü gibi görmemizi biricik tarzda sağlar. Beethoven'in melodilerinde ortaya çıkan şey, Shakespeare'in düşlemsel biçimlerini de yansıtır. Her iki durumda da içten dışa doğru bir görünüş oluşumu bulunur. Ancak müziksel güzel, bilinçsiz öğeleri kendisinde poetik güzelden daha çok sakladığı için Shakespeare, uyanıkken rüya görmeyi sürdüren Beethoven olarak, Beethoven ruhları gören Shakespeare'in etkin zemini olarak kabul edilebilir. Eğer müzik, drama'da şiir sanatıyla el ele giderse veya eğer o, dramatik bir olayı ifade etmek için salt enstrümantal müzik olarak bunu üstlenirse, öylece müzik, daima eylemin en iç çekirdeğini verir. Müzikçinin gerçek drama karakterleriyle tinsel içerik bakımından özdeşleşen motifleri bu karakterlere karşılık gelir. Bu düşünceler, Wagner'in 1880'de yayımlanan "Din ve Sanat" yazısında tam sonucunu bulur: İnsanın en yüksek aklı, tüm var olanın ortak kurtuluş ihtiyacını ve kendini tamamen hizmetine vereceği yüksek ödevi anlar. Böylece Wagner, en derin ihtiyacı, daha önce reddettiği Hıristiyanlık temelinde bulur.[55]

F. Nietzsche (1844-1900), 1870/71 yıllarında yayımladığı "Tragedya'nın Doğuşu. Ya da: Yunanlılık ve Karamsarlık" adlı yapıtını Wagner'in ateşli yandaşı olarak kaleme aldı. Her ikisi de "Istırabın tüm dünyası, sanatın kur-

tarıcı görünüşünün üretimini gerektirir." diyen Schopenhauer'in temel estetik görüşlerini benimser.

Müzik ile geri kalan sanatlar arasındaki karşıtlığı, Schelling, Hegel ve onların düşmanı Schopenhauer metafizik olarak kavrarken Nietzsche, dehaca bir görüyle kategoriyal bir çelişkide çözer. Bu çelişki, onun Yunan sanatında bulduğu Apollonca olanla Dionysosça olan arasındaki karşıtlıktır: "Yunan dünyasında, biçim verici Apollonca sanat ile Dionysos'un sanatı olarak betimsel olmayan müzik sanatı arasında, köken ve erekler bakımından muazzam bir karşıtlık meydana gelir."[56] Bu çelişkinin temelini Nietzsche, insanda rüya ile kendinden geçme karşıtlığında bulur. Rüyada biçimler görünür. Apollonca olan rüya sanatıdır. Biçimleyici, yansıtıcı, taklit edici, kısaca plastik sanat buraya aittir. Dionysosça olan ise kendinden geçişin sanatıdır. Dionysosça olan müzik sanatı, bundan dolayı görünüşü taklit etmez, yansıtmaz; tersine yaşantıyı, "istenç"in kendisini, bilinçsiz yaratan güç olarak görünüş biçimine sokar. Taklitçi, yansıtıcı müzik, sanatsal soysuzlaşmanın işaretidir. Böyle bir müzik, kendi kategoriyal belirlenimini ve sanatsal ereğini yitirir. Bestecinin kendisi de olsa bir senfoniye "pastoral" demesi, yalnızca bir benzetmedir. Fakat müziğe, yani Dionysosça olana yaklaşmak, ancak onu Appollonca olana dönüştürmekle olasıdır: "Sevinç'in Beethoven'ce şarkısı bir tabloya dönüştürülür ve onun hayalgücünden geri kalınmaz, milyonlar tüyler ürpertici biçimde toz dumana battıklarında, öylece Dionysosça olana yaklaşılabilir. Şimdi köle özgür kişidir, şimdi insanlar arasında saptanmış tüm kaskatı, düşmanca sınırlamalar, ihtiyaç, keyfilik veya 'arsız yüzsüz moda' sökülüp atılır." (...) "İnsan, şarkı söyleyerek ve dans ederek daha yüksek bir ortaklığın üyesi olarak kendini ortaya koyar: o, öğrendiği yürümeyi ve konuşmayı unutmuştur, dans ederek havalara fırlayıp uçma yolundadır. Onun el kol hareketlerinden büyü fışkırır. Şimdi hayvanlar konuştuğu ve toprak süt ve bal verdiği gibi, ondan da doğaüstü bir şey ses verir: o kendini Tanrı olarak hisseder, Tanrıları rüyada dolaşır durur gördüğü gibi, bizzat kendisi de şimdi öyle vecd içinde ve yükselmiş yürür."[57] Rüyanın, biçimlemenin sanatı olan Apollonca plastik sanat, kendinden geçmenin, Dionysosça olanın sanatı müzik olmadan var olamaz, tıpkı Dionysos olmadan Apollon'un yaşayamadığı gibi. Nietzsche, şiir ile müzik, söz ile ton arasındaki biricik olanaklı bağıntıyı şurada görür: "Söz, resim, kavram, müziğe benzer bir ifadeyi arar ve kendi başına müziğin gücüne katlanır."[58] Sözün müziğe yönelmesiyle şiir sanatı, müziğin egemenliği altına girer.

Sokrates'i felsefeyi sona erdirmekle, onun dostu Euripides'i tragedya'yı öldürmekle suçlayan Nietzsche, her iki suçlamasında da aynı temele dayanır. Sokrates, iyiyi, doğruyu, güzeli, yani her şeyi akla göre kılmakla insan yaşamının şah damarlarını kesmiş, salt bir zihinselciliğe (entelektüalizme) varmıştı. Euripides de gerçekçilik adına mitosu öldü sanmış, tüm Dionysosça tutkuları törpülemişti. Nietzsche Euripides'e şöyle sesleniyor: "Sana göre nasıl mitos öldü ise öylece senin için müziğin dehası da öldü. ... Ve sen Dionysos'u terk ettiğin için Apollon da seni terk etti."[59] Oysa Apollon ile Dionysos sanatta karşı karşıya, ama birlikte bulunur. Bu gerginlik, bu çelişki biterse, sanat da biter. Nitekim tragedya Yunan'da Euripides eliyle bitmiştir. Felsefe ile tragedya, ancak yüzyıllar sonra Alman ruhunda yeniden doğacaktır. "Alman ruhunun Dionysosça temelinden, Sokratik kültürün ilk koşullarıyla hiçbir ortaklığı olmayan ve onunla ne açıklanabilir ne suçlanabilir olan, bu kültürce daha çoğu, korkunç-açıklanamaz olarak, karşı konulamaz düşmanlık olarak hissedilen bir güç yükseldi: özellikle kendi güçlü aydınlık yürüyüşünde Bach'tan Beethoven'e, Beethoven'den Wagner'e değin anlayacağımız *Alman müziği*."[60] (...) "Kant ve Schopenhauer yoluyla *Alman felsefesi* de aynı kaynaklardan çağlaya çağlaya akar." Bu felsefe, "*Dionysosça bilgeliğin* kavramlarda ele geçirilmesi"dir. "Alman müziği ile Alman felsefesi arasındaki bu birliğin gizi" buradadır.[61] Edebiyatta, şiirde de aynı Yunan ruhu vardır: Schiller ve Goethe gibi kahramanlar, Yunan'ın büyülü dağına giden büyülü kapıyı zorla açtılar.[62]

Nietzsche, ilkin onca yücelttiği Wagner'den 1876'da bağlarını koparır. Bu kopuş, aynı zamanda Kant'tan, Schopenhauer'den ve Alman ruhundan da bir ayrılıştır. Şimdi artık Wagner bir "gözbağcı", bir "kalpazan", Kant "bunak", Almanlar "aptal" ve "kaba"dır. Kopuş, 1888'de, "bir mızıkacı sorunu" diye alaylı bir alt başlık taşıyan "Wagner Olayı" ve "Nietzsche Wagner'e Karşı" adlı yazılarla belgelenir. Nietzsche'nin şimdi Wagner müziğini yermesini, onunla aralarında çıkan kişisel sorunlara yormak hafiflik olur. Bu sırada Nietzsche'nin felsefesinde değişiklik olmuştu. Belki Wagner müziği de değişmişti; ama Nietzsche'nin şimdi Wagner müziğini kendi değişen gözüyle gördüğü kesindi. Wagner'den kopuşunu o, bir hastalıktan kurtuluş olarak görüyordu: "Benim en büyük yaşantım bir *iyileşme* idi. Wagner yalnızca benim hastalıklarıma ilişkindi."[63]

Nietzsche'nin, kökleri daha önceki yıllarında bulunan, çağının tüm kültürüne, çağının insanına karşı yıkıcı-eleştirici tavrı, Wagner eleştirisiyle uç

noktasına ulaşır. İnsan, daha yüksek bir tipi yaratmak için aşılması gereken bir şeydir. Bu tip "üst-insan"dır. Bunun için de bu kültür alaşağı edilmelidir. Bu kültürün etrafında oluştuğu Hıristiyanlığın Tanrısı öldü. Onun yerini yeryüzünün anlamı ve efendisi olan "üst-insan" alacaktır. Bu nedenle bir Hıristiyan-Alman olan Wagner'in foyası meydana çıkarılmalıdır. Wagner müziği "sıkıntılı", "göz boyayıcı" bir müziktir. Ama Wagner, bunu çok ustaca yapar. "Nasıl da zeki bir çıngıraklı yılan!" (...) "O, dokunduğu her şeyi hasta ediyor, - *o müziği hasta etti*."[64] Bunun nedeni, Nietzsche'nin kıyasıya savaştığı, çürümüş bu kültürün, bu çöküş çağının kendisini altında gizlediği "özveri", "sadakat", "arılık", "acıma" gibi Hıristiyan değerlerini Wagner'in müziğiyle yaymış olmasıydı. Wagner müziği kullandı. "Müziğinin yalnızca müzik anlamına gelmediğini" söyledi. "Hiçbir müzikçi böyle konuşmaz."[65] Nietzsche için müziğin ne pahasına olursa olsun bir etkileme aracı olarak kullanılması, müziğin sonudur. Wagner müziği teatraldir. Müzik bu "tiyatro"da yalnızca bir etkileme aracıdır.[66]

Bir müzik yapıtının dinleyicide uyandırdığı duygular, belirli duygular mıdır? Onları sözle dile getirebilir miyiz? Hegel ve Schopenhauer, bu soruya "Hayır!" yanıtını vermişlerdi. Onlar için müzikal sanat yapıtından edinebileceğimiz içerikler, yalnızca belirsiz içeriklerdir. İçerik-estetiğinin başka bir kavrayışı yukarıdaki soruya "Evet!" der. Bu eğilim, *doğalcı*, içerik estetiksel bir tavır olarak adlandırılabilir. 18. yüzyılın duyusal-etki öğretisi doğalcıdır; örneğin müziğin kaynağını dilde bulan ve her müzikte dilsel öğeleri gören Rousseau'da ve yine müziğin kaynağını dilden çıkaran Darwin ve Spencer'de olduğu gibi. Onlar, bu öğretinin 19. yüzyılda yeniden bir oluşumu için tamamen doğalcı bir okula malzeme verdiler.

Böyle bir doğalcı ifade öğretisinin tipik temsilcisi Friedrich von Hausegger'dir (1837-1899). "İfade Olarak Müzik" (1885) adlı yapıtında. Hausegger, müziği, en soylu etkiye yükselmiş, arınmış ifade olarak gösterir. Onun doğalcı bu yorumu, doğal ve sanatsal ifade arasındaki ayrımı ortadan kaldırır. Rousseau, Herder, Schlegel, Wagner gibi o da müziksel ifadeyi, kendi içinde barındıran tarihöncesi bir ilk-dili kabul eder. Onun temel düşüncesi şudur: Tüm müziksel oluşumlar, tüm dilsel ifadelendirmeden önce ortaya çıkan en ilksel ses-dışlaşımlarından çıkıp gelişirler. Bağırıştan, acı çığlığından, sevinç haykırışından müziksel öğelerde bulunan duygu içerikleri çıkıp gelişir. Dil ile müziğin ilksel birliği üstüne onun hiçbir kuşkusu yoktur. Ama müzik bu ilksel durumdan git gide uzaklaşır, tasarımlar için anımsama işa-

retleri olarak başka tarz bir anlaşma aracı olur ve düşünce olaylarını bildirir. Böylece müzik, şarkı olarak dışsal anlaşmaya hizmet eden dilin yanında, tonsal öğeyi güçlendiren bir duygu dili düzeyine çıkar. Tonlar uyarım durumlarının belgesidir. Müzik yapıtında real bir duygu içeriği bize aktarılır. Bestecinin sanat yapıtını yaratımı anında yaşadığı şey, biçimleşmiş dil ve yorumlama aracılığıyla dinleyiciye aktarılır. Hausegger, sanatçının yaratıcı gücünü, diğer ruh durumlarına aktarma yetisi olarak yorumlar. Ancak Hausegger daha sonraki, "Sanatçının Öbür Dünyası" (1893) adlı yapıtında, estetik görünüş duygusu ile real duygudaşlık arasındaki ayrımı açık bir biçimde ortaya koyar. Burada o, estetik duygunun duygudaşlıkla (sempati) karıştırılmasından sakınır. Gerçi her ikisi bir ve aynı kaynağa sahiptir, ama bu kaynağın duygudaşlığa götürdüğü noktada kaynak, estetik duyum tarafından ayrı yöne çevrilir. O, bu ayrımı yapmasına karşın, yine de doğalcı ifade öğretisinden kurtulmuş değildir.[67]

Müziğin 19. yüzyılın bu doğalcı kavrayışının karşısında, idealist yanda Eduard von Hartmann (1842-1906) yer alır. Ona göre güzellik, ne kendi başına varolan nesnelerin bir özelliğidir ne de yalnızca izleyicinin bir ürünüdür. O, "güzelin yerini insanın ruh yaşamında ve dünya bütününde" bulur.[68] Sanat yapıtının kendi başına nesnesi, yani nesnel etmen, gerçi güzelin kendisi diye adlandırılamaz; çünkü o, bizim yaşantımızın sınırları dışında bulunur; ama o bizde bir güzel görünüşün algısını uyandıracak özelliğe sahiptir. Öznel etmen, yani bizim algılama yetimiz de gerçi yalnızca kendisinden güzeli ortaya koyamaz, ama güzel, onun meydana gelişine kaçınılmaz olarak aittir; çünkü bizim algılama yetimizden bağımsız olarak sanat yapıtının kendi başına nesnesi ne güzel ne de çirkin olarak adlandırılabilir. Sanat yapıtlarının kendi başına güzelin taşıyıcısı olmaması, fakat daima ancak onlar sayesinde izleyicide algı resimleri meydana gelmesi, öznel gerçekçiliğe; bu algı resimlerinin yalnızca öznenin içsel bilinçsiz biçimleyen etkinliğinden açıklanmaması, fakat onların meydana gelişinin ilk çizgide öznenin dışında ve ondan bağımsız var olan kendi başına nesnelere borçlu olunması naif gerçekçiliğe hak verdirir.[69]

Plastik sanattan müziğe geçişte, güzelin sözümona boy gösteren sanat yapıtının kendi başına kalıcı nesnesi yok olur. Doğrudan doğruya dışarıdan kulağa gelen titreşimlerle müziksel ses-resmi meydana gelir. Gerçi müziksel ses-resmi de bize belli bir anlam iletir, ama o, belirli tonlara ve nağmelere bağlıdır. Ses-resminin değişimi insandan insana değişir. Müziğin işitiminde,

bu işitimin bize aracılık ettiği ideal içerik adına kendimizi öznel ses-resmiyle sınırlarız. İcracının tekniğine dikkatimizi verir vermez bizde salt estetik hoşlanma sona erer. Bu estetik olmayan bir tavırdır. Estetik görünüş ve onun içeriği, salt ideal olduğu gibi, estetik de salt ideal olabilir. Ama soyut-idealist estetik, estetikteki idealizmi, güzelin yerini duyu üstü bir şeyde bulmakla, genellikle kötüye kullanır. Oysa onun yeri, ancak ve ancak somut duyusal görünüşte aranabilir. Müzikte duyusal hoş ve güzel, tonlarda ve tonlardan yola çıkan farklı tınıların uyumunun ses renginde bulunur.[70]

19. yüzyılın ikinci yarısının en başarılı müzik estetikçisi olarak adlandırılan Eduard Hanslick'in (1825-1904) "Müziksel Güzel Üstüne" (1854) adlı kitabı, temelini müziğin duygu içeriği öğretisini eleştiren J. F. Herbart 'ın(1776-1841) görüşlerinde bulur. Herbart, hangi duyguları bir Bach füg'ünde saptayabiliriz diye sorar ve bu tür duygu içeriklerinin gösteriminin olanaklı olmadığı yanıtını verir. Hanslick'e göre de müziksel hoşlanma duyguları açık değildir. Ancak o, müziğin belli dinamik biçimleri, duyguların hareket akışını bir ölçüde yansıtmaya yetili olduğunu kabul eder. O, müzikte "ses veren hareketli biçim" görür. Bu moment, müzik yoluyla her zaman ortaya konmaya elverişlidir. Ancak bu tür hareket izlenimleri yalnızca simgeleştirilebilir. Müzik onların yeniden verilişinde daha ileri gidemez. Bu hareket içerikleri ve biçimleri, aynı zamanda müziğin biçimi ve içeriğidir. Müziksel olanda biçim ve içerik ayrımının hiçbir anlamı yoktur.[71]

Hanslick, idealist estetiğin coşkunluklarına kulaklarını tıkamaz. O, Hegel ve Schopenhauer gibi, tüm real hissetmenin estetik dışı olduğunu açıkça söylemiştir. Diğer herhangi bir sanat gibi müzik, ister hoşlanma ister hoşlanmama uyandırsın, doğrudan doğruya real duygulara ödev veya erek olarak çok az sahiptir. Çünkü gerçek alana, yani bu gerçek hissetmeye her karışma, güzelin görünüşselliğiyle çelişir ve onu ortadan kaldırır. Ama bununla, sanatsal hoşlanmada real duygunun oyundan hiç meydana gelmediği ve gelmemesi gerektiği söylenmiş değildir. Tam tersine! Real duygunun yansıması, tüm estetik için olmazsa olmaz bir şeydir. O eksik olunca, bir güzel olanı belki anlardık, ama asla tam tadına varamazdık. Fakat real duygu, kendi kararsızlığında, estetik yargılama için genellikle hiçbir ölçü sunmaz. Bizi bugün derinden kavrayan bir beste, belki yarın bizde hiçbir iz bırakmadan geçip gider. Hanslick, yalnızca real hoşlanma duygusunu değil, ilginç bir biçimde yaratma duygusunu da estetik dışı sayar. Yaratmada insan olarak bestecinin hissettiği şeyi, biz onun yapıtından alamayız; fakat

onun sanatçı olarak yapıta koyduğu şeyi ancak alabiliriz. Beethoven coşturucu bir scherzo yazdığında, belki de çok mutsuzdu. Yüce bir hüzün müziğinin kavranışı için bestecinin kendisinin hüzünlü olması gerekmez. Real duygu, elbette dinleyicide olduğu gibi yaratıcı sanatçıda da önemli bir rol oynar. İç sıcaklık olmaksızın yaşamda hiçbir büyük şey, hiçbir güzel şey gerçekleştirilmiş değildir. Varolan ruh hali sanatçıyı yaratma yönünde etkileyebilir veya yaratma, oluşan sanat yapıtının renklenmesini sağlayan yüksek bir ruh hali ortaya çıkarır. Etki karşılıklıdır. Ama her iki defada da real duygu, meydana getirici etmen değil, tersine estetik dışı neden veya etkidir.[72]

Müzik tek tek duyguları yansıtmaz. Çünkü duygular, kendilerinin bir sanat tarzı tarafından ortaya çıkarılmasını bekleyecek biçimde ruhta yalıtılmış değildir. Duygular, tasarımlarla, kavramlarla da karşıtlık içindedir. Kavram ve tasarımın belirlediği şey, müzikte iş görmez. Ve böyle bir belirleme olmaksızın da tonlarda duygu ifadesinin belirlenimi var olamaz. Bestecinin bir senfoninin veya sonatın tek tek cümlelerinde belirli ruh durumlarının akışını çizdiği kanısı yanlıştır. Bir sonat cümlesinin müziksel yapısı, real veya idealize edilmiş bir duygunun temsiline karşılık olmaz. Hanslick, müziğin belirli duyguları dile getirmemesine rağmen, onun genellikle duygu yaşamı için hiçbir işaret olmadığı düşüncesine asla kapılmaz. Müziksel bir temayı, "samimi veya gururlu", "gönlü kırık", "müşfik", "yürekli", "özlemli" diye haklılıkla adlandırabiliriz. Müzik, gerçekten, sevgiyi, kıskançlığı, büyük sevinci ve kederi belli tarzda ifade etmeye yetilidir. Ama bu tür duygular, ne besteci için yaratıcı etmendir ne de dinleyicide kaydedilebilen şeydir. Müzik parçası dinleyicinin hayal gücü için sanatçının hayal gücünden çıkar. Duygu beste yapmaz, tersine özgül müziksel, sanatsal talimli yeti yapar. Üstün yeteneklileri bir müzik parçasına götüren şey, içten bir şarkı söylemedir, düpedüz içsel bir duygu değil.[73]

Duyusal izlenim, erek değilse de tüm estetik kavramanın ön koşuludur. Hanslick, duyusal öğenin tek yönlü olarak üstünkörü kavranmasını yanlış bulduğu gibi, bunu değersiz görmekten de sakınır. Her sanat duyusal olandan yola çıkar ve örgüsünü burada dokur. Duyusal temel olmaksızın ide, kendini bildirmeye asla yetili değildir. Sanat yapıtının kendisinde her iki yan bir ve ayrılmaz olarak iç içe geçmiştir. Besteci müziksel ide'leri ortaya koyar, ama müziksel güzel, biricik olarak, tonlarda ve onların sanatsal bağıntısında, somut ton oluşumlarında bulunur. Müzik, bizim konuştuğumuz ve anladığımız, ama çevirmeye yetili olmadığımız bir dildir.[74]

Hanslick'in müziğin matematik ve doğal güzelle bağıntısı üstüne düşünceleri önemlidir. Ona göre matematik, doğrudan doğruya, asli malzemeye zihinsel ele alış için kural koyar ve en yalın bağıntılarda örtük biçimde yer alır; ama müziksel düşünce onlar olmaksızın aydınlığa çıkar. Şiir ve plastik sanat için olduğu gibi müzik için hiçbir doğal örnek yoktur. Müzik, bu sanatlar gibi bir nesneyi, bir konuyu aynı anlamda ortaya koymaz. Goethe'nin Egmont'u tarihsel malzemeden kişiler, olaylar, eylemler iktibas eder, Beethoven'in müziği, bu öğelerden hiçbir şey veremez.[75]

Biçim ile içeriğin ayrılmaz birliği gibi melodi ile armoninin de birliğine inanan Hanslick için müziksel işitme, ruhsal içeriğin kavranışı yerine ton biçimlerinin göz önüne alınışıdır. O, tınılayan figürlerden, kurucu tonlardan, kendi kendini kendinde tatmin etmiş biçim güzelliğinden, nesnesiz biçim oyunundan söz eder, iyi ve kötü müziği ton biçimlerine göre ayırır. Ton, ifade aracı olarak yalnızca dilde geçerlidir, müzikte ise öz-erektir. Buradan, düşünmenin dildeki egemenliğine karşıt olarak ton biçimlerinin kendi başına bir güzelliği çıkar. Müziksel güzellikle müziksel duygu ifadesinin gerçekte bir ve aynı şey olduğunu söyleyen Hanslick, tema yoluyla aracılık eden içerik yerine ana temayı bir müzik parçasının hakiki içeriği, gereci ve nesnesi olarak gösterir.[76]

G. T. Fechner (1801-1887), öznelciliği ve biçimselciliği aşmak için salt deneysel-psikolojik bir tavır alır. Onun bu tutumu, biçim ve içerik estetiği gibi farklı tavırların temellendirilmesini psikolojik deney yoluyla test etmeyi kendine ödev bilir. Amerikan kuramı da bu yönde hareket eder. Ancak burada sorulması gereken soru şudur: En yalın müziksel öğe içeriklerinin bu tarz bir çözümlemesi, müziksel hoşlanma, beğeni üstüne karar verebilir mi? Kuşkusuz "Hayır!". Böyle bir çözümleme, bir sanat yapıtının biçimsel kavranmasında, örneğin ritimik öğelerin, ses öğelerinin vb. nasıl bir rol oynadığını gösterebilir; ama değer içeriğinin nerede olduğunu söyleyemez.[77]

F. T. Vischer (1807-1887) de Hegel gibi müzikte eksikliğinden yakınır. Müziksel düşüncelerinde ilkin Hegel'e bağlıdır: Müzik, plastik sanat gibi nesneleri yansıtmaz; tersine nesneyi belli ölçüde öznenin içine çeker ve onu onun iç hareketliliğinde yüceltir, dünyayı kalbin içine sokar, onu duyusal yansımada yeniden yansıtır.[78]

Vischer'in göre, müziğin duygusal ve tasarımsal belirsizliği, onun öznel çok anlamlılığına karşılık gelir. Her dinleyici, kendi hayalgücünü başka tarzda uyarılmış hisseder. Herkes kendi kalbinin özel gizlerinin açıldığını sanır.

Müzik tüm dünyayı duygu içinde bürünmüş olarak verir; dinleyici örtüyü sonsuz çeşitlilikte açar. Müziksel ifadenin çok anlamlılığı, onun kendine özgü anlamıyla çelişmez. Müzikte tinsel düşünce, gerçi plastik sanatta olduğundan daha belirsizdir, ama daha derin, daha karanlık, daha içseldir. Hiçbir resim, hiçbir sözcük, kalbin bu en kendine özgü ve en içsel olan şeyini müzik gibi ifade edemez. Müzik, duyguları gerçek olarak ifade etmez, tersine özgür estetik bir görünüş anlamında, tüm maddi ilgilerden soyutlanmış, doğrudan doğruya yeniden real duygular uyandırmayan salt bir resim anlamında ifade eder.[79]

Vischer, daha sonraki düşünceleriyle öncekiler ters şeyler söyler: Müzik duyguyu tam çevresiyle ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda bize onun hakiki doğası üzerine genellikle bilgi verir. Ton dünyasının yardımı olmaksızın duygu, asla temellendirilemez. Bundan dolayı, duygunun iç yaşamını sanatın dışında da ışıklandırmak için psikoloji müziğe yardımcı olmalıdır.[80]

Bazı yazarlar, birbirinden çok ayrı görüşler arasında köprüler kurmayı denedi. Örneğin, Hermann Siebeck'in (1842-1920) bunlardan biridir. "Estetik Algının Özü" (1875) adlı yapıtında müziği hareket sanatı olarak gösterir. O, Hanslick'in ses veren biçim olarak müzik kavrayışından yola çıkar. Siebeck'e göre tonlar araçtır. Bu araç sayesinde biz, hareketin özyapısını, onun taşıyıcılarını, salt art arda oluşu göz ardı ederek yeniden ortaya koyabiliriz. Müzik sayesinde verilen hareketler, etkili ve bireysel belirlenmiş hareketlerdir. Müzik ile dil arasındaki ilgi, onların yapısındadır. Real duygu içerikleri, örneğin dilin duygu içerikleri, müzikte bir biçimselleşmeye ve idealleşmeye yatkındır. Tüm olanaklı yan etkilerden kurtulmuş bu idealize olmuş içerik izlenimler, müziksel kavramada ideal içeriklerdir. Müziksel güzellikle müziksel duygu ifadesi, gerçekte bir ve aynı şeydir. Siebeck, bu düşünceleriyle real ve ideal yön arasındaki uçurumu aşmayı denedi.[81]

Siebeck, müziğin nadiren dışsal hareketleri yansıttığını kabul eder. Müziğin idealleştirilmesinin asıl alanı olarak ruhsal hareket biçimlerini gösterir. Gerçek hareketler ruhta, müzikte olduğundan daha azdır. Duyguların ve duyusal etkilerin içsel süreci, duyuya ilişkin değildir. Ruhsal kımıldanışlar, içsel sürecin, içsel dinamiğin ayrımını gösterir. Müzik ruhsal hareketlerin biçimini idealize ederek yansıtır. Müzik, somut hiçbir şeyi yansıtmaz, verilmiş bir doğa nesnesini çoğaltmaz. Bundan dolayı tınılayan hareket biçimleri, oluşum ve gelişim yasasını kendi içinde taşır.[82]

Müzik estetiğinin bu tarihsel tablosunu, biri katıksız bir Marksist, diğeri Marksizm geleneği içinde olmakla birlikte, onun temel varsayımlarından oldukça uzaklaşmış, 20. yüzyılın iki düşünürü ile tamamlıyoruz: Lukacs ve Adorno.

Georg Lukacs (1885-1971), müziğin tüm diğer sanatlar gibi bir yansıtma (mimesis) sanatı olduğundan kuşku duymaz. Her sanat gibi o da bu yansıtmayı kendi özel araç-gereciyle kendi tarzında yapar. Müzik insanın iç yaşamını yansıtan bir sanattır. Ama bu iç yaşam da dış dünyadan bağımsız değildir. Lukacs'ın kendi sözleriyle söylersek "bu içsellik, insan yaşamının –görece– bağımsız bir alanı olarak, doğrudan ve özgün bir varlığa sahip değildir. Sözünü ettiğimiz içsellik, insanlığın toplumsal-tarihsel gelişiminin bir üründür."[83] Burada müzik, besteci ya da dinleyici olarak tek insan sanatı değil, fakat insan soyunun tarihsel toplumsal bir tür sanatı olarak ele alınır; zaten Marksizm'de insan da öyle görülür. Lukacs'a göre, her duyumsama edimi, bu edime kaynaklık eden dış dünya ile bağıntılıdır. "Başka deyişle insanların duygusal tepkilerinin aslında özleri bakımından somut bir yapı taşıdıkları, yani bu tepkilere yol açan nesneler dünyasına ayrılmaz biçimde bağlı oldukları temel olgusunun vurgulanması gerekir."[84]

Müziğin daha yakından incelenmesine Lukacs, ritimle başlar. Ritim, ilkin canlıların ritimik devinimleri olarak biyolojik anlamda görülür. Bu, canlının çevreye uyumunu sağlar. İkinci görüngü, çalışma sırasında oluşan ritimdir. Çalışmanın daha az yorucu olmasına yardım eden, çalışmaya eşlik eden şarkılarda görünür. Ritmin son gelişmiş aşaması dansta ortaya çıkar. Müzik dansta hem eşlik edici hem de örgütleyici, yönlendirici bir rol oynar. "Günlük dinlenmenin bir dışlaşma biçimi olarak" dans, "müziğin bu örgütleyici işlevi olmadan varlık kazanamaz."[85] Ritmin bu tarihsel gelişim süreci, müziğin bağımsızlaşmasının da sürecidir. Ama Lukacs, müziğin asıl bağımsız bir sanat olmasını, onun kendine özgü bir dil yaratmasında bulur. Bu noktada somut yaşamın yansıtılması zayıflar: "Bu dilin açıklığının, yansıtma gücünün ve anlatım yoğunluğunun temelinde doğrudan doğruya bu dilde yaşamın somut nesnelerinin yansıtılmasına yarayan 'göstergelerin' eksik veya en azından çok silik olmaları olgusu yatar."[86] Duyumlar müziğe dönüştürülünce artık yeni bir yapı kazanırlar. Bu yansıların yansısı durumunda, duyumlar en somut anlamda bireyleşmiş olur. Böylece onlar, kendilerine kaynaklık eden somut nedeni arkalarında bırakırlar. Ama yine de "bu dönüştürme, sözü edilen duyumların ne yapılarını, gerçeklikte biçimlenmiş

özkonumlarını, ne de kendi aralarındaki ilişkilerden kaynaklanan iç sorunları ortadan kaldırır."[87] Görüldüğü gibi Lukacs, sorunun ele alınışı onu yansıtma kuramından uzaklaştırdığı noktada, deyim yerindeyse hemen "frene basıyor" ve geriye, yansıtma (mimesis) kuramına dönüyor. Ama Adorno'nun öyle bir kaygısı hiç yoktur.

T. W. Adorno (1903-1969) da kuşkusuz müziğin dış dünya ile olan bağıntısını reddetmez. Ancak o, bu bağıntı konusunda Lukacs'tan çok farklı düşünür. Adorno'ya göre, her sanat gibi bir gerçeklik görünüşü olan müzik, görünüş değil de gerçekliğin kendisi olunca, o artık ideoloji olur; ideoloji olarak, toplumsal yanlış bilincin kaynağı olarak müzik işlevsel müziktir. Bu durum müziğin kendisini toplumda kullandırması durumudur. O zaman müzik toplumsal olmaz. Müzik-toplum bağıntısının nasıl oluştuğunu sormaktan çok bu oluşumda toplumun müzikte nasıl göründüğünün, müziğin de toplumun dokusundan hangi anlamları çıkardığının araştırılması önemlidir. Ancak müziğin merkezi içeriğinin toplumsal olarak deşifre edilmesi denemelerinden tam başarı beklenemez. Müzik ile toplumsal içeriği birbirinden ayrı tutmalıdır. Müziğin toplumsal olanın düz bir yansıması olması bir yana, tam tersine Adorno'ya göre müzik toplum için bir örnek oluşturur. Ama bu müzik belli bir müziktir, "atonalite" denilen yeni müziktir. Bu müziğin başlıca yaratıcısı Arnold Schönberg'dir. Schönberg'in ünlü öğrencileri Alban Berg ve Anton Webern'den başka Igor Strawinsky de bir zaman bu yolu izlemiştir. Geleneksel tonal müziğin temel öğesi armonidir. Tonalitede, çok farklı sesler, bir müzik parçasında bir ana ton ekseni etrafında birleştirilerek uyum elde edilir. Bu ana ton, aynı zamanda egemen tondur; çoklukta birliği sağlayan öğedir. Bu tonal düzeni yıkarak, kromatik dizideki on iki notaya yeni bir sıralama getiren Schönberg, bu yeni tekniğe "on iki ton tekniği" adını verir, eski müziğin armoni'si yerine kontrpuanı koyar. Burada artık egemen, merkezi bir ton yoktur. Yeni müziğin bu yapısı, Adorno'nun düşlediği, bir egemen gücün olmadığı toplum düzeni için örneği oluşturur.

Müzik, yalnız toplumsal olana değil, doğal olana da kendi tarzında egemendir: "Bir doğa egemenliği sistemi müzikte sonuç verir." Müziğin dünyası doğal ve toplumsal olarak bir bütün dünyadır; real dünya karşısında bir görünüş dünyası, dış dünya karşısında bir iç dünyadır. "Tasvirler dizisi olarak değil, dinamik bütünlük olarak büyük müzik, iç dünya sahnesinde meydana gelir. Bu, müzik ile toplum bağıntısının tam bir kuramının aranıp bulunacağı yönü gösterir. (...) Sanat yapıtlarının toplumla bağıntı-

sı Leibniz'in monatlarına benzer: penceresiz. Demek ki, toplum olmaksızın, kendini bilir olmak için, bu bilinç daima ve zorunluca topluma eşlik etmeksizin, yapıtlar ve aynı zamanda kavramdan uzak müzik, her durumda toplumu tasavvur eder. Şuna inanmak istenir: Kavramdan uzak müzik ne denli derinse, topluma o denli az göz kırpar." Kendisi de bir müzik kuramcısı olan Adorno, müzik kuramcılarına bakacakları yeri gösteriyor: iç dünya sahnesi. Dışarıda olan ne varsa bu sahnede vardır. Bu yüzden dışarıya bakmaya gerek yoktur. Hiçbir monadın penceresi yoktur, ama her monat tüm diğerlerinde olan biteni görür. Çünkü her biri aynı dünyayı tasavvur eder. "Her durumda toplumu tasavvur eden müzik" de bunu monatların yaptığı gibi yapar, kendi içine bakarak. Bu müzikte toplumsal olan dibe çökmüştür. Bestecinin toplumsallığı bu çökeltide söz konusudur, yoksa siyasal meydanlarda coşturan efekt yerine kullanılan sözümona müzikte değil. Sözümona müzik, varolanı, nesnel gerçekliği yeniden üretir. Bu yeniden üretim ya da nesneyi upuygun biçimde tasvir etme bir yetisizliktir, hem de çok ünlü adların da pay aldığı bir yetisizlik. Esas itibariyle müzik, toplumsal hakikat içeriğini, ama ancak karşı koyma ile, toplumla yapmış olduğu anlaşmayı feshetmekle kazanır." Toplumsal olanı müziksel biçimlerde içselleştiren müzik, bu suretle topluma karşı çıkar. Müzik bu içselleştirmede ve toplumla kavgalı olmada kendi özerkliğini elde eder, topluma kayıtsız olmada değil. Müzikte nesneleşen toplum artık müziğin hakikatidir, toplumsal hakikat değil. Ama müzik, bu kendi hakikatini topluma geri verir. Bu, onun toplumla kurduğu meşru bir ilişkidir.

Beethoven, kuşkusuz, Adorno'nun reddettiği armoni müziğinin, tonalitenin bir büyük ustası idi. Ama bu, Adorno'nun Beethoven'i reddetmesini gerektirmez. Çünkü Beethoven müziği, başlangıçta devrimci müzikti, henüz toplumla anlaşmış değilken. Beethoven, devrimci kentsoyluluğun proto tipidir. "Onun yapıtı, müzik ile toplumun yumuşak başlı uygunluk şemasını paralar." Beethoven kentsoyluluğun toplumsal vesayetinden kurtulmuştur. Onun müziği "daha fazla hizmette bulunmayan", estetik bakımdan tam özerk müziktir. Anlamca kendini toplumun vesayetinden kurtaran, topluma bakarak kavranacak olmayan özerk müzik, neyi gösterir? O, toplumu, dış dünyayı göstermiyorsa, neyi gösterecektir? Yanıt kesindir: kendisini! Kendi hakikati olan bir müzik, bir müzik cümlesi, onu anlamak için bakışlarımızı kendisine çevirmemizi, onun gönderdiği değil, gösterdiği anlama yönelmemizi bizden bekleyen müziktir. Cümle gönderici ise, o, kendisinin dışındaki

dünyaya, algı-tasarım gerçekliğine gönderiyordur; başka bir deyişle cümlenin anlamı kendisinin dışındadır. Ama o gösteriyor ise, kendini gösteriyordur; yani anlamı kendisindedir. Beethoven'in müziği böyle bir müziktir. Kendi hakikati olan, yalnızca kendini gösteren müzik. Müziğin hayatla yarışmaya, onun resmini elde tutmaya ihtiyacı yoktur. Müzik hayata bir alternatif değildir. Halis, hakiki müziğin bu şekilde anlaşılması, şimdiye dek birçok düşünürü uğraştıran, "müzik duyguları nasıl betimler, ortaya koyar ya da yansıtır?" sorusunu da gündem dışı bırakır. Çünkü o, yalnızca kendi kendisini, kendi hakikatini ortaya koyar, ne bir duyguyu ne de toplumsal-dışsal herhangi bir şeyi.

Müzik-dil ilgisine gelince... Adorno için müzik ile sözel dil arasında ne bir özdeşlik ne de salt bir eğretileme bağıntısı söz konusudur. O, bir yandan müziğin dil gibi bir gösterge dizgesi olmadığını söyler. Müzikte dilde olduğu gibi gösteren olarak bir sözcük yerine bir nota ve gösterilen olarak da bir anlam var değildir. Tonlar bir anlam için birer gösteren değildir. Ama öte yandan Adorno yine de "Sesler bir şeyi söyler, çokluk insansal bir şeyi." demekten geri durmaz. Ama müzik bunu kendi tarzında söyler. Bu da müziği dil gibi bir şey yapar: "Müzik dil gibidir. Müziksel şive gibi deyimler, müziksel aksan, hiçbir eğretileme değildir. Onun dil-gibiliği içsel olana giden yolu gösterir, ama hayal meyal olana giden yolu da." Müziğin seslerinin düpedüz sesten daha fazla bir şey olması, onların sözcüklermiş gibi algılanması yanılgısını doğurur. Dil ile benzerlik şuradadır. Müzikte sesten daha fazla bir şey olan seslerin birbiriyle eklemlenmesi, dildeki sözcüklerin eklemlenmesi gibidir. Bu nedenle müzik dil gibidir, onun da besteciden besteciye, bir tarzdan bir tarza değişen aksanı vardır. Dili yorumlamak dili anlamak, müziği yorumlamak ise müzik yapmak demektir. Müziği doğru çalmak, her şeyden önce, onun dilini doğru konuşmaktır. Müziği yorumlama, onu deşifre etme demek değildir. Deşifre etme, müzik dilini sözel bir dil olarak görmedir. Müziğin böyle bir deşifre edilmeye ihtiyacı yoktur; o söyleyeceğini kendi söyler; yeter ki doğru çalınsın. Müzik-dil ilgisinde Adorno'nun son sözü, her ikisinin, zemini müzik olan gergin bir diyalektikte olmasıdır. Müzik-dil gerilimini boşladığı yerde müzik yok olur. Çünkü o takdirde müziğin içi boşalır, o kof bir şey olur. Müzik, dili kendisinde, kendi tarzında bulundurmakla, hayatla, toplumla, dünyayla bağını kurmuş olur. Ama bu bağlantı sayesinde müzikte bulunan şey, yaşamsal, toplumsal, dünyasal bir şey değil, fakat müziksel bir şeydir.[88]

Şimdiye dek ele aldığımız müzik estetiğine ilişkin kuramların değerlendirilmesi, bu ele alışta zaten vardı. Onların tek tek yeniden değerlendirilmesini vermeye niyetli değiliz. Ama onların üstümüzde bıraktığı etkilerden yola çıkarak bazı şeyler söylemek istiyoruz. İlk etkiden çıkan bir soru ile başlayalım: Diğer sanatlar söz konusu olduğunda oldukça ayağı yere basan sözler eden düşünürler bile, neden sıra müziğe geldiğinde uçmaya eğilimli görünüyorlar? Bunca mistik-metafizik-spekülatif ve eğreti sözlerin başka bir sanat alanında bu denli çok olduğu söylenemez. Onlar sanki burada bir tür meşruluk kazanıyor. Bu neden böyledir?

Resim, heykel gibi bir plastik sanat yapıtı, iki ya da üç boyutlu olarak karşımızda duran, algıladığımız somut, *sabit* bir nesnedir. Onun ne olduğu üstüne konuşulurken karşıda duran bu nesneye bakılır. Bu konuşmalar için bu nesne, adeta bir denek taşıdır. O, onun açıkça görünür özelliklerini araştırmak için daima bizim karşımızda kendi kendisiyle özdeş olarak bulunur. Şu husus dikkate alınsın: Burada yapıtı varlıkbilimsel bir bakışla ele alışa ilişkin şeyleri söz konusu ediyoruz. Elbette plastik bir yapıt da alımlayıcıda bıraktığı etkiler bakımından, başka deyişle, psikolojist bir açıdan ele alındığında, ayrı öznelerde ayrı etkiler, tam olarak belirlenemeyen izlenimler bırakacağı göz önüne alınacaktır. Ama müzikte durum çok farklıdır. Diğer sanat tarzları gibi bakışımızı, algılamamızı belirleyen, sınırlayan sabit bir nesneden yoksun olunduğu için müzikte hissetme, sınırsız, sonsuz ve belirsizdir. Ve elimizin altında böyle bir hissetmeden başka hiçbir şey yoktur, üstüne konuşacağımız nesne olarak. O da kendisini meydana getiren şey olan zamanda akıp giden, tek boyutlu ses ve ses kombinasyonları gibi gelip geçicidir. Gerçi şiirde de benzeri bir durum vardır. Ama burada müzikten farklı olarak bir gösterileni, bir anlamı olan söz vardır. Ve o, her zaman karşımızdadır. Şiiri müziğe yaklaştıran şey de onun içindeki müziktir, anlamıyla ve/veya bu müziğiyle bizde bıraktığı etkidir. Şiirden söz edildiğinde eğreti sözlere yer verilirken, daima onun bu etkisi, yani müzikle ortak olduğu yönü söz konusudur. Öte yandan şiirdeki sözün anlamı, dili kullananlarca ortak bir şey olarak kolektif bilinçte belli bir nesnellik kazanmıştır. Oysa müziğin dinleyicideki etkisi şiirdeki gibi kollektif bir anlamdan yoksundur; her dinleyici için ve her bir dinleyicinin farklı ruh halleri için farklıdır.

Müzik kendisine varlıkbilimsel açıdan bakmamıza açık bir olanak vermediği halde, onu böyle görmek istediğimizde Schelling-Schopenhauer tar-

zında veya Pythagorasçı tarzda sözlerden başka ya da ister Platoncu, ister Marksist olsun düz bir yansıtmacılığın (mimetizm) dışında ne söyleyebiliriz? Gerçi Marksist yansıtmacılık, müziğin tarihsel oluşumunu açıklamada bize somut belirtiler veriyor. Ama o, belli bir müzik yapıtının, örneğin Beethoven'in "Ay ışığı sonatı"nın neyi yansıttığını nasıl söyleyebilir? Müzik ne belli bir şeyi yansıtır ne de iletir. Tonlar, içlerinde belli duygular olan kaplar mıdır ki onlarla bize o duygular iletilsin! Müzik, yalnızca bizde bazı duygular *uyandırır*. Uyandırma başka şey, iletme başka. Evet, tek doğru sözcük "uyandırmak"tır. Ama uyandırılan nedir? sorusu karşısında yine aynı çaresizliğe düşeriz. Tüm o spekülasyonlar, eğretilemeler, bu çaresizliğin onanmasını gösterir.

Müzik estetiği tarihinde en çok yeri almış olan duyusal etki kuramının, müziği dinleyicide bıraktığı etki ile özdeşleştirmesi ise başka bir tehlikeyi ortaya çıkarır: Diyelim ki bu sav doğrudur. Kendisine belli bir müzik parçası dinletilen müzik beğenisi olan bir deneğin vücuduna bağlanan elektrotlarla onda bu sırada meydana gelen fizyolojik değişiklikler saptanıyor. Aynı etkileri ortaya çıkaracak kimyasal bir maddenin yapıldığını varsayalım. Bu, pekala olanaklıdır. İmdi müzik parçası etkisiyle özdeş ise, bu etkiyle özdeş olan kimyasal maddeyle de özdeştir. O zaman, canınız "Ay ışığı sonatı"nı dinlemek istediğinde, bunun yerine üstünde "Ay ışığı sonatı" yazan bir şişeden bir tablet almanız yeterli olacaktır. Bu kanıtlamamıza şöyle bir itiraz yapılabilir: Müziksel etki insandaki saptanabilen fizyolojik değişimlerden ibaret değildir. O, bundan daha fazla bir şeydir. Buna da yanıtımız şudur: O zaman, bir tabletle elde edilen saptanabilen aynı fizyolojik değişimlerin aynı "daha fazla bir şeyi" vereceği neden söylenemesin?

Tüm bu sözlerimizle, müziğin ne olduğu konusunda konuşmayı mı yasaklıyoruz? Elbette hayır! Ama bu konuşmalardan hiç kimse ölçülü biçili, nesnel, deneysel bilgiler veren sözler beklemesin. O tür sözlerin yeri müzik değildir. Bilmem belirtmeye gerek var mı: burada söz konusu olan müzik estetiği veya felsefesidir; müziksel akustik, müzik psikolojisi, müziksel sentaks, müzik tarihi gibi alt dalları olan genel müzik bilimi değil.

Notlar

1 Alıntı, Richard Müller-Freienfels'in *Psychologie der Künste* adlı kitabından (s. 200) yapıldı. Bu düşünce, Konfüçyüsçülüğe ilişkin, Türkçeye de çevrilmiş olan bir metinde (*Büyük Bilgi ve Müzik Hakkında Notlar*, s. 50-51, MEB, 1963) benzeri biçimde şöyle dile gelir: "Böylece şarkı söylemek, uzun kelimelerle konuşmaktır. Kelimelerin anlamı olduğu için, yalnız kelimeler yeter değildir. Böylece kelimeler uzatılır. Uzun kelimeler de yeter olmadığı için, ah çekme ve hayret işareti ilave edilir. Bu da yeter olmadığı için, farkına varılmadan eller hareket eder, ayaklarla yere vurulur."
2 Bkz. *Büyük Bilgi ve Müzik Hakkında Notlar*, s. 21.
3 *a.g.y.*, s. 22.
4 *a.g.y.*, s. 48.
5 *a.g.y.*, s. 29,34,22.
6 Walter Kranz; *Antik Felsefe*, Kısım I, s. 56, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948.
7 Bkz. *a.g.y.*, s. 178-181.
8 Platon, *Devlet*, 376e.
9 *a.g.y.*, 370e.
10 *a.g.y.*, 398c.
11 Bkz. *a.g.y.*, 398e, 399a,b,c,d, 400a, 401e.
12 Aristoteles, *Poetika*, 6,2 (s. 22), Çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, 1963.
13 Bkz. *a.g.y.*, 6,16.
14 Bkz. Aristoteles, *Politika*, 8. kitap, 5. bölüm.
15 Bkz. Kurt Huber, *Musikästhetik*, s. 42-3, Buch=Kunstverlag Ettal, 1954. (Bu kitaptan aktardığımız bilgiler, tam bir çeviri olmadıkları için onları çift tırnak içine almadık. Ama yine de onlar, kendi yorumumuzu da kattığımız bir tarz serbest çeviri diye görülebilirler.)
16 Bkz. *a.g.y.*, s. 43-4.
17 Bkz. *a.g.y.*, s. 45-7.
18 Bkz. *a.g.y.*, s. 48-50.
19 Alıntı için bkz. *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat* adlı kitabımız (s. 127), Kabalcı Yayınevi, 1995.
20 Bkz. K. Huber, *a.g.y.*, s. 51-2.
21 Immanuel Kants Werke, Band V, s. 271, Verlegt bei Bruno Cassirer, Berlin, 1922.
22 *a.g.y.*, s. 400.
23 *a.g.y.*, s. 404.
24 Bkz. Paul Moos, *Die Philosophie der Musik*, s. 40-2, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, Berlin, Leipzig 1922. (Dipnot:15'de verdiğimiz bilgi, bu kitap için de geçerlidir.)
25 Herder, Yunanca "güzellik" demek olan "kallos"tan türettiği "Kalligone"yi "Estetik"in yerine önerir.
26 Bkz. K. Huber, *a.g.y.*, s. 56-8.
27 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 21-7.
28 *Schillers Werke*, Dreizehnter Band, s. 366, Meyers Klassiker-Ausgaben.
29 *a.g.y.*, s. 367.
30 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 106-108.
31 Schelling'e ilişkin sözlerimiz ve ondan yaptığımız alıntıların kaynağı konusunda dipnot:19'da künyesini verdiğimiz kitabımıza başvurulabilir.
32 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 94.
33 Bkz. *a.g.y.*, s. 94, 96.
34 Bkz. *a.g.y.*, s. 95.
35 G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Ästhetik III*, s. 134-5, Suhrkamp, 1973.
36 Bkz. *a.g.y.*, s. 144.
37 Bkz. *a.g.y.*, s. 163 vd.
38 Bkz. K. Huber, *a.g.y.*, s. 62-3.
39 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 152-3.
40 Bkz. *a.g.y.*, s. 153.

41 A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, I, s. 368, Cotta-Verlag/ Insel-Verlag.
42 *a.g.y.*, s. 369.
43 *a.g.y.*, s. 95.
44 *a.g.y.*, s. 102-103.
45 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 154.
46 Schopenhauer, *a.g.y.*, s. 357.
47 *a.g.y.*, s. 359.
48 Bkz. K. Huber, *a.g.y.*, s. 63-4.
49 Bkz. Barbara Neymeyr, *Ästhetische Autonomie als Abnormität*, s. 336, Walter de Gruyter, 1996.
50 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 196.
51 Bkz. *a.g.y.*, s. 197.
52 Bkz. *a.g.y.*, s. 402-404.
53 Bkz. *a.g.y.*, s. 405-407.
54 Bkz. *a.g.y.*, s. 408-410.
55 Bkz. *a.g.y.*, s. 413-6.
56 *Nietzsches Werke*, Band I, *Die Geburt der Tragödie*, s. 19, Alfred Kröner Verlag in Leipzig, 1923.
57 *a.g.y.*, s. 24.
58 *a.g.y.*, s. 47.
59 *a.g.y.*, s. 77.
60 *a.g.y.*, s. 138.
61 Bkz. *a.g.y.*, s. 139-140.
62 Bkz. *a.g.y.*, s. 143.
63 a.g.y, Band VIII, s. 2.
64 *a.g.y.*, s. 11, 16.
65 *a.g.y.*, s. 32-3.
66 Bkz., *a.g.y.*, s.188.
67 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 465-473. K. Huber, *a.g.y.*, s. 68-69.
68 Bkz. Eduard von Hartmann, *Philosophie des Schönen*, s. 425 vd., Hermann Haacke, Leipzig.
69 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 549.
70 Bkz. *a.g.y.*, s. 551-569.
71 Bkz. K. Huber, *a.g.y.*, s. 70-71.
72 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 213-215.
73 Bkz. *a.g.y.*, s. 216-7.
74 Bkz. *a.g.y.*, s. 219.
75 Bkz. *a.g.y.*, s. 220.
76 Bkz. *a.g.y.*,, s. 220-241.
77 Bkz. K. Huber, *a.g.y.*, s. 72-3.
78 Bkz. P. Moos, *a.g.y.*, s. 293-4.
79 Bkz. *a.g.y.*, s. 294-5.
80 Bkz. *a.g.y.*, s. 296.
81 Bkz. K. Huber, *a.g.y.*, s. 71-2 ve P. Moos, *a.g.y.*, s. 284-5.
82 Bkz. P. Moos, s. 289-292.
83 G. Lukacs, *Estetik III*, s. 88, çev. Ahmet Cemal, Payel Yayımları, 1988.
84 *a.g.y.*, s. 89.
85 Bkz. *a.g.y.*, s. 91-4.
86 *a.g.y.*, s. 116.
87 *a.g.y.*, s. 119.
88 Gerek Adorno'nun görüşlerine ilişkin yaptığımız yorumları, gerekse doğrudan alıntıları, *Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno İle Bir Yolculuk* (genişletilmiş 2. baskı, Bulut Yayınları, 2000) aldık. Alıntıların kaynağı ve daha geniş bilgi için bu kitabımıza başvurulabilir.

14 Bagatel: 14 Dipnot

MEHMET NEMUTLU

Béla Bartok'un 1908 tarihli piyano yapıtı **14 Bagatel** *verdiği müziksel tadın yanı sıra, müzik üzerine düşünmeyi de kışkırtan bir yapıt. Aşağıdaki deneme bagatellerdeki "müziksel düşünce"nin yazıya "çağrılması" denemesidir.*

1. Fikir

Müzik fikir içerir, fikirlerle "oynar"; bunları taşır, geliştirir. Bu fikirlerin "müziksel" fikirler olmasına aldanmamalı: An meselesidir müziksel bir fikrin müzik dışı "anlamlar"a bürünmesi. Gerçi, "fikir" dediğimiz, zaten, "anlamı" içeriyor değil. Fikir için TDK-77 "zihnin bir şey hakkında edindiği ya da kurduğu kavram, düşünce, düşün" diyor. Bu anlamda, doğrudan doğruya "dil"e, "anlam"a bağlı olmayan bir düşünsel etkinliğin sonucu fikir. "Düşün" için ise, "kafada tasarlanan, biçim verilen, canlandırılan şey, fikir" tanımlaması çıkıyor aynı sözlükte karşımıza. Bu tanım "fikir" dediğimizin tasarımsal niteliğinin altını çiziyor.

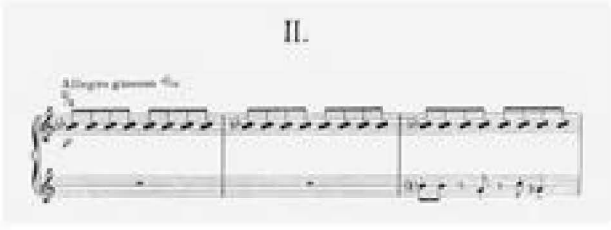
Müzik bağlamına dönersek, bir müzik yapıtının kâğıt üzerindeki somut gerçekliğini, bestecinin zihinsel tasarımının somutlaşmış biçimi olarak görmek mümkündür. Besteci "fikirlerini" kâğıt üzerine düşürerek yalnızca bu fikirlerin sese dönüşmesinin yolunu açmış olmaz, aynı zamanda hem kendisine, hem de "okumayı bilenlere" düşüncesini sınama olanağı verir. Bu ise, düpedüz, bir müzik yapıtının onun temel ileti biçimi ve olanağı olan

ses dünyasına kavuşmadan önce bile bir yaşantısı olabileceğini söylemek demektir. Kimi kez çalınmadan önce yıllarca çekmecede bekleyen yapıtların bestecilerde ve onun yapıtını paylaştığı yakın uzak çevredeki kişilerde bıraktığı izler böylesi bir yaşantının varlığını kanıtlar.

Yapıtın yaşantısı yapıt çalındıktan sonra da, bu kez belki daha yoğun bir biçimde devam eder. Büyük oranda dilsel, anlamsal düzeyde süren tartışmaların, değerlendirmelerin yapıt çevresinde oluşturduğu toplam yapıtın ilginçliği, çığır açıcılığı ölçüsünde giderek artar. Ama bir görüşe göre, yapıta ait izlenimlerin en taze olduğu an(lar) ancak bestecinin yapıtı tasarlarkenki yaşantısında saklıdır. Biraz tek yanlı, ama doğruluk payı yüksek: (Besteci müziği düşünüyor; henüz yazmaya tam başlamamış; sesler kafasında somutlaşmaya başlıyor; "dışarıdan" değil "içeriden" gelen bir ses olarak duyuyor yapıtını. Bu durumun "arılığı" yanında yapıtın duyulur/dinlenir hale gelmesindeki tüm süreçler tartışmasız birer yabancılaşmadır: Kendi yazısı; müzikçilerin okuması, sonra çalmaları; dinleyicinin dinleyişi... Tümü birer yabancılaşma, birer uzaklaşmadır. Bestecinin ilk tasarısının –ki artık buna "müziksel fikir" demek daha doğru olur– dönüşmüş, değişmiş evreleri... Bunlar arasında doğru ilmekler atmakla başlangıçtaki fikrin izini sürmek kolaylaşır.)

Peki, fikir kâğıda düşürülmüş imlerin neresinde saklıdır? Saklıdır: Biraz geride, arkalarda bir yerde sanki. Besteci bizi önplandaki devinimlerle oyalarken (!) geri planda fikir yürür, olgunlaşır. Bu anda yazı, tüm nota yazısı kabuklaşıverir, renkten renge, şekilden şekle girer. Öte yandan, besteci öylesine masum, öylesine habersiz ki her şeyden! Usta bir zanaatkâr gibi. Elindekiyle meşgul yalnız. Sorsanız, yaptığı işten öte bir şeyi düşlüyor, kurguluyor değil. Sanki "öte"sini siz icat ediyorsunuz. Sanki onun tek sorumluluğu, sesleri üst üste, yan yana dizerek onlar arasında saf müziksel ilişkiler kurmak ve işlemesini sağlamak.

Bana öyle geliyor ki, bu ilişkileri saptamakla yetinmemeli, bunların arkasında "saflık" derecesi hayli kuşkulu bir besteci niyetinden söz edilebilmelidir – müziksel olarak...

2. Söz

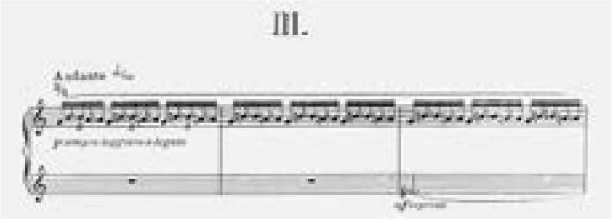
Çoğu müzik nasıl, neresinden başlarsa başlasın söze, o sözü olgunlaştırmaya dönük bir tavır geliştirmekten kaçınmaz. Bundan, önemse-

nerek söylenen her söz bir bitiş, bir erime ve yok olma ile terkeder sahneyi. Dinleyende, çalanda başa dönüp tüm serüveni bir kez daha katetme isteği uyandırır. Son sözün olgunlaşmasının farkındayızdır artık. Bunun ışığında, bunu bilerek ve bekleyerek tüm süreci katederiz. Her zaman aklımızın bir köşesinde (s)ondan haberdar olarak bütünü keyifle izleriz bir daha, bir daha.

Bir müziğin başı ve sonu vardır genelde, fiziksel olarak. Ama onun bize verdiği hazzı çoğu zaman bir tabloya, başsız ve sonsuz, orada bütünüyle öylece duran bir tabloya bakar gibi baktığımızda duyarız.

Geleneksel düşünceyi müzik üzerinden sorgulamak alabildiğine kolay, alabildiğine güçtür. Her adımınızla geleneğin yakınına sokulur, ona cüretkâr silleler savurabilirsiniz. Yazmada, çalmada umulmadık sonuçlar elde edebilirsiniz. Gene de her hamlenizi savuşturacak, yabanlıklarınızı ehlileştirerek yaptıklarınızı kendine katacaktır. Onu biraz olsun kıpırdatmayı başarabildiysek, bilelim ki, bu hiç de az şey değil. (–Nereden konuşuyorum?)

3. Yolculuk metaforu

Süreklilik ve akış, müziğin kendi üzerine çevirdiği gözleri gibidir. Bu gibi durumlarda kendinden başka pek az şeyi taşır müzik. Yaratıcısıyla yüz yüze gibidir. Bir tür "kendi kendini çizen el" durumu... Kendi payıma: tadına doyum olmaz böyle müziklerin. Müzik düşüncesinin kristalleştiği anlardır bunlar. Fikir öyle bir sindirilmiş, öyle bir köşeye kıstırılmıştır ki, her türlü savunma/saldırı hamlesi beklenebilir ondan – gelecektir.

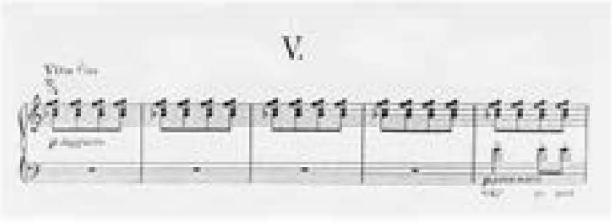
Sürekli akar gibi görünen müzik akmıyor, tersine, duruyor durduğu yerde. Buna belki, kıpırdıyor diyebiliriz, durmak yerine. Belki de olduğu yerde, kendi etrafında dönüyor. Bu bagatel müziğin geleneksel işlevlerine direniyor. Müzik, kabaca söylersek, tonalitenin, "fonksiyon" ilişkilerinin olgunlaştığı dönem boyunca, temelde, "bir yerden yola çıkıp başka yerlere gitmenin, sonunda gene başladığı yere geri dönmenin" olanaklarının araştırılması demekti – bir yanıyla. Bir tür çembersel yolculuk durumu. Güzergâh her zaman, her besteci bağlamında, büyük farklılıklar gösterse de, her müzik yapıtının "fonksiyonel" anlamda bir "yolculuk" metaforu taşıdığını söyleyebiliriz. Bu, fonksiyonel ilişkiler göstermeyen müzikler için bile çoğunlukla böyledir. Müzik yapıtına kurgusal tadı katan, ola ki, budur. İşte o zaman,

olduğu yerde dönme, yola çıkmama hali de önem kazanıyor. Bu direnç, müziğin taşıma gücünü azaltırken, kendine bakışını keskinleştiriveriyor. Dinleyende yalnızca o müzik tarafından doldurulabilen bir boşluk, belki bir tür "rahatsızlık" duygusu bırakarak...

4. Armoni: Gene de, uyum, işte...

Armoninin taşıma gücü olmasaydı ezgi bunca anlamlı olabilir miydi? Müziğin yatay (ezgi ?) ve düşey (armoni ?) öğelerini sanıldığından çok daha ince bir çizgi ayırır – ayırırsa. Müzikçilerin oldum olası kafasını meşgul etmiş, hâlâ da etmeye devam eden bir sorun yataylık-düşeylik sorunu. Bu sorunun üzerin(d)e yürüyen müziklerin yapıyı dağılmadan ayakta tutmaya çalışmak başlıca kaygılarıdır. Yalınlık/karmaşıklık bu bağlamda kendi başına belirleyici değildir. Türlü karşıtlıklar arasında bütünleyici, dengeleyici niteliklerin tutturulması, bileşenler arası görev paylaşımının titizlikle yapılması yalınlıkta ya da karmaşıklıkta gidilebilecek en uç noktayı bile tehlikeli olmaktan çıkartır. Sıkı teorinin bir yandan varlığını duyururken, öte yandan alabildiğine hırpalandığı bir dokusal alan kurulur. En anarşist tavrı benimsese bile, tutarlılık, bütünlük, "uyumluluk" gibi olumlu anlamı ağır basan nitelikleri yedekler. Ne de olsa, amaçlılıktır önplanda tutulan.

5. Dilsel ileti, müziksel ileti

Çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal, çatal... "Mülayim" sayılabilecek bir akorun parça içinde 64 kez tekrarlanması yukarıdaki gibi bir etki yaratmıyor elbet. Etki açısından, dilsel bir öğeyle (ses+imge) müziksel bir öğe (ses+?) arasında bir geçişlilik imkânı olsaydı, belki bir bagatelin ilk cümlesini şöyle "çevirebilirdik" – kullandığımız sözcüklerin anlamlarını tamaman dışta bırakarak:

I. çatal çatal çatal çatal çatal çatal çatal
II. kal falçata kal ,

I. çatal çatal çatal çatal
II. sarı sırmalı çantada kal .

I. çatal çatal çatal
II. sar sırmayı çatala ,

I. çatal çatal çatal çatal çatal
II. çıtayı da sarmala sarı saçak altında .

I. çatal çocuk çabuk kanal kaçak çapak küçük küçük kaçak ...
II.

Biliyorum, yanlış iz üzerindeyim. Böyle bir "çeviri" birkaç nedenden ötürü mümkün değil. Ama müziksel iletinin, dilsel iletininkine çok benzer bir yataktan aktığını göstermesi bakımından önemli. Bir sözü nasıl bir cümle yapısı içinde formüle etmeli; ona nasıl bir başlangıç, bir nefes, bir son biçmeli; vurgularını, yükseliş- alçalışını anlamı duyurmak ya da gizlemek yolunda neresine yerleştirmeli? Bu tür soruların muhatabı yalnız dilsel ileti üzerinden yürüyen anlatım biçimleri değildir. "Nefes" ve "sesleniş" üzerinde kurgulanan yapıların ortak kökenlere sahip olmaları doğaldır.

Dilsel iletinin temelde "teksesli" olması olgusu... Bu tekseslilik değil, ardışıklık olsa gerek. Kurgulanan metin hiç de teksesli değildir. Olsa olsa, malzemenin art arda sunulduğundan söz edilebilir. Okur sırayla gelen verileri iç içe, üst üste yerleştirerek eşzamanlı bir bütünlük içinde algılar. Peki, müziksel iletinin "çokseslilik" imkânıyla donanmış olması olgusu... Doğru, çokseslilik müziğin fiziksel bir olanağı. Gene de, dilde gerçekleştiremediğimiz türden bir çokseslilığı müzikte ancak, "sözün olgunlaştığı anlarda" duyabiliyoruz. Biçimsel kurgu, içinde devinilebilecek bir yapı ortaya çıkarmadan sözün olgunlaşması zor. Buna karşı öne sürülebilecek örneklerden ilk akla geleni şudur herhalde: Bir ezginin altına eklenmiş bir bas partisi. Aynı anda, hem birbirinden bağımsız, hem de birbirini destekleyen (birbiriyle "uyumlu") iki ayrı ezgi çizgisi. Belli bir tarihsel çerçeveden bakarak, söz konusu iki parti arasında hiyerarşik bir ilişki vardır, diyebiliriz. Bu bağlamda, ezginin (üst partinin) özgür-

lüğü, çekiciliği, olanakları karşısında bas'ın (alt partinin) işlevsel yanı daha ağır basan, "ikincil" bir parti konumuna geçmesi doğal sayılabilir. Gene de bu "ikincil"lik bas'ın kendi içinde (bağımsız ?) bir "ezgi çizgisi" oluşturmasına engel değildir. Bu iki çizginin birbirlerinden sanki bütünüyle habersizmiş gibi bağımsızlaştığını, bağımsızlaşabildiğini düşündüğümüz anlarda bile, ikisinin de gelip içine oturduğu (içinde yittiği) bir üçüncü çizginin oluştuğunu varsaymak zorunda kalırız. Bu biraz da, algılarımızın ve düşünce bütünlüğümüzün parçalanamazlığının bize dayattığı bir durumdur. Dinleyişimiz (belki de dilsel iletiyi anlama, kavrama alışkanlıklarımızın bir sonucu olarak, bilmiyorum) bu iki çizginin arkasında saklı duran ve bu çizgilerin biçimlenmesinde belirleyici olan üçüncü bir "çizgiye" odaklanır; biz de onu dinleriz. Bu üçüncü "çizgi" gerçekte ezgisel olarak var olmayan, ama zihnimizin önplandaki iki çizgiye dayanarak oluşturduğu bütünüyle müziksel bir "izdüşüm" diye tanımlanabilir. Belki de, ezgi ile bas'ın bu kontrollü bağımsızlığının algıyı tamamen parçalamasına direnmek dürtüsüyle bütünleştirici bir bağlama kavuşturulmasıdır bu.

İki ses arasında yukarıda öngördüğümüzden başka tarihsel çerçeveler de varsayılabilir. Tam bağımlılıktan tam bağımsızlığa (gerçek "çokseslilik" ?) kadar değişen derecelerde birliktelik durumları... Bunların tümünde bu iki çizginin yanı sıra, bunların dışındaki üçüncü bir çizginin varsayımsal varlığından söz edebiliriz. Aslında, müzik gerçekte kaç sesli olursa olsun tüm bu seslerin ötesinde oluşan bir tek çizgi izini asla kaybettirmez. Bu bakımdan, müzikte izlenebilir fikrin "tekliği" dildekine benzer bir "teklik"tir.

Giderek, tüm çekincelerine karşın, şu kesin yargıyı verebiliriz: Müzikte de metinde de algısal anlamda bir eşzamanlılık yoktur! Eğer eşzamanlılık bir olanaksa ve bu olanaktan yararlanarak başka türlü ulaşılamayacak bir anlatım gücüne ve bütünlüğüne varmayı düşlüyorsak iletiyi yanlara, yukarıya ve aşağıya doğru genleşen bir "hacim" içinde kurgulamak/algılamak durumundayız. Ancak şunu ekleyebiliriz: Müzikte bu kurgunun iyice somutlaştığı, kristalize olduğu gerçekten eşzamanlı dilimler, süreçler vardır. Müziğin "gücünü" derinden duyduğumuz süreçler...

6. Denge / 7. Söz uçsun

Bir yapının ayakta durması, o yapıyı oluşturan her bir öğenin kendi "doğal davranış hallerine" aykırı olmayan bir işbölümü içine sokul-

masıyla mümkün. Düşey yapı öğeleri, yatay yapı öğeleriyle "köşelerde" birleşiyor, yatay öğelerin beklenmedik uzanışlarına gereken cevabı veriyor. Öte yandan unutmamalı: Müzikte bir yataylık-düşeylik sorunundan söz edilebilir. Yataylık-düşeylik ayrımı müziğin öteden beri hallaç pamuğu gibi atılmış kategorik sorunlarından biridir. En kaba adlandırmayla ezgi ya da armoni diye nitelendirilen yapısal öğeler, aralarındaki sınır ortadan kalkasıya içiçe geçmiştir denilebilir. Bunu belki, yapısal bütünlüğün doğal sonucu saymalıyız. Düşey ve yatay öğeler arasındaki ayrımı açıkça görebildiğimiz anlarda ise, bunların kusursuz "uyumu" ile kurulmuş bir yazının varlığı karşılar bizi: Özgürleşebildiği oranda özgürleşmeye (neredeyse uçmaya) odaklı yatay öğeyle, onu ayakta tutan (çakılmasını önleyen) düşey öğenin karşılıklı bağımlılığından doğan "uyum".

Cümleyi kuranın ağzından çıkan sözü kulağı duyuyor: Yinelemeleri, eklemeleri ve çeşitlemeleriyle sözün uçabilmesi "uçuculuğun" değil, olsa olsa özgürlüğün ifadesidir. Sözün uçabilmesi bir meziyettir. İş, sözü uçurabilecek bir yapıyı kurabilmededir: "Söz uçar, yapı kalır."

8. Yazı

Müzik yazısı: Kabaca; sesleri ve o seslerin hangi çalgıyla nasıl çalınacağını gösteren imler toplamı. Müzik yazısı yalnız müziksel tasarımın ya da gerçekliğin bestecinin bulunmadığı yerde ve besteciden sonra yeniden üretilmesine imkân vermek üzere kalıcı hale getirilmesi demek değildir. Salt böyle bir işlevi olsaydı, bunca gelişmesi ve neredeyse "canlı bir organizma"nın karmaşıklığına ulaşması hiç de kolay ve gerekli olmayabilirdi. Ne var ki, en az 300 yıldır müziksel düşüncenin "ta kendisi" (!) değilse, en saydam, en yol gösterici ve somut suretidir. Sözlü geleneğin işlerlikte olduğu yüzyıllar boyunca müzik yazısından da, onun getireceği olanaklar ve köklü değişikliklerden de haberdar olunması söz konusu değildi. Yazıya gereksinim duyulmasında temelde, bellek sorunlarını aşma güdüsünün belirleyici olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ama zamanla, yazının varlığı belleği "rahatlatan" bir etken olarak müziksel tasarımı da belleğe tam bağımlı olmaktan çıkartmış olmalı. Tasarım yazıya geçerek bir bakıma kendini de özgürleştirmiş oluyor. Batı'daki bin yıllık köklü değişimin nedenlerinden en önemlisi bu olsa gerek.

Süreç bir kez başladıktan sonra durdurulması mümkün olmamıştır. Belleğin yerini tutan yazı, müziklerin işlevini, biçimini olduğu kadar yapısını da inanılmaz ölçüde dönüştürmüştür. Son bin yıllık süreçte yazının gösterebildikleri çoğaldıkça, "doğaçlayan müzisyen olarak besteci" yerini "kurgulayarak yazan besteciye" bırakmıştır. Sürecin bu biçimde işlemediği durumlarda ve 1960'lardan sonra yazının doğaçlama karşısında epey gerilediği dönemlerde bile, bestecinin yazıyı unuttuğunu ya da yazının müziğe getirdiği nitelikleri yok saydığını söylemek hayli zordur. (Ne yapsak boşuna: Yazı vardır: İçerir, barındırır, yaşatır, gizler, örgütler, dönüştürür, besler. Varlığı, düşünme biçimimize, alışkanlıklarımıza sinmiştir: İşte, oradadır...)

9. Tek ses: "çok" ses

Görünüşte "tek" sesli bir müzik. İnip çıkan, kıvrılıp bükülen, zıplayıp kopan bir ezginin geveze etkinliğinde sürükleniyor. Ezgi, sanki heceleri, sözcükleri anlamlı bütünlükler haline getirip aceleyle derdini anlatmaya çabalıyor; ama başaramıyor bir türlü. Sanki, anlamlı bir cümlenin tüm heceleri hep yanlış sırayla diziliyorlarmış gibi. Ses, tonlama kırıntıları bize her seferinde, tanıyacakmış gibi olduğumuz ama bir türlü tamamlanmayan sözcükleri çağrıştırıyorlar. (Karşımızdaki kuşun bizi bir şeyden haberdar etmek için değil, sesinin güzelliğini göstermek için şakıyıp durduğunu anladığımızda parça bitmiş oluyor.)

Doğal akustik ortamda yalıtılmış, mutlak bir tek sese rastlamak olası değildir. Sesin fiziksel gerçekliği, "tek ses" dediğimizin sonsuz sayıda güçsüz "sesçiğin" bir bileşkesi olduğunu söylüyor. Kaldı ki, "ses" dediğimiz, saniyedeki titreşim sayısının tanımlamaya yettiği tek parametreli bir gerçeklik değil ki, varoluş koşulunu anında kuşatabilelim... "Ses", hâlâ karanlıkta kalan yönleriyle, belki hiçbir zaman keşfedilemeyecek, varlığı çok sayıda koşulun eşzamanlı işleyişine bağlı bir süreç, bir zenginlik, bir karmaşa... Bir karmaşa ile çalışmanın imkânsızlığından mıdır bilinmez, sesin kâğıda düşülen imgesi, "nota", arkasındaki o karmaşayı unutturacak denli yalın. Orada, yazıda, seslerin çevrelerindeki öbür seslerle girdikleri ilişkilerin karmaşıklığından söz edilebilir herhalde. Gene de, bir parçanın notalarının doğru okunup, çalınmasının müziğin ortaya çıkmasına yetmediği onca

durum karşısında ne denebilir? Seslerin "kâğıt üzerindeki imler" olmaktan çıkıp zengin bir karmaşanın yaşayan parçaları olarak duyulmaları gerektiğini hatırlatmaktan başka...

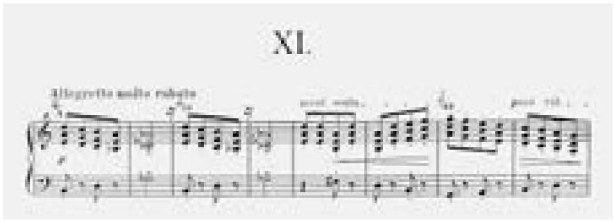
10. "Barbaro"

Müziğe Dionysos-Apollon karşıtlığı çerçevesinden yaklaşmak bütüne çok hâkim bir bakış açısı getirmektedir. Yanız 20. yüzyıl başı gibi sert dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde değil, devrimsel kırılma ihtimalinin iyiden iyiye zayıfladığı günümüz koşullarında da akılsal olanla olmayan arasındaki bocalamamız tüm şiddetiyle sürüyor. Aklın üzerimizdeki (ve üretimimizdeki) "baskısı" gevşedikçe ikilemimiz güçlenecek; her şeyi yerli yerine oturtma çabamızda bize yardımcı olabilecek sistemler, modeller, cepheler, kavramlar belki çoktan tarihe karışmış olacak.

Aslında insanın yalnız müziksel üretiminde değil, tüm üretiminde, yapıp etmelerinde belirleyicidir akıl/içgüdü ikiliği. Müzik üretiminin çeşitli evrelerine çeşitli oranlarda etkimiştir. Kimi kez, bir dönemin tüm üretimi genel olarak tek yanlı bir ağırlık oluştursa da, yapıtlar özelinde bakıldığında, ikilemin her iki yakasının aynı anda yapıtta bulunduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Viyanalı klasiklerin ardından 19. yüzyıl boyunca koyulaşarak kabaran Dionysos'su nitelik hemen 20. yüzyılın başında sayısız uç vermiştir. Yapıtlarında bu kabarmanın "taşkınlıklarını" bulduğumuz bestecilerden bir kısmını bir çırpıda sayalım: Stravinsky, Bartok, R. Strauss, Prokofyev, hatta Hindemith ve Schönberg. İsimlerden de anlaşılacağı gibi, bu listede, müzik yazmayı belli bir sistematik çerçeve olması önkoşuluna bağlayan besteciler olduğu kadar (Schönberg), içgüdüyü aklın denetiminden kurtarmanın yüzyıl başındaki bunalımı aşmanın tek çaresi olduğunu düşünenler de var (Stravinsky). Bu farklı yaklaşımları bir araya getiren, bunalımın derinliği olmalı. (Dionysos'su niteliklerin sistemlerin eskidiği, denetimin kaybolduğu dönemlerde ortaya çıkması dikkat çekici.) Adlarını andığımız bestecilerin bir kısmının Orta Avrupa çizgisinin sürdürücüsü, ötekilerin ise "dışarlıklı" besteciler olduğu görülüyor. Batı'daki müzik üretiminin yüzyıl başında Rusya ya da Macaristan'dan gelen bu etkilerle birlikte artık engellenemez biçimde kendini daha doğuya ve daha batıya (Amerika) açmak durumunda kal-

dığını biliyoruz. 1960'lardan sonra da kendi akılsallığı içinde sıkışıp kalmış olan Batı'nın imdadına Doğu'nun ve Güney'in alternatif bakışının koştuğu bugün daha net olarak görülmektedir. Bugün 20. yüzyılın klasikleri arasında saydığımız pek çok yapıtı o günün dinleyicisi için yenilmez yutulmaz kılan, belki de, insanın ehlileştirilmiş, üstü örtülmüş güdülerine açık göndermeler yapmış olmalarıydı. Yoksa, benzeri nitelikler Berlioz'la, Mussorgski'yle zaten Batı'nın gündemine girmiş, açığa çıkmak için zamanın olgunlaşmasını bekliyordu.

11. Sayılar ve sayısal imgeler

9: 9;
21.
XXI...
28.

Daha açık bir ifadeyle:

1, 0, 1, 0, 2, 1, 1, 0: 1, 0, 1, 0, iki, 1, 1, 0;
1, 0, 1, 2, 2, 4, 3, 1, altı.
II, II, ii, II, ii, II, iii, VI...
1, 0, 1, 0, iki, 1, 1, 1, 1, 0, 1, 0, 1, 0, 1, 3, üç, altı.

Müzik, bir tür matematiksel sistem. Ama bu sistemde sayılar temsil ettikleri hacimsel içerikleriyle katılıyorlar denkleme. Sayılara bakarak biçimin nasıl genleşip büzüştüğünü,

1 0 1 0 2 1 0 : ya da,
1 0 1 2 2 4 3 1 6 .

sayısal imlere bakarak içeriğin nasıl oluşturulduğunu ve çeşitlendiğini görebiliriz:

2, iki, II, ii

Akış ve genel biçimsel devinim dışında düşey ilişkiler de, pekâlâ, sayısallaştırılabilir:

4 4 4' 4 4 4 4 4' 4 4
4 4 4 4'3 4 4 4 4'3
4 (4) 4 4 (4) 4

4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4'4 4 4
4 4 4 4 4 4 4'4 4 4 4'4 4 4 4 4 4
4 4 4' 2 6 3 6 4
4 6 4

Elbet, ritimler de, birim uzunluğa düşen nabız atımı olarak, uzamsal imlere dönüştürülebilir:

I ı I ı ___ I ı I ı ___ ı ı I ı I ı I ı I ı I ı I ı I ı ___ I ı I ı ___

Ya ezgisel hareketin yönü? İmlerle gösterdiğimizde bir ilişki, bir orantı getirebilir mi?

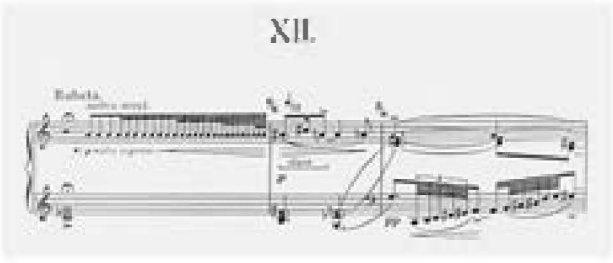
I. ↘ ↘ ___ ↗ ↘ ↘ ↘ ↘ ___ ↗ ↘ ↘
II. ↗ ↗ ↘ ↗ ↗ ↗ ↗ ↘ ↗ ↗

Son olarak, tempo ve gürlük verileriyle parçanın uzunluk (süre) birimleri arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koyan bir döküm (***p***:hafif; ***f***: kuvvetli; **<**: kuvvetlenerek; **>**: hafifleyerek):

[dakika/ 56] ..		hızlan..	ağırlaş..	[/56]	..	hızlan..	ağırlaş..
p	***p***	**<**	**>**	**>**	**>**	**<**	**>**
(2)	(2)	(3)	(2)	(2)	(2)	(3)	(2)

Tüm bunlar bir okuma biçimi. Müzik bu okumayı bütün bütün anlamsız kılmayan ipuçlarıyla yüklü. Yaptığımız iş, yazıdan, görsel imgelerden yararlanarak sayıların, imlerin "bildik" düzenine atıflarda bulunmak. Demek ki, bir tür yazıyı başka bir tür yazıya aktarıyoruz. Böylece müziğin biçimine, içeriğine, aralıksal, ritmik, vektörel yapısına ve çeşitli parametrelerinin işleyişine ilişkin ipuçlarını özetleyerek dökümlemiş oluyoruz. Tüm sonuçlar aynı sayfa üzerinde toplanabilirse, yapıtın, tüm imkânları belli yönlerde bilinçli bir biçimde seferber eden bütüncül bir tasarımın sonunda ortaya

çıktığı kanıtlanabilir. Peki, yapıt seslendirildiğinde tasarımın bu nitelikleri etkili bir biçimde ortaya çıkıyor mu? Bestecinin bu sıkı ve sağlam yazıyı emanet ettiği terime bakın: *molto rubato*: çok özgürce... Müziğinin tasarladığı gibi işleyeceğine güvenmenin daha açık bir belirtisi olabilir mi?

12. Zaman

Müzik, zaman içinde bir salınım hareketidir. Seslerin sessizlik üzerine düşme sıklığına, yoğunluğuna göre yalpalar, durur, hızlanır, taşar. Bütün bu devinim gerçekte (soldan sağa ilerleyen) zamansal bir doğrultu üzerinde somutlaşmakla birlikte, dinleyende, müziğin bir yerden bir yere gitmediği, tersine, bulunduğu yerde yaptığı devinimlerle kendine bir "hacim" yarattığı izlenimi oluşur. Gelgitler, kabarmalar taşmalar, her türlü büyüme ve küçülme etkisi üç boyutlu küçük bir evrenin içine çeker bizi.

Bir yerden bir yere gitmek; uzaklaşmak; yola çıktığı noktaya geri dönmek... Müziğin biçimsel devinimini anlatırken sık sık kullanılan ifadeler bunlar. Aslında tümünde dile gelen ortak bir şey var: Yer değiştirme ve bu yer değiştirişin bilincinde olma hâli. Bu duyguyu bize veren müziğin "yükü"dür. Taşıdıklarını zamanın olağan akışı içine art arda öyle bir yayıyor ki, dinleyende bir tür bellek oluşturuyor. İşte, "uzaklaşma"ları, "geri dönme"leri bize duyuran, müziğin "gezindiği" fikrini (yanılgısını ?) uyandıran bu bellektir.

Ne var ki, "gezinen müzik" imgesi müziğin içeriğine de farklı bakmamıza neden oluyor: Her öğe, her oluş bize gezintinin neresinde olduğumuzu duyurmak üzere, bir tür şehir planı titizliğiyle yerleştirilmiş birer ipucu sanki. Bunu, bir parça, var olan "konvansiyonel" çerçeveyi her yapıtında farklı, umulmadık bir noktadan delerek bizi şaşırtan, yapıtı da bir bulmacaya çeviren "hain" dâhi bestecilere borçluyuz: Başta Haydn, Mozart, Beethoven.

Ama işte, bazı müzikler bulundukları yerde salınıyor, "başka bir yere gitmek" istemediklerini açıkça ilan ediyorlar. Mimari değil, koreografik nitelikleriyle anlam kazanıyorlar.

13. Eşzamanlılık içinde eşzamansızlık içinde eşzamanlılık içinde...

Binyıllardır parça ile bütün arasında öyle sağlam köprüler kuruldu, farklı işlevli çizgilerin "uyum" içinde üst üste bindirilmesinde öyle noktalara varıldı ki, bunun salt müziğe içkin bir şey olduğunu söylemek kolaycılığına düşmeden önce, "bağdaştırma", "bireştirme" işinin insanın tutkusu olduğu saptamasını yapmak gerek. Belki müzik, insanın bu tutkusuna ("zaafına" da denilebilir) tükenmez bir deneme, bir oyun sahası açıyor.

Müziğin yatay ve düşey öğeleri arasındaki ilişkinin gücünü ve bu gücü kullanarak ne denli önemli biçimsel ve anlatımsal sonuçlara ulaşılabileceğini, özellikle, besteci bu ilişkiyi kullanmayı bilerek ve isteyerek reddettiğinde anlayabiliyoruz. Hatta bu reddetme durumunda bile, bilincimiz birbirini desteklemeyeceklerine emin olduğumuz iki ayrı öğenin birlikteliklerinden gergin bir karşıtlık ilişkisi (demek ki, gene de bir ilişki) çıkartıyor. Ne de olsa (birbirlerini yadsımak için bile olsa), bir arada bulunma, birlikte duyulma zorunluluğuna göre biçimlendirilmiş iki öğe söz konusu...

Bir ikilem karşısındayız: Ya apayrı noktalardan sökülüp getirilmişçesine bağdaştırılamaz görünen iki öğenin "zorunlu" birlikteliği diye betimleyeceğiz bu durumu, ya da apayrı noktalardan sökülüp getirilmişçesine bağdaşmaz görünmek üzere burada tasarlanmış, burada üretilmiş iki öğenin "tutarlı" birlikteliğinden söz edeceğiz. Yani, aykırılığın da altı çizilebilir, birlikteliğin de. Ama birine uzandığımızda öteki güçlenecektir. Çünkü buradaki müziksel tasarım varlığını bir paradoksa dayandırıyor: aykırı birliktelik, birleşik aykırılık.

Müzik, özünde, "uyumlu"ları bağdaştırmak, bağdaştırılabilecek "uyumlu"lar yaratmak biçiminde de olsa, aslında her türlü birliktelik olanağının öteden beri didik didik edildiği bir üretim alanı. Dolayısıyla, henüz çözülememiş bir sorunla değil, müziksel tasarımların üzerinde kendilerini sınamaya ve kuşatmaya çalıştığı bir sorunsalla karşı karşıyayız. 20. yüzyıl müziği kendini özellikle bu sorunsal açısından tanımlar diyebiliriz: Bağdaştırılamaz sanılanın bağdaştırılması ("uyumsuz" sanılanın "uyumlu"luğu)... Bu arayışta ciddiye alınması gereken iki sınır var: İnsan algısı ve anlam. İşitme, işit-

me yoluyla algılama koşullara bağlı olarak gerçekleştirebildiğimiz bir eylem (maalesef). Becerilerimizi geliştirdiğimiz gerçeğini saklı tutalım ama, bu alanda sınırsız bir yeteneğimiz olduğunu söylemek, en azından şu an için imkânsız. Algı alanımıza düşen verilerin yoğunluğuna bağlı bir algılama etkinliğimiz var. Bu yoğunluğu belirleyense salt nicel değerler değil. Sayısal boyutları da bulunmakla birlikte, sesler, ritimler, renkler, katmanlar, dokular, bloklar arasında kasılıp kalmamıza yol açan etmenler çoğunlukla kategorik ya da anlamsaldır. Müzik dinlerken belki de farkında olmadan, anlamsal bağlantılar kuruyoruz. Kafamızda müziğe içkin ya da müzik dışı, ama mutlaka önümüzdeki müziksel tasarımın "kurcaladığı" sorunlardan kaynaklanan imgeler, fikirler, bağlamlar, anlamlar dönüp duruyor. Algıyı dayanılmaz bir yükün altında ezilmekten kurtaran, ola ki, böylesi bir dinlemenin dinlediğimiz müzikle aramızdaki bağlantıyı kuran, güçlendiren etkisidir.

XIV.
Valse.

14. Devinim estetiği

İyi bir devinim. Temposunda alınmış bir sürekli hareket. Art arda eklenen öğelerin işlevlerini kusursuz bir biçimde yerine getirebilmeleri. Olası bir sürprizin her zaman açık bırakılan kapısı. Bunun yarattığı, yeter dozda, "tadında bırakılmış" bir gerilim. Kimi zaman gerçekleşen ataklarla bu gerilimin taze canlılığını koruyabilmek. Sürekli hareketin bazen taşıyıcı, bazen de merkezi öğe olmasıyla yenilenen dokusal ilişkiler. Ezgisel etkinliklerin (parlama, aniden görünme, saklanma, kaybolma, yeni bir çehreyle ortaya çıkma) zamanının ve dozunun yerli yerinde olması. Bitmeye yakın seyrelme, son bir alevlenme ve nokta'lama.

Devinimin estetiği ayrı bir estetiktir.

Müzik Verdi

ALİ AKAY

Müzik ve felsefeyi yan yana getiren nedir? Bu soru müzik yapan ve düşünen arasındaki birlikteliğe, iki disiplinin yanyanalığı sayesinde bilgi türünün ikisini birden katederken aynı zamanda disiplinleri de yok etme eylemini ortaya koyduğunu bize düşündürür. Öyle ki, bu yavaş yavaş delinen ve delikleriyle birlikte havası kaçan disiplinlerin belki de yok olma süreçlerinin başlangıcını meydana getirmektedir.

Deleuze çello çalardı ve "Bin Yayla" müzik nakaratlarıyla dolu. Ama hele François Chatelet üzerine yazdığı küçük sayfalarda (Bkz. *Kapitalizm ve Şizofreni 1* Bin yayla, Türkçeye çev: Ali Akay, Bağlam yay. 1990) "Perikles'ten Verdi'ye Chatelet'nin Felsefesi" adlı yazı müzik ve felsefeyi en aktif bir şekilde buluşturan sayfaların en yeğinlerinden birisi olarak durmaktadır 20. yüzyıl felsefe tarihinde. Evet Adorno çok yazmıştır müzik ile ilgili; ama o müziği bir estetik teorisi olarak düşünmekteydi daha çok, bence. Çünkü "ereğe ancak ve ancak müzikte erişilir"(Bkz. Ömer Naci Soykan, *Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno İle Yolculuk*; Ara yay. 1991). O halde Adorno için müzik olsa olsa bir amaçtır ki, o bizi *telos*'a doğru sürüklemektedir. Müziğin işitsel yanı bir sentaks ise o bizi ereğe ulaştıran olacaktır; halbuki dilin sentaksı çetrefillidir ve ereksel değildir; dilin ve yazının tecrübesine bağlıdır. Müzik aşkınlaştırmaktadır o halde, Adorno'ya göre "Bu dünyanın tastamam nasıl yaratılması gerektiğini müzik bilir". O bir yaratmanın nasıl olduğunu sözceleyendir. Ama bu da içkinliğin *praxis*'inden uzaklaştırmaz mı bizleri? Ancak modern müzik söz konusu olduğunda Adorno bir sıçrama mı yapmaktadır? "Modern müzik dünyanın tüm karanlığına ve suçuna kollarını açar". Bu halde artık karanlık ucu belli olmayan bir ormana girermiş gibi *praxis*'e girmekteyizdir.

Müzik bizi "evde dinlenen" bir burjuva sesi, tınısı olmaktan çok farklı bir yere götürmektedir. Yürümek eylemde bulunmak olduğuna göre, müzik de

yollarda dinlenebilen bir şey olabilir; sanki modern toplumların wolkmen'lerinden bahsetmekte Chatelet; gençlerin kamu taşıtlarındaki eylemli hallerinden söz etmekte bizlere. Müzik "sesli varlık" olarak anlaşılmamalı (a.g.e., s.20): "Müzik bize ne zamanı ne de ebediliği verir; ama sadece eylemi verir". Bu bir *praxis* değil de ne olabilir? Eylemde bulunmak müzik yapmaktır. Burada aklıma hemen şu sıralar Sabancı Kasa Galeri'de (Ekim-Kasım 2001) küratörlüğünü yaptığım Seza Paker'in "The Long March" adlı çalışması geliyor. Max Roach'a ait olan bu jazz tınısının davul sesi bize Mao'nun uzun yürüyüşünden başka neyi hatırlatabilir ? Hele ki, kendisi zenci hakları için mücadele veren bir müzisyen olup 1960'lı yılların eylemlerini oluşturduysa başka ne düşünmek ihtimali kalır bizlere? O halde The Long march" ne bir kavram ne de yaşanmış doğruları gösterendir. O sadece bir *praxis* olarak okunmalı. Bir veri değil verinin oluşturulma anıdır. Bir aşkınlık veya estetik duygunun yaratılması değil; bunların oluşması için yapılan ilk eylem olarak gözükmektedir gözümüze. Ne Mao o halde ne de devrim. Bir tür devrimci eylemden başka ne ki? Daha da ne olabilir ki? Uzun bir yolun bize getireceği her türlü tecrübe ve değişim o halde ölçüyü belirlemeye başlayacaktır. Bir zaman değil ebedilik ise hiç değil; sadece bir ölçünün oluşum sürecinden bahsedebiliriz.

Chatelet için "Wagner'den bahsetmiyordu" diye yazıyor Gilles Deleuze; çünkü Wagner sık sık aşkınlıkla uğraştı. Boşuna değildi Coppola'nın "Appocalypse Now"da gelen savaş helikopterlerinin gürültüsüne karışan müziğinde Wagner'i kullanmış olması. Savaşı ve bombardımanı temsil etmekteydi Wagner bu filimdeki fon müziğinde. Ama kim unutabilir ki, o kıyamet sahnesini? Savaşın bir estetiğini verirken Coppola, bir yandan da Conrad'ın "karanlığın Yüreği"nden söküp alacağını konusunu. Sömürgecilik ve neo-sömürgecilik döneminde yeniden sıcak savaş Vietnam'ı oluşturdu. "Zoraki eylemler" o halde savaş zorlamasından başka neyi bize düşündürtür. Bombalanan ve ölen insanlar, tıpkı bugün olduğu gibi. Evrensellik adına nelere kıyılmıştı. Zaten de "evrensel asla ne koştu ne de yüzdü, ama kuru kum üzerinde yüzermiş gibi hareket etti ve olduğu yerde koşarmış gibi durdu. Çünkü sadece amacına ulaşmak istedi" (s.18).

Chatelet için müzisyen "Mozart'tı ve İtalyan operasıydı, Verdi'ydi"(s.20). Deleuze'e göre: "Chatelet'nin her şeyden çok arzuladığı Verdi'nin Perikles üzerine yaptığı opera olabilirdi. Felsefesinin bir karar felsefesi olduğunu yazan Deleuze, Chatelet için "müzik ona en müthiş bir karar olarak" gözükmekte olduğunu idddia ediyordu; çünkü Chatelet'ye göre, müzik sanatının iki görünümü vardır: "Biri "genelde ruha atfedilen eylemlerin maddiliğini" ortaya çıkaran sesli moleküllerin dansı gibi" olanı. Bu "kendi sahnesi gibi genişle-

yen tüm bedenin üstünde hareket eder". Diğeri ise, "genelde psikolojiyle ifade edilen etkileri dolaysız olarak üreten bu sesli maddede insani ilişkilerin kurulması gibi" olanıdır (s.21): Verdi'de etkiyi belirleyen uyumlardaki vokal uyumluluğun kuvvetini" içermektedir. Ama melodi, diye yazar Gilles Deleuze, tüm maddeyi taşıyan eylemleri kazanan melodidir: "Müzik bir siyasettir". Yukarıda söz ettiğimiz Max Roach da bunu vermektedir. Müzik bir siyaset olarak tam da bir "minör siyasettir". Zencilerin davasının, onların azınlık haklarının davasının müziğidir, siyasi olan müzik. Ruhu veya aşkınlığı, iktidarı veya olabilecek potansiyel bir iktidarı değil, bir deney sürecini veren şey bir siyaset olabilir ancak. Akılcılığı belirleyen şey aşkınlık veya saf akıl değil; aklın maddi kullanımının tecrübesinin kendisidir. Bir direnme anıdır, tecrübe sırasında klişelere ve bu kilişelerin kafalarda kaydettiği kodlara. Halbuki Adorno "popüler müzikten" bahsederken onu belirleyenin "standartlaşması" olduğunu yazar. Yani klişeleşmelerdir bunlar. (Bkz. Adorno, Popüler Müzik üzerine, 1941, *Toplumbilim*, Müzik özel sayısı, ss.69-70, Bağlam yay., Mart, 1999). Chatelet'de ise, "Müzik eylem yapar" ve bunun için de jestüeldir; bedenseldir, performatiftir. Bize "eylem yaptırır". Eylemin yapılması için bedenlerimize ateş verir, kıvraklaştırır bedeni ve dolayısıyla aklı. Tecrübelerimizin tekilliklerinin deneylenmesine yarar müzik. Gücü güncelleştirir; potansiyelleri aktüelleştirir. Deleuze bunu "sesli bir maddede insani ilişkiler kurmak"tır diye tanımlar. Operanın tanımı: "tarihi materyalizm".

"Müziğin bileşkeni farklı düzeylerde ve derecelerde genişleyerek bir yüzeydeymiş gibi olduğunda eylemcileşir"(s.21). Tek bir yüzey heterojenlikleri barındırdığında kımıldamazmış gibi duran hareketlenmeye başlar; müziğin tınısını bedeninde hissetmeye başlar; çünkü "müziğin derin hiçbir etkisi yoktur, sadece kasları gerer ve iç organları titreten bir şey olduğunda maddi bir anlam" belirmeye başlar; beden eyleme geçmek arzusuyla yanmaya başlar, tıpkı şaman davulu çaldığında, kamın bedeni oynamaya ve titremeye başladığı gibi. Müzik zamanı ölçmez, ölçüyü verebilir ancak. 1,2,3 ritimlerinin nakaratı gibidir, Türk ve Moğol kabilelerinde yapıldığı gibi onlar, yüzler ve binler askeri sisteminin oluşumunda yeri vardır. Müzik temsil eder gibi dursa bile hiçbir şeyi temsil etmez; temsiliyet bir namevcudiyettir. Tecrübenin yapılmasını değil onun simülasyonunu yapar; ama müzik *praxis* olarak temsiliyet olamaz: "Aristo'nun anladığı anlamda, yani yarattığının üzerine düşünme-taklit etmede, bir eser olarak, sanatın emeği bu fiziğin öğeleri olan yapay gerçeklikler üretir". Guiseppe Verdi'nin kahramanlarının birincil psikolojisine güç ve gerçeklik veren budur. Devrimci bir operanın çılgınlığı ve eyleme çağırısı. Müzik bunu verdi.

Anayasa Değişiklikleri Hangisi Önde? Siyasal Kültür ya da Anayasa

TARHAN ERDEM

Teklif

Anayasa'nın 34 maddesini değiştiren 4709 numaralı Kanun, Ekim ayının 17'sinde T.C. *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Cumhurbaşkanı, milletvekillerinin ödenek ve yolluklarıyla ilgili Anayasa'nın 86'ıncı maddesinde yapılan değişikliği "yeniden görüşülmek üzere" geri göndermiş, diğerlerinin yayımlanmasını uygun bulmuştu. Meclis, 86'ıncı maddeyi 21 Kasım'da ayrı bir kanunla değiştirerek, bu yılki anayasa çalışmalarını tamamlamış oldu.[1]

Meclis'te görüşülen Bu Kanun Teklifi, 2001 ilkbaharında, Partilerarası Uzlaşma Komisyonu'nun hazırladığı önerinin aynısıdır.[2] Komisyon önce Anayasa'nın 51 maddesini ele almıştır [3].

Uzlaşma Komisyonu Başkanı Nejat Arseven, Haziran ayı ortalarında *"siyasi parti temsilcilerinin 37 maddelik değişiklik üzerinde uzlaştıklarını"* açıkladı. *"Uzlaşma Komisyonu'nun değişiklik çalışmalarını sürdüreceğini, diğer Anayasa değişikliği maddelerinin de ayrı paketler halinde geleceğini"* söyleyen Arseven'e göre, *"Türkiye çok önemli siyasi bir dönemeçten geçmekteydi, yapılan ekonomik reformlar, kalıcı siyasi reformlarla desteklenmez, bu yönde ciddi düzenlemeler yapılmazsa ekonomik refahın sağlanması konusunda netice alınması mümkün olmaz"*dı [4] .

26 Haziran'da toplanan Koalisyon partileri liderleri, Meclis'in 1 Temmuz'da tatile girmesi ve Anayasa değişikliklerini görüşmek üzere 17 Eylül'de

olağanüstü toplantıya davet edilmesini kararlaştırdılar. Aynı gün yayımlanan gazetelerde, TÜSİAD yönetim kurulunun Anayasa tasarısının gerçekleştirilmesi isteğini tekrarlayan açıklaması yer almıştı [5] .

21 Ağustos tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında anayasa değişikliğinin ele alındığı gazetelere yansımıştır. [6]

4 Eylül'de toplanan Koalisyon partileri genel başkanları, *"TBMM Partilerarası Uzlaşma Komisyonu'nun Anayasa değişiklik metninin koalisyon milletvekillerinin imzasına açıldığını", "17 Eylül 2001 gününden itibaren TBMM'nin olağanüstü toplantıya çağrılması için Sayın TBMM Başkanı nezdinde gerekli girişimde bulunacaklarını"* açıkladılar.[7]

Basın toplantısı düzenleyen Türk-İş Başkanı Bayram Meral, *"Anayasa'da değişiklik istenilen maddelerde, halkın taleplerinin dikkate alınmadığını"* savundu. *"Yeni bir anayasaya ihtiyaç olduğunun bugün bütün kesimlerce benimsendiğini"* belirten Türkiye Barolar Birliği Başkanı Özdemir Özok, hazırladıkları *"insan haklarına dayalı, hak ve adalet kavramlarını yaşama geçirmiş, yasa devletinin dar kalıplarından sıyrılmış"* anayasa önerisini açıkladı.[8]

Meclis'te Görüşme

17 Eylül'de Meclis olağanüstü toplandı, Koalisyon partileri genel başkanları Ecevit, Bahçeli, Yılmaz ve 288 miletvekilinin imzaladığı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi" Anayasa Komisyonuna gönderildi. [9]

Eylül'de teklifi görüşmeye başlayan Komisyon'un 21 Eylül tarihli raporu genel kurul 24 Eylül'de görüşülmeye başlandı, ilk oylama 28 Eylül'de, ikinci oylama 3 Ekim'de sonuçlandı.

O günkü oturumu yöneten Başkan Vekili Ali Ilıksoy sonucu şöyle açıkladı: *"... Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifinin tümü üzerinde yapılan gizli oylamanın sonucunu açıklıyorum: Katılan üye: 494, Kabul: 474, Red: 16, Çekimser: 1, Geçersiz: 2, Boş: 1. Bu sonuca göre, bugüne kadar eşine az rastlanan bir anayasa değişikliğini başarıyla tamamlamış bulunuyoruz ve bu başarıdan dolayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı Sayın Bülent Ecevit, sizlere, hükümet adına bir teşekkür konuşması yapacaktır."* [10, 11]

TBMM'nin "demokrasinin verimli işlemesinde en önemli etken olan uzlaşı kültürünü" özümsediğine değinen Başbakan, *"Türkiye'ye, Avrupa Birliği'nde tam üyelik yolunuzun daha çok açılmasını sağlamıştır. ... Şimdi, önü-*

müzdeki önemli bir görev, anayasa değişiklikleriyle ilgili uyum yasalarının da süratle hazırlanıp çıkarılmasıdır.... demokrasimizi geliştirme yolunda büyük mesafe alınmıştır" demiştir.[12]

Teklif'te Anayasa'nın 37 maddesinin değiştirilmesi istenmiş, bunların üçü[13] görüşmeler sırasında kabul edilmemiş, böylece Meclis'ten ilk çıkan metin 34 maddeyi değiştirmiştir.

Yürürlüğe giriş

Meclis'te kabul edilen metin Anayasa'nın 118'inci maddesine göre yayımlanmak üzere Cumhurbaşkanlığına gönderilmiştir.

Yasanın çerçeve 27'inci maddesiyle; *"TBMM üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödeneğin aylık tutarı en yüksek devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz"* denilen Anayasa'nın 86'ıncı maddesinin birinci fıkrası şu şekilde değiştirilmiştir: *"TBMM üyelerinin ödenek ve yollukları ile sosyal hakları, emeklilikleri ve tazminatları özel kanununda düzenlenir. Ödeneğin aylık tutarı, en yüksek Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı iştirakçisinin görevde iken almakta olduğu miktardan, yolluk tutarı ödenek miktarının yarısından, bağlanacak emekli aylıkları da bunların toplamının yarısından az olamaz. Üyeler Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı ile ilişkilendirilirler ve üyeliği sona erenlerin istekleri halinde Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı ile ilişkileri devam eder."*

Kamuoyu, anayasa değişikliğini olumlu karşılamakla birlikte; milletvekillerinin özlük haklarıyla ilgili değişikliğe açık ve kuvvetli biçimde karşı olduğunu göstermiş, bu maddenin Cumhurbaşkanınca "veto" edilmesini, halk oyuna sunulmasını istemiştir.

Ancak, kabul edilen kanunun 35'inci maddesinde "Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer ve halkoylamasına sunulması halinde tümüyle oylanır" hükmü bulunması nedeniyle, Cumhurbaşkanı'nın kanunun bütününü kabul etmesi ya da iade etmesi gerektiği yolundaki görüş geniş biçimde tartışılmıştır. Hemen her partiden milletvekili ve hükümet, maddeyi açıkça savunmasalar da, 35'inci maddenin uygulanmasını istemişlerdir.[14]

Cumhurbaşkanı'nın, 27. madde dışındaki maddelerin yayımlanmasını, 27'inci maddenin halk oyuna sunulmasını istediği 15 Ekim tarihli 693 sayılı yazısı Meclis Başkanlığına ve Başbakanlığa gönderilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın görüşünü özetleyen cümleleri şöyledir:

"Yukarıda belirtilen gerekçeler, 4709 sayılı Yasa'nın 35. maddesinde yer verilen kural, Cumhurbaşkanı'nın takdir yetkisine dayanarak, Anayasa değişikliğine ilişkin yasanın birden fazla maddesini halkoyuna sunması durumunda bu maddelerin tümünün birlikte halkoyuna sunulacağı anlamına gelmektedir. ... 1/ Yasa'nın çerçeve 27. maddesiyle Anayasa'nın 86. maddesinde yapılan değişiklik dışında, Yasa ile gerçekleştirilen diğer düzenlemelerin, .. Resmi Gazete'de yayımlanmak üzere Başbakanlığa gönderilmesi; 2/ Yasa'nın çerçeve 27. maddesiyle Anayasa'nın 86. maddesinde yapılan değişikliğin TBMM üyelerinin özlük haklarını ilgilendirmesi ve üyelere yönelik her türlü olumsuz eleştiriyi önlemesi amacıyla doğrudan halkoyuna sunulması uygun bulunmuştur"[15]

Bu yazıdan sonra, Kanun'un 27. maddesi dışındaki hükümleri T.C. *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[16]

Anayasanın 175. maddesinin 4. ve 5. fıkralarında açıkça yazılı olduğu halde Başbakanlık, Cumhurbaşkanı'nın yazısında belirtilmediğini, yeni bir yazı beklendiğini söyleyerek, 27. maddeyi yayımlamaktan kaçınmıştır. Mamafih, ilk yazısının yeterli olduğu yolundaki –bize göre de haklı– görüşünde ısrar etmeyen Cumhurbaşkanı'nın ek yazısından sonra yayım işi tamamlanabilmiştir. [17]

Bu yayımdan 120 gün sonra halkoylaması yapılması gerekiyordu. Ancak, 86. maddenin değiştirilmesi amacıyla hazırlanan yeni öneri Meclis'te kabul edilerek kanunlaşmıştır. 4720 numaralı bu kanunun Cumhurbaşkanı'nca yayımlanması için Başbakanlığa gönderilmesi üzerine, Yüksek Seçim Kurulu Başkan Yardımcısı Sabri Coşkun, halkoyunun konusunun kalmadığını belirtmiştir. [18]

Bu yazıda "anayasa değişikliği" deyimi, 4709 ve 4720 numaralı kanunlarla değiştirilen 35 madde ile bir geçici maddenin tamamını kapsamaktadır.

Gerekçe

Teklifin alışılmışın aksine çok kısa olan "Genel Gerekçe"sinde; *"1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın; uygulamada olduğu dönem içinde ortaya çıkan ihtiyaçlar,* kamuoyunun beklentileri ve yeni siyasî açılımlar *doğrultusunda yenilenmesi gereği doğmuştur"* denildikten sonra , *"Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde, ekonomik ve siyasî kriterlerin kar-*

*şılanmasının, bu alanda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının ön şartı olarak Anayasa'da bazı değişikliklerin yapılması"*na işaret edilmiş ve teklifin *"TBMM'de grubu bulunan siyasî partilerin eşit şekilde temsil edildiği Partilerarası Uzlaşma Komisyonu'nca"* hazırlandığı belirtilerek madde gerekçelerine geçilmiştir.

Genel ve madde gerekçelerinde, son yıllardaki siyasal ve toplumsal gelişmeler ele alınıp, bunların tanımladığı toplumsal hedefler, bu hedeflere uygun yasal düzenleme ihtiyacı ele alınmamış, yapılmak istenen değişikliğin lafzı açıklanmıştır.

Anayasa Komisyonu raporunda aynı yol izlenerek, komisyon görüşmelerinde ele alınan konulara işaret edilmiş ve bu arada, *"Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde Ulusal Program'da taahhüt ettiğimiz değişikliklerin de bu teklifle karşılandığının ayrıca önemli olduğu"*nun belirtildiği ve *"bu pakette yer almayan Cumhurbaşkanı, YÖK, yargı ile ilgili hükümlerinin de en kısa sürede gözden geçirilmesi temennisinde bulunulduğu"* yazılmıştır. Kısa raporda, komisyonun eklediği ibareler ve yaptığı değişiklikler, toplumsal ilişki ve nedenlerine değinilmeden yazılmıştır.

Teklif sahiplerinin ve komisyon üyelerinin, değişiklik yapılan maddelerin kapsamı ve değişikliğin toplumsal nedenleri üzerindeki görüşleri, teklif gerekçesi ve komisyon raporundan anlaşılamamaktadır. Kısa gerekçe, siyasal hayatımızda sık görülmeyen uzlaşmanın yaklaşımlarını, kabullerini ve tanımlarını öğrenmemize imkan vermemektedir.

İçerik

Anayasa değişikliklerinin içeriği, 4 başlık altında özetlenebilir:

a) İnsan hakları ve kişi özgürlükleriyle ilgili değişiklikler

b) Yasamayla ilgili değişiklikler

c) Yürütmeyle ilgili değişiklikler

d) Yargıyla ilgili değişiklikler

(Değiştirilen maddelerin başlıkları yazımızın yanındaki kutuda verilmektedir).

Değerlendirme

Genel

Bir cümleyle özetlemek gerekirse, son anayasa değişiklikleri, insan hakları bakımından ileri bir adımdır.

"Kapsamlı" değişikliklerden sonra da, ifade özgürlüğü ve laiklik tanımındaki belirsizlik devam etmektedir.

Önemli bir husus da, yönetim sistemidir. Merkezi ve mahalli idarenin tanımlandığı 126. ve 127. maddelerde değişiklik yapılmamıştır. Bu maddeler halkın yönetime katılımını ve halk iradesinin yönetime egemen olmasını engellemektedir.

İfade ve örgütlenme özgürlüğü

İfade özgürlüğü hakkında yaklaşımı, "Başlangıç" metninde yapılan değişiklik belirtmektedir. Beşinci fıkranın başındaki *"Hiçbir düşünce ve mülahazanın"* ibaresi *"Hiçbir faaliyetin"* olarak değiştirilerek, "korunma görecek" ve "politikaya karıştırılamayacak" hususlar, "düşünce ve mülahaza" olmaktan çıkmış "faaliyete" dönüşmüştür. Teklifteki *"Hiçbir eylemin"* ibaresi komisyonca değiştirilmeseydi, ifade özgürlüğünü daha açık tanımlamaya fırsat verilmiş olacaktı.

26. maddeye düşünce özgürlüğünün sınırlanmasını tanımlayan fıkraya, *"Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması"* ibaresi eklenmiştir.

13. ve 14. maddelerdeki değişiklikler, diğerlerine temel olmuş, onları biçimlendirmiştir. Özgürlüklerin sınırlanmasının nedeni olarak belirtilen *"Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı"* ve *"Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebepler"* ibareleri kaldırılmış, madde *"Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz"* biçiminde değiştirilmiştir.

14. maddenin 1. fıkrasındaki *"Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti'nin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan*

bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar" ibaresi kaldırılmıştır. Bu fıkra metni şöyle olmuştur: *"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz".*

"Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlama " ve *"dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratma"* unsurları madde metninden çıkmıştır. Bu düzelmenin görüşlerimizde ve uygulamada yer bulması, kanunların değişmesine bağlı olduğu kadar, siyasal kültürümüzün değişimine bağlı görülmektedir. MHP Genel Başkan Yardımcısı Yahnici, Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girdiği günlerde *"Efendim suç işlemeyeceksiniz, halkı tahrik etmeyeceksiniz, bu kadar açık. '312'nci maddeyi kaldıralım ve AB'ye girelim' deniyor. 312'yi kaldıralım, sokaklar sınıf, ırk, mezhep, din, bölge farklılığını tahrik edenlerle dolsun, herkes istediği gibi yürüsün, yeşil cübbe giysin, şeriat istiyoruz desin, öyle mi?"* demiştir. Bu sözler, 14'üncü maddenin eski şeklindeki "sınıf, ırk, mezhep, din, bölge farklılığını tahrik etme" kalıbının uzun süre zihinlerde kalacağını göstermektedir. [19]

Laiklik

"Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, laik cumhuriyetin gerekleri" gibi yoruma açık kavramlarla sınırlanabileceği belirtilen ifade özgürlüğü, açık ve tek anlama gelecek tanıma kavuşturulmamıştır. Diğer taraftan *"İlk ve orta öğretim kurumlarında okutulan din kültürü ve ahlak dersleri zorunlu dersler arasında yer alır"* kuralı ve *"dini veya din duygularının istismarı"* ve *"kötüye"* kullanılmasının bulunduğu 24. maddede değişiklik yapılmamıştır.

Teklifin Anayasa Komisyonu'nda görüşülmesi sırasında, 13'üncü maddede önemli bir değişiklik yapıldı. Yürürlükteki Anayasa'nın *"Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması"* başlıklı 13. maddesinin birinci cümlesinde *"Temel hak ve hürriyetler, ... Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla"* sınırlanabileceği yazılıydı. Üç parti lideri ve 288 milletvekili, hazırladıkları Teklif'te maddenin, şu biçimde değiştirilmesini istenmişti: *"Temel hak ve hürriyetler ... ancak Kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."*

Anayasa Komisyonu, maddenin son cümlesini *"Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik ve laik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz"* biçiminde değiştirerek genel kurula sundu.

Komisyonun metni kabul edilseydi ilk kez anayasamıza *"laik toplum"* kavramı girecekti. Ancak, Meclis'teki 6 partinin grup yetkililerinin önergesi oylandı ve *"demokratik ve laik toplum düzeninin"* ibaresi *"demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin"* olarak 425 oyla kabul edildi.

"İnsanların ve toplumun laik olmayacağı, devletin laik olacağı" bir süredir tartışılmaktaydı. Laikliğin "devletle sınırlı olduğu" görüşünün doğruluğunu savunanlar, hatta demokrasinin gereği olduğunu söyleyenler çoktur. Bu görüşe göre *"Laiklik, sekülerizmden farklı olarak, devletin nasıl örgütlenebileceği ve hukukun nasıl oluşturulacağıyla ilgili bir ilkedir. Daha açık bir deyişle, laiklik ilkesi, toplumsal yapıyla değil, siyasal, hukukî yapıyla ilgilidir."*[20]

Son görüşmeler sırasında Meclis, "Laik toplum olamaz" anlayışı ve gerekçesiyle, önerideki "laik toplum" deyimini kaldırmış, yerine "laik cumhuriyet" deyimini koyarak, "laiklik" kavramının, toplumu kapsamadığını kabul etmiştir. Böylece, Cumhuriyetin halkın bütününü de kavrayan laiklik anlayışının ruhu ve özü değiştirilmiştir.

Oysa, Türkiye'de "laiklik" kavramı, "sekülerizm"i de kapsamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yürürlüğe giren kanunların uygulamalarından sonra, 1937'de Anayasa'ya giren laiklik, sadece devlet fonksiyonlarını kapsamaz, aynı zamanda ve daha güçlü olarak toplumu da içine alır. Bu devrimler Cumhuriyetin özünü oluşturur.

Toplantı özgürlüğü

Toplantı hakkının kullanılmasında, *"Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idari merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergahı tespit edebilir"* hükmü yerine *"Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir"* ibaresinin konulması önemli bir gelişmedir. Ancak, *"Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir"* biçimindeki muğlak ifade korunmuştur.

Seçim kanunlarında değişiklik

Seçimlere az bir zaman kala seçim kanunlarında değişiklik yapılmasının sakıncaları görülmüş olmalı ki, 67. maddeye *"Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz"* hükmü konulmuştur. Ancak bu düzeltmeyi yapan Meclis, *"bu Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yapılacak ilk genel seçimde uygulanmaz"* diye geçici bir madde ekleyerek, kendi dönemini bu kuralın dışına çıkartmıştır.

Geçici madde, seçim kanunlarında her dönem gibi bu dönemde de değişiklik yapılacağını gösterdiği gibi, bu değişiklik önerisinin seçimlerden bir yıl önce değil, seçimlere yakın zamanda, hatta alışıldığı gibi, erken seçim kararının verildiği gün Meclis'e getirilip yasalaştırılacağına işaret etmektedir.

Partilerin kapatılması

Partilerin kapatılmasının Anayasa'da zorlaştırılması, Refah Partisi'nin (RP) kapatılmasından beri tartışılmaktaydı. RP'nin devamı olan Fazilet Partisi (FP) ömrü boyunca (!) "Partilerin kapatılmasına karşı" olduğu söylemini geliştirmiş ve tekrarlamıştır. Bilindiği gibi, FP'nin kapatılmasının ardından iki parti, Saadet Partisi (SP) ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kurulmuştur. Son değişikliklerin tartışıldığı günlerde (Mayıs-Eylül 2001) SP ve AKP'nin, partilerin kapatılmasını pazarlık konusu haline getirdikleri söylenmiştir.

Partilerin, 68'inci madde hükümlerine aykırı eylemlerin işlendiği bir "odak" haline geldiğinin tespit edilmesi halinde Anayasa Mahkemesince kapatma kararı verileceği hükmüne açıklama getirilmiş, "odak" deyimi tanımlanmıştır.

Bir siyasi parti 68'inci maddeye göre, *"nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş"* sayılacaktır. 149'uncu maddede yapılan değişiklikle, Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma kararını beşte üç çoğunlukla vermesi kuralı getirilmiştir.

Bunlar dışında, partilere *"temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması"* kuralıyla kapatmadan önceki aşamalar arttırılmıştır.

Siyasi partilerin kapatılmasının yasalardan çıkarılması ya da zorlaştırılması isteğinin, siyasi partiler kanunu değiştirilerek karşılanması yolu tercih edilmemiştir.

Ayrıntılara girilmesi

Anayasa'da dolaylı anlatımlarla, siyasal hayatın düzenlenmesinin toplumu ilerde nelerle karşılaştıracağını tahmin etmek zordur. Kapatılmadan şikayetçi olan partiler, Siyasi Partiler Kanunu'nu değiştirmeye çalışmak yerine, değişiklik gündeme geldiğinde, oy verme karşılığında kendi isteklerini öne sürmekte, Anayasa değişikliklerinde nitelikli oy çoğunluğu aranmasını pazarlık gücü olarak kullanmaktadırlar. Birbirlerine güvenmedikleri için, bir taraf kanun değiştirmeyi Anayasa'dan sonraya bırakmayı, diğer taraf da öne almayı kabul etmemiştir. Partilerin birbirlerine güvensizliği sonucu bu ayrıntılar Anayasa değişikliğine taşınmıştır.

Yasama yetkisinin sınırlanması

Bu değişiklikle, genel af çıkarılmasında ve idam cezasının onaylanması kararlarında, Meclis üye tam sayısının beşte üç oyunun olumlu oyu aranması kuralı getirilmiştir. Bu ve benzer hükümler Meclisin yasama yetkisini sınırlamaktadır.

Af kanunları gibi, yanlış olduğu düşünülen kanun ve kararların önlenmesi, yasama gücünün azaltılmasının gerekçesi olabilir mi? Bence Meclis kendine güvenerek, halk ve devlet zararına karar vermeyeceğine inanabilmeliydi! Toplumca kabul edilmemiş son af kanunu, milletvekilleri çoğunluğu af tasarısının yanlışlığını görmedikleri için değil, liderlerini etkileme imkanından mahrum oldukları için çıkmıştır.

İdam cezası bütünüyle kaldırılmak yerine, *"Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri"*yle sınırlanmış ve yerine getirilmesi kararlarında nitelikli çoğunluk aranması kabul edilmiştir. İdam cezası ilke olarak kalacaksa, hangi suçlara hangi şartlarda idam cezası verileceğinin düzenlenmesi kanunlara bırakılmalıydı. Meclis'te kabulü de, 3/5 çoğunluk aranması, idam cezasına özel bir statü kazandırmıştır. Savaş kararı için sade çoğunluk yeter görülmekte, savaş ve terör suçlarından yargının verdiği idam cezasının ona-

yı için daha yüksek çoğunluk aranmaktadır. Üstelik bu hükmün *"Anayasanın 14. maddesindeki fiilleri işleyenler hakkında"* uygulanmayacağına dair geçici madde eklenmiştir. İlke olarak idam cezası kaldırılmak yerine, idam kararının yerine getirilmesi kararı için nitelikli oy çoğunluğu aranması, içtüzük uygulaması bakımından tutarlı olmadığı gibi, yasama yetkisi sınırlanmasının örneğidir.

Geçici 15'inci madde

Değişikliğin önemli maddelerinden biri geçici 15'inci maddenin 3. fıkrasının yürürlükten kaldırılmasıdır. Kaldırılan fıkraya göre, *"12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Başkanlık Divanı'nı oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasa'ya aykırılığı iddia edilemez"*di. [21]

Bu değişiklik sonucu yargılama sırasında yargıç kararıyla Dernekler, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Siyasi Partiler, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri, Vergi Mahkemeleri Kuruluşu ve Görevleri, Danıştay, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Kamulaştırma, Çevre Kanunları gibi yasalar için, Anayasa Mahkemesi'ne dava açılması mümkün hale gelmiştir.

AB kriterleri, Ulusal Plan ve AİHS karşılaştırılması

Anayasa değişiklikleriyle AB kriterlerine uyum için esaslı adımlar atılması yolu açılmış olmaktadır.[22]

Değişiklikleri Ulusal Program ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile karşılaştıran Başbakanlık AB Sekreterliği'nin raporunda, *"Bu Anayasa değişikliği, Türkiye'de demokrasinin ve siyasal sistemin gücünün önemli bir göstergesini teşkil etmektedir. Özü itibariyle düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, sivil yönetimin ve demokrasinin güçlendirilmesi, kişi hürriyetleri ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, iletişim hürriyeti, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ile kadın-erkek eşitliği gibi alanlarda önemli düzenlemeler içeren bu Anayasa değişikliği paketi içindeki 23 madde Ulusal Program'da belirtilen hususlarla doğrudan bağlantılı bulunmaktadır."* denilmiştir.[23]

Uyum Kanunları

Değişikliklerin hayata yansıması ve yaşamımızda anlam kazanması için, birçok kanunda değişiklik yapılması, yeni kanunların çıkarılması gereklidir. Dernek, toplantılar ve benzer konularda yargıya gidildiğinde, yargılama konusunun anayasaya aykırılığı ileri sürülebilecekse de, yeni düzenlemeler yapılmadan kişi haklarının kullanılmasında yeter genişleme sağlanamayacaktır.

Aralık ayı ikinci haftasında gazetelerde, anayasa değişiklikleriyle uyum yasalarının ele alındığına dair haberler ve yorumlar yayımlanmıştır.

Sonuç

Anayasa değişiklikleriyle insan hak ve özgürlüklerinde önemli gelişmeler sağlanmıştır ve yasalar bu gelişmelere uyumlu hale er geç getirilecektir. Yasaların uygulanması süresinde kişilerin, yargının, idarenin, sivil toplum örgütlerinin ve medyanın insan haklarını nasıl anlayıp, anayasa değişikliğine nasıl uyum sağlayacakları da sorulması gereken sorulardır. Kısaca "Zihniyet değişimi"nin yasal değişikliklere ayak uydurmasından endişe edenler haksız sayılmazlar.

Bugüne kadar yasalarımızın toplumun gerisinde olduğunu söylüyorduk, şimdi de yasaların toplumun ilerisine geçtiğini söyleyebiliriz! Toplumun siyasal kültürü, gelenekleri ve alışkanlığı, yasaların tanımladığı yaşamın gerisinde kalmıştır. Bu durum gerçekse, son aylara kadar halkın geri kalmış yasaları değiştirme çabası, toplum-yasalar arasındaki çekişme tersine dönecek, yasalar halkı kendi düzeyine çekmeye çalışacaktır. Bu bir yarıştır! Gelecek aylarda, yasaların öngördüğü topluma erişme uğraşısına tanık olunacaktır. Halkımızın yarışı kazanması için, yönetim ve yargı sistemlerinin yenilenmesi, topyekün yetişkinler eğitimi, ... gibi kapsamlı projelerin yürürlüğe konulması gerekir!

Anayasa'da değişiklikler
(Eylül-Kasım 2001)

s1	Md	Başlık
A	**0**	**INSAN HAKLARI**
1	**0**	**Kişi özgürlükleriyle ilgili değişiklikler**
	B	Başlangıç
	13	Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması
	14	Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması
	19	Kişi hürriyeti ve güvenliği
	20	Özel hayatın gizliliği
	21	Konut dokunulmazılığı
	22	Haberleşme Hürriyeti
	23	Yerleşme ve seyahat hürriyeti
	26	Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti
	28	Basın Hürriyeti
	31	Kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı
	33	Dernek kurma hürriyeti
	34	Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı
	40	Temel hak ve hürriyetlerin korunması
2	**0**	**Yurttaşlık hakları**
	41	Ailenin korunması
	66	Türk vatandaşlığı
	74	Dilekçe hakkı
3	**0**	**Siyasal haklar**
	67	Seçme seçilme
	gm	67. M. ile İlgili A fıkrası
	69	Siyasi partilerin uyacakları esaslar
4	**0**	**Ekonomik haklar**
	46	Kamulaştırma
	49	Çalışma hakkı /
	51	Sendika kurma hakkı/
	55	ücrette adalet
	65	Devletin iktisadi görevlerinin sınırları
B	**0**	**YASAMA**
	87	TBMM görev ve yetkileri / af, ve ölüm cezası
	gm	87. M. İle ilgili B fıkrası
	86	Ödenek ve yolluklar
	89	Kanunların yayımlanması
	94	Başkanlık divanı
	100	Meclis soruşturması
C	**0**	**YÜRÜTME**
	118	MGK
D	**0**	**YARGI**
	36	Hak Arama hürriyeti
	38	Suç ve cezalara ilişkin esaslar
	149	Anayasa Mahkemesi çalışma usulü (3/5)
	gm1	15.Geçici Madde 3. fıkra

17 Ekim 2001 tarihli 24556 (Mükerrer) sayılı nüshasında

Notlar

1 Anayasa değişikliği kanun teklifleri ve gerekçeleri için TBMM 339, 389, 737 ve eki, 753 nolu sıra sayılarına bakılabilir. Partiler arası komisyon çalışmalarıyla ilgili haberler, özellikle 21-25 mayıs, 13-27 Haziran, 24 Ağustos, 10-21 Eylül tarihli gazetelerde görülebilir.
2 Teklif gerekçesinde aynen şu cümle vardır: "Teklif, Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilerin eşit şekilde temsil edildiği Partilerarası Uzlaşma Komisyonunca hazırlanmıştır." Bkz.:TBMM, 21 Dönem, SS:737
3 Bkz.: Radikal Gazetesi, 25 Mayıs 2001, "En büyük sivil adım" başlıklı haber.
4 Bkz.: 15 Haziran 2001 tarihli Radikal Gazetesi, "Şimdi söz liderlerin" başlıklı haber. Haberde, biri Anayasa'nın "Başlangıç"ında, 36'sı da maddelerinde olmak üzere "37 değişiklik"ten bahsedilmiştir.
5 27 ve 28 Haziran tarihli gazeteler. Bir çok kurum ve kişinin Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu ve seçim kanunlarında değişiklik istekleri 2001 yılı boyunca gazetelerden eksik olmamıştır. 27 Mayıs tarihli gazetelerde Barolar Birliği'nin bildirisi yer almıştı. 1961 Kurucu Meclisi Anayasa Komisyonu sözcülerinden Coşkun Kırca'nın, 4-8 Temmuz tarihlerinde "Bu böyle olmaz", 9-14 Temmuz tarihlerinde "Nasıl bir siyasi sistem" başlıklı bir dizi makalesi Akşam gazetesinde yayımlanmıştır. TUSİAD'ın 22 Mayıs tarihli gazetelerde "10 Emir" başlığıyla yayımlanmış, anayasada ve siyasal hayatı düzenleyen kanunlarda değişiklik istekleri 27 Haziran'da düzenlenen basın toplantısında yinelenmiştir.
6 Murat Yetkin, 23Ağustos 2001 tarihli Radikal'de, MGK görüşmeleri ve görüşmeleri ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın Kurula sunduğu hazırladığı raporu kaynak göstermeden özetlemiştir. 23 Ağustos 2001 tarihli Radikal.
7 5 Eylül 2001 tarihli gazeteler
8 11 ve 12 Eylül 2001 tarihli gazeteler
9 Kanun teklifi 38'i numaralandırılmış ve biri Geçici Madde olmak üzere 39 maddeden oluşmuştur. Bkz.: TBMM, 21 Dönem, SS. 737
10 Birinci oylama sonuçlarıyla, ikinci görüşmeye esas olacak metin için bkz.: TBMM, 21. Dönem (S. Sayısı: 737'ye 1. Ek.
11 Her madde ve tümü için olmak üzere birinci ve ikinci oylamada 37'şer kez oylama yapılmıştır. İkinci oylamaya ortalama 457 üye katılmış, bunların 427 (%93,6) si kabul , 24 (%5,2) si ret oyu vermiştir.
12 TBMM 21 dönem, 4 yasama yılı, 3 birleşim, 3 Ekim 2001, Tutanak, s.22
13 Bunlar, Milletvekili seçilme yeterliği (76), Yasama dokunulmazlığı (83) ve Milletlerarası anlaşmaları uygun bulma (90) başlıklı maddelerdir.
14 10 – 16 Ekim 2001 tarihli gazeteler.
15 Mektup metni Cumhurbaşkanlığının web sayfasında yayımlanmıştır.
16 17 Ekim 2001 tarih ve 24556 (Mükerrer) sayılı TC Resmi gazete
17 22 Ekim 2001 tarih ve 24561 (Mükerrer) sayılı T.C. Resmi Gazete'de "Cumhurbaşkanlığından alınan 22/10/2001 tarih ve B.01.0.KKB.01-18/C-4-2001-726 sayılı yazı uyarınca halkoyuna sunulmak üzere" yayımlandığı belirtilmiştir.
18 4720 sayılı Kanun'un, teklif metni ve komisyon raporu için bkz: TBMM, 21 dönem, SS.753. Kabul tarihi: 21 Kasım 2001, Kanunun Cumhurbaşkanlığınca yayım için Başbakanlığa gönderilmesi: 30 Kasım 2001, Yayımı: T.C. *Resmi Gazete*.
19 Neşe Düzel'in MHP Genel Başkan Yardımcısı Şevket Bülent Yahnici ile görüşmesi, 26 Kasım 2001 tarihli Radikal gazetesi.
20 TBMM Tutanak, 25 Eylül 2001, 13'üncü madde görüşmelerinde AKP sözcüsü Musa Uzunkaya, ANAP sözcüsü Yaşar Topçu, DYP Ahmet İyimaya "İnsanların ve halkın laik olamayacağı, devletin laik olacağı" görüşü üzerinde durmuşlardır. M. Uzunkaya tırnak içinde verdiğimiz cümlenin Prof. Mustafa Erdoğan'a ait olduğunu belirterek nakletmiştir.
21 1982 Anayasasına göre yapılan seçimlerden sonra başkanlık divanı 6 Aralık 1983'te oluşmuştur.
22 Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun, 13.11.2001 tarih ve SEC (2001) 1756 sayılı "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 2001 Düzenli Raporu"nda bu husus zikredilmiştir. B.1, s:12.: "1982 Anayasası'nda, düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, sivil otoritenin güçlendirilmesi, örgütlenme özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği gibi konularda yeni hükümler getiren otuz dört madde değişikliğinden oluşan paket, 3 Ekim 2001 tarihinde kabul edildi. Bu değişiklikler arasında kimileri, Kopenhag siyasal kriterleriyle, Katılım Ortaklığı ve MBUP ile bağlantılıdır."
23 Rapor, Başbakanlık web sayfasında yayımlanmıştır.

tut benim olsun... şarkım sürer sabaha kadar melekler uçar üstümüzde... benim şarkılar biraz farklıdır kusura bakmasınlar... bunu sana yazdığımı bilmezsin bir yabancı şarkı gibi dinlersin...

benim için ah mutluluk şarkılardaki dümbelek... sensiz şarkı olmaz sözler kafiye tutmaz... bir şarkı tut senin olsun bir şarkı

her ayın başında, en geç beşinde

ROLL

Enformasyon Gettoları: İnternet ve Demokrasi Tartışması

THOMAS NAGEL

Cass Sunstein, *republic.com*, Princeton University Press, 2001.

İnternet'in en çarpıcı etkilerinden biri, bağlantı kurmada ve enformasyonda sınırsız uzmanlaşmaya olanak sağlamasıdır. Sıradışı bir konuda baskısı tükenmiş bir kitap arıyorsanız, İzlanda'dan Avustralya'ya hangi sahaflarda bu kitabın bulunduğunu hemen öğrenebilir, fiyatları ve koşulları karşılaştırabilir, birkaç saniyede kitabı ısmarlayabilirsiniz. İlgilendiğiniz herhangi bir konuda dünyanın dört bir yanında insanların neler söylediğini okuyabilir, bu ilgi alanını paylaşan başkalarıyla tartışmaya girebilir ve son derece dar bir alanda bile çeşitli yerlere dağılmış uzmanlar topluluğuna –bilgisayar yoluyla bu tanıma ve dile getirme olanağı olmasa pek de var olamayacak bir topluluğa– görüşlerinizi iletebilirsiniz. Uzman ağların varlığı her tür ilgi alanı için geçerli olup, bunların sayıları hızla artmaktadır.

Amerika anayasası konusunda önde gelen uzman hukukçulardan Cass Sunstein, İnternet yoluyla olanakların kapsamının genişlemesini önemli görenlerden biridir, ama bu yaygınlaşmanın bir başka sonucu hakkında bizi uyarmaya çalışmaktadır – tıpkı reçetesiz satılan her soğuk algınlığı ilacının olası yan etkilerine ilişkin ürkütücü uyarılar gibi. Bu kısa, gazeteci üslubuyla yazılmış saldırıda Sunstein, hangi bilgi ve görüşlere kendimizi açacağımız konusunda İnternet'in her birimize verdiği denetleme –bir iletişim dünyasını kendi çıkar ve inançlarımız doğrultusunda biçimlendirebilme– gücünün demokrasiye bir tehdit oluşturduğunu öne sürmektedir. Tehdit şudur: Bireylerin yaptıkları seçimler toplu olarak öyle kapsayıcı bir toplumsal parçalanmaya yol açacaktır ki, kamusal alan ortadan kalkacak, geriye üyelerinin yalnızca kendi topluluğundaki öteki üyelerle konuştuğu, görüşleri farklı olanlarla asla konuşmadığı, yalnızca işitmek istedikleri türden görüşlere kendilerini açtığı çok sayıda ortak zihniyetli altgruplar kalacaktır.

Bu gerçekleşirse, demokrasiye bir tehdit söz konusu olacaktır; çünkü Sunstein'in savunduğu müzakereci, cumhuriyetçi demokrasi anlayışında, demokrasi yalnızca bir toplumun bütün üyelerinin farklı, özel tercihlerinin bir araya gelmesiyle iş görmez. Daha çok, demokrasinin toplumun üyelerini kamusal tartışma yoluyla toplu kararlara ulaşmaya zorlaması istenir; bu tartışma kısmen seçilmiş temsilciler yoluyla yürütülür ve birbirini ikna etme ya da hiç olmazsa karşılıklı olarak kabul edilebilir ödünlere ulaşma gereksinmesinden kaynaklanır. Sunstein'in kaygısı, çok tirajlı gazeteler, dergiler ve televizyon ağı gibi "genel çıkar aracıları"nın sağladığı kamusal alan olmaksızın, bu tartışmaların oy verenlerin gözleri önünde yapılabileceği herhangi bir alanın kalmayacak olmasıdır. Birçok insanın ister istemez karşısında bulacağı hiçbir şey –kendi seçimlerine bağlı olmaksızın karşılarına çıkacak hiçbir şey– olmayacaktır.

Sunstein, meseleyi ifade özgürlüğünün değerine ilişkin iki kavrayış arasındaki bir karşıtlık çerçevesinde ele almaktadır: Bu kavrayışlardan biri tüketici egemenliğine dayanan, bireyci yaklaşımdır, öteki siya-

sal egemenliğe dayalı, kamusal yaklaşım. Tüketici egemenliği her bireyin istediğini söyleme ve işitme hakkını korumakta, ama kimseye görüşünün işitilmesi hakkını vermemektedir. Siyasal egemenlik, müzakereci demokrasi ideali çerçevesinde, kamusal alana ortak erişim haklarını gerektirmektedir – bu, kamusal alanda konuşmalarla başka insanların dikkatini çekme ya da kaldırımda onlara bildiri dağıtma gibi yöntemlerin dayatılması anlamına gelse bile. İlki açıkça sansüre karşı yasaklamaların gerekliliğini ortaya koyabilir; ikincisi ise, daha az bilinmekle birlikte, ifade özgürlüğü alanları olarak sokakların, parkların, hatta alışveriş merkezlerinin ABD anayasasının yasal koruması altında oluşunu gerekçelendirmek için gereklidir. Sunstein'a göre, sansürün geçerli olduğu ve olmadığı koşulları düşündüğümüzde bile, siyasal egemenlik ölçü olmalıdır: demokrasinin temel bir koşulu olarak siyasi konuşmanın korunması ifade özgürlüğünün özü olarak görülmelidir. Bireyci değeri "tüketici" egemenliği olarak tanımlamada yanlı bir tutum söz konusu olsa bile, burada daha sonra döneceğim önemli bir ilke sorunu söz konusudur.

Peki parçalanma kaygısı konusunda ne demeli? İnternet'in sağladığı yaygın seçim olanakları, modern demokrasilerdeki yurttaşların birbirleriyle şimdikinden daha az konuşacakları –şimdi sınırlı olarak katıldıkları siyasi tartışmayı bile bir yana bırakacakları– anlamına mı geliyor? Hayatın değiştirilemez gerçeklerinden biri, zamanın çoğaltılabilir olmayışıdır. Dikkatimiz ne kadar özgül ve kişisel kaygılara yönelirse, ortak alana yönelik dikkatimiz o kadar azalacaktır. Bununla birlikte, Sunstein'in uzmanlaşma ve bireysel denetimin etkileri konusunda aşırı derecede olumsuz bir tutum takındığı kanısındayım.

Sunstein'in kendisi, İnternet'ten önce, özel ilgilere seslenen dergi ve radyolar gibi son derece farklı kitle iletişim araçları yoluyla ve gönüllü dernekler aracılığıyla insanların her zaman benzer zihin yapısındaki kimseleri aradıklarını ve hoşlanmadıkları görüşlerden kendilerini korumaya çalıştıklarını belirtmekte; ayrıca, şu bariz gerçeği istatistiksel kesinlikle ortaya koyan ciddi psikolojik araştırmalardan söz etmektedir: Karşıt görüşlerdeki insanlar arasındaki tartışma, görüş hareketinin merkeze doğru hareketini teşvik eder; buna karşılık, bir konuda aynı safta yer alanlar arasında geçen tartışma, onların öteki safta yer alanlara olan uzaklıklarını pekiştirme eğilimi gösterir. Buna "grup kutuplaşması" adı verilmektedir ve ırkçıların, silah düşkünlerinin, bomba yapımı bilgisini yayanların, vb. hâkim olduğu İnternet tartışma gruplarında belirgin olarak görülür. Elbette, İnternet bu insanların birbirlerini bulmasına yardımcı olmuştur, tıpkı eski oyuncak asker ve az bulunur çizgi roman koleksiyoncularına yardımcı olduğu gibi.

Ne var ki, bu tür olanakların artması, uzmanlığın bütün dikkatimizi eritip yok edeceğini göstermez. Uzmanlaşmayı daha kolay ve daha kesin hale getirmekle birlikte, bunun, birçok insanın bildiği şeyleri bilme ve birçok insanın düşündüğü şeyler hakkında fikir sahibi olma yönündeki tükenmez arzumuzu ortadan kaldıracağına inanmak için herhangi bir neden yoktur. Sunstein, istenmeyen bilgilerle ya da farklı görüşlerle karşı karşıya kalmanın birçok insan açısından reklamları andırdığını düşünüyor gibidir: insanlar, gerçekten istediklerini alabilmenin bedeli olarak ondan kaçamazlar; kendi dar ilgi alanları açısından gazeteleri ya da dergileri okur ya da televizyon haberlerini seyrederler, sonra ellerinde olsa bunların arasına katmayacakları şeyler gösterilir onlara. Ne var ki, birçok insan böyle denetim hastası değildir: genel bir merak duyguları vardır ve yaşamlarında her şeyin en küçük ayrıntısına kadar planlı olmamasını arzularlar.

Sunstein'in parçalanma kaygısından daha ciddi olanı, kaçınılmaz olarak sınırlı bir kamu alanını kaplayabilecek ortak bilgi ve belirgin görüş çeşitliliğinin nasıl seçileceği sorunudur. Mevcut bilgi arttıkça –her türden kültürel katkı ve keşiflerin sayısı çoğaldıkça– insanların kamusal alan için ayırdıkları dikkat payını yoğunlaştırdıkları doruk noktasındaki sınırlı yer için daha çok rekabet olacaktır. Malzemenin giderek daha büyük bir hızla çoğalmasıyla ve geçmişten her şeyin korunup hemen mevcut kılınmasıyla (örneğin, sinema tarihi) birlikte, seçme sorunu altından kalkılamayacak bir hal almaktadır. Torunlarımız, tek bir uygar topluluğun parçası haline gelmek için ne öğrenmek durumunda kalacaklar? Aramamıza gerek kalmaksızın gözümüzün önüne gelecek şeyleri seçme konusunda hangi kurumlara güvenebiliriz?

Dört yüzyıl önce erişim son derece güç olmakla birlikte, seçim güç değildi. Eğitimli bir insan elinin altındaki her şeyi seçebiliyordu. Bugün yalnızca sayısız yayın, film ve televizyon bile seçme yetimizi felç ediyor, İnternet de mevcut malzemeyi büyük ölçüde çoğaltıyor. Anlamlı bir kamunun birliğini yöneten aracıların gücü çok büyük. Modern herhangi bir demokraside, önde gelen birkaç gazetenin içerik konusunda aldığı seçici kararların eğitimli insanların öğrendikleri şeyler üzerinde büyük bir etkisi var (sözgelimi, bir kitabın tanıtımına bu gazetelerin sayfalarında yer verilip verilmediğini düşünün). Televizyon haberleri benzeri bir konumda; üstelik, bu amansız öne çıkma yarışı olsa olsa zamanla daha kötü hale gelebilir. Birçok insanın bilgi aldığı konularda bilgi almak istiyoruz, bu da eşgüdüm görevini üstlenecek bir kaynak üzerinde uzlaşmayı gerektiriyor; oysa böyle bir uzlaşma da keyfilik riskini, hatta kesinliğini taşıyor kaçınılmaz olarak.

Şu ana kadar, üretim ve dağıtım giderlerindeki büyük tasarruflara karşın, elektronik gazete ve dergiler basılı gazete ve dergilerin yerini alamadı. İnsanlar bu elektronik yayınlar için para ödemek istemiyorlar, bu yayınlar da kâr etmelerini sağlayacak oranda reklam alamıyorlar. Ama basılı medya zamanla gücünü yitirse bile, çok sayıda insanın gördüğü bir şeye olan talep (sırf kamu bilincini oluşturduğu için) ortadan kalkmayacaktır. Birçok insan hoşlanmadığı ya da beklenmedik gerçeklerden ve görüşlerden kendisini tamamıyla uzak tutmak istememektedir; insanlar kamusal bir alanı işgal etmek isteyecekler ve tüketici talebi, insanlar başka insanların oldukları yerde olmak istedikleri için (hiç olmazsa vakitlerinin bir bölümünde) böyle bir ya da birkaç alan yaratacaktır. Bu, kısmen siyasi sistemin kendisinin taleplerinden kaynaklanmaktadır.

Benim tahminim böyle. Ama Sunstein, İnternet'in baskın etkisinin parçalanmaya ve grup kutuplaşmasına doğru olacağı ve bu eğilime karşı koymak için önlemler alınması gerektiği kanısında. Ya da belki de Sunstein yalnızca bu olasılık konusunda düşünmemizi istiyor; uyarılarını çoğu zaman öyle sakınımlı bir üslupla dile getiriyor ki, bu konuda kesin bir şey söylemek zor. Kitap, bireysel ifade özgürlüğünün müzakereci demokratik değerlere hizmet edecek şekilde düzenlenebileceği iddiasının genel bir savunusunu içermekle birlikte, yazarın savunmak istediği, son derece suya sabuna dokunmayan bir şey ve sonucu da kuşkulu.

ABD yasası konuşmacıların kamusal alana erişim haklarını ne ölçüde genişletmek gerektiği sorunuyla mücadele etmiştir. Anayasa Mahkemesi gazeteleri farklı görüşleri dile getirme konusunda zorlama girişimini kesin olarak reddetmiştir. 1970'li yıllarda, televizyon kanallarının sayısının azlığı karşısında, mahkeme hükümete kamu meselelerine dikkatin çekilmesi ve yayınlanan görüşlere karşı çıkanlara cevap hakkının tanınması gibi konularda yayıncılara belli kuralları dayatma yetkisini vermişti: bir tür haktanırlık anlayışıydı bu. Bunun çeşitliliği artırıcı değil, yavanlaştırıcı bir etkisi oldu, çünkü televizyon kanalları yayınlarında karşı tarafa yer vermemek için ihtilaflı konulara girmekten kaçınmaya başladılar. Her durumda, kanal sayısı azlığı kablolu televizyon çağında artık bir sorun olmaktan çıktı ve dayatmacı kurallar eski gücünü yitirdi – kablolu televizyon sağlayıcılarının yerel yayın ve eğitim istasyonlarına birkaç kanal ayırmaları zorunluluğu dışında.

Gene de, Sunstein'a göre, belli bir siyasi görüşü temsil eden İnternet web sitelerinin otomatik olarak karşıt görüşteki sitelere – eşcinsel haklarını savunan grupların köktendinci sitelere ve tersi– bağlantı (*link*) vermeleri yerinde olacaktır. "İdeali," diyor Sunstein, "bu tür bağlantıların gönüllü olarak verilmesidir. Bağlantı ve hiperbağlantı konusunda, dünya görüşünden bağımsız olarak, daha fazla güvence veren yasaların çıkarılmasını düşünmek de yararlı olabilir." "Düşünmek de yararlı olabilir" sözü fazla zayıftır; ayrıca, bu yöndeki gerçek herhangi bir yasanın Sunstein'in müzakereci demokrasiden türettiği düzenleme anlayışı çerçevesinde bile anayasanın onayını alacağından kuşkuluyum.

Sunstein demokratik tartışmaya ayrılmış web siteleri için –sözgelimi, yalnızca katıldığımız görüşlerle değil, kendi gözde konularımızda tartışabilecek her tür insanla karşılaşabileceğimiz "muzakerecidemokrasi.com" ya da "kamu.net" adındaki siteler– devletin mali destek vermesini de önermektedir. Hiç kuşku yok ki, yeni düzenin esinlediği genel deneylerin bir parçası olarak bu tür değerli ve can sıkıcı gelişmeler de olacaktır. Ama burada merkezi bir denetim uygulama

güdüsü –Sunstein'in güçlükle bastırır göründüğü bir güdü– gerçekten de yanlış olur. Uluslararası planda önemli bir mesele olan, ama ABD'de ciddi bir sorun oluşturmayan –anne-babaların çocuklarının neleri görebileceklerini belirlemelerini sağlayan filtrelerin tasarlanması dışında– sansürden söz etmiyorum; Sunstein'ın "tüketici egemenliği" konusundaki genel güvensizliğinden ve bazı başka alanlarda olduğu gibi burada da bireysel seçimin özgürce kullanılmasının büyük kolektif zararlara yol açacağı –üstelik yalnızca grup kutuplaşmasının demokrasi üzerindeki etkileri yoluyla da değil– inancından söz ediyorum.

Bu elbette her zaman aklımızda tutmamız gereken bir tehlike: birçok bireyin akılcı yoldan kendi çıkarlarının peşinden gitmesinin bütün o insanları daha kötü bir duruma sürüklediği çevre kirlenmesi, nüfus artışı ya da silahlanma yarışı gibi yıkıcı bir tutsaklık ikilemi tehlikesi. Ama Sunstein tüketici seçeneklerinin genel artışında bile bu kusuru görmek istiyor, gerekçesi de şu: Bireyler, yalnızca başka herkesin sahip olduğu şeylere sahip olmak için bilgisayar, televizyon ve müzik setleri gibi ürünlerdeki hızlı model değişimine ayak uydurmaya çabalamak durumundalar, ama sonunda daha düşük teknolojiyle üretilmiş ürünlere sahip oldukları birkaç yıl öncesine oranla daha mutlu olmuyorlar, hatta "tüketici değirmeni" olarak bilinen şey onları daha mutsuz kılabiliyor.

Büyük bir saygıyla sunulan psikolojik araştırmaların son derece yararsız bir şeyi "gösterdiği" bir başka örnek bu. Elbette, daha büyük televizyon ekranları, daha hızlı bilgisayarlar, daha gösterişli arabalar, rahat jet uçağı yolculukları ya da büyük bir bilgi birikimine İnternet yoluyla anında erişim insanları daha mutlu kılmaz. Mutluluğun bununla ne ilgisi var? İnsanlar, yaşayacak yeterli olanaklara sahip olmak ve korkunç bir kovuşturmanın kurbanı olmamak koşuluyla, var olan seçenekler çerçevesinde yaşamlarını nasıl sürdürdüklerine bağlı olarak aynı mutluluk ya da mutsuzluk dengesi içinde yaşayacaklardır. Teknolojik yeniliklerin değeri bizi daha mutlu kılmalarından değil, daha fazla şey yapmamızı ve daha çok şey yaşamamızı sağlamalarından, olanaklarımızı genişletip zenginleştirmelerinden kaynaklanır. Bu yenilikler kaygı, başarısızlık, haset gibi yaşantılara ya da yitirdiklerimize ilişkin bilgiye de kapı açabilirler, peki ama bundan ne gibi bir sonuç çıkarmamız gerekiyor? Tatminsiz bir Sokrates olmak, tatmin olmuş bir domuz olmaktan iyidir. Mutluluk, elde edebilirsek, harika bir şeydir, ama yegâne iyilik değildir. Uzun yaşamak da büyük bir olasılıkla insanı daha mutlu etmeyecektir, ama genç ölmekten iyidir.

İfade özgürlüğü ve insanın başkalarının hangi görüşlerine kendisini açması gerektiği konusundaki seçme özgürlüğü söz konusu olduğunda, Sunstein'in dediği gibi müzakereci demokrasinin toplu değerleri ve ortak bir dünyanın parçası olmak çok önemlidir. Özel bilgi kozalarına hapsolunmamamız gerekir. Ama birçok insan kamusal ve özel yaşamın bir sentezini istemektedir; elektronik bilgi patlamasının yarattığı gerçek sorun –o patlamadan önce de var olan bir sorundur bu– kamusal alan talebinin nasıl karşılanacağı ve bunun getirdiği, giderek acımasızlaşan seçimleri kimin yapacağıdır. Kanımca bu süreçte devlete önemli bir rol vermek yanlış olacaktır.

Sunstein'in yaklaşımına karşı ana kuramsal itiraz, bireysel özgürlüğün –İnternet'in büyük ölçüde artırdığı bir özgürlüktür bu– kendi başına önemine hakkını vermemesidir. İfade özgürlüğü ve insanın istediklerini duyma ya da okuma özgürlüğü, bireyin kendisi üzerindeki egemenliğinin birer yönüdür; bireyin kendi üzerindeki egemenliği modern liberalizmin özünü oluşturur: kolektif iradenin denetleme hakkının bulunmadığı bir şeydir bu. Bu görüş, kaynağını cumhuriyetçi değerlerden almaz; sınırlı hükümet idealinin bir parçasıdır; bu ideale göre, barış içinde, adil ve düzenli bir toplu yaşamın getirilerinden yararlanabilmenin bir koşulu olarak devlete sınırsız yetkiler devretmeyiz. Devletin olanaklı kıldığı ve sayısı giderek artan ürünlerle fırsatların kullanımında teknolojik ilerlemeyi destekleyen ve onun ürünlerini koruyan yasal rejim aracılığıyla özgürlüğü koruma, demokratik müzakere için kamusal bir alanın teşvik edilmesi denli önemlidir. Umudum o ki, Sunstein bu değerlerden ilkinin ikincisine ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşünürken gereğinden fazla kötümserdir.

İngilizceden çeviren: Kemal Atakay

11 Eylül – Bir Saldırının Yankıları: Yerli ve Yabancı Basında Tahayyül Gücü

BORA ERDAĞI

21. yüzyılın ilk basamaklarını çıkmaya başladığımız bugünlerde, gelecek günlerin, zamansal ve mekânsal betimler açısından iyice yoğunlaşacağını çarpıcı şekilde kavramaya başladık. Trenz'in, "İnsana ait olan hiçbir şey bana yabancı değildir," sözü anımsatılmak istenircesine, şimdide olup bitenleri anlamak için bir çaba içine girdik. Trenz'in insanları 11 Eylül yıkıcılığını gerçekleştirirken, insana ait olmayanın ne olması gerektiğini de bir kez daha gösterdiler; insanın tahayyül gücünü biraz daha genişlettiler. Tarih bunlara alışık olsa da, öyle sanıyorum ki bizler pek alışık değiliz!

11 Eylül Saldırısı bağlamında oluşan gelişmeler hakkında, elbette tarihçilerin yorumlarını gün geçtikçe daha çok duyacağız. Birçok sosyalbilim disiplini, şimdiden bu oluşun tanıklığını betimleyen binlerce dokümanı arşivlerine toplamaya başladı. Tarihi, güncel bir oluşun içindeyken dahi kavramakta zorluk çekenlere ise Cogito/Güncel dizisinden çıkan *11Eylül–Bir Saldırının Yankıları* benzeri kitaplar yardımcı olabilir...

11 Eylül kitabının içeriğini oluşturan yazılara bakacak olursak, büyük bir çoğunluğunun 11 Eylül Saldırısı'ndan hemen sonraki günlerde yazılmış, yerli ve yabancı basına ait köşe yazılarından seçilmiş olduğunu belirtmek gerekiyor. Kitaptaki yazılar yerli ve yabancı basın diye kategorilendirilmiş, fakat biz bunu kendimize göre başka bir şekilde de kategorilendirebiliriz. Elbette yapacağımız her türlü kategorilendirmeye ulaşmamızı olanaklı kılan, kitabın içeriğinin pekçok farklı anlayışı bir araya getirme eğilimidir.

Kitaptaki makalelerin yerli ve yabancı basın sınıflandırması ile tarihsel sıraya göre düzenlenmesine uygun olarak öncelikle bizim basınımızın 11 Eylül Saldırısı karşısında ortaya koyduğu tutumu ele almak yararlı olacaktır. Kitaba alınmış yazılardan görüldüğü üzere, yerli basınımız, ilk günlerde bir rüyadan uyanamamış! Büyük bir çoğunluk, yaşanılan durumu "yeni çağın başlangıcı, bir miladın doğuşu..." gibi sözlerle açıklamaya çalışmış ki, bazı yazarlar açısından bu yeni çağ, bu olaydan hemen sonra yaşanmaya başlanmıştır bile... Yine büyük bir çoğunluk bu olayın terörist bir saldırı olduğu, Amerika Birleşik Devletleri'ni küçük düşürdüğü, buna ciddi bir yanıtın Birleşik Devletler'ce verileceği, Türkiye'nin bu olanlardan çok etkileneceği ve bütün bunlara karşın Türkiye'nin "dünya arenasında" haklılığının ortaya çıkacağı, dolayısıyla da terör karşısındaki askeri ve uzlaşmaz tutumunun olumlanacağı, Birleşik Devletler'in halklarının bu acı olayla "gerçek dünyanın acılarını" tatmayı öğrendiği... gibi kanılara sahiptir. Bunların içinde bir söz var ki, büyük çoğunluğun yazılarında ümit ve paranoya karışımı bir dileği içeriyor: "Amerika Birleşik Devletleri kendine yakışanı yapacaktır(!)"

Birleşik Devletler'e yakışan nedir? Daha önce Amerikan yerlilerine ve güney halklarına açıkça ilan edilen savaşla başlayan ve tüm dünyaya yayılan CIA operasyonları mı? Japonya'nın yerle bir edilmesi ile başlayan "soğuk savaş" sürecinde doruğa çıkan pragmatist ve agresif politikalar mı? Yoksa savaşın/yıkımın, giderek gerilmekte olan kuzey-güney arasındaki ilişkilerin, bu milat

adlandırmasına denk düşecek biçimde bilgece çözümünü yaratmak mı?

Yerli basınımızın sözcüsü bazı köşe yazarlarına göre savaş gerçek çözüm; çünkü, tekrar aynı patavatsızlığın yaşanmasını önlemek için şiddete başvurmak gerekmektedir. Ertuğrul Özkök'e göre "... bu dünya aynı duyguları o alçak teröriste de tattıramazsa, yazıklar olsun ona..." (s. 40) Hadi Uluengin'e göre ise kâinatın başkenti olan New York'a yapılan saldırı, başkentin kaybolmasına neden olmuş. Hatta ona göre herkes bu "cennet"in yıkılışından sorumlu. "Kâinat, yoksa 59. Sokak metrosundaki kızı örnek alıp sen de başkentine isyan mı ettin? Yüz verdik diye astarını da mı istemeye yeltendin? Kâinat, haddini bil ve hizaya gel!" (s.112) Söylenecek pek fazla söz kalmıyor bu tutumlar karşısında; "Ya benden yanasınız, ya da yoksunuz" diyenlerden daha insaflı davranılmadığını düşünüyor insan.

Bir başka problemli yaklaşım da Taha Akyol'un teorik ve akıllıca çıkarımları ile belirlenen, aslında "İslami terör olgusunun" olamayacağına ilişkin kanaatten hareketle yanılsamalı bir durumun düzeltilmesine işaret eden, vaka'ya yeni tanım getirme çabasıdır, diyebiliriz. Akyol, sorunu şöyle çözmeye çalışıyor: "İslami kesim de terörizmi ve Taliban türü özünde terör yanlısı yapılanmaları açıkça suçlamalı, hatta *teröre karşı bir kültür* geliştirmelidir. Madem ki terör eylemleri, öfkeleri 'Müslümanlara yöneltiyor', öyleyse İslamın en büyük düşmanları din adına terör yapan bu *'Yeni Hariciler'*dir!" (s. 90)

Özellikle sağda yer alan *Akit*, *Yeni Şafak*, *Milli Gazete*, *Zaman*, *Türkiye* gazeteleri yazarlarının, yazılarında çoğunlukla değindikleri nokta, Usame bin Ladin'in ve Taliban'ın Birleşik Devletler'le olan ilişkisi ve Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması". Vurguladıkları bu iki noktadan hareketle vardıkları yer ise İslam dininin doğru algılandığında barış dini olarak yaşama kattıklarının daha da artacağı ve medeniyetler çatışmasının olası bütün sonuçlarının çok kötü olacağı. Ayrıca, özellikle sağ basında yer alan bir kısım yazarın kullandığı dil, 11 Eylül Saldırısı'nın vahameti karşısında oldukça kötü. Argo, yeniyetme delikanlılar gibi, ölçüsüzce kullanılmış. Gerçi bu tutumu basınımızın tamamında görmek mümkün. İşte birkaç örnek; "...yıkılmadım ayaktayım..." (s. 176), "...'karizmayı çizdirme'nin ezikliği..." (s. 136), "Façası bozulmuş kabadayılar..." (s. 126), "...manyak terör..." (s. 107), "Savaş pis bir şeydir, felakettir." (s. 138) Bu sözler derinlikten uzak ve devletleri kişileştirerek kamusallığın ortak değerlerini gözden kaçırmaktadır. Ayrıca gerçeklerle olan ilişkinin yitirilmesine ve "savurgan atışların arenasının" insanlık değerleri olmasına neden olmaktadır!

Basınımızdan bir grup yazar da olanları algılamak için hafiyelik yapmaya çalışıyor. Birleşik Devletler'in olası düşmanlarını ve onların bağlantılarını inceliyor. Tabii Ladin'in başaktör olduğu, CIA ve FBI tarafından belirlendiği için(!) otomatik olarak onun kimliği ve kişiliği de önem kazanıyor. Onun bir kahraman mı, İslamın idolü mü... olduğu belirlenmeden, tartışılmadan; sinsi ve öfkeli kişiliği(?) ile birlikte anılmaya başlanması, neyin açıklanmasına yöneliktir, anlaşılamıyor.

Bir başka açıdan, başka birkaç yazar da şu yorumda birleşiyor. Türkiye'nin kendi durumunu; Hizbullah, PKK, DHKP-C, İBDA-C... v.d. gibi ayrılıkçı, İslamcı ve sol grupların, Avrupa ve sınır komşularımız ile olan olumsuz ilişkilerimizin kaynağı olduğunu gösterebilmemiz için, neden terörle mücadelede attığımız adımların demokratikleşmeye yönelik tutumlarla değil de askeri ve uzlaşmaz çözümler eşliğinde ilerlediğini gösterebilmemiz için, hatta ekonomimizin terör harcamaları yüzünden bozulduğunu anlatabilmemiz için 11 Eylül Saldırısı'nın bulunmaz bir fırsat olduğunu söylemeye çalışıyorlar. Sanki yabancı ülkeler bizi anlamak için çaba sarf etmemiş gibi. Evet bizi anladılar, kendi pencerelerinden kendi çıkarları üzerinden; bizim onları ve başka ülkeleri algılamaktaki ikiyüzlülüğümüz gibi.

Türkiye'nin ve dünyanın pragmatist politikalardan ne uzun, ne de kısa vadede kazancı olacaktır. Yeni barışsever, eşitlikçi bir dalga politikası bütün bu çığırtkanlıklara rağmen daha gelecekçidir. Aydın Engin, "Ben de teröre karşıyım, ama..." başlıklı yazıların karşılaştığı öfkeyi anlayabilmek için aynı başlıklı yazısını bir gün bekledikten sonra yayımlıyor. Gerçekten kaç kişi Özkök'ün gazabına karşı, yazısının içeriğini değiştirmemeyi göze aldı!

11 Eylül Saldırısı genel olarak, köşe yazarlarımızın bir kısmının sığ yorumları nedeniyle ve analistlerin basında yeterince yer almamalarından ötürü bir parodiye dönüştürülmüş, olanlara magazinel bir boyut kazan-

dırılmıştır. Sanki kötü çete reisi ve çetesi bir iş kotarmış, iyi şerif ve adamları da onların peşine düşmüş gibi bir hava yaratılmıştır.

"Sanki başımızda az dert vardı da... Bir de bu... Ulan Usame, gözüne huriler, gılman ve de kevser şarabı mı göründü, burnuna 'şahadet şerbeti' mi koktu da durduk yerde kudurdun, hay senin sakalına..." (s. 82) türünden yaklaşımlar da gösteriyor ki, Hasan Pulur, Çetin Altan gibi fıkrayı, espriyi bir köşe yazısında yerli yerinde kullanan, az sözle çok şey anlatan yazarlarımız ile Ergin Yıldızoğlu gibi ciddi analistlere ihtiyacımız, görüşlerine katılmasak da, daha uzun süre olacak. Murat Belge'nin dediği gibi, "Dolayısıyla, biz gerçekten bize benzemeye devam ediyoruz. Üzüntüye mahal yok." (s. 124)

Kitapta, yabancı basından seçilen yazıların tarihsel sıralaması yok ve bazıları köşe yazısı değil, fakat yine de, kısıtlı da olsa uluslararası basında nelerin konuşulduğu yansıtılabilmiş. Noam Chomsky, Edward Said, Alain Touraine, Tarık Ali, Susan Sontag, Eduardo Galeano, Eric Hobsbawn gibi Batılı muhalif sol kanat düşünürlerin/yazarların yorum ve analizleri, biraz olsun yukarıda sorduğumuz bir kısım soruların nasıl bir tarihsel çerçeveyle ele alınması gerektiğini, an'lık tepkilerin uygarlığın gelişiminde nasıl yok edici bir kaos oluşturduğunu ve oluşturacağını, örneklere yer vererek gösteriyor.

Elbette yabancı basında da, yerli basında rastladığımız tepkilerin benzerlerine rastlamak mümkün. Buna Pascal Bruckner'in, Batımerkezci anlayışın bir yansıması olarak geliştirdiği söylem örnek verilebilir. "... Müslüman dünyanın radikal gruplarında özel hayatın hiçbir anlamı yoktur. Şehitlere altmış bakire ve aralıksız orgazm sözü verildiğine göre... Oysa böyle bir hayali ancak hayat yoksunları, hatta salaklar kurar, bunun altını çizmek gerek." (s. 203) Bir başka yazar, Barthélémy Courmont ise, Birleşik Devletler "..teröristlerin kullandıkları araçlara eğilmekte haklı." (s. 238) diyor. Bu söylem ve politikalara karşı yine yabancı basından gelen bir tepkiyi de gözden kaçırmamamız gerekiyor. Susan Sontag'ın "Hep Birlikte Aptallaşmayalım" adlı yazısında basının nasıl güdülendirildiği ve gerçeklikleri örtük kılabileceği dillendirilerek, kitlelerin kirletilmiş ruhunun nasıl yönlendirilebileceği uzun uzadıya anlatılıyor.

Yabancı basından derlenmiş yazılar genelde sağduyulu, soğukkanlı tavırların öncelenmesine dayalı yazılardan mı seçilmiş nedir, genelde böyle bir tavra denk düşüyor. Tarihin ilk şehit kentinin New York olmadığını söyleyen ve bundan sonra olacaklar için Birleşik Devletler'i uyaran Serge July'den tutun da Giles Luneau'ya kadar birçok yazar, savaşa, iki ucu keskin kılıç olduğu için girilmemesi gerektiğini vurguluyor. Robert Fisk gibi Ortadoğu uzmanı yazarlar, daha 16 Eylül'de, Bush'u olası tuzaklara saplanmaması için uyarıyor. Daniel Warner, makalesinde terörün çözümünün misillemelerle değil, yoksulluğun ve uyuşturucu ticaretinin azaltılması ile oluşacağını söylüyor.

Yerli ve yabancı basının 11 Eylül Saldırısı'na ilişkin tepkilerini karşılıklı olarak almaya çalışmaktaki amacım, tahayyül gücü ve refleksleri sınıfta kalmış aydın ve yazarlarımızın ne çok olduğunu göstermek. *11 Eylül–Bir Saldırının Yankıları* adlı bu kitabın belki de en ilgi çekici yanı, bize bazı yazıların arasında simetriler kurma şansını vermesi; bu bağlamda bir başka örnek, Akyol'un yazısı ile Edward Said ve Ziyaeddin Serdar'ın yazıları. Hatırlanırsa Akyol, Ladin'e "hariciler" diyerek Müslümanları bazı terör grupları ile ortak adlandırmalardan korumaya çalışıyordu. Serdar ise bir başka şekilde savunma geliştiriyor. "İslam intihar bombacılarının eylemlerini açıklayamaz, tıpkı Hıristiyanlığın gaz odalarını, Katolikliğin Omagh'daki bombalamayı açıklayamayacağı gibi. Bunlar, inancın, dini inancın ötesinde, çoktan İslam yolunu terk etmiş insanların yaptığı eylemlerdir." (s. 227) Said ise "İslam ve Batı yetersiz etiketlerdir, Öteki'nin İblisleştirilmesi dürüst hiçbir politika için yeterli bir temel değildir," (s. 224) diyerek, yaşanılanlara daha gerçekçi çözüm üretmeye çalışıyor.

Sonuç olarak; tüm dünya var olan kendi tahayyül gücü sınırlarında tartışmış ve öngörüler, stratejiler, çözümler üretmiştir. Gerçek olan şu ki, insanlığın Phyllis ve Orlando Rodriguez'in, saldırıda oğullarını kaybetmelerine karşın yaptıkları çağrıya ihtiyacı vardır. "Sizden hükümetinizin terörizme barışçıl, akılcı çözümler, bizleri teröristlerin insanlık dışı düzeyine indirmeyecek çözümler üretmek için çaba harcamasını talep ediyoruz." (s. 314)

Savaş Kuramları

ALİ ECE

"Siz savaşla ilgili olmayabilirsiniz,
ama savaş sizinle ilgilidir."
Leon Troçki

Soğuk Savaş Dönemi boyunca, bilim adamlarının büyük çoğunluğu her iki süper gücün arasındaki rekabetin dünyayı felakete sürükleyecek bir sıcak savaşa dönüşeceğini ileri sürdüler. Bu hipotezlerden hareketle bir çok senaryo üretildi, öyle ki bu senaryolar Soğuk Savaş'ın aşılması zor duvarları arasına sıkışmış insanların küçük dünyalarının gerçeklerinden çok uzaktaydı. SSCB ile ABD arasındaki III. Dünya Savaşı senaryoları sinema ekranlarının vazgeçilmez eğlencesi haline geldi. Aslında, Küba Füze Krizi'nden sonra iki süper güç arasındaki doğrudan sıcak savaş ihtimali ortadan kalkmıştı. Küba Füze Krizi'nde oluşan dehşet dengesi, her iki süper gücün yöneticilerinin Potsdam'daki satranç tahtasında tekrar yerlerini almasına sebep olmuştu. Her iki taraf, Küba Krizi'nden "bir arada yaşamanın kaçınılmazlığı" dersini çıkartarak şahlarını, vezirlerini (nükleer güçlerini) karşı karşıya getirmeden, piyonlarını (İsrail Devleti-FKÖ, Vietnam) çarpıştırarak satranç tahtasındaki oyunlarına ihtiyatlı bir biçimde kaldıkları yerden devam etmişlerdi. Zayıf göründüklerinde ise "Güç Gösterileri" (Kızılordu'nun Afganistan'a girmesi, Reagan'ın Yıldız Savaşları Projeleri) aracılığı ile fillerini, atlarını, kalelerini ileri doğru çıkartıyorlardı. SSCB, Afganistan'da öne sürdüğü taşlarını kaybettikçe, şahını ve vezirini koruyan geri kalan taşlarını da toparlayamamış, 1989'da sıcak savaş olmaksızın oyun sona ermişti.

SSCB'nin çökmesi ile boşalan alanın tamamının ABD'nin hegemonyasına girdiği ileri sürülerek "tek kutuplu dünya" hipotezi ileri sürülmüştü ama –kutup en azından iki uçtan oluşacağı için- "tek kutuplu" tanımlaması *apriori* temelsizdi. Bu bağlamda, çok kutuplu (multipolar) dünya ile karşı karşıya kaldık: Yeni satranç tahtası, ABD'nin taşlarının başat aktör olduğu ve eski SSCB'nin boşalttığı karelere yerleşen bir çok taşın birbirleriyle karşılıklı karmaşık bağımlılık ilişkisi içinde bulunduğu bir dünyaydı. Karmaşıklığın en büyük sebebi devlet dışı aktörlerin –Çok Uluslu Şirketler, Bireyler, Bölgesel Örgütler- yükselişleriydi. Ama bu düzensizlik seviyesindeki karmaşıklık bir çok teorisyen tarafından Liberalizm'in Mutlak Zaferi olarak değerlendirildi: Kant'ın barışı gerçekleşmiş, ebedi barış insan hakları, demokrasi gibi Batı'nın sağlam temelleri üzerinde gerçekten inşa edilmiş miydi?

Bir çokları, Körfez Savaşı, Yugoslavya İç Savaşları, Afrika'daki kesintisiz savaşları göz ardı edercesine ebedi barışın inşa edildiğine inanıyorlardı, ancak 11 Eylül, tüm şiddeti ve gerçekliği ile Batının üzerine kâbus gibi çökünce henüz ebedi barışın çok uzağında olduğumuz fazlasıyla anlaşıldı. Peki, 21. yüzyılda neden yine Savaş?
Micheal Howard,

***The Invention of Peace: Reflections on War and International Order* (Barışın İcadı: Savaş ve Uluslararası Düzen Üzerine Düşünceler), Profile Books Ltd, UK, 2000. www.profile-books.co.uk**

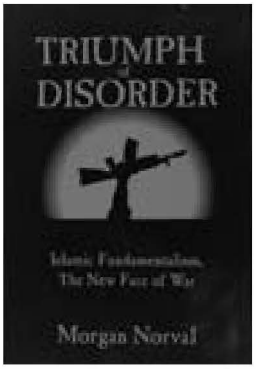
"Değişim istikrarın en büyük düşmanıdır, yani barışın" diye giriş yapmış Micheal Howard. Howard'ın kitabı tarihselci bir bakış açısıyla temellendirilmiş savaş/barış kuramlarını irdeleyen bir uluslararası ilişkiler teorisi kitabı. Howard, bu kitapta insanlık tarihi boyunca barış ve savaş diyalektiğini masaya yatırıyor. İnsanlık tarihini bu bağlamda 4 ana başlık altında incelemiş: Rahipler ve Prensler (800-1789), Halklar ve Uluslar (1789-1918), İdealistler ve İdeologlar (1918-1989), Tomahawklar ve Kalaşnikoflar (M.S. 2000). Dönemlerin başlangıcına baktığımızda hep büyük değişimlerin milatlarını -Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun kurulması, Fransız Devrimi, I. Dünya Savaşı'nın sonu, Berlin Duvarı'nın yıkılması- görüyoruz.

Howard, Rahipler ve Prensler dönemini (800-1789) "savaşçı" olarak nitelendirmiş. Roma İmparatorluğu'nun egemensel barışının[1] 5. yüzyılda sona ermesi sonucunda doğudan göç eden kavimlerin Batı Avrupa'yı istila etmesine bağlı olarak çatışmalar başlamıştır. Yüzyıllar boyu süren çarpışmalardan sonra, yerel halkı koruması altına alarak ortaya çıkan savaşçı liderleri ve aileleri, sürekli savaş durumunun öndelediği toplumsal yapının çekirdeğini oluşturmuşlardı. Bu iktidar yapısı, istilacı Macarlar'ın, Müslümanlar'ın ve Vikingler'in tehditleri karşısında kendiliğinden sürekli ve meşru kılınmıştı. Ama daha da önemlisi, kısa zamanda Prenslere, Krallara dönüşecek bu savaşçı liderlerin iktidarını Kilise meşru kılmıştı. Bu meşrulaştırma St. Augustin'in yeniden biçimlendirdiği insan doğasının "doğuştan günahkar" olduğunu savunan Hıristiyan öğretisi üzerine kuruluydu. Bu bağlamda, tarih boyunca devam edecek, insan topluluklarının büyük çoğunluğunun savaşı "haklı, doğru" olarak değerlendirerek meşru ve sosyal yapılarının temeli olarak aldıklarını görüyoruz. Bu değerlendirme 18. yüzyılın Aydınlanmasına kadar sürecektir. Aydınlanma filozofları (Kant, Rousseau vb.) insanın özünde iyi olduğunu ama kurumlar tarafından yozlaştırıldığını savunarak, savaşı doğal ve zevkli bir yaşam tarzı olarak algılayan monarko-aristokratik değerlerin yerine "cumhuriyetçi" değerlerin egemen olmasını ileri sürdüler. Ancak, Kant bu durumda da savaşın sürebileceğini belirtir, yani devletlerin oluşturacağı muhtemel bir "milletler cemiyeti"nin ebedi barışı sağlayamayacağı konusunda insanlığı uyararak her devletin diğer devletlerin yurttaşları için uzun vadede kozmopolit bir cemaat mantığı yaratabilecek bir nevi "misafirperverlik" geliştirmeleri gerektiğini savunur. Bu uzun ve sancılı bir süreçtir. Bunun rasyonel örgütlenmesi sürekli değişen uluslar arası yapıda nasıl mümkün olacaktır?

İnsanlık Aydınlanma perspektifleriyle "ilerledikçe" bu sürecin sonunda ebedi barışa ulaşabilecek midir? Howard, Halklar ve Uluslar (1789-1918), İdealistler ve İdeologlar (1918-1989) dönemleri boyunca bu problematiği irdeliyor. Howard, insanoğlunun bu problematik üzerine yalnızca iki dünya savaşının kitlesel yıkımlarından sonra gereken önemi vermelerinin altını ısrarla çiziyor. Tüm bu saptamalara ve tarihsel analizlere dayanarak Howard, ironik bir biçimde General Von Moltke'nin "ebedi barış bir rüyadır, hatta güzel bir rüya bile olduğu tartışılır." sözünü masaya yatırarak savaşın hâlâ bir ölçüde uluslar arası düzenin gerekli bir unsuru olup olmadığı üzerine, Savaş ve Barışın aslında birbirini tamamlayan unsurlar olup olmadığı üzerine okuyucuyu kendisiyle beraber düşünmeye çağırıyor ve son olarak tekrar soruyor: "Barışın kendisi ardından gelecek Savaşın şartlarını hazırlamaz mı?"

Uluslararası İlişkiler teorileri bağlamında tarihselci bakış açısıyla felsefeyi bu kadar ustaca bağdaştıran çok az kitap var. Howard'ın bu kitabı Soğuk Savaş Sonrası dönemden 11 Eylül'e kadar olan uluslararası sistemin dinamiklerini ortaya koymak açısından da son derece önemli. 1989'dan sonraki dönemi küresel sistemin başat aktörlerinin Tomahawk'larının havadaki egemenliği ile küresel sistemin dışında kalanların (bırakılanların?) elindeki Kalaş-

nikof'larının karşı karşıya geldiği sistem olarak açıklıyor ve 11 Eylül'ün arkasında yatan dinamikleri sistem analizi düzeyinde bir ölçüde öndeliyor.

Morgan Norval, *Triumph of Disorder: Islamic Fundamentalism, The New Face of War*, (Düzensizliğin Zaferi: İslamcı Fundemantalizm, Savaşın Yeni Yüzü) Sligo Press, 1999.

"İnsanlık tarihinin en tehlikeli dönemlerinden birine şahit olmaktayız: Kültürlerin ve dinsel doktrinlerin toplumları karşı karşıya getirdiği, dünya çapında suçun ve şiddetin arttığı Bilgi Çağı." Soğuk Savaş sonrasını "düzensizlik" olarak tanımlayan Norval söz konusu dönemi birçok önemli çağdaşının aksine Kant'ın Barış'ının gerçekleşmesi, liberalizmin mutlak zaferi olarak değil, aksine birçok felakete gebe bir çağ olarak nitelendiriyor. Bu bağlamda ABD'nin orta yerinde Dünya Ticaret Örgütü'ne 1993'te İslamcıların düzenlediği saldırının önemini vurgulayarak ABD'nin muhtemel düşmanının sistem, devlet ve birey düzeylerindeki analizini yapıyor.

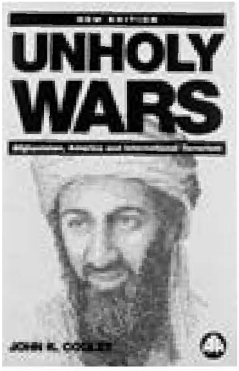
"Terörizmin yıkıcı gücü durmaksızın artmaktadır ve bu tehlike karşısında en yaralanabilir olanlar gelişmiş toplumlardır." diyor Norval. Burada Batı toplumlarının ve özellikle ABD'nin potansiyel terörün hedefi olacağını öndeliyor gibi. Bu bağlamda İslamcı fundemantalistlerin dünya vizyonunu analiz ederek İslamcı hareket noktalarını irdeliyor: "Dünyayı 'biz' ve 'onlar' diye ayırıyorlar.". Bu vizyonu Robert Kaplan'ın ".. bir ortaçağ dünyası ile postmodern bir dünya bir arada var oluyorlar." saptaması ile temellendirerek 1989 sonrası uluslararası sisteminin karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkileri bağlamında önemli aktörlerden biri olarak tanımladığı İslamın rolünü, yerini ve ilişkilerini irdeliyor. Bu noktada kendini ABD'li bir yurtsever olarak lanse eden Norval, İslamcı fundemantalistlerin ABD'deki sermayesine ve ekonomik ilişkilerine dikkatimizi çekiyor.

Militan İslamcılığın analizinde Humeyni'nin fikirlerinden ve konuşmalarından –"Terörizm kullanışlı bir araçtır"– yola çıkarak İslam-terör ilişkisini irdelerken insanoğlunun en eski düşmanı olarak nitelendirdiği bakterilere ve onların teröristler tarafından yayılmasına dikkatimizi çekiyor. 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan şarbon sendromunun iç yüzünü kavramak isteyenler için kitabın 68-75'inci sayfaları arası son derece çarpıcı bir içeriğe sahip. Tüm bu içerik "Savaşın yeni yüzü" olarak nitelendirilmiş: Özellikle SSCB ve eski Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan uluslararası alt-sistemin fazlasıyla zayıf küçük siyasal varlıkların "mini-devletlerin" amalgamından oluştuğunun bunun da "kabilelerarası" savaşlara neden olduğunu ileri sürüyor. Bu "terörist" savaştır, "üniformaların ve sınırların olmadığı" Bosna'da, Somali'de olduğu gibi gerillaların, suçluların, teröristlerin savaşıdır. Bu savaşların sayısının çokluğu da dikkate değerdir: 1996'da tam 60 savaş olmuştur ve hiçbirisi hukuken devletler arasında değildir. Bu uluslararası sistem, düzensizliğin sistemidir: Narko-terörizm, mafya-organize suç örgütleri, savaş lordları savaşı...

Böylesine bir düzensizliğin egemen olduğu bir uluslararası sistemde İslam aktörü kendini geliştirebileceği en uygun ortamı bulmuştur. Norval, bu tespitlerinden sonra İran devrimi, Hizbullah, Humeyni, Filistin, Sudan dinamiklerinin derinlemesine bir analizini yapmış. İran Devrimini, Şeyh Murteza Motahari'nin "İslam, Hıristiyanlık değildir. [...]. İslam, hareketin, devrimin, kanın, özgürlüğün ve şehitliğin dinidir." sözlerini hareket noktası alarak analiz etmeye başlayan Norval özellikle Humeyni'nin ABD'yi yani Batı'yı ve onun değerlerini "şeytanlaştırmasına" dikkatimizi çekiyor. Norval, Hizbullah'ı İran'ın vekili olarak değerlendiriyor. Sudan ve Filistin'i de bu zincirin halkaları olarak nitelendirerek bir nevi "İslami Enternasyonal"in varlığının önemle altını çiziyor.

Bu kitap 1999'da yayımlanmış, 11 Eylül'den yaklaşık iki yıl önce ama Norval'in İslamcı fundemantalizmin potansiyel tehlikelerine değgin olaylar ve olgulara dayandırdığı analizi son derece çarpıcı, sanki 11 Eylül'den bir gün önce yazılmış gibi. İslamcı fundemantalizmi İslamla nerdeyse hiçbir fark gözetmeden bir tutması ile bu kitap çağdaşlarından hemen ayrı-

lıyor. İslam dininin hareket noktaları ile çağımızın fundemantalist İslamcı terörünü analiz ederek fazlası ile Batı merkezli bir vizyonu temel almış bu kitap son derece büyük tartışmalara yol açmış ve yol açmaya da devam edecek gibi...

John K. Cooley, *Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism* (Kutsuz Savaşlar: Afganistan, Amerika ve Uluslararası Terörizm, Pluto Press USA, 1999 1. baskı, 2000 2. baskı, güncelleştirilmiş 2. baskı 2001.)

Bu kitap için, "John Cooley'nin bu çarpıcı çalışması, ABD'nin, Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan istihbarat servislerini kullanarak, Afganistan'da Rusya'ya karşı çarpışan uluslararası İslamcı militan ağını nasıl finanse ettiğinin, silahlandırdığının, eğittiğinin sistematik ve detaylı bir şekilde analizini yapması açısından son derece önemli." diyor Tarık Ali.

Bu yeni baskının kapağında ABD'nin yarattığı "saatli bomba" Bin Ladin'in anlamlı bir fotoğrafı var. Cooley, SSCB'nin, 1979'da başlattığı Afganistan harekâtını, islam aktörünün uluslararası sistemdeki yükselişi bağlamında dönüm noktası olarak değerlendiriyor. Bu bağlamda, ABD'nin o zamanki düşmanı komünizmin yerine İslam alırsa ne olur sorunsalına da çarpıcı bir açıklama getiriyor. Brejnev-Carter döneminde aktörsel dengeler düzleminde Afganistan operasyonunun başlangıcını, gelişimini SSCB-ABD diyalektiğinin bu alt-sistemde doğurduğu hava boşluğundan İslamcıların nasıl faydalandığını kavramak açısından kitabın ilk dört bölümü son derece analitik bir açılıma sahip. Enver Sedat, Deng gibi söz konusu alt-sistemin aktörsel hiyerarşisinde birinci planda gözükmeyen aktörlerin önemini vurgulaması açısından da kitabın ilk yarısındaki tarihsel analiz son derece önemli: Bu bağlamda söz konusu alt-sistemin o zamana kadar "uyuyan devi" konumundaki büyük potansiyele sahip aktörü Çini o günün konjonktüründe SSCB'ye karşı İslamcıları destekleyerek, sonrasında Doğu Türkistan gibi kendi iç egemenliğini tehdit eden sorunlara yol açacaktır.

Tüm bu tarihsel arka planın ardından Cooley, SSCB'nin önce zayıflaması sonra çökmesiyle ortaya çıkan hava boşluğunda oluşan uyuşturucu-mafya-terör şeytan üçgeninin ABD ile de ilişkilendirerek analitik bir tasvirini yapmış. Bu bağlamda Rus Mafyasının devreye girişi, ABD'nin içlerine kadar uzanan etkisi üzerine Cooley'nin kitabı son derece yerinde saptamalarda bulunmuş. Bu hava boşluğunda oluşan karşılıklı karmaşık ilişkilerin nasıl geliştiği ve bizi nasıl 11 Eylül'e getirdiğini anlamak için bu kitap tam bir başvuru kitabı niteliğinde. Batı'da olsun, İslamcı cenahta olsun SSCB'nin 1979 Afganistan işgalini, Afgan savaşçıların mücadelelerini, 11 Eylül'ü, Sonsuz Özgürlük operasyonunu "İyi ile Kötü"nün kutsal savaşları olarak kutsayan anlayışın gerçek yüzünü ortaya çıkaran "Kutsuz Savaşlar"ın ardındaki gerçekler Cooley'nin akıcı ve dizginsiz kaleminden gerçekleri öğrenmek isteyenlere, "Neden 21. yüzyılda hâlâ savaş?" diye soranlara...

Savaş Kuramları Üzerine Seçme Bibliyografya

Greg Cashman, *What Causes War?*, Lexington Books, 1993.

Noam Chomsky, *Sam Amca Ne İstiyor: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Amerikan Politikaları*, Minerva Yayınları, Ocak 2000.

Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1981.

Gary Goertz ve Paul F. Diehl, "Enduring Rivalries: Theoretical Constructs and Empirical Patterns" in *International Studies Quarterly*, 37(2), Haziran 1993.

Donald W. Hanson, "Thomas Hobbes 'Highway to Peace'", in *International Organization*, 38:2, Bahar 1984.

Stanley Hoffmann, "Rousseau on War and Peace", in *American Political Science Review*, 57:2, Haziran 1963.

Kalevi J. Holsti, *The State, War, and the State of War*, Cambridge University Press, 1996.

Kal J. Holsti, *Peace and War*, Cambridge University Press, 1991.

Michael Howard, *The Causes of Wars*, Allen & Unwin, 1985.

Niccolo Machiavelli, *Savaş Sanatı*, Özne Yayınları, Temmuz 1999.

Manus I. Midlarsky, ed., Handbook of War Studies, Unwin Hyman, 1989.

T. Clifton Morgan ; Sally Howard Campbell, "Domestic Structure, Decisional Constraints, and War: So Why Kant Democracies Fight?" in *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 35, No. 2 Haziran 1991.

Albrecht Noth, *Müslümanlıkta ve Hıristiyanlıkta Kutsal Savaş ve Mücadele*, Özne Yayınları, Ağustos 1999.

T.V. Paul, Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers, Cambridge University Press, 1994.

Bruce Russett ve William Antholis, "Do Democracies Fight Each Other? Evidence from the

Peloponnesian War" in *Journal of Peace Research*, 29:4 (1992), s. 415-34.

Martin Shaw, "War, Imperialism and the State System: A Critique of Orthodox Marxism for the 1980s", in Martin Shaw, ed., *War, State and Society*, s. 47-70.

Sun-Tzu, *Savaş Sanatı: Dünyanın En Eski Savaş Stratejileri Kitabı*, Kastaş Yayınları, Eylül 2001.

John Vasquez, The War Puzzle, Cambridge University Press, 1993.

Kenneth Waltz, "Kant, Liberalism, and War", in *American Political Science Review*, Haziran 1962.

Notlar

1 Egemensel barış: Dünya düzeninde tek bir aktörün mutlak hegemonyası sonucunda oluşan barış durumu. Birçok realist paradigmaya yakın teorisyen günümüzde barışın imkânsızlığını Roma İmparatorluğu gibi tüm dünyada mutlak hegemonya kurabilecek bir aktörün olmamasıyla ilişkilendirir.

site tanıtım

Popüler Kültür ve Sosyal Bilimler Kuramları Arası Geçiş Alanı: www.theory.org.uk

DİDEM GÜNGÖREN

Burası neresi, genel tanım

Theory.org.uk'in ana sayfadaki *motto*'sundan böyle bir fikir edinmek mümkün; sitenin sunduğu kaynaklara bakıldığında bu geçişin şekli ve boyutları da netlik kazanmakta: Elindeki bastonu post-yapısalcı bir tarzda sallayan, bütün profesyonel felsefeciler ve yeniyetme potmodernistler için ideal olan 6.5"lik Foucault bebekleri, 20. yüzyıl filozoflarının, sosyologlarının ve temel akımların özelliklerini özetleyen cep kartları; son olarak da yine bu ana akımlar, bunların temel sorunsalları ve sosyal bilimler kuramcıları ile ilgili genel bilgiler.

Bu geçişken haliyle bu site internetteki konu üzerindeki –20. yüzyıl sosyal bilimler kuramları – mainstream'lerden birini oluşturuyor: Leeds Universitesi, İletişim Araştırmaları Fakültesi tarafından destekleniyor (sitenin sorumlusu da bu bölüm akademisyenlerinden olan David Gauntlett; site her ay 30.000 kişi tarafından ziyaret ediliyor, ve söz konusu alanlar üzerine temel bilgilerin yanı sıra ilgili linkleri, diğer kaynakları, bazı temel metinleri, makaleleri ve incelemeleri sunuyor.

Bu site aynı zamanda Framework Online (www.frameworkonline.com) adlı bir sinema/medya dergisi ve New Media Studies (www.Newmediastudies.com) adlı web ve medya ilişkilerini konu alan bir proje ile kesişmekte; bu nedenle sitede yer alan bazı makaleler ve kaynaklar bu alanları da kap-

samakta veya bu sitelere geçiş yapmakta. Sitedeki yenilikleri ilgilenenlere haber vermek için oluşturulmuş bir e-mail listesi de mevcut. Site Ocak 1999'dan beri online, ayrıca Theory.org.uk projesi, çalışmaları sonucu Britannica.com; Oxford Üniversitesi (CTI Textual Studies bölümü); The Philosophers' Magazine ve benzer web-zine'ler tarafından ödüllendirilmiş.

Neler var, ayrıntılı bilgi

Sitenin ana sayfası Theory.org.uk'in ilgilendiği alanları ve olanaklarını net olarak gösteriyor. Bir kolda genel ilgi alanları yer almakta: Adorno, Gramcsi, Giddens, Foucault, Butler; Identity, Role Models, Queer Theory, Media Effects ve bu alanlardaki bazı kitapların eleştirileri. Örneğin Foucault'ya ayrılan kısım bir genel giriş/tanıtım yazısını, Foucault'nun ve onun üzerine yazılanlardan oluşturulan seçme bir bibliyografyayı, ile ilgili diğer sitelerin linklerini, ilgili kitapları, diğer sosyal bilim alanlarıyla Foucault'nun teorilerinin ilişkisini inceleyen makaleleri, ve Foucault'nun Paris'i gibi bir çalışmayı içeriyor. Bütün bu genel çerçeve çalışmaları Theory.org.uk.'i mainstream yapan özellikler, siteyi popüler kültürün alanına sokun – şüphesiz en ilginçlerini hareketli Giddens ve Foucault 6,5"lik bebeklerinin oluşturduğu- çalışmalar olanakları da diğer kollarda bulunmakta. Postmodernist kültüre katkı çalışması tabir edilebilecek, Trading Carts adıyla vaftiz edilen (bu adıyla da Harry Potter, Pokémon ya da Magic/The Gathering oyun kartlarını çağrıştıran ve tasarımları/içerikleri ile de bu kartlara benzeyen) üzerinde filozof ve sosyologların ya da identity gibi sorunsalların ana özelliklerinin, teorilerinin güçlü ya da zayıf noktalarının yer aldığı ve bir görsel ile renklendirildiği; satın alınabilen ya da download edilebilen kartlar bu sitenin en çok bilinen ve rağbet gören çalışması. Sitede sunulan bilgilerin test edildiği bir Quiz ve Random Modules adlı altında her üzerine tıkladığınıza farklı bir iletişim disiplini adına ve onun açıklamasına açılan bir başka çalışmada popüler kültür/sosyal bilimler teorileri kesişiminde sunulmakta.

Sitenin bu içeriği zaman içinde gitgide genişlemiş ve genişliyor, What's New kısmında halihazırda eklenenler ve önümüzdeki aylarda eklenecekler ilan ediliyor.

Yazarlar Hakkında

Cem Akaş: 1968'de Mannheim'da doğdu. Robert Koleji'i bitirdi. Boğaziçi Üniversitesi'nden kimya mühendisi diploması aldı. New York'ta yaşadığı bir buçuk yıl süresince Columbia Üniversitesi'nde siyaset kuramı master'ı yaptı. Şu anda BÜ'de Türkiye Tarihi alanında doktora tezi yazıyor. Yayımlanmış yapıtları: *Noktanın Kesişimleri Antolojisi* (1990), *7* (1992), *Suç ve Ceza* (1992), *Belkiemisbatur* (1993), *Gizli Hava Müzesi* (1995), *İse* (1999), *Aşkın Zembereği* (2000), *Olgunluk Çağı Üçlemesi* (2001), *İse, ki Değil* (2001).

Ali Akay: 1957'de İstanbul'da doğdu. Paris'te sosyoloji ve felsefe okudu. Doktora tezinin konusu "Türklerde Devletçi İktidarın Oluşumu"dur. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde profesörlük, Toplum-Bilim Dergisi'nde editörlük yapmaktadır. Eserleri arasında *Tekil Düşünce, Kıvrımlar, İstanbul'da Rock Hayatı, Sanatın Sosyolojik Gözü, Kavramın Sınırlarında* yer almaktadır.

Margaret Atwood: Kanadalı şair, romancı ve eleştirmen. Kanada milliyetçisi ve feminist olmasıyla da tanınıyor. Ottawa'da doğdu. Toronto ve Harvard üniversitelerinde okudu. *The Circle Game* adlı şiir toplamında (Governor General's Ödülü, 1964), doğal dünyayı selamlıyor ve materyalizmi itham ediyordu. Romanlarının birkaçı pek çok ülkede best-seller oldu. Bunların arasında *Surfacing* (1972), *Lady Oracle* (1976), *Life Before Man* (1979), *Bodily Harm* (1981), *The Handmaid's Tale* (1985, Governor General's Ödülü), *Cat's Eye* (1988), *The Robber Bride* (1993) ve *Alias Grace* (1996; *Nam-Diğer Grace*, Oğlak Yayınları) ilk anda akla gelenler. Son romanı *The Blind Assasin* (*Kör Suikastçı*, Oğlak Yayınları) 2000 yılında Booker Prize'ı, 2001'de Uluslararası Polisiye Yazarlar Birliği Dashiel Hammet Ödülü'nü kazandı.

Enis Batur: 'Özel Ansiklopedi'sinin 6. kitabı *Yazboz – Hurufî El Kitabı*'ndan sonra, 'çok sınırlı sayıda', özel basım bir *Şiirler, 1972-1999* çıkardı. Lodève'de düzenlenen "Voix de la Méditerranée" şiir festivaline katıldı; *Cumhuriyet*'teki pazar yazılarına yeniden, bu kez "Okuma Lâmbası" köşebaşlığıyla başladı; yeni ürünlerini *İstanbul, Güldüken, Sanat Dünyamız, Cogito, 4. Kat, The Toronto Review, The Poetry Chain* dergilerinde yayımladı; *Yeryüzü: Cehennem* başlığını taşıyan kitabı internet ortamında, http://www.altkitap.com adresinde yer aldı.

Jean Baudrillard: Fransız sosyolog ve felsefeci. 1929'da Reims'te doğdu. Alman Edebiyatı üzerine eğitim gördükten sonra, Karl Marx'ın yapıtlarını Fransızcaya çevirdi. Nanterre Edebiyat Fakültesi'nde ders verdi. Mayıs '68 olaylarında aktif bir rol oynadı. *Libération*'a yazılar yazdı. Yazılarını *Écran Total* (Tam Ekran) adlı kitapta topladı. Birçok kitabı Türkçeye çevrilen Baudrillard'ın başlıca yapıtları: *Amérique* (*Amerika*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991); *La société de la consommation: ses mythes, ses structures* (*Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997); *Le crime parfait* (*Kusursuz Cinayet*, Ayrıntı, İstanbul, 1998); *Le Miroir de la production: ou l'illusion critique du matérialisme historique* (*Üretimin Aynası ya da Tarihi Materyalist Eleştiri Yanılsaması*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998); *Cool Memories* (*Siyah 'An'lar 1-2 1980-1990*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999); *De la séduction* (*Baştan Çıkarma Üzerine*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001).

Bruce Bimber: Santa Barbara'daki California Üniversitesi'nde Net Projesi'nde hükümet ve politika araştırmacısıdır. *The Politics of Expertise in Congress: The Rise and Fall of the Office of Technology Assessment* (Kongre'de Uzmanlık Politikaları: Teknoloji Değerlendirmesi Ofisi'nin Yükselişi ve Düşüşü) kitabının ve bilim ve teknoloji politikaları konusunda çeşitli makalelerin yazarıdır. Profesör Bimber, California Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi Bölümü'nün de öğretim görevlileri arasındadır. Lisansını Stanford'da Elektrik Mühendisliği, doktorasını MIT'de Siyaset Bölümü'nde tamamlamıştır.

Manuel Castells: 1942 İspanya doğumludur. Berkeley'deki California Üniversitesi'nde Batı Avrupa İncelemeleri Merkezi'nin başkanı ve Sosyoloji ile Planlama profesörüdür. Paris ve Madrid üniversitelerinde de Sosyoloji dersi veriyor, ayrıca Şili, Montreal, Campinas, Caracas, Mexico, Cenova, Kopenhag, Wisconsin-Madison, Boston, Güney California, Hong Kong, Singapore, Taiwan, Amsterdam, Moscow ve Hitotsubashi üniversitelerinde misafir öğretim görevlisi olarak ders verdi. Basılı 17 kitabına ilaveten 2001 yılında *The Internet Galaxy. Reflections on Internet, Business, and Society* adlı son çalışmasını hazırladı. *The Information Age: Economy, Society and Culture* adlı 3 kitaplık önemli eserinde, kapsamlı bir biçimde 20. yüzyıl sonunu inceledi. Türkçeye çevrilmiş *Kent, Sınıf, İktidar* adlı tek bir kitabı vardır.

Hubert L. Dreyfus: 1960-68 arasında MIT'de hocalık yaptı. Şu an *University Of California at Berkeley*'de felsefe profesörüdür. *Artificial Intelligence* (Yapay Zekâ) üzerine çalışmaktadır. Yapıtları arasında *What Computers Can't Do: The Limits Of Artificial Intelligence* (Bilgisayarlar Neyi Yapamazlar: Yapay Zekânın Sınırları, 1972), *What Computers Still Can't Do: A Critique of Artificial Reason* (Bilgisayarlar Hâlâ Neyi Yapamazlar: Bir Yapay Mantık Eleştirisi, 1992), *The Mend Over Machine* (1986) vardır.

Ali Ece: 1977 İstanbul doğumludur. Galatasaray Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve kamu Yönetimi mezunudur. Halen aynı üniversitede Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaktadır; Doğu Avrupa, sosyalizm, Rus edebiyatı ve müzik üzerine çalışmaktadır.

Armağan Ekici: 1971'de, Ankara'da doğdu. ODTÜ İşletme Bölümü'nü bitirdi. Hollanda'da yaşıyor, bankacılık yapıyor.

Bora Erdağı: 1974'te Kocaeli'de doğdu. Kocaeli Mühendislik Fakültesi Makine Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitede felsefe yüksek lisans programını, "Kant'ın Felsefesinde Doğa Anlayışı" adlı teziyle tamamladı. Halen Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

Tarhan Erdem: 1933 yılında Kuruçaşile'de doğdu. İTÜ İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu. Şeker Şirketi, Milli Savunma Bakanlığı, Şişecam'da, Doğan Şirketler Grubu'nda çalıştı. 1986'da KONDA araştırma şirketini kurdu. Türk Devrim Ocakları genel başkanlığı yaptı (1967-68). 1953 yılında CHP'ye kaydoldu. 1999 Temmuz – 2000 Eylül arasında CHP Genel Sekreterliği yaptı. Haziran 1977'de CHP İstanbul milletvekili seçildi. 1992'de kurulan Demokratik Cumhuriyet Programı girişimindeki çalışmalarını sürdürüyor. 1997'den beri *Radikal* gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır. *Halkevleri, Nisbi Temsil Nedir?, 80'leri Karşılarken, Anayasa ve Seçim Kanunları, CHP İstanbul 1969 İl Kongresi Tutanağı, CHP'de Üye Kayıtlarının Birleştirilmesi -1978- , Tükenen Siyaset* (2001) adlı kitapları yayımlanmıştır.

İsmail Ertürk: 1959 yılında Söke'de doğdu. İngiltere'de Manchester Üniversitesi'nde finans alanında öğretim üyesi. Edebiyat ve sinemaya, akademik alanı ekonomiden daha çok önem veriyor.

Erhun Geyisi: İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencisi ve aynı fakültenin web sitesi yöneticisi. *Gizli Yüzler* [http://www.gizliyuzler.roots.gen.tr], *Ver-kaç* [http://www.ver-kac.org], *Apartman* [http://www.apartman.org] gibi çok sayıda siteyi yönetti ya da yönetiyor. Ayrıca hâlâ aktif bir Ekşi Sözlük kullanıcısı.

Didem Nur Güngören: 1980 doğumlu. Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencisi.

Edward S. Herman: Pennsylvania Üniversitesi Wharton İktisat Okulu'nda profesör. 1988 yılında kurulan *Z Magazine*'in kuruluşundan beri yazarı. Çok sayıda kitabın yazarı olan Herman, Noam Chomsky ile birlikte *Political Economy of Human Rights* (1979) ve *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* (1988) adlı çalışmaları, Gerry O'Sullivan ile birlikte de *The "Terrorism" Industry: The Experts and Institutions That Shape Our View of Terror* (1989) adlı çalışmayı da yazmıştır. Çalışmalarını anonim şirket ve medya üzerine sürdürmektedir.

Bernard Lewis: Londra Üniversitesi'nde tarih eğitimi gören Bernard Lewis, 1974 yılına kadar Londra Üniversitesi'nde ve 1974 sonrasında Princeton Üniversitesi'nde İslam, Ortadoğu ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine ders vermekte ve çalışmalar yapmaktadır. *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (1961), *Müslümanlar'ın Avrupa'yı Keşfi* (1982), *İslamın Siyasal Dili* (1988), *Batı ve İslam* (1993), *Çatışan Kültürler* (1994), *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği* (1998) eserleri arasındadır. Son kitabı 2000 yılında New York'ta basılan *A Middle East Mosaic: Fragments of life, letters and history* henüz Türkçeye çevrilmemiştir.

Thomas Nagel: Lisans eğitimini Oxford Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde tamamladıktan sonra Harvard'da doktorasını yapmıştır. Felsefe ve hukuk dersleri vermektedir. Siyasi felsefe, etik, epistemoloji ve akıl felsefesi üzerinde uzmanlaşan Nagel, Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi ve Britanya Akademisi üyesidir. Guggenheim Vakfı, Ulusal Bilim Vakfı ve

İnsanlık için Ulusal Bağış Vakfı'nın da üyeliğini yapmıştır. *The Posibility of Altruism* (Özgeciliğin Olanağı), *Mortal Questions* (Ölümlü Sorunlar), *Equality&Partiality* (Eşitlik ve Taraflılık), *Otherminds The Last Word* (Son Söz) kitaplarının yazarıdır.

Özkan Manav: 1967'de Mersin'de doğdu. Orta öğrenimi sırasında Hülya Saydam'la piyano çalıştı. 1984 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuarı'nın Kompozisyon Bölümü'ne girdi. Ercivan Saydam ve Adnan Saygun'un öğrencisi oldu. Lisansüstü çalışmalarını İlhan Usmanbaş'ın sınıfında sürdürdü. Boston Üniversitesi'nde bestecilik üzerine doktora çalışmaları yaptı. Yapıtları Moldova, Türkiye, Hollanda, ABD ve Almanya'da seslendirildi; Türkiye, ABD ve Almanya'da ödüle değer bulundu. Şu anda MSÜ Devlet Konservatuarı'nda Kompozisyon Sanat Dalı öğretim üyesidir.

Paul Ricoeur: 1913 Fransa doğumlu, düşünür ve tarihçi. İnsan isteminin, özgürlüğün ve kötülüğün simgelerini tanımlamış, dilbilim ve psikanalizdeki çeşitli yorum kuramlarını fenomoloji açısından incelemiştir. Önemli yapıtları arasında *Philosophie de la volonté* (1950-60), *Htstoire et vérité* (1955), *De l'interprétation: Essai sur Freud* (1965), *La Métaphor vive* (1975) ve *La Sémantique de l'action* (1977) sayılabilir.

Edward W. Said: Colombia Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı profesörü ve yazın eleştirmeni. 1935'te Kudüs'te doğdu. Princeton ve Harvard üniversitelerinde okudu. Filistin Ulusal Konseyi'nde rol aldı, Filistin'in bağımsızlığı için aktif olarak çalıştı. Eserleri arasında *Orientalis: Western Conceptions of the Orient* (1978), *The World, the Text, and the Critic* (1983), *Culture and Imperialism* (1993), *Peace and Its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process* (1995), *The Politics of Depression: The Struggle for Palestinian Self-Determination* (1995) sayılabilir.

Mike Sandbothe: 1961 doğumlu. Almanya'da felsefe, edebiyat, medya incelemeleri ve dilbilim okuyan Sandbothe şu anda Friedrich Schiller University Jena'da Felsefe Bölümü ve Medya İncelemeleri Bölümü öğretim görevlisidir. Medya felsefesi, medya incelemeleri, pragmatizm, bilim felsefesi, zaman felsefesi, estetik ve postmodern tartışma üzerine çalışmaları olan Sandbothe, elektronik medya ve İnternet'in felsefi veçheleriyle özel olarak ilgilenmektedir.

Andrew Shapiro: Amerikalı yazar, avukat ve danışman. İnternet gibi yeni teknolojilerin etkileriyle ilgilenen Shapiro, Aspen Enstitüsü İnternet Politikaları Projesi'nin başkanlığı, New York Üniversitesi'nde Brennan Adalet Merkezi'nin *First Amendement* üyeliği ve Markle Vakfı'nda danışmanlık görevlerini yürütmektedir. Harvard Hukuk Fakültesi'ndeki Berkman Internet ve Toplum Merkezi'nde Eylül 1997'den beri çalışmakta olan Shapiro, 1990'da Brown Üniversitesi ve 1995'te Yale Üniversitesi Hukuk Bölümü'nden mezun oldu.

Ömer Naci Soykan: 1945'te Rize'de doğdu. MSÜ'de felsefe profesörü. Ulusal ve uluslararası çeşitli felsefe dernekleri üyesidir. Yurtdışında ve yurtiçinde çok sayıda felsefe toplantılarına katıldı, yüzün üstünde felsefi makale yayımladı. Dokuzu telif olmak üzere yayımlanmış 12 kitabı var. Başlıca çalışma alanları; bilgi kuramı, dil felsefesi, etik ve estetiktir.

Jon Stratton: Avustralya'daki Curtin Teknoloji Üniversitesi'nde Kültürel İncelemeler profesörü. İnternet, kültürel incelemelerin soybilimleri, çok kültürlülük, popüler müzik ve tü-

ketim alanlarında araştırma yapmaktadır. Eserleri arasında *Coming Out Jewish: Constructing Ambivalent Identity* (2000), Race Daze: Multiculturalism and National Identity in Australia in the 1990's (1999), *The Desirable Body: Cultural Fetishism and the Erotics of Consumption* (1996), *The Young Ones: Working Class Culture, Consumption and the Category of Youth* (1992), *Writing Sites: A Genealogy of the Postmodern World Harvester* (1990), *The Virgin Text: Fiction, Sexuality and Ideology Harvester* (1987) bulunmaktadır.

Cass Sunsteinn: Anayasa Hukuku, Birinci Ek Madde ve Yargı konuları üzerine çok çalışmıştır. Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Siyaset Bilimi Bölümü'nde profesördür. University Of Chicago Law School ve Department of Political Science'da profesördür. Kitapları arasında *Democracy and the Problem of Free Speech* (Demokrasi ve İfade Özgürlüğü Sorunu), *The Partial Constitution* (Kısmi Anayasa), *After the Rights Revolution* (Hukuk Devrimi Sonrasında), *Free Markets and Social Justice* (Serbest Pazar ve Sosyal Adalet), *One Case at a Time: Judicial Minimalism on the Supreme Court* (Tek Celsede Dava: Üst Mahkemede Yargısal Minimalizm) ve Stephen Holmes'la birlikte yazdığı *The Cost of Rights* (Hakların Bedeli) bulunmaktadır.

Doğan Şahiner: 1957'de Amasya'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. ODTÜ İnşaat Mühendisliği öğrencisi iken okulu bırakıp bütün zamanını politik etkinliklere verdi. Daha sonra Bilar'da felsefe seminerleri verdi, *Başka Dillerden* dergisinin yayınına katıldı (Derrida, Touraine ve başka yazarlardan çeviriler), Birikim Yayınları (Laclau/Mouffe. *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*), Yapı Kredi Yayınları (Owen, *Yeni Toplum Görüşü*, *Cogito* dergisi için Wittgenstein, Heidegger, Hegel ve başka yazarlardan çeviriler), Milliyet Yayınları ("Yeni Başlayanlar İçin" dizisinden *Felsefe*, *Postmodernizm* ve başka kitaplar), Nisan Yayınları (Wittgenstein, *Mavi ve Kahverengi Kitap*, Levinas, *Zaman ve Öteki* ve başka kitaplar) ve başka yayınevlerinden birçok çevirisi yayımlandı.

Ömer Faruk Şerifoğlu: 1967'de, Gaziantep'te doğdu. Hukuk ve Sanat Tarihi okudu. Türk resim tarihi üzerine çalışıyor, uzun süre gazetecilik yaptı. İstanbul sebilleri üzerine *Su Güzeli* (1995) adlı bir incelemesi ve *Darçağda Bir Çelebi* (1998) adlı derleme eserleri vardır.

Mert Tanaydın: 1977 İzmit doğumlu. Bilgisayarlarla çocuk yaşta tanıştı, 6 yaşından beri aktif olarak bilgisayarlarla haşır neşir. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü'nde okuyor. *Apartman* sitesinin kuruluş çalışmalarında yer aldı.

Tuğrul Tanyol: İstanbul 1953 doğumlu. Son şiir kitabı *Büyü Bitti* (YKY, 2001).

Dante Tanzi: 1951 doğumlu, felsefe ve müzik eğitimi gördü. 1980 yılından sonra Milano'daki EMIT yakınlarında bilgisayar ve müzik konulu bir seminer ile Milano Belediyesi Müzik Okulu, Günümüz Müziği Bölümü'nde müzik analizi programını bitirdikten sonra elektronik müzikle uğraşmaya başladı. 1985 yılından itibaren Milano Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Bölümü'nde Müzik Bilişimi Laboratuarı'nda çalışmaktadır. 2000 yılında *Neolemmy* adındaki deneysel albümünü hazırladı.

Orçun Türkay: 1976 İstanbul doğumlu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenci. YKY'de editör olarak çalışıyor.

Aydın Uğur: ODTÜ İktisat Bölümü'nde lisans (1976); Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi'nde yüksek lisans (1983) ve doktora (1986) programını bitirmiştir. Halen Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi dekanıdır. *Keşfedilmemiş Kıta-Günlük Yaşam ve Zihniyet Kalıplarımız* (1991) adlı kitabının yanı sıra, yerli ve yabancı sosyal bilim dergilerinde iletişim, çağdaş siyaset kuramı, sivil toplum konuları ile ilgili çok sayıda makalesi yayımlanmıştır.

Mick Underwood: 1971 yılından beri iletişim alanında dersler veren Underwood, İletişim Kültürü İncelemeleri üzerine bir web sitesini de yönetmektedir: *Mick Underwood's Communication Cultural Studies* www.cultsock.ndirect.co.uk/MUHome

Langdon Winner: Modern ve teknolojik değişim etrafındaki sosyal ve politik konular üzerine yoğunlaşan bir politika teorisyeni. Modern sosyal düşüncede "kontrol dışı teknoloji" fikri üzerine *Autonomous Technology* adlı çalışmanın, *The Whale and The Reactor: A Search for Limits in an Age of High Technology* adlı kitabın yazarı ve *Democracy in a Technological Society* adlı derlemenin editörüdür. Lisans, master ve doktora diplomalarını Berkeley'deki California Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi üzerine yaptı. Troy, New York'taki Rensselaer Politeknik Enstitüsü'nde yer alan Bilim ve Teknoloji İncelemeleri Bölümü'nde Siyaset Bilimi öğretim görevlisidir. *The New School For Social Research*'de *MIT*'de *College of the Atlantic*'de, *The University of California at Santacruz*'da ve *Universitiy Of Leiden*'de de hocalık yapmıştır. Geçmişte *the Society for Philosophy and Technology*'nin başkanlığını yapmış ve bir dönem bir rock müziği eleştirmeni olarak *Rolling Stones* dergisinde, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, *The Encylopaedia Britannica*'da müzik eleştirileri yayımlamıştır. Winner'ın sosyal, politika ve çevre konularındaki düşünceleri, düzenli bir şekilde *Tech Knowledge Revue*'de, *Netfuture* adlı on-line bir dergide yer almaktadır.